

**T.C.  
EGE ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI  
TÜRK DİLİ VE LEHÇELERİ BİLİM DALI**

**NÜR MUHAMMET ANDALIP'IN "NESİMİ" ADLI ESERİ  
(GİRİŞ-DİL ÖZELLİKLERİ-METİN-SÖZLÜK)**


**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**HAZIRLAYAN  
AYDIN ÖZTÜRK**

**DANIŞMAN  
Prof. Dr. GÜRER GÜLSEVİN**

**İZMİR-2008**

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “Nürmuhammet Andalıp’ın “Nesîmî” Adlı Eseri (Giriş-Dil Özellikleri-Metin-Sözlük)” adlı yüksek lisans/doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

  
Aydın ÖZTÜRK

# TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 01./08./2008 tarih ve 31./6. sayılı kararı ile oluşturulan jüri TDAE - Türk Dili ve Lehçeleri..... anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi ..... Aydın Öztürk.....'ün aşağıda (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve adayı 22./08./2008 günü saat 10.00.'da 60 dakika süren tez savunmasına almıştır.


Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

Prof. Dr. Zeki KATMAZ  
BAŞKAN

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

  
Prof. Dr. Güler GÜLSEVİN  
ÜYE

  
Yrd. Doç. Dr. Özgür AY  
ÜYE

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

Tezin Türkçe Başlığı : Nürmuhammet Andalip'in "Nesimi" Adlı Eseri  
(Giriş - Dil Özellikleri - Metin - Sözlük)

Tezin İngilizce Başlığı : Investigation of the Language Properties of the  
Work of Nürmuhammet Andalip Named Nesimi

- \* 1. Yüksek Lisans Tezi savunma süresi asgari 45 azami 90 dakikadır.
2. Tutanak ( jürinin karar ve imzaları haricinde ) **bilgisayarda** doldurulmalıdır.
3. **Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.**
4. Yüksek Lisans Tez savunmasında üyelerden en az birinin **anabilim dışından** olması zorunludur.

## İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖN SÖZ.....	XVIII
KULLANILAN KISALTMALAR .....	XXI
KULLANILAN İŞARETLER .....	XXIII
KİRİL VE LATİN HARFLİ TÜRKMEN ALFABESİ .....	XXIV
<b>I. GİRİŞ.....</b>	<b>1</b>
1. Türkmenistan.....	1
2. Türkmenler .....	2
3. Türkmençe .....	4
4. Türkmen Edebiyatı .....	8
5. Nurmhammet Andalp'ın Hayatı.....	11
6. Nurmhammet Andalp'ın Edebî Şahsiyeti ve Eserleri .....	14
7. Seyyid İmâdü'd-din Nesîmî .....	19
8. “Nesîmî” Poeması ya da Rısâla-yı Nesîmî.....	23
8.1. Şekil .....	23
8.1.1. Nazım Birimi .....	23
8.1.1.1. Mesnevî.....	23
8.1.1.2. Gazel .....	24
8.1.1.3. Murabba.....	24
8.1.1.4. Muhammes.....	25
8.1.1.5. Müseddes.....	26
8.1.2. Vezin.....	27
8.1.3. Kafiye .....	28
8.1.3.1. Yarım Kafiye .....	29
8.1.3.2. Tam Kafiye .....	29
8.1.3.3. Zengin Kafiye .....	29
8.1.3.4. İç Kafiye .....	30
8.1.4. Redif .....	30
8.2. Muhteva .....	31
8.3. Üslûp .....	34

8.4. Söz Sanatları .....	36
8.4.1. Teşbih .....	36
8.4.2. Teşhis ve İntak.....	36
8.4.3. Tenasüp .....	37
8.4.4. Telmih .....	37
8.4.5. Tezat.....	38
8.4.6. Mübalağa .....	38
8.4.7. Tekrir.....	39
8.4.8. Nida.....	39
8.4.9. İstifham .....	39
8.4.10.Mecaz-ı Mürsel.....	39
8.5. İmla .....	40
8.5.1. İkilemelerin Yazılışı .....	40
8.5.2. Seslenme Edatlarının Yazılışı .....	40
8.5.3. Bağlama Edatı ve Tamlamaların Yazılışı .....	40
8.5.4. “ñ”nin Yazılışı .....	41
8.5.5. Soru Ekinin Yazılışı .....	41
8.5.6. Özel Adların Yazılışı.....	41
8.5.7. Yazım Hatası Olan Kelimeler .....	41
II. DİL ÖZELLİKLERİ .....	42
A. SES BİLGİSİ .....	42
1. Ünlüler .....	42
1.1. Uzun Ünlüler .....	42
1.1.1. Aslı Uzun Ünlüler.....	43
1.1.1.1. Diftonglaşma .....	44
1.1.1.2. Ünlüsü Kısalanlar.....	45
1.1.2. İkincil Uzun Ünlüler .....	45
1.1.2.1. Ses Olayları Sonucunda Oluşan Uzunluklar .....	45
1.1.2.1.1. “h” Sesisinin Düşmesiyle.....	45
1.1.2.1.2. Hece Kaynaşması Yoluyla .....	45

1.1.2.2. -(I)p Ekiyle .....	45
1.1.2.3. Geniş Zaman Ekiyle.....	46
1.1.2.4. İyelik Ekiyle .....	46
1.1.2.5. -InçÄ Ekiyle .....	46
1.2. Ünlü Uyumları .....	46
1.2.1. Damak (Kalınlık-İncelik) Uyumu.....	46
1.2.2. Dudak (Düzlük-Yuvarlaklık) Uyumu .....	47
1.3. Ünlü Değişmeleri.....	48
1.3.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi .....	48
1.3.1.1. a>e.....	48
1.3.1.2. a>è.....	49
1.3.1.3. ā>ē.....	49
1.3.1.4. u>ü .....	49
1.3.1.5. o>ö.....	49
1.3.1.6. ı>e.....	49
1.3.2. Geniş Ünlülerin Daralması .....	50
1.3.2.1. a>ı .....	50
1.3.2.2. e>ı.....	50
1.3.2.3. é>ī.....	50
1.3.2.4. ö>ü .....	50
1.3.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması .....	50
1.3.3.1. a>o.....	50
1.3.3.2. ā>o .....	51
1.3.3.3. a>u .....	51
1.3.3.4. i>ü .....	51
1.3.3.5. e>o.....	51
1.3.3.6. e>ö .....	51
1.3.3.7. e>u.....	52
1.3.3.8. ı>u .....	52
1.3.3.9. i>o .....	52

1.3.3.10. i>ü .....	52
1.3.4. İnce Ünlülerin Kalınlaşması.....	53
1.3.4.1. e>a.....	53
1.3.4.2. i>ı .....	54
1.3.4.3. ĩ>ĩ .....	54
1.3.5. Uzun Ünlülerin Kısalması .....	54
1.3.5.1. ā>a.....	54
1.3.5.2. ĩ>ı .....	55
1.3.5.3. ĩ>i .....	54
1.3.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi .....	55
1.3.6.1. ı>a .....	55
1.3.6.2. ı>e.....	55
1.3.6.3. i>a .....	55
1.3.6.4. é>e .....	56
1.3.6.5. i>e .....	56
1.3.6.6. i>è.....	56
1.3.6.7. u>o .....	56
1.3.6.8. u>ö .....	56
1.3.6.9. ū>ō .....	57
1.3.7. Kısa Ünlülerin Uzaması.....	57
1.3.7.1. i>ĩ .....	57
1.3.7.2. ū>üy (Diftonglaşma).....	57
1.3.8. Ünlü Açıklığın Artması.....	57
1.3.8.1. e>è .....	57
1.3.9. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi.....	58
1.3.9.1. u>a .....	58
1.3.9.2. u>e.....	58
1.3.9.3. u>ı .....	58
1.3.9.4. u>i .....	58
1.3.9.5. ū>ı .....	59

1.3.9.6. ü>i .....	59
1.3.10. Ünlü Düşmesi.....	59
1.3.10.1. “a” Düşmesi .....	59
1.3.10.2. “e” Düşmesi.....	59
1.3.10.3. “ı” Düşmesi .....	59
1.3.10.4. “i” Düşmesi .....	60
1.3.10.5. “u” Düşmesi .....	60
1.3.10.6. “ü” Düşmesi .....	60
1.3.11. Ünlü Türemesi.....	60
1.3.11.1. “a” Türemesi.....	61
1.3.11.2. “e” Türemesi.....	61
1.3.11.3. “ı” Türemesi .....	61
1.3.11.4. “i” Türemesi .....	61
1.3.11.5. “u” Türemesi .....	61
1.3.11.6. “ü” Türemesi .....	62
2. Ünsüzler .....	63
2.1. Ünsüz Uyumu .....	64
2.1.1. Ötümlüleşme.....	64
2.1.1.1. -t->-d-.....	64
2.1.1.2. -t>-d- .....	65
2.1.1.3. p->-b- .....	65
2.1.1.4. t->d- .....	65
2.1.1.5. k->g-.....	66
2.1.1.6. -k->-g- .....	67
2.1.1.7. Vkv>VgV .....	67
2.1.1.8. -ç->-c-.....	68
2.1.2. Ötümsüzleşme .....	68
2.1.2.1. b->p- .....	68
2.1.2.2. -b>-p .....	68
2.1.2.3. -c>-ç .....	68
2.1.2.4. -d>-t .....	69



2.1.3. Patlayıcılaşma .....	69
2.1.3.1. f>p .....	69
2.1.3.1.1. f->p- .....	69
2.1.3.1.2. -f->-p- .....	70
2.1.3.1.3. -f>-p.....	70
2.1.4. Sızıcılaşma .....	70
2.1.4.1. k->h- .....	70
2.1.4.2. -p->-f.....	71
2.1.4.3. -d-/d>-y/-y .....	71
2.1.4.4. -đ->-z- .....	71
2.1.4.5. -b-/b>-v/-v .....	71
2.1.4.6. -b-/b>-v/v->-y/-y .....	72
2.1.5. Dudaklılaşma.....	72
2.1.5.1. -g->-v.....	72
2.1.6. Genizlileşme.....	72
2.1.6.1. b->m- .....	72
2.1.7. Ünsüzlerin Korunması.....	72
2.1.7.1. k : k- .....	72
2.1.7.2. -ñ-/ñ : -ñ/-ñ .....	73
2.1.7.3. t : t- .....	73
2.1.7.4. b- : b- .....	73
2.1.7.5. y- : y-.....	74
2.1.7.6. -f : -f- .....	74
2.1.7.7. f : f- .....	75
2.1.7.8. -f : -f .....	75
2.1.7.9. -g : -g.....	75
2.1.8. Diğer Ünsüz Değişmeleri.....	75
2.1.8.1. -‘->-g-.....	75
2.1.8.2. -‘>-g.....	76
2.1.8.3. ‘->Ø.....	76
2.1.8.4. -‘->-y-.....	77

2.1.8.5. -'->-'.....	77
2.1.8.6. -'->-y-.....	77
2.1.8.7. -ñ->-n.....	77
2.1.8.8. -ng->-ñ.....	77
2.1.8.9. -h->-g-.....	78
2.1.8.10. -ñ->-g-.....	78
2.1.8.11. -v->-g-.....	78
2.1.8.12. -z->-s.....	78
2.1.9. Ünsüz Tekleşmesi.....	79
2.1.10. Kaynaşma.....	79
2.1.11. İlerleyici Benzeşme.....	79
2.1.12. Ünsüz Kaybolmaları.....	80
2.1.13. Ünsüz Düşmesi.....	80
2.1.13.1. Erime.....	80
2.1.13.2. Yutulma.....	80
2.1.13.3. Büzülme.....	81
2.1.14. Zamir “n”sinin Düşmesi.....	81
2.1.15. Ünsüz Türemesi.....	82
2.1.16. Göçüşme.....	83
2.1.17. Ünsüz İkizleşmesi.....	83
<b>B. ŞEKİL BİLGİSİ.....</b>	<b>84</b>
<b>1. Yapım Ekleri.....</b>	<b>84</b>
<b>1.1. İsimden İsim Yapan Ekler.....</b>	<b>84</b>
1.1.1. +Hk.....	84
1.1.2. +H.....	84
1.1.3. +sİz.....	84
1.1.4. +rāk.....	84
1.1.5. +ça.....	84
1.1.6. nā+.....	85
1.1.7. +bāz.....	85

1.1.8. +Av(<+AGU) .....	85
1.1.9. +rA.....	85
1.1.10. +di.....	85
1.1.11. +dīz .....	85
1.1.12. +miş .....	86
1.1.13. +gīn.....	86
1.1.14. +bān .....	86
1.1.15. lā+ .....	86
1.1.16. +kī.....	86
1.1.17. +zār .....	86
1.1.18. +dān .....	86
1.1.19. +gīr .....	86
1.1.20. +vān .....	86
1.1.21. der+ .....	87
1.1.22. +veş .....	87
1.1.23. +bār .....	87
1.1.24. +vār.....	87
1.1.25. +çI.....	87
1.1.26. +daş .....	87
1.1.27. +çēk .....	87
1.1.28. +dār .....	88
1.1.29. bī +.....	88
1.1.30. + gA .....	88
1.1.31. + an .....	88
1.1.32. bā + .....	88
1.1.33. + k.....	88
1.1.34. + ter .....	89

1.1.35. + gēr.....	89
<b>1.2. İsimden Fiil Yapan Ekler.....</b>	<b>89</b>
1.2.1. +IA-.....	89
1.2.2. +A-.....	90
1.2.3. +Aş-.....	90
1.2.4. +dA-.....	90
1.2.5. +Ik-.....	90
1.2.6. +Ar-.....	90
1.2.7. +(A)l-.....	91
1.2.8. +IAş-.....	91
<b>1.3. Fiilden Fiil Yapan Ekler.....</b>	<b>91</b>
1.3.1. Çatı Ekleri.....	91
1.3.1.1. -(D)l-.....	91
1.3.1.2. -(D)n-.....	92
1.3.1.3. -(D)ş-.....	92
1.3.1.4. -t-.....	92
1.3.1.5. -Iz-.....	93
1.3.1.6. -DIr-.....	93
1.3.1.7. -Ir-.....	93
1.3.1.8. -Ar-.....	93
1.3.1.9. -gIr.....	94
1.3.1.10. -gAr-.....	94
<b>1.4. Fiilden İsim Yapan Ekler.....</b>	<b>94</b>
1.4.1. -(A)k +.....	94
1.4.2. -(I)k+.....	94
1.4.3. -gm+.....	94
1.4.4. -(I)m+.....	94
1.4.5. -gıl+.....	95
1.4.6. -gIr+.....	95
1.4.7. -gIcl+.....	95
1.4.8. -In+.....	95

1.4.9. -I+ .....	95
1.4.10. -tı + .....	95
1.4.11. -A + .....	95
1.4.12. -I + .....	95
1.4.13. -mA + .....	95
1.4.14. -gI + .....	96
1.4.15. -(A) ş + .....	96
<b>2. Fiilimsiler (Çekimsiz Fiiller).....</b>	<b>97</b>
<b>2.1. İsim-Fiiller .....</b>	<b>97</b>
2.1.1. -mAk .....	97
<b>2.2. Sıfat-Fiiller .....</b>	<b>97</b>
2.2.1. -An .....	97
2.2.2. -gAn .....	98
2.2.3. -Ar.....	98
2.2.4. -AcAk .....	99
2.2.5. -mİş.....	99
2.2.6. -gAy .....	99
<b>2.3. Zarf-Filler .....</b>	<b>99</b>
2.3.1. -Ip .....	99
2.3.2. -(I)bAn.....	100
2.3.3. -gAç.....	100
2.3.4. -gAndA.....	101
2.3.5. -A .....	101
2.3.6. -(g)InçA .....	101
2.3.7. -mAy .....	101
2.3.8.-gAll.....	101
<b>3. Kelime Çeşitleri .....</b>	<b>102</b>
<b>3.1. İsimler .....</b>	<b>102</b>
3.1.1. Çokluk.....	102
3.1.2. İyelik .....	102
3.1.3. Hâl.....	102

3.1.4. Tamlama .....	102
3.2. İsim Çekimi .....	103
3.2.1. Çokluk Eki.....	103
3.2.1.1.+ lAr.....	103
3.2.1.2.+ An .....	103
3.2.1.3. + z.....	103
3.2.2. İyelik Ekleri .....	103
3.2.2.1. İlgi Hâli Yerine Kullanılışı .....	104
3.2.3. Hâl Ekleri.....	104
3.2.3.1. Yalın Hâl .....	104
3.2.3.1.1. İlgi Hâli Yerine Kullanılışı.....	105
3.2.3.2. İlgi Hâli.....	105
3.2.3.3. Belirtme Hâli.....	105
3.2.3.3.1. +Ø.....	105
3.2.3.3.2. İlgi Hâli Yerine Kullanılışı.....	106
3.2.3.4. Yönelme Hâli .....	106
3.2.3.4.1. Bulunma Durumu Yerine Kullanılışı .....	106
3.2.3.4.2. Vasıta Hâli Yerine Kullanılışı.....	107
3.2.3.5. Bulunma Hâli.....	107
3.2.3.5.1. Yönelme Hâli Yerine Kullanılışı .....	107
3.2.3.5.2. Vasıta Hâli Yerine Kullanılışı.....	107
3.2.3.6. Ayrılma Hâli .....	107
3.2.3.6.1. Bulunma Hâli Yerine Kullanılışı.....	108
3.2.3.7. Vasıta Hâli.....	108
3.2.3.8. Eşitlik Hâli .....	108
3.2.3.9. Aitlik .....	108
3.2.3.10. Soru.....	109
3.2.3.11. Yön Gösterme .....	109
3.2.3.11.1. Bulunma Hâli Yerine Kullanılışı.....	109
3.3. İsimlerde Bildirme (Ek-Fiil) .....	110
3.3.1. Ek-Fiilin Şimdiki Zamanı.....	110

3.3.2. Ek-Fiilin Görülen Geçmiş Zamanı .....	110
3.3.3. Ek-Fiilin Öğrenilen Geçmiş Zamanı .....	110
3.3.4. Ek-Fiilin Şartı.....	111
3.3.5. Ek-Fiilin Olumsuzu.....	111
3.4. Sıfatlar .....	112
3.4.1. Belirtme Sıfatları.....	112
3.4.1.1. İşaret Sıfatları.....	112
3.4.1.2. Sayı Sıfatları .....	112
3.4.1.2.1. Asıl Sayı Sıfatları .....	112
3.4.1.2.2. Kesir Sayı Sıfatları .....	113
3.4.1.3. Belirsizlik Sıfatları .....	113
3.4.1.4. Soru Sıfatları.....	113
3.4.1.5. Sıfat Tamlaması.....	114
3.5. Zamirler .....	114
3.5.1. Kişi Zamirleri.....	114
3.5.2. İşaret Zamirleri.....	114
3.5.3. Soru Zamirleri.....	115
3.5.4. Belirsizlik Zamirleri.....	115
3.5.5. Dönüştürme Zamiri.....	115
3.5.6. Zamirlerde Tamlama.....	116
3.6. Zarflar.....	116
3.6.1. Zaman Zarfları.....	116
3.6.2. Niteleme ve Durum Zarfları .....	116
3.6.3. Azlık-Çokluk Zarfları.....	117
3.6.4. Soru Zarfları.....	117
3.6.5. Yer-Yön Zarfları.....	117
3.7. Edatlar .....	118
3.7.1. Ünleme Edatları .....	118
3.7.2. Seslenme Edatları.....	118
3.7.3. Sorma Edatları.....	118

3.7.4. Gösterme Edatları.....	118
3.7.5. Cevap Edatları .....	119
3.7.6. Bağlama Edatları .....	119
3.7.6.1. Sıralama Edatları.....	119
3.7.6.2. Denkleştirme Edatları.....	119
3.7.6.3. Karşılaştırma Edatları.....	119
3.7.7. Cümle Başı Edatları.....	119
3.7.8. Son Çekim Edatları.....	120
3.8. Fiiller.....	120
3.8.1. Fiil Çekimi .....	120
3.8.1.1. Fillerde Şahıs .....	120
3.8.1.2. Kipler.....	121
3.8.1.2.1. Bildirme Kipleri.....	121
3.8.1.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman .....	121
3.8.1.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman .....	123
3.8.1.2.1.3. Şimdiki Zaman.....	123
3.8.1.2.1.4. Gelecek Zaman.....	124
3.8.1.2.1.5. Geniş Zaman .....	125
3.8.1.2.2. Tasarlama Kipleri .....	126
3.8.1.2.2.1. Emir Kipi.....	127
3.8.1.2.2.2. İstek Kipi .....	128
3.8.1.2.2.3. Şart Kipi .....	129
3.8.1.2.2.4. Gereklilik Kipi .....	130
3.8.2. Fiillerin Birleşik Çekimi.....	131
3.8.2.1. Hikâye.....	131
3.8.2.1.1. Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi.....	131
3.8.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi.....	131
3.8.2.1.3. Şimdiki Zamanın Hikâyesi .....	131
3.8.2.1.4. Geniş Zamanın Hikâyesi.....	132
3.8.2.1.5. Gelecek Zamanın Hikâyesi .....	132
3.8.2.1.6. Emir Kipinin Hikâyesi .....	133



3.8.2.1.7. İstek Kipinin Hikâyesi.....	133
3.8.2.1.8. Şart Kipinin Hikâyesi.....	133
3.8.2.1.9. Gereklilik Kipinin Hikâyesi.....	134
3.8.2.2. Rivayet.....	134
3.8.2.2.1. Görülen Geçmiş Zamanın Rivayeti .....	134
3.8.2.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti.....	134
3.8.2.2.3. Şimdiki Zamanın Rivayeti.....	135
3.8.2.2.4. Geniş Zamanın Rivayeti .....	135
3.8.2.2.5. Gelecek Zamanın Rivayeti.....	135
3.8.2.2.6. Emir Kipinin Rivayeti.....	136
3.8.2.2.7. İstek Kipinin Rivayeti .....	136
3.8.2.2.8. Şart Kipinin Rivayeti .....	136
3.8.2.2.9. Gereklilik Kipinin Rivayeti .....	136
3.8.2.3. Şart .....	137
3.8.2.3.1. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı .....	137
3.8.2.3.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı .....	137
3.8.2.3.3. Şimdiki Zamanın Şartı.....	137
3.8.2.3.4. Geniş Zamanın Şartı .....	138
3.8.2.3.5. Gelecek Zamanın Şartı.....	138
3.8.2.3.6. Emir Kipinin Şartı.....	138
3.8.2.3.7. İstek Kipinin Şartı .....	138
3.8.2.3.8. Şart Kipinin Şartı .....	138
3.8.2.3.9. Gereklilik Kipinin Şartı .....	139
3.8.3. Birleşik Fiiller .....	139
3.8.3.1. Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller .....	139
3.8.3.2. Kurallı Birleşik Fiiller.....	140
3.8.3.2.1. Yeterlilik Fiili .....	140
3.8.3.2.2. Tezlik Fiili.....	140
3.8.3.2.3. Süreklilik Fiili .....	140
C. CÜMLE BİLGİSİ.....	141
1. Kelime Grupları .....	141

1.1. İsim Tamlaması Grubu .....	141
1.1.1. Belirtili İsim Tamlaması.....	141
1.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması.....	142
1.1.3. Zincirleme İsim Tamlaması .....	142
1.2. Sıfat Tamlaması .....	142
1.3. Tekrar Grubu .....	142
1.4. İsim-Fiil Grubu .....	142
1.5. Sıfat-Fiil Grubu.....	143
1.6. Zarf-Fiil Grubu .....	143
1.7. Edat Grubu .....	143
1.8. Bağlama Grubu.....	143
1.9. Unvan Grubu .....	144
1.10. Ünlem Grubu .....	144
1.11. Sayı Grubu .....	144
1.12. Birleşik İsim .....	144
1.13. Birleşik Fiil .....	144
2. Cümle.....	145
2.1. Cümlenin Öğeleri .....	145
2.1.1. Yüklem .....	145
2.1.2. Özne.....	145
2.1.3. Nesne .....	146
2.1.4. Yer Tamlayıcısı .....	146
2.1.5. Zarf.....	146
2.2. Cümle Dışı Unsurlar.....	146
2.3. Cümle Türleri .....	147
2.3.1. Yüklem Türüne Göre Cümleler .....	147
2.3.1.1. Fiil Cümlesi .....	147
2.3.1.1.1. Olumlu Fiil Cümlesi .....	147
2.3.1.1.2. Olumsuz Fiil Cümlesi.....	147
2.3.1.2. İsim Cümlesi .....	147
2.3.1.2.1. Olumlu İsim Cümlesi .....	147

2.3.1.2.2. Olumsuz İsim Cümlesi .....	148
2.3.2. Yüklemin Yerine Göre Cümleler .....	148
2.3.2.1. Kurallı Cümle .....	148
2.3.2.2. Devrik Cümle.....	148
2.3.3. Anlamına Göre Cümleler .....	149
2.3.3.1. Olumlu Cümle .....	149
2.3.3.2. Olumsuz Cümle .....	149
2.3.3.3. Soru Cümlesi.....	149
2.3.3.4. Şart Cümlesi .....	150
2.3.3.5. İstek Cümlesi .....	150
2.3.3.6. Ünlem Cümlesi .....	150
2.3.3.7. Emir Cümlesi .....	151
2.3.4. Yapılarına Göre Cümleler .....	151
2.3.4.1. Basit Cümle.....	151
2.3.4.2. Birleşik Cümle .....	152
2.3.4.2.1. İç İçe Birleşik Cümle .....	152
2.3.4.2.2. Şarh Birleşik Cümle.....	152
2.3.4.2.3. Sıralı Cümle .....	152
2.3.4.2.4. Bağlı Cümle.....	153
Ç. SONUÇ.....	154
III. METİNLER .....	168
A. TRANSKRİPSİYONLU METİN .....	168
B. TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARMA.....	298
IV. SÖZLÜK.....	409
V. ÖZEL ADLAR LİSTESİ .....	469
VI. KAYNAKÇA.....	472
ÖZET.....	482
ABSTRACT .....	483
ÖZ GEÇMİŞ.....	484
KİRİLCE METİN .....	485

## ÖN SÖZ

Tarihin en eski ve soylu milletlerinden olan Türkler, yüzyıllar boyunca Moğolistan ve Çin içlerinden Orta Asya'ya, Sibiryadan Hindistan'a ve Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir sahada dilleriyle birlikte var olmuşlardır. Asırlar içinde oluşturdukları lehçe, şive ve ağızlarla hep ana dile bağlı kalmışlar, Türk dilinin zenginliğini dünyaya tanıtmışlardır.

Türk dilinin en çok konuşulan Oğuz grubu içinde Türkiye Türkçesine en yakın lehçelerden olan Türkmence üzerine çalışmalar, diğer çağdaş Türk lehçelerinde olduğu gibi ancak 20. yüzyılın sonunda gelişme göstermeye başlamıştır. Çünkü kültürleri gibi dilleri de birbirinden koparılmaya çalışılan Türk toplulukları ancak 1990'lı yıllardan itibaren Sovyetler Birliği'nin dağılması sonunda elde ettikleri bağımsızlıklarıyla beraber dünyaya açılmaya ve her yönüyle tanınmaya başlamışlardır. Türk yazı dilleri gramer ve söz varlığı açısından giderek artan bir oranda ele alınır olmuştur.

Çalışmamızda Türkmenlerin 18. yüzyılda yaşamış ünlü şairi Mahtumkulu'nun çağdaşı Nurmhammet Andalıp'ın büyük Azerî şairi Nesîmî'yi ele alan poemasını inceledik. Mahtumkulu nasıl Türkmen edebiyatında şairane üslubun öncüsü olmuşsa Andalıp da destansı üslubun öncüsü olmuştur. Metinde Nesîmî'nin hayatı, onun inancı etrafında manzum bir hikayeye dönüştürülmüştür.

Tezimizde asıl bölüme geçmeden önce Türkmenistan, Türkmenler, Türkmence ve Türkmen edebiyatı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Sonra metnimizin şairi Nurmhammet Andalıp'ın hayatı, sanatı ve eserleri ile teze konu olan Nesîmî hakkında bilgiler sunulmuştur. Metnin şekil ve içerik özelliklerini ele alırken ise nazım birimi, vezin, kafiye, muhteva, üslup ve söz sanatlarını örneklerle değerlendirdik.

İncelememizin esasını oluşturan dil özelliklerinde üç ana başlık öne çıkıyor. Bunlar fonetik, morfolojik ve cümleye ait bilgilerdir.

“Ses Bilgisi” bölümünde ünlü ve ünsüzlerin özellikleriyle, bunların Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Çağatay Türkçesi ile alınma kelimelerde gösterdiği değişmeler örnekler üzerinde açıklanmıştır.

“Şekil Bilgisi” bölümünde yapım ekleri, çekim ekleri, kelime türleri vs. özellikleriyle birlikte ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

“Cümle Bilgisi” bölümünde ise kelime grupları, cümlenin ögeleri, cümle türleri alt başlıklar hâlinde örneklerle ortaya konmuştur. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılarak metinde görülen ikili şekiller sıralanmıştır.

G. Nazarov, eserin başına uzunca bir giriş koymuştur. Bu giriş bölümünü, Andalıp’ın konuyu ele alışını ve Nesîmî hakkında son derece ayrıntılı bilgiler içerdiğinden dolayı tezimize dahil ettik. Bu bölümün transkripsiyonunu ve Türkiye Türkçesine aktarmasını yaptık. Ancak, tezimizin konusu olan Andalıp’ın Nesîmî poeması 18. yüzyılda yazıldığından dolayı, 20. yüzyıl Türkmencesine ait olan Nazarov’un girişte yazdıklarını “Dil İncelemesi” ve “Sözlük” bölümlerimize katmadık.

Çalışmamıza esas aldığımız metnin çeviri bölümünde 1992’de Aşkabat’ta Kiril harfleriyle basılmış nüshasını önce Latin harflerine transkribe ettik, daha sonra Türkiye Türkçesine çevirdik. Transkripsiyonda diftonglaşanlar dışında yazıda gösterilmediği için yorucu olmasına rağmen bütün uzunluklar tespit edilmiş, ayrıca nazal “g”ler (ñ) ve açık “e”ler (è) de gösterilmiştir. Ancak bütün “s” ve “z”ler peltek olduğu için gösterilmemiştir. Türkiye Türkçesine aktarılırken kelimelerin duygu değerleri verilmeye çalışılmıştır.

Tezimizin sözlük bölümünde (kitabın başında G. Nazarov’un kaleme aldığı giriş hariç tutularak) ana metinde geçen bütün kelimelerin anlamları, kelime türleri ve kökenleri ile ünlü uzunlukları tespit edilmiştir. Sözlük oluşturulurken Hamzayev’in “Türkmen Diliniñ Sözlüğü”, Ferit Devellioğlu’nun “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat”, TDK’nın “Türkçe Sözlük”, Talat Tekin vd.’nin “Türkmence-Türkçe Sözlük”, İskender Pala’nın “Ansiklopedik Dîvan Şiiri Sözlüğü”, Recep Toparlı vd.’nin “Kıpçak Türkçesi Sözlüğü” ile Mehmet Kara’nın “Türkmence” adlı kitabının sonundaki sözlükten karşılaştırmalı olarak faydalandık. G. Nazarov’un metnin sonunda verdiği sözlük 18. yüzyılda kullanılan kelimelerin günümüz okuyucusunun anlamasını kolaylaştırmak amacıyla kaleme aldığı bir sözlüktür. Biz bu sözlükte yer alan kelimeleri de içine alan geniş bir sözlük hazırladığımız için bunu ayrıca vermedik. Sözlük bölümünden sonra, metin tarihî bir şahsiyeti ele aldığı için bir özel adlar dizini de oluşturduk. Kaynakçada Türk dili, Türkmen dili, edebiyatı vs. alanlarla ilgili yazılmış eser ve yazıların adları sıralanmıştır. Tezimizin sonuna ise incelediğimiz eserin bir örneğini aldık.

Mesleğe başladıktan sonra Türk dili ve edebiyatı alanına bilimsel olarak da ilgi duymamda elbette beni yetiştiren değerli hocalarımın payı büyük olmuştur. Bu vesileyle, Malatya'daki lisans öğreniminden beri emeği geçen hocam, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı Başkanı *Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN*'a, hem lisans hem de yüksek lisan öğrenimim sırasında Türk dili adına kendisinden çok şeyler öğrendiğimiz hocam, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Müdür Yardımcısı ve Türk Dili ve Lehçeleri Bölüm Başkanı *Prof. Dr. Zeki KAYMAZ*'a, kurduğu enstitü ve kütüphane ile bize bu alanda çalışma imkânı sağlayan hocam, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Müdürü *Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN*'e teşekkür ederim. Tez konusunu öneren *Yrd. Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN*'a da teşekkür ederim.

Tezi hazırlarken her aşamada yanlışların düzeltilmesi ve eksiklerin tamamlanmasında en ufak ayrıntıları bile göstererek yardımcı olan, bilgi ve tecrübesiyle bana yol gösteren, yaklaşımıyla çalışma isteği ve güven duygusu veren hocam *Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN*'e teşekkürü bir borç bilirim.

Aydın ÖZTÜRK

Temmuz 2008

## KULLANILAN KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
Ar.	: Arapça
bağ.	: Bağlaç
bir.	: Birleşik
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
cüm.	: Cümle
.	: atı
ev.	: Çeviren
dey.	: Deyim
dön.	: Dönüşlü
e.	: Edat
ed.	: Edilgen
ET	: Eski Türkçe
et.	: Etken
f.	: Fiil
Far.	: Farsça
H.	: Hicrî
is.	: İsim
işt.	: İşteş
M.	: Miladî
mec.	: Mecazî
OT	: Orta Türkçe
öz.	: Özel
PhTF	: Philologia Turcicae Fundamenta
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
sf.	: Sıfat
tam.	: Tamlama

TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
TT	: Türkiye Türkçesi
ünl.	: Ünlem
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
yar.	: Yardımcı
Yun.	: Yunanca
zf.	: Zarf
zm.	: Zamir



## KULLANILAN İŞARETLER

ˆ	: Aynı
-	: Fiile bağlanmayı gösterir. Ses bilgisinde kelime başı, sonu ya da içinde bulunmayı gösterir.
’	: Hemze
+	: İsme bağlanmayı gösterir.
>	: Bu şekilde gelir.
A	: a, e
ā	: Uzun a
Ç	: c, ç
D	: d, t
è	: Açık e
é	: Kapalı e
ē	: Uzun e
ō	: Uzun ö
G	: g, k
I	: ı, i, u, ü
ī	: Uzun ı
ī	: Uzun i
K	: k, k
ñ	: Damaksıl n
ş	: Dişler arası s
Ø	: Şekil olarak kaybolmayı ifade eder.
ō	: Uzun o
U	: u, ü
ū	: Uzun u
ū	: Uzun ü
V	: vokal
z	: Dişler arası z

## KİRİL VE LÂTİN HARFLİ TÜRKMEN ALFABESİ\*

TÜRKMEN ALFABESİ (KİRİL)					
KİRİL	LÂTİN KARŞILIĞI	KİRİL	LÂTİN KARŞILIĞI	KİRİL	LÂTİN KARŞILIĞI
А а	A a	Л л	L l	Х х	H h
Б б	B b	М м	M m	Ц ц	Ts ts
В в	V v	Н н	N n	Ч ч	Ç ç
Г г	G g (Ğ ğ)	Ң ң	Ñ ñ	Ш ш	Ş ş
Д д	D d	О о	O o	Щ щ	Şç şç
Е е	E e (Ye ye)	Ө ө	Ö ö	Ъ ъ	Ayırma
Ё ё	Yo yo	П п	P p	Ы ы	I ı
Ж ж	J j	Р р	R r	Ь ь	İnceltme
Ж ж	C c	С с	S s	Э э	E e
З з	Z z	Т т	T t	Ә ә	Ä ä
И и	İ i	У у	U u	Ю ю	Yu yu
Й й	Y y	Ү ү	Ü ü	Я я	Ya ya
К к	K k	Ф ф	F f		

YENİ TÜRKMEN ALFABESİ (LÂTİN)					
LÂTİN	KARŞILIĞI	LÂTİN	KARŞILIĞI	LÂTİN	KARŞILIĞI
A a	A a	J j	C c	R r	R r
B b	B b	Ž ž	J j	S s	S s
Ç ç	Ç ç	K k	K k	Ş ş	Ş ş
D d	D d	L l	L l	T t	T t
E e	E e	M m	M m	U u	U u
Ä ä	Ä ä	N n	N n	Ü ü	Ü ü
F f	F f	Ñ ñ	Ñ ñ	W w	V v
G g	G g (Ğ ğ)	O o	O o	Y y	I ı
H h	H h	Ö ö	Ö ö	Ý ý	Y y
I i	İ i	P p	P p	Z z	Z z

\* Mehmet Kara, Türkmen Türkçesi Grameri, Gazi Kitabevi, Ankara 2005, s. 4-5

Not: Biz “e”nin açık olanını “ë”, uzun olanını ise “ē” ile gösterdik. Diğer ünlülerin uzun olanları da metnimizde yer aldı.

## A. GİRİŞ

### 1. TÜRKMENİSTAN

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan ile birlikte bağımsızlığına kavuşan Türkmenistan bunların en güneyde olanıdır. 53° ve 55° doğu boylamları ile 36° ve 43° kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Yüz ölçümü 488.100 km<sup>2</sup>'dir. Kuzeybatısında Kazakistan, kuzeydoğusunda Özbekistan, güneydoğusunda Afganistan, güneybatısında İran, batısında ise Hazar Denizi yer almaktadır. Nüfusu 2003 yılı itibariyle 6.070.000'dir.<sup>1</sup>

27 Ekim 1991'de bağımsızlığına kavuşmuş olan Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'tır. Ülke idarî yönden Ahal, Balkan, Daşhovuz, Levap, Marı olmak üzere beş vilayetten oluşmaktadır. Buralarda Teke, Yomut, Ersarı, Göklen, Salır, Sarık, Çovdur, Enevli, Bayat vs. Türkmen boyları yaşamaktadır. Türkmenistan'da Türkmenlerin yanında Azeriler, Karakalpaklar, Kazaklar, Özbekler, Tatarlar ve Ruslar da yaşamaktadır.

Yüzey şekilleri genellikle düz olan Türkmenistan'ın %80'i çöldür. Karakum Çölü, Köpet Dağı ve Amuderya Nehri önemli coğrafi şekillerdir.<sup>2</sup> İklim bakımından yazları 50 dereceyi bulan, kışın ise -25 dereceye düşen sıcaklıklar görülür. Karasal iklim özelliğinden dolayı çok az yağış alır.

Türkmenistan çok zengin yer altı kaynaklarına sahiptir. Petrol, doğal gaz, petro kimya, potasyum, elektrik, pamuk vs. üretimi söz konusudur. Yeni Türk cumhuriyetleri arasında Özbekistan'dan sonra ikinci pamuk üreticisi olan ülkedir.<sup>3</sup> Bölgede çıkan doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %60'ına sahip olan Türkmenistan uluslararası arenada önemli bir konuma sahiptir. Zira Türkmenistan dünyada benzinin en ucuza satıldığı ülkedir. Üstelik Türkmenler şu an için limitli olarak bedava doğal gaz, elektrik ve şebeke suyundan istifade etmektedirler.

<sup>1</sup> Mehmet Kara, **Türkmen Türkçesi Grameri**, Gazi Kitabevi, Ankara 2005, s.1

<sup>2</sup> Ahmet Buran-Ercan Alkaya, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s. 71

<sup>3</sup> **Tika- Avrasya Dosyası**, Türkmenistan Özel Sayısı, Sayı 87, Kasım 1997, s. 4

## 2. TÜRKMENLER

Türkmen kelimesi ile ilgili en önemli yazılı ve tarihî kaynak Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lügati't-Türk adlı eseridir. Divan'daki Türkmen maddesinde Oğuzların Türkmen olduğu ifade edilmiştir.<sup>4</sup> 11. yüzyıldan itibaren İslamiyeti kabul eden Oğuzların bir kısmına Türkmen denilmiştir. Türkmenler esas itibariyle 9. yüzyılda Salur, Kınık, Yazır, Kayı ve Bayat boylarından birleşen Oğuzlardan gelmektedir. Ancak Türkmenlerin soy kökünün oluşmasında o topraklarda yaşayan Kıpçakların, Kanglıların da etkin rolü olmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru Ruslar tarafından işgal edilen Türmenistan'da Teke ve Yomutlar başta olmak üzere Çavdur, Göklen, Salur, Ersarı gibi büyük boylar da vardır.<sup>5</sup>

Kaşgarlı Mahmut'tan başka Türkmen kelimesine bazı Çin kaynaklarında, Reşidüddin'in Camiü't-Tevarih, Ebulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakime vs. eserlerde de rastlanır. Bu kelimenin etimolojisi üzerinde duranlar değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Kaşgarlı Mahmut'a göre Türk + manend "Türke benzer" manasındadır. Yine Türk + iman "iman etmiş Türk", Türk + men "koyu Türk, saf kan Türk", Türk + man "Türk eri" görüşleri de vardır. Bunlardan Jean Deny'nin ileri sürdüğü görüş ilim âleminde kabul görmüştür: Türk + men "koyu Türk, saf kan Türk" demektir.<sup>6</sup> Türkmen kelimesi bugün için Türkmenistan Cumhuriyeti'nde yaşayanlar için kullanılmaktadır. Türkmenistan dışında yaşayan Türkmen boyuna mensup olanlara da bu ad verilmektedir.

Türkistan olarak adlandırılan bölge milattan önce Saka ve Hun devletlerinin hakimiyeti altındadır. Milattan sonra bu bölgedeki Türk varlığı Arap, Moğol, İran vs. işgallerine uğraşmış olmasına rağmen Azerbaycan ve Anadolu'daki Türk hakimiyetine her zaman kaynaklık etmiştir. Bölgede 555-745 yılları arasında Köktürkler, daha sonra Uyğurlar ve iki yüzyıla yakın Karahanlılar egemen olmuştur.

---

<sup>4</sup> Mustafa Aça, **Oğuznamecilik Geleneği ve Andalp Oğuznamesi**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003, s.52.

<sup>5</sup> Fuzuli Bayat, **Ay Kültünün Dini-Mitolojik Sisteminde Türk Boy Adları Etimolojisi**, Üç Ok Yayınları, Ankara 2005, s. 80.

<sup>6</sup> Mehmet Kara, age., s. 2

Oğuzlara 11. yüzyıldan başlayarak Türkmen denilmeye başlanmıştı. Oğuzlar 11. yüzyıldan itibaren başta Moğol istilası olmak üzere, çeşitli sebeplerden dolayı sürekli batıya doğru göç ettiler. Oğuzların bir bölümü Maverâünnehir’de yerli halklarla karışırken, büyük bölümü Ceyhun ırmağını geçerek Harezmi’nin Türkleşmesinde önemli rol oynamışlardı. Daha sonra Horasan’a gelmiş, Gazneli Mahmut’u yenerek (1040) Büyük Selçuklu Devletini kurmuşlardı. 1071 Malazgirt savaşıyla da Anadolu’nun kapıları Oğuzlara tamamen açılmış oldu.<sup>7</sup>

Batıya gelen Teke, Salur, Yomut, Ersarı gibi çeşitli Türkmen boyları Türkmenistan, Azerbaycan ve Anadolu bölgelerinde yaygınlaşırlar. Türkmenler Karakoyunlu ve Akkoyunlu siyasi birliklerini de oluştururlar. Türkmenlerin Kayı boyu 1299’da Anadolu’da Söğüt’te Osmanlı İmparatorluğu’nu kurar. 1736 yılında Safevi devletinin başına Türkmenlerin Afşar boyundan olan Nadir Şah geçer.<sup>8</sup>

Hazar ötesi Türkmenleri ya da genel karşılığı ile Türkmenistan Türkmenleri, Oğuz Türklerinin Orta Asya’da kalan bölümüdür. Bu Türk topluluğu XIII. yüzyıldaki Moğol istilasından sonra, Hazar’ın kuzeydoğusunda Mangışlak, Maverâünnehir ve Horasan’da hayatlarını sürdürmüşlerdir. Bu bölgedeki Türkmenler birkaç yüzyıl boyunca Moğollar, Timurlular, Kalmuklar, Hiveliler ve İranlılarla mücadele etmişlerdir.

Türkmenler 1860’tan itibaren rahat bir hayat sürmeye başlasalar da Türkmenistan’ın yakın tarihinde çok büyük izler bırakan Ruslar 1881’de Göktepe Savaşı’yla bu ülkeye girerler. Hive ve Gazavat’ta katliam yaparlar. Türkmenler 1884’te Rus hakimiyetini kabul etmek zorunda kalırlar. Türkmen Türklerinin Ruslara karşı bağımsızlık mücadelesi yıllarca sürmüş, ancak kesin bir sonuç alınamamıştır. Uzun süren Çarlık hakimiyetinden sonra 1917’de Bolşeviklerin bölgede kontrolü ele geçirmelerinin ardından 1924’te Türkmenistan SSC ilan edilmiştir. 1927’de SSCB federal bir anayasa çıkararak Türkistan’ı beş ayrı cumhuriyete bölmüştür. 70 yıla yaklaşan esaretin ardından 1989’da Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Türkmenistan 22

---

<sup>7</sup> Gürer Gülsevin-Erdoğan Boz, *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitabevi, Ankara 2004, s.31.

<sup>8</sup> **Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, C. 10, Türkmenistan Türk Edebiyatı, “Türkmenler ve Türkmenistan” Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 13.

Ağustos 1990 yılında egemenliğini, 27 Ekim 1991 tarihinde de bağımsızlığını ilan etmiştir.

Türkmen Türkleri bugün Çavdar, İmrili, Yomut, Göklen, Teke, Sarık, Salur, Ersarı gibi başlıca yedi boydan oluşmaktadır. Bu boylar da kendi arasında çeşitli oymaklara ayrılmaktadır.<sup>9</sup>

### 3. TÜRKMENCE

Batı Türkçesi, Türk yazı dilinin en büyük gelişme sahalarından biridir. Batı Türkçesi, Oğuzların kullandığı dildir. Faruk Sümer, XI. yüzyıldan itibaren kendilerine Türkmen de denilen Oğuzların Türkiye Türkleri ile İran, Azerbaycan, Irak ve Türkmenistan Türklerinin ataları olduklarını belirtir.<sup>10</sup> Oğuz Türklerinin daha Selçuklu devletinin kuruluşundan önceki X-XI. yüzyıllarda oldukça geniş bir yayılıma sahip oldukları görülür. Sınırlar İrtiş'ten Volga'ya, Hazar Denizi ile Maverâünnehir arası bütün bozkır sahasını içerisine almaktaydı.<sup>11</sup>

Türkmen Türkçesinin yazı dili özellikleri Türk dili tarihi ile birlikte gerilere doğru gider. Türk dilinin en eski örneklerinden Yenisey, Orhon ve Talas bölgesindeki Köktürkçe yazılı metinler ve daha sonraki Uygurca oluşturulmuş eserler dil özelliklerini sonraki yüzyıllara da aktarırlar.

Yaklaşık iki yüzyıllık bir zaman dilimine hakim olan Karahanlı Türkçesi, Köktürk ve Uygur Türkçesinin tabii bir devamıdır. Nitekim 13. yüzyıldan itibaren gelişen yeni yazı dilleri, Karahanlı Türkçesinin evlatları durumundadır. Yani Doğu Türkçesi, Batı Türkçesi, Kuzey Türkçesi, Güney Türkçesi adları ile sınırlandırılan şiveler, az çok farklı özellikler taşımakla birlikte, Karahanlı Türkçesinin yedinci göbekten torunlarıdır. Bu torunlar Koca Dede'nin dil hazinesini paylaşmışlardır.<sup>12</sup> XI.-XII. Yüzyıllarda Orta Asya'da tek bir yazı dili durumunda olan Karahanlı

---

<sup>9</sup> Ahmet Buran-Ercan Alkaya, age.,s. 67.

<sup>10</sup> Ayşe İlker, **Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fîl**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 1.

<sup>11</sup> Ahmet Caferoğlu, **Türk Dili Tarihi**, Enderun Kitabevi, C. II, İstanbul 2000, s. 43.

<sup>12</sup> Necmettin Hacıeminoğlu, **Karahanlı Türkçesi Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 1.

Türkçesinden, Oğuz-Türkmen özelliklerine dayalı Eski Anadolu Türkçesine atlayış, iki yazı dili arasındaki bir geçiş dönemi ile gerçekleştirilebilmiştir.<sup>13</sup>

Karahanlıca'dan teşekkül eden Orta Asya Türkleri edebiyat dilinin oluşmasında Kıpçak yanında Oğuz yani Türkmen yerli ağızlarının tesiri de olmuştur.<sup>14</sup> 10. yüzyıldan itibaren kalabalık gruplar halinde Batı'ya göçen Oğuzlar, kendi edebî yazı dili olmadığı ve Orta Asya'daki yazı dilinden de epeyi uzakta olduklarından dolayı olsa gerek Selçuklular döneminde Farsça ve Arapçayı devlet, bilim, edebiyat, din dili olarak kullanmışlardır. 13. yüzyıldan itibaren ise, Oğuzlar, kendi lehçelerini edebî yazı dili haline getirmiş, günümüze kadar da kesintisiz olarak o dilde eserler üretmişlerdir.<sup>15</sup> Oğuzcanın daha önceki yüzyıllara ait izleri ve özellikleri üzerine Zeynep Korkmaz<sup>16</sup> ve Gürer Gülsevin<sup>17</sup> gibi araştırmacıların makalelerini görmekteyiz.

Doğuda Çağatayca, Kuzeyde tarihî Kıpçakça ile temsil edilen Orta Türkçe dönemi Türk lehçeleri batıda da Oğuzca ile eserler vermiştir. Oğuzca yahut coğrafi tasnife göre Batı Türkçesi, Batı Oğuzcası ve Doğu Oğuzcası olarak sınıflandırılmıştır. Türkmen Türkçesi Doğu Oğuzcasına dahildir.<sup>18</sup> Doğu Türkçesinin etkisiyle Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesinin dil özelliklerini de barındırır. Bu dönemde oluşan müşterek Orta Asya Türkçesi<sup>19</sup> Karahanlı döneminde Divanü Lügati't-Türk, Kutadgu Bilig, Atebetü'l-Hakayık gibi eserleri ortaya çıkarır.

Günümüzde Türk lehçe ve şiveleri coğrafya ve dil özelliklerine göre Avrupalı, Rus ve Türk Türkologlar tarafından sınıflandırılmıştır. Türkmen Türkçesi Altay dil ailesinin Türk dili grubunun Oğuz koluna çeşitli özellikler esas alınarak dahil edilmiştir. J. Adelung, H.J. Klaproth, J. Hammer. İ. N. Berezin, W. Radloff, H. Vambery, N.F.

---

<sup>13</sup> Ahmet Bican Ercilasun, **Başlangıçtan Günümüze Türk Dili Tarihi**, Akçağ Yayınları, İstanbul 2004, s. 440.

<sup>14</sup> Janos Eckman (Mehmet Akalın, **Tarihi Türk Şiveleri**) TKAE Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1988, s. 173.

<sup>15</sup> Gürer Gülsevin, “Yusuf Has Hacib’in Dilinde Oğuzca Unsurlar”, Günümüz Dünyasında Yusuf Has Hacip ve Fikirleri-II, Elaralık Atatürk Alato Üniuersiteti, Bişkek Kırgızistan, 8-9 Haziran 2006. (Bildiri)

<sup>16</sup> Zeynep Korkmaz, Eski Türkçe'deki Oğuzca Belirtiler, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C. I, Ankara 2004, s. 205

<sup>17</sup> Gürer Gülsevin, Eski Türk Yazı Dilinde Oğuz Lehçesinin Ses, Şekil ve Sözvarlığı Unsurları, **Amancolovskie Çteniya**, Kazakistan (Öskemen) 7-8 Ekim 2004, Materiali s. 119-125.

<sup>18</sup> Ali Akar, **Türk Dili Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2005, s. 239.

<sup>19</sup> Ahmet Caferoğlu bu terimi geniş bir coğrafi alana yayılan ortak yazı dili için kullanır. Bk. **Türk Dili Tarihi** C. 2. s. 49.

Katanov F.E. Korş, G.J. Ramstedt, J. Nemeth, A. Samoyloviç, L. Ligeti, N.A. Baskakov, J. Benzing, K. H. Menges, N. Poppe, G. Doerfer, R. Rahmeti Arat, Talat Tekin vs. bilim adamlarının tasnifleri söz konusudur. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

W. Radloff Türkmenceyi Azerbaycan, Kafkas, Anadolu, Kırım, Osmanlı şiveleriyle birlikte Cenup şiveleri adı altında verir.<sup>20</sup>

G. J. Ramstedt Güney grubu adı altında 1. Türkmen 2. Türk veya Osmanlı şeklinde gösterir.<sup>21</sup>

A. Samoyloviç Ol- grubu içinde İran, Ermenistan, Gürcistan, Anadolu, Suriye, Kırım vs. şiveleriyle birlikte ele alır.<sup>22</sup>

L. Ligeti Türkmenceyi Uz (Oğuz) dilleri içinde Azerbaycan, Kırım, Türk (Osmanlı) ile birlikte verir.<sup>23</sup>

N.A. Baskakov Oğuz grubunun Oğuz-Türkmen bölümünde dil hususiyetleri ile birlikte ele alır.<sup>24</sup>

Reşit Rahmeti Arat coğrafi, kavmî, fonetik, morfolojik gibi değişik bakış açılarıyla Türk şivelerini sınıflandırmış Türkmenceyi Güney-batı grubu içine dahil etmiştir.<sup>25</sup>

J. Benzing Türkmenceyi Güney (Oğuz) grubu içinde Azerî ve Osmanlıca ile birlikte gösterir.<sup>26</sup>

K.H. Menges Güney-Batı veya Oğuz grubu adını verdiği sınıflandırmada Eski Anadolu (Selçuklu) ve Osmanlıca ile yenilerden Osmanlıca, Gagauz ve Azerî lehçeleri ile birlikte ele alır.<sup>27</sup>

---

<sup>20</sup> Reşit Rahmeti Arat “Türk Şivelerinin Tasnifi”, **Makaleler I**, Haz. Osman Fikri Sertkaya, Ankara 1987, s. 87-88.

<sup>21</sup> Reşit Rahmeti Arat, age., s. 96.

<sup>22</sup> Reşit Rahmeti Arat, age., s. 110-111.

<sup>23</sup> Reşit Rahmeti Arat, age., s. 115.

<sup>24</sup> Reşit Rahmeti Arat, age., s. 121.

<sup>25</sup> Reşit Rahmeti Arat, age., s. 142-144.

<sup>26</sup> Talat Tekin, “Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi”, Erdem, Sayı 13, Ocak 1989, s. 155.

<sup>27</sup> Talat Tekin, agm., s. 157.



N. Poppe Ana Türkçe adı altında Modern Türk Dilleri gruplandırmasında V. Türkmen (ayak, dag) şeklinde verir.<sup>28</sup>

Talat Tekin ise Türkmenceyi “dağlı” veya Oğuz grubu içinde Azeri Türkçesi, Horasan Türkçesi ve Gagauzca ile birlikte verir.<sup>29</sup>

Oğuz grubu hakkında XI. yüzyıldan bu yana oldukça fazla dilbilim malzemesi vardır: Kaşgarlı'nın bahsettiği Oğuz kelimeleri (1073); 12. yüzyılın başlangıcından bu yana gelen eski Oğuzca metinler ve 14. yüzyılın Kıpçak sözlüklerindeki “Türkmen” kelimeleri gibi.<sup>30</sup>

Türkmenler 18. yüzyıla kadar Orta Asya Türk yazı dili olan Çağatay Türkçesi ile yazmışlardır. Türkmen Türkçesi 18. yüzyılda Mahtumkulu ve çağdaşlarının katkısıyla edebî bir dil hüviyetine kavuşmaya başlamıştır. Tarihî süreçte Türkmen Türkçesinin söz varlığına Moğolca, Arapça, Farsça ve Rusça kelimeler dahil olmuştur. Ancak bu kelimeler genellikle Türkmencenin ses ve yapı kurallarına uydurulmuştur.

Türkmenler yazılı edebiyatlarının başlangıcı olan 18. yüzyıldan 1928'e kadar Arap, 1928-1940 yılları arasında Latin ve 1940'tan sonra Kiril alfabesini kullanmışlardır. Türkmenistan meclisi 12 Nisan 1993 tarihinde aldığı bir kararla Latin alfabesini esas alan yeni Türkmen alfabesine geçmeyi kabul etmiştir. Bu karara göre yeni alfabe 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren resmen kullanılmaya başlanmış; daha sonra alınan bir kararla birkaç harfte değişiklik yapılarak 1 Ocak 2000'de bütünüyle Latin alfabesine geçilmiştir.<sup>31</sup>

Türkmen Türkçesinin birçok ağzı vardır. Yazı dili Yomut ve Teke ağzına dayanmakta, ancak diğer ağızlardan da yararlanılmaktadır.

---

<sup>28</sup> Talat Tekin, agm., s. 158.

<sup>29</sup> Talat Tekin, agm., s. 168.

<sup>30</sup> Johannes Benzing, “Türk Dillerinin Sınıflandırılması”, Mehmet Akalın, **Tarihî Türk Şiveleri**, TKAE Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1988, s. 3

<sup>31</sup> Mehmet Kara, age.,s. 4.

#### 4. TÜRKMEN EDEBİYATI

Bütün Türk dünyası edebiyatlarında olduğu gibi Türkmen Türklerinin de çok zengin bir edebiyat geleneği vardır. Aslında hepsi aynı kökten doğmuş ve aynı kaynaktan beslenmişlerdir. Türk boylarının bir kısmı çeşitli nedenlerle farklı coğrafyalara gitmişler, ancak özünde birbirlerine bağlı kalmışlardır. Orta Asya’da, Anadolu’da, Balkanlarda vs. yerlerde oluşturulan eserler ortak bir edebiyatın ürünüdür.

Türkmen tarihinin dönemleri, birinci dönem, Oğuz Han’ın zamanından Korkut Ata’ya kadar; ikinci dönem Korkut Ata’nın dönemi, yani İslam’a geçiş devri; üçüncü dönem Selçuklular ve Türkmen beyliklerinin dönemi; dördüncü dönem XVIII. Yüzyılı da kendi bünyesine katarak, Sovyetler Birliği’ndeki yılları da içine alan parçalanma dönemi; beşinci dönem ise bağımsızlık dönemi olarak belirlenmiştir. Edebiyat da bu genel çerçevede değerlendirilmeye başlanmıştır.<sup>32</sup>

Başlangıçta Köktürklerin, Uygurların oluşturdukları edebiyat, Orta Asya bozkırlarına diktikleri bengü taşlar bütün Türk soylu halkların ortak değerleri olarak bilinir. Ergenekon, Oğuz Kağan, Türeyiş, Gilgamiş gibi destanlar, Oğuznameler vs. böyledir. “Köktürk bengü taşlarını Doğu Köktürklerinin yazılı-resmî tarihleri kabul edebileceğimiz gibi, Oğuznamelerle Dede Korkut boylarını da Batı Köktürkleri ile Türgişlerin (On Okların-Oğuzların) sözlü halk tarihi olarak kabul edebiliriz.”<sup>33</sup>

İslamiyeti kabul etmeleriyle birlikte yeni bir medeniyet dairesine giren Türkler Karahanlılardan başlayarak bu paralelde eserler vermişler, dil olarak da Arapça ve Farsçanın etkisinde kalmışlardır. Ancak “Kaşgarlı Mahmut’la Balasagunlu Yusuf Has Hacip Türk dilinin birliğinin, şive ayrılıklarına rağmen asırlarca devam etmesinde büyük rol oynamışlardır. Birincisi Türk dilinin incisi değerinde bulunan, çağın Türk illerinin ve kavimlerinin ağızlarını tespit etmiş, ikincisi ise Türceyi İslamî edebiyat çerçevesinde, edebî şiir dili haline getirmiştir. Has Hacip İslamî Türk şiirinin mektebini kurmuştur.”<sup>34</sup>

<sup>32</sup> Salim Çonoğlu, “Türkmen Edebiyatından Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatına Doğru”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. 2002, s. 861.

<sup>33</sup> Ahmet Bican Ercilasun, age., s. 127.

<sup>34</sup> Ahmet Caferoğlu, age., s. 5.

Türkmen edebiyatı sözlü ürünleri olan destanlar, masallar, atasözleri, bilmeceleer, aydımlarla varlığını sürdürmüştür. “Türkmen edebiyatında epiko-mistik diyebileceğimiz ayrı bir hava vardır ki, tamamen Türkmenlere mahsus orijinal bir durumdur. Bir taraftan başta Oğuzname olmak üzere kendi geleneğinde yaşayan kahramanlık yönü ağır basan (epik) eserler, bir taraftan da Ahmet Yesevi’ye dayanan tasavvuf düşüncesinden kaynaklanmış mistik eserler bir arada ve aynı şairin şiirlerinde karşımıza çıkarlar.”<sup>35</sup> Ali Şir Nevaî, Mahtumkulu, Yunus Emre, Azadî, Andalıp, Şabende, Gayıbî gibi şairler onun fikirlerinden etkilenirler. Bütün Türk edebiyatında olduğu gibi Nesimî, Ali Şir Nevaî, Yunus Emre, Fuzulî, Karacaoğlan gibi büyük şairlerin de Türkmen edebiyatına tesiri olmuştur.

Türkmen edebiyatı zengin bir sözlü edebiyat geleneğine sahiptir. Destanlar, masallar, atasözleri, bilmeceleer ve aydım denilen türküler bunlar arasındadır. Köroğlu, Şahsenem ile Garip, Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Züleyha, Aslı ile Kerem ve Necep Oğlan gibi destan ve halk hikayeleri Türkmenler arasında çok sevilmektedir.

Türkmenler arasında yazılı edebiyat geleneğinin başladığı 18. yüzyıl Türkmen edebiyatının “altın asrı” olarak bilinir. Bu dönem klasik Türkmen edebiyatında Mahtumkulu, Andalıp, Azadı, Şeydayı, Şabende, Gayıbı, Magrupı gibi isimler ön plana çıkar. Mahtumkulu şairane geleneğin temsilcisi ve realizmin kurucusu olmuştur. “Klasik edebiyat geleneğinden gelen Mahtumkulu Çağatay Türkçesini çok iyi bilmesine rağmen, yerel Türkmen ağzını kullanarak onun yazı dili haline gelmesini sağlamıştır. Şiirlerinde Türkmen halk şiiri geleneklerine geniş yer ayırmış, sözü veciz kullanma, atasözlerine yer verme gibi hususlarda büyük başarı göstermiştir.”<sup>36</sup> Andalıp da bu yüzyılda yazılı destan geleneğinin temsilcisi olmuştur.

“XVIII. yüzyıl Türkmen edebiyatında vatan, kahramanlık, birlik, dostluk, adaletsizlik, sevgi, dinî konular, tarihî vakalar ve şahsiyetler, halkın problemleri gibi konular ele alınmıştır. Ama en çok öne çıkanlar vatanî kahramanlık, sevgi, sosyal hayatı eleştiren şiirler ve toplumsallıktır. XIX. yüzyılda ise konuların hayatın içinden alınması, olayların anlatımında realist bir üslubun da kullanılmasına yol açmıştır. Yine XVIII.

<sup>35</sup> Fikret Türkmen-Gurbandurdı Geldiyev, **Türkmen Şiiri Antolojisi**, Türksoy Yayınları, Ankara 1995, s. XIII.

<sup>36</sup> Ahmet Buran-Ercan Alkaya, age., s. 68.

yüzyıldaki gibi vatan sevgisi eserlerde işlenen en önemli temadır.<sup>37</sup> Azadi, Mahtumkulu, Andalıp, Mağrupi, Şabende ve Şeydayi gibi 18. yüzyıl şairleri şiirlerinde vatan ve millet fikirlerini daha derinden işlemeleri açısından Seydî ve Zelilî gibi 19. yüzyıl şairlerini etkilemişlerdir. 19. yüzyılda bu iki şair yanında Kemine, Mollanepes, Talıbı, Mētecî, Misgingılıç gibi Türkmen edebiyatının önemli isimlerine rastlıyoruz. 19. yüzyıl edebiyatında ahlak, mertlik, vatanperverlik, aşk, sevgi vs. konular eserlere yansır. Lirizm şiirde ön plana çıkar.

20. yüzyıl Türkmen edebiyatında 19. yüzyılın son çeyreğinde Türkmenistan'ın Rusya'nın egemenliğine girmesi ve 1917 yılındaki rejim değişikliği etkili olur. Her türlü olumsuzluklara rağmen toplum hayatı ve gerçekler eserlere yansımıştır. 1950'li yıllara kadar klasik şiirin ve Doğu şiirinin özellikleri de görülür. Bu dönemde rejim baskısı altında, vatan yanlısı yazar ve şairlerden bazıları öldürülür. Ünlü şair ve yazarların bazıları da II. Dünya Savaşı sırasında ölür. Savaştan sonraki yıllarda yönlendirilen şairlerin bazı şiirlerinde eski Türkmen hayatı aşağılanmış, yeni hayat tarzı övülmüştür. 1960 sonrası baskı azalır ve bağımsızlık düşünceleri artar. Bu dönemde nesir gelişmesini sürdürür. Tiyatroda tarihî ve günlük konular işlenir. Kısa ve uzun hikaye türü gelişir ve birçok roman yazılır. 1991'deki bağımsızlık ve millî uyanış edebiyata da yansır. Artık eserlerdeki ahlakî meseleler ideolojik baskıdan uzak ele alınır. Bu dönemde şahsî duygu ve düşünceleri içeren lirik şiirlerin sayısı artar. Ata Atacanov, Memmet Seyidov, Berdinazar Hudaynazarov gibi şairler şiire getirdikleri lirizm ve özgürlük duygusu ile onu yeni bir ruhla zenginleştirirler. Bu isimlerin yanında Durdu Gılıç, Oraz Taçnazarov, Çarı Kekilov, Ata Niyazov, Berdi Karbabayev gibi pek çok şair ve yazarı 20. yüzyıl Türkmen edebiyatı için örnek gösterebiliriz.

---

<sup>37</sup> Salim Çonoğlu, age., s. 864

## 5. NURMUHAMMET ANDALIP'IN HAYATI

Türklerin uzun yüzyıllar boyunca oluşturduğu sözlü edebiyat geleneği daha sonra meydana getirecekleri yazılı edebiyata kaynaklık etmiştir. Orta Asya'da doğup gelişen ortak edebiyat geleneği her Türk topluluğunun edebiyatının oluşmasında kendini göstermiştir. Türkmen aşiretler de kitleler halinde yerleşik hayata geçerken oluşturdukları yazılı edebiyatlarının her safhasında bu ortak sözlü kültür ürünlerinden faydalanmışlardır.

18. yüzyılda ortaya çıkan müstakil Türkmen edebiyatında Azadî'nin devam ettirdiği kitabî stile, Mahtumkulu'nun eserlerinde görülen Eski Oğuzların şairlik geleneği ve Andalıp'ın eserlerinde destancılığın yazılı edebiyattaki devamına rastlıyoruz.

Türkmen klasik edebiyatının önde gelen şairlerinden Andalıp'ın hayatına dair bilgiler daha çok sözlü kaynaklara dayanır. Yazılı bilgilere ise genellikle el yazması metinlerin tanıtımlarında rastlanır. Özellikle 1940 yılından sonra toplanan malzemelerde Andalıp'la ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Bu bilgilerden en önemlisi 1941 yılında İsgender köylü yetmiş yaşındaki Seyitcan Kazıoğlu'nun verdiği bilgidir. Bu bilgiye göre Andalıp'ın aslı Hive-Daşhovuz Türkmenlerindedir. Şair hakkındaki bir başka sözlü malumat olan Gızılbatlı Durdı Molla Övezgılıçoğlu'nun 1941 yılının Temmuz ayında verdiği bilgide de Andalıp'ın aslen Hiveli olduğu belirtilmiştir. Yine bu bilgiye göre şairin babasının adı Seyitahmet'tir. A. Mulkamanov ve G. Nazarov gibi araştırmacılar şairin babasının adının Seyitmuhammet olduğunu ifade etmişlerdir. Türkmenler arasındaki bu rivayetler dışında Özbekler arasında da çeşitli rivayetler bulunmaktadır. 1941 yılında yetmiş yaşında olan Hiveli Özbek şairi Gurban Ata Ismayıloglu tarafından verilen bilgide de 250 yıl önce Köneürgence'te büyük bir şairin ortaya çıktığı, Gül adlı bir kıza olan aşkıdan dolayı bülbül manasına gelen Andalıp mahlasını kullanmaya başladığı belirtilmiştir.<sup>38</sup> Ürgence'in Garamazı köyünde doğduğunu belirten başka kaynaklar da vardır.<sup>39</sup> Halk arasından toplanan efsanevî malumatlardan çıkan sonuçlara göre Andalıp ilk olarak Daşhovuz'un Yılanlı bölgesinin Garamazı köyünde yaşamıştır.

---

<sup>38</sup> Mustafa Aça, age., s. 72

<sup>39</sup> Fikret Türkmen, Gurbandurdi Geldiyev, age., s. 1.

Sonra amansız bir hastalığa tutulduğu için Özbekler arasına göç etmiş, Ürgenç ve Hive bölgesinde yerleşmiştir.<sup>40</sup>

Şair, Yūsüp-Züleyhâ ve Risâla-yı Nesīmī adlı eserlerinin girişinde adı, mahlası, yurdu vs. hakkında bilgi verir.

İsmim idi Nürmuhammet Garîp,  
Sözde tahallusım erur Andalıp.

Şehrimiz Ürgenç velâyat idi,  
Hânımız Şagaz hemâyat idi.

Aslı mekânım ki Garamazıdır,  
Âdamı eşretde gışu-yâzıdır.

Bil, ki Garamazı erur câyımız,  
Zikri-hudâ ışk ile dilhahımız...

Barça halâyık içre bet işim,  
Yetdi ellik bēşge meniñ yâşım.<sup>41</sup>

Andalıp'ın yaşadığı yüzyıl ve doğum tarihi hakkında farklı görüşler vardır. A. Meredov, A. Nuryagdiyev gibi araştırmacıların yer aldığı birinci grup Andalıp'ın XVIII. yüzyılda yaşadığı tezini savunmuştur. A. Bekmıradov, A. Mulkamanov, G. Nazarov gibi araştırmacıların yer aldığı ikinci grup ise Andalıp'ın XVII. yüzyılda yaşadığı tezini ileri sürmüşlerdir. İlk gruba giren araştırmacılar yazmaların başındaki girişlerde verilen tarihlerden başka, sözlü kaynaklardan da faydalanma yoluna gitmişlerdir. Şairin özellikle Yūsüp-Züleyhâ ve Risâlayı-Nesīmī gibi eserlerinin el yazmalarının başında bulunan giriş bölümünde adı geçen Şahgazi Han (1766-1767), ilk grup içinde yer alan

---

<sup>40</sup> Mustafa Aça, age., s. 73.

<sup>41</sup> A. Meredov; **Nürmuhammet Andalıp-Lirika**, Türkmenistan SSR İlimler Akademiyası Magdıngulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutı, "İlim" Neşriyatı, Aşgabat 1976. s. 8-9.

araştırmacıların hareket noktası olmuştur. Yine aynı araştırmacılar 1228 numarada saklanan 1122 (1709-1710) tarihli yazmanın tarihinin yanlış yazıldığını, bu tarihin aslında 1202 (1793-1794) olması gerektiği görüşünü savunmuşlardır.<sup>42</sup>

Nesīmī poemasını kaleme alan Esirī onun sonuna getirilen mısralarında:

İdi tārīh yüz segsen sekizde,  
Goyup müñ üstüne şek yok bñ sözde

diyerek poemanın hicrī 1188 (1774-1775) yılında yazıldığını açıklar. Üstelik yazıcının:

Esirī hēksārı bibeza’at,  
Yörütüp hāmayı kıldı kitabet,  
Bilur bilmes sözi bitdim, mugallım,  
Geçur yazıklarım, vallahı-aglam,

diyerek, sanki Andalıp’ı kendi hocası sayması ikisinin de birbirinin çağdaşı olarak 18. yüzyılın sekseninci yıllarına kadar yaşadıkları fikrini verir.

Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmayan Andalıp’ın 18. yüzyılda Türkmen toplumunun yaşadığı olaylardan, zor hayat şartlarından etkilendiği eserlerinden anlaşılmaktadır. Kullandığı “Andalıbı-bīnovā, Andalıbı-zār, Andalıbı-belākeř” gibi mahlaslar ve lirik şiirlerinde yer alan “Ömürlerdir görmedim senden vepā, ey çarh kim”, “Dünyēde çekdim men āhı-hasret”, “Pelekde āhı-suzānım, gözümde eşki-galtanım” ya da Yusup-Züleyha destanının giriş bölümünde yer alan:

Geh harabātı īřim, geh pıgān,  
Kūlbeyi-ahzān idi maña mekān

gibi mısralar onun içinde bulunduğu durumu ifade eder.<sup>43</sup> XVIII. asrın tarihi, Türkmenlerin sosyal yapısı, iktisadī durumu Andalıp’ın eserlerinden takip edilebilir.<sup>44</sup>

<sup>42</sup> Mustafa Aça, age., s. 74.

<sup>43</sup> A. Meredov, age., s. 10-11.

<sup>44</sup> Fikret Türkmen, Gurbandurdı Geldiyev, age., s. 2.

## 6. NURMUHAMMET ANDALIP'IN EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

Nurmuhammet Andalip'in eserlerini verdiği 18. yüzyılda Türkmen edebiyatı şairlerinin şiirleri genellikle üç gruba ayrılmıştır.

a) Doğu edebiyatının geleneklerini devam ettirenler veya kitabî stilde eser verenler: Bunlar daha çok Çağatay Türkçesi ile yazmışlardır. İmameddin Nesîmî, Ali Şir Nevai, Muhammed Fuzuli'nin yanı sıra Dövmemmed Azadi, Mahmut Gayıbi ve Şeydayi gazelleriyle, Andalip da tahmîsleriyle dikkati çekmişlerdir.

b) Destan söyleyen ve yazan şairler: Nurmuhammet Andalip, Şeydayi, Gurbanalı Magrupi ve Abdilla Şabende aynı zamanda destancı şairlerdir. Destanların önemli nüshaları Türkmen edebiyatının bu döneminde ortaya konmuştur. Bunların her biri bu döneme kadar halk arasında söylenen destanların ilk derleyicileridir. Andalip'in Leyli Mecnun, Yusup-Züleyha, Şabende'nin Şabehram, Gül-Bilbil, Şeydayi'nin Gül-Senuber, Magrupi'nin Seypelmelek-Medhalemal, Dövmetyar destanları bunlara örnek gösterilebilir. XIX. yüzyılın devamında da Molanepes'in Zöhre-Tahir destanını görmekteyiz.

c) Magtımğulı tarafından esasları konulan gerçekçi edebî tarz: Bu dönemde Magtımğulı'nın edebiyata getirdiği yeniliğin kaynağı, konuların halkın günlük hayatından alınması meselesidir. Dolayısıyla verilen eserler de halkı birliğe çağırıcı, vatan sevgisi ve kahramanlık duyguları ile ilgili olmaktadır. Magtımğulı'nın güçlü tesiri Magrupi'nin şiirlerinde de hissedilmektedir. Daha sonra Seydi, Zelili, Kemine, Mollanepes, Mētēci gibi şairler de Magtımğulı'nın açtığı yolu devam ettirmişlerdir.<sup>45</sup>

Türkmen yazılı klasik edebiyatının en büyük temsilcilerinden biri olan Andalip aynı zamanda Orta Asya Türk edebiyatında da önemli bir yere sahiptir. Türkmen millî yazılı edebiyatında verdiği birçok eserle Harezmi bölgesinde büyük bir şöhrete sahip olmuştur. Ortak edebiyatın zenginleşip olgunlaşmasında büyük emeği geçmiştir.

Nurmuhammet Andalip Arap, Fars, Tacik ve Türkî dilleri eksiksiz bilen, Doğu edebiyatının tarihini özümsemiş alim bir şairdir. Onun sanatı Özbek, Tacik

---

<sup>45</sup> Melek Erdem, "Türkmen Halk Edebiyatında Destan Geleneği", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 879.



edebiyatlarının tarihinde de yer alır. Doğu edebiyatının en tanınmış klasiklerinden Nevayi, Fuzuli, Cami, Nesimi gibi söz sanatı ustaları ile aynı seviyede bulunmayı hak etmiş bir şairdir. Bunu onun destanları ve tahmisleri göstermektedir.<sup>46</sup>

Andalıp Oğuzlar hakkında anlatılan halk rivayetlerini Oğuzname'sinde anlatarak Oğuznamecilik geleneğini yazılı destan hâline dönüştürür. Edebî dili halk diline yaklaştırır. Türkmen edebiyatını mazmun açısından zenginleştirir. Folklordan, halk rivayet ve inançlarından faydalanır. Kafiye yapmada büyük bir ustalık gösterir.

Andalıp şiirin pek çok türünde eser yazmıştır. Şairin eserleri şekil yönünden de çeşitlilik arz eder. Şair doğu klasik şiirinin en popüler şekilleri olan gazel, murabba, muhammes, muvaşşah, müseddes, tahmis ve terci-i bentte şairlik kudretini denemiştir. Ancak bütün bu eserler içinde özellikle tahmisleri özel bir yere sahiptir, çünkü o Türkistan klasik edebiyatı içinde en çok tahmis yazan şairlerden birisidir. Tahmis yazma geleneği Andalıp'tan önce devam edip gelmiş de olsa, Andalıp'la birlikte sağlam bir yere oturmuştur. Andalıp, tahmislerini çoğu zaman Nevayi ve Fuzuli gibi ortak dönem Türk klasik edebiyatının iki büyük şairinin eserlerine yazmıştır. Bunlardan başka onun tahmislerinde Habîb'in, Vefâ'nın, Câmî'nin ve Ubeydî'nin izlerine de rastlanır.<sup>47</sup>

Şairin tahmislerinin teması aşktır ve duygusal karakterdedir. Andalıp gazeli muhammese çevirerek ona sosyal ve siyasî bir özellik de kazandırır. Dönemin olumsuzluklarından etkilenerek toplum meselelerini ve adaletsizliği dile getirir. Bunu Fuzulî'nin gazeline yazdığı "Yanmaz mı?" tahmisinin aşağıdaki satırlarında açıkça görmek mümkündür:

Cahanda dolı govgadır, pıgānı-Andalıbadır,  
Ne yañlıg şuruşefzâdır, tilim vaspında güvyâdır,  
Aña köyünde mē'vâdır, elinde cāmı-sēhbâdır,  
Fuzulî rindi-şeydâdır, hemîşe halka rısvâdır,  
Görün kim bû ne sövdâdır, bu sövdâdan usanmaz mı?<sup>48</sup>

---

<sup>46</sup> A. Meredov, age., s. 5.

<sup>47</sup> Mustafa Aça, age., s. 79.

<sup>48</sup> A. Meredov, age., s. 20.

Nurmuhammet Andalıp nasıl klasik Türk edebiyatının büyük şairlerinden etkilenmişse kendisi de yaşadığı bölgede birçok şairi etkilemiştir. XIX. yüzyıl Özbek şairlerinden Şirmuhammet Munis Harezmi, Andalıp'ın "ne bela hup" redifli gazeline, yine XIX. yüzyıl Özbek şairi Muhlis, şairin "çendan-çendan" gazeline uygun olarak tahmisler yazmışlardır. Ayrıca XIX. yüzyıl Tacik şairi Dāniş de Andalıp'a bir tahmis yazmıştır.<sup>49</sup>

Andalıp hece ölçüsüyle olan koşuk şeklindeki şiirlerinin yanında aruz vezniyle yazdığı birçok klasik şekle de yer vermiştir. Şair yazdığı her çeşit şiirde büyük bir kafiye yapma ustalığı da göstermiştir.

Şairin şiirlerinden beşi Rus diline tercüme edilmiştir. Onların biri gazel, biri dörtleme, biri beşleme, ikisi de Nevayi ile Fuzulî'nin gazellerine yazılan tahmislerdir.<sup>50</sup>

Andalıp'ın eserleri hem Türkmenistan'da hem Özbekistan'da çok sevilip okunmuş ve destanları birçok kez istinsah veya taş baskı yoluyla çoğaltılmıştır. Antolojilerde muhammesleri, tahmisleri, gazelleri yer almıştır. Eserlerinin bugün bilinen nüshaları Türkmenistan İlimler Akademisi El Yazmaları Kütüphanesi ile Özbekistan İlimler Akademisi Doğu Araştırmaları Enstitüsü El Yazmaları Bölümü'nde saklanmaktadır. Bazı lirik şiirleri ise Tacikistan ve Leningrad'da bulunan kütüphanelerin el yazmaları bölümünde bulunmaktadır. Şair Orta Asya'da özellikle Harezm bölgesinde büyük bir şöhrete sahip olduğundan değişik ülke araştırmacılarının dikkatini çekmiştir. Azeri araştırmacı Hamit Araslı, Karakalpak araştırmacı K. Bayniyazov, Özbek araştırmacı K. Tahirov ve V.A. Abdullayev çalışmalar yapmışlardır. Destanları ve bazı şiirleri orta ve yüksek okul ders kitaplarına dahil edilmiştir.<sup>51</sup>

Fikret Türkmen ve Gurbandurdı Geldiyev 17. ve 18. asır Türkmen edebiyatının, Türkmen tarihinin ve Türkmen yaşayışının bir ansiklopedisi niteliğinde gördükleri Andalıp'ın eserlerini sınıflandırırken Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Züleyha, Zeynel Arap, Baba Rovşen ve Melike Mihringar'ı hikâye; Nesimî, Sagdı Vakkas ve

---

<sup>49</sup> Mustafa Aça, age., s. 78.

<sup>50</sup> A. Meredov, age., s. 16.

<sup>51</sup> Mustafa Aça, age., s. 78-81.

Oğuzname'yi ise poema, olarak adlandırırlar.<sup>52</sup> Mustafa Aça ise Leyli-Mecnun, Yusup-Züleyha, Babarövşen, Zeynelarap'ı, destan; Oğuzname, Rısalayı-Nesimi, Sagdı Vakgas ve Kıssayı-Fırgun'u poema, Melike Mehrinigar'ı ise povest yani uzun hikâye olarak adlandırmıştır.

Türkmen halk destanları içinde Korkut Ata, Görogılı, Şasenem-Garıp, Sayatlı Hemra, Aslı-Kerem, Necep Oglan gibi halk anlatmalarının önemli bir yeri vardır. Türkmen şairler kendi eserlerini oluştururken halk destanlarından ve halk masallarından faydalanmışlardır. Leyli-Mecnun destanı Andalıp'tan önce başta Nizami, Nevayi ve Fuzuli olmak üzere Doğu edebiyatının pek çok şairi tarafından işlenmiştir. Aruz yanında hece de kullanılmış, nazım ve nesir karışık olarak yazılmıştır. Şair eserde beyit, dörtlük ve beşlik gibi nazım birimlerini kullanmıştır.<sup>53</sup> Leyla ile Mecnun hikâyesinde bütün doğu halkları arasında tanınan Arap menşe'li meşhur trajik konuyu, halk anlatmaları ile birlikte yazılı kaynakları da kullanarak işlemiştir. Bu eser onun yaratıcılığının olgunluk dönemine aittir. Bu yüzden Leyla ile Mecnun konusu, Türkmenlerin tarihî değerlerine bağlı yeni tiplerle zenginleştirilmiştir.<sup>54</sup>

Yusup-Züleyha şairin dinî konulu bir aşk destanıdır. Türk edebiyatında ilk Yusuf ile Züleyha hikayesi, bugünkü bilgiler ışığında 1233 yılında Kul Ali adında bir Orta Asya şairi tarafından yazılmıştır. Yusuf ile Züleyha hikayesinin Orta Asya Türk edebiyatında çok yaygınlık kazanmasının en önemli faktörü Burhaneddin Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiya adlı kitabıdır. 72 kıssadan oluşan eserin en ilgi çekici kıssası Yusuf-Züleyha hikayesidir. Yusup-Züleyha destanı Andalıp'ın en hacimli destanıdır. Diğer pek çok Yusuf-Züleyha hikâyesi çoğunlukla mesnevî tarzında kaleme alınmışken, Andalıp eserini destan türünün yegâne ifade şekli olan dörtlüklerle oluşturmuştur.<sup>55</sup>

Andalıp'ın Babarövşen, Zeynelarap, Sagdı Vakgas adını taşıyan eserleri, konusu Orta Asya'da, özellikle XVI. yüzyıldan sonra yaygınlaşmaya başlayan Hz. Ali ve oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin etrafında oluşur. Hz. Ali ve evlatlarının adaleti, garip, yetim ve fakirlere yardımı ile bu uğurdaki mücadelelerini anlatır. Eserler menkıbe

<sup>52</sup> Fikret Türkmen, Gurbandurdı Geldiyev, age., s. 1.

<sup>53</sup> A. Meredov, age., s. 83, 87.

<sup>54</sup> Fikret Türkmen, Gurbandurdı Geldiyev, age., s. 1.

<sup>55</sup> A. Meredov, age., s. 89, 90.

ve inançlardan yola çıkılarak oluşturulmuştur. 18. yüzyılda Azadî ve Mahtumkulu'nun şiirlerinde de aynı şahsiyetlerin ele alındığı görülür.

Oğuzlar ve Oğuz hakkında söylenen rivayetlerden yola çıkılarak yazılan tarihî Oğuzname'sı Andalıp'ın poemalarından biridir. Oğuzname geleneği, bir başka deyişle Türkmen şecere geleneği, temelinde yeni nesillere, kuşaktan kuşağa aktarılacak, kökleri Oğuz Kağan'a dayanan bir nesil mirası bırakma maksadını taşımaktadır.<sup>56</sup> Hıdırov'a göre Andalıp bu eserini oluştururken Ebulgazi'nin Şecere-i Terâkime'sinden, Firdevsî'nin Şehnamesi'nden ve Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiya adlı eserinden esinlenmiştir. Şahıs isimleri, yer adları, tarihler Şecere-i Terakime'dekine çok yakındır. Ancak o bu geleneği takip ederken taklit yoluna gitmemiş orijinal bir eser ortaya koymuştur. T. Nepesov'a göre poemanın dili orta asırlar Türkmen yazılı edebiyatının dil yapısına yakındır. Bununla birlikte eserde belirgin şekilde tarihî ve coğrafi kelimeler ve konuşma dilinden örnekler vardır. Poemada daha ziyade mesnevi tarzı esas alınmıştır. Ancak destanlardaki şiir yapısının aynı şekilde devam etmeyip yer yer çeşitlilik arzettiği görülmektedir. Misal olarak ilk destanda mesnevi tarzının yerine başka bir kafiye şekli esas alınmıştır. Eserde Dede Korkut'taki her boy bir kahramana atfedilmiştir. Buralarda kahramanların mücadeleleri, Oğuz toplumu içindeki yerlerini belirleyen yiğitlikleri konu edilmiştir. Her boyun sonunda ortaya çıkan ve kahramanları azizleyen Dede Korkut, Andalıp Oğuzname'sında Andalıp'ın şahsında yeniden can bulmuştur. Andalıp da tıpkı Dede Korkut gibi her destanın sonunda dua içeren ifadelerle destana ya da boya son vermiştir.<sup>57</sup>

Makasitnâma, Rısâlayı-Nesimî ya da Nesimî Poeması olarak adlandırılan eserinde şair, meşhur mutasavvıf Nesimî'nin hayatı, trajik sonu ve inancı uğruna yaptığı fedakârlıklar anlatılmaktadır. Mesnevî şeklinde yazılan bu şiir çok başarılı bulunmuş, yer yer Nesimî'nin şiirlerinin de serpiştirildiği orijinal bir kompozisyon çizilmiştir.<sup>58</sup>

Andalıp'ın Nesimî ve Sagdı Vakgas poemalarında olduğu gibi Kısasü'l-Fırgun adlı poemada da tarihî bir gerçeklik ele alınır. Hz. Musa'nın dünyaya gelişi ve Firavun'un ülkesine sahip oluşuna dair rivayet Türk anlatma geleneğine uygun olarak

<sup>56</sup> Melek Erdem, age., s. 882.

<sup>57</sup> A. Meredov, age., s. 95-98.

<sup>58</sup> Fikret Türkmen, Gurbandırdı Geldiyev, age., s. 2.

yeniden işlenmiştir. Andalıp'ın Melike Mehrinigâr adlı povesti yani uzun hikâyesi ise mücadelelerle dolu ve masal motifleriyle süslü bir aşk hikayesidir. Andalıp ayrıca Acem şairi Câmî'nin gazellerinden yaptığı tercümelerle bu konudaki ustalığını ortaya koymuştur.<sup>59</sup>

## 7. SEYYİD İMÂDÜ'D-DİN NESÎMÎ

Türk tasavvuf edebiyatının önde gelen isimlerindedir. Bazı yetersiz kaynaklara, eserlerine ve rivayetlere dayandırılarak aydınlatılmaya çalışılan hayatının önemli bir bölümü karanlıklar içindedir. Ancak Hurufî olduğu eserlerinden rahatlıkla anlaşılmamaktadır. Bu nedenle öncelikle Hurufîliğe değinmekte fayda vardır.

Vücut-ı mutlak evvela kelim suretinde tecellî etmiş ve harflerle taayyün bulmuştur. Bu harfler yalnız kelamın değil, bütün mevcudatın erkanındandır. Kurucusu Fazlullah-ı Esterâbâdî'dir. Hurufîliğe dair Câvidân-ı Kebir adlı manzum Farsça eseri meşhurdur. Hurufistler birçok kelimeleri ve ıstılahları remizle ifade etmişlerdir. Nesimî, Misalî, Arşî gibi temsilcileri vardır. Hurufîlik asıl Anadolu'da intişar etmiş bulunan Bektaşîlik, Babaîlik, Ahilik, Abdallık, Kızılbaşlık, Kalenderîlik, Haydarîlik gibi batınî tarikatlar üzerinde müessir olmuştur.<sup>60</sup>

M. Fuad Köprülü<sup>61</sup> dahil hemen bütün kaynakların Fazlullah'ın halifesi olarak gördükleri Nesimî'nin hayatına dair bilgiyi çok çeşitli kaynaklara başvurması açısından Hüseyin Ayan'ın çalışmasından<sup>62</sup> aktarıyoruz.

Seyyid Nesimî'nin doğum yeri ve tarihi belli değildir. Yalnız M. Kulu-zade, Azerbaycan Edebiyatı Tarihi'nde hiçbir kaynak vermeden tahminen 1369/70 yıllarında Şamahî'de doğmuştur, demektedir. Selman Mümtaz da Nesimî'nin Azerbaycanlı olduğuna işaret eder. İran kaynakları onun Şirazlı, Aşık Çelebi Diyarbakırlı, Latifî ise Bağdat civarında Nesimî nahiyesinden olduğu için Nesimî mahlasını aldığını belirtir.

---

<sup>59</sup> Mustafa Aça, age., s. 102-105.

<sup>60</sup> Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, 4. Basım, İstanbul 1984, s. 52, 57, 65.

<sup>61</sup> M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1986, s. 348.

<sup>62</sup> Hüseyin Ayan, **Nesimî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni**, C. I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002, Ankara 2002, s. 17-19.

Ayrıca Nesîm nahiyesinden olduğu için Nesîmî mahlasını aldığını belirtir. Ayrıca Nesîmî, Hüseyinî mahlasını da kullanmıştır. Hüyesnî mahlasını, Hurufliğe intisap ettikten sonra Nesîmî olarak değiştirmiş olabileceği de hatıra gelebilir. Onun Hüseyinî mahlasını kullanmasından dolayı bazı kaynaklar, Hallâc-ı Mansûr ile ikisi arasında bir bağlantı kurmaya çalışmaktadırlar. Nesîmî'nin şiirlerinden, Mansûr'a olan derin hayranlığını anlamamak kabil değildir. Ene'l-Hak (Ben Hakkım) sözünü divanında yüzden fazla kullanmıştır.

Nesîmî'nin asıl adı İmâdü'd-din'dir. Nesîmü'd-din diyenler de vardır. Âşık Çelebi'ye göre Türkmen soyundandır. İbnü Hacer'e göre Tebrîzî'dir.

İyi bir tahsil görmüştür. Zamanının medreselerinde okutulan ilimleri öğrenmiştir. Tarikat ve meşayih sırlarına ait birçok irfanı vardır. Daha genç yaşlarında aşk ve mahabbet kokusunu almıştır. Latifi ve Hasan Çelebi onun bu hasletini överler.

Nesîmî, Fazlullah-ı Hurûfî'ye halife olduktan sonra davasını inanmış kişilere yaraşır bir şekilde, seyahatler ederek Hurufliği yaymaya çalışır. Timurluların şiddetli takipleri neticesi Azerbaycan'dan ayrılır, Anadolu'ya gelir. Osmanlı başkenti Bursa'ya uğrar. Burada hoş karşılanmaz. Hacı Bayram-ı Veli ile görüşmek için Ankara'ya gelir. Dervişlerden birisi Nesîmî'nin Tanrılık iddiasında olduğunu Hacı Bayram-ı Veli'ye söyleyince huzura kabul olunmaz. Gerek Bursa'da uğradığı muamele ve gerekse Hacı Bayram-ı Veli tarafından terslenişini onu üzüntüye sevkeder. Çaresizlik içinde Halep'e gider. Halep şehri o tarihte Çerkes Memlûkleri'nin elinde bulunmaktadır.

Nesîmî vardığı yerlerde büyük bir şevk ve heyecan ile Hurûf ilminden ve Hurûflikten bahsedip insan yüzünde yirmi sekiz veya otuz iki harfi okuyarak yüzün, Allah'ın tecellî yeri olduğunu söyler ve yazdığı şiirlerde bu inancı dile getirir. Nesîmî'nin bu ifadeleri sünnî çevreler ve İslâm bilginleri tarafından dinlenip okununca Nesîmî'nin düşmanları çoğalır. Şiirlerindeki aşırı derecede pervasızlık ve vahdet-i vücud düşüncesi bilhassa mutaassıp Müslümanlar arasında kınanmasına sebep olur. Bu yüzden Nesîmî'ye cezasız kalmayan zındıklık isnat edilir. Nitekim derisi yüzülmek suretiyle katline fetva verilir. Seyyid Nesîmî'nin bu acıklı ölümü edebiyat dünyasında pek büyük yankılar uyandırır. Onun ölümü etrafında çeşitli rivayetler ve menkıbeler oluşur.

Seyyid Nesîmî'nin ölüm tarihi üzerinde de ihtilaf vardır. Nesîmî ile aynı yüzyılda yaşamış bulunan İbnü Hacer'e göre 1417/18-820 H. yılında; Riyazü'l-ârifin'e göre 1433M./837 H. yılında; diğer kaynaklar da buralardan alarak ya aynılarını ya da bunlara yakın tarihleri gösterirler. Fuad Köprülü'nün araştırmalarına göre ise Nesîmî'nin ölüm yılı 807H./1404 M.dir. Bu duruma Nesîmî, yukarıda zikredilen M. Kulızade'nin doğum tarihi olarak ileri sürdüğü 1369/1370 yılları doğru kabul edilecek olursa, yaklaşık olarak 40 yıl yaşamıştır.

Nesîmî'nin yüzüldüğü yerde bugün bir türbe vardır. Mecalisü'l-uşşâk'a göre Halep'te defnedilmiştir. Riyazü'l-ârifin'e göre Şîrâz'ın Zerkan köyünde mezarı bir ziyaretgahdır. Aynı eser, bazıları Halep'te gömülmüştür, der, demekle de gerçeğe işaret edemeden geçmemektedir. Şüphesiz Nesîmî'nin seyyidliği ve Alevî-Bektaşîlerin onu yedi büyük ve ilahî şairden birisi olarak tanımalarının neticesi kendisine çeşitli yerlerde mezarlar izafe edilmesine sebep gösterilebilir. Nesîmî, bu muhitlerde büyük bir şehit ve mazlum bir velî olarak bilinmektedir. Ölümünün şekli, şeriat yönünden de kötü ve çirkin görülmesi Nesîmî'nin zulme uğramış olduğuna dair kanaatleri kuvvetlendirmiştir.

Hurufizmin kurucusu Fazlullah H.740-742'de Astrabat'ta doğar. Çeşitli yerler dolaşır. M. 1393'te Teymirililerce dinsizlikle suçlanıp öldürülür. Cavidannâma, Arışnâma, Muhabbetnâma, Ves'yetnâma gibi eserleri vardır. Nesîmî, Fazlullah Naymî'nin Hurufizm fikrini benimser. O, Fazlullah ile baba-oğul gibidir. Bu nedenle Nesîmî, Emir Seyyid Nesîmî, Seyyid İmadü'd-din Nesîmî gibi adlar yanında Ebulfâzıl ön adıyla da anılır. Onun halifelerinden biri olur.

Nesîmî'nin Türkçe, Arapça, Farsça divanı ile Mukaddimetü'l-hakâyık adlı eseri vardır. Divanlarında mesnevi, gazel, müstezat, murabba, tercî-i bend, tuyuğ gibi nazım şekillerini kullanmıştır. Mukaddimetü'l-hakâyık adlı eserde şair iyi derecede kelam ve mantık bilgisiyle harflerin ve sayıların sırlarını anlamlandırarak Kur'an'ı, hadisleri, ibadetleri açıklamaya çalışmıştır.<sup>63</sup>

Nesîmî şiirleriyle, ölümü etrafında oluşan menkıbe ve rivayetlerle edebiyatımızda derin ve sürekli etkisiyle yüzyıllarca sürüp giden izler bırakmıştır. Gazellerine Usulî, Şeyhî, Necatî, Revanî, Zâtî, Halilî tanzir, tahmis ve nazireler

---

<sup>63</sup> Hüseyin Ayan, age., s. 129.

yazmışlardır. Şair, Habibî, Hatâyî, Fuzûlî ve Kanunî'yi de etkilemiştir. Aşağıda verilen örnekte görüldüğü gibi üstün bir şiir kabiliyetine rağmen Fuzûlî'nin Nesîmî tesirini silemediği belirtilmektedir:

Nesîmî: Dilberâ men senden aynı tende cânı neylerem  
Mâl ü mülki taht u tâcı hânümânı neylerem

Fuzûlî : Yoh 'aceb ger mâla rağbet mülke kılman iltifât  
Men gedâ-yı kûy-ı ışkam mülk ü mâlı neylerem<sup>64</sup>

Nesîmî'nin eserleri lisan hususiyeti bakımından Âzerî sahasına aittir. Fakat Nesîmî büyük ve kudretli bir şair olduğu için eserleri, Fuzûlî'ninkilere yakın bir genişlik ve ehemmiyetle, lehçe ve şive farkı gözetilmeksizin, Türkçe konuşulan bütün memleketlerde okunmuş ve sevilmiştir.<sup>65</sup> Türkçe şiirlerle ilk önce o şöhret bulmuştur.<sup>66</sup> Yine Batı Türklerinde Nesîmî'den ve bilhassa Fuzûlî'den sonra yetişen âşıklar aruz veznini kullanmaya başlamışlardır.<sup>67</sup>

---

<sup>64</sup> age., s. 103.

<sup>65</sup> Necmettin Halil Onan, **İzahlı Divan Şiiri Antolojisi**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989, s. 30.

<sup>66</sup> Hüseyin Ayan, age., s. 19.

<sup>67</sup> Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Akçağ Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2003, s. 175.



## 8. “NESİMÎ” POEMASI YA DA RISÂLA-YI NESİMÎ

Andalip’ın bu eseri her iki isimle de anılır. Poema “şiiir formasında yazılan büyük eser”<sup>68</sup>, risale ise “kısa yazılan küçük kitap”<sup>69</sup> şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlara uygun özelliğe sahip eserde şair değişik nazım birimi ve vezinler kullanmıştır. Daha çok mesnevî şeklinde yazılan eserde Nesîmî’nin şiiirlerinden izler görülür, ancak bu onun orijinalliğini engellemez. Metnin başında yer alan “Eski devirlerde Seyit Nesîmî diye bilinen saygın bir kişinin eserini Arap dilinden Türk diline aktardığına” dair ifadesi tercüme olduğu fikrini de düşündürmüş olmasına rağmen Andalip şahsî bir kompozisyon oluşturmuştur.

### 8.1. Şekil

#### 8.1.1. Nazım Birimi

Nesîmî poemasında mesnevî nazım şeklinin yanında gazel, murabba, muhammes ve müsedese de yer verilmiştir. Metnin bütünü 30 cümle ile 1642 mısradan meydana gelmiştir. Cümlelerin sayfa numaraları 41, 45, 48, 52, 63, 75, 79, 80, 81, 82, 89’dur.

**8.1.1.1. Mesnevî:** 41-45, 46-48, 49-51, 53-62, 64-70, 70-73, 73-74, 75-78, 81-82, 82-85, 85-86, 86, 87-88, 89, 91-95.

Edebiyatta her beyti ayrı ayrı (aa, bb, cc...) kafiyeli olan nazım şekli. Aruzun kısa kalıplarıyla yazılır. Uzun manzume veya kitap halindeki mesnevîler özel adla anılır. Nesnevîlerde olayların anlatış ve tasvirlerinde akıl ve mantık sınırları aşılır. Tasvirlerde aşırı abartmalar vardır. Hikaye kahramanları olağanüstü davranışlarda bulunur. Aynı aruz kalıbının tekrarı ile bir monotonluk ortaya çıkmaması için mesnevîlerin arasına yer yer gazel, terkiib-i bend vs. nazım şekilleri serpiştirilmiştir.<sup>70</sup>

<sup>68</sup> M. Ya Hamzayev vd., **Türkmen Diliniñ Sözlüğü**, Türkmenistan İlemler Akademiyası Dil Bilimi İnstitutu, Aşgabat 1962. s. 542.

<sup>69</sup> Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara 1990, s. 1073.

<sup>70</sup> İskender Pala, **Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü**, C.I-II. Akçağ Yayınları, Ankara 1989, s. 336-337.

Andalip'ın eseri yukarıdaki özelliklere sahiptir. Mesnevîler arasında gazel, murabba, muhammes, müseddes nazım şekilleri yer alır. Eserdeki 564 beyit, yani 1128 mısra mesnevîye aittir.

Enel çıkdı ışıkge gördi anı,  
Alıp içgeri girdi ol zamānı.

Salām eylēp alarga kıldı tagzīm,  
Covābın berdi anlar kıldı tekrīm (46)

...

**8.1.1.2. Gazel:** 45-46, 62, 63, 64, 70, 73, 74-75, 79, 79-80, 80, 80-81, 81, 85, 86, 86-87, 88-89, 95.

Divan edebiyatının en yaygın nazım şekillerinden biridir. Beyit sayısı 5-12 arasında değişir. Kafiyelenişi aa ba ca... şeklindedir.<sup>71</sup>

Metinde değişik uzunlukta 17 gazelde 140 beyit, yani 280 mısra yer almaktadır. Ancak sayfa 45-46'da verilen 14 beyitlik yani 28 mısradan oluşan müstezat "Gazal Mansur" adı altında yer almaktadır. Müstezat bir uzun mısraya bir kısa mısra eklenerek oluşturulan Divan edebiyatı nazım şeklidir.

İmdi geldi bizge nōbat elvedāg,  
Elvedāg, ey cemgı-ızzat elvedāg.

Siz gidersiz gam bilen mahrūm olup  
Biz gālarmız derdu-hasrat elvedāg. (63)

...

**8.1.1.3. Murabba:** 48-49

Edebiyatta aynı vezinde dörder dizelik bendlerden oluşan nazım şekli. İlk bendin dört dizesi birbiriyle kafiyeli, sonraki bendlerin son dizesi ilk bend ile kafiyeli olur. (aaaa-bbba...) Son dize her bendin sonunda aynen tekrar ediliyorsa mütekerrir murabba;

---

<sup>71</sup> age., s. 182.

yalnız kafiye yönünden ilk bend ile benzeşiyorsa müzdevic murabba adını alır. Genellikle 4-8 bend uzunluktadır.<sup>72</sup>

Andalıp'ın eserinde 7 bendden oluşan murabba 28 mısraya sahiptir.

Kaysı beden rovānı sen, canı sen,  
Reftārına rūhı-rovân tasatdık,  
Kaysı Müsrüñ ezīzi sen, hānı sen,  
Ruhsārına māhı-Kengān tasatdık.

Hūblar içre husnuñ salıp alāla,  
Zerreveş mēhrine husn ēhli şeydā.  
Sadka enfāsına Hızırı-Mesīha,  
Permāniña ābı-hayvān tasatdık. (49)

...

#### **8.1.1.4. Muhammes:** 52-53, 96-98.

Edebiyatta aynı vezinde beşer dizelik bendlerden oluşan nazım şekli. İlk bendin beş dizesi birbiriyle kafiyeli, sonraki bendlerin son bir veya iki dizesi ilk bend ile kafiyeli olur. (aaaaa-bbbba... veya aaaaa-bbbbaa...) Son bir veya iki dize her bendin sonunda aynen tekrar ediliyorsa mütekerrir muhammes; yalnızca kafiye yönünden ilk bend ile benzeşiyorsa müzdevic muhammes denir. Genellikle 4-8 bend arasında yazılır.<sup>73</sup>

Metinde beşer dizeli 29 bend yer almaktadır. Böylece toplam 145 mısra muhammese ait olmaktadır.

Ibarat alıñ, ey halk, cahandan hemme gitdi,  
Kim ēleme geldi hemme armān bile gitdi.  
Çın bendeleri āhıret esbābını etdi.

---

<sup>72</sup> age., s. 362-363.

<sup>73</sup> age., s. 358-359.

Ēge boluñ, çarh burunkıları nētdi,  
Vākıf boluñ, ahbāp, ki nōbat sizge yetdi.

Ol Hezreti Ādamga yetirdi ne belālar,  
Hovvā başıga saldı ne mēhnet, na cepālar,  
Gör, Nūhga berdi ne sütem ēhli-hatālar,  
Ēgē boluñ çarh burunkıları nētdi,  
Vākıf boluñ, ahbāp, ki nōbat sizge yetdi.(96)

#### 8.1.1.5. Müseddes: 89-91.

Edebiyatta aynı vezinde altışar dizelik bendlerden oluşan nazım şekli. İlk bendin altı dizesi birbiriyle kafiyeli, sonraki bendlerin son bir veya iki dizesi ilk bend ile kafiyeli olur. (aaaaaa-bbbba...veya aaaaaa-bbbbaa...şeklindedir.) Genellikle 5-8 bend uzunluğundadır.<sup>74</sup>

Poemada müseddes olarak verilen bendlerin mısra sayısını şair artırmıştır: 12, 10, 10, 10, 10. Bu altı bendde toplam 61 mısra yer almaktadır.

Nāla kılmay neyleyip, ney dek novādan ayrılıp,  
Bilbili-şūrīde dek bādı-hovādan ayrılıp,  
Enbiyālar serveri ol Mustafādan ayrılıp,  
Ol Ebūbekr-u imām bāsafādan ayrılıp,  
Omarı-Hattāp dek pīri-hodādan ayrılıp.

İki dünyē hāsılı hilm-u hayādan ayrılıp.  
Ol Alı-yı Murtezā şīri-hudādan ayrılıp,  
Ol İmām Seyid Hasan dek rēhnemādan ayrılıp,  
Kıblagēhim ol Husaynı-Kerbelādan ayrılıp,

---

<sup>74</sup> age., s. 372.

Yetmiş iki uruğı-yu akrabadan ayrılıp.  
Gâlmasın hîç kim yetîm men dek atadan ayrılıp,  
Gâlmasın mâtam erâ āga-iniden ayrılıp. (89-90)

### 8.1.2. Vezin:

Andalıp, Nesîmî poemasında aruz veznini kullanmıştır. Birden fazla nazım şekline yer verdiği eserinde doğal olarak sadece bir aruz vezni kullanması söz konusu olamazdı. Hece sayılarının deđiştđđi beyit ya da diğer birimlerde kullanılan aruz kalıpları da değişmektedir. Eserde imale ve zihaf gibi aruz hataları vardır, ancak uyum sağlamadaki başarısı bunu kamufle etmektedir. Eserin bütününde tasavvufa uygun derin bir anlam, akıcı ve sürükleyici bir üslûp vardır.

Tezimizin esası eserdeki fonetik ve morfolojik hususiyetler olduğu için vezne birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

mefā<sup>c</sup> ilün mefā<sup>c</sup> ilün mefā<sup>c</sup> ilün mefā<sup>c</sup> ilün  
(. . . . / . . . . / . . . . / . . . .)

Gözümüñ rövşeni gitdiñ, bālam senden cıdā boldum.  
Cahan sensiz görünmezdir, niçik kim nābinā boldum (62)

müfte<sup>c</sup> ilün mefā<sup>c</sup> ilün müfte<sup>c</sup> ilün mefā<sup>c</sup> ilün  
(- . - / . . - / - . . - / . . . -)

Ēhli îmān îşlerin şol demde inkēr etdiler,  
Çün Nesîmîni Halap şēhrinde berdār etdiler. (85)

mefā<sup>c</sup> ilün mefā<sup>c</sup> ilün fa<sup>c</sup>ülün

(.- - - / . - - - / . - -)

Sipāsı bīgıyas ol zülcemāla,  
Sitāiş bīnehāyat lāyezāla.(41)

fā<sup>c</sup>ilātün fā<sup>c</sup>ilātün fā<sup>c</sup>ilün

( - . - - / - . - - / - . - )

Āh urup yıglar atañ-peryāt eder,  
Bārça etgey derdi-hasret elvedāg (63)

mef<sup>c</sup>ülü mefā<sup>c</sup>ilü mefā<sup>c</sup>ilü fā<sup>c</sup>ülün

( - - . / . - - . / . - - . / . - - )

mef<sup>c</sup>ülü fa<sup>c</sup>ülün

( - - . / . - - )

Gāh boldı yüregim seni hicrinde eyā dost,  
Bā vāgdayı-dīdār. (45)

### 8.1.3. Kafiye

Kafiye, şiirde dizelerin sonunda tekrarlanan ve aynı sesi veren heceler veya aynı görevde olmayan, ses bakımından benzeşen ektir.<sup>75</sup> Andalıp eserinde mısra sonundaki ses benzerlikleriyle yetinmemiş iç kafiye de yer vermiştir. Şairin kafiye oluşturmada son derece başarılı olduğu görülmektedir. Yarım, tam ve zengin kafiyeden yararlanır. Bazen redif önünde kafiye kullanmadığı da olur. Benzer seslerden yararlanarak da kafiye yapmıştır.

<sup>75</sup> **Türkçe Sözlük**, Komisyon, Onuncu Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 2040.

**8.1.3.1. Yarım Kafiye:** Ünlü ya da ünsüz bir ses benzerliğine dayanan kafiyedir.

Hakga idi b̄u segehi Ahmedi-server,  
Yüz cebru-cep̄a birle goyuldı aña hancar. (55)

Hudānīñ gudratıdan üşb̄u deryā  
Bolup girdāb kül birle baher cā. (59)

**8.1.3.2. Tam Kafiye:** Bir ünlü-ünsüz veya ünsüz-ünlü benzerliğinden oluşan kafiyedir.

Bār erdi kim Müsür şēhr̄ide bir nūr,  
Ezelden övlüyā ol şeyih Mansūr. (42)

Açıban gördüler bir ketde sandık,  
Anuñ içige saldı āb-u āzık. (61)

**8.1.3.3. Zengin Kafiye:** İki'den fazla ses benzerliğine dayanan kafiye çeşididir. Tunç kafiye şeklinde de adlandırılır.

Hudāyım mālīga berdi bereket,  
Yetirdi rızkını kılmay hareket. (65)

Tiliden goymadı, aytar sözünü,  
Çünīñ vāsıl kılur hakga özünü. (51)

Bū sözlerni diyiban peryāt kıldı,  
Yene hem bir gazal binyāt kıldı. (54)

**8.1.3.4. İç Kafiye:** Şairimiz sadece mısra sonlarında değil mısra başında ve ortasında da ses benzerliklerinden faydalanmıştır.

Bīri dehlīzde, bīrisi öyde,  
Bīri tokurtgada, bīrisi cūyda. (69/3-4)

Şerīgat birle zāhır oldı kēpir,  
Ukūbet birle, şāhım anı öldir. (50/15-16)

Emīr goydı anıñ ādın atası,  
Neseb goydı munuñ ādın enesi. (65/21-22)

#### **8.1.4. Redif**

Şiirde, mısra sonlarında kafiyeden sonra gelen aynı anlamdaki ekler ve kelimelerdir. Metinde redifler tek başına kullanıldığı gibi bir kafiye ile birlikte de yer almaktadır.

Yök erse bū deñizge gark olurlar,  
Ulug-kiçik tamām gark olurlar. (54)

Garadı bir sünekdir hiç eser yök,  
Bū kudeklerden ana bir habar yök. (43)

Köp duşmān erā husravı-tenhānı ne kıldıñ?  
Haysı yere gāldı dürri-yektānı, ne kıldıñ? (57)

Diydi mōlla: - Gumān içre gālıp men,  
Nesebni andeyin anlāp turup men. (69)



## 8.2. Muhteva

Nurmuhammet Andalıp'ın ele aldığı bu konu, yani tarihî bir şahsiyet olarak Nesîmî, Türk dünyası edebiyatının rağbet ettiği önemli bir özelliğe sahiptir. Nesîmî ve hayatı etrafında eserler ortaya konmuştur. Andalıp da bu eseriyle konuya hakimiyetini göstermektedir. Bu özellik hem metnin şekil yönünden başarılı hem de anlam yönünden derin olmasıyla belirlemektedir.

Metinde ele alınan konuyu kısaca özetledikten sonra şairimizin menkıbevî bir kişiliğe bürünmüş Nesîmî'nin hayatını ele alırken ortaya koyduğu tavra ve yararlandığı unsurlara değinelim. Eserde, dipnot olarak, el yazmasında Nesîmî olarak yer alan ifadelerin Mansur olarak değiştirildiği, çünkü o devirde Nesîmî'nin dünyada olmadığı, bu nedenle Mansur şeklinde okumanın daha mantıklı olacağı belirtilmektedir. (45, 48, 49)

Mısır şehrinde her yönden övgüye değer bir şahsiyet olan Mansur yaşamaktadır. Onun Enel adlı bir kız evladı vardır. Zamanla Enel hakkında dedikodular yayılmaya başlar. Mansur mollalarla tartışır, “Ene'l-Hak diye ikrar getirir. Mollalar şaha gidip Mansur'u kötileyerek onun asılmasını isterler. Mansur hak bildiği yoldan dönmez. Onu dara asıp taşlarlar, ama fayda etmez. Sadece Zünnûn-ı Mısrî'nin attıkları onu yaralar. Sonra onu ibret olsun diye ateşe atıp yakarlar. Mansur'un isteğiyle Zünnûn onun külünden bir avuç alır. Bu arada bir tufan kopar. Mısır şehrini sel alır. Zünnûn'un elindeki külü serpmesiyle sular çekilir. Halk helak olmaktan kurtulur. Girdap olup dönen küllü su Ene'l Hak deyip akarak Halep şehri şahının bahçesine doğru gider. Bu köpüklü sudan içen şahın kızı olağanüstü bir şekilde hamile kalır. Nedeni bilinmeyen bu durum dedikoduya sebep olur. Şah ve karısı kızlarını önce öldürmeyi düşünürler, sonra vazgeçip büyük bir sandık yaptırarak hamile kızlarını ona koyup nehre bırakırlar. Günler sonra Bağdat'a ulaşan sandığa bir balıkçı rastlar. Bu arada sandıkta Enel bir oğlan dünyaya getirmiştir. Sandığı evine götüren balıkçı ve karısı onlara sahip çıkarlar. Evlatları gibi gördükleri bu oğlana Neseb adını verirken, aynı şekilde dünyaya gelen çocuklarına da Emir adını koyarlar. Sonra Neseb ile Emir hep birlikte gezip dolaşırlar. Birlikte mektebe giderler. Mektepte hocası ona Nesîmî adını verir. Nesîmî bir düş görüp gelecekle ilgili sırlarını kardeşine anlatır. Emir'in Bağdat'a padişah olup kendisini

astıracağını söyler. Kardeşi canı gibi sevdiği Nesîmî'nin bu sözlerine üzüldür. Bu arada mektebin mollası bir düş görüp onu bir dervişe yorumlatır. Derviş de mektepte okuyan çocuklardan birinin ermiş olduğunu söyler, bunu anlamak için ise her bir talebeye bir bıçak ile civciv verip, bunu Allah'ın görmediği bir yerde kesmelerini ister. Talebelerin hepsi kuytu, gizli bir yere gidip civcivi kesip getirirler. Nesîmî ise “Allah'ın görmediği yer yoktur” diyerek civcivi kesmeden geri getirir. Yine mollası onlardan ateş kullanmadan odun yakmalarını ister. Bunu da başaran Neseb'e mollası Nesîmî adını koyar. Nesîmî tandırdaki odunu da ateşsiz tutuşturur. Daha sonraları mollasından izin alan Nesîmî divane olup çöllere düşer. Gazeller söyleyip diyar diyar dolaşır. Bir süre sonra ülkenin şahı ölür. Şah seçmek için devlet kuşu uçurulur. Her defasında kuş odunculuk yaparak geçimini sağlayan fakir Emir'in kel başına konar. Sonunda onu Bağdat'a padişah yaparlar. Nesîmî ise nice yerler dolaştıktan sonra Halep'e gelir. Orada gelecekte asılacağına dair sırlarını anlatır. Söylediği gazeller üzerine mollalarla tartışır. Sözlerini yanlış anlayan mollalar Allah'a, dine, kendilerine hakaret ettiği gerekçesiyle şahtan onun asılmasını isterler. Nesîmî dara asılıp yedi gün işkence edilir, ölmez. Sonunda tabanından soyarak derisine saman tıklarlar. Getirip onu şehrin kapısına asarlar. Yaptığı yanlışın farkına varan kardeşi şah Emir perişan olur. Nesîmî'yi şahlar mezarına defnedip dua ve gazeller okur. Kardeşinin ölümünden sorumlu tuttuğu bütün mollaları bir araya toplayıp aynı şekilde öldürtür.

Kısaca yukarıdaki şekilde özetleyebileceğimiz konu dahilinde Andalıp edebî eserini ortaya koyarken, mahiyet itibarıyla Nesîmî'ye büyük bir değer verir. Onu tarihî ve biyografik özellikleriyle yansıtırken mert ve sağlam şahsiyetli, filozof ve âlim bir şahsiyet, aynı zamanda mucizeli bir kişi olarak da göstermektedir. Nesîmî'nin ve özdeşleştirdiği Mansur'un bu özelliklerine metinden ve eserin giriş bölümünden örnekler verebiliriz.

Nesîmî'nin okuduğu mektebe gelen derviş, talebelerden hangisinin ermiş olduğunu anlamak için onlara bir civciv vererek Allah'ın görmediği bir yerde kesip getirmelerini ister. İçlerinden sadece Nesîmî “Allah'ın görmediği yer yoktur” diyerek civcivi kesmeden geri getirir.(69) Nesîmî'nin derisinin yüzülmesine fetva veren müftü onun kanının pis olduğunu, her kime sıçrarsa orasının da kesilmesi gerektiğini söyler.

Bu arada Nesîmî'nin bir damla kanı müftünün şahadet parmağına sıçrar. Etrafindakiler müftüye sözünü hatırlatınca o can korkusuyla hemen savunmaya geçer. Bunun üzerine Nesîmî kanlar içinde:

“Zâhıdîñ bir barmagını kesseñ dönüp hakdan gaçar,

Gör, bû misgîñ âşığı, serpâ soyarlar aglamaz”

diyerek bir doğruluk örneği sergiler.(20) Nesîmî'nin derisi yüzölünce bir de bakmışlar ki eğilip derisini almış ve bir post gibi sırtına vurup yürümüş. Kimse peşine düşmeye cesaret edememiş. Halep'in on iki kapısında bulunan kapıcılar ve halk, görmüşler ki Nesîmî, derisi sırtında, kapıdan çıkmış ve sır olmuş. Kapıcılar ve halk bir araya gelince herkes, falan kapıdan çıktı diye iddiaya girişmiş ve anlaşılmış ki, o, on iki kapıdan da çıkmıştır. Şimdiki tekke ve türbe onun gömüldüğü yere değil yüzüldüğü yere yapılmış\*. Dar, Mansur'u görünce eğilir. (49) Dar onu asmaz. (50) Keskin hançer dilini kesmez. (50) Yedi gün darda kalır, ölmez. (50) Atılan taşlar onu yaralamaz. (50) Külünün atıldığı sular geri çekilir. (59) Enel'in doğum yapmasıyla sandık nurla dolar. (65) Nesîmî gelecek sırlarından haber verir. (66) Odunları ateş olmadan üfleyerek tutuşturur. (71) O da Mansur gibi dara asılıp işkence edilir, fakat ölmez. (84)

Andalip folklor geleneğine bağlı halk anlatmalarından da yararlanmıştı. Suyun temizleyici yönünü düşünerek sandığa koyup nehre bırakma motifi (61), mektebin avlusundaki ağacın yeşerip ışık saçması (68) ve Enel'in doğum yapması anında sandığın nurla dolmasındaki ışık motifi (65) bunlara örnek verilebilir. Yedi sayısı da halk anlatmalarında olduğu gibi Andalip'in eserinde de yerini alır. (50/7, 50/9, 78/15, 64/6). At motifine de rastlamaktayız. (57)

---

\* Hüseyin Ayan, age., s. 13.

### 8.3. Üslûp

Şiire asıl ahengini veren unsur şairin ona kattığı canlılık ve ruhtur. Şairin duygu, düşünce ve hayallerini aktarırken seçtiği kelimeler, kelime grupları, kısacası dili kullanma şekli onun üslûbunu oluşturur. Nurmhammet Andalıp da eserinde Arapça ve Farsçayı iyi bilen birisi olarak klasik edebiyata vakıf olduğunu gösteriyor. Eserinde yakaladığı ritm ve lirizm ustalığı, rahat söyleyişi, ahenk oluşturma (kafiye, redif vs.) başarısı, yaşadığı devrin dilini ve ruhunu yansıtmaya gibi özelliklerine dikkat çekiyor.

Nesîmî poemasında şairimiz kelime hazinesi bakımından Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelere yer veriyor. Bunlardan Arapça olanlar ağırlıktadır. Ancak fiil türünde Türkçe olanların oranı yüksektir. Bir de Yunanca İskender kelimesine rastlıyoruz. Oluşturduğumuz metnin sözlüğünde metinde yer alan bütün kelimelerin kökenleri ve türleri sayfa numaralarıyla birlikte verilmiştir. Bunlardan tür olarak çok kullanılanlar ile özel ve birleşik kelimelere örnekler verebiliriz. Üslûp için önemli olan deyim, tamlama ve ikileşmeleri de örneklendiriyoruz.

<b>İsim</b>	: Şâh ( <i>Far.</i> ), yer, yök, gün, söz, cân ( <i>Far.</i> ), hân ( <i>Far.</i> ), dert ( <i>Far.</i> )...
<b>Fiil</b>	: Ayt-, bar-, ber-, bol-, diy-, er-, gel-, gör-, kıl-, tut-,...
<b>Zarf</b>	: Andan soñ, anda, hiç ( <i>Far.</i> ), yene...
<b>Sıfat</b>	: Bū, ĩhil ( <i>Ar.</i> ), her ( <i>Far.</i> ), nĩçe...
<b>Zamir</b>	: Men, ōz, sen, alar, aña, aña...
<b>Edat</b>	: Bile, bilen, birle, dek, ile...
<b>Ünlem</b>	: Ey, ā ( <i>Ar., Far.</i> ), yā ( <i>Ar.</i> )...
<b>Bağlaç</b>	: Çün ( <i>Far.</i> ), hem, kim, ki, eger ( <i>Far.</i> )...
<b>Özel İsim</b>	: Alı ( <i>Ar.</i> ), Dāvud ( <i>Far.</i> ), Fatma ( <i>Ar.</i> ), Huseyn ( <i>Ar.</i> ), İskender ( <i>Yun.</i> ), Kur'ān ( <i>Ar.</i> ), Mansūr ( <i>Ar.</i> ), Yūsüp ( <i>Ar.</i> )...
<b>Birleşik Kelimeler:</b>	Bĩgam ( <i>Far.+Ar.</i> ), beytillā ( <i>Ar.</i> ), bĩker ( <i>Far.</i> ), beyekbār ( <i>T.+Ar.</i> ), çēk et- ( <i>Far.+T.</i> ), ēlem ārā ( <i>Ar.+Far.</i> ), neydek ( <i>Far.+T.</i> ), şehzāda ( <i>Far.</i> )...
<b>Deyim</b>	: bĩl bagla- “bel bağlamak” (41/3) gözi tüş- “bağlanmak” (44/24)

bagrı tutaş- “çok üzölmek” (45/17)  
yolga tüş- “yola çıkmak” (47/2)  
bagtı gara bol- “kara bahtlı olmak” (62/21)  
yüzige ur- “yüzüne vurmak” (67/17)  
gahrı gel- “öfkelenmek” (67/27)  
gözünü dik- “dikkatle bakmak” (75/26)  
yüz gaytar- “yüz çevirmek” (79/24)  
yüzü gara bol- “utanç duymak” (88/14)  
bagrı köy- “kahrolmak” (43/27)

**Tamlama**

: bagtı- gara “kara bahtlı” (95/30)  
bed hulk “kötü ahlaklı” (41/15)  
makāmātı-Nesīmī “Nesimi’nin sözleri” (42/1)  
Hudāniñ işkı “Allah aşkı” (42/8)  
deşti-pırkat “ayrılık çölü” (90/18)

**İkileme**

: asta asta tur- “yavaş yavaş kalkmak” (44/9)  
zār zār yıgla- “ağlayıp inlemek” (45/7)  
tēze tēze dāglar “yeni yeni yaralar” (90/23)  
gorka gorka çık- “korka korka çıkmak” (94/5)

#### 8.4. Söz Sanatları

Andalip metnini oluştururken Türkçe, Arapça ve Farsça kelime ile terkipleri başarıyla kullanır. Yapmacığa ve süse kaçmadan lirik ve didaktik karakterli mısralar ortaya çıkarır. Bunu yaparken Divan şairlerinin çok kullandığı şiir sanatlarına da başvurur. Aşağıda bunlardan bazılarını misaller veriyoruz.

**8.4.1. Teşbih:** Aralarında ilgi bulunan iki kavramdan o ilgi yönüyle zayıf olanı güçlü olana benzetme sanatıdır.

Mecnûn olup o çölde yürürüm ben (45/22)

Diydi “Zunnûnı-Müsri magdân-ı nûr” (54/8)

Koy gibi derimni soydı bû segi-sallâhlar (86/12)

Nâla kılmay neyleyip, ney dek novâdan ayrılıp,

Bilbili-şürîde dek bâdı-hovâdan ayrılıp,

Enbiyâlar serveri ol Mustafâdan ayrılıp,

Ol Ebübekr-u imâm bâsafâdan ayrılıp,

Omarı-Hattâp dek pîri-hodâdan ayrılıp (89/26-30)

**8.4.2. Teşhis ve İntak:** İnsan dışı varlıklara insan özelliği kazandırmaya teşhis, onları konuşurmaya da intak denir.

Bû musîbetden gerek göz yaşı kılsa âftâb (52/12)

Tõtı serviden cıdâ peryât eter bagrı kebâb (52/14)

Ol at geliban şeherni tamâgıga kılıp ser (57/4)

Çeşm giryânını görse âbı-neysan örtener

Gân döküp-gerdân gözi hurşîdi-rahşân örtener (64/1-2)

Diyr erdi ol at şâh şahâdatga yetüşdi (57/16)

**8.4.3. Tenasüp:** Aralarında çeşitli anlam ilişkisi bulunan kelimelerin bir arada kullanılması sanatıdır.

Hicrinde men bīseru-sāmān bola, yazdım,

Dil hastayı-efgār. (45/9-10)

Pervāna bolup ışk ötuna hem köye yazdım,

Bā mēhneti-bisyār (45/11-12)

Başā tiz goydı benesfe sünbül eylēp pīçu-tāb

Gān döküldi lāle sebzın hazān oldı bahar (70/16-17)

Husnı tarāvatlı, badam gābaklı,

Agzı melāhatlı, sīmi zakanlı,

Nutkı fesāhatlı, şirin dōdaklı,

Hüblar olur saña hayrān tasatdık. (49/9-12)

Kāzılar pitvā beriban, haknı bātıl etdiler,

Küfr aydıp, īmāna gelmeklige çün ār etdiler. (85/7-8)

**8.4.4. Telmih:** Söz arasında bilinen bir olaya, kişiye, atasözüne vs. işaret ederek onu anımsatma sanatına denir.

Mecnūn bolup ol deşti-beyabānda yörüp men (45/21)

Rehim etmedi ki Şimri, anı hancar ile çaldı (55/12)

Mūsā ibni-Umrān bilen çıkdık ikev Tūr dāğına,

Mekgede mescit kılarda bā Halīl anda idim. (80/25-26)

Circis bile Şeyş erdi nebīler kudamāsı,

İdrīs idi ēlemde beşerniñ ulamāsı,

Lukmān hekīm erdi ulusniñ hukamāsı (96/11-13)

Yakūp ne sūtemler görüp ötdi bû cahandan,  
Yūsüp satılıp, gördi cepālar bû mekāndan,  
Īsā pelekge gitdi, gaçıp ēhli-zamāndan (96/21-23)

**8.4.5. Tezat:** İki karşıt duygu, düşünce, hayal ya da olgunun bir arada kullanılması sanatıdır.

Kimse yökdr bû cahanda, men ezelde bār idim (80/6)  
Kāzılar pitvā beriban, haknı bātıl etdiler,  
Küfr aydıp, īmāna gelmeklige çün ār etdiler (85/7-8)  
Yügürüp gēh saga, gēhi solga (73/4)  
Her şāmu-seher yıglāp ĩşim āhı-pıgāndır (46/5)  
Ulug-kiçik tamām gark olurlar (54/24)  
Gīce-gündīz gaygı-kūlpet bizge hemdemdir bû gün (91/14)  
Sensiz bû dünyēde bārım-yoğum deñ diyip aytdı (63/2)  
Gehī astın, gehī üstün bāradur,  
Ana gīce-u gündīz garadır. (64/27-28)

**8.4.6. Mübalağa:** Bir durumu, bir olayı olduğundan daha üstün ya da aşağı gösterme sanatıdır.

Hudānıñ emri bile dār onı asmay,  
Yitik hancar anıñ tilini kesmey. (50/5-6)  
Ol gān idi ki gökde şapak lēle boyaldı. (55/14)  
Barıp bir ovuç kül aldığa saldı,  
Ki gaytıp ol deñiz bir demde gitdi. (59/7-8)  
Cemālıdan bû sandık nūra dōldı. (65/8)  
Pıçak kēr etmedi hīç bir yerige,  
Ki herçent zōr eder, ötmes derige (84/13-14)



**8.4.7. Tekrir:** Söze hem ahenk hem de anlam bakımından güç katmak amacıyla aynı sözün tekrarlanmasıdır.

Diydi Mansūr ol demde velīden,

Velī kim bolmagay misli velīden. (45/5-6)

Ki ol demde anıñ tiliñ kesiniz.

Ki andan soñra özün dāra asıñız. (48/21-22)

**8.4.8. Nida:** Sanatkarın duygu ve heyecanlarını daha kuvvetli bir şekilde dile getirebilmek için hadiseleri göz önüne getirip seslenmesidir.

Diydi Zunnūn “Eyā ey şeyh Mansūr,

Müberek saña bolsun dārı meşhūr (51/17-18)

Hakga vāsıldır Nesīmī, gel gör, imdi Seyyid-ā,

Sen ki Bagdadıñ emīri, gel gör imdi Seyyid-ā. (86/27-28)

**8.4.9. İstifham:** Dikkati çekmek ya da duyguyu kuvvetlendirmek için soru sorma sanatıdır.

Köp duşmān erā husrovı-tenhānı ne kıldıñ?

Haysı yere gāldı dürri-yektānı, ne kıldıñ? (57/13-14)

Ol nesli-şāhı “yāsını-Tahānı” ne kıldıñ?

Kim nūri-çırāg Esedullāhnı ne kıldıñ? (57/9-10)

Diydi mōlla bū oğlanlarga anı,

Ne boldı ki Neseb gelmedi kanı? (69/11-12)

**8.4.10. Mecaz-ı Mürsel:** Bir kelimenin benzetme amacı güdülmeden aralarında bulunan çeşitli bağlantılar nedeniyle başka bir kelimenin yerine kullanılmasıdır.

Murebbi mèlikī-erzu semāhem (41/7) “insanlar” yerine

Haysı yere gāldı dürri-yektānı, ne kıldıñ? (57/14) “Hz. Ali” yerine

## 8.5. İMLA

İncelediğimiz Türkmençe metinde Türkiye Türkçesinden farklı bazı imla özelliklerine rastlıyoruz. Öncelikle yazıda gösterilenler şunlardır:

- a) Anadolu ağızlarında yer alan hırıltılı “h”nin bulunması.
  - b) Geniş ve açık “e”nin mevcudiyeti.
  - c) Eski Türkçede ve Anadolu ağızlarında yer alan nazal “g”nin bulunması.
- Telaffuzda olup yazıda gösterilmeyen özellikler ise şunlardır.
- a) Bütün “s” ve “z”lerin peltek telaffuz edilmesi.
  - b) Her bir ünlünün uzununun bulunması.

### 8.5.1. İkilemelerin Yazılışı

İkilemeler arasına tire (-) işareti konulmuştur.

gorka-gorka “korka korka” (94/5)

asta-asta “yavaş yavaş” (44/9)

tēze-tēze “yeni yeni” (90/23)

### 8.5.2. Seslenme Edatlarının Yazılışı

Seslenme edatı ile isim arasına virgül konulmuştur.

ey, Neseb “ey Neseb” (70/20)

ey, Nesīmī “ey Nesīmī” (85/13)

ey, yār “ey sevgili” (97/28)

vā-Seyyid-ā “ah ey Seyyid” (89-2)

### 8.5.3. Bağlama Edatı ve Tamlamaların Yazılışı

Bu tür kelimelerin yazılış şekli ve özellikle tire (-) işaretinin kullanışı farklılık gösterir.

beytilharem “Kâbe” (79/8)

dembe-dem “durmadan” (63/8)

ins-u cın, yeru-gök “ins ve cin, yer ve gök” (79/2)

āb-u azık “su ve azık” (61/30)

#### **8.5.4. “ñ” nin Yazılışı**

Bazı kelime yapılarında ve ikinci kişi iyelik eklerinde görülür.

kõñul “gönül” (62/22)

deñiz “deniz” (65/4)

emriñ “emrin” (66/21)

soñ “son” (69/23)

#### **8.5.5. Soru Ekinin Yazılışı**

Soru eki önceki kelimeye bitişik yazılır.

gãldımı “kaldı mı” (97/1)

bãrmıdır “var mıdır” (97/2)

bildiñmu “bildin mi” (69/25)

#### **8.5.6. Özel Adların Yazılışı**

Özel adların ekle bitişik yazıldığı görülmektedir.

Bagdada “Bağdat’a” (65/1)

Nesebe “Neseb’e” (66/7)

#### **8.5.7. Yazım Hatası Olan Kelimeler**

Yazılışında yanlışlık yapıldığını düşündüğümüz bazı kelimeler vardır.

egel “eğer” (53/29)

tünün “tütün” (54/2)

ittifât “ittifâk” (77/1)

## II. DİL ÖZELLİKLERİ

### B. SES BİLGİSİ

#### 1. Ünlüler

Türkmen Türkesinde normal uzunlukta dokuz ünlü vardır. Türkiye Türkçesindekinden farklı olan è sesi daha geniş ve açıktır. Ayrıca her bir ünlünün uzunluğunu göstermektedir. Ancak ünlü uzunlukları Türkmen yazı dilinde gösterilmemektedir. Türkmencede ünlülerin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz.

a : Kısa, düz ve geniş bir art damak ünlüsüdür.

è : Kısa, düz ve geniş bir ön damak ünlüsüdür. “e” ünlüsünden biraz daha açıktır.

e : Kısa, düz ve geniş bir ön damak ünlüsüdür.

ı : Kısa, düz ve dar bir orta damak ünlüsüdür.

i : Kısa, düz ve dar bir ön damak ünlüsüdür.

o : Kısa, yuvarlak ve geniş bir art damak ünlüsüdür.

ö : Kısa, yuvarlak ve geniş bir ön damak ünlüsüdür.

u : Kısa, yuvarlak ve dar bir art damak ünlüsüdür.

ü : Kısa, yuvarlak ve dar bir ön damak ünlüsüdür.

ā : Uzun, düz ve geniş bir art damak ünlüsüdür.

ē : Uzun, düz ve geniş bir ön damak ünlüsüdür.

ī : Uzun, düz ve dar bir orta damak ünlüsüdür.

î : Uzun, düz ve dar bir ön damak ünlüsüdür.

ō : Uzun, yuvarlak ve geniş bir art damak ünlüsüdür.

ȫ : Uzun, yuvarlak ve geniş bir ön damak ünlüsüdür.

ū : Uzun, yuvarlak ve dar bir art damak ünlüsüdür.

ǖ : Uzun, yuvarlak ve dar bir ön damak ünlüsüdür.

#### 1.1. Uzun Ünlüler

Türkmen Türkçesinin en önemli ve ayırıcı özelliği uzun ünlülere sahip olmasıdır. Türk dilinde tarihî süreçteki bu özellik ile ilgili araştırmalar yapılmış ve görüşler ortaya konmuştur. Köktürk ve Uygurcada aslı uzun ünlülerin bulunduğunu

Osman Nedim Tuna 1960 yılında tespit etmiştir.<sup>76</sup> A. Von Gabain: “Türkmencede, Özbekçede ve diğer Türk ağızlarında uzun ünlülerin, Yakutçada uzun ünlülerin ve diftongların, Macarcadaki Türkçeden alma kelimelerde uzun ünlülerin, yahut altta kalmış ses dönüşümlerinin mevcudiyeti ve diğer bazı belirtiler, ilk Türkçenin uzun ünlülere sahip olduğunu gösterir.” demektedir.<sup>77</sup> Zeynep Korkmaz uzun ünlülerle ilgili olarak şunları belirtir: “Köktürk ve Uygur metinlerinde uzun ünlülerin bulunduğunu bilmekteyiz. Bugün yaşayan lehçelerden Yakut, Özbek vb. lehçeler dışında, Türkmence de uzun ve ikiz ünlüleri ile tanınmış bir Oğuz lehçesidir. Son yıllardaki araştırmalar ilk hecelerdeki ünlü uzunluklarının Eski Anadolu Türkçesinde de bulunduğu ve bu uzunlukların XIII-XIV. yüzyılların harekeli metinlerinde, hem hareke işaretleri hem de elif, vav, ye gibi ünlü işaretleri yazılmak suretiyle belli edildiğini ortaya koymuştur. Bu uzunlukların zamanla Türkiye Türkçesi yazı dilinde kaybolduğu, ancak Anadolu ağızlarında yine de süregeldiği bilinmektedir.<sup>78</sup> Talat Tekin’e göre ise Türkmence, ana yurttan kalan Oğuzların dili olarak, Ana Oğuzcanın özelliklerini en iyi korumuş bir Türk lehçesidir.<sup>79</sup>

### 1.1.1. Aslı Uzun Ünlüler

Türkmen Türkçesinde uzun ünlülerin çoğu birincil uzun ünlüler olup bunlar yazıda gösterilmemektedir. Bu tür uzun ünlüler genellikle ilk hecede yer alan ve mana farkı meydana getiren ünlülerdir. Diftonglaşma şeklinde kendini gösterenler dışında bu uzunluklar ancak sözlüklerden tespit edilmektedir. Uzun ünlü bulduran kelimeler Türkçe isim ve fiil türü olabildiği gibi Arapça ve Farsça kökenli de olabilmektedir.

ET āk> “āk, beyaz” (47/3)

Ar. ār>ār “utanma” (85/8)

OT āl>ālda- “aldatmak” (98/20)

ET āra>āra “ara, mesafe, ilişki” (89/18)

<sup>76</sup> Osman Nedim Tuna, “Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokallar”, **TDAY-Beletten** 1960, s. 213-283.

<sup>77</sup> A. von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri** (Çev. Mehmet Akalın) TDK Yayınları, Ankara. 2003, s. 33.

<sup>78</sup> Zeynep Korkmaz, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C.I, TDK Yayınları, Ankara. 2005, s. 209.

<sup>79</sup> Talat Tekin, **Türkmence Türkçe Sözlük**, Simurg Yayınları, Ankara 1995, s. 7.

- ET    āt>āt “ad, isim” (71/11)
- ET    bār>bār “var” (60/16)
- ET    tāg>dāg “dağ” (80/25)
- ET    kāl>gāl- “kalmak, bulunmak” (63/7)
- ET    kān>gān “kan” (54/14)
- ET    kāş>gāş “karşı, ön” (83/3)
- OT    yān>yān “yön, taraf, cihet” (70/21)
- Far.  sevdā>sövdā “aşk, sevgi” (79/24)
- Ar.   ahvāl>ahvāl “durumlar, hâller” (65/15)
- ET    yāş>yāş “yaş, gözyaşı” (52/12)
- OT    yāz>yāz “yaz, ilkbahar” (65/18)
- ET    bēş>bēş “beş” (79/17)
- ET    ēr>ēr “koca, yiğit, mert” (98/19)
- ET    kīz>gīz “kız, kız evlâdı” (65/19)
- Far.  şāyet>şāyet “eğer, ola ki” (72/22)
- Ar.   sādık>sādık “içten bağlı, sadakatli” (52/24)

Yukarıda yer alan örneklerden āk, āt, bār, gān, yān, yāz, ēr, gīz kelimelerindeki uzunluklar mana farkı meydana getirmektedir. Metnimizde ünlüsü uzun olduğu hâlde yanına bir de sözlüklerde uzunluğu gösteren “:” işareti konmuş kelimeler de vardır.

- Ar.    kātīl>kā:tīl “katil, cana kıyan” (70/21)
- Ar.    ācīz>ā:cīz “zayıf, güçsüz” (54/12)
- Ar.    lagīn>lagī:n “kovulmuş, istenilmeyen” (86/7)
- Ar.    cāhil>cā:hīl “cāhil, bilgisiz” (86/11)

#### 1.1.1.1. Diftonglaşma

Metnimizde i, ü sesleri bazı kelimelerde y sesiyle diftonglaşarak “iy, uy, üy” şeklinde yazıda gösterilmiştir.

- tūş>düyş “düş, rüya” (68/7)

sūciġ>süyci “tatlı” (61/4)

ti->diy- “demek, söylemek” (86/7)

dip>düyp “dip, temel” (62/1)

### 1.1.1.2. Ünlüsü Kısalanlar

Orjinalinde uzun olduğu hâlde birkaç kelimedede uzun ünlünün kısaldığını görüyoruz.

Far. āsmān>asmān “gök, gökyüzü” (81/12)

Far. cihān>cahan “dünya, âlem” (73/22)

### 1.1.2. İkincil Uzun Ünlüler

Bu tür uzun ünlüler ses olayları veya ekleşme sonucu meydana gelirler. Bunlardan metnimizde yer alanlar şunlardır.

#### 1.1.2.1. Ses Olayları Sonucunda Oluşan Uzunluklar

##### 1.1.2.1.1. “h” sesinin düşmesiyle

Ar. Allah>Allā “Allah” (63/3)

Ar. beytullah>beytillā “Kâbe” (80/13)

##### 1.1.2.1.2. Hece Kaynaşması Yoluyla

ne işle-p>nīşlēp “ne yapıp” (70/28)

#### Ekleşme Sonucunda Oluşan Uzunluklar

Değişik bazı eklerde mevcut uzunluklardan birkaçı metnimizde görülmektedir. Bunlar ünlüyle biten kelimelerde oluşur.

##### 1.1.2.2. -(I) p Ekiyle

yıġlāp “ağlayarak” (63/18)

garāp “bakıp” (48/23)

okīp “okuyup” (67/9)

tovlāp “döndürüp” (71/2)  
daşāp “taşıyıp” (75/5)  
yüklēp “yükleyip” (75/11)  
pehimlēp “düşünüp” (86/21)  
bulāp “bulayıp” (71/1)

### 1.1.2.3. Geniş Zaman Ekiyle

yıglār “ağlar” (42/8)

### 1.1.2.5. İyelik Ekiyle

atāñ “baban, deden” (63/18)  
bīrisi “herhangi biri” (74/5)

### 1.1.2.6. -InçĀ Ekiyle

ölinçē “ölünceye kadar” (78/17)

## 1.2. Ünlü Uyumları

### 1.2.1. Damak (Kalınlık-İncelik) Uyumu

Türkmen Türkçesi yazı dilinde sağlam olan damak uyumu bu özelliğini metnimizde de gösterir. Üstelik Arapça ve Farsça bazı kelimeler de bu kurala uydurulmuştur. Bunlarda gerileyici ya da ilerleyici benzeşme görülmektedir.

Far. cihān>cahan “cihan, dünya” (62/11)

Ar. gazel>gazal “şiirde nazım biçimi” (54/30)

Ar. haber>habar “haber, bilgi” (43/10)

Ar. elmas>almas “elmas” (70/12)

Ar. ināyet>anāyat “iyilik, ihsan” (77/4)

Ar. āyet>āyat “ayet” (47/28)

Ar. muharrem>mēherrem “aşure ayı” (95/23)

Ar. alāmet>alāmat “işaret, iz” (57/23)



Uyuma girmemiş Arapça ve Farsça kelimeler de vardır.

Far. destān>destān “hikâye, kıssa” (85/10)

Ar. belā>belā “afet, ceza” (73/22)

Türkmen Türkçesinde Türkiye Türkçesine göre kalınlık-incelik uyumuna girmeyen kelimeler de uyumludur.

garındaş “kardeş, akraba” (98/4)

hanı “hani, nerede” (96/27)

ene “anne” (60/11)

alma “elma” (77/30)

Birleşik kelimelerde ve bazı eklerin getirildiği kelimelerde kalınlık-incelik uyumu aranmaz.

bīgam “gamsız, kaygısız” (91/12)

goyber- “bırakmak, salıvermek” (87/25)

mātamzede “matemli, yaşlı” (56/7)

āndek “o ana kadar” (43/25)

### 1.2.2. Dudak (Düzlük-Yuvarlaklık) Uyumu

Türkmen Türkçesinde dudak uyumu tam değildir. Bu lehçemizde Eski Türkçede olduğu gibi ikinci heceden sonra çoğunlukla düz-dar ünlüler kullanılır. Türkiye Türkçesinde kök ünlüsü yuvarlak olan kelimelerde, sonraki hecelerde bulunan ünlüler yuvarlaklaşarak uyuma girmiştir. Türkmen Türkçesinde söz konusu ünlülerde yuvarlaklaşma olmadığı için dudak uyumu bozulmuştur.

Bazı kelimeler Türk dilinin tarihî gelişim süreci içinde ses değişikliklerine uğrayarak ya dudak uyumuna girmiş ya da dudak uyumunu devam ettirmiştir. Bu özellikler metnimizdeki kelimelerde de görülmektedir.

Eski Türkçe “a, e” ünlüleri “b” ünsüzünün etkisiyle Orta Türkçede “o, ö” olmuş, damak uyumu yine devam etmiştir.

ET sebin->söyün- “sevinmek” (83/16)

Eski Türkçedeki “u, ü” düzleşerek “a, ı, i” olmuş, kelime dudak uyumuna girmiştir.

ET azuk>āzık “azık” (61/30)

DLT kadgu>gaygı “kaygı, gam, keder” (91/13)

ET berü>bēri “beri, bu yana” (60/23)

Eski Türkçe ve Orta Türkçe döneminde bazı kelimelerin “ı” ünlüsü yuvarlaklaşarak “u” olmuştur.

ET bulıt>bulut “bulut” (91/15)

Bazı kelimelerdeki ünlü uzunlukları damak uyumuna engel olmuştur.

gündīz “gündüz” (42/22)

Damak uyumuna giren ya da girmeyen başka örnekler de vardır.

dökül- “dökülmek, serpilmek” (62/17)

okı- “okumak” (83/17)

### **1.3. Ünlü Değişmeleri**

#### **1.3.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi**

##### **1.3.1.1. a>e**

ET ve OT dönemlerine ait bazı kelimeler ile Arapça ve Farsça kökenli bazı kelimelerde görülür.

ET ana>ene (62/2)

Ar. hazret>hezret (55/20)

Ar. merhamet>merhemet (45/15)

Ar. şart>şert “şart, vaat, karar” (44/25)

Ar. azīz>ezīz “soylu, muhterem” (48/26)

### 1.3.1.2. a>è

Bazı alınma kelimelerdeki “a” lar “h” ünsüzünden önce incelererek “è” ye dönüşmüştür.

Ar. ahd>èhd “söz verme, yemin, ant” (67/1)

Ar. mahrem>mèhrem “haram, yasak” (97/18)

### 1.3.1.3. ā>ē

Alınma kelimelerde bulunan uzun “ā” ünlüsü Türkmencede incelmıştır.

Ar. ālem>ēlem “alem, dünya, cihan” (41/9)

Far. bīçāre>bīçēre “zavallı, sefil” (59/1)

Ar. hākīm>hēkim “hükmeden, hakimiyet sahibi” (58/5)

Far. pāk>pēk “temiz, duru, saf” (55/13)

Far. pākīze>pēkīze “temiz, güzel” (41/15)

Ar. tāc>tēc “taç, taht” (95/20)

Far. tāze>tēze “yeni, genç, yaş” (95/25)

### 1.3.1.4. u>ü

Metnimizde rastladığımız bir kelime “u” ünlüsü incelererek “ü” olmuştur. Ekinde de hem incelme hem de düzleşme meydana gelmiştir.

sundu>süندی “verdi, takdim etti” (53/23)

### 1.3.1.5. o>ö

Fiil türü bir kelime “o” ünlüsü incelererek “ö” olmuştur.

ET yorı->yöre- “yürümek” (47/14)

### 1.3.1.6. ı>e

Eski Türkçeye ait bir kelime bu değişime rastladık.

ET yorı->yöre- “yürümek” (47/14)

### 1.3.2. Geniş Ünlülerin Daralması

#### 1.3.2.1. a>ı

Bu değişimde “a” ünlüsü “ı” ile karşılanmış ve bir daralma görülmüştür.

Ar. hayāl>hıyāl “eğilim, istek, arzu” (46/6)

#### 1.3.2.2. e>ı

Arapça ve Farsça kökenli bazı kelimelerde bulunan “e” yerine “ı” kullanılması hem daralma hem de ünlü kalınlaşmasına yol açmıştır. Bu durumu bir Türkçe kelime de görüyoruz.

TT sezerdi>sızardı “sezerdi” (43/25)

Far. çenār>çınār “çınar” (68/11)

Far. zencīr>zıncır “zincir” (48/11)

#### 1.3.2.3. é>î

Türkiye Türkçesinde “kapalı e” ile telaffuz edilen kelimeler, Türkmen Türkçesinde “î” ile söylenir.

géce>gîce “gece” (42/22)

él>îl “insanlar; yabancı” (61/7)

bél>bîl “sırt, bel” (78/16)

ér>îr “erken” (76/21)

géc>gîç “geç” (44/28)

#### 1.3.2.4. ö>ü

Eski Türkçede yer alan bir kelime bu tür bir değişme söz konusudur.

ET köpürt->küfürt- “köpüklemek” (47/10)

### 1.3.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

#### 1.3.3.1. a>o

Özellikle “v” ünsüzünün tesiriyle “a” lar yuvarlaklaşarak “o” ya dönüşmüştür.

avuç>ovuç “avuç” (54/19)

yavuz>yovuz “fena, yaman, kötü” (73/24)

- Ar. havā>hovā “hava; istek, arzu” (54/2)  
Ar. havf>hovf “korku, kuruntu” (42/10)  
Ar. havz>hovuz “havuz” (59/20)  
Ar. tavāf>tovāp “etrafını dönme” (69/26)

### 1.3.3.2. ā>o

Farsça bir kelimedede ünlü kısalmasıyla birlikte “v” nin tesiriyle yuvarlaklaşma meydana gelmiştir.

- Far. āvāz>ovāz “ses, seda” (85/23)

### 1.3.3.3. a>u

Bir alıntı kelimedede rastlanmıştır.

- Ar. san’at>sungat “sanat, ustalık, marifet” (50/2)

### 1.3.3.4. i>ü

Arapça bir örnekte bu tür bir ünlü değişmesine rastlıyoruz.

- Ar. mü’min>mü’mün “iman etmiş” (41/19)

### 1.3.3.5. e>o

Bazı alınma kelimelerde “a”lar “v” ünsüzün yuvarlaklaştırıcı tesiriyle Türkmencede “o” olmuştur.

- Ar. cevāb>covāp “cevap, yanıt” (46/14)  
Far. revā>rovā “yerinde, uygun” (79/28)  
Far. revān>rovān “yürüyen, giden” (48/24)  
Ar. evvel>ovval “önce, önceki” (43/25)  
Ar. evlād>ovlāt “evlat, oğul” (53/18)

### 1.3.3.6. e>ö

Türkçe, Arapça ve Farsça bazı kelimelerde bulunan “e”ler “v”nin yuvarlaklaştırıcı etkisiyle “ö” olmuştur.

- ET eb>öy “ev” (73/2)
- DLT evür>övür “çevirmek, döndürmek” (78/3)
- Ar. evliyā>övlüyā “eren, ermiş, veli” (41/16)
- ET. seb->söy- “sevmek” (66/2)
- ET. sebin->söyün- “sevinmek” (83/16)
- Ar. sevdā>sövdā “aşk, sevgi” (79/24)
- Far. gevher>gövhher “elmas, inci” (53/13)
- Ar. devr>dövür “devir” (79/6)
- Ar. devlet>dövlet “devlet, baht” (76/25)
- Ar. devrān>dövrān “kader, zaman, talih” (52/7)

#### 1.3.3.7. e>u

Bu ses değişmesinde “p” ve “m” dudak ünsüzlerinin tesiriyle ünlü yuvarlaklaşması yanında ünlü kalınlaşması da meydana gelmiştir.

- Ar. meşakkat>muşakgat “zahmet, sıkıntı” (41/33)

#### 1.3.3.8. ı>u

Eski ve Orta Türkçe dönemine ait bazı kelimelerde bulunan “ı” ünsüzü “u” ya dönüşmüştür.

- ET bulıt>bulut “bulut” (91/15)
- DLT kıvan->guvan- “kıvanmak, gurur duymak” (76/3)

#### 1.3.3.9. i>o

Bir alınma kelime “i” ünlüsü hem kalınlaşmış hem de “v” nin tesiriyle yuvarlaklaşarak “o” olmuştur.

- Ar. rivāyet>rovāyat “rivayet, söylenti” (47/27)

#### 1.3.3.10. i>ü

Bazı Türkçe ve alınma kelimelerde bulunan “i” ünlüleri, dudak ünsüzlerinin tesiriyle veya ilerleyici benzeşme yoluyla yuvarlaklaşarak “ü” olmuştur.

- biñ>müñ “bin” (48/23)

- dip>düyp “dip, temel” (62/1)  
yetiş->yetüş- “yetişmek, ulaşmak” (57/17)  
Far. sitem>sütem “baskı, zulüm” (96/21)  
Far. gülistân>gülüstân “gül bahçesi” (90/19)

### 1.3.4. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

#### 1.3.4.1. e>a

Bazı alınma kelimelerin özellikle son hecesindeki “e” ünlüleri “a” olmuştur.

- Ar. gıybet>gībat “çekiştirme, kötüleme” (48/16)  
Ar. mātem>mātam “üzüntü, yas” (56/7)  
Ar. ibret>ıbrat “ibret, ders” (54/4)  
Ar. ādem>ādam “insan, kişi” (56/20)  
Far. āteş>ātaş “ateş, kızgınlık” (62/12)  
Far. dīvāna>dīvānā “divane, aşık” (47/1)  
Ar. ecel>acal “ecel, ömrün sonu” (81/27)  
Ar. gamze>gamza “gamze, nazlı bakış” (46/1)  
Ar. gazel>gazal “gazel” (95/11)  
Ar. haber>habar “haber, bilgi” (43/10)  
Far. hāne>hāna “ev, yer” (81/19)  
Ar. hasret>hasrat “üzüntü, zahmet, özleyiş” (63/7)  
Ar. hikāyet>hekāyet “olay, hadise” (77/3)  
Ar. hidmet>hızmat “hizmet, vazife” (68/5)  
Ar. kalem>galam “kalem” (56/17)  
Ar. kudret>gudrat “güç, kuvvet” (58/25)  
Ar. sefer>sapar “yolculuk, sefer” (62/20)  
Ar. sūret>sūrat “görünüş, biçim, suret” (74/14)  
Far. haste>hasta “hasta” (45/10)  
Ar. şu‘le>şugla “ışık, alev” (72/12)  
Ar. elmas>almas “elmas” (70/12)  
Ar. āyet>āyat “ayet, alamet” (47/28)

- Ar. sedef>sadaf “inci kabuğu” (74/16)  
Ar. efsāne>efsāna “efsane” (66/20)  
Ar. mātem>mātam “matem, yas” (52/10)

#### 1.3.4.2. i>ı

Bazı alınma kelimelerde i>ı değişmesi ile ünlü kalınlaşması görölmektedir.

- Ar. ibādet>ıbādat “ibadet” (42/6)  
Ar. gāfil>gāpıl “gafil, cahil” (72/18)  
Ar. siyāset>siyāsāt “siyaset, palitika” (66/8)  
Ar. ibret>ıbrat “ibret, ders” (54/4)

#### 1.3.4.3. ĩ>ī

Arapçadan alınma bazı uzun “ī”ler kalınlaşarak “ĩ” olur.

- Ar.+Far. gamgīn>gamgīn “gamlı, kederli” (51/20)  
Ar. garīb>garīp “kimsesiz, zavallı” (70/12)  
Ar. hazīne>hazīna “hazine” (54/17)  
Ar. kadīm>gadīm “eski, önceki” (41/1)  
Ar. tāriħ>tāriħ “tarih” (41/3)

### 1.3.5. Uzun Ünlülerin Kısalması

#### 1.3.5.1. ā>a

Bazı alınma kelimelerde uzun “ā” lar kısalarak normal “a” olmuştur.

- Far. āsmān>asmān “gök, gökyüzü” (52/9)  
Far. cihān>cahan “cihan, dünya” (42/9)  
Ar. sā‘at>sagat “saat” (76/20)



### 1.3.5.2. ĩ>ı

Farsçadan alınan bir kelimedede “ĩ” ünlüsü Türkmencede kısalarak “ı” olmuştur.

Far. zencîr>zıncır “zincir” (48/11)

### 1.3.5.3. ĩ>i

Farsça bir kelimedede uzun “ĩ” Türkmencede kısalmıştır.

Far. şîrîn>şirin “tatlı, güzel, hoş” (49/11)

## 1.3.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi

### 1.3.6.1. ı>a

Eski ve Orta Türkçe dönemindeki “ı” ünlüleri Türkmencedeki bazı kelimelerde “a” olarak genişlemiştir.

ayrılık>aryalık “ayrılık” (63/14)

DLT okı->oka- “okumak” (59/14)

Far. bahâdır>bahâdar “yiğit” (58/1)

Ekleşmelerde de aynı özelliği görebiliyoruz.

daşardı “taşardı” (75/9)

gaşardı “kaşardı” (75/10)

### 1.3.6.2. ı>e

Eski Türkçe bir kelimedede bu değişime rastlıyoruz.

ET yorı->yöre- “yürümek” (47/14)

### 1.3.6.3. i>a

Bazı alınma kelimelerde görülen bu değişme ile hem ünlü kalınlaşması hem de ünlü genişlemesi olmuştur.

Far. cihân>cahan “cihan, dünya, âlem” (96/1)

Far. diraht>daragt “ağaç” (68/9)

Ar. ikâmet>akâmat “yaşayış, oturma” (78/10)

#### 1.3.6.4. é>e

Bazı Eski ve Orta Türkçe dönemine ait kelimelerde é>e değişimi ile ünlü genişlemesi olmuştur.

ET kényik>keyik “geyik, ceylan” (73/7)

ET ét->et- “yapmak, etmek” (85/5)

ET yéti>yedi “yedi” (50/7)

ET yér>yer “yer, toprak” (44/9)

ET bér->ber- “vermek” (65/18)

ET kény->gey- “giymek” (64/4)

#### 1.3.6.5. i>e

Arapçadan alınma iki kelimedede bu değişime rastlıyoruz.

Ar. kelime>keleme “söz, lakırdı” (79/17)

Ar. hikāyet>hekāyat “olay, hadise” (77/3)

#### 1.3.6.6. i>è

Bazı alınma kelimelerde “i” yerine “è” geçerek ünlü genişlemesi meydana gelmiştir.

Ar. ihtimāl>èhtimāl “ihtimal, olasılık” (82/21)

Far. mihrībān>mèhrībān “şefkatli, merhametli” (91/1)

Far. mihr>mèhr “güneş” (55/23)

#### 1.3.6.7. u>o

Alınma kelimelerin bazısında “u”lar genişleyerek “o” olmuştur.

Ar. sultān>soltān “padişah, hükümdar” (97/32)

#### 1.3.6.8. u>ö

Bazı alınma kelimelerde bulunan “u” ünlüleri, Türkmencede incelişip genişleyerek “ö” olmuştur.

Ar. hukm>hökm “hüküm, emir” (48/9)

Ar. ‘umr>ömür “ömür, hayat” (98/6)

### 1.3.6.9. ū>ō

Bazı Farsça kelimelerde bulunan “ū”lar, metnimizde genişleyerek “ō” ile karşılanmıştır.

Far. şūr>şōr “tuzlu, acı” (75/6)

Far. zūr>zōr “güç, zor” (84/14)

### 1.3.7. Kısa Ünlülerin Uzaması

#### 1.3.7.1. i>ī

Arapça ve Farsçadan geçen kelimelerde meydana gelmiştir.

Ar. müşkil>müşgīl “güç, zor, çetin” (60/24)

#### 1.3.7.2. ū>üy (Diftonglaşma)

Eski ve Orta Türkçe dönemlerine ait uzun “ū” ünlüleri Türkmencede “üy” diftonguna çevrilmiştir.

DLT sūçig>süyci “tatlı” (61/20)

DLT tūş>düş “rüya, düş” (68/9)

Eski Türkçe dönemine ait tün kelimesinde bu değişikliği göremiyoruz. bk. 70/6

### 1.3.8. Ünlü Açıklığının Artması

#### 1.3.8.1. e>è

Arapça ve Farsça kelimelerin bazısında “h” ünsüzünden önce “e” ünlüsü “è”ye dönüşmüştür.

Ar. feh̄m>pèhim “düşünce, akıl” (82/5)

Ar. seher>sèher “seher, sabah” (79/21)

Far. zehr>zèher “zehir” (55/6)

Far. şeh̄r>şèher “şehir” (57/4)

### 1.3.9. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

#### 1.3.9.1. u>a

Eski ve Orta Türkçe dönemlerine ait bazı kelimelerin ikinci hecesinde bulunan “u” ünlüleri, Türkmencede düzleşerek “a” olmuştur.

DLT togsun>togsan “dogsan” (76/1)

ET tutuş->tutaş- “tutuşmak, yanmak” (71/6)

Bir ekte de aynı özellik görülmektedir.

bolar “olur” (61/9)

#### 1.3.9.2. u>e

Farsça bir kelimedeki yuvarlak ünlünün düzleşmesi özelliğine rastlıyoruz.

Far. bulend>belent “yüksek, yüce, üstün” (73/90)

#### 1.3.9.3. u>ı

Eski ve Orta Türkçe dönemlerine ait bazı kelimelerde ve alınma kelimelerin bazısında ikinci hecedeki “u”nın “ı”ya dönüştüğünü görüyoruz.

ET altun>altın “altın” (68/12)

DLT aşuk>aşık “aşık kemiği” (43/7)

ET azuk>azık “azık, yiyecek” (61/30)

DLT kadgu>gaygı “kaygı, keder, tasa” (91/13)

Ar. ummet>ımmat “ümme, cemaat” (48/6)

ET “ulug” kelimesi metnimizde “ulı “olmamış” ulu, ullan, ulug” olarak kalmıştır. bk. (75/4).

#### 1.3.9.4. u>i

Bazı alınma kelimelerde bulunan “u” ünlüleri, Türkmencede düzleşip incelenerek “i” olmuştur.

Far. bulbul>bilbil “bülbul” (91/6)

### 1.3.9.5. ü>ı

Metnimizde Arapçadan geçen bir kelimedede bulunan “ü” ünlüsü, düzleşerek “ı” olmuştur.

Ar. sūret>sīrat “görünüş, suret” (74/16)

### 1.3.9.6. ü>i

Eski Türkçe dönemine ait bazı kelimelerin ikinci hecesinde bulunan “ü” ünlüsü düzleşerek “i” olmuştur.

ET berü>bēri “beri, bu yana” (60/23)

ET türüg>dürli “türü, çeşitli” (82/28)

### 1.3.10. Ünlü Düşmesi

#### 1.3.10.1. “a” Düşmesi

Bir kelimedede orta hecede “a” ünlüsü düşmüştür.

Ar. sadaka>sadka “sadaka” (49/3)

#### 1.3.10.2. “e” Düşmesi

Bir kelimedede başta “e” ünlüsü düşmüştür.

Ar. Ebūbekr>Būbekr “Hz. Ebubekir” (52/19)

Ar. Ebūzer>Būzer “Hz. Ebūzer-i Selman” (97/3)

#### 1.3.10.3. “ı” Düşmesi

Türkçe ve alınma bazı kelimelerde ekleşme anında orta hece ünlüsü “ı”nın düştüğü görülür.

karın>garnı “karnı” (60/11)

bagır>bagrı “bağrı” (43/27)

kırılıp>gırılıp “kırılıp” (58/17)

Ar. akl>akıl→aklı “aklı” (71/8)

Ar. asl>asıl→aslı “gerçeği” (87/17)

#### 1.3.10.4. “i” Düşmesi

Genellikle vurgusuz orta hecede görülmektedir.

egin>egni “omzu” (76/9)

sözlerini>sözlerni “sözlerini” (42/30)

birini>bīrni “birini” (86/19)

günlerini>günlerni “günlerini” (95/21)

Ar. emr>emir→emri “buyruğu” (83/14)

Ar. nesl>nesil→nesli “soyu, nesli” (57/9)

Ar. ehl>ēhil→ēhli “sahip, usta” (61/15)

#### 1.3.10.5. “u” Düşmesi

Genellikle vurgusuz orta hecede görülmektedir.

oyun>oyna- “oyynamak” (66/5)

ogul>oglu “oğlu” (65/7)

uş+ol>şol “bu, şu o” (48/23)

#### 1.3.10.6. “ü” Düşmesi

Genellikle vurgusuz orta hecede görülmektedir.

köñül>köñli “gönlü” (43/28)

gövüs>gövsünde “göğsünde” (76/2)

üzere>üzre “üstüne” (49/7)

Ar. hukm>höküm→hökmüñ “hükümün” (87/15)

Ar. ‘umr>ömür→ömrüñ “ömrün” (53/19)

Ar. devr>dövür→dövründe “devrinde” (90/8)

#### 1.3.11. Ünlü Türemesi

Ünlü türemesi metnimizdeki örneklerde genellikle Arapça ve Farsça kelimelerde görülür. Orijinalinde olmadığı hâlde ikinci hecelerinde ünlü türemesi meydana gelen kelimeler örneklerimizi oluşturur.

#### 1.3.11.1. “a” Türemesi

Ar. kahr>gahar “kızgınlık, öfke” (67/27)

#### 1.3.11.2. “e” Türemesi

Far. şeh̄r>şèher “şehir” (57/4)

Far. zehr>zèher “zehir” (55/6)

#### 1.3.11.3. “ı” Türemesi

Ar. akl>akıl “akıl” (71/8)

Ar. asl>asıl “esas” (81/22)

Ar. ayb>ayıp “suç, kusur” (94/24)

Ar. hayr>hayır “fayda, iyilik” (97/11)

Ar. sabr>sabır “dayanma, tahammül” (55/28)

Ar. bahş>bahış “bağış, ihsan” (62/7)

Far. yād̄gār>yād̄gēr “armağan, hediye” (73/30)

Ar. pād̄şāh>pāt̄īşāh “padişah” (48/23)

#### 1.3.11.4. “i” Türemesi

Ar. şeyh>şeyih “şeyh” (42/4)

Ar. rahm>rehim “emir, buyruk” (97/37)

Ar. emr>emir “emir, buyruk” (66/23)

Ar. feh̄m>pèhim “düşünce, akıl” (86/21)

Ar. nesl>nesil “nesil, soy” (71/13)

Far. mihrbān>mèhribān “şefkatli, sevgili” (91/1)

#### 1.3.11.5. “u” Türemesi

Ar. zulm>zulum “zulüm, eziyet” (56/16)

Ar. havz>hovuz “havuz” (59/20)

#### **1.3.11.6. “ü” Türemesi**

Ar. devr>dövür “devir, çağ” (90/8)

Ar. hukm>höküm “hüküm, emir” (48/9)

Ar. ‘umr>ömür “ömür, hayat” (98/6)



## 2. Ünsüzler

Türkmen Türkçesi yazı dilinde 21 ünsüz vardır. Türkiye Türkçesinde farklı olarak Ana Türkçedeki “ñ” ler korunmuştur. Kalın ve ince “g” ile “k” ler birer harfle gösterilmiştir. Yine “s” ve “z” ler bizdekinden farklı olarak daima peltek olarak telaffuz edilir. “g” ünsüzü gırtlığa daha yakın telaffuz edilir. Ünsüzleri özellikleriyle birlikte şu şekilde sınıflandırabiliriz.

### Dudak Ünsüzleri

- b: Ötümlü, çift dudak ünsüzü
- p: Ötümsüz, çift dudak ünsüzü
- m: Ötümlü, akıcı, dudak arası, geniz ünsüzü
- v: Ötümlü, çift dudak ünsüzü
- f: Ötümsüz, sızıcı ünsüz

### Ön Damak Ünsüzleri

- d: Ötümlü, diş-damak ünsüzü
- t: Ötümsüz, dil-damak ünsüzü
- z: Ötümlü, diş arası, sızıcı ünsüz
- n: Ötümlü, akıcı ünsüz
- l: Ötümlü, akıcı ünsüz
- r: Ötümlü, akıcı ünsüz
- c: Ötümlü ünsüz
- ç: Ötümsüz, damak ünsüzü
- j: Sızıcı ünsüz
- ş: Ötümsüz, sızıcı, diş arası ünsüz
- ş: Ötümsüz, sızıcı ünsüz

### Orta ve Art Damak Ünsüzleri

- y: Sızıcı, orta damak ünsüzü
- ñ: Akıcı, orta damak, burun (geniz) ünsüzü

- g: Ötümlü, orta damak ünsüzü  
h: Ötümsüz, damak ünsüzü  
k: Ötümsüz, orta damak ünsüzü

## 2.1. Ünsüz Uyumu

Ünsüz uyumu, kelimelerde yan yana gelen ünsüzlerin ötümlülük ve ötümsüzlük yönüyle birbirine uyum göstermesidir. Türkmen Türkçesinde bizde yaygın olan bu uyum bozulmaktadır. Kelime içerisinde ve eklenme sırasında ötümlüleşme görülmektedir.

- çıktdı “çıktı” (46/11)  
mekdepde “mektepe” (68/22)  
eşitdi “işitti” (43/27)  
ibādatda “ibadette” (59/24)  
cānıpdan “yönden, taraftan” (77/3)  
ōdunçılık “odunculuk” (75/5)  
goşulıpdır “katılmıştır” (42/21)  
üleşdirdi “üleştirdi” (59/12)  
ötüpdür “geçmiştir, yaşamıştır” (41/1)

### 2.1.1. Ötümlüleşme

#### 2.1.1.1. -t->-d-

Eski ve Orta Türkçeye ait bazı kelimelerin ortasında bulunan “t”ler “d”ye dönüşür. Bu özellik bazı alınma kelimelerde de görülür.

- ET küntüz>gündīz “gündüz” (91/13)  
ET otuñ>ōdun “odun” (54/1)  
Ar. mekteb>mekdep “okul” (92/13)

Bu ünsüz değişiminin olmadığı örnekler de vardır.

- Ar. defter>defter “mecmua” (74/3)  
Ar. mekteb>mektep “okul” (69/24)

### 2.1.1.2. -t>-d-

Eski Türkçe dönemine ait sonu “t” ile biten kelimelerin bazıları ünlüyle başlayan ek aldıklarında değişime uğradıkları halde bazılarında bu özellik görülmez.

ET     āt>āt→ādı “adı, ismi” (42/13)

Yukarıdaki değişimin görülmediği kelimelere ise şu örnekleri verebiliriz.

ET     ōt>ōt→ōtı “ateşi, ızdırabı” (43/4)

ET     art>art→artıdan “ardından” (44/23)

### 2.1.1.3. p->-b-

Bazı kelimelerin sonunda bulunan “p”ler, bir ünlü bir ünsüz veya iki ünlü arasında kaldığı zaman “b”ye dönüşmektedir.

Ar.     kitāb>kitāp>kitābı “kitabı” (74/4)

Ar.     mekteb>mekdep>mekdebe “okula” (77/13)

### 2.1.1.4. t->d-

Eski ve Orta Türkçe dönemlerine ait kelimelerin başında bulunan “t”lerin bazı kelimelerde “d” ye dönüştüğünü görüyoruz.

ET     tag>dāg “dağ” (95/19)

ET     tak->dak- “takmak” (53/28)

ET     taş>daş “dış, etraf” (94/5)

ET     temir>demir “demir” (96/31)

ET     teri>deri “deri” (87/6)

ET     tokuz>dokuz “dokuz” (96/33)

ET     tök->dök- “dökmek” (72/28)

ET     tüz>düz “düz, ova” (77/5)

ET     töpö>depe “tepe, yığın” (44/19)

ET     tik->dikle- “dikmek” (75/26)

ET     tur->dur- “bulunmak, olmak” (76/6)

ET     teñiz>deñiz “deniz” (54/23)

ET     tört>dört “dört” (81/12)

ET trlg>drli “türlü, eitli” (82/28)

tmlleme olmayan örnekler de vardır. bk. (t-: t-)

### 2.1.1.5. k->g-

Eski ve Orta Türkçeye ait kelimelerle alınma kelimelerin baında bulunan “k”lerin genellikle “g” ye dntg görülür.

DLT kadgu>gaygı “kaygı, tasa” (61/2)

ET kanat->ganat- “kanatmak” (76/4)

ET kapıg>gapı “kapı” (61/9)

ET kara>gara “kara, kötü” (61/27)

ET ke->geç- “geçmek” (51/26)

ET kel->gel- “gelmek” (56/26)

ET kir->gir- “girmek, balamak” (59/20)

ET kılıç>gılıç “kılıç” (81/3)

DLT kılık>gılık “huy, karakter” (65/28)

ET kı>gı “kı” (65/18)

ET kız>gız “kız” (61/17)

DLT k->g- “göçmek, taınmak” (79/3)

ET kz>gz “gz” (88/12)

ET kulkak>gulak “kulak” (85/22)

ET ku>gu “ku” (76/3)

DLT kutul->gutul- “kurtulmak, iyilemek” (95/29)

DLT kl->gl- “glmek” (86/16)

ET kn>gün “gün” (41/3)

ET küntüz>gündüz “gündüz” (77/8)

ET kaç->ga- “kaçmak, dmek” (96/23)

ET kod->goy- “koymak, bırakmak” (49/21)

ET katıg>gatı “sert, sağlam” (62/6)

ET kök>gök “gök, gökyüzü” (55/23)

ET kr->gr- “görmek, anlamak” (58/4)

- OT keltür->getir- “getirmek, ulaştırmak” (62/15)  
 ET kurt>gürt “kurt” (73/6)  
 Ar. kabāhat>gabāhat “kabahat, suç” (43/1)  
 Ar. kahr>gahar “öfke, kızgınlık” (83/4)  
 Ar. kalem>galam “kalem” (79/4)  
 Ar. kurbān>gurbān “kurban” (46/2)  
 Ar. kudret>gudrat “güç, kuvvet” (59/15)  
 Ötümlüleşme olmayan örnekler de vardır. bk. (k-: k-)

#### 2.1.1.6. -k->-g-

Eski ve Orta Türkçe dönemine ait bazı kelimelerle Arapça ve Farsçadan alınma bazı kelimelerin ortasında bulunan “k”ler genellikle “g” ye dönüşmüştür.

- ET yakşı>yagşı “iyi, güzel” (43/17)  
 ET başka>başga “başka, daha” (66/2)  
 DLT toksun>togsan “doksan” (76/1)  
 Ar. miskīn>misgīn “fakir, zavallı” (81/5)  
 Ar. nuksān>nogsān “noksan, eksik” (72/19)  
 Ar. vakt>vagt “zaman, vakit” (64/13)  
 Ar. meşakkat>muşakgat “zahmet, sıkıntı” (41/3)  
 Far. yeksān>yegsān “bir, beraber” (81/11)  
 Far. leşker>leşger “asker” (54/13)

#### 2.1.1.7. VkV>VgV

Ekleşme sırasında iki ünlü arasında kalan kelime sonu ünsüzleri ötümlüleşerek “g” olur.

- ET yürek>yüregim “yüregim” (45/23)  
 ET adak>ayaga “ayağa” (48/11)  
 ET kirpik>kirpigi “kirpiği” (86/4)  
 Far. nemek>nēmege “tuza” (44/2)

### 2.1.1.8. -ç->-c-

Türkçe ve alınma bazı kelimelerin ortasında bulunan “ç” ler “c” ye dönüşmüştür.

ET kiçe>gīce “gece” (56/6)

Ar. hançer>hancar “hançer” (50/6)

### 2.1.2. Ötümsüzleşme

#### 2.1.2.1. b->p-

Eski ve Orta Türkçe dönemine ait bazı kelimelerin başında bulunan “b”ler Türkmencede “p”ye dönmüştür.

ET bıçak>pıçak “bıçak” (69/14)

DLT balçık>palçık “balçık, çamur” (71/1)

#### 2.1.2.2. -b>-p

Türkmen Türkçesinde kelime sonunda “b” bulunmaz. Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde sondaki “b” ler “p” ye dönüşür.

Ar. acā‘ib>acāp “çok tuhaf, muhteşem” (45/22)

Ar. ayb>ayıp “ayıp, suç, kabahat” (94/24)

Ar. bāb>bāp “bölüm, kısım” (94/20)

Far. bītāb>bītāp “halsiz, bitkin” (58/28)

Ar. edeb>edep “terbiye” (71/17)

Ar. mekteb>mekdep “okul” (92/13)

Ar. cevāb>covāp “cevap, yanıt” (46/14)

#### 2.1.2.3. -c->-ç

Türkmencede kelime sonunda bulunmayan “c” ünsüzü alınma Arapça ve Farsça kelimelerde “ç” ye dönüşür.

Ar. ilāc>alāç “çıkış yolu, çare” (59/1)

Ar. tāc>tēç “taç, taht” (95/20)

#### 2.1.2.4. -d>-t

“d” ünsüzü Türkmencede kelime sonunda bulunmadığından Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerin sonundaki “d”ler “t” olmuştur. Ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde ötümlüleşme söz konusudur.

- Ar. ahd>èht “söz, yemin” (67/1)
- Far. derd>dert “hastalık, dert” (58/9)
- Ar. maksad>maksat “amaç, niyet” (81/55)
- Far. merd>mert “yiğit” (59/9)
- Ar. mescid>mescit “cami, mescit” (80/26)
- Ar. şâhid>şâhit “şahit, tanık” (62/14)

#### 2.1.3. Patlayıcılışma

##### 2.1.3.1. f>p

Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerde bulunan “f”lerin genellikle “p”ye dönüştüğü görülür. Metnimizde bu değişimin gerçekleşmediği örneklerle birlikte aynı kelimedede her iki şeklin görüldüğü örnekler de vardır.

##### 2.1.3.1.1. f->p-

- Ar. fedâ>pıdâ “feda, kurban” (66/18)
- Ar. fehîm>pèhim “anlayış, sezgi” (82/5)
- Ar. felek>pelek “felek, kader” (49/7)
- Far. ferzend>perzent “evlat, oğul” (62/19)
- Far. figân>pıgân “feryat, acı” (46/5)
- Far. fermân>permân “emir, buyruk” (49/4)
- Ar. fitne>pitne “fesat, isyan” (49/14)
- Ar. feryât>peryât “feryat, çılgılık” (57/3)
- Ar. firâk>pırâk “ayrılma, ayrılık” (62/12)

### 2.1.3.1.2. -f->-p-

- Ar. sefer>şapar “yolculuk, sefer” (62/20)  
Ar. şafak>şapak “şafak, tan kızılığı” (55/14)  
Ar. tefāvut>tapāvut “ayrım, fark” (41/14)  
Ar. ziyafet>ziyāpat “ziyafet, şölen” (91/25)  
Ar. vefā>vepā “vefa, bağlılık” (46/8)  
Ar. Zülfikār>Zülpikār “Hz. Ali’nin kılıcı” (81/20)  
Ar. taraf>tarap “taraf, yön” (70/22)  
Ar. sıfat>sıpat “dış görünüş, nitelik, değer” (74/24)  
Ar. gāfil>gāpıl “cahil, habersiz” (72/18)  
Ar. nefes>nepes “nefes” (49/16)  
Ar. İsrāfil>İsrāpıl “dört melekten biri” (55/18)  
Ar. cefā>cepā “eziyet, incitme” (55/8)  
Ar. kâfir>kēpir “kâfir, küfreden” (41/19)  
Ar. kulfet>küplet “zahmet, zorluk” (91/13)  
Ar. nefes>nepes “nefes, soluk” (49/16)

f>p değişiminin gerçekleşmediği örnekler de vardır. bk. (f:f)

### 2.1.3.1.3. -f->-p

- Ar. vasf>vasp “nitelik, sıfat” (53/14)  
Ar. Kaf>Kap “Kaf dağı” (81/4)

## 2.1.4. Sızıcılaşma

### 2.1.4.1. k->h-

Eski Türkçe ve alınma bazı örneklerdeki kelime başı “k” ler metnimizde “h” ye dönüşmüştür.

- ET kanı>hanı “hani” (96/27)  
ET kanyu+sı>DLT kayu+sı>haysı “hangi” (57/14)  
Ar. katār>hatar “saf, dizi, sıra” (92/22)



#### 2.1.4.2. -p->-f-

Eski Türkçeye ait bir kelimeye yer alan “p”nin metnimizde “f”ye dönüştüğünü görüyoruz.

ET köpük>köfük “köpük” (60/1)

#### 2.1.4.3. -d/-d>-y/-y

Eski ve Orta Türkçe dönemlerine ait bazı kelimelerin ortasında ve sonunda bulunan “d” ler “y” ye dönmüştür.

ET adak>ayak “ayak” (71/10)

ET adrıl->ayrıl- “ayrılmak” (89/5)

ET bedük>beyek “büyük” (48/16)

DLT bod>boy “boy” (68/11)

DLT bodu->boya- “boyamak” (55/14)

DLT kadgu>gaygı “kaygı, tasa” (61/2)

Metnimizde bir kelimeye ise /d/ nin aynen kaldığı görülür.

ET kudug>guduk “kuyu” (81/1)

#### 2.1.4.4. -ḍ->-z-

Arapçadan alınan bazı kelimelerde bu değişim söz konusudur.

Ar. hıḍmet>hızmat “hizmet” (68/5)

Ar. beḍā‘at>bezāgat “zenginlik, mal” (94/17)

Ar. kāḍı>kāzı “kadı” (47/21)

#### 2.1.4.5. -b/-b>-v/-v

Eski Türkçede kelime içi ve sonlarında bulunan bazı “b”ler Türkmencede “v”lidir.

ET sub>suv “su” (81/11)

ET yabız>yavuz “kötü, yaman” (73/24)

#### 2.1.4.6. -b/-b>-v/v->-y/-y

Eski Türkçede kelime içi ve sonlarında bulunan bazı “b”ler Orta Türkçede “v”ye çevrilmiş, Türkmencede ise bunlar “y”ye dönüşmüştür.

ET eb>DLT ev/öv/üv>öy “ev” (88/6)

ET sebin->DLT “sevin-, sevün->söyün-” (83/16)

ET seb->sev->söy- “sevmek” (92/3)

#### 2.1.5. Dudaklılaşma

##### 2.1.5.1. -g->-v

Eski Türkçeye ait bir kelimenin ortasında bulunan “g”nin metnimizde “v”ye dönüşerek dudaklılaştığını görüyoruz.

ET kögüz>gövüs “göğüs” (76/2)

#### 2.1.6. Genizlileşme

##### 2.1.6.1. b->m-

Eski Türkçede kelime başında bulunan bazı “b”ler geniz ünsüzlerinin (n, ñ) tesiriyle “m”ye dönüşmüştür.

ET ben>men “ben” (42/2)

ET biñ>müñ “bin” (48/23)

ET bunı>munı “bunu” (72/16)

ET bunça>munça “bunca, bu kadar” (93/18)

#### 2.1.7. Ünsüzlerin Korunması

##### 2.1.7.1. k- : k-

Eski ve Orta Türkçe dönemlerine ait bazı kelimelerin başında bulunan “k”ler Türkmen Türkçesinde korunmuştur.

ET kiyik>keyik “geyik, ceylan” (73/7)

ET kişi>kişi “kişi, kimse” (80/23)

ET köñül>köñül “gönül” (52/17)

ET kümüz>kümüz “gümüş” (68/12)

DLT köy->köy- “yanmak” (45/11)

### 2.1.7.2. -ñ/-ñ : -ñ/-ñ

Metnimizde Eski Türkçeye ait “ñ” ünsüzünün korunduğu örneklere rastlıyoruz.

ET soñ>soñ “son, sonra, sonunda” (47/1)

ET öñ>öñ “önce, önceden” (46/26)

ET tañla>tañla “sabah, yarın” (88/28)

ET tiñle->diñle- “dinlemek, işitmek” (74/6)

ET köñül>köñül “gönül” (88/6)

### 2.1.7.3. t- : t-

Eski ve Orta Türkçe dönemlerine ait kelimelerin başında bulunan “t”lerin bazıları korunmuştur.

ET tüş->tüş- “düşmek, varmak” (70/20)

ET tile->tile- “dilemek, istemek” (44/10)

ET tirig>tirik “diri, sağ” (68/30)

ET tök->tök- “dökmek” (70/12)

DLT toksun>togsan “doksan” (76/1)

ET til>til “dil, lisan” (48/21)

ET tayak>tayak “destek, dayanak” (84/18)

### 2.1.7.4. b- : b-

Eski Türkçede kelime başında bulunan, Kuzey ve Doğu Türkçesiyle bunların devamı olan günümüz lehçelerinde korunan; ancak Oğuz grubu Türk lehçelerinin Batı kolunu meydana getirenlerde “v”ye dönen kelime başı “b”ler Türkmencede korunmuştur.

ET bar>bār “var, mevcut” (82/24)

ET bol->bol- “olmak, bulunmak” (68/8)

ET bar->bar- “gitmek, varmak” (64/27)

ET ber->ber- “vermek” (78/6)

“bol-” şeklinin yanı sıra az da olsa “ol-” şekli de kullanılmıştır.

ol- “olmak” (54/23)

#### 2.1.7.5. y- : y-

Eski Türkçede görülen iki örnekteki kelime başı “y”lerin metnimizde korunduğunu görüyoruz.

ET yip>yüp “ip, urgan” (53/27)

ET yırak>yırak “uzak, ırak” (98/16)

#### 2.1.7.6. -f- : -f-

Arapça ve Farsçadan alınan bazı kelimelerde “f”ler “p”ye dönüşmeyip korunmuştur veya her iki şekli de metnimizde mevcuttur.

Ar. defter>defter “mecmua” (74/3)

Ar. kâfir>kēfir “kâfir, küfreden” (48/14)

Ar. kulfet>kūlfet “zahmet, zorluk” (56/10)

Ar. şefâ‘at>şefâgat “acıma” (77/24)

Ar. Zülfikâr>Zūlfikâr “Hz.Ali’nin kılıcı” (53/15)

Far. benefşe>benesfe “menekşe” (70/16)

Ar. mufti>müfti “müftü, fetva veren” (50/11)

Ar. efsâne>efsāna “efsane, meşhur hadise” (61/18)

Ar. Mustafa>Mustafa “Hz. Muhammet” (89/28)

Ar. şefâ‘at>şefâgat “acıma” (77/24)

Ar. istifâde>istifâda “faydalanma” (86/18)

Ar. tevfi̇k>tovfik “yardım” (94/13)

Ar. sefer>safar “sefer, yolculuk” (97/8)

Ar. meftūn>mefitūn “tutkun, hayran” (49/14)

Ar. küffâr>kūffâr “kâfirler” (53/5)

### 2.1.7.7. f- : f-

Başta “f” nin korunduğu örnekler şunlardır.

Ar. fedā>fedāg “feda, kurban” (59/12)

Ar. Fatma>Fatma “Hz. Fatma” (79/9)

Ar. fani>fānı “ölümlü, geçici” (70/18)

### 2.1.7.8. -f : -f

Sonda “f” nin korunduğu örnekler ise şunlardır.

Ar. havf>hovf “korku” (42/10)

Ar. sedef>sadaf “inci kabuğu” (74/9)

### 2.1.7.9. -g : -g

Metnimizde bu özelliğe sahip bir kelimenin aynı özelliği aynı örnekte bazen korumadığı da görülür. Bk. 75/4

ET ulug>ulug “ulu, büyük” (61/26)

## 2.1.8. Diğer Ünsüz Değişmeleri

### 2.1.8.1. -‘->-g-

Arapçadan alınan bazı kelimelerde içte bulunan “ayın”lar Türkmen Türkçesinde “g” ye dönüşmüştür.

Ar. cemā‘at>cemāgat “cemaat, topluluk” (76/19)

Ar. du‘ā>dogā “dua” (42/14)

Ar. san‘at>sungat “sanat, ustalık” (50/2)

Ar. şu‘le>şugla “ışık, alev” (72/12)

Ar. ta‘am>tagam “tat, lezzet” (82/12)

Ar. Ken‘ān>Kengān “Filistin” (48/27)

Ar. ma‘lūm>maglūm “aşikār, belli” (79/28)

Ar. cum‘a>cumga “cuma” (57/18)

Ar. i‘tiraz>ıgtıraz “itiraz, karşı çıkma” (82/2)

Ar. sa‘ādet>sagādat “mutluluk” (57/18)

- Ar. ra<sup>c</sup>nā>ragnā “güzel, latif” (45/26)
- Ar. va<sup>c</sup>de>vagda “vade, söz” (85/27)
- Ar. ta<sup>c</sup>accüb>tagaccıp “şaşakalma” (59/27)
- Ar. ef<sup>c</sup>āl>efgāl “işler, ameller, niyetler” (54/26)
- Ar. ma<sup>c</sup>şük>magşük “sevilen, seven” (43/7)
- Ar. şı<sup>c</sup>r>şıgır “şiiir, manzume” (88/25)
- Ar. a<sup>c</sup>zā>agzā “organ, üye” (84/28)
- Ar. ba<sup>c</sup>zı>bagzı “bazı, kimi” (51/3)
- Ar. bedā<sup>c</sup>at>bezāgat “zenginlik, iyilik, mal” (94/17)
- Ar. İsmā<sup>c</sup>il>Ismāgıl “Hz. İsmail” (64/8)

### 2.1.8.2. ->-g

Arapçadan alınan bazı kelimelerin sonunda bulunan “ayın”lar metnimizde “g”ye dönüşmüştür.

- Ar. şem<sup>c</sup>>şemg “mum” (46/3)
- Ar. kat<sup>c</sup>>katg “kesme, bitirme” (92/8)
- Ar. rebī<sup>c</sup>>rebīg “bahar” (94/25)

### 2.1.8.3. ‘->Ø

Arapçadan alınan bazı kelimelerde başta bulunan “ayın”ların Türkmencede gösterilmediği görülür.

- Ar. ‘akl>akıl “akıl, us” (71/8)
- Ar. ‘ömr>ömür “ömür, hayat” (53/19)
- Ar. ‘ādet>ādat “geleneek, alışkanlık” (92/1)
- Ar. ‘asā>asā “değnek, baston” (96/27)
- Ar. ‘Ali>Alı “Hz. Ali” (90/2)
- Ar. ‘āşık>āşık “âşık, tutkun” (43/7)
- Ar. ‘İsā>İsā “Hz. İsa” (96/23)
- Ar. ‘ināyet>anāyat “lütuf, ihsan, iyilik” (77/4)

#### 2.1.8.4. -‘->-y-

Arapçadan alınan bir kelimedede “ayın”ın “g”ye değil, “y”ye dönüştüğü görülür.

Ar. İsmā‘il>İsmāyıl “Hz. İsmail” (64/8)

#### 2.1.8.5. -’->-’-

Arapçada elifin üzerine konulan hemze işareti metnimizdeki örneklerde gösterilmiştir.

Ar. me’vā>mē’va “yer, yurt, mesken” (85/14)

Ar. me’yūs>mè’yus “ümitsiz” (69/15)

Ar. ma’lūm>me’lem “bilinen, belli” (95/9)

Ar. mü’mīn>mü’mūn “iman etmiş” (41/19)

#### 2.1.8.6. -’->-y-

Arapçada elifle birlikte kullanılan hemze işaretinin bir örnekte “y”ye dönüştüğünü görüyoruz.

Ar. dā’im>dāyım “daima, her zaman” (53/20)

#### 2.1.8.7. -ñ>-n

Eski Türkçeye ait bir kelime sonunda bulunan “ñ”nin “n”ye dönüştüğünü görüyoruz.

ET otuñ>ödun “odun” (54/1)

#### 2.1.8.8. -ng>-ñ

Metnimizde Farsçaya ait iki kelimedede “ng”lerin “ñ”ye dönüştüğünü görüyoruz.

Far. ceng>ceñ “cenk, savaş” (81/4)

Far. deng>deñ “denk, eşit” (63/2)

Metnimizde bir örnekte yukarıdaki değişimin farklı olduğunu görüyoruz.

Far. ceng>ceñk “cenk, savaş” (88/6)

#### 2.1.8.9. -h->-g-

Arapça ve Farsçadan alınan bazı kelimelerin ortasında bulunan “h”ler metnimizde “g”ye dönüşmüştür.

- Far. baht>bagt “talih, saadet” (95/30)  
Ar. nusha>nusga “örnek, numune” (94/20)  
Far. taht>tagt “taht, makam” (75/15)  
Ar. vahşî>vagşî “vahşi, zalim” (73/14)  
Ar. ruhsat>rugsat “izin, müsaade” (78/6)  
Ar. bahs>bagıs “sebepe olan, bahane” (81/27)  
Ar. mahdüm>magdüm “yaşamayan, ölü” (41/12)  
Ar. mahşer>magşar “mahşer” (64/17)

Metnimizde “h”nin “g”ye dönüşmediği örnek de vardır.

- Ar. ihtiyār>ihtiyar “ihtiyar” (75/5)

#### 2.1.8.10. -ñ->-g-

Eski Türkçe bir kelimedede bulunan “ñ” ünsüzünün metnimizde “g” olduğunu görüyoruz.

- ET yalñuz>yalguz “yalnız” (41/11)

#### 2.1.8.11. -v->-g-

Bazı alınma kelimelerin ortasında bulunan “v”ler Türkmencede “g”ye dönüşmüştür.

- Ar. sevāb>sogāp “sevap, hayır” (74/4)

Metnimizde bu değişimin gerçekleşmediği örnek de vardır.

- Ar. cevāb>covāp “cevap, yanıt” (46/14)

#### 2.1.8.12. -z->-s

Olumsuzluk ekinin geniş zamanında “z” yerine “s” görülür.  
goşulmasdır “katılmaz” (44/3)



gelmes “gelmez” (44/3)  
bilmes “bilmez” (44/4)  
goymas “bırakmaz” (47/25)  
kılmas “yapmaz, etmez” (47/26)

### 2.1.9. Ünsüz Tekleşmesi

Herhangi bir kelimedede bulunan aynı tür iki ünsüzden birinin düşmesidir.  
Arapçadan alınan bazı kelimelerde görülür.

Ar. hakk>hak “hak, doğru, gerçek” (41/26)  
Ar. sırr>sır “sır, giz” (44/4)

Bu değişimin gerçekleşmediği örnekler de vardır.

Ar. evvel>ovval “önce, ilkin” (43/25)  
Ar. sırr>sırr “sır, giz” (80/12)

### 2.1.10. Kaynaşma

Ayrı hecelerdeki iki ünlünün bir tek ünlüde veya birden çok hecedeki seslerin tek hecede toplanması olayıdır.

ne+erse>nerse “şey, eşya” (60/14)  
uş+ol>şol “o, bu, şu” (45/7)  
tag+ol>> degil “değil” (82/22)  
tokuz+on>togsan “doksan” (76/1)  
neçe+ök>>niçik “neden, niçin, nasıl” (88/10)

### 2.1.11. İlerleyici Benzeşme

Daha çok söyleyişte görülen bu ses olayında önce gelen ünsüzün sonraki ünsüzü kendisine benzetmesidir.

Far. ustād>ussāt “usta, üstat” (98/5)

Yukarıdaki örnek yanında benzeşme olayının gerçekleşmeyip kelimelerin orijinalinde olduğu gibi kullanılanları da vardır.

Far. destān>destān “destan” (85/10)

Far. bustān>bustān “bahçe” (52/28)

### 2.1.12. Ünsüz Kaybolmaları

Metnimizde doğrudan doğruya ünsüz düşmelerinin yanı sıra, bazı kelimelerde erime, yutulma ve büzülme sebebiyle de ünsüz kaybolmaları meydana gelmiştir.

### 2.1.13. Ünsüz Düşmesi

ET keltür->getir- “getirmek, ulaştırmak” (62/5)

ET oltur->otur- “oturmak” (56/7)

#### 2.1.13.1. Erime

Far. pehlevān>pēlivān “pehlivan” (91/4)

Ar. nevbet>nōbat “nöbet, sıra” (62/20)

Ar. gıybet>gībat “gıybet, dedikodu” (48/16)

Ar. Allah>Allā “Allah” (63/3)

Ar. hemrāh>hemrā “yol arkadaşı, dost” (73/5)

Ar. pādşāh>pātişā “padişah” (85/26)

Far. āgāh>ēgē “uyanık, ihtiyatlı” (98/7)

ET kapıg>gapı “kapı” (61/9)

DLT elig>el “el” (95/1)

ET sarıg>sārı “sarı” (90/29)

ET türlüg>dürli “türlü, çeşitli” (82/28)

Far. şāh>şā “şah, padişah” (66/15)

#### 2.1.13.2. Yutulma

ET kulgak>gulak “kulak” (85/22)

DLT satgaş->sataş- “karşılaşmak” (81/27)

### 2.1.13.3. Büzülme

Far. āheste>asta “yavaş, ağır” (44/19)

### 2.1.14. Zamir “n” sinin Düşmesi

Metnimize ait pek çok kelimedede zamir “n” sinin düştüğü görülür. Bu tür özellik hâl eklerinin getirildiği kelimelerde kendini gösterir. Zamir “n” sinin düşmesi Çağatay edebî dilinin bir özelliğidir.

artıdan “ardından” (44/23)

èhliden “ehlinden” (47/16)

emride “emrinde” (41/12)

şehride “şehirinde” (42/3)

hovfudan “korkusundan” (42/10)

yādıdan “anmasından” (42/7)

agzıda “ağzında” (43/26)

golıda “elinde” (51/4)

tiliden “dilinden” (51/29)

yolıda “yolunda” (52/8)

gülşeniden “bahçesinden” (55/4)

üstüde “üstünde” (57/2)

yanıda “yanında” (58/24)

gudratıdan “kudretinden” (58/25)

arkasıdan “arkasından” (58/26)

bular “bunlar” (59/11)

içide “içinde” (60/9)

pikiride “fikrinde” (60/29)

zikride “zikrinde” (60/30)

gaygusıdan “kaygısından” (61/2)

ārasıda “arasında” (61/24)

teniden “teninden” (64/8)

mātamıdan “mateminden” (64/19)

ortasıda “ortasında” (65/4)  
nesliden “neslinden” (71/13)  
ayagıdan “ayagından” (72/10)  
egnide “sirtında” (76/9)  
sasığıdan “kokusundan” (76/11)  
sapagıdan “ipinden” (78/3)  
būlarga “bunlara” (78/8)  
bīliden “belinden” (78/16)  
būlarıñ “bunların” (77/17)  
dövrde “devrinde” (79/4)  
dāgıda “dağında” (81/4)  
gāşıda “önünde” (83/3)  
söziden “sözünden” (83/28)  
halkasıdan “halkasından” (84/9)  
pırkatıda “ayrılığında” (90/24)  
āşyānıdan “yuvasından” (91/8)  
üstide “üstünde” (91/17)  
nānıdan “ekmeğinden” (93/1)  
elgide “elinden” (95/1)  
āyıda “ayında” (95/23)

Metnimizde zamir “n”sinin düşmediği örnekler de vardır.

ortasında “arasında” (53/11)  
içinde “içinde” (64/26)  
şehrinde “şehrinde” (85/6)

#### **2.1.15. Ünsüz Türemesi**

Türkmence kelimelerin bir kısmında Eski ve Orta Türkçede olduğu gibi “y” bulunmaktadır. “yüp” (53/27) ve “yırak” (98/16) kelimelerindeki “y” ler türeme değildir.

Aşağıdaki Farsça kelimeyi ve yardımcı ünsüz “y” nin bulunduğu tamlamaları ünsüz türemesine örnek olarak verebiliriz.

Far. rüşen>rövşen “nur, ışık” (68/18)

Ar. sākī-i Kevser>sākī-yı kövser “Kevser kadehi sunan” (53/23)

Far. rişte-yi cān “can ipliği” (62/15)

### 2.1.16. Göçüşme

Kelime içinde yan yana ya da birbirinden uzakta bulunan seslerin karşılıklı olarak yer değiştirmesine denir. Metnimizde şu örnekler yer alıyor:

DLT öğret->örget- “öğretmek” (67/5)

Far. şerefrāz>serferāz “yücelten, üstün tutan” (46/24)

Far. benefşe>benesfe “menekşe” (70/16)

### 2.1.17. Ünsüz İkizleşmesi

Bir kelimedede bulunan ünsüzün ikili hâle gelmesidir.

ET karı>garrı “yaşlı, ihtiyar” (76/16)

Far. şeker>şekker “şeker, tatlı” (70/21)

## B. ŞEKİL BİLGİSİ

### 1. Yapım Ekleri

#### 1.1. İsimden İsim Yapan Ekler

1.1.1. **+İlk**: İŞlek bir ektir. Değişik fonksiyonlarda kullanılmaktadır.

**Gâpılık** ile berme ezîz ömrüñni berbât (98/6)

Bü **kînlık** birle ölmüş üşbü sıhr (53/26)

...âhırını ol Emîr **öduñçılıknı** ihtiyâr kılıp (75/5)

**Şâtlık** hem meclîsi-berpâsıdan ayrılmasın (90/10)

**Kiçilikden** hudâyım hûb yaratgan (42/5)

**Hûblık** seynânında Şâhı-yegâna (49/18)

1.1.2. **+İI**: İŞlek bir ektir. İsimlerden sıfat yapar.

Size öy **guthı**, bizge yöl ey cânlar (71/22)

1.1.3. **+sIz**: İŞlek bir ektir. Yokluk bildiren sıfatlar türetir.

**Yupsüz** Mansürnı ötgâ atdı ol il (58/21)

Gicede geltürüp **düypsüz** deñizge (62/1)

Cahan **sensiz** görünmezdir, niçik kim nâbinâ boldum (62/11)

Kayunuñ ödünü **ötsiz** yanadır (70/3)

Bü **tahâratsız** fakîhlar kim seniñ hökmüñ bilen (87/15)

1.1.4. **+râk**: Üzerine geldiği isme aşırılık, benzerlik, küçüklük gibi anlamlar katar.

**Gatıgrâk** degdi bizge çün tayakdan (51/16)

Ne boldı bizni yetirsin **yovukrâk** (93/14)

1.1.5. **+ça**: Çoğunlukla küçültme ifade eder.

Peryât uruban **bârça** bolup dîdeleri ebter (57/3)

Geçirdim ger mana yüz **munça** söksen (72/27)

Ki bir **gultmça** şerbetni serferāz (46/24)

**1.1.6. nā+**: Farsça olumsuzluk yapan bir ön ektir.

Boyun sundı hudā emrine **nāçār** (78/26)

Ke ey, **nādānlar**, hak sungata bak (50/2)

Cahan sensiz görünmezdir, niçik kim **nābinā** boldum (62/11)

**1.1.7. +bāz**: Birleşik sıfat yapan Farsça bir ektir.

Kılıp ızzat anıñ dey **şāhbāza** (89/16)

**1.1.8. +Av(<+AGU)**: Sayı adları üzerine gelen bir yapım ekidir.

Söradı bñ **üçevni** lafzı-şirin (77/20)

**Birevge** gerçi gam berdi, **birevge** tēcu-zer berdi (80/2)

Mūsā ibni-Umrān bilen çıkdık **ikev** Tūr dāgına (80/25)

**1.1.9. +rA**: Zarf türeten ektir.

Yördüm men oşol bādı-sabā dek çemen **içre** (45/13)

Ki andan **soñra** özün dāra asıñız (48/22)

**1.1.10. +di**: Kalıplaşmış tek örnekte zaman zarfı yapmıştır.

Ötdi bñ dünyēden **imdi** kā:tili Antar kamı (52/21)

**1.1.11. +dīz**: Zaman zarfı yapan tek örnekte görülür.

Gīce-**gündīz** kılıp pervā enesi (65/24)

**1.1.12. +miş:** Altı ve yedi sayı isimleri sonunda kalıplaşmış olarak görülür.

Yetmiş iki uruğı-yu akrabadan ayrılıp (90/5)

**1.1.13. +gîn:** Farsça sıfat yapan bir ektir.

Bü İşden bolma **gamgîn**, bolkı hursant (51/20)

**1.1.14. +bân:** İsim türeten Farsça bir ektir.

Bârmuken dünyēde men dek **mêhribânlardan** cıdâ (91/1)

**1.1.15. lâ+:** Olumsuzluk bildiren Farsça bir ön ektir.

Kâ:tili küffâr oşol şîri-hudâyı **lâmekân** (53/5)

Sitâiş bînehâyat **lâyezâla** (41/5)

Nesîmî mesti- **lâya'kal**, meczûbu-mecnûnvâr... (82/16)

**1.1.16. +kî:** Aitlik bildiren isim yapan ektir.

Yene **ovvalkı** aygan dek egâda (86/17)

Ēgē boluñ çarh **burunkıları** nētdi (96/9)

**1.1.17. +zâr:** İsim türeten Farsça bir ektir.

Cennetil, mē'vada gör, kim öyni **gûlzâr** etdiler (85/14)

**1.1.18. +dân:** Farsça bir ektir.

Ziyâpatlar kılıp anlarga **çendân** (92/6)

**1.1.19. +gîr:** Farsça bir ektir.

Ki müşgül düşse saña **destgîri** (51/22)

**1.1.20. +vân:** Farsça bir ektir.

Barıp tenürğa öt yakgıl **çerāvân** (71/30)



**1.1.21. der+:** Farsça bir ön ektir.

Çok ciger perkēlesi geldi, gelürden **der kenār** (70/13)

Ol meni andag yaratdı, men aña **derkār** idim (80/11)

... ovvaldan hem **dergaraz** erdiler (82/18)

**1.1.22. +veş:** Farsça benzerlik anlamı katan bir ektir.

Yânında **māhıveş** oğlan-bir hüyr (65/14)

**Zerreveş** mēhrine husn ēhli şeydā (49/2)

**1.1.23. +bār:** Farsça bir ektir.

**Beyekbār** bolmagay bū söz gībāt-āl (48/16)

Çün zālımı- **cebbār** (45/16)

Gözlerimden hūn, bagrım **cūyibār** etdi pelek (90/30)

**1.1.24. +vār:** Farsça bir ektir.

...Seyit Nesīmī diygen bir **buzurgvār** ötüpdür (41/1)

Nesīmī mesti-lāya'kal, meczūbu- **mecnūnvār** gülüp aytdı (82/16)

**1.1.25. +çI:** İş ve meslek isimleri yapar.

**Bālıkçı** berdi mōllaga bularnı (67/3)

... Emīr **ōdunçılıknı** ihtiyār kılıp, ödun daşāp, satar erdi. (75/5)

**1.1.26. +daş:** Ortaklık, yakınlık, beraberlik gibi anlamlar veren işlek bir ektir.

Gezer **yoldaş** bolup bū ikilesi (65/23)

Ata-u ene, kovum-**garındaşıñ** kıl yāt (98/4)

**1.1.27. +çēk:** Sıfat yapan Farsça bir ektir.

**Sīnaçēgimden** gelen bū dātlar bīdātlar (86/3)

**1.1.28. +dār:** İsimden isim yapan Farsça bir ektir.

**Habardār** eyledi bāgıs acalını (86/2)

Şèher ortasında **berdār** ediñler (48/8)

Seniñ bolsun **nigēhdārıñ** hudāvend (51/19)

Ey yāri-**vepādār** (46/8)

Beovni-kıdırı-**setdārı**- vahhāp (94/19)

**1.1.29. bī +:** İsme olumsuzluk anlamı katan Farsça bir ön ektir.

Nīçe leşger bile şā boldı **bītāp** (58/28)

Velī hak erür, **bīşek** bū oğlan (72/20)

Derdi-meni- **bīçerege** dermān kıla görgül (45/19)

Üzüldi rişteyi-cānım, niçik kim **bīsedā** boldum (62/15)

Ne munça **bīsabrılık** kılur siz diyp (79/14)

Bolup **bīkēr** boldı beyti mālı (75/16)

**1.1.30. + gA:** Az kelimedede kullanılan eklerden biridir.

Senden **özge** kimdir bize bū yerde habardar (58/6)

Söyer erdi bālıkçı **başga-başga** (66/2)

**1.1.31. + an:** İşlek olmayan bir ektir.

Bū **oglandan** çün gāpıl bolmasın diyp (72/17)

**1.1.32. bā +:** Farsça bir ön ektir.

Yaratdı **bā tapāvut** nīçe halkı (41/14)

**1.1.33. + k:** İşlek olmayan bir ektir.

Tüşer gēhi, **aşāga** gēhi belende (73/9)

**1.1.34. + ter :** Anlamı kuvvetlendiren Farsça bir ektir.

Kim gūruk gālgay ölümniñ ötudan **neyter** bñ gün (53/3)

**1.1.35. + gēr :** Farsça bir son ektir.

Ki gālsın dōst-yāra **yādıgēre** (73/30)

Ey şāhı- **sütemger** (45/20)

## **1.2. İsimden Fiil Yapan Ekler**

**1.2.1. +IA- :** İşlek bir ektir. İsmi taşıdığı manaya dayalı iş, oluş ve hareketi ya da nesnelerin belli bir hâle girmesini ifade eder.

Ödunların **çüflēp üflesinler** (70/2)

Nemege saldı, goydı **ūklamagını** (44/2)

Bīlin saç bāgı birle **bāglaban** ol (44/11)

Yazıp birnēçesin **taşladı** gāra (73/29)

Okıdı bir gazal şā durdı **ānlāp** (86/24)

Ki yāgnı bālık **avlāp** yörür erdi (65/3)

Tutup, **bāglāp tayaklāp** dāra asdı (83/25)

Eşekge **yüklēp** ödun satar erdi (75/11)

Hudāniñ ışkıda tınmay ke **yıglār** (42/8)

Bālalar anı durganda **yamanlāp** (71/3)

Anıñ öti bilen bāgrını **dāglāb** (43/4)

Garadı ol guşa gözünü **diklēp** (75/26)

**Emeklēp**, oturıp, yörüp, yügürüp (65/25)

Nīçe gün **gizlenip** görünmey (93/25)

Belend-u pest yerni **īzlāp** herçent (69/18)

Çıkıp bir parça ot **lovlāp** tutaşdı (71/7)

Dohtarı-şehzāda gīznı mātamıdan **sözlese** (64/19)

Urar suvga anı birniçe **tovlāp** (71/2)

**1.2.2. +A-** : İsimlerden olma ve yapma ifade eden fiiller türetir.

Emīr kel īrnip ödun **daşardı** (75/9)

Aşık **oynar** diyler cümle bir dek (43/6)

**Tilēp** ol demde çiltlenlerni köñli (44/10)

Degip dırnağı kel başını **gānatdı** (76/4)

Yetişmey ol maksatga **uzala** (81/25)

**1.2.3. + Aş-** : İşteşlik eki olduğu gibi oluş bildiren fiiller de türeten bir ektir.

**Yānaşma** bñ dünyēde yırākdan yetebergil (98/16)

**1.2.4. +dA-** : Genellikle taklidî isimlerden bunlara ait hareketi ifade eden fiiller türeten ektir.

Bir mekir ile **aldāp** hemmēni yuvutdı gara yer (98/20)

Anıñ **indemēge** etdi irāda (43/29)

**1.2.5. +Ik-** : İsimlerden geçişsiz fiiller türeten bu ek fazla işlek değildir.

**Yolukdı** anda köp mōlla-u kāzı (82/1)

**1.2.6. + Ar-** : Özellikle renk bildiren sıfatlara gelerek bunlardan oluş ifade eden geçişsiz fiiller türetir.

**Yāşardıp** gözini hunāba birle (71/18)

**Gōgerip** berdi köp yerlerge yagtı (68/10)

Deryānıñ astında sincid **īzarganda** bār idim (80/17)

Anıñ gaygusıdan reñki **sārardı** (61/2)

1.2.7. + (A) I- : İsim ve sıfatlardan olma ifade eden fiiller türetir.

Üzdi güllerni **sāralap** bizni hār etdi pelek (90/33)

Ol gān idi ki gōkde şapak lēle **boyaldı** (55/14)

Ol mātam idi mērekesi arşda **tüzeldi** (55/15)

Zulmat olup ēlemine, mäh-u hurşid **yōgaldı** (55/16)

1.2.8. +HAŞ- : Geçişsiz fiiller yapar.

**Behilleşmek** aña dil gaygısıdır (72/30)

### 1.3. Fiilden Fiil Yapan Ekler

#### 1.3.1. Çatı Ekleri

1.3.1.1. - (I) I- : Geçişli ve geçişsiz fiillerden edilgen ve meçhul fiiller yapar.

**Açılmasın** diydi sırrı-nahāniñ (77/22)

Gālmasın hīç kim yetīm andag atadan **ayrılıp** (91/9)

**Goşulıpdır** Enel bñ Çilten ile (42/21)

**Dökülip** encüm encāmım, garavlık sıyā boldum (62/17)

**Gutulmas** bñ Emīr dünyēde gamdan (95/29)

Dāvudiñ mūm **örkülip** tahtı-Süleymān örtener (64/10)

Yūsüp **satılıp**, gördi cepālar bñ mekāndan (96/22)

Onuñ sasığıdan **serpildi** begler (76/11)

Yüz cebru-cepā birle **goyuldı** aña hancar (55/8)

İsrāpıl ol gün sūrunı tartgalı **uyaldı** (55/18)

Yetişmey ol maksatga **uzala** (81/25)

**Üzüldi** rişteyi- cānım, niçik kim bīsedā boldum (62/15)

**Yārıldı** ol depe içgeri gīrdi (44/21)

Agızdan çıkdı ēlemge **yāyıldı** (61/14)

Sabā boldı **yıgıldı** cümle bārı (76/15)

**Yıkıldı** yatdı lahza ol mūkerrem (46/28)

Şöl mölladan **yāyıldı** cümle mölla (94/9)

**1.3.1.2. - (In- :** Ekin dönüşlülük ifade eden fonksiyonu işlektir.

**Āldanma** cahan mekiru-feribige hezer kıl (97/7)

**Yasanıp** hem **düzenip** guşga bakdı (75/24)

Ol dürri **geranmaya** ki Veysil- Karan erdi (97/12)

Nıçe gün **gizlenip** görünmey (93/25)

Enesi gız **okundı** bälıkçı (65/27)

**Salıngan** boynıga yüp anı gısgay (78/20)

Başım āgırdı diydi kel, **sögüندی** (76/18)

**Söyünip** şādu-horram hemme geldi (92/14)

Ol günde melāyık **ökünip** yıglar idi zār (55/24)

**1.3.1.3. - (Iş-** : İşteşlik ve oluş ifade eden fiiller türetir.

Gulagıga **yetişsin** diyip bñ şāhıñ (85/22)

**Üleşdirdi** nıçe misgīn-pedāga (59/12)

**Yıglaşıp** gōkde melāyık cümlesi zār etdiler (85/12)

**Çapışıp** geldiler begler mücemmel (76/7)

**1.3.1.4. -t-** : Fiillere gelerek bunlardan oldurma ve ettirme ifade eden yeni fiiller türetir.

Emīre **örgetip** berdi sapaknı (67/5)

Ki andan soñ anı mōlla **okutmay** (68/3)

Anı efsānada şā **berkidipdir** (61/18)

Şèherge car **çırlatdı** çıkıñlar (75/21)

Degip dırnağı kel başını **gānatdı** (76/4)

Āgamı **ūklatıp** men diyp yime gam (45/5)

Kes sözüñni **uzatma** kim şerhi-beyāna sıgmazam (74/11)

**Yāşardıp** gözini hunāba birle (71/17)

**Küfürtip** azgını, köfükni saçıp (47/10)

**Yöredip** hāmanı kıldı kitābet (94/18)

**1.3.1.5. -Iz-** : Oldurma ve yaptırma bildiren fiiller türetir. İşlek olmayan bir ektir.

Soyup gānını ol yāba **akızdı** (93/20)

Gānlar **tamızıp** arkada kēkilleri gitdi (58/15)

Tamāmını soyup anı **yatızdı** (93/19)

**1.3.1.6. -Dir-** : Fiillerden oldurma ve yaptırma anlamı taşıyan yeni fiiller türeten işlek bir ettirgenlik ekidir.

Derimni **soydurdılar** sen gel, gör, imdi, Seyyid-ā

Ukūbet birle, şāhım anı **öldür** (50/16)

**Sataşdırdı** hudā bāgıs acalnı (81/27)

**Yığışturıñ** gerekdir bizge bū tün (70/6)

Gīcede **geltürüp** düypsüz deñizge (62/1)

Eger **öltürmeğinçe** anı goymas (47/25)

Enel sākī bolup **gezdirdi** kēse (46/17)

**1.3.1.7. -Ir-** : Oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller türeten işlek bir ettirgenlik ekidir.

**Batırıp** barmagın agzıga saldı (60/5)

**Uçurur** erdiler devlet guş anda (75/18)

Kī il yatganda Mansūrını **yaturıp** (42/23)

Bū mōlla buyrugın bārı **bitirdi** (69/8)

**Yetirdi** rızkını kılmay hareket (65/30)

**Geçirdim** ger mana yüz munça söksen (72/27)

Hudāga **tabşırıp** bū gīznı saldı (62/3)

**1.3.1.8. -Ar-** : Fiilden fiil yapan bu ek –Ir- ekiyle aynı fonksiyondadır.

Soydular, **çıkardılar** şo dem Nesīmī derisin (85/11)

Gōzi āgı **gızarıp**, reñki solup (47/3)

**1.3.1.9. -gIr:** Pek işlek olmayan bu ek –Ir ekiyle aynı fonksiyondadır.

Diydi möllaları **yatgur** hatarın (92/22)

**1.3.1.10. -gAr-** : İşlek olmayan bu ek –Ar- ekiyle aynı fonksiyondadır.

**Ötgerme** abes gıceyu-gündiz, gısu-yazın (98/11)

#### **1.4. Fiilden İsim Yapan Ekler**

**1.4.1. -(A)k + :** Fiilden sıfat ve isim yapan bir ektir.

Sizin atganınız bizge **pıçakdan** (51/15)

Aña hiç ötmedi urşa **tayaklar** (84/18)

Başının bārisı **gonaklı** yara (76/10)

Aña taş-u **kesečni** atdı gitdi (50/26)

**Beyekbār** bolmagay bū söz gıbat-āl (48/16)

**1.4.2. -(I) k+:** Fiilin gösterdiği hareketle ilgili isim ve sıfatlar yapar.

Zahmı-tıgu-tır birle **ayralık** (63/14)

Bū mölla **buyruğın** bāri bitirdi (69/8)

Geçir **yāzıklarım** vellāhı aplem (95/10)

**Yitik** hancar anın tilini kesmey (50/6)

**1.4.3. -gın+ :** Fiilin gösterdiği hareketle ilgili özelliğin, herhangi bir varlıkta fazlaca bulunduğunu ifade eden isim ve sıfatlar türetir. Ünsüz uyumuna girmediği için “k” li şekli yoktur.

Yārānlar gitdi yöl **basgın**, diyme mātēmsērā boldum (63/1)

**1.4.4. -(I)m + :** Soyut ve somut isimler türeten ektir.

Bakar, **iymlēr** idi eylēp dogāsın (73/8)

Ki bir **gultmça** şerbetni serferāz (46/24)

Kim gūruk gālgay **ölümniñ** ötudan neyter bū gün (53/3)



**1.4.5. -gıl + :** Pek işlek olmayan bir ektir.

Muña **yangıl** diyse, eylēr mükerrer (83/11)

**1.4.6. -gIr + :** Fiilden sıfat yapan işlek bir ektir.

Getürdiler nīçe **ötgür** pıçaknı (84/15)

**1.4.7. -gIcI+:** Fiillere gelerek bunların hareket özelliklerini taşıyan isim ve sıfatlar yapan bir ektir.

Tıgı ıslām **urgucı** ol bagrı gānlardan cıdā (91/5)

**1.4.8. -In + :** Fiilin gösterdiği anlama bağlı isimler yapar.

Yekeden **eknige** geygeni cinde (73/10)

**1.4.9. -I+ :** Düz şekli bulunan ve pek işlek olmayan bir ektir.

Düşüpdır **gatı** müşgül bū gīzga (62/6)

Yaküp **dagı** köp yıgladı, men anda Kenganda idim (81/2)

**1.4.10. -tı + :** Kullanış sahası çok işlek olmayan bir ektir.

Gōgerip berdi köp yerlerge **yagtı** (68/10)

**1.4.11. -A+ :** Türkmen Türkçesinde fiilin gösterdiği hareketle ilgili isim ve sıfatlar türetir.

Zahmı-tıgu-tır birle **ayralık** (63/14)

**1.4.12. -I + :** Pek işlek olmayan bir ektir.

**Tükel** bir kēsēni götere bilmes (46/22)

**1.4.13. -mA+ :** İsim fiil eki olan –mA kalıcı isimler de yapar.

Bīrisi **salmada**, köprük teyinde (69/5)

**1.4.14. -gI+** : Genellikle tek heceli fiil kökleriyle çatı ekleri almış fiil gövdelerinden adlar türeten işlek bir ektir.

Kim alar dek **bolgusı** dünyē-u dīn perver kamı (52/26)

Munça **gaygu**-mēhnete bizni dūçār etdi pelek (90/35)

**1.4.15. -(A) ū +** : Fiilden isim yapan bir ektir.

Diyurler ūā gīzi **oynaū** etiptir. (61/17)

## 2. Fiilimsiler (Çekimsiz Fiiller)

Fiil kök ve gövdelerinden belirli eklerle türetilen, ancak çekime girmeyen fiilimsiler hem fiil hem de isim özelliği taşırlar. İş, oluş, durum bildirdikleri, olumlu ve olumsuz yapılabildikleri ve zaman gösteren ek alabildikleri için fiil grubuna, çekimlenemedikleri ve cümlede çeşitli görevler yüklenebildikleri için ise isim grubuna dahil edilirler. Bunlar isim-fiiller, sıfat fiiller ve zarf fiillerdir.

### 2.1. İsim-Fiiller

Fiil kök ve gövdelerinden iş, oluş ve kılış bildiren fiil adları türetirler.

#### 2.1.1. -mAk

**Bolmak** ister cânım zaman tasatdık (49/24)

Ukûbet **eylemek** lâzım bû şehden (83/10)

**Okutmak** üçin ol demde Nesebni (67/12)

**Behilleşmek** aña dil gaygısıdır (67/12)

Nîçe tagzîr ile **öldürmek** anı (83/13)

Çü dârga **asmak** ile ölmedi bû (84/5)

Asıp dâra ôtga **yakmak** cezâsı (54/6)

### 2.2. Sıfat-Fiiller

Niteledikleri fiillerin hareket özelliklerini karşılayan fiil şekilleridir.

**2.2.1. - An** : Yaygın olarak kullanılan bir geniş zaman sıfat-fiil ekidir. Ancak -Gan ekinin kullanımına daha çok rastlıyoruz.

**Öten-geçen** ol yerden kıldı sañsar (51/26)

Men andan özge nerse **görenim** yök (60/21)

Nâra **yanan** şecer menem, hırka çeken hacar menem (74/26)

**Köyen** ödun zîbânası, men bû zîbâna sıgmazam (74/27)

**Geyen** dönı egnide pâra pâra (76/9)

Âşyânıdan **uçan** cennet mekânlardan cıdâ (91/8)

**2.2.2. -GAn :** Çeşitli Türkmen ağızlarında yaygın olarak kullanılan bir sıfat-fiil ekidir. -An, -mış, -dık gibi eklerin fonksiyonlarına sahiptir.

... Seyit Nesîmî **diygen** bir buzurgvâr ötüpdür (41/1)

Tilige **gelgenin** diyır, ol yügürüp (47/4)

Eñildi dâr anı **görgen** zamānı (49/26)

İle düşdi munuñ **ölgen** gümānı (94/2)

Anıñ pervāyı yök **atgan** kesekden (50/29)

Başın tızıga **algan** o oşol serveri-ëlem (56/16)

Anıñ yağşı-yaman **bilgenim** yök (60/22)

Teşne leb **ötgen** garıplar vagtıdan bilse peyām (64/13)

Gelip olturdılar hıç **görmegen** dek (64/21)

Ne **tapganın** döküban toy kıldı (66/3)

Diydi : - Hak **görmegen** yer gapmadım men (69/17)

Yekenden eknige **geygeni** cinde (73/10)

Gülüşdiler gāşıda **durgan** ādam (76/6)

Akāmat **eylegen** menzilge yetdi (78/10)

Yene alma **alganı** dāra asgay (78/19)

Nesîmî āñlaban **gelgenin** anıñ (85/21)

Yene ovvalkı **aygan** dek egāda (86/17)

Āhırında **okıgan** bũ gazaldır (86/25)

**Asılgan** derini alıp geliñiz (88/2)

Bũ müseddes Emīr şāhıñ **aytgan** müseddesidir (89/25)

Bũ cahan içre musıbet **görmegen** kimdir bũ gün (91/14)

Rüsten kanı, ol ëlem erā gultula **salgan** (97/27)

**2.2.3. -Ar :** Geçici ve kalıcı isimler yapan bir sıfat-fiil ekidir.

Ol günde oşol haknıñ **söver** gulları gitdi (58/11)

**2.2.4. -AcAk** : Gelecek zaman sıfat-fiil ekidir.

Saňa aydım **bolacak** bũ sıırımı (66/24)

**2.2.5. -mIş** : Geçmiş zaman kavramı taşıyan bu ek -An ekinin fonksiyonunda kullanılır.

Ne diyır men, rüzı-mağşar **bolmuşında** (86/16)

**2.2.6. -gAy** : Az kullanılan bir sıfat-fiil ekidir.

Garaz menden ki **gālgay** yādıgēri (95/3)

Munuñ dek işni hergiz **kılmağay** dek (64/22)

### **2.3. Zarf-Filler**

Zarf-fiiller hareket hâli ifade eden fiil şekilleridir. İsim-fiil ve sıfat-fiillerden farklı olarak isim çekim eklerini almazlar.

**2.3.1. -IP** : Hareketin meydana geliş şeklini göstererek asıl fiili niteler. Yaygın olarak kullanılan bir ektir. Ekin –b’li şekli de görülmektedir.

Hudā ışkıda Mansūr zār **yıglāb** (43/3)

Āşık ātın **eşdib** ışkı mağşūk (43/7)

**Tilēp** ol demde çiltenlerini köñli (44/10)

**Alıp** içdi garamay öñ sölıga (46/26)

**Tutup** dāra alıp bardılar anı (49/25)

Garadı ol guşa gözini **diklēp** (75/26)

Üzdi güllerni **sāralap** bizni hār etdi pelek (90/33)

Nīçe gün **gizlenip** görünmey (93/25)

Başı **kesilip** pēk beden hēk üzre gāldı (55/13)

Her sarıga **kişnēp** yügürirdi ol tekāver (56/24)

Gānlar **tamızıp** arkada kēkilleri gitdi (58/15)

Yasāp getürdi gara mūm **sürtüp** (61/29)

Veliken içinden **yamp tutaşıp** (64/23)

**Emeklöp, olturıp, yörüp, yügürüp** (65/25)

**2.3.2. -(I)ban** : Eski Türkçe, Harezmi Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan bu ek Türkmencede –Ip eki fonksiyonundadır.

**Gopuban** aldı ol dem içre fil-fövr (46/15)

Rovāyatlar **yazıban** bī nahāyat (47/27)

Ne tapganın **döküban** toy kıldı (66/3)

**Tıkıban** derime sāmanı-bugday (66/11)

Egēmge **aytıban** hamdı-senānı (67/10)

**Geliban** gahrı möllanıñ o sözge (67/27)

Bīliden yerge **gömüban** nān alanı (78/16)

Urarlar, tē ölinçē, dāş **atıban** (78/17)

**Soyuban** derime sāman dıkarlar (78/24)

Bū sözlerni **diyiban** peryāt kıldı (54/29)

Ol hāricılar başını biryānga **salıban** (56/5)

Matamzedeler perde-yi gamda **oturuban** (56/7)

Bū işni **āñlaban** sördı enesi (60/12)

**Açıban** gördüler bir ketde sandık (61/29)

**2.3.3. -gAç** : Az kullanılan bir ektir. –InçA eki fonksiyonundadır.

Giçe **bolgaç** kesip bir barmagını (44/1)

Anı **görgeç**, okıdı bū gazalnı (85/3)

Ki men bir gülni **atgaç** āh urar sen (51/10)

Begudrat “kun” **diygeç** boldı hüveydā (41/9)

**Görgeç** anı hālını bakıp cemīg dilefkār (58/4)

Yakübñ beytil-hazān yastdandı **görgeç** pertevin (64/11)

**2.3.4. -gAndA:** Ek –nca, -dikça manalarını ifade eder.

Ki il **yatganda** Mansürnı yaturıp (42/23)

Bälalar anı **durganda** yamanlâp (71/3)

**Okıganda** yene hem döstü yârı (95/4)

**2.3.5. -A :** Tekrar grubunda kullanılır. Tek başına kullanıldığında yine zarf-fiil görevi görür.

Ki **gorka gorka** çıkdı daşgarıga (94/5)

Zälımlar anı zulm **ete** çün kesdiler ol dem (56/16)

Sürata bak, mâgnıda gör sürat içinde **gâna** gör (74/14)

**Gide** başladı yalguz râh birle (44/13)

**2.3.6. -(g)InçA :** Ek –e kadar anlamını ifade eder.

Urarlar tē **ölinçē**, dâş atıban (78/17)

Eger **öltürmeginçē** anı goymas (47/25)

**2.3.7. -mAy :** Ek –mAdAn ekinin fonksiyonuna sahiptir.

Alıp içdi **garamay** öñ sölıga (46/26)

Nâla **kılmay** neyleyip, ney dek novâdan ayrılıp (89/26)

Yetişdi şâ gâşıga cümle **gâlmay** (92/11)

Bü şuruşlarını **görmey** pâmı bolgan (95/15)

Bälalar dâgını **görmey** ölen dâg (95/19)

**Bilmeyin** ölturdiler sen gel, gör, imdi, Seyyid-â (87/4)

**2.3.8. -gAll :** Eski Türkçede görülen bu ek metnimizde aynı fonksiyonda kullanılmaktadır.

Cennet gülünü **görgeli** bilbilleri gitdi (58/14)

Yüzüñ **görgeli** mende gâlmadı göz (88/21)

### 3. Kelime Çeşitleri

#### 3.1. İsimler

İsimler varlıkları karşılayan kelimelerdir. Cümle içinde çokluk, iyelik, hâl ve tamlama gibi durumlarda bulunurlar. Aldıkları ekler ilgili bölümde ele alınacağı için burada sadece kelime çeşidi olarak örneklendirilecektir. bk. İsim Çekimi.

##### 3.1.1. Çokluk

Kimini zāhıd-u **etkiyālar** (41/17)

Yene **gollar** uzadıp cümle gızlar (59/30)

**Zālımlar** anı zulm ete çün kesdiler ol dem (56/16)

##### 3.1.2. İyelik

**Bagrım** tutaşıp yanadır öt dek ne kılay (45/17)

**Köyünde** azm eylēr çü tarfı-harem (49/23)

**Enesi** eşidip ol mācerānı (60/27)

Enel aytdı : “**Āgam** ūklamay gīç” (44/29)

##### 3.1.3. Hâl

Bü **sözni** eşdip yıglaşdılar zār (78/25)

Mansūr hak **yōla** goyupdır gadam (49/21)

Bolupdır **munda** bir dīvāna peydā (47/23)

**Yerinden** asta asta turdı siñli (44/9)

##### 3.1.4. Tamlama

**Arap tilinde** erdi (41/2)

**Cennet gülünü** görgeli bilbilleri gitdi (58/14)

**Anñ emride** magdüm-u mükevven (41/12)

Bīnēgeh geldi bü **gızniñ gāşıga** (60/3)



## 3.2. İsim Çekimi

### 3.2.1. Çokluk Eki

3.2.1.1. +IAr : Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de yaygın olarak bu ek kullanılmaktadır.

**Uluslar** ānladı anıñ işini (42/27)

**Rovāyatlar** yazıban bī nahāyat (47/27)

Men bū **mātamlar** bile barsam sabā mağşar erā (64/17)

**Şehzādalara** ol perver edi cān bile Haydar (55/3)

Ney karār eyler **yārānlar**, bīkarār etdi pelek (90/28)

3.2.1.2.+ An : Kalıplaşmış olarak birkaç kelimedede görülen bir ektir.

Diydi mōlla bu **oglanlarga** (69/11)

Bū **oglandan** çu gāpıl bolmasın diyp. (72/18)

3.2.1.3. + z : Kalıplaşmış olarak birkaç kelimedede görülen bir ektir.

Ol kenīz **gōzi** Mansūrğa tüşti (43/16)

Bū musībetden gerek **gōz** yāşı kılşa āftāb (52/12)

### 3.2.2. İyelik Ekleri

İyelik ekleri Türkiye Türkçesindeki gibidir. Ancak ikinci heceden sonra küçük ünlü uyumu olmadığı için ek ve yardımcı ünlü, üçüncü heceden itibaren u, ü değil; ı, i olur. İkinci şahıs ekleri ise damaksıl n (ñ) ileidir.

Teklik 1. şahıs : + (I) m	Çokluk	1. şahıs : +ImIz
2. şahıs : + (I) ñ		2. şahıs : +(I) ñ Iz
3. şahıs : + (s) I (n)		3. şahıs : +IArI(n)

Kiçilikden **hudāyım** hūb yaratgan (42/5)

**Bagrım** tutaşıp yanadır öt dek ne kılāy (45/17)

**Köyüñde** azm eylēr çu tarfi-harem (49/23)

Müberek saña bû **dārñ** olsun (51/24)  
Ol Alı erdi **vaspı** yerü-gökde eşigēr (53/14)  
Ötdi dünyē, geçdi **ömrüñ**, Seyidī (53/19)  
Bīnēgeh **adlıma** geldi, ki tutdum (60/19)  
Atası **enesige** diydi ey cān (61/3)  
**Gülüm, bāgım, bālam**, rafıgu-**demāgım** (62/8)  
**Dilim** güñ-ü lāl, **agzım** sözlemez söz (88/22)  
Ēhli ĩmān **īşlerin** şol demde inkēr etdiler (85/5)

Üçüncü kişi iyelik ekindeki zamir n'si çoğu örnekte kullanılmaz.

Anıñ **emride** magdüm-u mükevven (41/12)  
**Tiliden** goymadı, aytar sözüni (51/29)  
Onuñ **sasığdan** serpildi begler (76/11)

Zamir n'sinin kullanıldığı da olmuştur.

Ruzā **ortasında** boldı āhırı yovmı mazā (53/11)  
Çün Nesīmīni Halap **şehrinde** berdār etdiler (85/6)

### 3.2.2.1. İlgi Hâli Yerine Kullanılışı

Hudâyım görmegen yerde soyuñlar (68/29)

### 3.2.3. Hâl Ekleri

#### 3.2.3.1. Yalın Hâl

İsmin, hâl eklerinden herhangi birini almamış şeklidir.

Ki yāğnı **bālık** avlāp yörür erdi (65/3)  
**Zerre** menem, **güneş** menem **çār** ile **penç**, **şeş** menem (75/1)  
Tamām **mōlla**, **āhun**, **kāzı**, **müfti** (93/17)

### 3.2.3.1.1. İlgi Hâli Yerine Kullanılışı

Ol ki **İsmâyıl** teniden çıkmadık cān örtener (64/8)

### 3.2.3.2. İlgi Hâli

Eki +(n)İn'dır. Türkiye Türkçesindeki gibidir. İkinci heceden sonra ekin yuvarlak ünlülü şekli yoktur. Bu ekin n'li şekli diğer Türk lehçelerinde görülmez.

**Derdimniñ** dovāsın (45/18)

**Munuñ** dey işni hergiz kılmağay dek (64/22)

Gulagıga yetişsin diyip bñ **şāhuñ** (85/22)

### 3.2.3.3. Belirtme Hâli

Eki +(n)I'dır. Ekin ünlüsü düz olup yuvarlak şekli görülmez.

**Deñizni** gaytarıp pest eyleban suv. (59/4)

Cennet **gülüni** görgeli bilbilleri gitdi (59/4)

Bñ cepālar birle **göksümüni** açıp, kim ursam āh (64/5)

Munuñ dey **İşni** hergiz kılmağay dek (64/22)

Ki men bir **gülüni** atgaç āh urar sen (51/10)

O haricīlar **başını** biryānga salıban (56/5)

Bñ **sözni** eşdip yıglaşdılar zār (78/25)

### 3.2.3.3.1. +Ø: Belirtme hâli eksiz olarak da kullanılmıştır.

**Bīlin+Ø** saç bāğı birle bāglaban ol (44/11)

Ki ol demde anıñ **tilin+Ø** kesinüz (48/21)

Ki andan soñra **özün+Ø** dāra asıñız (48/22)

Terrahhim birle sorāp **hālın+Ø** anıñ (65/16)

Ulug-kiçig **tamām+Ø** gark olurlar (54/24)

Permān ber **özün+Ø** biz kılalı bārçasın efgār (55/27)

Emīr goydı anıñ **ādın+Ø** atası (65/21)

**Başım+Ø** tîzığa alğan oşol serveri-ëlem (56/14)

Urup **başım+Ø** yârıp, gānımı dökseñ (72/28)

### 3.2.3.3.2. İlgi Hâli Yerine Kullanılışı

Yök erdi **anı** üstüde ibn-i şehi-Haydar (55/6)

**Şāhni** habarın aytıp, oşol esbi-bahādar (58/1)

Görgeç **anı** hālını bakıp cemîgi dilefkâr (58/4)

Gāh boldı yüregim **seni** hicrinde eyā dōst (45/23)

Dohtarı-şehzāda **gīzını** mātamıdan sözlese (64/19)

**Ulusını** agzını beklese bolmas (61/11)

### 3.2.3.4. Yönelme Hâli

Yönelme hâli eki +A'dır. Ünlüyle biten kelimeler üzerine geldiğinde kelimenin son ünlüsüyle birleşerek büzülme meydana gelir. Ancak bu uzunluk yazıda gösterilmez. Metinde Eski Türkçe dönemine ait +gA ekine de sıkça rastlarız.

Soyar sen, **derime** sāman dıkar sen (66/10)

Tamāmı **halka** rızk u rōzı berdi (41/10)

Gehī sōl yāna berür, gehī **rāsa** (46/18)

**Başıga** saldı yektāy tüşdi çün yōl (44/12)

Pırāk ödi **alarga** hetden āşıp (64/24)

Durudı-sed hezārān **mustafāga** (41/23)

Mansūr hak **yōla** goyupdır gadam (49/21)

İle düşdi munuñ ölgen gümānı (94/2)

### 3.2.3.4.1. Bulunma Durumu Yerine Kullanılışı

Haysı **yere** gāldı dürri-yektānı ne kıldıñ (57/14)

Yedi gīce-gündīz ol durdı **dāra** (50/7)

Asıp dāra **ōtga** yakmak cezāsı (54/6)

**Nāra** yanan şecer menem, hırka çeken hacar menem (74/26)

Bü müşgöl iş tüşüp, galdım **belāga** (60/24)

#### 3.2.3.4.2. Vasıta Hâli Yerine Kullanılışı

Vedāglaşıp ata, ene bü **gızga** (62/2)

Heme Bagdatnı **birge** görēli (66/16)

#### 3.2.3.5. Bulunma Hâli

Bulunma hâli eki +dA dır. Ekin tonsuz şekli yoktur.

Emmā gadīm **eyyāmda** Seyit Nesīmī diygen... (41/1)

Hıyāl etdi Enel **āhırda** yatdı (44/8)

Yetişdi bir depēge **anda** siñli (44/19)

Bolupdır **munda** bir dīvāna peydā (47/23)

#### 3.2.3.5.1. Yönelme Hâli Yerine Kullanılışı

Ne yerde bolsa gelsin **munda** mōlla (91/23)

#### 3.2.3.5.2. Vasıta Hâli Yerine Kullanılışı

Hudā **ıskıda** Mansūr zār yıglāb (43/3)

#### 3.2.3.6. Ayrılma Hâli

Ayrılma hâli eki +dAn'dır. Bu ek ünsüz uyumuna girmez.

Bize tovfık **ondan** erur hedāyat (41/21)

**Hudādan** bolsa tovfıkı- serefrāz (41/29)

**Yerinden** asta asta turdı siñli (44/9)

Andalıp **gülden** cıdā ebyāt okırdı dürri-nāb (52/15)

Oşol **günden** bēri men mübtelāga (60/23)

**Dābanımdan** soydular, depēmge dogrı çıkdılar (86/9)

**Alısdan** hem **yevukdan** cümle bārı (92/9)

**Yārānlardan** umīdım köp dogāda (95/6)

**Menden** uludur āytım, ayta-şāna sıgmazam (75/4)

### 3.2.3.6.1. Bulunma Hâli Yerine Kullanılışı

Soldı bû cahan **gülşeniden** arızı-güller (55/4)

Yene **dervezeden** üç günçe durgay (66/12)

Güni, ovkātı **andan** öter erdi (75/12)

### 3.2.3.7. Vasıta Hâli

Bu hâl için metnimizde bilen ve birge kelimeleri kullanılmıştır. Bilen kelimesi birle, bile, ile şekillerinde de görülmektedir.

Gumānı bed **bilen** bīrinçe bed-höy (25/29)

Bīlin saç bāğı **birle** bāglaban ol (42/25)

Şehzādalara ol perver edi cān bile Haydar (55/3)

Çıkardı soydı pıçak **birle** bir yöl (78/2)

Rehim etmedi ki Şimri, anı hacar **ile** çaldı (55/12)

Men bû mātamlar **bile** barsam sabā mağşar erā (64/17)

Hemīşe ikilesi **birge** yörüp (66/16)

### 3.2.3.8. Eşitlik Hâli

Eşitlik hâli +çA ekiyle yapılır.

Peryāt uruban **bārça** bolup dīdeleri ebter (57/3)

Geçirdim ger mana yüz **munça** söksen (72/27)

Ki bir **gultmça** şerbetni serferāz (46/24)

Yene dervezeden üç **günçe** durgay (66/12)

### 3.2.3.9. Aitlik

İsmlere eklenen +kI eki aitlik bildirir. Bulunma hâli eki üzerine geldiğinde bu eki uzun okutur.

Yene **ovvalkı** aygan dek egāda (86/17)

Ēgē boluñ çarh **burunkıları** nētdi (96/9)

Bolup gīç **gündeki** vagtıdan ötdi (44/7)

### 3.2.3.10. Soru

Soru eki +mI'dır. Ünlü uyumuna girer. Kendinden öncekine bitişik yazılır. Metnimizde isme değil fiile yönelik soru ekine rastlıyoruz. Ayrıca soru anlamı bu ek dışında sözcük türleriyle de sağlanmıştır.

Tovāp **etdiñmu** tutuban elini (69/26)

Ne munça bīsabrlık kılur siz (79/13)

### 3.2.3.11. Yön Gösterme

Metnimizde isim yön gösterme hâli Eski Türkçedeki +GARı ve +rA ekiyle yapılır.

Alıp **içgeri** girdi ol zamānı (46/12)

“Enel hak” diyp o suv **içgeri** bardı (60/6)

Ki gorka-gorka çıkdı **daşgarıga** (94/5)

Ki andan **soñra** özün dāra asıñız (48/24)

#### 3.2.3.11.1. Bulunma Hâli Yerine Kullanılışı

Yördüm men oşol bādı-sabā dek çemen **içre** (45/13)

### 3.3. İsimlerde Bildirme (Ek-Fiil)

İsimlerin yüklem olarak çekimlenmesi için, ekleşmiş fiil olan i-(<er-) kullanılmaktadır. Geçmiş zamanlar için sadece i-(<er-) kullanılır; geniş zaman için ayrıca +dır (<tur-ur) bildirme eki de kullanılmaktadır.

#### 3.3.1. Ek-Fiilin Şimdiki Zamanı

Ek fiilin şimdiki zamanı +dır bildirme ekiyle yapılır ve 1. tip şahıs ekleri kullanılır. Metnimizde ismin sonuna getirilen ikinci grup fiillere ya da ayrı yazılan ek fiillere rastlıyoruz.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	okuvçudırın	okuvçudırıs
2. şahıs	okuvçudırsıñ	okuvçudırsıñız
3. şahıs	okuvçudur	okuvçudırlar

Gerçi bũ gün **Nesīmīyem, Haşāmīyem, Kurayşīyem** (75/3)

**Hak turur** bilgil, hakikat, gel, gör, imdi Seyyid-ā (87/12)

Bize tovfik **ondan erur** hedāyat (41/21)

**Erur sen** meniñ cānım, habībım (66/26)

Velī **hak erür**, bīšek bũ oglān (72/20)

Metnimizde isim çekiminin şimdiki zamanı, isme herhangi bir ek getirilmeden zamirler kullanılarak da yapılmıştır.

Eger **er-men** diyup sen yıggıl anı (43/23)

Kaysı beden **rovānı sen, cānı sen** (48/24)

Kaysı Müsrüñ **ezizi sen, hānı sen** (48/26)

#### 3.3.2. Ek-Fiilin Görülen Geçmiş Zamanı

Ek-fiilin görülen geçmiş zamanı +dı ekiyle yapılır. Ek fiil ise hem i- hem de er- şeklinde görülmektedir.

Arap tilinde **erdi** (41/2)

Enel bir gīz **idi** çün meh legāyı (42/15)



Meniñ hālım alarga **erdi** mestür (51/12)

Sen **erdiñ** şahidi- bezmim, serverim, servi-bostānım (62/14)

Yök **erdi** andeyin kim hoş gılıkçı (65/28)

Anıñ üçin bū hānda ādat **erdi** (92/1)

Ahmet Yasavī kayda, ki Kutbul-eren **erdi** (97/13)

Ölüp erdi atası, bār **erdi** enesi (75/13)

### 3.3.3. Ek-Fiilin Öğrenilen Geçmiş Zamanı

Bu zamanın çekimi birinci türü –mİş ekiyle, ikinci türü ise “eken” kelimesiyle yapılmaktadır. Metnimizde ikinci türün örneğine rastlamaktayız.

Kime gondı **eken** diyp, gördi bir kel (76/8)

### 3.3.4. Ek-Fiilin Şartı

Ek-fiilin şartı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi -sA ekiyle yapılmaktadır. Kelimeden ayrı olarak ek fiile getirilir.

Yök **erse** bū deñizge gark olurlar (54/23)

### 3.3.5. Ek-Fiilin Olumsuzu

Ek-fiilin olumsuzu –mAs ekiyle yapılmaktadır.

**İmes**, elbetde, ol sāhıp kemālı (42/18)

Hergiz acāp **ermes** (45/22)

Hīç kimge gam **imes**, menden, tamām gamdır maña (73/18)

### 3.4. Sıfatlar

Sıfatlar nesnelere vasıflandıran ya da belirten isimlerdir.

#### Vasıflandırma Sıfatları

Varlıkların özelliklerini gösteren sıfatlardır. Āz, tēze, boş, ağır...vs.

Emmā **gadīm** eyyāmda Seyit Nesīmī diygen... (41/1)

**Ataşın** laglına **dürden** sözüne (49/15)

Bü **müşgül** ĩş tüşüp, gāldım belāga (60/24)

Ol **ulug** mağşar gününde gel, gör, imdi, Seyyid-ā (87/20)

**Tēze-tēze** dāglar dāg üstüne mihmān bolup (90/23)

Kimi **bed** hulk, kimi **pēkize** hulkı (41/15)

#### 3.4.1. Belirtme Sıfatları

##### 3.4.1.1. İşaret Sıfatları

Varlıkları göstererek belirten sıfatlardır. Bū, şū, ol, şol kelimeleri kullanılır.

Ezelden övlüyā **ol** şeyih Mansūr (42/4)

Tilēp **ol** demde çiltlenlerini köñli (44/10)

**Bū** sözni diydi kēfir boldı mutlak (48/14)

**Şol** mölladan yāyıldı cümle mölla (94/9)

##### 3.4.1.2. Sayı Sıfatları

Varlıkların sayılarını bildirmek suretiyle belirten kelimelerdir.

###### 3.4.1.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

Türkiye Türkçesi ile aynıdır. Bir, bēş, ön, müñ, kırk dört vs.

Yene **tört** yarı, **ön iki** imāma (41/25)

**Yedi** gün dārda durdı ke ölmedi hīç (50/9)

**Yüz** derdi pırāk ile ol gün gitdi erenler (55/9)

**Yedi** yer titrēp, tamugdan yedi asmān örtener (64/6)

Seniñ yōluñda **müñ** cān bolsa gurbān (71/12)

Dōnuniñ bār erdi **togsan** yamağı (76/1)

**Ön sekiz müñ** ēlemni, gerdiş eylēp gezmişem (80/16)

Mèhkûmı-Süleymān **ze** semā tē semek erdi (96/32)

#### 3.4.1.2.2. Kesir Sayı Sıfatları

Bir bütünü parçalarını gösteren sıfatlardır. Kelime grubu şeklinde de bulunurlar.

Başının **bārisı** gonaklı yara (76/10)

Bir **yārim** batman bugdaynı edip ün (93/3)

#### 3.4.1.3. Belirsizlik Sıfatları

Varlıkları belirsiz olarak bildiren sıfatlardır. Birāz, her, kēbir vs. kelimeler bu türdendir.

**Her** şāmu-sēher yıglāp işim āhı-pıgāndır (46/5)

**Nīçe** ahzar bērgi gül boldı yanıp ahger bū gün (56/16)

**Her** sarıga kişnēp yügürirdi ol tekāver (56/24)

Bīnēgēh geldi mektege **bir** abdāl (68/17)

#### 3.4.1.4. Soru Sıfatları

Varlıkları soru yoluyla belirten sıfatlardır. Başlıcaları haysı, ne, nēçe, nēhili gibi kelimelerdir.

Bū **ne** sözdür diydi, cānım doganım (66/17)

**Ne** çaklı āsıyā aylanar andan (92/25)

### 3.4.1.5. Sıfat Tamlaması

Sıfatların bir isimle oluşturduğu kelime gruplarıdır.

Müberek saña bolsun **dâri-meşhûr** (51/18)

Gân döküp-gerdün gözi **hurşîdi-rahşân** örtener (64/2)

**Teşne leb** ötgen garîplar vagtıdan bilse peyâm (64/13)

### 3.5. Zamirler

#### 3.5.1. Kişi Zamirleri

Kişilerin yerine kullanılarak onları temsil eden zamirlerdir. Men, sen, o/ol, biz, siz, olar/alar teklik ve çokluk kişi zamirleri cümle içinde ismin hâl ekleri ile kullanılmakta ve tamlama oluşturmaktadır.

**Bize** tovfik **ondan** erur hedâyet (41/21)

**Olarga** rahmeti-hak bir demde sed bâr (41/26)

Eger ěr **men** diyup **sen** yıggıl anı (43/23)

İşikdedir **saña** garâp turupdır (45/4)

Eñildi dâr **anı** görgeñ zamânı (49/26)

**Siz** gidersiz gam bilen mahrûm olup (63/6)

**Seni** bilsin, bu hâlnı âñlasın diy (72/17)

İki cihan **maña** sıgar, **men** bû cahana sıgmazam (74/8)

Alar **gâni** bilen aylandı âsıyâ (93/21)

#### 3.5.2. İşaret Zamirleri

Varlıkları işaret yoluyla karşılayan zamirlerdir. Bû, şû, o/ol, şol, şo, bûlar, şûlar, alar, şolar işaret zamirleridir. Hâl ekleri işaret zamirlerine de gelmektedir.

Bîlin saç bâğı birle bâğlaban **ol** (42/25)

**Bûlar** hem saklamay köp bînovâga (59/11)

**Bû** ne süzdur, bû ne pırkat (63/13)

Okutur boldı möllası **alarnı** (67/4)

Düşüni bir-bir etdi **aña** taktir (68/19)  
Diydi bül hem **mumı** bilgen barābar (72/16)  
Diydi begler **muña** taktiri-cepbār (76/29)  
**Oña** geldi goşuldı iki abdāl (77-9)  
**Bülarniñ** biri şol dıvānā erdi (77/17)

### 3.5.3. Soru Zamirleri

Türkmen Türkçesinde kim, kayda, nēme gibi soru zamirleri mevcuttur.

**Kanı** bū zamān bizge Hüseyñ atlı hrīdār (58/7)  
Bū belā-u mēhmet erdestür, cahan **kimdir** maña (73/22)  
Kāzı-yu müfti, mōlla-yu āhün, biliñ ki men **kayda** idim (80/21)  
Mūsā **hanı**, ol gurug asānı şecer etgen (96/27)  
Ahmet Yasavī **kayda**, ki Kutbul-eren erdi (97/13)

### 3.5.4. Belirsizlik Zamirleri

Varlıkları belirsiz bir şekilde temsil eden zamirlerdir. Kimi, bārsı, bīrisi, kimse, hemmesi bunlardan bazılarıdır.

**Kimi** bed hulk, kimi pēkize hulkı (41/15)  
**Kimisini** enbiyā-u övlüyālar (41/16)  
**Kimini** zāhıd-u etkiyālar (41/17)  
**Bīri** dehlizde, bīrisi öyde (69/3)  
**Bārsı** soyuban alıp geltürdi (69/7)  
**Bīrisi** bū erdi ey tālıbı rāh (74/5)  
**Kimse** yökdır bū cahanda, men ezelde bār idim (80/6)

### 3.5.5. Dönüşlülük Zamiri

Türkmencede dönüşlülük zamiri olarak öz kelimesi kullanılmaktadır. Bu zamir ismin hāl eklerini almaktadır.

Ibādat işi erdi **özi** mestür (44/12)

Ki andan soñra **özün** dāra asıñız (48/22)

**Özümiñ** işime dermānda boldum (88/20)

**Özleri** kēfir bolup, ayrıldılar ĩmānıdan (89/5)

### 3.5.6. Zamirlerde Tamlama

İsimlerin yerini tutan zamirler cümle içinde başka isimlerle tamlama oluşturmaktadır.

Ol **meniñ sırrım** bilürdi, men hem anıñ sırrını. (80/10)

**Özümiñ işime** dermānda boldum (88/20)

## 3.6. Zarflar

### 3.6.1. Zaman Zarfları

Zaman zarfları fiilin zamanını gösterir. Türkmencede gıç, āhır, imdi, öñ gibi zaman zarfları mevcuttur.

Bü gız **tün-gün** hudā zikride erdi (60/30)

Yaküp dağı köp yıgladı, men **anda** Kenganda idim (81/2)

Nesimi **yedi gıce-gün** asılıp (83/27)

Ki **āhır** diydi, ey cellādı-zālım (84/21)

Soydular nāhak derimni gel, gör, **imdi**, Seyyid-ā (87/16)

### 3.6.2. Niteleme ve Durum Zarfları

İş ve hareketin yerine getirilme tarzını bildirir. Beyle, yaman, hergiz, yalguz vs. bu tür zarflardır.

...**zār zār** yıglāp, bir müstezad okır erdi (45/7)

Bü sözde, **elbetde**, kim olur kēfir (83/12)

Atasıga kılıp **bir-bir** beyānı (60/28)

Munuñ dey işni **hergiz** kılmağay dek (64/22)

Düşüni **bir-bir** etdi aña takrİR (68/19)

Meger kim gelmedi **yalguz** Neseb ol (69/9)

Sust akar, gatıg akmaydur oşol hün (93/4)

### 3.6.3. Azlık-Çokluk Zarfları

Miktar ve derece bildirerek fiilleri niteleyen zarflardır. Āz, köp, nīçe, birāz başlıca azlık-çokluk zarflarıdır.

Tanapını dārniñ **köp** kıldılar pīç (50/10)

Alarniñ atganından hīç zıyān yök (51/13)

Kılıp Mansurga **köp** türlük dogālar (59/13)

Neseb diyr “bi” ni kıldı **zıyāda** (67/16)

Başa **tīz** goydı benesfe sünbül eylēp pīçu-tāb (70/16)

Sapagıdan tutup **nīçe** övürdi (78/3)

### 3.6.4. Soru Zarfları

Fiilleri soru yoluyla niteleyen zarflardır. Niçik, nēçe, nēme üçin gibi soru zarfları vardır.

**Niçik** mağşarda yüzige bakar men (88/20)

Ezel takdīri bül erse **kaçan** ölüm dīger berdi (79/29)

### 3.6.5. Yer-Yön Zarfları

Fiilin yerini ve yönünü gösteren zarflardır. Alıs, aşāk, bēri, öñ kelimeleri bunlardan bazılarıdır.

“Enel-hak” diyp o suv **içgeri** bardı (60/6)

Āşıg-ā, gelgil **bēri**, cān birle cānān mendedir (81/8)

### 3.7. Edatlar

#### 3.7.1. Ünlleme Edatları

Bir duyuşu, ruh hâlini vs. anlatan edatlardır. Āh, vāh, eyvāh gibi kelimeler bu türdendir.

**Vadarıga**, kayda kim şīri-hudā Haydar bū gün (52/2)

**Āh** kim ötdi cahandan haydarı düldül suvār (53/17)

#### 3.7.2. Seslenme Edatları

Bunlar bir kimseye seslenmek için kullanılan hitap edatlarıdır. Ey, hey, ā gibi kelimelerdir.

**Ey** şāhı-sütemger (45/20)

Gāh boldı yüregim seni hicrinde **eyā** dost (45/23)

Āşıg-ā, gelgil bēri, cān birle cānān mendedir (81/8)

**Ey** içi gara, taşları ak möllalarım (82/16)

**Ey**, Andalıp, ötdi bū dünyēden hemme ēr (98/19)

#### 3.7.3. Sorma Edatları

Soru ifade eden edatlardır. Türkmencede en önemli sorma edatı hanı/kanı kelimesidir.

Mūsā **hanı**, ol gūrug asānı şecer etgen (96/27)

Ne boldı ki Neseb gelmedi **kanı** (69/12)

#### 3.7.4. Gösterme Edatları

Birisini veya bir şeyi göstermek için kullanılan edatlardır. Tē, ine, mhā gibi kelimeler bu gruptandır.

Urarlar, **tē**, ölinçē, dāş atıban (78/17)

İygeyin nānıdan **tē** doyganimçā (93/1)



### 3.7.5. Cevap Edatları

Bunlar tasdik veya ret ifade eden edatlardır. Elbetde, yök gibi kelimeler bu türde kullanılır.

İmes, **elbetde**, ol sâhıp kemâlî (42/18)

### 3.7.6. Bağlama Edatları

Bağlama edatları kelimeleri, kelime grupları ile cümleleri şekil ve mana bakımından birbirine bağlayan edatlardır. Bağlama, edatlarını oluşturan sıralama, denkleştirme ve karşılaştırma edatları ve, bilen, yâ dâ, ne ... ne, hatdâ gibi kelimelerden oluşmaktadır.

#### 3.7.6.1. Sıralama Edatları

Ayırmaz küfr **ile** îmân sözünü (47/5)

Cân-**u** til birle bolup tañrı kazâsıga rızâ (53/10)

#### 3.7.6.2. Denkleştirme Edatları

Emîr kel **yâ hût** inisi bînegēh (85/1)

Hatâ bolsa hâtımda bîş **yâ** kem (94/21)

#### 3.7.6.3. Karşılaştırma Edatları

**Gēhi** gelip özüge **gēhi** meczüb (73/11)

**Hem** sadafam **hem** ĩncüyem, misli sîrat sencîyem (74/16)

**Ne** âhūnlar **ne** mekdepler gâldı (92/13)

### 3.7.7. Cümle Başı Edatları

**Eger** ěr men diyup sen yıggıl anı (43/23)

**Ke** andan soñ kılay bir kıssa āgaz (41/28)

### 3.7.8. Son Çekim Edatları

Şerīgat **birle** zāhır oldı kēpir (50/15)

**İlä** yovmulkıyāma bārça bisyār (41/27)

Yatırıp bārısın bir **yālı** göyē (92/24)

Tutar tupān **kibi** bũ şēhērni suv (54/11)

Anuñ **çün** ol yaratdı men aña derkār idim (80/19)

Men bũ mātamlar **bile** barsam sabā mağşar erā (64/17)

### 3.8. Fiiller

Filler, varlıkların yaptıkları işleri zamana, biçime ve kişiye bağlayarak anlatan kelimelerdir. Fiillerin cümlede yüklem olarak kullanılabilmesi için çekimlenmiş olmaları gerekir. Bu nedenle işi gösteren öge üzerine işin yapıldığı zamanı, işi yapan kişiyi ve yapılma dileğinin niteliğini belirten ögeler getirilmelidir. Bütün bunlar eklerle gerçekleşir.

#### 3.8.1. Fiil Çekimi

##### 3.8.1.1. Fiillerde Şahıs

Fiilin bildirdiği iş, oluş ve hareketin kimin tarafından yapıldığını, kiminle ilgili olduğunu belirten eklere kişi ekleri denir. Türkmencede bunlar iyelik ya da zamir kökenli olabilir.

#### Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	-(I)n	-(I)s
2. şahıs	-sİñ	-sİñIz
3. şahıs	Ø	- lAr

### İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

Görülen geçmiş zaman, hikaye ve şart kiplerinde kullanılır.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	-m	-k
2. şahıs	-ñ	-ñız
3. şahıs	-Ø	-lAr

### Emir Çekimine Özgü Şahıs Ekleri

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	-AyIn	-AlIn
2. şahıs	-gıl	-İñ, İñlAr
3. şahıs	-sIn	-sInlAr

Gelecek zaman çekiminde zamirler yalnız olarak kullanılır.

<b>men</b>	barcak	<b>biz</b>	barcak
<b>sen</b>	barcak	<b>siz</b>	barcak
<b>ol</b>	barcak	<b>olar</b>	barcak

### 3.8.1.2. Kipler

Fiillerin zaman ya da istek anlamı yüklenerek anlatımda kullanılabilen kalıplara girmiş ve kişiye bağlanmış biçimlerine kip denir.

#### 3.8.1.2.1. Bildirme Kipleri

Çekiminde belirli bir zaman ifadesi olan fiillerdir. Fiilin yapıldığını, yapılmakta olduğunu, her zaman yapıldığını ya da yapılacağını ifade eder.

##### 3.8.1.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zamanda çekimlenmiş fiiller, geçmiş zamanda yapılmış olan ve konuşanın yapıldığına tanık olduğu durumları anlatır. Eki –dI'dır. Ünsüz uyumuna girmez. Teklik üçüncü şahısta ekin ünlüsü daima düzdür.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	okadım	okadık
2. şahıs	okadıñ	okadıñız
3. şahıs	okadı	okadılar

**Yaratdı** “kaf” ve “nun” dan cümle eşyā (41/8)

Begudrat “kun” diygeç **boldı** hüveydā (41/9)

Tamāmı halka rızk-u rōzı **berdi** (41/10)

**Garadı** bir sünekdir hiç eser yök (43/9)

**Diydi** ol hāl tili birle “Enel-hak” (50/1)

**Göçdi** agdā adlıdan Seddi İskender bñ gün (52/6)

**Ötdi** dünyē, **geçdi** ömrüñ, Seyidī (53/19)

**Saldıñ** bñ acāp hāla, be övlādı-peyember (55/2)

Hergiz nazarı-merhemet **bolmadı** senden (45/15)

Tilinden **goymadı**, aytar sözünü (51/29)

Anıñ çün **görmedi** ödun tütüñni (72/6)

Neyge **añlamadıñız** ey nīkükēr (78/14)

**Diydi** gīz: Men seyr edip bāga bardım (60/13)

Birbirimizden cudā **bolduk** bñ gün (63/12)

**Garadı** ol guşa gözünü diklēp (75/26)

**Geydim** ādam dönını, hiç kimse bilmes sırrını (80/12)

Su üzre aylanur bir nerse **gördüm** (60/14)

Mōlla, müfti **diydiler**: “Hem kēfir oldıñ hem lagī:n” (86/7)

**Diydiler** nēsezā sözlerni ansu (42/30)

Neyge gīç **gāldıñız** çün bñ mahalga (44/28)

**Diydiler** kim hālī **boldı**, mescidi-minber bñ gün (52/11)

Açıban **gördüler** bir ketde sandık (61/29)

Yasāp **getürdi** gara mūm sürtüp (61/27)

Gözümüñ rövşeni **gitdiñ**, bālam senden cıdā **boldum** (62/10)

### 3.8.1.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Bu kipte çekimlenmiş fiiller, geçmiş zamanda yapılmış, ancak söyleyenin yapılışını başkasından öğrendiği ya da yapılışında kesinlik olmayan fiillerdir. –İpdır ve 19.yüzyıla kadar kullanılan –mİş ekiyle yapılır.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	görüpdirin	görüpdiris
2. şahıs	görüpdirsiñ	görüpdirsiñiz
3. şahıs	görupdir	görüpdirler

### -İpdır

**Goşulupdır** Enel bũ Çilten ile (42/21)

Enel ũkladı diyip hıyāl **edipdir** (44/6)

**Bolupdır** munda bir dīvāna peydā (47/23)

Mansūr hak yōla **goyupdır** gadam (49/21)

**Düşüpdır** gatı müşgül bu gızga (62/6)

Olar diydi ki dīvāna **bolupdır** (69/13)

**Bolupdır** biz kılalı şāhı-muhtār (76/30)

**Kılıpdır** birniçe sözlerni manzūm (95/7)

Seyit Nesīmī diygen bir buzurgvār **ötüpdır** (41/1)

### -mİş

Bīnēgeh bāga **barmış** ol nikūhu (59/25)

Tīga **tutmuş** kirpigi fulatlar, cellātlar (86/4)

### 3.8.1.2.1.3. Şimdiki Zaman

Fiilin gösterdiği oluş veya hareketin içinde bulunulan zamanda başladığını veya sürmekte olduğunu anlatan zamandır. Türkmen Türkçesinde bu zaman için yaygın olarak -yĀr eki kullanılır. Bunun yanında r'nin düşmesiyle oluşa yĀ'lı şekil, yardımcı fiillerle oluşturulmuş -p dur-, -p otur-, -p yat-, -p yör şekilleri ile -An sıfat-fiil eki ile

yök kelimesinin iyelik eki almış fiil köklerine getirilmesiyle oluşmuş şekiller de kullanılır.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	baryārın	baryārıs
2. şahıs	baryārsıñ	baryārsıñız
3. şahıs	baryār	baryārlar

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	dilēp yōrün	dilēp yōrüs
2. şahıs	dilēp yōrsüñ	dilēp yōrsüñiz
3. şahıs	dilēp yōr	dilēp yōrler

Metnimizde şimdiki zaman yerine daha çok geniş zaman kullanımı görüldüğü için yukarıdaki eklerden yardımcı fiillerle kurulanlara ait örneğe rastlıyoruz. Bunların da birleşik zamanlı olduğu dikkat çekmektedir.

İşikdedir saña **garāp turupdır** (45/4)

#### 3.8.1.2.1.4. Gelecek Zaman

Fiilin bildirdiği, anlattığı iş, oluş ve kılışın geleceğe ilişkin olduğunu anlatır. Fiilin yapıma zamanı, söylendikten sonradır. Türkmen Türkçesinde –cAk ekiyle ifade edilir. Diğer Oğuz grubu lehçelerinden farklı olarak bu ekin üzerine şahıs ekleri getirilmez. Şahıs kavramı zamirlerle ifade edilir.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	men barcak	biz barcak
2. şahıs	sen barcak	siz barcak
3. şahıs	ol barcak	olar barcak

Metnimizde bu ekin kullanıldığı örneğe rastlamadık. Bir yerde sıfat-fiil olarak kullanıldığını görüyoruz. bk. (66/24). İçinde geleceğe yönelik niyet, istek ve durum kavramı taşıyan cümlelerle geniş zaman örneklerini burada verebiliriz.

### **-GAy**

Niçik ïl azgını men **yıgnagay** men (61/7)

Bü nakis sözni men ne **eylegey** men (61/8)

Eger öldürmese, şā āsı **bolgay** (83/15)

### **-(V)r**

**Bolur** zāhır yene tarik rovşen (41/13)

**Berür** men ol kişige āhrı-kēr (54/18)

Ne **diyr** men, rüzı-mağşar bolmuşında (88/16)

### **3.8.1.2.1.5. Geniş Zaman**

Geniş zaman fiilin her zaman yapıldığını ya da yapılabileceğini bildiren kiptir. Geniş zaman kipinde çekimlenmiş fiiller, bütün zamanlarda yapılan ya da yapılabilecekleri anlatmakla birlikte daha çok gelecek zaman kavramı taşırlar. Eki -Ar'dır. Ünlü ile biten fiillere geldiğinde iki ünlü kaynaşır ve bir ünlü uzunluğu ortaya çıkar. Olumsuzu teklik birinci ve ikinci şahıslarda -mAr, üçüncü şahıslarda ise -mAz'dır.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	tutarın	tutarıs
2. şahıs	tutarsıñ	tutarsıñız
3. şahıs	tutar	tutarlar

**Bolur** zāhır yene tarik rovşen (41/10)

**Kıur** men nazmı-türki, gel, okı, gör (42/2)

Hudāniñ ışkıda tınmay ke **yıglār** (42/8)

Başā yektāy salıp yeke **gezer** ol (42/26)

Tilinden goymadı, **aytar** sözüni (51/29)

Ne **diyr** men, rüzı-mağşar bolmuşında (88/16)

Gider **gaytar** bü suvlar oluban nis (17/20)

Ne işlerni **salar** tañrı başıga (60/4)

Şèherler gapısın beklese **bolar** (61/9)  
Âh urup **yıglar** atañ-peryât **eder** (63/18)  
**Gâlmas** bîrisi mürşüdi-kēmil yene hem pîr (98/21)  
Zıyan **etmes** aña, **ötmez** süyekden (50/30)  
**Okumas** anda lîken tagta tutup (68/6)  
Gök geyip, gerdün ene çēki-girîbân **örtener** (64/4)  
Hızr **unudar** suv içerni âbı-hayvân örtener (64/12)  
**Görer** ki kısmatı rûzı-ezelni (70/7)  
**Kılurlar** bagzı râvıdan rovâyat (71/25)  
**Berür** men eyleban sizlerge şefâgat (77/24)  
Gövheri-lâmekân menem, kövnü-mekâna **sıgmazam** (74/9)  
Men alarnı manzûr **etmen**, çünki kur'ân mendedir (81/13)  
Eger tōba kılıp **yanmas** günehden (83/9)  
Ki men bir gülni atgaç âh **urar** sen (51/10)  
**Berür** men ol kişige âhrı-kēr (54/18)  
**Alur** sen anda mâlı bînehâyat (54/21)  
**Soyar** sen, derime sâman dıkar sen (66/10)  
**Verürmen** eyleban tehûrından içerler (77/24)  
Şerâbı tak tehûrından **ıçerler** (42/20)  
Siz **gidersiz** gam bilen mahrûm olup (63/6)  
Biz **gâlarmız** derdu-hasret elvedâg (63/7)

### 3.8.1.2.2. Tasarlama Kipleri

Tasarlama kipleri zamana bağılı olmaksızın fiilin olumlu ya da olumsuz yönde gerçekleşmesini, istek, emir, şart ve gereklilik kavramları içinde veren kiplerdir.



### 3.8.1.2.2.1. Emir Kipi

Bu kipte fiilin yapılması isteği emretme, buyurma şeklinde ortaya çıkar. Türkmencede fiilin emir şeklini yapan emir eklerinin her şahıs için ayrı bir çekimi vardır. Olumsuzu –mA ekiyle yapılır. İstek kipi ekleriyle benzerlik gösterir.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	-AyIn	-Alln, All
2. şahıs	-Ø, gIl, gIn	-Iñ, IñlAr
3. şahıs	-sIn	-sInlAr

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	oturayın	oturalın, oturalı
2. şahıs	otur, oturgıl	oturiñ
3. şahıs	otursın	otursınlar

Vagdayı-peravānı **goygul**, ey humārı Seyidī (53/22)

Kenizlerge diydim: Alıp **beriñler** (60/15)

“Ulug sandık mana **kıl**” diyp buyurđı (61/26)

Gel-imdi **yıglama** misgīn, köñül tapgay muken teskīn (62/22)

Maña **okut** eger bilseñ kur’āniñ (67/22)

Diydi ol demde māgnısın **okutgıl** (67/25)

Neseb aydı kişi māgnını **bilsin** (67/29)

Muña diydi ki rövsen **eyleyin** hāl (68/18)

Bü işden **bolma** gamgīn, bolkı hursant (51/20)

**Sımaym** diyp velisin bilerige (68/28)

Hudayım görmegen yerde **soyuñlar** (68/29)

**Eşidiñ** ehli-gamlar bü gazalnı (70/8)

Gulak **salgıl**, eşitgil tē begāyat (71/26)

Diydi mölla Nesīmige “**Turgul** ey cān” (71/29)

Barıp **düşgöl** ayakıga zamānı (72/21)

**Geçiriñ** herne taksırımını hem siz (72/26)

**Kes** sözüni uzatma kim şerhi-beyāna sıgmazam (74/1)  
Emīr kelniñ sözün indi **eşitgil** (75/7)  
Yene bolmadı, **gaydıl̄lar** cemāgat (76/19)  
Āşıg-ā, **gelgil** bēri, cān birle cānān mendedir (81/8)  
Kılur men nazmı-türkī, **gel, okı, gör** (42/2)  
Enel erdi anıñ adı **biliñler** (42/13)  
Olar üçin doga-tekbīr **kılıñlar** (42/14)  
Derdi-meni-biçērege dermān kıla **görgül** (45/19)  
Āgañga kēse **bergil** bir nesībe (46/20)  
Ki andan ötgerip **eltiñiz** dāra (48/20)  
Bū sözni **aytmagıl** diyp anı urdı (47/12)  
Ukūbatlar kılıp anı **katl kıl** (48/4)  
Munı şerīgı-şerīf ile **tutuñlar** (48/7)  
Cān sitān tıgını **sürme** her yāna (49/19)  
Hak diydi **kılıñ** sabır, menem vāhıdı-kahhār (55/28)  
Kerem birle **yapıñlar** ayıp pāyım (94/24)  
Ey Nesīmī, **secde kıl**, subhāna yüz-müñ **şükür kıl** (86/15)  
**Gālmasın** hīç kim yetīm andag atadan ayrılıp (91/9)  
Tamāmsını **çalgıl** üşbü cūya (92/23)  
**Eşidiñ** söz būdur, ey sāda mōlla (93/22)  
Cèht **eyle**, kaza **eylemegil** rūze namāziñ (98/9)

#### 3.8.1.2.2.2. İstek Kipi

İstek kipi fiilde arzu, istek, niyet gibi kavramlar ifade eder. Türkmencede bu ekin çekimi –Ay ve Eski Türkçede gelecek zaman eki olan –gAy’ın kullanıma ile belirir. Yine –All şekli de I. çokluk çekiminde görülmektedir.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	barāyın	barāyalı, barālı
2. şahıs	barāy	barāyın, barānlar
3. şahıs	barāysın	barāysınlar

Eneden kēşgi **bolmagay** erdim (60/25)

Seniñ birle ikev birge **görēli** (60/29)

Uluslar bārını birge **sürēli** (60/30)

Āh, **neyley**, bū zamāna içre yök hemdem maña (73/17)

Sabā ĩr dañ bilen cümle **göreli** (76/22)

Bolupdır biz **kılalı** şāhı-muhtār (76/30)

Gel bēri, dārū **kılayın**, derde dermān mendedir (80/17)

Diydi engām üçin şāga **baralı** (92/10)

**İygeyin** nānıdan tē doyganimça (93/1)

### 3.8.1.2.2.3. Şart Kipi

Şart kipini taşıyan fiiller cümlelerin temel yüklemine şartını oluştururlar. Yüklem bildirdiği yargının gerçekleşmesi, bu kipte çekimlenen fiilin bildirdiği iş ya da davranışın yapılmasına bağlıdır. Bu tür fiiller –sA ekiyle çekimlenir.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	alsam	alsak
2. şahıs	alsañ	alsañız
3. şahıs	alsa	alsalar

Enel aytdı eger **bersem** oşol kes (46/21)

Bū sözlerni **diyse** kim, boldı kēfir (47/30)

Ki müşgül **düşse** saña destgēri (51/22)

Eger **iyse** tükenmez nīçe müddet (59/10)

Eger tōba kılıp **yanmasa** ol gul (48/1)

Eger **gaytarsa**, kim beklese bū govni (54/16)

Bū cepālar birle göksümni açıp, kim **ursam** āh (64/5)

**Görseler** cebru-cepālar birle tüşdi munça ĩş (64/15)

Egēmiñ emri birle hān **bolsam** (66/27)

**Diye** mōllası “bi” diydi serāser (67/14)

Diydi mōllaga **öldürseñ** özümni (67/19)

Urup başım yārip gānımni **dökseñ** (72/28)

#### 3.8.1.2.2.4. Gereklilik Kipi

Bu kipte çekimlenen fiiller, tasarlanan hareketin gerekli olduğu anlamını taşırlar. Şahıs zamiri kullanılan çekimlerde –mAll, şahıs eki kullanılan çekimlerde –mAllıdır ekiyle oluşturulur. Olumsuzu dēl kelimesiyle yapılır.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	men diymeli	biz diymeli
2. şahıs	sen diymeli	siz diymeli
3. şahıs	ol diymeli	olar diymeli

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	turmalıdırın	turmalıdırıs
2. şahıs	turmalıdırıñ	turmalıdırıñız
3. şahıs	turmalıdır	turmalıdırlar

Metnimizde gereklilik kipinin yukarıdaki şekillerine rastlamıyoruz. Emir ve istek kipi çekimlerinde gereklilik anlamı taşıyan örnekler görüyoruz.

Gussa köpdür, hemnepes yōkdur, **netey** ey dilnavāz (73/21)

Yene alma alganı dāra **asgay** (78/19)

Bū nakīs sözni men ne **eylegey men** (61/8)

Neseb aydı kişi magnını **bilsin** (67/29)

### 3.8.2. Fiillerin Birleşik Çekimi

İki ayrı şekil ve zamanı ifade eden çekimli fiilin bir araya gelmesinden oluşan fiillerdir.

#### 3.8.2.1. Hikâye

Birleşik çekimin hikâye şekli asıl fiil kipinin gösterdiği hareketin görülen geçmiş zamanda meydana geldiğini bildirir. Asıl fiilin kipleri ile i- fiilinin görülen geçmiş zamanının veya ekleşmiş şeklinin birleşmesi ile oluşur.

##### 3.8.2.1.1. Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Görülen geçmiş zamanın hikâyesi bulunmamaktadır.

##### 3.8.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesinde, gerçekleştirilen hareket konuşma anından önce sona ermiştir. Konuşan kişi bunu görmüştür veya kesin olarak bilmektedir. –Ip+dI ve klasik edebiyatta görülen –mİş eki kullanılmıştır.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	barıpdım	barıpdık
2. şahıs	barıpdıñ	barıpdıñız
3. şahıs	barıpdı	barıpdılar

Kiçilikde ne vagdalar **kılıpdıñ** (85/27)

Bü işlerniñ bolarını **bilipdiñ** (85/28)

Sırrı-hālını saña men **aytmış erdim** ovvalā (87/1)

Ölüp erdi atası, **bār erdi** enesi (73/13)

##### 3.8.2.1.3. Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Bu zaman konuşma anından önce gerçekleşen, ancak bitip bitmediği belli olmayan hareketleri anlatır. Yapılan işte bir devamlılık söz konusudur. Eki –yĀr+dI ya da yĀ+dI şeklindedir. Ancak metnimizde bu zaman çekimine ait örneğe rastlamadık.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	duryādım	duryārdık
2. şahıs	duryārdıñ	duryārdıñız
3. şahıs	duryārdı	duryārdılar

#### 3.8.2.1.4. Geniş Zamanın Hikâyesi

Geniş zamanın hikâyesi geçmişte yapılan ve bir süre devam eden hareketi anlatır. Eki –Ar+dI şeklindedir.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	görerdim	görerdik
2. şahıs	görerdıñ	görerdıñız
3. şahıs	görerdı	görerdiler

Halâyık agzıda bû söz **gezerdi** (43/26)

...zâr zâr yıglâp, bir müstezad **okır erdi** (45/7)

**Yıglaşurdılar** tutup mâtam hemme hurdu-keân (52/10)

**Yıglar idi** ki tâş yürek zehreyi-âdam (56/20)

**Diyer erdi**, ey, sebâ bahış çırâgım (62/7)

Ki yâgnı bālık avlâp **yörür erdi** (65/4)

**Söyer erdi** bālıkçı başga-başga (66/2)

Ol günde melâyık ökünip **yıglar idi** zâr (55/24)

Dâşlar **yagar erdi** ke belâbâdı turuban (56/4)

#### 3.8.2.1.5. Gelecek Zamanın Hikâyesi

Gelecekte gerçekleşecek olan veya yapılması kararlaştırılan hareketler ile geçmişte gerçekleştirilmesi istenmiş bir hareketin değişik sebeplerden dolayı gerçekleşmediğini anlatmak için kullanılır. Eki –cAk+dI şeklindedir. Metnimizde bu zaman örneğine rastlamadık.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	alcakdım	alcakdık
2. şahıs	alcakdın	alcakdınız
3. şahıs	alcakdı	alcakdılar

### 3.8.2.1.6. Emir Kipinin Hikâyesi

Emir kipinin hikâyesi bulunmamaktadır.

### 3.8.2.1.7. İstek Kipinin Hikâyesi

Geleceğe yönelik gerçekleşmesinin istenildiği ya da geçmişte istenildiği hâlde gerçekleşmemiş olan durumları anlatan birleşik zamandır. Eki  $-Ay+dI$  ve  $-gAy+dI$  şeklindedir. Metnimizde ise  $-gAy$  er- şeklinde kullanılan bir örneğe rastladık.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	göreydim	göreydik
2. şahıs	göreydin	göreydiniz
3. şahıs	göreydi	göreydiler

Emeden kēşgi **bolmagay erdim.** (60/25)

### 3.8.2.1.8. Şart Kipinin Hikâyesi

Geçmiş zamanda yapılan şarta bağlı bir hareketi ifade eder ve bazen de bir şeyin gerçekleşmemesinin sebebini açıklar. Eki  $-sA+dI$  şeklindedir. Şahıs ekleri şart eki ile hikâye eki arasında olabileceği gibi sonda da olabilir. Metnimizde bu birleşik zamana ait örneğe rastlamadık.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	baksadım	baksadık
2. şahıs	baksadın	baksadınız
3. şahıs	baksadı	baksadılar

### 3.8.2.1.9. Gereklilik Kipinin Hikâyesi

Gereklilik kipinin hikâyesi geçmişte yapılması gereken hareketleri anlatır. Eki -mAlI'dır. Bu ekle kurulmuş birleşik zaman örneğine metnimizde rastlamadık.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	durmalıydım	durmalıydık
2. şahıs	durmalıydın	durmalıydınız
3. şahıs	durmalıdı	durmalıdılar

### 3.8.2.2. Rivayet

Geçmiş zamanda yapıldığı, yapılacağı ya da yapılmasının istendiği başkasından öğrenilen işlerin sonradan anlatılmasında kullanılan fiil çekim biçimleridir. Ya asıl fiil köklerine i- fiilinin geçmiş zamanı olan -mIş eki eklenerek ya da asıl fiil kiplerinden sonra eken kelimesi getirilerek yapılır.

#### 3.8.2.2.1. Görülen Geçmiş Zamanın Rivayeti

Görülen geçmiş zamanın rivayeti bulunmamaktadır.

#### 3.8.2.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti

Bu tür birleşik zamanın 1. tip çekiminde -Ip+mIş eki geçmişte meydana gelen ve başkasından duyulan bir olayı, 2.tip çekiminde ise -An+mIş eki daha uzak geçmişte meydana gelen olayları anlatmada kullanılır. Anlatan kişi onu başkasından duymuştur. Yine -An eki ve eken kelimesiyle yapılan 3. tip çekimi de kullanılır. Metnimizde bu birleşik zaman örneğine rastlamadık.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	sörâpmışım	sörâpmışık
2. şahıs	sörâpmışın	sörâpmışınız
3. şahıs	sörâpmış	sörâpmışlar



	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	gelen ekenim	gelen ekenik/ekenimiz
2. şahıs	gelen ekeniñ	gelen ekeniñiz
3. şahıs	gelen eken	gelen ekenler

### 3.8.2.2.3. Şimdiki Zamanın Rivayeti

-yĀr+mİş, -yĀ+mİş ve yĀr+eken şekilleriyle yapılan şimdiki zamanın rivayeti fonksiyon olarak, geçmişte meydana gelen ve devamlılık gösteren hareketi anlatır. Söz konusu hareket, konuşan kişi tarafından görülmeyip başkasından öğrenilmiştir. Bu tür birleşik zaman örneğine metnimizde rastlamadık.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	çıkyārmışım	çıkyārmışık
2. şahıs	çıkyārmışiñ	çıkyārmışiñiz
3. şahıs	çıkyarmış	çıkyarmışlar

### 3.8.2.2.4. Geniş Zamanın Rivayeti

Geçmişte yapılan ve başkasından duyulan iş ve hareketleri anlatan geniş zaman rivayeti –Ar+mİş ve –Ar+eken şeklinde çekimlenir. Metnimizde bir örneğine rastladığımız bu çekimde ikinci şekil kullanılmış ve “eken” kelimesi “erken” şeklinde yer almıştır.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	durarmışım	durarmışık
2. şahıs	durarmışiñ	durarmışiñiz
3. şahıs	durarmış	durarmışlar

**Bilmes erkenler** hakikat neyleyin, vā-Seyyid-ā (89/4)

### 3.8.2.2.5. Gelecek Zamanın Rivayeti

Gelecek zamanın rivayetinde kullanılan –cAk+mİş eki fonksiyon olarak başkasından duyulan geleceğe yönelik bir hareketi anlatır ve tahmin bildirir. –cAk+eken şekli ise daha önce meydana gelmiş bir hareketi içinde gelecek zaman anlamı bulundurarak bildirir. Gelecek zamanın rivayeti örneğine metnimizde rastlamadık.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	alcak ekenim	alcak ekenik
2. şahıs	alcak ekeniñ	alcak ekeniñiz
3. şahıs	alcak eken	alcak ekenler

#### **3.8.2.2.6. Emir Kipinin Rivayeti**

Emir kipinin rivayeti bulunmamaktadır.

#### **3.8.2.2.7. İstek Kipinin Rivayeti**

Fonksiyon olarak, geçmişte yapılmak istenen, ancak başkasından duyulan hareketleri anlatır. Eki –mAkçI+mİş ve –mAkçI+eken şeklindedir. Metnimizde bu tür birleşik zaman örneğine rastlamadık.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	İşlemekçimişim	İşlemekçimişik
2. şahıs	İşlemekçimişiñ	işlemekçimişiñiz
3. şahıs	İşlemekçimiş	İşlemekçimişler

#### **3.8.2.2.8. Şart Kipinin Rivayeti**

Şart kipinin rivayeti bulunmamaktadır.

#### **3.8.2.2.9. Gereklilik Kipinin Rivayeti**

Geçmişte yapılması gereken, ancak sonradan öğrenilen durumları anlatan bu birleşik zaman –mAll+mİş ve –mAll+eken şeklinde çekimlenir. Metnimizde bu birleşik zaman örneğine rastlamadık.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	getirmelimişim	getirmelimişik
2. şahıs	getirmelimişiñ	getirmelimişiñiz
3. şahıs	getirmelimiş	getirmelimişler

### 3.8.2.3. Şart

Fiil zamanlarının üzerine ek-fiil kullanılarak oluşturulan şart çekimi cümlede yüklem olarak kullanılmaz. Şart birleşik zamanlı fiiller bildirme ve istek kipleriyle çekimlenmiş fiillerin bildirdikleri işleri, başka bir işin yapılmasının şartı ya da başka bir yargının oluşmasının şartı olarak gösteren fiillerdir.

#### 3.8.2.3.1. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı

Geçmişte meydana gelen şarta bağlı bu durumu anlatan çekimde –dı+sA şekli kullanılır. Metnimizdeki bir örnekte bu çekimin şahıs ekinin önce, şart ekinin ise sonra ve ayrı olarak yazıldığını görüyoruz.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	geldisem	geldisek
2. şahıs	geldiseñ	geldiseñiz
3. şahıs	geldise	geldiseler

Ne yerge **bardım**, **erse** tañrı hēzir (69/19)

#### 3.8.2.3.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı

Geçmişte meydana gelmiş bir durumu anlatan bu çekimde –An+sA şekli kullanılır. Metnimizde bu birleşik zaman örneğine rastlamadık.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	okānsam	okānsak
2. şahıs	okānsañ	okānsañız
3. şahıs	okānsa	okānsalar

#### 3.8.2.3.3. Şimdiki Zamanın Şartı

Bu zaman konuşma anında gerçekleşen bir durumu şarta bağlayarak anlatır. Şimdi zamanın şartı –yĀr+sA ekleriyle çekimlenir. Metnimizde bu birleşik zaman örneğine rastlamadık.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	gelyērsem	gelyērsek
2. şahıs	gelyērseñ	gelyērseñiz
3. şahıs	gelyērse	gelyērseler

#### 3.8.2.3.4. Geniş Zamanın Şartı

Fiilde anlatılan durumun gerçekleşme şartının her zaman geçerli olduğunu anlatan birleşik zaman çekimidir. Metnimizde bir örnekte geniş zaman şartının –Ar+sA şekliyle çekimlendiğini ve şart ekinin ayrı yazıldığını görüyoruz.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	galsam	galsak
2. şahıs	galsañ	galsañız
3. şahıs	galsa	galsalar

**Bolmas erse mehri-rahşan tasatdik (49/8)**

#### 3.8.2.3.5. Gelecek Zamanın Şartı

Gelecekte meydana gelecek bir durumu şarta bağlayarak anlatan gelecek zamanın şartı –cAk+sA şekliyle çekimlenir. Bu birleşik zaman örneğine metnimizde rastlamadık.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	okacaksam	okacaksak
2. şahıs	okacaksañ	okacaksañız
3. şahıs	okacaksa	okacaksalar

#### 3.8.2.3.6. Emir Kipinin Şartı

Emir kipinin şartı bulunmamaktadır.

#### 3.8.2.3.7. İstek Kipinin Şartı

İstek kipinin şartı bulunmamaktadır.

#### 3.8.2.3.8. Şart Kipinin Şartı

Şart kipinin şartı bulunmamaktadır.

### 3.8.2.3.9. Gereklilik Kipinin Şartı

Fiile bağlı anlatılan durumun gerçekleşmesini bir şarta bağlı olarak anlatan bu birleşik zamanın çekimi –mAll+sA şeklinde gerçekleşir. Metnimizde gereklilik kipinin şartı örneğine rastlamadık.

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. şahıs	gelmelisem	gelmelisek
2. şahıs	gelmeliseñ	gelmeliseñiz
3. şahıs	gelmelise	gelmeliseler

### 3.8.3. Birleşik Fiiller

Bir fiilin başka bir fiile ya da ad soylu bir kelimeyle bir araya gelerek oluşturduğu gruba birleşik fiil denir.

#### 3.8.3.1. Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller

Türkmen Türkçesinde ad ve ad soylu kelimelerle et-, bol-, kıl-, gör-, gel-, ber-, gibi fiilerin oluşturduğu gruplardır.

Bahrı-rahmet içre **pinhān boldı** ol gövher bñ gün (53/8)

Ne tapganın döküban **toy kıldı** (66/3)

Görüp anı bñ mölla **boldı hayrān** (68/2)

**Gumān etdi** bñ mölla şol velīdir (69/21)

Gövheri **kēn eyledi**, tutdı cahannı bir şerer (80/8)

Hak maña sözle diyiban **emir etdi**, ēlemde **tekrār etdiler** (85/10)

**Müderriş kıldılar** üşbü diyāra (94/8)

Bñ sözni diydi **kāfir boldı** mutlak (48/14)

Anuñ arkasıdan **cōş eyledi** sīl (58/26)

**Goyberdi** enānın şāhı-ekrem (87/25)

### 3.8.3.2. Kurallı Birleşik Fiiller

Tasvir fiilleri de denilen kurallı birleşik fiiller iki ayrı fiilin kaynaşmasından oluşmuşlardır. –A, -I, -(I)p gibi zarf-fiil yapısında olan birinci fiil esas fiildir; ikincisi ise yardımcı fiil fonksiyonundadır.

#### 3.8.3.2.1. Yeterlilik Fiili

Zarf-fiil eki almış asıl fiilden sonra bil- yardımcı fiilinin getirilmesiyle yapılır. Metnimizde –A ve (I)p zarf-fiil eklerinden birincisi kullanılmıştır.

Tükel bir kēsēni **götere bilmes** (46/22)

Anı **gaytarabilmey** gān dökerler (54/14)

**Tutabilmediler** üşbū köfükni (60/1)

Kenāzlerin bārısı **tutabilmey** (60/17)

Ödunnı hīç **yaka bilmes** bir oylan (70/27)

Kişi **götere bilmes** köp rovāyat (83/18)

**Göre bilmem** dāğı-dilni lēle dek handān bolup (90/22)

#### 3.8.3.2.2. Tezlik Fiili

Tezlik fiili -I ya da -(I)p zarf-fiil eklerinden biri ile ber- yardımcı fiilinin asıl fiille oluşturduğu şekildir. Günümüzde -(I)p zarf-fiil eki daha çok kullanılırken, tezlik fiili için metnimizde –A ekinin kullanıldığını görüyoruz.

**Ataberdi** anı alıp bāzīga (43/11)

Öz aldığa **goyaberdi** bekitmey (68/4)

**Goyberdi** enānın şāhı-ekrem (87/25)

Pervāna bolup ışk ötuna **köye yazdım** (45/9)

#### 3.8.3.2.3. Süreklilik Fiili

Süreklilik anlamı taşıyan birleşik fiiller esas fiilden sonra-(I)p zarf-fiili ile dur-, otır-, yat- ve yör- fiillerinden birinin getirilmesiyle yapılır.

İşikdedir saña **garāp turupdır** (45/4)

Neseb **nīşlēp yörüpdir** diydi mōlla (70/28)

## C. CÜMLE BİLGİSİ

### 1. Kelime Grupları

#### 1.1. İsim Tamlaması Grubu

Bir isim ögesinin, iyelik sistemi içerisinde diğer bir isim ögesiyle oluşturduğu kelime grubudur. İsim tamlamasında ilk öge tamlayan, ikinci öge ise tamlanan adını alır.

##### 1.1.1. Belirtili İsim Tamlaması

Tamlayanı +(n)İn ilgi hâli eki almış olan tamlamalara denir.

**Anın emride** magdüm-u mükevven (41/12)

Enel erdi **anın adı** biliñler (42/13)

**Hudanın** kovlı-pîgamber sözi bü (48/5)

Tamām **oglanlarının ovvalıdır** (69/22)

Bīnēgeh geldi bü **gīznin gāşıga** (60/3)

**Ulusunin bārçası** bir yerge çıkdı (75/23)

**Dāvudın elgide** demir mūm dek erdi (96/31)

Belirtili isim tamlamasında ilgi hâli ekinin düştüğü de görülür.

Hıyāl-hām edip, **İller+Ø sözünden** (44/18)

Etiban ittifāk **begler+Ø tamāmı** (77/2)

Husūsan **bābañ+Ø aldında** ne diyir men (88/24)

**Alar+Ø gānı** bilen aylandı āsıyā (93/21)

**Gözi+Ø āgı** gızarıp, reñgi solup (47/3)

Belirtili isim tamlamasında iyelik ekinin bulunmadığı örnek de vardır.

**Dāvudın mūm** örkülip taht-ı Süleymān örtener (64/10)

Bu tür tamlamayı oluşturan ögelerin yer değiştirdiği örneğe de rastladık.

**Tanapımı dārnın** köp kıldılar pīç (50/10)

### 1.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

Birinci adı ek almayan tamlamalara belirtisiz isim tamlaması denir.

Bilin **saç bāğı** birle bağlaban ol (42/25)

Diydi ol **hāl tili** birle “Enel-hak” (50/1)

**Cennet gülünü** görgeli bülbülleri gitdi (58/14)

Yene iberdiler **dövlet guşını** (76/25)

### 1.1.3. Zincirleme İsim Tamlaması

İkiden çok ismin iyelik sistemi içinde oluşturduğu kelime grubuna denir.

Yök erdi anı üstüde **ibni-şehi-Haydar** (57/2)

**Tamāmı-ömri-men** hovfu-ricāda (95/5)

### 1.2. Sıfat Tamlaması

Sıfat tamlamasında bir isim ögesi bir sıfat ögesiyle nitelenmektedir. Bazı sıfat tamlamalarının tamlayanı sıfat-fiil şeklindedir.

**Gamdīde köñlüge** (46/4)

Getürdiler nīçe **ötgür pıçaknı** (84/15)

**Asılğan derini** alıp geliñiz (88/2)

### 1.3. Tekrar Grubu

Eş görevli iki kelimenin bir araya gelmesiyle oluşan kelime grubudur. Bu tür kelimeler arasına kısa çizgi konulduğu görülür.

Ki **gorka-gorka** çıkdı daşgarıga (94/5)

Yerinden **asta-asta** turdı siñli (44/9)

**Tēze-tēze** dāğlar dāğ üstüne mihmān bolup (90/23)

### 1.4. İsim-Fiil Grubu

Bir isim-fiille buna bağlı öge veya ögelerden oluşmuş kelime grubudur.

**Okutmak üçin** ol demde Nesebni (67/12)

**Ukūbet eylemek** lāzım bū şehden (83/10)



### 1.5. Sıfat-Fiil Grubu

Bir sıfat-fiille buna bağılı öge veya ögelerden oluşmuş kelime grubudur.

Eñildi dâr **görgen zamānı** (49/26)

Saña aydım **bolacak bũ sıırımı** (66/24)

### 1.6. Zarf-Fiil Grubu

Bir zarf-fiille buna bağılı öge veya ögelerden oluşmuş kelime grubudur.

**Gĩce bolgaç** kesip bir barmagını (44/1)

**Rovāyatlar yazıban** bĩ nahāyat (47/27)

**Egēnge aytıban** hamdı-senānı (67/10)

**Başı kesilip** pēk beden hēk üzre gāldı (55/13)

**Her sarıga kişnēp** yügürirdi ol tekāver (56/24)

**Yüzüñ görgeli** mende gālmadı göz (88/21)

### 1.7. Edat Grubu

Bir isim ögesiyle bir çekim edatının oluşturduğu kelime grubudur. Bu kelime grubunda isim ögesi önce, edat ise onun ardından gelir.

**Mert üçñn** merdāna nōş eylēp kim ol cāmı kazā (53/9)

**Gül dek** bedeni hārı-cerāhatga yetüşdi (57/20)

**Gunça yanlıg** tebte köñlüm açılmas gān bolup (90/20)

### 1.8. Bağlama Grubu

Bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim ögesinden oluşan kelime grubudur.

Ayırılmaz **küfr ile ĩmān** sözünü (47/5)

**Cān-u til** birle bolup tañrı kazāsıga rızā (53/10)

**Hem sadafam hem ĩncüyem**, misli sīrat sencīyem (74/16)

Ana **gĩce-u gündĩz** garadır (64/28)

Ne **āhunlar ne mekdepler** gāldı (92/13)

### 1.9. Unvan Grubu

Bir şahıs adıyla bir unvan veya akrabalık adından oluşan kelime grubudur. Unvan grubunda şahıs adı başta, unvan veya akrabalık adı ise sonra gelir.

**Emîr kel** yâ hut inisi bînegēh (85/1)

**Lukmân hekîm** erdi ulusnîñ hukamâsı (96/13)

### 1.10. Ünlem Grubu

Bir ünlem edatıyla bir isim ögesinden oluşan kelime grubudur. Ünlem grubunda ünlem edatı başta, isim ögesi ise sonda bulunur.

**Ey yârı-vepâdâr** (46/8)

Gâh boldı yüregim seni hicrinde **eyâ dost** (45/23)

### 1.11. Sayı Grubu

İki veya daha fazla sayı isminin oluşturduğu kelime grubudur. Sayı grubundaki büyük sayılar başta, küçük sayılarsa sonda bulunur. Sayı isimleri eksiz birleşir.

**Ön sekiz müñ** ėlemni, gerdîş eylėp gezmişem (80/16)

Yene tört yârı, **n iki** imâma (41/25)

### 1.12. Birleşik İsim

Bir şeye özel ad olmak üzere eksiz olarak bir araya gelen kelimeler topluluğudur.

Nâla eylėp zümreyi **beytilharem** yıglar b gün (79/8)

**Tışak** diygende zeker ėhtimalga gidip erdiler (82/25)

Başın tızıga algan **oşol** serveri-ėlem (56/14)

### 1.13. Birleşik Fiil

Bir yardımcı fiilin isim ögesi veya esas fiille bir araya gelerek oluşturduğu kelime grubudur.

**Müderris kıldılar** uşb diyâra (94/8)

**Göre bilmem** dâğı-dilni lėle dek handân bolup (90/22)

Bahrı-rahmet ire **pinhân boldı** ol gövher b gün (58/3)

Hak maña sözle diyiban **emir etdi**, ėlemde tekrār etdiler (85/10)

Bū sözni diydi **kēfir boldı** mutlak (48/14)

## 2. Cümle

Cümle bir duygu, düşünce ya da olayı yargı bildirerek ifade eden kelime veya kelime dizisidir. Cümlenin kurulabilmesi için çekimli bir fiil veya ek fiille çekimlenmiş bir isim yeterlidir.

### 2.1. Cümlenin Ögeleri

Cümlenin ögeleri yüklem, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarftır. Bunlardan yüklem ve özne ana öge, diğerleri ise yardımcı ögelerdir.

#### 2.1.1. Yüklem

İş, oluş, hareket bildiren ve cümlenin bütün ögelerini kendine bağlayan temel öge olan yüklem, çekimli bir fiil veya ek fiille çekimlenmiş isimdir. Metnimiz manzum olduğu için cümlenin değişik yerlerinde görülür.

Emīr **goydı** anıñ ādın atası (65/21)

**Yök erdi** andeyin kim hoş gılıkçı (65/28)

Anıñ çün **sakladı** ėlemge hālık (83/30)

#### 2.1.2. Özne

Yüklemin gösterdiği işi, oluşu, hareketi yapan unsurdur. Bazı cümlelerde yükleme getirilen şahıs eklerinden anlaşılır.

**Ol** meniñ sırrım bilürdü, **men** hem anıñ sırrını (80/10)

**Ėhli ĩmān** ĩşlerin şol demde inkēr etdiler (85/5)

“Ulug sandık mana kıl” diyp buyurdı (61/26)

### 2.1.3. Nesne

Öznenin yaptığı, yüklem bildirdiği işten etkilenen cümle ögesidir. Yüklemi geçişli fiil olan cümlelerde bulunur. Yükleme hâli eki alışına göre belirtili veya belirtisiz olur.

Hak tagālā asmāndan īnderipdir **dört kitāp** (81/12)

Tutar **bizlarni** iki dünyēde hak (61/22)

Açıp **kur’ānı** “okı” diyp buyurgan (67/24)

**Bü sözlarni** diyse kim, boldı kēfir (47/30)

### 2.1.4. Yer Tamlayıcısı

Yaklaşma, bulunma, uzaklaşma bildirerek cümlede yüklem anlamını tamamlayan ögedir. Yer tamlayıcısı, isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu olabilir.

**Halap şēhrīde** şāhın bāgına ol (59/21)

**Gülüstāndan** ayrılıp çün bilbili-nālān bolup (90/19)

**Sañā** bolsun pıdā bū mālī-cānım (66/18)

**Dünyēde** kim pēhlivānlar-Rüstēm-Zāllar ötdüler (81/14)

### 2.1.5. Zarf

Cümlede yüklem taşıdığı anlamı yön, tarz, miktar, zaman, vasıta, sebep ve şart bakımından belirgin hâle getiren cümle ögesidir. Zarf kelime veya kelime grubu olabilir.

**Gīcede** geltürüp düypsüz deñizge (62/1)

Kim bū mātāmdan melāyık **dembe-dem** yıglār bū gün (79/1)

Pıçak ile **köp** urmañ her yerimni (84/24)

**Yagīn** bildim pīgamber nesliden sen (71/13)

## 2.2. Cümle Dışı Unsurlar

Cümlenin kuruluşuna katılmayan, ancak dolaylı olarak anlamına yardımcı olan öğelerdir. Cümlenin değişik yerlerinde bulunabilen bu öğeler ünlemler, bağlaçlar, ünlem grupları ve ara sözlerdir.

**Vadarıga**, kayda kim ŧiri-hudā Haydar bŧ gŧn (52/2)

**Ki** andan soñ munadı kıldı ol ŧāh (91/22)

Bŧ sŧzni **çŧn** eŧitdi bagrı kŧydi (47/27)

**Åŧıg-ā**, gelgil bēri, cān birle cānān mendedir (81/8)

### 2.3. Cŧmle Tŧrleri

Cŧmleler yŧklemelerinin tŧrŧ ve yeri ile anlam ve yapılarına gŧre sınıflandırılmaktadır.

#### 2.3.1. Yŧklemin Tŧrŧne Gŧre Cŧmleler

##### 2.3.1.1. Fiil Cŧmlesi

Yŧklemi çekimli fiil olan cŧmledir. Her tŧrlŧ iŧ, oluŧ, hareket fiil cŧmlesiyle ifade edildiği için bu tŧr cŧmleler diğerine gŧre daha çok kullanılmaktadır.

##### 2.3.1.1.1. Olumlu Fiil Cŧmlesi

Yānıda **sakladı**, eylēp tŧvekgel (58/24)

**Kılurlar** bagrı rāvıdan rovāyat (71/25)

Tutup halkasından anı **yıkıñlar** (84/9)

##### 2.3.1.1.2. Olumsuz Fiil Cŧmlesi

Anı **āñlamadı** ŧā ŧtdi gitdi (85/15)

Meniñ **gālmadı** bir zerre mecālım (84/22)

Çŧ dārga asmak ile **ŧlmedi** bŧ (84/5)

##### 2.3.1.2. İsim Cŧmlesi

Yŧklemi ek fille çekimlenmiŧ bir isim veya isim grubu olan cŧmledir.

##### 2.3.1.2.1. Olumlu İsim Cŧmlesi

Anıñ ŧin bŧ hānda **ādat erdi**. (92/1)

Velî **hak erür**, bîşek bû oglân (72/20)

Olarga rahmeti-hak bir demde sed **bâr** (41/26)

**Gamdadır** dâyıım belâyı-acdahâyı-Seyidî (53/20)

### 2.3.1.2.2. Olumsuz İsim Cümlesi

**İmes**, elbetde, ol sâhıp kemâlî (42/18)

**Yök erdi** andeyin kim hoş gılıkçı (65/28)

Alarnîñ atganından hîç zıyân **yök** (51/13)

### 2.3.2. Yüklemin Yerine Göre Cümleler

Yüklemin yerine göre cümleler, kurallı ve devrik cümle olmak üzere ikiye ayrılır. Türkçe kurallı cümle yapısına sahiptir; ancak şiirlerde, şarkılarda ve atasözlerinde devrik cümle yapısı hakim olduğundan manzum olan metnimizde de devrik cümleler çoğunluktadır.

#### 2.3.2.1. Kurallı Cümle

Bü sözni aytmagıl diyp anı **urdu** (47/12)

Menîñ hâlîm bilur sen, hîç gumân **yök** (51/14)

Yök erse bü denizge **gark olurlar** (54/23)

Bü gîz tün-gün hudâ **zikride erdi** (60/30)

Halîlîga hudâ gurbân kıl diyp **habar berdi** (79/23)

#### 2.3.2.2. Devrik Cümle

Bu mekdepde **velîdir** bil anı sen (68/22)

Tutup pezze bile **üfledi** çenden (70/26)

Musâ ibni-Umrân bilen **çıkdık** ikev Tür dâgına (80/25)

**Soydular, çıkardılar** şo dem Nesîmî derisin (85/11)

Yüzüp barıp alıp **çıkdı** gıraga (65/5)

### 2.3.3. Anlamına Göre Cümleler

#### 2.3.3.1. Olumlu Cümle

Yüklem bildirdiği işin yapıldığını veya durumun var olduğunu anlatan cümledir.

Anıñ bir siñlisi **bār erdi** çün hüyr (42/11)

Ki ol demde anıñ tilin **kesiñiz** (48/21)

Ol gün ne gün erdi Huseyn başını **aldı** (55/11)

**Yetirdi** rızkını kılmay hareket (65/30)

Koy kibi derimni **soydı** bñ segi-sallāhlar (86/12)

#### 2.3.3.2. Olumsuz Cümle

Yüklem belirttiği işin yapılmadığını ya da durumun var olmadığını anlatan cümledir. Bu tür cümleler –mA olumsuzluk eki ve yök kelimesi ile olumsuz yapılır.

Hergis acāp **ermes** (45/22)

**Goşulmasdır** ol öz deñi birlen (43/20)

Bñ Mansür sırnı siñlisi **bilmes** (44/4)

Eger iyse **tükenmez** nıçe mütdet (59/10)

**Okumas** anda lıken tagta tutup (68/6)

#### 2.3.3.3. Soru Cümlesi

Soru anlamı taşıyan cümledir. Bu tür cümleler –mI soru eki veya soru anlamı taşıyan kelime türleriyle oluşturulur.

**Ne** boldı ki Neseb gelmedi kanı (69/12)

Tovāp etdiñ**mu** tutuban elini (69/26)

**Neyge** añlamadıñız ey nıkükēr (78/14)

**Ne** munça bısabrlık kılur siz (79/13)

“Neseb **nıñlep** yörüpdir” diydi mōlla (70/28)

Üstündeki ol kāmattı-zībānı **ne** kıldıñ (57/7)

Başıñ üzre **neçün** sergerdān pelek (49/8)

**Haysı** yere gāldı dūrri-yektānı **ne** kıldıñ (57/14)

**Niçik** ĩl azgını men yıgnagay men (61/7)

**Kayda** boldılar bũ gün Bũbekr ile Omar **kani** (52/19)

Galdımı bĩrisi ělem erā hān ile havākın (97/31)

#### 2.3.3.4. Şart Cümlesi

Bir durumun gerçekleşmesi için olumlu ya da olumsuz bir koşulu dile getiren cümledir.

Eger yüz custecũ **kılsa** kazāga hĩle bolmasdır (79/26)

Egel ol **ölmese**, ötga yakıñlar (53/29)

Eger **iyse** tükenmez nĩçe müddet (59/10)

Biley **diysen** nişānāsın bũ yerde (69/30)

Şeherler gapısın **beklese** bolar (61/9)

#### 2.3.3.5. İstek Cümlesi

Bir dileği, bir isteği anlatan cümledir.

Senin **bolsun** nigēhdārıñ hudāvend (51/19)

Biz hem **gitemiz** nōbat ile imdi yārānlar (56/2)

Eneden kēşgi **bolmagay erdim** (60/25)

Yüz başına fānı **bolsun** tende cānım sadakası (70/18)

**Gālmasın** hĩç kim yetĩm men dek atadan ayrılıp (90/16)

#### 2.3.3.6. Ünlem Cümlesi

Olumlu ya da olumsuz çeşitli duyguları dile getiren cümledir.

**Yā**, ente hekĩm, ělemi-küll hālķı-ekber (55/1)

**Āh** kim ötdi cahandan haydarı düldül suvār (53/17)

Ez **āh** ne boldı anıñ dek şāhı-Mukarrem (56/13)

Ol gün **ne** gün erdi Huseyn başını aldı (55/11)

**Vā**, hatā kıldım men imdi, neyleyin, vā- Seyyid-ā (88/27)



### 2.3.3.7. Emir Cümlesi

Bir işin ya da davranışın yapılmasını veya yapılmamasını buyuran cümledir.

Anı darvazada berdār **ediñler** (50/19)

Derisini soyup sāman **dıķıñlar** (84/10)

Diydi ol demde māgnısın **okutgıl** (67/25)

Hudāyım görmegen yerde **soyuñlar** (68/29)

Diydi mölla onı üf diyp **yakıñlar** (70/24)

Külümden bir ovuç **al** ol zamanda (54/10)

Gulak **salgıl, eşitgil** tē begāyat (71/26)

Sūrata bak, māgnıda **gör** sūrāt içinde gāna **gör** (74/14)

Emir kelniñ sözün indi **eşitgil** (75/7)

Dābanımdan tutup **soyuñ** derimni (84/23)

Ki ol tēç enbiyāga **yıglañızlar** (95/20)

Azık gamını **eylegil**, eshābı-safar kıl (97/8)

Cēht **eyle**, kazā **eylemegil** rüze namāziñ (98/9)

### 2.3.4. Yapılarına Göre Cümleler

#### 2.3.4.1. Basit Cümle

İsim veya fiil türünden bir yükleme kurulan tek yargılı cümlelere basit cümle denir.

Anda halāyıklar **aydılar** (79/13)

**Ayırmaz** küfr ile ĩmān sözüni (47/5)

Aña **kēr etmedi** tāş-u kesekler (50/27)

Hovā üzre **çıkardılar** tününni (54/2)

**Okadı** köp dogāyı-fātıhalar (59/14)

Oşol dem hātınniñ reñki **soldı** (65/19)

Özümniñ ĩşime **dermānda boldum** (88/20)

### 2.3.4.2. Birleşik Cümle

Bir temel cümle ile onun anlamını tamamlayan yan cümlelerden meydana gelmiş cümleye denir.

#### 2.3.4.2.1. İç İçe Birleşik Cümle

Bir cümlenin içinde başka bir bağımsız cümlenin yer almasıyla oluşan cümleye iç içe birleşik cümle denir.

**Buyurdu** şâh “Tutuban eltiñ bāzara” (48/19)

**Diydiler**:- “Pâtîşâhım **ölmedi ol**” (50/13)

**Buyurdu** şâh “**Getir** darvâzaga” diyp (50/17)

**Diydi** ol şeyh aña: “Ney **boldı** Mansūr” (51/7)

**Diydi** aña hudâyım yārın olsun” (51/23)

Hak **diydi** “kılıñ sabır, **menem** vâhıdı-kahhâr” (55/28)

**Diydi** gîz : “Men seyr edip bāga **bardım**” (60/13)

Neseb nîşlêp **yörüpdür diydi** mōlla (70/28)

#### 2.3.4.2.2. Şartlı Birleşik Cümle

Yan cümlesinin yüklemi şart kipiyle çekimlenmiş olan birleşik cümlelere şartlı birleşik cümle denir.

Uruñ sañsar aña andan **öterse** (50/23)

Eger **iyse** tükenmez nîçe müddet (59/10)

Çeşim giryānını **görse** ābı-neysān örtener (64/1)

Maña okut eger **bilseñ** kur’ānıñ (67/22)

#### 2.3.4.2.3. Sıralı Cümle

Aralarında anlam ilişkisi bulunan birden çok cümlenin art arda sıralanmasıyla oluşan cümleler sıralı cümleyi oluşturur.

Anı **çırladı**, Nesīmge berdi (78/4)

Dost bizi **azāt eyledi**, goç bile gurbānda **idim** (80/28)

Herzet başımı **kesdi**, alıp **girdi** rakīplar (56/25)

Özi **içdi**, soñunda **gâldı** bir āz (46/23)

**Zıyān etmes** aña, **ötmez** süyekden (50/30)

**Ötdi** dünyē, **geçdi** ömrüñ, Seyidī (53/19)

Ismāgıla **çaldı** pıçak, pıçak aña **kēr etmedi** (80/27)

Dabanımdan **soydular**, depēmge dogrı **çıkdılar** (86/9)

#### 2.3.4.2.4. Bağlı Cümle

Birden fazla cümlenin bağlama edatıyla bağlanması sonucu oluşan cümleye bağlı cümle denir.

Rehim etmedi **ki** Şimri, anı hancar ile çaldı (55/12)

Elimge aldım**u**-agzıma atdım (60/20)

Kes sözüñni uzatma **kim** şerhi-beyāna sıgmazam (74/11)

Cism ile cān menem **velī**, cism ile cāna sıgmazam (74/15)

Ey, Nesīmī, gam degildir, **çünkü** olduñ sen şehīt (87/21)

Şerīki yök **ki** yalguz özi erdi(41/11)

Yedi gün dārda durdı **ke** ölmedi hīç (50/9)

## Ç. SONUÇ

18. yüzyıl Türkmen edebiyatının önde gelen şairlerinden Nurmuhammet Andalıp çalışmamıza konu olan poema ya da risale olarak adlandırılan manzumesinde tarihî bir şahsiyet olarak Nesîmî'nin hayatını hikayeleştiriyor.

Şekil olarak metin Divan edebiyatının manzum hikayelerinde görülen mesnevî tarzıyla yazılmıştır. Arada gazel, murabba, muhammes ve müseddes nazım şekillerinin kullanıldığı metin bölümleri de vardır. Bu nedenle kullanılan nazım şekillerine bağlı olarak değişik aruz kalıpları da görülmektedir. Kullandığı kalıplarda aruz hataları vardır, ancak kafiye oluşturmada oldukça başarılıdır.

Oğuz grubu lehçelerinden biri olan ve bünyesinde bazı Çağatayca özellikleri de bulduran Türkmen Türkçesine ait metnimizde öne çıkan bazı fonetik ve morfolojik hususiyetleri ana hatlarıyla şöylece sıralayabiliriz.

1. Karakteristik bir özellik olarak aslî uzun ünlüler korunmuştur. Bu durum diftonglaşma şeklinde de kendini gösterir.

ET      ât>ât “ad, isim” (71/11)

ET      ēr>ēr “koca, yiğit, mert” (98/19)

ET      ti->diy- “demek, söylemek” (86/7)

2. Eski Türkçede görülen nazal “g” ler korunmuştur.

ET      köñül “gönül” (62/22)

ET      tañrı “Allah” (53/10)

3. Eski Türkçede kelime sonunda bulunan “g” ler diğer Oğuz lehçelerindeki gibi eriyerek kaybolmuştur. Ancak, Çağataycanın bir özelliği olarak korunduğu örnekler de metinde vardır.

ulug “ulu, büyük” (54/24)

gatıg “sert” (93/4)

4. Damak uyumu Türkiye Türkçesinden daha ileridir. Bizde uyuma girmeyen bazı kelimeleri de uyuma sokmuştur.

Ar.      haber>habar “haber, bilgi” (43/10)

- Ar. āyet>āyat “ayet” (47/28)  
TT elma>alma “elma” (77/30)

5. Dudak uyumu tam değildir. Bunda ikinci heceden sonar düz-dar ünlülerin kullanılması da etkili olmuştur.

- ET күntüz>gündüz “gündüz” (42/22)  
ET okı->okı- “okumak” (83/17)  
ET tütün>tütünni “dumanı” (72/6)

6. Türkiye Türkçesinde kullanılışına göre kalın ünlülerin incelendiği örnekler vardır.

- ET ana>ene “anne” (62/2)  
Ar. ālem>ēlem “dünya, cihan” (41/9)  
Ar. mahrem>mēhrem “haram, yasak” (97/18)

7. Yazı dilinde özellikle alınma kelimelerin geniş ünlülerinde daralma olmuştur.

- Ar. hayāl>hıyāl “eğilim, istek, arzu” (46/6)  
Far. zencīr>zıncır “zincir” (48/11)

8. Türkiye Türkçesinde kullanılışına göre düz ünlülerin yuvarlaklaştığı örnekler görüyoruz.

- ET yabız>yovuz “fena, yaman, kötü” (73/24)  
ET sebin->söyün- “sevinmek” (83/16)  
Far. āvāz>ovāz “ses, seda” (85/23)  
Ar. evvel>oval “once, önceki” (43/25)  
ET biñ>müñ “bin” (48/23)

9. İnce ünlülerinin kalınlaştığı kelime örnekleri vardır.

- Ar. mātem>mātam “üzüntü, yas” (56/7)  
Ar. ecel>acal “ecel, ömrün sonu” (81/27)  
Ar. garīb>garīp “kimsesiz, zavallı” (70/12)

**10. Uzun ünlülerin kısaldığı örnekler olmuştur.**

Far. cihan>cahan “cihan, dünya” (42/9)

Far. zencīr>zıncır “zincir” (48/11)

**11. Dar ünlülerin genişlemesine şunları örnek verebiliriz.**

DLT okı->oka- “okumak” (59/14)

Ar. ikāmet>akāmat “yaşayış, oturma” (78/10)

Ar. sultān>soltān “padişah, hükümdar” (97/32)

**12. Kısa ünlülerin uzamasının da örnekleri vardır.**

Ar. müşkil>müşgīl

**13. Normal “e”nin genişlediği örnekler şunlardır:**

Ar. feh̄m>p̄eh̄im “düşünce, akıl” (82/5)

Far. šehr>š̄ehr “şehir” (57/4)

**14. Yuvarlak ünlülerin düzleşme olayına şu örnekleri verebiliriz.**

ET t̄öp̄ö>depe “tepe” (44/19)

ET tutuş->tutaş- “tutuşmak, yanmak” (71/6)

ET altun>altın “altın” (68/12)

**15. Vurgusuz orta hecenin dar ünlülerinin düşmesi görülür.**

karn̄>garnı “karnı” (60/11)

b̄irini>b̄irni “birini” (86/19)

k̄öñül>k̄öñli “gönlü” (43/28)

**16. Ünlü türemesine dair şu örnekleri verebiliriz.**

Far. zehr>z̄eher “zehir” (55/6)

Ar. bahş>bahiş “bağış, ihsan” (62/7)

Ar. feh̄m>p̄eh̄im “düşünce, akıl” (86/21)

**17.** Türkmencede ünsüz uyumu bulunmamaktadır.

mekdepde “mektepe” (68/22)

ötüpdür “geçmiştir, yaşamıştır” (41/1)

**18.** Türkmencede yaygın karakteristik özelliklerden biri diğer Oğuz lehçelerindeki gibi ötümlüleşmedir.

ET küntüz>gündiz “gündüz” (91/13)

ET otuñ>odun “odun” (54/1)

ET tag>däg “dağ” (95/19)

ET tök->dök- “dökmek” (72/28)

Ar. kalem>galam “kalem” (79/4)

Far. leşker>leşger “asker” (54/13)

**19.** Ötümsüzleşme olayı da meydana gelmiştir.

DLT balçık>palçık “balçık, çamur” (71/1)

Ar. bāb>bāp “bölüm, kısım” (94/20)

Ar. ilāc>alāç “çıkış yolu, çare” (59/1)

Far. derd>dert “hastalık, dert” (58/9)

**20.** Yaygın özelliklerden biri de f>p patlayıcılaşmasıdır.

Ar. fedā>pidā “feda, kurban” (66/18)

Ar. nefes>nepes “nefes, soluk” (49/16)

Ar. Kaf>Kap “Kaf Dağı” (81/4)

Bu patlayıcılaşmanın olmadığı örnek de vardır:

Ar. efsāne>efsāna “efsane” (61/18)

Ar. sefer>safar “yolculuk” (97/8)

**21.** Geniz ünsüzü bulunduran kelimelerin başındaki “b” ler “m” olmaktadır.

ET ben>men “ben” (42/2)

ET biñ>miñ “bin” (48/23)

**22.** Sızıcılaşmaya şu örnekleri verebiliriz.

ET kanı>hanı “hani” (96/27)

ET köpük>köfük “köpük” (60/1)

ET adak>ayak “ayak” (71/10)

ET sub>suv “su” (81/11)

**23.** Kelimelerin çeşitli yerlerinde ünsüzlerin Eski Türkçe şekilleriyle korunduğu da olmuştur.

ET til>til “dil, lisan” (48/21)

ET bol->bol- “olmak, bulunmak” (68/8)

**24.** “ayın, hemze, ñ” ile ilgili bazı değişimleri şöyle örneklendirebiliriz.

Ar. şu<sup>le</sup>>şugla “ışık, alev” (72/12)

Ar. İsmā<sup>il</sup>>İsmāyıl “Hz. İsmail” (64/8)

Ar. dā<sup>im</sup>>dāyım “daima, her zaman” (53/20)

ET otuñ>ödun “odun” (54/1)

Far. ceng>ceñ “cenk, savaş” (81/4)

ET yalñuz>yalguz “yalnız” (41/11)

**25.** Ünsüz tekleşmesi ve ikizleşmesi örnekleri vardır.

Ar. sırr>sır “sır, giz” (44/4)

Far. şeker>şekker “şeker, tatlı” (70/21)

**26.** Çeşitli ses olaylarına bağlı ünsüz düşmeleri ve türemeleri görülür.

Ar. Allah>Allā “Allah” (63/13)

ET türlüg>dürli “türlü, çeşitli” (82/28)

Ar. gıybet>gībat “gıybet, dedikodu” (48/16)

Far. rüşen>rövşen “nur, ışık” (68/18)



27. Çağataycanın bir özelliği olarak zamir “n” sinin düştüğü pek çok örnek vardır.

artıdan “ardından” (44/23)

ortasıda “ortasında” (65/4)

būlarga “bunlara” (78/8)

dövrde “devrinde” (79/4)

İstisnaları azdır.

içinde “içinde” (64/26)

şehrinde “şehirde” (85/6)

28. Genellikle işlek olan +llk, +sIz, +lA, -(I)l-, -t-, -(A)k gibi Türkiye Türkçesindeki benzer yapım ekleri görülür. Farsça ön ekler ve son ekler de kullanılmıştır.

ōduñçılık “odunculuk” (75/5)

ōtsiz “ateşsiz” (70/3)

bīšek “şüphesiz” (72/20)

yıgla- “ağlamak” (42/8)

ayrıl- “ayrılmak” (91/9)

ūklat- “uyutmak” (45/5)

pıçak “bıçak” (51/15)

29. Fiilimsi eklerinde yine Türkiye Türkçesine benzerlikler vardır. Bunlar –mAk, -An, Ip, -A gibi eklerdir. –gAn, -gAç, gAlI, -(I) bAn gibi eklerden bazıları ise Eski Türkçe, Harezmi Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesinde görülen şekliyle kullanılmıştır.

bolmak “olmak” (49/24)

köyen “yanan” (74/27)

atgan “atan” (50/29)

söver “sever” (58/11)

tutaşp “tutuşup” (64/23)

aytıban “söyleyip” (67/10)

diygeç “deyince” (41/9)

**30.** Hâl eklerinden yükleme ve ilgi durumunda ünsüzle biten kelimelere gelen “+nI”lı şekil Türkiye Türkçesinden farklılık gösterir.

derdimniñ “derdimin” (45/18)

söznü “sözü” (78/25)

**31.** İlgi hâlinde “ñ”li şekiller görülür.

meniñ “benim” (80/10)

oglanlarınıñ “oğlanlarının” (69/22)

**32.** Öğrenilen geçmiş zamanda bizdeki –mİş eki yerine –(I)pdır eki kullanılır. Günümüzde görülmeyen –mİş eki 18. yüzyıla ait metnimizde görülmektedir.

bolupdır “olmuştur” (47/23)

ötüpdır “geçmiştir” (41/1)

barmış “varmış” (59/25)

**33.** Ek-fiilin çekiminde ek-fiilin ayrı yazılması ve şimdiki zamanında zamirlerin kullanılması Türkiye Türkçesinden farklılık gösterir.

yök erdi “yoktu” (65/28)

ēr men “yiğidim” (43/23)

hak erür “haktır” (72/20)

**34.** “ile” edatı ekleşmiş hâliyle değil cümlede ayrı bir kelime olarak görülür.

şerigat birle “şeriat ile” (50/15)

mâtamlar bile “matemler ile” (64/17)

**35.** Bulunma ve çıkma durumunda ekin ünsüzü “d”lidir.

alısdan “uzaktan” (92/9)

yevukdan “yakından” (92/9)

36. Cümle bilgisi ile ilgili özelliklerde Türkiye Türkçesinde kullanılan benzer cümle yapılarına rastlıyoruz. Bariz farklılıklar görmüyoruz.

37. Metinde bazı kelime ve eklerin farklı kullanılışlarına rastlıyoruz. Aynı kelimedeki değişik ses ve ek özellikleri karşımıza çıkıyor. 18. yüzyılda Türkmence edebi yazı dili hâline geldikten sonra hem Çağatayca unsurların hem de yeni şekillerin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Bu farklılık alınma kelimelerde de kendini göstermiştir.

anıñ (61/19)	cebbār (45/16)
anuñ (60/9)	cepbar (76/29)
aña (50/23)	cıdā (52/14)
oña (77/9)	cudā (63/12)
āftāb (52/12)	çendān (92/6)
āptāb (95/13)	çenden (70/26)
ārā (42/16)	çok (70/13)
erā (95/13)	çoh (43/8)
anı (55/12)	duşmān (57/13)
añı (55/6)	düşmen (80/22)
bol- (51/18)	derveze (66/12)
ol- (51/23)	dervāza (83/20)
bostān (52/28)	destgīr (51/22)
bustān (52/28)	destigīr (97/33)
bize (63/10)	dirgār (80/7)
bizge (63/11)	derkār (80/11)

cehd (59/29)	derdim+niñ (45/18)
cèht (98/9)	şāh+iñ (85/22)
ēşgēr (71/20)	elem (79/10)
ēşigēr (53/14)	ēlem (42/16)
egē (66/27)	ēge (96/4)
eygē (94/13)	ēgē (96/9)
et- (90/28)	eken (76/8)
eyle- (44/16)	erken (50/14)
mustafa+ga (41/23)	gehī (46/18)
halk+a (41/10)	gēhī (73/9)
ortası+da (65/4)	geltür- (62/1)
ortasın+da	getir- (62/5)
	getür- (84/15)
figān (45/7)	gerçi (79/28)
pıgān (46/5)	gerçe (90/10)
gūrug (96/27)	gīce (68/7)
gūruk (53/3)	gīçe (44/1)
gaşul- (88/7)	güneh (83/9)
goşul- (42/21)	günēh (54/25)
gatı (62/6)	gulgula (55/17)
gatıg (93/4)	gultula (97/27)
gaygı (91/2)	hasrat (63/7)
gaygu (91/13)	hasret (63/9)

geçir- (72/22)	hazret (55/25)
geçür- (54/27)	hezret (63/9)
gāh (45/23)	hebīb (46/19)
gēh (73/4)	habīb (66/26)
Hudā (41/29)	heme (79/2)
Hudāy (65/29)	hemme (45/25)
Husayn (90/4)	kibi (54/11)
Huseyn (81/3)	kibdi (55/23)
Ismāgıl (80/25)	koy (78/23)
İsmāyıl (64/8)	koyu (73/7)
imdi (52/21)	köpük (65/9)
indi (75/7)	köfük (47/10)
İsgender (97/26)	kudek (43/10)
İskender (52/5)	küdek (43/5)
İskendir (81/15)	
kēfir (47/30)	kuffār (96/16)
kēpir (50/15)	küffār (53/5)
kūlfet (56/10)	lahza (46/28)
kūlpet (91/13)	lahze (42/17)
kanı (52/20)	mektep (69/24)
hanı (96/27)	mekdep (92/13)
küfr (47/8)	mağşar (64/17)
küfür (73/12)	mahşar (89/7)

kātıl (87/10)	māgnı (67/25)
kā:tıl (70/21)	mānı (82/13)
kā:til (52/21)	
ke (50/9)	melāyık (55/24)
ki (50/24)	melāyyk (91/2)
ken (70/25)	melīk (49/5)
kim (43/17)	mèlik (57/24)
mübēre (73/2)	me'lem (95/9)
mübērek (21/24)	maglūm (79/28)
muhtasib (47/18)	otur- (56/7)
muhtasip (84/2)	oltur- (64/21)
mesıbet (63/17)	ovval (43/25)
musıbet (63/11)	ovvalā (87/1)
öldür- (50/16)	övlāt (55/2)
öltur- (87/4)	ovlāt (53/18)
öltür- (47/25)	
mukarrem (56/13)	pedāg (59/12)
mükerrem (46/28)	pıdā (66/18)
müderres (47/18)	pèhlivān (81/14)
müderris (94/8)	pèlivān (91/4)
mı (97/1)	pīgamber (48/5)
mu (70/25)	peyember (55/2)

mürşit (97/11)	pırvat (63/13)
mürşüt (98/21)	pırvat (64/9)
nāhak (87/16)	pātişāh (48/23)
nēhak (61/21)	pātişā (85/26)
na (96/7)	rēhnemā (90/3)
ne (96/6)	rehnemā (52/23)
ney (51/7)	
nışān (74/30)	sapar (62/20)
nışāna (69/13)	safar (97/8)
nīce (59/29)	sabā (61/25)
nīçe (41/10)	sabāh (76/13)
okı- (42/2)	şesuvār (90/32)
oka- (59/74)	şehsuvār (73/15)
sadaka (70/13)	şeker (68/14)
sadka (49/3)	şekker (70/21)
sāral- (90/33)	şo (85/11)
sārar (61/2)	şol (45/7)
	şül (79/17)
Seyid (79/7)	şör (75/5)
Seyyid (89/2)	şür (56/10)
sör- (60/12)	taht (64/10)
sōra- (77/20)	tagt (75/15)

söv- (58/11)	tālıp (74/5)
söy- (66/2)	tālībī (98/1)
söyle- (80/18)	tık- (84/29)
sözle- (64/19)	dık- (84/10)
sāhıpkırān (52/7)	tiñle- (86/23)
sāhapkırān (53/4)	diñle- (86/19)
serefrāz (41/29)	tovfık (77/4)
serferāz (46/24)	tovfık (41/21)
şā (89/18)	tütün (72/6)
şāh (89/11)	tünün (54/2)
şahadat (57/17)	tüş- (43/16)
şahadet (95/17)	düş- (85/20)
şeyh (42/1)	tagzīr (47/19)
şeyih (42/4)	tagzīr (47/18)
şikār (85/2)	ulu (75/4)
şikēr (85/16)	ulug (90/11)
	ullu (77/16)
usta (61/25)	übsem (94/22)
ussāt (98/5)	übsim (87/23)
velī (64/25)	vāfir (47/29)
velīken (64/23)	vapīr (69/20)



yığışdır- (89/20)

yığıştur- (70/6)

yiti (50/4)

yitik (50/6)

Zülfikār (53/15)

Zülpikār (81/21)

yatır- (92/24)

yatur- (42/23)

yatgur- (92/22)

yup (58/21)

yüp (50/18)

Zunnūnı Müsrī (54/8)

Zünnūnı Müsrī (58/23)

# **TRANSKRİPSİYONLU METİN**

NÜR̄MUHAMMET ANDALIP

NESĪMĪ

AŞGABAT-1992

TÜRKMENİSTAN ILIMLAR AKADEMİYASI  
MAGTIMGULI ADINDAKI EDEBİYAT İNSTİTUTI

NÜR MUHAMMET ANDALIP

NESİMİ

DÜZÜCİ G. NAZAROV  
ILMI RADAKTOR A. AŞIROV

AŞGABAT. ILIM. 1992

AKADEMİYA NAUK TURKMENİSTANA  
İNSTITUT LİTERATURI İM. MAHTUMKULI

NÜR MUHAMMET ANDALIP

NESİMİ

SOSTAVİTELİ G. NAZAROV  
NAUÇNIY REDAKTOR A. AŞIROV

AŞGABAT. ILIM. 1992

4

**BBK 84. TÜR 1**

**A67**

SİN YAZANLAR

A. NÜRYAGDIYEV, M. ÖVEZGELDİYEV

ANDALIP NURMUHAMMET

A 67 Nesimî / Ilmı red. A. Aşırov. – A. : Ilm,

1992-116 c.

(1) Seyit Imâdeddin Nesimîniň obrazı mertligiň ve öz idealına vepâligiň simbolı hökmünde bütin Gündogarda tanalyar. Nesimîniň diriligine soylup öldürilişi bütin Gündogarı sarsıdyar ve onuň şol ölümi hakda ençeme rovâyatlar yayrayar. İne, şol rovâyatlarıň, maglûmatlarıň esâsında da görnükli Türkmen şâhırı Nürmuhammet Andalip “Nesimî” atlı original ve târihi hesiyetli şü poemasını döredipdir.

(2) Poemaniň teksti Türkmenistan Ilımlar akademiyasınıň Magtımğulı adındakı Edebiyât institütiniň golyazmalar fondundakı materiallarıň esâsında tayarlanılıp, kitâbıň önünde Nesimîniň ömri ve dörediciligine degişli giriş berilyer.

(3) Kitâp giň okıcılar köpçüligi üçin niyetlenyer.

İzdatel'stvo “Ilm”, 1992

## GİRİŞ

5 (1) Eger evropa edebiyatı mertligiñ ve öz idealına vepalılıgıñ simbolı hökmünde galapın Prometeyiñ obrazını tımsal edinip gelen bolsa, Gündogar edebiyatı Nesimîdir Mansuriñ obrazına yüzlenip gelipdir. Yöne Nesimî halk dörediciliginiñ ya da yazuv edebiyatınıñ fantaziyası esasında döredilen, obraz bolmān, ol hakiki yaşap geçen tārihı şahslarıñ bīridir. Şeyle de bolsa onuñ biografiyası bārada henize çenli dürli pikirler dovām edip gelyēr. Bū eliñizdēki “Nesimî” poemasınıñ hem baş gahrımānı hut Nesimîniñ özi bolansoñ onuñ biografiyasına degiqli maglūmātları görkezmek mākūl bilindi.

(2) Kēbir maglūmātlara görē<sup>1</sup>, Nesimî 1369-1370-nci yıllarda dogulyār. Beyleki bīr maglūmāta göre bolsa, ol 1366-1371-nci yıllarda eneden bolyār<sup>2</sup>. Edil şonuñ yalı Nesimîniñ yerligi hakda da entek gutarnıklı bir dokument yök. Şonuñ üçin bū bārada da dürli dürli pikir dövām edip gelyēr. Mısal üçin kēbir çeşmelerde Nesimî Şamahıda doglan hesāplanilyār<sup>3</sup>. Emmā beyleki bīr yazgıda ol şirazlı hasāplanılıpdır<sup>4</sup>. Dogrı Eyranda hakikatdan hem Seyit Imādeddin diyen bir şāhīr yaşap geçipdir<sup>5</sup>. Şonuñ üçin hem Seyit Imādeddin Şirazī ve Seyit Imādeddin Nesimî ikisi bir şahsdır öydülip, onlar gārışdırılan bolmāgı mümkīn. Munuñ tersine Nesimîniñ şirvanlı hasāp edilyen yerleri hem bār<sup>6</sup>. Emmā Nürmuhammet Andalıp<sup>7</sup> bilen Akmuhammet<sup>8</sup> özleriniñ “Nesimî” atlı poemalarında onı Bagdatda doglan, özi hem bālıkçı maşgalasında ösüp yetişēn hasāplayārlar. Dogrı, būlarıñ haysı çeşmelere salgılanıp şeyle hasāplandıkları anık

6 bolmasa da, onlarıñ haysı hem bolsa, (1)garaz, bir tārihı çeşmelere esāslanandıkları şübhesizdir. Onsoñam, olarıñ bū pikirleriniñ şū günki günlerde aydılmān, eysem üç asıra golay ozal aydılanlığı hās da ehmiyetlidir.

(2) Andalibiñ ve Akmuhammediñ “Nesimî” poemasında beyān edilişine görē, Nesimî’niñ enesi könük içip gudrat bilen gövrelı bolanson, onuñ ata-enesi muña ar-nāmı edip, gızlarını sandıga salıp deryā taşılayārlar. Sandık akıp Bagdada baryār ve şol yerde oña bir bālıkçı gabat gelip, sandığı deryādan çıkaryār. Sandıkda ol gīziñ oglı

bolyār. Bālīqçı oları ōz öylerine alıp baryār ve ol gīzı ōzüne gīz okunyār. Yañı dünyē ĩnen çāgacığa bolsa,

(3)“Neseb goydı munuñ ādın enesi”<sup>9</sup>

diyip, şāhīrların ikisi hem “Nesīmī” sözüniñ “Neseb” sözünden gelip çıkyānlığını ve ōzi hem bālīqçı maşgalasından bolanlığını aydyārlar.

Elbetde, oların bñ ādıbir “Nesīmī” poemaları edebī eserler hasāplansalar da, olar tārīhī materiallar esāsında döredilen biografik hēsiyetli eserler bolansoñlar, olardakı görkezilyen faktları da ēsgermezlik etmek bolmaz.

(4)Şeylelikde, Nesīmī bir yerde, şamahılı, bir yerde şirvanlı, bir yerde bagdatlı, bir yerde de şirazlı hasāplanıp gelinyēr. Emmā biziñ pikirimizçe, Nesīmī Bagdatda doglupdır diyēn pikir māmıla bolsa gerek. Çünki tārīhī maglūmātların aglābası şonı salgı beryērler.

\* \* \*

(5) Nesīmīniñ doglan yeriniñ cedelli bolşı yālı, onuñ milleti hakda da dürli-dürli pikir dovām edip gelyēr. Ōñde aydıılış yālı, kēbir materiallar Nesīmīni pars hasāplāñ bolsa, kēbiri onı azerbaycan hasāplayārlar<sup>10</sup>. Kēbir materiallar bolsa, onı türkmen şāhīrlarınıñ bīri hasāplayār. Munuñ şeyle cedelli bolmalıdığınıñ hem kēbir seb‘ pleri bār. Bīrinciden, Nesīmīniñ avtografınıñ saklanmalığından ve onuñ biografiyasına değışli materialların hemmesiniñ bize gelip yetmenliğinden, ikinciden Nesīmīniñ cahankeşde bolup, örēn köp yurtlarda bolandığından, üçünciden onuñ telim dili-arap, pars, (1)Türkī dillerini örēn oñat bilip, şol dillerde de eser yazanlığından ve oların haysında yazsa da olara edil ōz ene dili yālı erk edip bilenliğinden gelip çıkyār. Hut şonuñ üçin hem her bir halk şeyle söz ussādını ōz şāhīrları hasāplanlarını kem görenōklar. Yōne Nesīmī ōz dörediciliği bilen birnēçe halkların arasında şeyle belent söygē mınāsıp bolup, oların arasında da ōzüne grajdanlık hukūgını gazanan bolsa, onda oña hemmelerin deñ guvanmaga hakları bārdır. Biziñ pikirimizçe, Nesīmīniñ haysı halka değışlidigini kesgitleyen tākık bir tārīhī dokumentler yüze çıkyança, oña ol yā dā beyleki halkın



vekili hökmünde dël de, eysem gündogarın şâhirlarınıñ biri hökmünde garalsa, Nesimîniñ mertebesi hâsda beygeler.

(2) Yöne şunuñ bilen birlikde ılım anıklığı hem talep edyër. Elbetde, Nesimîniñ hem haysı da bolsa bir halkıñ vekili bolandığı mēlim zāt. Bū meselēni anıklamaga kömek edeycek şartleriñ ilkinisi hem inamdār tārihı materiallar bilen birlikde hut şâhiriñ öz eserleridir. Çünkī şâhîr öz eserleriniñ kēbirinde, öziniñ haysı halka değışlidigini, niredendigini, yaşımı, eseri haçan yazandığını ve ş.m. faktları görkezyën vagtları bolyār. İne, şol hem onuñ biografiyasını dikeltmekde inamdār dokumentleriñ biri hasaplanyār.

(3) Tārīhdan mēlim bolşuna görē, VII-VIII asırlardan başlāp, arap basıbalıcıları Gündogarın köp bölegini eyelēp, yerlerinde de öz dīnlerini ve dillerini ornaşdırdılar.<sup>11</sup> Dokumentleriñ ve edebiyātın arap dilinde bolmagını talap edipdirler. Bū yagday asırlāp dovām edyër. Şol seb‘pli hem köp yazıcı-şâhirlar haysı millete değışlidiklerine garamazdan, öz eserlerini arap dilinde yazıpdirler. Emmā vagtın geçmegi bilen, ilāyta da, X asırlardan başlāp, arap halıfatlarınıñ āgalığı govşāp başlayār. Bū yagdaydan peydālana yerli ilat hem ovalkı öz millī medeniyetini, dilini ösdürmege mümkinçilik tapyār. İlāyta da, pars dili Gündogarda ulı rol’ oynāp, dövlēt dili derecesine çenli göterilyēr. Şonuñ üçin hem şol dövür şâhirlarınıñ köpüsi özleriniñ haysı millete değışlidiklerine garamazdan, öz eserlerini pars dilinde yazmaga yıkgın edipdirler. Emmā şonuñ bilen birlikde de Gündogar halklarınıñ mede(1)niyetinde ulı hādīsa bolan selcuklar medeniyeti hem yaşamagını dovām etdiryēr.

(2)Türkī halklarıñ rolunıñ güycemegi bolsa türki diliniñ hem ābrayını artdıryār. Eger mongollara çenli bolan X-XIII. asırlarda pars dili yakīn gündogar halklarınıñ köp bölegi üçin edebī dil hasāplana bolsa, mongollardan soñ dürli dilleriñ udel agramı cudā yokarlanyār. Eger de mongollara çenli türkī diller, esāsan, folklor üçin beyān edici gural bolan bolsa, XIV asırda oları yokarı edebiyātta hem ulanmak bolcaklığı mese-mēlim bolup başlayār<sup>12</sup>. İne, şu tārihı yagdaylar bilen bağlanışıklı telim dilde (arap, pars, türkī)

eser yazarlarıñ bolanlığı, şol sânda, Nesîmîniñ hem şeyle şâhirlarıñ biri bolanlığı faktdır.

(3)Dogrı, bû hîli yagday, bir tarapdan, şâhîriñ üstünligini-dil bâyılığını, bilim derecesiniñ gñnligini görkezyên yalı bolsa da, şâhîriñ beyikligi olarıñ köp dilde eser yazıp bilenligi için dël de, eysem, hut, öz millî dilinde oñat eserler yazanlığı için beyikdir. Başgaça aydılanda, ol yâ dâ beyleki şâhîriñ edebiyât târihında tutyan ornı onuñ köp dilde eser yazanlığı bilen ölçelmên, eysem, onuñ, yazan eserleriniñ ideya-mazmûnınıñ progressivligi, halkılık hesiyetiniñ ve çeperçilik ussâtlığınıñ yokarılığını bilen ölçelyêr. Emmâ her niçik hem bolsa, fakt faktlığıça galyâr. Dövrüniñ şartına görê, Nesîmî hem üç dilde (arap, pars, türki) eser yazan gündogarınıñ beyik şâhirlarınıñ biridir. Ol özünüñ türkmen dilinde yazan goşgusınıñ birinde şeylerek maglûmât hem beryêr:

Arap nutkı tutulmuşdır tilinden

Seni kimdir diyen kim, Türkmen sen<sup>13</sup>

(4)Şu maglûmâtlardan çıkyân neticê görê, Nesîmî takmîn 1370-1371 ici yıllarda bagdat etrâpında bälükçi maşgalasınıñ birinde eneden bolup, 1417 ici yılda hem 47 yaşında Siriyâniñ Halap şêherinde dîndârlar tarâpından dinsizlikle ayıplanıp, diriligine dâbanından soylup öldürilen beyik türkmen şâhirlarınıñ biridir. Onuñ dörediciligine diñe bir Gündogar halkları hem dël, eysem bütîn progressiv âdâmezat guvanmaga haklıdır.

- 9 Çünki Nesîmîniñ özi örênçeler ve güyçli filosofik eserleri bilen ençeme hal(1)kiñ söygisine mınâsıp bolan ve onlarıñ arasında grajdanlık hukûgını gazanan beyik internatsional şâhirlarıñ biridir. Onı hut şeyle planda da övrenmek gerek.

(2)Takîk dokumentler saklanmanlığı için Nesîmîniñ çın adı hakda da dürli pikir dovâm edyêr. Kêbir maglûmâta görê, şâhîr “Nesîmî” lakamından başga da telim tahallus ulanıpdır. Nesîmî lakamı bilen meşhûr bolan Seyit Imâdeddiniñ “Nesîmî” lakamını ulanmagınıñ sebebi ve onuñ mânısı bârada da dürli pikir bâr. Mısâl için, “Nesîmî” sözi aslında arap sözi bolup, ol pêk, milâyım şemâl, yel mânısında gelyêr. Bû

söz edebiyâtlarda da şeyle mânıda ulanıyâr. Kõne rovâyatlarıñ birine görê, Hüd pîgamberiñ dövründe yine Ad diyen bir pîgamber bolanmış. Adılar Hüdâ boyun egmëndir. Şonda Hüd “adılar” maña boyun egenök “diyip, hudâya arz edenmiş. Hudây bolsa, adılara gazap edip, ulı yel-tupân îberip, adıları helêk edenmiş. Emmâ şol yel Hudâ boyun bolanlara mılâyım ve zıyânsız şemâl bolup degenmiş. Bû rovâyatı Sopi Allayar ine şeyle ulanyâr.

Gazap yel adıları kıldı nâbûd

İdi ol yel nesîm tabıgı Hüd<sup>14</sup>

(3)Bû mısâllara görê “Nesîmî” sözi pêk, mılâyım mânıda bolansoñ, Nesîmî hem özünü şeyle âtlandıran yâlı görünyêr. Beyleki bir maglûmâta görê bolsa<sup>15</sup>, İragiñ pâytagtı Bagdadıñ golayında “Nesîm” diyen yer-öba bolupdır. Nesîmî hem şol yerde doglup, dogan yerini hem özüne lakam edinipdir. Şu maglûmât hakîkâta yakın bolsa gerek. Çünkî, Gündogarın köp şâhîrları önüp-ösen yerlerini soñra özlerine lakam edinipdirler. Şeylelikde, Seyit İmâdeddin köp eserlerini Nesîmî lakamı bilen döredipdir.

Nesîmî yaşlıktan öz filosofik garayşında panteist bolan Hüseyin ibn Mansûr al-Hallâciñ (828-922) panteistik ugrunu goldâpdır. Şonuñ üçin hem kè hâlatlarda bu ugra “huseyni” ya da “hallâciya” hem diyyerler. Onı esâslandıran Mansurıñ hâtırası üçin Nesîmî kè eserini “Hüseyin” lakamı bilen döredipdir diyilyêr.

(5)Seyit İmâdeddiniñ “Nesîmî” lakamını ulanmagınıñ sebêbini Al-Hurûfî diyidip ât alan Fazlıllâ Nay(1) mınıñ âdı bilen bağlayan maglûmâtlar hem bâr. Sebêbi sufizmiñ bir akımı hasâplanıyan hurûfizm Yakın ve Orta Gündogarda ençeme yıllâp panteistik ideyanı yayradan ugur bolup, onı esâslandırannarıñ ilkindeleriniñ biri hem fazlıllâ Naymıdır (1339-1394).<sup>16</sup>

(2) Hurûfizm diymek, “harp, yâgni” “harplarızım” diymek bolup, bu akımıñ vekîlleri harplara-32 harpa gatı ulı sıyâsı mâni berip, harpları hat dâ, hudâylaşdırmak katdına yetiryêrler:

Ārîf lâ otuz ikidir  
Sahp cism ve cān otuz ikidir  
Ey Nesīmī, suratda ve magnīda  
Eşgār u nihān otuz ikidir

(3)Şū sebèplere görē, hurūfistler dīndārlar tarapından ĩzarlanyārlar. Emmā olar şonda da gizlīn işlemeklerini goymayārlar. Kēbir maglūmāta görē, Naymı hōkūmdār Teymiri hem ōzūne çekmege sīnanışık edyēr. Emmā tersine, Teymir Naymını cezālandırmak hakkında karār çıkaryār. Soñra Fazlıllānı Teymiriñ oğlu Miranşak 1394 ici yılda cezālandırıp öldüryēr.<sup>18</sup>

(4) Fazlıllānıñ ölümü hurūfistlere, ilāyta da, Nesīmē gatı ulı tēsir edyēr. Çünkī Nesīmī yāşalıkda fazlıllā bilen tanış, soñra olar ata-oglu okaşıpdırlar. Şonuñ üçin hem Nesīmī fazlıllā Naymını hormatlāp, onuñ Naymı ādına kībāpdaş edip ōzūne Nesīmī lakamını ulanıpdır diyilyēr.<sup>19</sup> Onsoñam, sufistleriñ ulanyān tahallusları hiç bir esāssız bolmān, eysem ōz yöredyēn pelsepeleri bilen bāglırāk bolupdır. Hurufistleriñ dünyē-predmet bāradākı pelsepeleri hem gadīmı yunan filosoflarıñkı yālırāk bolup, her bir zāt-predmet çar unsurdan-dört elementden-suvdan, ōtdan, toprakdan, yelden-hovādan ĩbārat bolupdır. Mūndan çıkyān neticē görē “Nesīm” sözi bilen soñkı “yel-hovā” sözi simbollaşyārlar.<sup>20</sup> Çünkī “Nesīm” sözi hem mılāyım yel, şemāl mānīda gelyēr. Nesīmīniñ kē yerde fazlıllānıñ ādı bilen baglanışıklı Ebū Fāzıl lakamını ulananlığını hem çaklamak mümkin. Seydzādaniñ aytmagına görē<sup>21</sup>, fazlıllā Nesīmīnin ōzūne ogullık alıpdır. Sonuñ üçin Nesīmīniñ ōzūne Ebūfāzıl diymēge esāsı bār. Çünkī “ebū” sözi arapça ata (ataları) mānını añladyār. Şol seb‘pli fāzıl sözünüñ önüne “ebū” sözünü goşsañ Ebūfāzıl bolup, ol hem fāzılıñ, yāgnı faz(1)lıllānıñ oğlu diyen mānā yakınlaşyār.

11

Onı şū aşakdākı mısālde da sīnlamak mümkin:

Çün Nesīmīniñ Ebūfāzıl oldı hakdan kin’yeti,  
Cümle asmānıñ hurūfi ayın-elkamındadır.<sup>22</sup>

(2) Kēbir maglūmāta görē, Hāfız Şirāzī hem olara ata-oglı hökmünde garapdır. Nesīmī yāşlıkdan Hāfıza öykünip goşgular hem yazıyār. Soñra takmīn 1387-1389 ncı yıllarda Nesīmī öz halīpası fazlıllā bilen eyrana baranda Hāfız bilen tanışıyār. Hurūfistler Hāfızı hem öz taraflarına çekmek üçin çalışyārlar. Hāfızın dörediciliginde belli bir derecede hurūfızmiñ alāmatlarınıñ bolmağı hem şü zātlardan gelip çıkyār.<sup>23</sup>

(3) Fazlıllā öz ideyasını gizlīn yōretmek üçin özüne “Nagīm” diyen gizlīn tahallus hem ulanıpdır. Nesīmī hem özünüñ “Nesīm” tahallusını “Nagīm” sözüne hem kapıya hökmünde ulanıpdır, diyilyēn variant hem bār. Mūña şü aşākdākı goşgı mısāl getirilyēr:

Kim ke esrār Nesīmī bilmedi

Izzat Fāzıl Nagīmı bilmedi

Diyu rahman ve rahīmı bilmedi

Mezahr zāt kadīmı bilmedi

Bolduk çu Nesīmīni Nagīmniñ

Oldı bize rahmeti rahīmniñ<sup>24</sup>

(4) Materiallarıñ köpüsünde Nesīmīniñ çın adı Imādeddīn hasāplanyār. Emmā kēbir maglūmāta görē<sup>25</sup>, Nesīmīniñ çın adı Mahmıt bolupdır diyilyēr. Bū pikiriñ avtorı Nesīmīniñ Imādeddīn adını inkēr etmeyēr. Yōne ol Imādeddīn adı Nesīmē soñ dakılan āt hasāplayār. Ol pikirini subūt etmek üçin Nesīmī yalı şahslarıñ durdıgıça çın ātları yitip, oña derek olara soñ dakılan ādın yōrgünli bolyanlığını, mısāl üçin, Celāletdīn Rūmī, fahretdīn Attār yalı şāhīrlarıñ çın ātlarınıñ Muhammetligine garamazdan, olarıñ Muhammet ātlarınıñ ulanılmāñ soñkı dakılan Rūmī yalı lakamları bilen tanalyanlığını nıgtayār ve Imādeddīn hem edil şolar yalıdır diyip hasāplayār. Mūndan başga da avtor Nesīmīniñ dövürdeşleriniñ bīri bolañ Alı-al-Alāniñ biografik hēsiyetli yazan bir şıgrında fazlıllāniñ şēgirtleriniñ hemmesiniñ ātlarınıñ agzalyānlığını, onda da hut çāgalıkda dakılan çın ātlarınıñ görkezilyēnligini ve Nesīmīniñ adınıñ bolsa Imādeddīn

12 dēl de(1)Mahmıt diyilip getirilyēnligini belleyēr. Şondākı getirilyēn ātlarıñ Nesīmīniñkiden (yāgnı Mahmıtdan) beylekileriniñ öz eyeleri tapılıp, fazlıllāniñ diñe

Mahmıt diyen ŧęirdiniñ tanalmān durluŧının geñligini, Nesīmīniñ ādınıñ bolsa görkezilmezliginiñ mümkīn dēldigini nıgtāp, ŧol Mahmıt diyen āda Nesīmī diyip dūŧünmeli diyen pikirde duryār. ŧunuñ bilen birlikde de göyē, Hāfız ŧirāzı hem bir yerde Nesīmīni Mahmıt diyip ātlandırıpdr. Yōne biz avtorıñ bū pikirini ŧeyleligine ıkrār etmēge ya da inkēr etmēge esāsımız bolmansoñ, munı maglūmāt hökmünde görgezıp geçyēris.

(2)Kēbir halk rovāyātlarında, ŧol sānda, Akmuhammetdir Andalıbıñ ādıbir “Nesīmī” poemasında da Nesīmīniñ ozalkı ādı “Neseb” hökmünde “görkezilyēr. Eger Akmuhammediñ “Nesīmī” poemasında:

Mōlla ondañ soñ bildi, ol Nesebī yer erdi  
Ey Nesīmī diyir erdi, nesli Seyid erdiyā  
Ovval ādı Nesebī, soñra ādı Nesīmī  
Ozalda bolgan ismi Seyid Nesīm erdiyā<sup>26</sup>

(3)diyilip görkezilen bolsa, munı Andalıp ŧeyle görkeziyēr: Nesīmīniñ enesini halās eden adamıñ hem Nesīmī bilen bir vagtda ōz ayālından hem oglı bolyār. ŧonda bālıkçı ōz oglunıñ ādına Emir āt goyyār. Nesīmīniñ enesi hem ōz olguna Neseb āt goyyār:

Emir goydı onuñ ādın atası  
Neseb goydı munuñ ādın enesi.<sup>27</sup>

(4)ŧunuñ bilen birlikde Andalıbıñ poemasınıñ dovāmında Nesīmī ādını oña göyē mōllası dakan yālı hem görünyēr:

Zamandan soñ gelip hūŧıga mōlla  
Yıkıldı ayagıga diydi “Ey vāy”  
Diydi “ādıñ Nesīmī bolsun ey cān.  
Seniñ yoluñda müñ cān bolsa gurbāñ<sup>28</sup>

(5)Bir nēçe maglūmāta görē<sup>29</sup>, Nesīmī hurūfistlere goŧulmazdan ozal Kerki, ŧeyhi, ŧibli, Edhem yālı görnükli sūfistleriñ ideyasını goldayār:

Cüyında kılan muhabbetkiden

Kerki ile Şibli, Edhem oldı.<sup>30</sup>

13 Şeylelikde, Nesīmīniñ irki dövür dörediciligi (1) sūfizm bilen bağlanışıklı bolup, hurūfizme soñra geçipdir.

(2)Şū seb‘ plere görē, Latīfī tezkiresinde “Nesīmī hurūf dēldir, ol neymitullādır, yōne hurūf ılmından habarlıdır”<sup>31</sup> diyilmegi hem şonuñ üçin bolsa gerek, Neymitullālar hem sūfistleriñ bir ugrı bolup, Neymitullā diylen şahs hem şol ugruñ halīpası bolupdır. Elbetde, şol dövürlerde Horasandan Müsüre çenli yayrān neymitullālardan Nesīmī bīhabar bolupdır diyemek bolmaz. Yōne fazlıllādan öñ Nesīmīniñ örēn güyçli simpatiya bildiren şahslarıñ bīri Mansūr Hallāçdır. Mansūrniñ “enel hak” diyen panteistik ideyası üçin dāra çekilmegi Nesīmīni gata gīnandıryār. Yōne ol şol ugurda dāra çekilmekten hem gorkmān, Mansūrniñ panteistik ideyasını dovām etdiryēr:

Dāyım “enel hak” sözlerem, hakdan çu Mansūr olmuşam

Kimdir meni berdār eden, bū şehre meşhūr olmuşam

Kıblasıyam sādıklarıñ mağşūgıyem āşıklarıñ

Mansūrıyem lāyıklarıñ çüñ beyt magmūr olmuşam<sup>32</sup>

(3) Nesīmīniñ ilki dövürlerde Mansūrniñ ugrı bilen gidenligini añladyān, kıssalar başga da köp:

Mansūr “enel hak” aydar, yagne ke hak menem hak

Çun hak ayān imiş gör, kim görmeye ayāni<sup>33</sup>.

(4)Şeylelik bilen, Nesīmīniñ dörediliciligi, dünyē garayşı, esāsan, iki ugurdan -iki ideologiyadan dürüşdelenip, olarıñ bīri sūfizmden, beylekisi bolsa, özleriniñ panteistik hēsiyetleri bilen sūfizmden geçiren hurūfizm ideologiyası esāsında kēmilleşipdir.

(5) Nesīmīniñ dörediliciginiñ merkezinde bolsa, esāsan, hurūfizm ideologiyası yatır. Olarıñ hemmesiniñ bir yāni öz halīpası fazlılāniñ ādı bilen berk bağlanışıklı bolupdır.

(6) Nesîmîniñ dörediciligi ve durmuşı hut fazlıllâ bilen berk bağı bolansoñ, fazlıllânîñ kimligi hakda da barca maglûmâtı berileyse hem artıkaçlık etmeyêr. Bâr bolan maglûmâtlara görê, fazlıllânîñ çın âdı Abdırâhman bolup, ol Halalhor âdı bilen meşhûr bolupdır. Ol Samarkantda dîndârlarıñ bir gezekki yığınagında dînden çıkan, hudaysız hasâplanıp ölümê höküm edilyêr ve Tebriziñ tövereginde Ença diylen yerde de öldürilyêr.<sup>34</sup> Emmâ Seyd Nefisî özünüñ “Târîhı nazm ve nasır” atlı işinde hâs gîñrek ve baş(1)garâk maglûmât beripdir. Fazlıllâ, takmînan, 740-742 nci hicride Astrabatda eneden bolyar. Ol yâşlıgından örên yiti zehîniligi bilen tapâvutlanyâr. Ol yâşlıkda Gündogarîñ gatı köp yerlerine sıyâhat edip, 771 nci hicride Maşada, Tebrize, İspihana, 775 nci hicride bolsa, Azerbaycana, Şirvana ve başga da birnêçe yurtlara sıyâhat edyêr. 788 nci hicride (1386) onuñ hurûfiligi üçin dinsizlikde ayıplanıp, teymirliler onu îzarlap tutyârlar. Teymiriñ oğlu Miran şâhîñ buyruğı bilen onu Şirvandan Nahcivana getirip, dîn vekîlleriniñ pitivâ bermegi bilen 1393 nci yılda, 56 yâşınıñ içinde öldürüp, olensoñ hem, boynuna yüp dakıp, görelde hökmünde şêheriñ köçelerinde ata süyredip, ondan soñ gömyêrler. Emmâ Teymiriñ buyruğı esâsında 1402 nci yılda fazlıllânîñ cesedini tēzeden gabırdan çıkarıp otlayârlar. Şonuñ üçin hem fazlıllânîñ ölen yılı diyliip, onuñ yakılan yılı bolan 1402 nci yıl hasâplanılyân yerleri hem bâr. Emmâ hakikatda bolsa ol 1393 nci yılda öldürilyêr.<sup>35</sup>

(2)Fazlıllâ ovnuq goşgurlardan başga da “Cāvudānnāma”, “Cāvudānı Kebîr” ve Hurûfî ılıma değışli “Risāla cāvudānnāmeyı zeyli”, “Arıšnāma”, “Muhabbetnāma”, “Ves’yetnāma” yalı eserlerini döredipdir.<sup>36</sup> Onuñ ves’yetlerini ve ideyalarını şēgirtleri Ebul Hasan Alıyul Alâ, Seyid Nesîmî yalı hurûfistler dovām etdiryêr.

\*\*\*

(3)Hurûfistleriñ fazlıllâdan soñkı iñ esâsı vekîliniñ biri bolan Nesimîniñ yerligi ve milleti hakda birligiñ bolmayşı yalı onuñ ölümü ve öldürilen yılı hakda da dürlirêk pikir dovām edip gelyêr. Nesîmîniñ biografiyasına değışli materiallarıñ köpüsünde<sup>37</sup> Nesîmîniñ 1370 nci yıllarda doglup, 1417 nci yılda hem öldürilendigi aydılyâr: Şonuñ



bilen birlikde de şāhīrīñ öldürilen yılını 1398'den 1433 nci yıllara çenli süyindirilyen maglūmātlar hem dūş gelyēr. Mısāl üçīn, kē yerde onuñ ölümi 1434 nci yıl hasāplanan bolsa, başga bir yerde 1461'nci yıl hasāp edilipdir.<sup>38</sup> Elbetde, mūnuñ beyle bomadıgı mümkün dēl. Çūnkī bū hasāp boyunca Nesīmī 90 yāşlarında öldürilen bolup çıkyār.

- 15 Emmā köp materiallar onuñ 47(1)yāşında öldürilenligini tassīklayār. Yokarkı 1461 nci senēniñ getirilmegine başga bir zādīñ seb' p bolmagı mümkün. Nesīmīniñ şeyle pācıgalı ölümi köp ādamları tolgundıyār. İlayta da, fazlıllāniñ şēgirtleri bolan hurūfistleri gatı gīnandırıpdir. Olar Nesīmīniñ şāhına gazallar bāglāp, onuñ goşgularını yātdan aydıp gezyērler. Hatdā Nesīmīniñ ādını yetirmezlik üçīn öz yazyan eserlerini onuñ ādı bilen, yāgnı Gul Nesīmī diyip yazanlar hem bolupdir. Muña mısāl edip XVII asırda yāşap geçen ve Gul Nesīmī ādı bilen eser yazan şāhīrī görkezmek bolar. Ol Seyid Imādeddin Nesīmīniñ kēbir gazallarına nezīre de yazıpdir. Mısāl üçīn Seyid Nesīmī:

Sen maña yār, olki, könlüm ol dahı yār istemez  
Könlümiñ dildārı sen-sen, özge dildār istemez<sup>39</sup>

- (2) Gul Nesīmī:

Dilbere dil, senden özge dahı dildār istemez  
Çün miyesser oldı vaslıñ, gayrı dildār istemez<sup>40</sup>.

(3)Başga bir maglūmātda bolsa, prof. Hikmet Yertoglanıñ bir kitāphānada 1461 nci yılda yazılan, ōzi hem Nesīmī ādı bilen yazılan bir mesnevī görenligi habar berilyēr.<sup>41</sup> Emmā ol mesnevī hem logika görē, Seyit Imādeddīn Nesīmīniñki bolmān, ondan soñkı Nesīmī ādı bilen eser yazanlarıñ bīriniñki bolmalı. Eger ol Seyit Imādeddīniñki bolaysa da, onuñ senesi soñkı göçürilip yazılan sene bolmalı. Sebēbi 1417 nci yılda öldürilen Nesīmīniñ 1461 ci yılda yazılan eseri bolup bilmez.

(4)Professor F. Köpürili ōzüniñ “Nesīmīniñ ölüm tārīhı ātlı makālasında<sup>42</sup> Nesīmīniñ ölümünü 1404 nci yıllar hasaplayār. Bu avtorıñ şeylerēk pikir etmegine de Rafikīniñ 1408 nci yılda yazan “beşertnāma”<sup>43</sup> ātlı mesnevisi seb' p bolyār. Hurūfistleriñ

bîri bolan Rafîkî Nesîmê bağışlabrāk yazan bû “Beşertnâmasında” ebcet hasâbı bilen şeyle sene getiryêr:

- (5) ... Maña ovvaldan Nesîmî destgîr  
Secde eder garşıma berdi munîr?  
Bû Beşertnâmanı kıldım tamâm  
Sovmin? ovval cuması gün vessalâm  
Târîhî kendileyun? rahe hudâ  
Serdeser edebiyâtı? oldı rehñâma<sup>44</sup>

16 (1) Bû mısâldâkı görkezilen “RAH HUDA” sözi ebcet hasâbı bilen 1408 nci yıla gabat gelyêr.

(2)Alı Gânip Yöntemniñ “Güneş dergisi” jurnalında çıkan bir makâlasında, Nesîmîniñ ölümü 1417 nci yıl hasâplanılyâr.<sup>45</sup> Bû fikir hakîkata hâs yakîn bolsa gerek. Çünki bu bāradâkı materiallarıñ köpüsü şü yılı salgı beryêrler.

(3)Nesîmîniñ adı bilen bāglanışıklı aydılyān halk rovāyatlarında Nesîmî özüniñ soylup öldürilceğini velîlik bilen öñünden duyyâr. Halk arasındâkı şol rovāyata görê, Nesîmî iki dogan eken. Nesîmî yaşlıkda da gatı zehinli bolupdır. Olar bile oynāp yörkêler Nesîmî bir pıçak tapyâr ve onı öz doganına berip, “İne, doganım, āhırında meni öldürcek şü pıçakdır. Sebêbi sen ulalıp pātışā bolarsıñ, men bolsam dīvāna boların. İne, sen şonda meni şü pıçak bilen dīriligime soydurarsın” diyyêr. Doganı bolsa “Goy beyle zāt bolmaz” diyyêr. Bû gep bû yerde gālyâr. Birnêçe vagtdan soñ, Nesîmîniñ doganı pātışā bolyâr. Nesîmî bolsa, dīvāna bolup, ĩlden ĩle goşgı-gazal aydıp gezyêr. Bir gün Nesîmî aylanıp öz doganınıñ şālîk edyēn yūrduna baryâr ve öz goşgularını okayâr. Ādamlar onuñ daşına üyşyêrler. Bû vākanı bîri bārıp pātışā habar beryêr. Şol vagt pātışā küşt oynāp oturan eken. Küşde gızıgan şā: “Meniñ yurdumda beyle bulagaylık dōredip yōren bīgānanı bariñ öldürin” diyyêr. Cellātlar gelip Nesîmîni öldürmekçi bolanlarında oña hiçbir yarar ötmeyêr. Şonda Nesîmîniñ özi “Meni beyle gīnamañ, maña siziñ yararınız ötmeyêr. Siziñ pātışāñızıñ cübüsünde bir pıçak bārdır. Maña diñe şol öter, özi

hem başga yerime ötmez de diñe dābanımıñ tobuk bokı basan yerine öter” diyip, nēme etmelidigini ōzi salgı berenmiş. Cellātlar şeyle hem edyērler. Olar pātışadan cübüsindēki pıçagı bermegini hayış edyērler. Küşde gızıgan hān cübüsindēki pıçagını berenligini hem duymayār. Cellātlar şol pıçak bilen Nesīmīni dābanından soyup öldüryērler. Küşt oynāp bolan hān “Yañkı öldüreniñiz kimdi?” diyip, gelip görse, ōz doganı Nesīmī bolup çıkyār. Mūña gaharı gelen hān Nesīmīni öldürenleriñ hemmesini öldürdyēr.<sup>46</sup>

17 (4)Başga bir rovāyata görē, Nesīmī bilen Kemal Ummī diyen biri Soltan Şucan diyen bīriniñ bir goçunu ondan rugsatsız öldürenmiş. Oña eyesiniñ gaharı ge(1)lip, Nesīmīniñ soyulup öldürilceğini, Kemal Ummīniñ bolsa asılıp öldürilceğini ışarat edenmiş.<sup>47</sup> Andalıbıñ “Nesīmī” poemasındakı getirilyēn rovāyat hem yokarı mānırakda.

(2)Andalıbıñ “Nesīmī” poemasında görkezilişine görē, Nesīmī dīvāna bolup ilden ile, çölden çöle aylanıp, dürli hikmetler okāp yörkē, oña ōzi yalı iki divānā gelip goşulyār. Olar ōz pīrlerine (bū yerdeki pīr fazlıllā bolsa gerek- N. G.) düşyārlar. Şonda ol pīr olarıñ bīrine bir tegelek nān berip nāniñ her yüzüne bir şapbāt uryār. Beylekisine bir alma berip, sapagından tutup pırlayār. Nesīmē bolsa bir almanıñ gābıgını artıp eline beryēr ve bū alāmatıñ mānısına düşünmegi maslahat beryēr. Olar birbāda mūña düşünmecek bolanlarında Nesīmī onı şeyle düşündiryēr: “Yedi günden soñ nān alanı bīlinden aşāgını yere gömüp, tē ölyēnçe urarlar ve sañsar dāşı ederler. Alma alanı dārdan asarlar. Soyulğı alma alanı-meni bolsa, şol alma yalı soyup öldürerler” deyip bolcak zātleriñ önünden aydyār.

(3)Elbetde, bū maglūmatlarıñ biri rovāyat, biri çeper eserde gelensoñ, onuñ durmuşda bolşundan ulaldılıp ya da kiçeldilip görkezilmegi tebīgı zātdır. Şeyle de bolsa, bū zātleriñ añırsında belli bir derecede, tārīhı hakikat hem yok dēl. Bu yerde Nesīmīniñ önnden görüciliği velīlik bilen bağlanıdırılsa da, Nesīmī özüniñ yöredyēn bū panteistik ideyasınıñ başına bir iş salaymak hovpunuñ bārlıgını bilmēn durmāndır. Dīn vekīlleri bilen konfliktde bolan Mansūr yalı panteistlerin cezālandırılıyanlıgını ol görmēn ya da

eşitmēn duranōk. Emmā ōz idealına cānı-teni bilen berlen ādamlar şol seb‘pli cezālandırılcaqlığını bilip dursalar da, ōz ideyalarından dēnmeyērlər. Yogsam Nesīmīniñ ōz daşına hurufistleri toplāp, dūrli yerlerde panteistik ideyanı vagız edip yōrmeginiñ, dīn vekīlleri bilen cedelleşip, oları masgaralamagınıñ āhırı bir betbagçılığın üstünden eltcekdigini duyan doganı şāh Handān.<sup>48</sup>

Gel, bū sırrı kimseye pāş eyleme

Hāmu-hāsı aāmıga aş eyleme

(4)diyip, oña duydirış beryēr. Emmā Nesīmī oña “Meniñ yüregim şeyle ideyadan dolı,  
18 onı ile yayratmasam(1)durup bilcek dēl” diyen māmıda şū aşākdākı menzūmasını iberyēr:

Deryāyı muhīt cōşa geldi

Kovun ile mekān hurūca geldi

Sırrı ezel oldı eşgēre

Ārız nīce eylesin mıdāra<sup>49</sup>.

(2)Hurūfizmi esāslandıran fazlıllā öldürilenden soñ, hurūfistler, esāsan, Nesīmīni halıpa sāyinyārlar ve fazlıllāniñ izını dovām etdiryērlər. Emmā ıslām fanatizminiñ izarlamagı zerārli olar bir yerde uzak durup bilmēn, yurtdan-yurda gaçıp yōrmeli bolupdırlar. Kēbir maglūmāta görē<sup>50</sup>, Nesīmī Bagdatdan soñ, Türkiyē-Ankara baryār ve yerli begleriñ bīri Hacı Bayram bilen dūşuşmak isleyēr. Emmā Hacı oñı kabul etmeyēr. Nesīmī oña gahar edip, göni Halaba geçyēr. Halabda ol ōz töveregine pikirdeş yārān toplayār. Aşākdākı maglūmāta görē<sup>51</sup>, Nesīmī hatdā Halabıñ vālīsı Yāşbukanı hem ōzüne çekip, onuñ bilen dōstluklı gatnaşıkda bolupdır. Ozaldan hem Nesīmē gahar edip yören rūhānıların mūna hās gaharı gelip, Nesīmē dūrli mıcābatlar atıp başlayārlar. Yāşbuka bilen onuñ arasını bozmak üçin Nesīmē töhmet atmaktan hem gaytmayārlar. Rūhānılar Nesīmīni dīnsizlikde ayıplamak üçin, ogrınça Nesīmīniñ kövşüniñ peteginin astında kur‘āniñ sürelerini yelmēp, “Eger siz kur‘āniñ sürelerini kövşüniñ astına salıp, oları bilkastlayın depelēp yōrene dūşaysanız onı nēderdiñiz?” diyip sorayārlar. Şonda

vālī “onuñ derisini soyardım” diyyēr. Edil şol vagt hem dīndārlar ozaldan tayyārlap goyan kövüşlerini valıñ eline berip: “İne, Nesīmīniñ edip yören işi” diyyērler. Nesīmīniñ soylup öldürilmegine şü vāka sebēp bolupdır diyen yazgılar hem bār. Emmā başga bir maglūmāta görē, Nesīmīniñ şēgirtleriniñ bīri Nesīmīniñ “Meniñ keşbimi görmek üçin hakikatı görülen göz gerek. Emmā tekep bir göz hduāyın keşbini görüp bilmez” diyen mānıda başlıyan goşgusını Halabın köçelerinde okāp yörke onı tutup, bū goşgıniñ kimiñkidigini sorayārlar. Ol oğlan hem “Meniñki” diyip cogāp beryēr. Şol seb‘pli onı ēkidip dārdan asmaqçı bolyārlar. Bū vākanı eşiden Nesīmī yetişip, ol goşgıniñ özünüñkidigini aydyār. Cellātlar ol oğlanı goyberip Nesīmīni tutyārlar.<sup>52</sup>

19 (1) Birnēçe yazgılarıñ habar bermegine görē<sup>53</sup>, Nesīmīniñ üstünde ulı çekişme gurulyār. Dīndārlarıñ “Nesīmīni öldürmeli diyen talabı esāsında Halabın dīnī sudyası İbn-aş-Şangaşı dīndārlarıñ tarapını tutup maslahatı açyār. Maslahatda oña Nāyip hanafilerden bīri” Eger sen “öldürmeli” diyip, aydanlarıñı, subūt edip bilmeseñ, onda seniñ özün ölmeli bolarsın” diyyēr. Şondan soñ Şangaşı oylanmaga mecbūr bolyār. Soñra bū maslahata baş dīnī sud’ya Şeyh Şahābaddīn ibn Hilāl gatnaşyār ve Nesīmīni “öldürülmeli” diyip, karār yazmağı talap edyēr. Bu karār oturanları tolgundıryār ve bir nēçesi bū işe gatişmayārlar. Halabın vālīsı Yaşbuka bolsa, Nesīmīni entek öldürmeli dēldigini ve meclīsiniñ gelen netīcesini soltāna habar bermelidigini aydyār. Şeylelikde, Nesīmīni şol vagt öldürmēn zındāna salyārlar. Emmā aradan köp vagt geçmēnkē soltān Mueyyitden “Nesīmīniñ dīriligine derisi soyulsın ve yedi günlēp Halabın dervezesinden asılgı dursun. Soñra cesedini bölēk-bölēk edip, bir bölēgini Dulkadır oğlu Alı bege ve gardaşı Narseddine hem de Osman Garagoyunlığa gönderilsin, çünki bū Nesīmī olarıñ hem mancını bozupdır” diyen resmī buyruk gelyēr. Şeylelikde, Seyid Imāddīn Nesīmī diriligine soyulyār.

(2) Bū elhenç vāka bārada gati köp gürrün edilyēr ve olarıñ kēbiri hēzirki günlere çenli saklanıpdır. Şol vagsıçılıklı vāka bilen bağı rovāyatlarıñ bīrine görē, Nesīmīni dabanından yarıp soyyarkālar şāhīriñ bedeninden gati köp gān akıp, onuñ reñki sāralıp

başlayār. Şonda onuñ hālına heşelle kakıp duran zālīm rūhānılarıñ biri: Yeri, Nesīmī ne beyle reñkiñ saralyārla? diyip, içyakgıç sōrag beryēr. Şonda Nesīmī: “Men edebiyāt ēliminde dogan güneşdirin. Güneş hem yāşyan mahalında saralyandır” diyip cogāp beryēr. Nesīmīniñ şeyle cezālandırılmagına pitivā beren rūhānılarıñ bīri “Bū tüys bir melgundur, eger onuñ gānı biriniñ bir yerine damaysa, gāniñ damañ yerini daş yānı bilen kesip ayırmalı” diyip vagız edyēr. Edil şol vagt hem derisiniñ ep-esli yeri soyulan Nesīmī özünü rastlamak üçin gobsunanda onuñ endamından akyān gānlar sıçırāp, onun bir damcası yañkı vagızçı rūhānınıñ barmagına damyār. Bū vagşıçılığa ozaldan hem

20 gahar bildirip duran cemāgat, yañkı ruhā(1)nā yüzlenip “Hanı, gepiñ çın bolsa, indi öz barmagını kes” diyip başlayār... Emmā aydan gepinden dönmegi hiç zātça görmeyen rūhānı: “Yök, men onı yöne gepiñ gerdişine görē aydaydım” diyip, şerraylık bilen sıpyār. Derisi soylup durkā da bū vākanı görüp eşiden Nesīmī yañkı rūhānınıñ üstünden gülüp şeyle setirler aydıdır:

Zahıdıñ bir barmagını kesseñ dönüp hakdan gaçar,

Gör, bū misgīn āşığı, serpā soyarlar aglamaz.<sup>54</sup>

(2) Siriyanıñ Halap şeherinde amala aşırılan bū elhenç vāka bütīn Gündogarı sarsdıryār ve ehli progressiv pikirli adamları tolgundıryār. Nesīmīniñ öz şegirtleri bolsa, onuñ ideyasını dovām etdirmegi kasam edişip Nesīmīniñ goşgularını il içinde vagız edip gezyērler.

(3) Nesīmīniñ, bū pācığılı ölümü onuñ ādını yitirmēn, tersine, onuñ şöhratını öñküden hem yokarı göteryēr. Nesīmīniñ öz idealına tē ölünçē vepālī bolup, şeyle mert ve gahrımānlarça durmagı bütīn dünyēni geñ galdıryār. Şonuñ üçin hem Nesīmī mertligiñ ve öz idealına vepālılıgıñ simboli hökmünde bütīn Gündogarda meşhūr bolyār.

(4) Şāhīriñ ölümü bilen bağı aydılyān rovāyatlarıñ bīrine görē, Nesīmīniñ derisi soyulyārka, şeher halkı oña gīnanç bilen seredip duran ekenler. Derisi soylup bolnandan soñ, Nesīmī öz derisini öz eli bilen alıp, arkasına atanmış da, Halabıñ dervezesinden

çıkıp gidenmiş. Halabîñ on iki sâni dervezesi bār eken. Her dervezede de bir dervezebân duran eken. Dervezebânlarıñ hersi hem öz dervezesinden çıkanlığını aydıp, olarıñ arasında dâva bolanmış. Emmâ soñra anıklâp görseler Nesîmî on iki dervezeniñ on ikisindeñ hem bir bâda çıkıp gidenmiş. Nesîmîniñ hēzirki mazârı bolsa, onuñ cāylanan yeri dēl de, soylan yerimiş<sup>55</sup>. Elbetde, bû mağlûmâtda rovāyatlara mahsûs bolan ulaltmalar-halk fantaziyası bolsa da, munda halkıñ Nesîmē bolan polojitel garayşını, ōzi ōlse de onuñ rûhunıñ ideyasınıñ ölmēcekligini ve halkıñ Nesîmē gōyē bir kerâmatlı şahs hükmünde garandıklarını añlamak bolyār.

(5) Sıriyâ sıyāhata gidip, Halapda bolup gören azerbaycan yazıcısı Resul Rıza öz  
21 yöl yazısında Halabîñ kōne harbi galāsınıñ gapdalında Nesîmîniñ mavzole(1)yiniñ yerleşyēndigini ve şol köçē de Nesîmîniñ adınıñ dakılandığını habar beryēr<sup>56</sup>. Beyleki bir edebiyâtçı Selman Mumtaz Halapdākı “Begi”<sup>57</sup> diyen gōnamçılıkda cāylanıpdır diyyēr.<sup>58</sup> Beyik türkmen şāhırlarınıñ bîri Andalıp bolsa, ōzüniñ bû “Nesîmî” atlı tārîhi poemasında Nesîmîniñ mazârı hakda şeyle görkezyēr:

Yıgıp cismin anıñ postıga saldı  
Göterdi şā ōzi golıga aldı  
Okîp erik içinde oña cınāza  
Kılıp ızzat onuñ dey şāhbāza  
Eltip şāhlar mazârı ortasında  
Onı goydı çu şālar arasına<sup>59</sup>.

Elbetde, bû mısāl çeper eserden alnansoñ, muña hut tārîhi dokument hükmünde garâp bolmasa da, bû poemaniñ tārîhi hakikatlar bilen bāglı yerleriniñ bārdığını hem unutmak bolmaz.

\* \* \*

(2) Nesîmîniñ şahsiyetiniñ mertligiñ simbolı bolup galışı yālı, onuñ dörediciligi hem öz dövürdeşlerine ve özünden soñkulara acāyıp nusga bolup hızzat edipdir. Nesîmîniñ dörediciliginde ādama baha berlende, onuñ milleti yā dā haysı dīne uyyanlığı

hiç hili rol' oynamayār. Şāhīr olarıñ hemmesine ādam, onda da, dünyēde iñ bir gudratlı zāt hökmünde garayār. Şonuñ üçin hem Nesīmīniñ eserleri birnēçe halkıñ arasında giñden yayrāpdır. Mısāl üçin, edebiyātçı M. Seyidov özünüñ işinde Nesīmīniñ ermeni halkınıñ arasında da şöhrātlıdığını, hat dā onuñ goşgularınıñ yāt tutulıp toylarda da, yāsda da aydılyāndığını ve Matenaderanda saklanyan, ōzi hem 1614 nci yıllarda yazılan (ermenī elīpbiyinde) bir golyazmada Nesīmīniñ ençeme goşgusınıñ bārlığını görkezyēr. Şol goşgularıñ ermeni halkınıñ arasında ōrēn şöhrat gazananlığını ve Budak Amtetsi (XVI), Haçatur Digranagertsi yālī şāhīr-sāzandalarıñ üyşmeleñde aydım edip aydandıklarını, XVII asırıñ görnükli ermeni şāhīri Miranıñ bolsa hut Nesīmīniñ şēgirtleriniñ bīri bolup, onuñ ideyalarını dovām etdirenliğini habar beryēr.<sup>60</sup>

22 (4)Nesīmīniñ dörediciliği bir ādama yā dā belli bir halkıñ şāhīrına dēl, eysem bütīn Gündogarıñ edebiyā(1)tına ulı tēsirini yetiripdir. Ençeme şāhīrlar onuñ ideyasına eyerip ōzleriçe eserler döreden bolsalar, ençemesi Nesīmīniñ goşgularında tahmıslar, nezīreler yazıpdırlar. Nesīmī bārada beyik şāhīr Novāyınıñ yātlamaları hās da ēhmiyetlidir. Ol özünüñ “Mecālīs-un-Nifāis” ātlı eserinde Nesīmīniñ dörediciliğine ulı baha beripdir.<sup>61</sup>

(2)Gündogar klassik şāhīrlarından, ılıyta da, türkmen klassik şāhīrlarınıñ içinde Nesīmīniñ eserleriniñ çeperçilik ussātılığından, onuñ şāhīrāna pikirlerinden, ideya-tematikasından tēsirlenmedik şāhīr kēn dēldir.

(3) Nesīmīniñ tē ölinçē ōz ideyasına vepālī bolup gālmagı, hat da derisi soyulyarkā da ondan dēnmezligi dünyēni hayran galdıran mertlikdir. Şonuñ üçin hem onuñ obrazı mertliğin ve ōz idelama vepālılığın simbolı hökmünde edebiyāta giripdir. Klassik şāhīrlar ōz öñe süryēn ideyalarınıñ emotsional tēsirini artdırmak üçin ōz aydyan zātlarına nederecede vepālılıklarını bildirmek üçin hut Nesīmīniñ obrazından peydālanıpdırlar:

Kēşki vāsıl kılıp vaslında öldürse meni

Işkıda rısvā kılıp, ēlemge güldürse meni

Kim Nesīmī, dek kesip, başımnı sındırса meni,



Pāş edip bũ cümleyi ēlemge bildirse meni

Dēnmenem andag kim ol esmaya āşık bolmuşam<sup>62</sup>.

(4) Yā - dā:

Bīrehīmler çün Nesīmī dek derim soydursalar

Bũ şirin cāndan geçer men, yāri senden geçmenem<sup>63</sup>.

(5) Halk dōrediciliginde Nesīmē nēhak cezālandırılan hökmünde garalyār:

Nesīmī dek postun nēhak soydular,

Seniñ ogluñ iki gözün oydular,

Āgaları bir guyuda goydular,

Dāg yıkıldı, çınārıñdan ayrıldıñ<sup>64</sup>.

(6)Şular yālı mısāllarıñ sānını nēçe diyseñ köpeltmek mümkin. Yōne gep olarıñ sānında dēl de, Nesīmīniñ dōrediciliginiñ özünden soñkulara acāyıp nusga bolup hızmat edenligindedir. Ol yā dā beyleki bir maksat bilen Nesīmīniñ ādını agzamadık türkmen şāhīri yök diyerlikdir.

23 Türkmen klassıkı edebiyātınıñ görnükli vekīli (1)Nürmuhammet Andalıp bolsa, hut Nesīmē bağışlāp “Nesīmī” ātlı tārīhı poema dōredipdir. Çuññur filosofiya yugrulan ve çeperçilik ussātlığı tarapından da Gündogarın beyleki beyik şāhīrlarından gayra durmayan acāyıp eserler dōreden hem de öz panteistik ideyası ugrunda tutanyerli göreşen, emmā dīndārlar tarapından ayıplanıp, nēhak gīnalıp öldürilen beyik tümken şāhīri Nesīmē bağışlanan bũ tārīhı ve biografiki hesiyetli poema, ine şeyle başlanyār:

(2)“... Emmā gadīm eyyāmda Seyit Nesīmī diygen bir buzurgvār ötüpdür. Arap tilinde erdi, türkī tiline aylantırıp nīçe günler m‘ hnet ve muşakgat tartıp, nazm eterge bīl bağılāp, mah cumadilessanı ayında, onbirlenci günü yazmakga meşgūl boldum”<sup>65</sup> diyen proza girişenden soñ, hudāga mınācāt okalyan ve bũ poemanı yazmaklığa seb‘ p bolan zātлары aydılyān giriş poeziyasından soñ Andalıp:

Mıkāmātı Nesīmī şeyih Mansūr

Kılar men nazm türkī gel okı gör.

Bār erdi kim Musur şehride bir nūr,  
Ezelden övlüyēh ol şeyhi Mansūr-<sup>66</sup>

(3)diyip, poemaniñ syujetini hās īrki dövür bilen, yāgnı Mansur bilen baglanışdıryār.

(4)Mansūr yāşlıkdan örēn zehinli bolupdır. Onuñ Enel ātlı bir gız doganı bār eken. Enel çiltenler bilen gatnaşık saklayār. Onı il duyuyār ve Mansūra gıcālat beryērler. Mansūr onı anıklamak üçin Enele duyduurmān, onuñ ĩzına düşüp giduyēr. Enel çiltenleriñ mekānına baryār. Mansūr hem onuñ ĩzından baryār. Mansūra bir kēse mey beryērler. Mansūr serhōş bolup şū aşakdākı setirleri gaytalap yöryēr:

(5) Diydi “Elfazı küfir” azgını açıp,  
Köprüdip azgını köpügin saçıp,  
Kayu yerdēki möllalar yügürdi,  
“Bū sözi aytmagıl” diyip, onı urdı,

Olar urgan sāyı, bū kıldı tekrār  
“Enel hak” diyip, yörür köçe-bāzar.<sup>67</sup>

(6)Möllalar Mansūrı nēçe goydurecak bolsalar da Mansūr “Enel hak”, “menel hak” diymesini goymayār. Möllalar onı dīnden çıkan hökmünde hāna yamanlayārlar, hāniñ hökümi esāsında Mansūrı tutup dārdan asyārlar. Emā gudrat bilen dār Mansūrıñ bogazını gıs(1)mayār. Şeydip ol yedi gün dārdan asılgı duryār. Emmā Mansūr şonda da ölmēn, şol bir “Enel hak” sözüni gaytalayār. Onuñ diline tīg basyārlar. Şonda da goymayār. Āhırda möllalar oña hās ağırak cezā bermegini hāndan hāyış edyērler. Hān bolsa Mansūrı sañsar dāş etmegi buyuryār. Onı şeyle hem edyērler. Her geçen oña bir dāş-kesek oklāp geçuyēr. Zıñlan kesekdir dāşdan depe tursa da, Mansūra hiç zāt bolmayār. Emmā şol yöldan geçip baryān Şeyh Zunnūn Musri diyen bir şahs<sup>68</sup> oña dāşa derek çemen oklayār velī Mansūr dāt edip gīgırıberyēr. Muña geñ galan Zunnūn: “Ey Mansūr, sen nēme üçin ĩl dāş oklasa da sesini çıkarmān, men gül oklasam da gīgırıberdiñ” diyip sōrayār. Onda Mansūr:

(2) Alarnıñ atganından hiç zıyān yok,  
Meniñ hālım bilür siz hiç gümān yok,  
Siziñ atganiñız bize pıçakdan,  
Gatırak degdi bizge çün tayakdan<sup>69</sup>

(3)diyip cogāp beryēr ve “Ey, Zunnūn, meni munuñ bilen hem goymazlar, dārdan asıp ōda yakarlar. Şonda sen meniñ külümnden bir gısım alıp gitgin. Çünki, men yananımdan soñ köp vagt geçmēn, güyçli yağmır yağıp, deryālar daşıp başlar. Şèheriñ suv alar gorkusı bolar. Şonda hān başga alāç tapmān, “Kim suvuñ önüni alıp bilse, köp māl bercek” diyip car çekdirer. Şonda sen meniñ cesedimden alan külüñi deryāniñ yüzüne sepersiñ velī, suv peselip öñki kadına yeter. Ençeme bīgünē ādamlar ölümden halās bolar, sen hem köp zādıñ eyesi bolarsıñ” diyip ves’yet edyēr. Dogrudan hem hāniñ hökümi esāsında dīndārlar Mansurı ōda yakyārlar. Zunnūn bolsa Mansürniñ aydışı yālı, onuñ külünden bir gısım alıp gidyēr. Aradan köp vagt geçmēnkē de Mansürniñ aydışı yālı, āpı-tupān turup sīl gelyēr. Hān goşunu siliñ önüni alıp bilmeyēr. Şonda Zunnūn Mansürniñ külünü deryāniñ yüzüne sepyēr velī, deryālar peselip öñki derecesine gelyēr. Emmā suvuñ yüzünde bir ākca köpük emele gelyēr ve ol köpük “Enel hak” diyip, seslenip Halap hānınıñ bāgına akıp baryār. Şol vagt hem bāgda seyil edip yören Halap hānınıñ gīzı bñ “Enel hak” diyip, aylanıp yören köpürçige geñ galıp, oña barmagını degrip dādıp göryēr. Ol gīz gudrat bilen şol köpükden hem gövrelı bolyār. Bñ habarı eşidip gīziñ atası onı(1)sandıga salıp deryā taşılayār. Sandık akıp Bagdat şèhrine baryār. Bir bālıkçı ol sandığı tutup ōz öyüne alıp baryār ve sandıkda yañkı gīziñ oğlı bolyār. Gīz başdan geçiren zātlarını bālıkçā gürrüñ beryēr. Bālıkçı onı ōzüne gīz okunyār. Dünyē inen çāgacıga bolsa Nesīm (Neseb) āt goyyārlar.

(2)Edil şol vagt bālıkçıniñ ōz ayālınıñ hem oğlı bolyār. Onuñ ādına Emīr āt goyyārlar.

(3)İne, şeylelik bilen, Nesīmī dünyē inyēr. Yōne ol göyē Mansürniñ oğlı, yāgñı gudrat bilen Mansürdan önen yālı edilip görkezilyēr. Andalıbıñ bñ “Nesīmī”

poemasınıñ süññi tārīhi şahslar, tārīhi vākalar bilen bağlanışıklı bolsa da, bũ yerde Andalıp tārīhi hakīkatdan daşlaşıp fantaziya yüz uryār. Mansürin panteistik ideyasını dovām etdiryēnligi üçin Andalıp, Nesīmīni göyē, Mansürdan önen edip görkezyēr. Emmā beyle usūlda dünyē inmek tārīhda bolan yā dā bolcak hādīsa dēl. Gālīberse de, Mansür bilen Nesīmīniñ arasında bēş asıra golay dövür yatīr. Dogrusı, Mansür hakīkatdan hem tārīhi şahs. Őzi hem sūfizmiñ in güyçli vekīlleriniñ bir bolup, islāmın dogmatikasına garşılıklı ugur bolan Hallācīye diyen panteistik ugrı esāslandırانlarıñ bīridir. Mansür pars velāyatınıñ Bayda diyeñ rayonınıñ golayındakı Ture diyen yerde 858 nci yılda eneden bolyār. Onuñ dolı adı Abu-l-Mugıs al Husain ibn Mansür ibn Muhamma al Baydavı al Hallāç bolmalı<sup>70</sup>. Onuñ atası zoroastrizm dīniniñ tarapında bolupdır. Mansür yaşlıkdan öz dövrünüñ sufistleriniñ, ılaytada, görnükli şeyh Cunaydıñ halīpalığında sūfizmiñ filosofiyasını övrenyēr. Soñra ol Orta Aziya, Hindistan ve Pars velāyatlarınıñ birnēçesini aylanıp, 908 nci yıllarda Bagdada baryār. Şol yerde de ol öz tövereginde şēgirt yıgnāp, panteistik ideyanı yöredyēr. Şonuñ üçin hem ol dīnsizlikde ayıplanıp tutulyār ve zındānda sekiz yıl saklanıp, 921 nci yılda sud edilyēr. Yedi aya çeken sud meclīsinden soñ, 922 nci yılın 26 ncı martında rūhānıların pitivā bermegi bilen Mansürü cezālandırıp öldürmek bārada karār çıkarılyār. Şol karār esāsında da Mansürü ilki urup māyıp edyērler, ondañ soñ el-ayagını agaca çüyleyērler, ondan soñ kellesini kesip, meydini hem öda yakyārlar<sup>71</sup>.

26 Görnüşi yalı, Andalıbın “Nesīmī” poemasınıñ (1)Mansür bāradakı beyānı hem çeper esere mahsūs bolan kēbir ulaltmalar yā dā kiçeltmeler hasāp edilmese, esāsañ, tārīhi yazgılar bilen gabat gelyēr.

(2)Mansürin biografiyası ve onuñ dörediciligi Nesīmīde gızıklanma döredip, onuñ öñe süren panteistik ideyası yāş Nesīmīde ulı tēsir gāldıryār. Ol ilkinci goşgularını hut Mansūra öykünip yazyār ve onuñ panteistik ideyasını dovām etdiryēr. Bũ ideya zerārli Mansürin başına düşen pācıgalı yagday öz başına da düşer gorkusını āñsa da, Nesīmī

şol ideyadan dēnmeyēr. Andalıbıñ “Nesīmī” poemasında da Nesīmīniñ yāşlık yılları edil şeylerēk sūratlandırılıyār.

(3)Emīr bilen Nesīmī yāşlıkdan bile oynāp, bile mekdebe gidyēr. Bir gün Nesīmī Emīre garāp:

Bū bagdat şèhrine sen hān bolar sen,

Sıyāsatlı ulug soltān bolar sen,

Meni sañsar edip dāra asar sen,

Soyar sen, derime sāman dıkar sen<sup>72</sup>

(4)diyip, bolcak zātları öñünden habar beryēr. Aradan ep-esli vagt geçensoñ, olarıñ mōllası bir düyş göryēr. Düyşünde mekdebiñ içinde bir daragt gögerip, töverege yagtı salyār. Bū düyşüni ol bir dervüşe aydyār. Dervüş bolsa, “Seniñ mekdebiñde bir velī bār. Sen onı bilerin diyseñ, oğlanlarıñ hersine bir cüyce ber de, onı hudāyıñ görmecek yerinde öldürip getirmegi buyur. Göreli, kim nēme edyēr” diyyēr. Molla hut şeyle hem edyēr. Oğlanlar cüycēni alıp, hersi bir yere gidyērler ve “Şu yerde hudāy görmez” diyip, bukurak yerde cüycēni öldürip getiryērler. Emmā diñe Nesīmī “Men-ē hudaysız yeri görmedim” diyip, cüycēni öldürmēn getiryēr<sup>73</sup>. Mollası “Megerem velī şū oğlan bolsa gerek” diyip, Nesīmīni gümān edyēr. Soñra mūnı hās anıklamak üçin oğlanlara ödun çöpleyip, onı ötsuz üflēp yakmagı tabşırıyār. Beyleki oğlanlarıñ çöplēp getiren ödunları üfleyleri bilen yanmayār. Emmā Nesīmī öz getiren ödunını üfleyēr velī, ödun tutaşıp öt alyār. Mūña hayrān bolan mōllası mūnuñ yöne adam dēldigini gümān edyēr. Nesīmīniñ özi hem dīvāna bolup çıkıp gidyēr. Şu yerde Andalıp Nesīmīniñ bolşunu sūratlandıranda:

(5) Bolup çöllerde vagşılarga hemrāh,

Goşulıp gūrt-guşga yügürdi her gēh.

Yügürip kēhi saga, kēhi sōlga,

27 (1) Alıp pāta “huv” diyip, girdi yōlga,

Koy, keyik, gulan, gūrtlar yarasın

Bakar, iymler idi eylēp dovāsın<sup>74</sup>

(2) diyip, ōzūni “Leylī-Mecnūn” dessānındākı Mecnūniñ obrazı bilen utgaşdıryār. Eger Mecnūn ōz Leylīsi, yāgnı ōz idealı ugrunda cepā çekip yōren bolsa, Nesīmī hem ōz idealı ugrunda dūrlı kīnçılıklara döz gelip yōr. Ōzi hem Mecnūn yālı dāg-düzlerde gezip yōrşüne ençeme acāyıp goşgular düzüp, çem gelen govaklarda taşlaşdırıp gidiyēr. Onuñ gazallarını ādamlar yıgnāp ōzbaşına kitāp ediyērler. Nesīmīniñ şol gazallarından kēsini avtor ōz “Nesīmī” poemasınıñ içinde de getiriyēr. Soñra Andalıp: “Emīr kelnīñ sözün imdi eşidiñ” diyip, Nesīmīni bū yerde goyyār da, Emīr kelden söz açyār.

(3)Emīriñ atası ölüp, ol enesi bilen gālyār. Emīr eşekli ōdun çekip, onı satıp güzerān göryēr. Şol dövürde de bagdadıñ hānı ölüp, onuñ ornuna tēze hān saylamalı bolyārlar. Şol vagtlar hān saylananda dövlet guşunu uçurup, ol guş kimiñ başına gonsa, şonı hem hān belleyen ekenler. Ādamlar şol guşı uçurup “Kimin başına gonarkā” diyip durkalar, Emir kel hem eşekli ōduna baryār. Guş gelip Emīriñ başına gonyār. Emīr yetīm oğlan bolansoñ begler onı ēsgermēn “Guş yalñışdı” diyip, guşı tēzeden uçuryārlar. Andalıp bū vākani örēn çeper ve real beyān ediyēr. Her kimiñ hān bolasınıñ gelşini ve Emīr keliñ sıpatını şāhīr şeyle sūratlandiryār:

(4) Şēherge car çırlatdı çıkınlar,  
Bū guş kimge gonar bārça bakınlar.  
Ulusniñ bārçası bir yere çıkdı,  
Yasanıp hem düzenip, ol guşga bakdı...  
Emīr kel eşege ōtunni yüklēp,  
Garadı ol guşa gözünü diklēp,  
Gelip kel başıga guş gondı, guvandı,  
Degip dırnağı başını gānatdı.  
“Başım; başım” diyip, yıgladı ol dem,  
Gülüşdiler gāşında duran ādam.

Çapışıp geldiler begler mucemmel,  
“Kime gondi” diyip, gördi bir kel,  
Geyiban dōnı egninde pāra-pāra,  
Başınıñ bārısı gonaklı yara,  
Onuñ sassığından serpildi begler,  
Bū guşınıñ pıglı āzdı diydi begler...<sup>75</sup>

28 Netīcede, guşuñ bū gezekki gonanı hem hasāp edil(1)mēn, onı tēzeden uçuryārlar.  
Emmā guş yine Emīriñ başına gonyār. Şeylelikde, Emīri āhırı şā edinmeli bolyārlar.

(2)Andalıp Emīri şā edensoñ, yine Nesīmī hakda gür beryēr. Nesīmī dīvāna dek şol gezip yörşüne panteistik hēsiyetli goşguları yazıp, mōlla-müftüler bilen dürli meseleler hakda cedelleşmekden hem gaytmayār. Nesīmī oları gören yerinde “Essalovmaleykim tişak mōllalar, cuma günü günde gül, mōlla musulmānda gül” diyyēr. Poemada görkezilişine görē, Nesīmīniñ “tişak” diymegidişleri ak, içleri gara mōllalar diydigidi. Onuñ “Cumga günü gündegül mōlla musulmānda gül” diymegi bolsa “Cumga günü günlerde gül, mōlla musulmanda gül” diyildigidi. Emmā mōllalar Nesīmīniñ birinci aydan “tişak” sözüni sōgünç-ucıt mānıda ikinci sözüni bosa “Cumga günü gün degil, mōlla musulmān degil” mānıda düşünyērler. Şonuñ üçin hem mōllalar “Nesīmī bize de, dīne de dil yetirdi” diyip, hāna arz edyērler. Hān bolsa Nesīmīni tutup dāra çekmegi hōküm edyēr. Görnüşi yālı, poemada Nesīmīniñ tutulmagına onuñ mōllalar bilen yokarkı çaknışıgı sebēp bolan yālı. Elbetde, Nesīmī bilen mōllalarıñ arasında yokarkı vāka bolan dēldir diymek bolmaz. Emmā maglūmātlara göre, Nesīmī bilen dīndārlarıñ arasındakı konflikte yokarkı dēl de, Nesīmīniñ panteistik ideyaları seb‘ p bolyār. Nēhili hem bolsa, poemada görkezilişine görē:

Eşidip şā anı diydi “Basıñlar,  
Ane dervezede eltip asiñlar<sup>76</sup>

(3)diyip buyruk beryēr. Nesīmīni tutup dārdan asyārlar. Emmā Nesīmī şonda da öz ideyasından dēnmeyēr. Gudrat bilen onı dār hem gısmayār, dili hem sözlemekden

gālmayār. Mōllalar muña hayrān bolup, oña başga cezā berilmegini hāndan talap edyērler. Hān bolsa “Derisini soyup saman dıkıñlar” diyip, tēze buyruk beryēr. Nesīmīni dārdan düşürip dābanından başlāp, tē depesine çenli soyyārlar. Derisine de saman dıkkıp dervezeden asıp goyyārlar.

(4)Nesīmīniñ asılgı dervezesinden geçip, Emīr kel şikāra ugrayār. Şonda Nesīmīniñ derisinden:

Èhli iman ĩşlerin şol demde inkēr etdiler,

Çün Nesīmīni Halap şehrinde berdār etdiler<sup>77</sup>

29 (1)diyen ovāz çıkyār. Emmā Emīr kel muña üns bermēn geçip gidyēr. soñra Emīr kel şikārdan dolanıp, ene şol dervezeden geçyēr. Şonda Nesīmī:

Belent ovāz bilen feryād kıldı,

“Sözüm eşit şāhım” diyip dāt kıldı,

- Kanı antiñ kanı şertiñ vepāsı?

Uluslarıñ erür sen pātişāsı,

Kiçilikde ne vagdalar kılıpdıñ,

Bū ĩşleriñ bolarını bilipdiñ<sup>78</sup>

diyip, Emīr bilen yāşlıkda bolan gürrüñlerini yatladıyār. Muni eşiden Emīr kel onuñ Nesīmī ekenligini bilip ökünyēr. Nesīmīniñ derisin dārdan düşürip: “Meniñ yüzüm gara boldı. Rakıplar sözüne gidip hatā kılıpdırñ” diyip yas tutyār. Nesīmīniñ cesedini hāmına salıp, hezzet-hormat bilen hān-beglerin cāylanyan gonamçılığında cāylayār:

Eltip hānlar mazārı arasında

Onı goydı çu şālar arasında<sup>79</sup>

(3) Ondañ soñ Emīr kel bū bolan ĩşi mōllardan görüp, olardan ār almakçı bolyār:

Ne yerde bolsa gelsin mōlla

Oña engām köp ihsān eter men<sup>80</sup>

(4) diyip car çekdiryēr. Neticede, hāniñ bercek engāmından hāntamā bolup, yurduñ èhli mōllası hān köşgüne yıgnanyār. Köşgüñ golayında bir suv degirmeni hem bar eken. Hān



ol degirmeniñ suvunu sovdurıp, möllalarıñ hemmesiniñ damagını şol yāba çalmagı buyruk beryēr. Buyruk şol bāda yerine yetirilyēr. Möllalar gānından suv degirmeni yöreyēr. Emmā yekece agsak molla ölmēn galyār. Onuñ öyi gatı dāş bolansoñ yetişmēñdir. Ol bñ vākamı yōlda eşidip, ĩzına dolanyār ve telim oylāp öyden çıkmān yatıyār. Āhırda onuñ dīri ekenligini bilip, onı müderres-okadıcı edinyērler. Ondan soñkı möllalar hem göyē, şol agsak mölladan bēri gaydanmış. Şeylelik bilen:

Enāyāt kılda tañrım boldı encām,

Rıśāleyi Nesīmī boldı itamām<sup>81</sup>

(5)diyilip poema soñlanyār. Bñ poema baglanışıklı setirlerden soñ, Andalıbıñ pelekden şikāyat edip, (1)“Süleymāndır ĩsgender yālı şāları, Yusūp kimīn cānānları, Nesīmīdir Mansūr yālı merdānaları sīlamadık pēleriñ asıl sīlacagı yokdur, sizem ēgē boluñ” diyen mānıda bir goşgusu yerleşdirilipdir. Şāhiriñ:

Ey Andalıp ötdi bñ dünyēden hemme ēr

Bir mekir ile āldāp hemmēni yuvutdı gara yer

Gālmaz bīrisi mūrşidi, kēmil yene hem pīr,

Ēgē boluñ çarh burunkıları nētdi...

(2)diyip, soñlayān bñ goşgusınıñ poemanıñ ĩzında getirilmegi yōne yerden bolmasa gerek. Çünki Andalıp öz gahrımānı Nesīmē ulı simpatiya bildirip, oña pelegiñ zulüm edişine gīnanyār. Şū zātlara esāslanıp, Andalıbıñ bñ goşgusına şāhiriñ sözsoñusı-poslelogı hökmünde de garamak mümkin.

(3)Umūman, Andalıbıñ Nesīmē bolan polojitel garayşını onuñ beyleki bir meşhūr eseri bolan “Leylī-Mecnūn” dessānında da görmek bolyār. Mısāl üçin, “Leylī-Mecnūn” dessānınıñ elyazma nusgasınıñ bīrinde Mecnūniñ atası Mīr Seyit özüne perzent dilēp, Kēbē zıyarata baryār. “Oşol gīce tüyşünde Seyit Nesīmī gelip, Mīr Seyitge aytdı: Hudā tagālā saña bir ogul perzent berdi. Ol ogul biziñ perzendimiz bolgay, biziñ dek dīvāna ve rısvā bolur. Andan perzent bolmagay. Emmā kıyamatgaçe āt galgay ve yedi iklīma ādı meşhūr bolgay. Ātıga Kayıs goygay siz. Emmā pātişāga

hudāy tagālā bir gīz perzent ata kıldı. Anıñ adı Leylī bolgay. Husnı ve cemālī ıklīma tolgay. Seniñ ogluñnıñ dīvāna ve rısva bolmagıya şol sebēp bolgay” diyip, gayıp boldı.<sup>81</sup> “Bū mısāldan görnüşine görē, Andalıbıñ Nesīmē bolan garayşı rūhānıların garayşınıñ düybünden tersine bolup duryār. Çünki rūhānılar Nesīmīniñ çuññur filosofiyasına düşünmēn, oña dīnden çıkan, hudāya şek yetiren dēli-dīvāna hökmünde garayārlar. Emmā Andalıp Nesīmē öz dövrünüñ güyçli filosofı ve beyik akıldār şāhīri hökmünde garayār. Eger dīndārlar Nesīmīni “yolunı urduran” yaramaz ādam hökmünde günēkērlēp, dīriligine derisini soydurıp, onı nēletlēn bolsalar, Andalıp Nesīmīni öñden görücü güyçli filosof ve ālım ādam hasaplayār. Şāhīr oña ādamların gıssanan yerinde kömege yetişyēn yā dā ādamların düyşüne girip, oların arzuvarına yetmēge kömek

31 edyen Hıdır-(1)Ilyas yālī fantastik şahsların hatarında garayār. Şūnuñ bilen birlikde, dīndārlar tarapından ayıplamagına garamazdan, şol dövürde Nesīmē şeyle ulı baha berip, oña güyçli sımpatiya bildirmek üçin şāhīra ulı bātırgaylıgıñ gerek bolanlığını hem yatlamak gerek. Şeyle de bolsa onuñ mert hem de durnuklı şahsiyetine guvanan Nūrmuhammet Andalıp Nesīmī bārada yörite eser döredip, onuñ ādını ebedileşdirmek ugrunda asıllı ĩş edipdir. Emmā bū poemanın girişindeki “... Gadīm eyyāmda Seyit Nesīmi diygen bir buzırgvār ötüpdır. Arap tilinde erdi, türkī tiline aylantırıp, nīçe günler m’hnet ve muşakgat tartıp nazm eterge bīl bağlāp, tārīh mah cumadil-essanı āyıda, ön birlenci günü yazmakga meşgūl boldum”<sup>82</sup> diyen setirlere esāslanıp Andalıbıñ bū “Nesīmi” poemasını onuñ original eseri dēl de tercime eseri diyip çaklānlar hem boldı<sup>83</sup>. Andalıbıñ bū poemasını göçüren ve özi üçin Esīrī lakamını ulanan kētip tarapından poemanın soñunda şeyle setirler getirilyēr:

Esīrī hākısārı bibezagat,

Yöredip hāmeni kıldım kitābet...

Esīrī elgide boldı kitābet...

(2)İne, şū setirlere esāslanıbam kētip hökmünde gelyen Esīrīni “Nesīmi” poemasınıñ avtorı yā dā onı arapçadan türkīçē tercime eden diyip çaklāyan pikir hem

peydā boldı.<sup>84</sup> Bū çaklamaniñ döremeginiñ düyp sebēbi hem yokarkı mısāldākı “Esīrī elgide boldı kitābet” diyen setiriñ asıl mānısınıñ avtor dēl de, “Esīri tarapından göçürilip yazıldı” diyen mānıda gelyendigini añmazlıktan gelip çıkyār. Aslında “kitap” sözi “kētip” sözüniñ köplügi bolup, ol göçürip yazıcı, (pisar’, perepisçik), sekretar’, kallioğraf mānılarını añladyār<sup>85</sup>. Onsoñam, eger bñ “Nesīmī” poeması eseriniñ öz original eseri bolan bolsa, onda, ol “Esīrī elgide boldı kitābet” diyip, özünü göçürici hökmünde görkezmēn, oña derek ol avtor mānısını añladyan “muallıf” sözüni ulanıp, “Esīrī elgide boldı muallıf” diyerdi. Onsoñam, Esīrī sözüniñ mānısı-esir, bende, gul, hudayıñ gulu diyen mānılarda bolup, ol söz beyleki edebī yādıgērliklerde getirilende de, “bende, gul” mānını añladyār. Mısāl üçin, Saykalınıñ “Yūsüp-Züleyhā” poemasında

32 görkezilişine (1)görē, Yūsüp Müsüre ēkidilip baryārka ol öz enesiniñ mazārını görüp aglayār. Saykallı şol yerde öz ādından şeyle goşğı getiriyēr:

Gara günlerini gören ol nıçe māh,

Esīrī mübtelāga yıglañızlar...

Gutulmaz Saykalı dünyēde gamdan,

Ke ol bagtı garaga yıglañızlar<sup>86</sup>.

(2)Bñ gazal tutuşlgına “Nesīmī” poemasınıñ izında da getirilyēr. Çünki bñ gazal şunuñ yālı pācıgalı vākalara bağışlanan elegiya bolansoñ, ol “Nesīmī” poemasınıñ izına da goşulıdır. Yōne nēme üçindir kētip bñ gazalın Saykalınıñ ādı getirilyen soñkı iki setirini üytgedip, oña derek Nesīmīni öldüren Emīr hāniñ ādını getiripdir:

Gara günlerni gören ol nıçe māh,

Esīrī mübtelaga yıglañızlar...

Gutulmaz bñ Emīr dünyēde gamdan,

Neseb bagtlı garaga yıglañızlar<sup>87</sup>

(3)Görnüşü yālı, bñ mısālda da “Esīrī” sözi āt dēl de, “bende”, “gul” mānısında gelyēr. Doğrı, kēbir maglūmātlara görē, XIX asırda Kokantda Esīrī lakamlı bir köşk şāhırınıñ bolanlığı hem aydılyār<sup>88</sup>: Yōne şü Esīrī lakamlı şahs bolan hem bolsa, biz bñ

bārada N. Gullayeviñ “Esīrī göçüricidir. Eger onı (Nesīmī poemasını – N.G.) Esīrīniñ öz eseri hasāplasak, onda ya ha Esīrī yā dā Andalıp plagiat bolup çıkyār. Çünki poemadâkı umūmılıklar, meñzeşlikler tēsiriñ öykünmēniñ çēginden çıkyār. Ençeme acāyıp dessānlarıñ ve nepīs şıgırlarıñ avtorı bolan Nürmuhammet Andalıp bolsa, haysıdır bir şāhīrdan göçürmek bilen meşğullanmacaklığına biz inanyāris”<sup>89</sup> diyen pikirini goldayāris. Çünki bñ poemaniñ soñundâkı Esīrīniñ “kitabet kıldım” diyen 1774 nci yıldan Andalıp öñrēk yaşāp geçiripdir. Diymek, bñ “Nesīmī” poeması hem Andalıp tarapıñdan hem soñ göçürilip yazılıpdır. Galıberse de, bñ poemaniñ avtorınıñ Esīrī bolandığını tassıklayan başga hıç hīli maglūmāt yök.

(4)Şū yerde başga bir zādı hem bellēp geçmek gerek. Ol hem bolsa Andalıbıñ “Nesīmī” poemasınıñ golyazma nusgasınıñ biri bolan 1138-b nomerli nusgasınıñ 33 öñünde 98 setirden ibārat giriş sözi yerleşdiri(1)dipdir. Emmā “Nesīmī” poemasınıñ öñündēki bñ giriş sözi dölulığı bilen Andalıbıñ “Yūsüp-Züleyhā” dessānınıñ öñünde de getirilyēr. Andalıbıñ “Yūsüp-Züleyhā” dessānını yazmaga nēmeleriñ sebēp bolandığı bārada gürrüñ beryen bñ giriş sözüniñ şol görnüşrēkde “Nesīmī” poemasınıñ öñünden getirilmegi okīcida şübhe döredyēr. Sebēbi bñ giriş sözüniñ umūmı mazmūnına garalanda da ve onuñ:

(2)... Bār “Kısas” içre acāyıp dessān  
Ne boladır kılsañ anı bossān,  
Işk hakīkatnı sapak eylesun,  
Beyle erur, āşıkı pēk añlasun,  
Bilsun özün ışk yolun tutmasın,  
Beyle ke dagvāyı durug etmesun...  
Munça sözi kıldı hekāyat olar,  
Yūsubı-Sıtdıkdan rovāyat olar,  
Andalıbıñ maksadıdır bostān,  
Köñlüge hoş geldi acāp destān,

Eyledi türkî dil bilen ibtidâ,  
Kêhi nasr, kêhi gazal hoş hovâ,  
Bir nîçesin nazm-muhammes kılıp...  
Âşıku-magşüklara bes kılıp...<sup>90</sup>

(3)diyen setirlerine seredilende de, bû giriş sözi “Yûsup-Züleyhâ” dessânına değışli bolup duryâr. Çünki bû mısâlîñ içinde Yûsupdır Züleyhâniñ âtlarınıñ getirilmegi ve bû eseriñ dessân formasında yazıldığını hem de onuñ âşık-magşüklara bağışlanandığını añladyan setirler bû girişin “Yûsup-Züleyhâ” dessânına değışli bolandığını tassıklayâr. Şonuñ üçin hem bû giriş sözi “Nesîmî” poemasınıñ önüne göçüricileriñ hatâsı bilen tötenden düşüpdür<sup>91</sup> diyen pikir hem bâr. Emmâ bû yerde êhli günê göçüricilerde bolmân, biziñ pikirimizçe, bû giriş sözi şâhîriñ iki eserine de değışli bolmagı mükîn. Sebêbi avtorıñ öz biografiyasına değışli şular yalı maglûmâtı öz eserleriniñ hemmesine de gîrizmêge moral’ hukûgı bâr, ikinciden, hem bû girişin “Nesîmî” poemasına da dahiliniñ bolandığını añladyan setirleri hem köp. Mısâl üçin, bû girişin başındakı: “Emmâ gadîm eyyâmda Seyit Nesîmî diygen bir buzorkvâr ötüpdür. Arap tilinde erdi, türkî tiline aylantırıp, nîçe günler m’hnet ve muşakgat tartıp, nazm eterge bil baglâp, târih mah cumadil-essânı âyıda önbirlenci günü yazmakga meşgûl boldum” yâ dâ şü aşâkdakı:

34 (1)Munça sözi kıldı hekâyat olar,  
Seyit Nesîmîden rovayat bular<sup>92</sup>

diyen setirleri hut “Nesîmî” poemasına değışlidigini añladyâr. Emmâ bû giriş sözi bârada dürli pikir bolansoñ, ol hâs tākiklanyançâ onuñ diñe “Nesîmî” değışli yerini almak bilen çeklenildi. Poemanıñ öz tekstiniñ içinde Andalıp öz adını getirmese de, Nürmuhammet Andalıbıñ “Nesîmî” poemasını yazanlığını añladyan kēbir maglûmâtlar saklanıpdır. Mısâl üçin, 1941 nci yılda 70 yaşlarında bolan Gızılbat rayon İsgender öbalı Seyitcan Kazı oğlu, Mölla Pürî Abam ogluna şeyle maglûmât beryēr. “Andalıbıñ aslı Hıva Türkmenlerindendir. Hıvada telim yıl okâp gelen Orazguli âhûndan eşidişime

görē, Yūsuf-Züleyhā”, “Zeynelarap”, “Leylī-Mecnūn”, “Sagdı Vakgas” ve başga da birnēçe kitapları düzen ve ĩl arasına yayradan Andalıpdır. Ol Seyit Nesīmī hakda arapça yazılan kitābı hem türkī dilen geçiripdir.”<sup>93</sup>

(2)Bū maglūmātdakı “Seyit Nesīmī hakda arapça yazılan kitābı türkī diline geçiripdir” diyen cümlēni hem biziñ pikirimizçe, ozal arap dilinde yazılan “Nesīmī” atlı poemanı tercime edipdir diyeñ mānıda düşünmeli dēl de, eysem Nesīmī hakda arap ve gündogar halklarıñ arasında rovāyat hökmünde yayrān syujetiñ esāsında Andalıbıñ ōzi türkī dilli ōz “Nesīmī” poemasını yazıpdır diyen mānıda düşünmek gerek. Andalıbıñ gīrişdēki “Seyit Nesīmī diygen bir buzorgvār ötüpdir, arap tilinde erdi, türkī tiline aylantırıp, niçe günler m‘hnet ve muşakgat tartıp nazm eterge bīl bagladım” diyen maglūmātına da edil yokarkı aydışımız yalı mānıda düşünmek gerek. Munuñ üçñ, bū poemanıñ girişinde avtor hudāya munācāt aydañdan soñ okıca yüzlenip şeyle setirler getiriyēr:

(3)Ke ondan soñ kılav bir kıssa āgaz,  
Hudādan bolsa tovfık serefrāz,  
Makāmetı Nesīmī şeyhi Mansūr,  
Kılar men nazm türkī gel okı gör.

(4)Bū mısāldakı “Makamet” sözi ayratın üns berilmegini talap ediyēr. Bū sözüñ  
35 mānısı arap-pars sözlüklerinde ine şeyle düşündirilyēr: “Makāmet orta(1)asır edebiyātına mahsūs bolan edebī janrdır. Munuñ hēsiyeti ol yā dā beyleki bir zāt hakda halk arasında gezip yören dürli gürrüñleri, rovāyatları bir yere cemlēp, belli bir syujet liniyasına salmakdır.” diymek, Andalıp hem “Nesīmī” poemasını hut şol usūlda yazıpdır. Yāgnı, ol:

Makāmet Nesīmī, şeyhi Mansūr,  
Kılar men nazm türkī gel okı gör

(2)diyip, Nesīmī ve Mansūr hakkında arap dilindēki gürrüñleri, rovāyātları yıgnāp, oları proza görnüşinden nazma-poeziya geçireñligini ve şol esāsda da ōzüniñ türkī dilli

original “Nesīmī” poemasını yazanlığını habar beryēr. Hut şū mısālīñ ōzi hem “Nesīmī” poemasına tercime edilen eser diymegiñ düybünden galatdığını görkezyēr. Galiberse de, arap dilinden türkī diline tercime eder yālı arap dilinde Nesīmī hakda entek hīç hīli maḡlūmāt yōk. Onsoñam arap-pars velāyatlarınıñ arasından çıkıp gaydan şūlar yālı rovātleriñ esāsında yazılan eserleriñ sözbaşında “Bū zāt (eser-rovāyāt) arap yā dā pars dilinde erdi, türkī diline aylandırdım” diymek şol dövür üçin yörgünli hēsiyet-tēr bolupdır. Bū bārada Ye. E. Bertel’s şeylerēk pikir yöredipdir: “Samıy termin”, “perevod” k proizvedeniyam bostoçnıñ avtorov nado primenyat’, ves’ma, ostorojno, ibo naşe ponimaniye etogo termina daleko ne vseгда sovpadayet s suşçestvuyuşçimi na Vostoke literaturnimi formami.” Bū zātlar üns berilmeli zātlardır. Hatdā, Andalıp ōz “Yūsüp-Züleyhā” dessānında da şū hīli tēri ulanyār. Andalıp “Yūsüp-Züleyhā” dessānını yazmaga sebēp bolan zatlar hakda gürrüñ edende:

(3)Geldi meniñ gāşıma bir şāhsuvār  
Nutkı-nezit yaḡşı söze intizār,  
Barçaları erdi maña hemnişin,  
Yüzleri gül, sözleri dür enkibin,  
Diydi olar: - Andalıba-bīnovā,  
Köñlümize düşdi acāp mācerā.  
Bār “kısas” içre acāyıp destān,  
Ne boladur kılsañ anı bostān...  
Yūsüp-Sıtdık, Züleyhānı sen,  
Türkī halāyıkga kılıp ber çemen  
Andalıbıñ maksadıdır bostān,  
Köñlüge hoş geldi acāp destān,

36 (1)Eyledi türkī til bilen ibtidā

Kēhi nasr, kēhi gazal hoş hovā<sup>94</sup>

(2)diyip, göyē Andalībīn tovakgaçıları haysıdır bīr türkī dēl eseri “Yūsüp-Züleyhānı” türkī diline geçirip bermegi hāyış eden yālī, Andalıp hem ādamların hāyışları esāsında “Eyledim türkī til bilen ibtidā” diyip, göyē başga dilli bir kıssanı türkī diline geçiren yālī, tercime eden yālī görünyēr. Şol sebēpli Andalībīn “Yūsüp-Züleyhāsına da” tercime edilipdir diyseñ diyip oturmalı. Emmā hakikatda bolsa, Andalıp arap velāyatından çıkıp gaydan “Yūsüp-Züleyhā” syujetiniñ fol’klor ve yazuvlı görnüşlerini-variantını övrenip, oları öz döredicilik, fantaziyasından geçirip, beyleki “Yūsüp-Züleyhā” atlı eserlere meñzeş bolmadık hut özünüñ original “Yūsüp-Züleyhā” dessānını döredipdir. Edil şūnuñ yālī mısālī Fizūliniñ “Leylī-Mecnūn” poemasında da görmek bolyār. Fizūliniñ dövürdeşleri hem ondan pars dilindēki “Leylī-Mecnūnı” türkī diline geçirip bermegi hāyış edyērler.

(3)...Olar āhırında meni tutdılar,

Bū bārada şeyle teklīp etdiler:

- Leylī bilen Mecnūn parsça köpdür,

Emmā Türkīlerde bū dessān yokdur,

Sen terkībe salıp yaz bū dessānı,

Kıl tēze könelen bossānı.<sup>95</sup>

(4)Fizūlī hem oların hāyışları esāsında, ozaldan bār bolan parsça “Leylī-Mecnūn” poemasını türkī diline geçiryēr. Diymek, eger biz, klassık şāhīrlarımıznıñ gatı pespēllilik bilen aydan “arap dilinden yā dā pars dilinden türkīçē geçirdik” diyen söz düzümini tercime etmek mānısında düşünsek, onda fizūliniñ “Leylī-Mecnūn” poeması hem tercime eser bolup çıkyār. Emmā hakikatda bolsa, fizūlī onı tercime etmēn, “Leylī-Mecnūn” syujeti esāsında türkī dilli ve original eserini döredyēr. Şū hīli faktların sānını entek hem köpeltmek bolar. Bū hīli faktlar bolsa Ye. E. Bertel’siñ örēn dogrı belleyiş yālī, klassık şāhīrların “türkī diline geçirdik” diyip, örēn kiçigövünlilik bilen aydan sözlerine tercime edipdir diyip düşünēymeli dēldigini tassıklayār. “Nesīmī”



37 poemasının döreyşi hem edil şonuñ yalıdır. Andalıp Nesīmī bārādākı köp material(1)ları övrenip, şolarıñ esāsında da şū “Nesīmī” atlı poemasını döredipdir. Yöne bñ “Nesīmī” poeması beyleki ışkī yā dā fantastikī hēsiyetli eserler yalı erkin syujetli bolmān, eysem hut tārīhı vākaları içine alyan tārīhı şahsıñ-Nesīmīniñ biografiyası bilen ayrılmaz bāglı bolan tārīhı poemadır. Şeyle bolansoñ, Andalıba Nesīmīniñ ömri ve dörediciligini oñat övrenmeli bolanlığı mēlim zāt. Andalıbıñ Nesīmē ulı hormat goyanlığına, onuñ dörediciligini oñat bilyenligine poemanıñ içinde Nesīmīniñ goşgularınıñ getirilip durulmagı hem şayātlik edyēr. Bñ poemanıñ içinde getirilyēn “Cellātlar”, “Seyid-ā”, “Berdār etdiler” yalı goşgular bolsa Nesīmīniñ öz goşguları bolmān, eysem Andalıp tarapından döredilip, Nesīmīniñ ādından aydılan goşgulardır. Çünki:

Dabanımdan soydular depēmge dogrı çıkdılar,

Anda kıldı tende cānım nālayı peryātlar

(2)diyip, derisi soylup öldürilen Nesīmīniñ öleninden soñ özünüñ soylup öldürilişi hakda goşgı yazmācağı mēlim zāt, edil şonuñ yalı hem:

Bñ tēheretsiz fakīhlar ol seniñ hökmüñ bilen,

Soydular, nāhak derimni gel gör imdi Seyid-ā

(3) yā dā:

Soydılar, çıkardılar, şol dem Nesīmīniñ derisin,

Yıglaşıp gökde melāyık cümlesi zār etdiler

(4)yalı Nesīmīniñ ölümü hakda yazılan bñ goşgularda Nesīmīniñ ādı getirilse de, olar Nesīmīniñ öz goşguları bolmān, eysem onuñ ölümü hakda Andalıp tarapından soñ yazılıp, eseriñ gerek yerine gīrizilen goşgulardır. Çünki bñ goşgularıñ mazmūnı da, logikası da şonuñ tassīklayār. Gālīberse de, bñ goşgularıñ dili, stili, ölçeği ve beyleki alāmatları hem Andalıbıñ döredicilik stiline lāyık gelyēr. Mısāl üçin, durmuşıñ pācıgalı ve dartgınlı yerlerini hās tēsirli beyān etmek üçin, “Yıglaşar gökde melāyık, cümlesi zār etdiler” diyen yalı āñlatmanı ulanmak Andalıbıñ dörediciligine mahsūs bolan hēsiyetdir. Munı Andalıbıñ “Yūsüp-Züleyhā” dessānında hās da oñat sınılamak bolyār. Ol Yūsübıñ

38 gözelligini gör(1)kezmek islände de, Yüsubiñ başına düşen pácıgalı yagdayı beyân edende de yokarkı “melâyıklı” añlatmâni aktiv ulanyâr. “Elgaraz Yüsup bû cogâpnı aytdı. Erse yedi gat asmâniñ işigi açılıp, tamâm melâyıklar nazarra kılıp zâr-zâr yıglâp mınâcât kıldılar”... Tamâm melâyık Yüsubiñ cemâlına tomâşâ kılıp nazara kılar erdiler:

Melâyık, hüyr ile gulman, görüp câniñ kılar gurbân

Perîzât, ınıs-u cın hayrân velî ışk cahan örtêr

(2)Bû mısâliñ içindêki söz añlatmalar da, goşgı düzülişiniñ forması da, hatda ölçegleri de “Nesîmî” poemasınıñ içindêki yokarkı mısâl getirilyên goşgular bilen utgaşıp gidyêr. Şû ve şûña meñzeş tekstologik mısâllar hem bû poemaniñ avtoriniñ Andalıp bolangını tassîklaycı goşmaça faktlardır.

(3)Ozal belleşimiz yâli, çeper esere mahsûs bolan kēbir ulaltmaları, kiçeltmeleri, kēbir fantaziyalaşdırmagı hasâp edilmese, onda bû poema, esâsan, târihi vâkalardan ugur alyâr. Mēlim bolşı yâli, poemada baş gahrımân Nesîmîniñ ōzi bolup, onuñ dünyē inişinden başlanıp, oğlanlık yıllarında adatdan daşarı hareketleri, yigitlik yaşlarında hurūfizmiñ panteistik ideyasını goldayşı ve tē ölyençē-öldürilyençē şol ideyâ vepâli bolup gâlişî dürli vâkalar arkalı beyân edilyêr.

(4)Panteistik ideyanı vagız edyēnligi zerârlı yâzgarılıp cezâlandırılcağına gözi yetip duysa da, şol ideyasına vepâli bolup ölyēnligi üçin hem de dürli cezâlara döz gelenligi üçin mertligiñ ve durnuklılığıñ simbolı, Andalıp târihda bolşı yâlırâk, mert ve ōz idealına vepâli beyik şâhîr-filosof hökmünde sūratlandırıpdır.

(5)Andalıbıñ bû “Nesîmî” poemasınıñ golyazma nusgalarınıñ ikisi hēzir Türkmenistan İlimler akademiyasınıñ Magtımgulı adındağı Edebiyat İstitutınıñ golyazmalar fondunda saklanyâr. Olarıñ biri inv. No: 487 nci golyazmadır. Bû golyazma cemi 583 sahîpadan ibârat. Ol beyâz-antologiya şeklinde bolup, Hoca Ahmediñ, Misgîn Şerîfiñ hikmetlerini, Magtımgulı, Fizülî, Seydî, Kemine, Gâyıbî yâli şâhîrlariñ goşgularından nusgaları ōz içine alyâr.

(1)Bū golyazmanıñ 528-571 nci sahîpalar āralıgını Andalıbıñ yokarda ādı agzalan “Nesîmî” poeması eyeleyēr. Bū poema cemi 1312 setirden ibārat bolup, şonuñ 1092 setirini avtorıñ ōz sözleri eyeleyēr. 200 setiri bolsa Nesîmîniñ ōzüniñ goşgularından ve onuñ ādından berilyēn goşgulardan ibārat.

(2)Bū poemanıñ beyleki nuşgası bolsa, inventar’-No 1138-b golyazmadır. Bū golyazma Leningradıñ M.E. Saltıkov-Şçedrin ādındākı dōvlet kitāphānasında saklanyān inventar’ T.N.C. 85 nomerli golyazmanıñ foto nusgasıdır. Bū nusga 96 sahîpadan ibārat bolup, onda cemi 1773 setir bār. Şolardan 104 setiri hem poemanıñ soñunda Andalıp tarapından getirilyen poslelog şekilli müseddesden ibārat. 174 setiri bolsa, Nesîmîniñ ōz goşgularından ibārat bolup, olar hem gerek yerinde poemanıñ içinde gahrımāniñ agzına salgı berilyēr. Kē yerde baglanışık üçin 19 setir proza getirilyēr.

(3) Bū nusga hem mesnevî formasında bolup, poemanıñ āhırkı setirlerinde:

İdi tārîh yüz segsen sekizde

Goyup müñ üstüne şek yök bñ sözde

(4)diyilip 1188-1774 diyen sene getirilyēr. Poemanıñ soñunda bolsa 1287-1870 diylen sene goylupdır. Biziñ pikirimizçe, bñ soñkı sene poemanıñ soñkı göçürilen dövrüdür. Yokarkı yazuv üsti bilen görkezilen sene bolsa bñ poemanıñ ilki göçürilen dövri bolsa gerek.

Tekst düzülende senesiniñ gadîmıraklıgına ve tekstiniñ dōlulıgına esāslanıp, inv. No 1138-b golyazma esās edilip alındı.

Yōne golyazmanıñ tekstiniñ cudā öçüsiligi sebēpli kēbir sözleriñ, setirleriñ okaması kîñçilik döretdi. Şol sebēpli poemanıñ tekstinde hîç hîli nēsāzlık yōkdur diyip bilmeris. Onı gelecekte düzetmēge yārdam edici belliklerini Türkmenistan Ilımlar akademiyasınıñ Magtımgulı ādındākı Edebiyāt institutına yazıp İberseler minnetdār bollarıs.

GELDİ NAZAROV

## ÇIKGITLAR

- 113 1- Entsiklopediçeskiy slovar, M. 1954. C. 489.  
Azerbaycan mēktēbi” No: 3, 1957, 60 sah.
- 2- Gullayev N. Beyik şāhır, özboluşlı filosof//Sovet edebiyātı. 1972. No 2. 109 s.
- 3- Nesūmū. Seçilmiş şe’rlar. Bakı, 1962. 6 s.
- 4- Literaturniy Azerbaydjan 1969. No 9.
- 5- Şol yerde.
- 6- Bol’şaya Sovetskaya Entsiklopediya T. 29. M., 1954, 489 s.
- 7- Türkmenistan İlımlar Akademiyasınıñ Magtımğulı adındakı Edebiyāt institutınıñ golyazmalar fondı. İnv. No: 1138. Mundan beylēk bu adres gısgaldılıp inv. görnüşinde berilcekdir.
- 8- İnv. No 1228.
- 9- İnv. No 1138 b.
- 10- Nesūmū. Seçilmiş şe’rlar. Bakı, 1962. Z. Kuluzāde. Hurūfizm i yego predstaviteli v Azerbaydjane. Baku, 1970.
- 11- Türkmenistanıñ tārihı 1 tom, Aşgabat. 1959.
- 12- Bertel’s Ye. E. Türkmen halkınıñ edebî geçmişi. XVII-XIX asır Türkmen edebiyātınıñ tārihı boyunca oçerkler. Aşgabat, 1967. 23 s.
- 13- İnv. No 1138 B, 74 s. Nesīmī. Seçilmiş şe’rlar, Bakı, 1962.
- 14- İnv. No 275, 3 s.
- 15- Nesūmū. Şıgırlar. Aşgabat, 1972, 25s. / Çapa tayyarlana ve sözbaşu yazan filologiya ılımlarınıñ kandidate Nazar Gullayev. Edebiyāt ve incēsēnet gazetı. 2. V-1969. Türk dili araştırmalı. Byulleten’ 1970, Ankara. 1971.
- 16- Kuluzāde Z. Görkezilen eser. Nesīmī. Şıgırlar. Aşgabat. 1972. (Arap diliniñ elipbiyi 28 harpdan ibārat bolsa da, arap grafikasına esaslanıyan pars elipbiyinde harplar 32 sanıdır).
- 17- Kuluzāde Z. Görkezilen eser.
- 18- Kuluzāde Z. Görkezilen eser.
- 19- Azerbaycan mēktēbi. No. 3

- 20- Şol yerde.
- 21- Şol yerde.
- 22- Seyid Imāmeddin Nesīmī. Baku, 1926. 3 s.
- 114 23- Seydzāde E. Nesīmīniñ tercumeyi hakkında be'zi veçibli yerler // Azerbaycan mēktēbi. No 3. 1947.
- 24- Seyid Imādeddin Nesīmī. Baku 1926. 4 s.
- 25- Seydzāde E. Görkezilen eser, 53 s.
- 26- İnv. No 1228.
- 27- İnv. No 1138 b.
- 28- İnv. No 1138 b.
- 29- Seyid Imādeddin Nesīmī. Baku, 1926, 95 s.
- 30- Kuluzāde Z. Görkezilen eser.
- 31- Türk dili araştırmaları yıllığı, byulleten', 1970. Ankara, 1971.
- 32- Seyid Imādeddin Nesīmī. Baku 1925. 89 s.
- 33- Şol yerde, 178 s.
- 34- Türk dili araştırmaları yıllığı, byulleten', 1970 (Ankara universitetiniñ basması, 1971.)
- 35- Türk dili araştırmaları yıllığı, byulleten', 1970 (Ankara universitetiniñ basması, 1971).
- 36- Şol yerde.
- 37- Gullayev N. Beyik şāhīr-ōzboluřlı filosof: Sovet edebiyātı, No: 2. 1972. A. Seydzade "O mogile Nesīmī v gorode Halabe", Literaturnıñ Azerbaydjan, No 9, 1970.
- 38- Türk dili araştırmaları yıllığı, byulleten', 1970, Ankara, 1971.
- 39- İnv. No 24. 105 s.
- 40- Türk dili araştırmaları yıllığı, byulleten' 1970, Ankara, 1971.
- 41- Şol yerde.
- 42- Türk dili araştırmaları yıllığı, byulleten' 1970, Ankara, 1971.
- 43- Şol yerde.
- 44- Şol yerde.
- 45- Şol yerde.

- 46- İnv. No 3370.
- 47- Türk dili araştırmaları yıllığı, byulleten' 1970, Ankara, 1971.
- 48- Türk dili araştırmaları yıllığı, byulleten' 1970, Ankara, 1972.
- 49- Seyid İmādeddin Nesīmī. Baku, 1926. 79 s.
- 50- Türk klasıkları. Ankara çaddesi, İstanbul. 1953.
- 51- Gordlevskuy V. A. Izbr. soç. Z t., M., 11972: Nesīmī. Şıgırlar, Aşgabat, 1972.
- 52- Seyid İmādeddin Nesīmī. Baku, 1926. 6 s.
- 53- Türk dili araştırmaları yıllığı, byulleten' 1970, Ankara, 1971.  
Nesūmū. Şıgırlar. Aşgabat, 1972 ve başgalar.
- 54- Seyid İmādeddin Nesīmī. Baku, 1926, Nesīmī. Seçilmiş şe'rler, Bakı. 1962;  
Nesīmī, Şıgırlar. Aşgabat, 1972.
- 55- Türk klassıkları, Ankara çeddesi. İstanbul, 1953.
- 56- "Edebiyāt vē incēsēnēt" gazetesi, 1968, 28 dekabr'.
- 57- "Begi" umumı grajdanlar gonamçılığı manısında.
- 58- Seyid İmādeddin Nesīmī. Baku 1926.
- 59- Inv. No 1138 b.
- 60- Seyudov M. İz istorii Azerbaydjansko-Armyanskikh svyazey Erevan, 1960.
- 61- Navou A. Soç. v devyati tomah T. 9. Taşkent, 1970. s. 213.
- 115 62- Gayıbı, Saylanan eserler. Aşgabat, 1965. 108 s.
- 63- Magrupı. Seypelmelek-Methalcemal. Aşgabat, 1967. 135 s.
- 64- Hüylukga-Hemra. Aşgabat, 1963. 69 s. ve ş. m.
- 65- İnv. No. 1138 b.
- 66- İnv. No. 1138 b.
- 67- Şol yerde.
- 68- Abul Fayd ibn İbrahim Zun-nun al Musrn:um, 860: On zanimalsya takje; alhimiyey. Eto mojet ukazvat'na svyaz' ego s aleksandriyskoy şkoloy. Mojno predpolojiť, çto sozdannaya imgradaniya düşevnih sostoyaniy bıla razrabgana v kakoyto svyazi s hristianskimi uçeniyami tipa uçeniy izvestnogo İoanna Lestviçnika. Haliçiye v Severnoy Afrike bol'sogo koliçestva hristianskih monastirey delayet ves'ma

veroyatnım znakomstvo Zun-nuna s takogo roda uçenyami. E.E. Bertel's. Sufizm i sufiyskaya literatura. M., 1965. 30 s.

69- Inv. No 116. Nēme üçindir bu yerde gürruñ Mansur hakda gidip dursa-da, kē yerde Mansürin ādını Nesīmī bilen çalşırılyār. Bu elbetde, güçriciniñ hatası bolmalı.

70- Bertel's E.E. Sufizm I sufiskaya literatura. M., 1965, 33 s.

71- Bertel's E.E. Görkezilen eser. Mansürin goşgularında nusga hökmünde. Andalıbn "Nesīmī" poemasında da getirilyār.

72- Inv. No 1338 b.

73- Bu yerde Andalıp göni aytmassa-da Nesīmīniñ yāşlıkdan panteistik ideya yugrulanlığını görkezyār. Panteistleriñ taglīmātı boyunca her bir predmet, her bir ādam hudayn bölegi. Diymek, tebigāt bār yerinde, adam bār yerinde hudayam bār. Nesīmīniñ "Men-ē hudāysız yeri görmedim" diymegi-hem hut şonuñ üçindir.

74- Inv. No 17.

75- Inv. No 1138 b.

76- Inv. No 1138 b.

77- Inv. No 1138 b.

78- Şol yerde.

79- Şol yerde.

80- Inv. No 1138 b.

81- Inv. No 3. 194 s.

82- Inv. No 1138.

83. Meredov A. Andalıbn tercime eseri // Edebiyāt ve sungat, 19.1.1975

84- Andalıp hem eseri//Sovet edebiyātı. 1976. No 1.

85- Persidsko-russkiy slovar; tom II. M., 1970.

86- Inv. No 3377.

87- Inv. No 1138 b.

88- Türkmen edebiyātınıñ tārīhı. II Tom, I kit. Aşgabat, 1975.

89- Nesūmū. Şıgırlar. 78 s.

90- Inv. No 17.

- 91- Andalıp Saylanan eserler. Aşgabat, 1963. 10 s.  
92- İnv. No 1138 b.  
93- İnv. No 847.  
94- İnv. No 17.  
95- Fuzūlī Leylī-Mecnūn Aşgabat TDP, 1963, 6 s.



NESĪMĪ

(Poema)

41 (1) Emmā gadīm eyyāmda Seyit Nesīmī diygen bir buzurgvār ötüpdür. Arap tilinde erdi. Türkī tiline aylanturıp, nīçe günler mēhnet ve muşakgat tartıp nazm eterge bīl baglāp, tārīhı-māhı-cuma-diyessāni āyında, önbirlenci günü yazmakga meşgūl boldum.

(4) Sipāsı bīgıyas ol zülcemāla,  
Sitaiş bīnehāyat lāyezāla.

Vucūdı-vācīb ol hallākı-ēlem,  
Murebbī mēlikī-erzu semāhem

Yaratdı “kaf” ve “nūndan” cümle eşyā,  
Begudrat “kun” diygeç boldı huveydā.

Tamāmı halka rızk-u rōzı berdi,  
Şerīki yök ki yalguz özi erdi.

(12) Anıñ emride magdūm-u mükevven,  
Bolur zāhır yene tārīk-rovşen.

Yaratdı bā tapāvut nīçe halkı,  
Kimi bed hulk, kimi pēkize hulkı.

Kimisini enbiyā-u övlüyālar  
Kimini zāhıd-u etkıyālar.

Kimi mü’ mün mutīgı-küllı-permān,  
Kimi āsı, kimi kēpir-u şeytān,

(20) Eygēm ovsāfıda yökür nahayāt,  
Bize tovfık ondan erur hedāyat.

Durudı-sed hezārān mustafāga,  
Muhammet afzālī kēni-safāga.

Yene ol al-e eshābı-tamāma,  
Yene tōrt yārı, ōn iki imāma.

Olarga rahmeti-hak bir demde sed bār,  
İlā yovmulkiyāma bārça bisyār.

(28) Ke andan soñ kılav bir kıssa āgaz,  
Hudādan bolsa tovfıkı-serefrāz.

42 (1) Makāmātı-Nesīmī, şeyh Mansūr,  
Kılur men nazmı-türkī, gel, okı gör.

Bār erdi kim Müsür şehride bir nūr,  
Ezelden övlüyā ol şeyih Mansūr.

Kiçilikden hudāyım hüb yaratgan,  
İbādat tāgata mergüb yaratgan.

Gīce-gündīz kılıp tāgat kılur zār,  
Hudānıñ ışkıda tınmay ke yıglār.

(9) Cahan eşgālı dünyēden gamı yök,  
Hudānıñ hovfudan gözde nemi yök.

Anıñ bir siñlisi bār erdi çün hüyr,  
İbādat işi erdi ōzi mestūr.

Enel erdi anñ ādı biliñler,  
Olar üçin dogā-tekbīr kılıñlar,

Enel bir gīz idi çün meh legāyı,  
Cemālī ēlem ārā pīşvāyı,

- (17) Hudāmñ yādıdan bir lahze hālī,  
İmes, elbetde, ol sāhıp kemālī.

Bolup çitlen erā sākī gīceler,  
Şerābı hak tehūrından içerler.

Goşulıdır Enel bū Çiltlen ile,  
Gīce-gündīz hudā yādını kıla.

Ki ĩl yatganda Mansūrnu yaturıp,  
Gider erdi ki yalguz ōzi turup,

- (25) Bīlin saç bāğı birle bāglaban ol,  
Başa yektāy salıp yeke gezer ol,

Uluslar āñladı anñ ĩşini,  
İdi anñ ĩşi bū yāz u gışı,

Gumānı bed bilen bīrinçe bed hāy,  
Diydiler nēsezā sözlerni ansu.

- 43 (1) Kılıb tōhmet nīçe türlük gabāhat,  
Ahānatlar kılıb kıldı melāmat,

Hudā ıŝkıda Mansūr zār yıġlāb,  
Anıñ ōtı bilen bāgrını daglāb.

Yörür erdi ke nēgeh nīçe küdek,  
Aşık oynar diyeler cümle bir dek,

Āŝık ātın eŝdib ıŝkı-mağŝūk,  
Bolub gālīb, aŝıklarnı alıp çoh.

- (9) Garadı bir sūnekdir hiç eser yök,  
Bū kudeklerden ana bir habar yök.

Ataberdı anı alıb bāzīga,  
Hudādan cezbe-yi degib ōzige.

Bār erdi onda bir kempiri bed hū,  
Çalar erdi ke çarhın tınmayın-u.

Bīnēgeh bir āŝık çarha çakıŝdı,  
Ol kenīz gözi Mansūrğa tūŝtı.

- (17) Diydi kim: “Yağŝıca merdān yigit sen,  
Enel siñliñ işini, gel eşit sen.

Goşulıp bir nīçe berzeñni birlen,  
Goşulmasdır ol ōz deñi birlen.

Gīceler fahŝu-fāhıŝlar kılurlar,  
Anıñ ahvālını elem bilerler.

Eger  r men diyup sen yıggıl anı,  
Meniñ  arhımle anıñ b r yamanı”.

(25)  zi hem oval  ndek sızardı,  
Hal yık agzıda b  söz gezerdi.

B  sözni  n eşitdi bagrı k ydi,  
Hey tı b  cahandan k nli doydı.

Anıñ indem ge etdi ir da,  
Tefekk rde bolub ol yağsızada.

44 (1) G çe bolgaç kesip bir barmagını,  
Nemege saldı, goydı  klamagını.

Anıñ m şg li birle uykusı gelmes,  
B  Mans r sırnı siñlisi bilmes.

 klamay  gası  ms m yatıpdır,  
Enel  kladı diyip hıy l edipdir.

Bolup g ç, g nd ki vagtıdan  tdi,  
Hıy l etdi Enel  hırda yatdı.

(9) Yerinden asta-asta turdı siñli,  
Til p ol demde  iltlenlerni k nli.

B lin sa  b gı birle b glaban ol,  
Bağışa saldı yekt y tüşdi  n y l.

Gide başladı yalguz rāh birle,  
Kõnülde çitlen-u Allah birle.

Turup, yerinden asta yördi Mansūr,  
Yetey diyp, izından çün eyledi zōr.

- (17) Garasından garāp, yetmey izından  
Hıyāl-hām edip, ĩller sözünden,

Yetişdi bir depēge anda siñli,  
Muhabbet birle çitlene tagzīm kıldı,

Yarıldı ol depe içgeri girdi.  
Bārı çiltenlere tagzīm kıldı.

Alarnıñ artıdan Mansūr yetiřdi,  
Bū çiltenlerge anıñ gözi tüşdi.

- (25) Edeb şertin saklāb turdı ol yerde,  
Edeb şerti bolur her kaysı yerde.

Dıydiler anda çiltenler Enelge,  
“Neyge gīç gāldıñız çün bū mahalga?”

Enel aytdı: “Āgam ūklamay gīç,  
Gālıp erdim vejerne vechi yōk hīç”.

- 45 (1) Enelge diydi çiltenler oşol dem,  
“Āgamnı ūklatıp men diyp yime gam.”

Āgañ seniñ bile birge gelipdir,  
İşikdedir saña garap turupdır”.

Diydi Mansūr ol demde velīden,  
Velī kim bolmagay misli velīden.

(7) Şol vagtda Mansūr İşikde turup peryādı-figān birle seyha tartıp, zār-zār yıglāp, bir müstezad okır erdi. Gazal Mansūr<sup>76</sup>.

(9) Hicrinde men bīseru-sāmān bola, yazdım,  
Dil hastayi-efgār.

Pervāna bolup ışk ôtuna hem köye yazdım,  
Bā mēhneti-bisyār.

Yördüm men oşol bādı-sabā dek çemen içre,  
Vaslını tapay diyip

(15) Hergiz nazarı-merhemet bolmadı senden,  
Çün zālımı-cebbār.

Bagrım tutaşıp yanadır ôt dek ne kılay,  
Derdimniñ dovāsın.

Derdi-meni-biçērege dermān kıla görgül,  
Ey şāhı-sütemger.

---

<sup>76</sup> Bū yerde gürrüñ Mansūr hakda gitse de, nēme üçindir golyazmada “Gazal Mansūr” sözüne derek: “Gazal Nesīmī” getirilyēr: Hakikatda bolsa bū dövürde Nesīmī entek dünyē hem ĩnmēndir. Biziñ pikirimizçe, bū yagday kētibñ hatāsı bolsa gerek. Şonuñ üçñ hem onı Mansūr diyip okamak logikā lāyık gelyēr.



Mecnûn bolup ol deşti-beybānda yörüp men,  
Hergiz acâp ermes.

(23) Gâh boldı yüregim seni hicrinde eyâ dost.  
Bâ vâgdayı-dîdâr.

Gördüm ke hemme ėlem erâ tapmadım āhır,  
Sen dek bûtey-ragnâ.

46(1) Bir gamza bile kıldı meni vāleyi-şeydâ,  
Cânım saña gurbân.

Hurşît sıpat şemgı-cemālîñ tutaşıpdır,  
Gamdîde köñlüge.

Her şāmu-sēher yıglāp ĩşim āhı-pıgāndır,  
Köyünde meni-zār.

Muştākı-cemālîñ meni-serkeşteyi hayrân,  
Ey yārı-vepādâr.

(9) Kılsañ nazar Mansūrğa lutfi-anāyāt,  
Ey lāle-uzārım.

\* \* \*

Enel çıkdı ĩşikge gördi anı,  
Alıp içgeri girdi ol zamānı.

Salām eylēp alarga kıldı tagzīm,  
Covābın berdi anlar kıldı tekrīm.

Gopuban aldı ol dem içre fil-fövr,  
Şerâbı-hak tehûrı kıldılar dövr.

- (17) Enel sâkî bolup gezdirdi kēse,  
Gehi söl yāna berür, gehî rāsa,

Diydi çilten Enelge ey, hebîbe,  
Āgañga kēse bergil bir nesîbe.

Enel aytdı eger bersem oşol kes,  
Tükel bir kēsēni götere bilmes.

Özi içdi, soñunda galdı bir āz,  
Ki bir gult[u]mça şerbetni serferāz.

- (25) Getirip berdi āgası golıga,  
Alıp içdi garamay öñ sōlıga.

Çü boldı mesti-lāya kal oşol dem,  
Yıkıldı yatdı lahza ol mükerrem.

- 47 (1) Zamāndan soñ bolup dīvāna mecnūn,  
“Enel hak” diydi, yōlga tüşdi ol gün.

Gözi āgı gızarıp, reñki solup,  
Tilige gelgenin diyr, ol yügürüp,

Ayırmaz küfr ile ĩmān sözünü,  
Gehi küfr ehliden eyler özüni.

“Enel hak” diyir “minel-hak” diyir midāma,  
Okīp elfāzı-küfr ol subhu-şāma.

- (9) Diydi elfāzı-küfr azgını açıp,  
Küfürtip azgını, köfükni saçıp,

Kayu yerdēki mōllalar yügürdi,  
Bū sözni aytmagıl diyip anı urdı.

Alar urgan sāyı bū kıldı tekrār,  
“Enel-hak” diyip yöreydir köçe-bāzar,

Eşitmes, tiñlemes mōlla sözünü,  
Gehī küfr ēhliden eyler özünü,

- (17) Bū sözni aytmagıl diyip kāzı-müfti,  
Müderres, muhtasib tagzīrin aytdı.

Nīçe yōl kıldılar tagzīrin bisyār,  
Alarnıñ aytganı hīç kılmadı kēr,

Takī kāzı-u müfti hān gāşıga.  
Barıp tagyīñ kıldı (hān) hezretige,

-Bolupdır munda bir dīvāna peydā,  
Kılur elfāzı-küfrün ol hüveydā,

- (25) Eger öltürmeginçe anı goymas,  
Nīçe tagzīr kıldık kēr kılmas,

Rovāyatlar yazıban bī nahāyat.  
Hadīsı-mugtaber hem nīçe āyat,

Seleflerden rovāyat yazdı vafir.  
Bū sözlerni diyse kim, boldı kēfir,

- 48 (1) Eger tōba kılıp yanmasa ol gul,  
Tutarlar hem salurlar boynıga gul (gıl),

Eger anıñ bilen yanmasa ol bīl,  
Ukūbatlar kılıp anı katl kıl,

Hudānıñ kovlı, pīgamber sözi bū.  
Yene ejmagı-ımmatlar sözi bū,

Munı şerīgı-şerīf ile tutuñlar.  
Şèher ortasında berdār ediñler,

- (9) Eşidip anı soltān hōküm kıldı,  
Anı cellātlar tutgalı geldi,

Salıp gul boynıga, ayaga zıncır.  
Alıp şā aldıga geldiler āhır,

Görün şā adlıda aytur “Enel-hak”  
Bū sözni diydi kēfir boldı mutlak,

Yene rāst kılıban ihtiyāt ol,  
Beyekbār bolmagay bū söz gībat-āl,

(17) Diydi kâzı-u müfti şergi-zâhır,  
Bû söz birle bolur, elbetde, kēfir,

Buyurdı şâh “Tutuban eltiñ bāzara.  
Ki andan ötgerip eltiñiz dāra,

Ki ol demde anıñ tiliñ kesiñiz.  
Ki andan soñra özün dāra asıñız.”

(23) Şol vagtda Mansūr<sup>1</sup> pātışāhga garāp müñ cānım bolsa hudā yōlıda tasatdık diyip,  
bir söz tiydi.

(24) Kaysı beden rovānı sen, cānı sen,  
Reftārına rūhı-rovān tasatdık,

Kaysı Müsrüñ ezīzi sen, hānı sen,  
Ruhsārına māhı-Kengān tasatdık.

49 (1) Hūblar içre husnuñ salıp alāla,  
Zerreveş mēhrine husn ehli şeydā.  
Sadka enfāsına Hızrı-Mesīha,  
Permāniña ābı-hayvān tasatdık.

\* \* \*

Sūratda bişer sen sīrātda melīk,  
Semādan esīriñ bolup tē semek,  
Başıñ üzre neçün sergerdān pelek,  
Bolmas erse mēhri-rahşān tasatdık.

\* \* \*

---

<sup>1</sup> Golyazmada Nesīmī diyip gelyēr. Bū kētibiñ hatāsı bolmalı.

(9) Husnı tarāvatlı, bādam gābaklı,  
Agzı melāhatlı, sīmi zakanlı,  
Nutkı fesāhatlı, şirin dōdaklı,  
Hūblar olur saña hayrān tasatdık.

\* \* \*

Gül hayrāndır gülşen içre yüzüñe,  
Nerkes meftūn pitneeñgīz gözüñe,  
Ataşīn laglına dūrden sözüñe,  
Her nepes yüz bahrı-kēn tasatdık.

\* \* \*

(17) Ey görmegen sendey çeşmi-zamāna  
Hūblık seyñānında şāhı-yegāna,  
Cān sitān tīgını sürme her yāna,  
Yalguz bolay men sergerdān tasatdık

\* \* \*

Mansūr<sup>1</sup> hak yōla goyupdır gadam,  
Lutfi-enāyātīñ eylēp dembe-dem  
Kōyüñde azm eylēr çü tarfi-harem,  
Bolmak istēr cānım zamān tasatdık.

\* \* \*

(25) Tutup dāra alıp bardılar anı,  
Eñildi dār anı görgen zamānı,

50 (1) Diydi ol hāl tili birle “Enel -hak”  
Ke ey, nādānlar, hak sungata bak.

---

<sup>1</sup> Golyazmada Mansūrın ornuna Nesīmī diyilse de, ol dövürde Nesīmī bolmansoñ biz munı Mansūr diyip hasāp etdik.

Tutup, cellâtlar çün dâra astı,  
Yiti hancar goyup tilige bastı.

Hudâniñ emri bile dâr onı asmay,  
Yitik hancar anıñ tilini kesmey.

Yedi gîce-gündîz ol durdı dâra,  
Tilinde diyir “Enel-hak” köñli pâra.

- (9) Yedi gün dârda durdı ke ölmedi hîç,  
Tanapını dârniñ köp kıldılar pîç,

Yene şâha diydi kâzı, müfti,  
Ol şâhıñ aldıda anlar yer öpdi.

Diydiler: - “Pâtişâhım, ölmedi ol,  
Ol erken sıhr-câdı, tapdı bir yol,

Şerîgat birle zâhır oldı kēpir,  
Ukūbet birle, şâhım anı öldür...”

- (17) Buyurdı şâh “Getir darvâzaga” diyp,  
Salıp südrēñ anı çün boynıga yüp,

Anı darvâzada berdâr ediñler,  
Asılğan cāyıda sañsar ediñler.

Uruñ sañsar aña yâ eyyuhannās,  
Kim yetse üşbü yerden aâm ile hās

Uruñ sañsar aña andan öterse,  
Ki her yāna bñ yerden kim giderse”.

(25) Ki her kim hñkmi-řāh diyip andan ötdi,  
Aña tāř-u kesekni atdı gitdi,

Aña kēr etmedi tāř-u kesekler,  
Çü boldı misli-kūh dek yōlnı bekler.

Anıñ pervāyı yōk atgan kesekden,  
Ziyān etmes aña, ötmez süyekden.

51 (1) Bñnēgeh řeyh Zunnūn andan ötdi,  
Ki ol řā emri diyip, bir tāř atdı.

Rovāyat bagzıdan ol řeyh Zunnūn,  
Golıda bir çemen bār erdi ol gün.

Anıñ birle anı urdı bñ server,  
Ořol hālatda Mansūr zār yıǵlar.

Diydi ol řeyh aña: “Ney boldı Mansūr  
Ulus atar kesek, tāřlar kılıp zōr.

(9) Alarga iltifāt etmey turur sen,  
Ki men bir gülni atgaç āh urar sen.”

Diydi ol řeyhga ol zārı Mansūr,  
“-Meniñ hālım alarga erdi mestūr.



Alarnıñ atganından hiç zıyān yök,  
Meniñ hālım bilur sen, hiç gumān yök,

Siziñ atganiñız bizge pıçakdan,  
Gatıgrāk degdi bizge çün tayakdan”.

- (17) Diydi Zunnūn “Eyā ey şeyh Mansūr,  
Mübērek saña bolsun dārı meşhūr,

Seniñ bolsun nigēhdāriñ hudāvend,  
Bū ĩşden bolma gamgīn, bolkı hursant.

Diydi Zunnūñ aña ol demde pīri,  
Ki müşgöl düşse saña destgīri.

Diydi aña “hudāyım yāriñ olsun,  
Mübērek saña bū dāriñ olsun”.

- (25) Bolup, elkıssa, yedi günçe berdār,  
Öten-geçen ol yerden kıldı sañsar.

“Enel hak” diyir, “minel-hak” diyir hemīşe,  
Anıñ pervāyı yök kılğan bū ĩşe.

Tiliden goymadı, aytar sözüni,  
Çünīn vāsıl kılur hakga özüni.

- 52 (1) Andañ soñ, Mansūr dārda asılıp turgan yerinde Hezret Alı şīri hudānı yātlāp bir muhammes okır erdi:

- (2) Vadarıga, kayda kim şīri-hudā Haydar bū gün,  
Ol Alı-yı-Murtezā dāmādı-pīgamber bū gün,

Tur guzan takı bile dervāzayı-Haybar bŭ gŭn,  
Göçdi agdā aldıdan Seddi İskender bŭ gŭn,  
İstegen tapsın anı, kanı oşol sefder bŭ gŭn,

\* \* \*

Kēseyi-dövrān içip ol Haydarı sâhıpkırān,  
Mert idi, merdān sıpat berdi hudā yōlida cān,  
(9) Yer yüzünde èhli-cān, serkeşte boldı asmān.  
Yıglaşurdılar tutup mātam hemme hurdu-kelān,  
Diydiler kim hālī boldı, mescidi-minber bŭ gŭn.

\* \* \*

Bŭ musıbetden gerek göz yāşı kılssa āftāb,  
Hŭnı-dilden dāmeni gerdŭn bolup gülgŭn sahāb,  
Tōtı serviden cıdā peryāt eter bagrı kebāb,  
Andalıp gülden cıdā ebyāt okırdı dürri-nāb,  
Nıçe ahzar bērgi gül boldı yanıp ahger bŭ gŭn.

\* \* \*

(17) Ey köñli, yüz pāra bol, yārānı pīgamber kanı,  
Çarıyār-u bāletāfet bāgı-cān perver kanı,  
Kayda boldılar bŭ gŭn Bŭbekr ile Omar kanı,  
Hezreti-Osmanı-Zünnüreyn ile Haydar kanı,  
Ötdi bŭ dünyēden imdi kā: tili Antar kanı.

\* \* \*

Kim resŭldan yādıgēri bāsapālar gitdiler,  
Al-e eshābı-nebīden rehnemālar gitdiler,  
Sādık-u hılm-u hayā-u bīriyālar gitdiler,  
(25) Cār-u rŭkni kēbeden bāsapālar gitdiler,  
Kim alar dek bolgusı dünyē-u dīn perver kanı,

\* \* \*

Kim alarnıñ bahrı-eltâfını neydek bîkerân,  
Servi-bostânlar hazân boldı, yene bû bustân,  
53 (1) Têze güller soldı gülzârıñ nedür ey, gülüstân,  
Bilbilem, gül valsını gördi bû yerde cāvıdân,  
Kim gûruk gâlgay ölümniñ ôtudan neyter bû gün.

\* \* \*

İbni Omar Mustafâ ol Haydarı sâhapkırân,  
Kâ:tili küffâr oşol şîri-hudâyı lâmekân,  
Rûzânı on törtide berdi hudâ yolıga cân,  
Ey, berâder bû ölüm hiç bendege bermes amân,  
Gâlmadı dünyêde andak Hôcayı Ganbar bû gün.

\* \* \*

(9) Mert üçin merdâna nôş eylêp kim ol câmı kazâ,  
Cân-u til birle bolup tañrı kazâsıga rızâ,  
Ruzâ ortasında boldı âhırı yovmı mazâ,  
Görmegendek boldı âlemge Alı-yı-Murtezâ,  
Bahrı-rahmet içre pınhân boldı ol gövher bû gün.

\* \* \*

Ol Alı erdi vaspı yerü-gökde eşigêr,  
Lâ fetâ illâ Alı lâ seyfi illâ Zülfikâr,  
Yetdi vagtı, gitti kuvvat, gâlmadı tende mıdâr,  
(17) Âh kim ötdi cahandan haydarı düldül suvâr,  
Gör düşer ovlâdıga imdi niçik işler bû gün.

\* \* \*

Ötdi dünyê, geçdi ömrüñ, Seyidî,  
Gamdadır dâyıım belâyı-acdahâyı, Seyidî,  
Sende âlemdür, yene âlem gubârı, Seyidî,  
Vagdayı-peravânı goygul, ey humârı Seyidî,  
Sûzga gel, sündi kadah, ol sâkî-yı kövser bû gün.

“Yene ölmedi” diyip kâzı, müfti,  
(25) Barıp şâh aldıda anlar yer öpdi.

Bü kînlık birle ölmes üşbū sıhr,  
Şerîgat birle ol meşhūr kēfir.

Diydi şâh “Boynıga yüpni dakıñlar,  
Egel ol ölmese, ôtga yakıñlar.”

54 (1) Yıgışdırıp nîçe araba odunnı,  
Hovâ üzre çıkardılar tününni.

Oraban gafraga atdılar ôtga,  
Diydi “Ibrat olsun âşnâyu-yâtga.

Kişi kēfir bolur aniñ sezâsı,  
Asıp dâra ôtga yakmak cezâsı.”

Bü işlerni bilip ovvalda Mansūr,  
Diydi “Zunnūnı-Müsri magdānı-nūr.

(9) Meni ôtga yakıp, kül bolganımda,  
Külümnden bir ovuç al ol zamānda.

Tutar tupān kibi bü şehērnı suv,  
Anı beklēрге ā: cız bolsa her kū,

Nîçe leşger bilen hān hem çıkarlar,  
Anı gaytarabilmey gān dökerler,

Ki āhır ırlatur “Her kim bŭ suvni,  
Eger gaytarsa, kim beklese bŭ yovni,

- (17) Hazīnamnı açıp men mālī-bisyār,  
Berur men ol kiŷige āhrı-kēr...”

Kŭlŭnden bir ovu sal aldıga bes,  
Gider, gaytar bŭ suvlar oluban nis.

Alur sen anda mālī-bīnehāyat,  
Nīe gŭnler saña bolgay kifāyat.

Yŏk erse bŭ deñizge gark olurlar,  
Ulug-kiçik tamām gark olurlar.

- (25) Yamanlar ŷumlugıdan ne gŭnēhler,  
Yaman efgāla ŭn bed rusıyālar.

Geŭrdim men, hudāyım hem geŭrgey,  
Yamanlar ŷumlugıdan gān iŭrgey.

Bŭ sŏzlerni diyiban peryāt kıldı,  
Yene hem bir gazal binyāt kıldı.

- 55 (1) Yā, ente hekīm, ēlemi-kŭll hālıkı-ekber,  
Saldıñ bŭ acāp hāla, be ŏvlādı-peyember.

ŷehzādalara ol perver edi cān bile Haydar,  
Soldı bŭ cahan gŭlŷeniden arızı-gŭller.

Lebleri ke idi şehge, idi yâkutı ahmar,  
Zēhr oldı nesîbi añı bār erdi mukadder.

Hakga idi bû segehi Ahmedi-server,  
Yüz cebru-cepâ birle goyuldı aña hancar.

- (9) Yüz derdi-pırāk ile ol gün gitdi erenler,  
Biz hem gitemez nōbat ile imdi yārānlar.

\* \* \*

Ol gün ne gün erdi Huseyn başını aldı,  
Rehim etmedi ki Şimri, anı hancar ile çaldı,

Başı kesilip pēk beden hēk üzre gāldı,  
Ol gān idi ki gökde şapak lēle boyaldı,

Ol mātam idi mērekesi arşda tüzeldi,  
Zulmat olup ēlemine, mäh-u hurşid yōgaldı,

- (17) Peryāt ete göklerde, melīk gulgula saldı,  
İsrāpıl ol gün sūrunı tartgalı uyaldı.

Yüz derdi-pırāk ile ol gün gitdi erenler,  
Biz hem gitemiz nōbat ile imdi yārānlar.

\* \* \*

Kim gitdi oşol nūrı-çırāg şehi-muhtār,  
Bilbili novāsāz, güli gülşeni kerrār.

Gök kibdi yanıp, mēhri gurūp, gagşadı gulzār,  
Ol günde melāyık ökünip yıglar idi zār.

(25) Diyir erdi melāyık hemme yā, hazreti-Cepbār,  
Ol kovmı ki boldı bñ ezīzlerge cepākēr.

Permān ber ōzññ biz kılalı bārçasın efgār,  
Hak diydi “kılıñ sabır, menem vāhıdı-kahhār”.

56 (1) Yüz derdi-pırāk ile ol gün gitdi erenler,  
Biz hem gitemiz nōbat ile imdi yārānlar.

\* \* \*

Ol günde melek kükredi çün lerze uruban,  
Dāşlar yagar erdi ke belābādı turuban.

Ol hāricīlar başını biryānga salıban,  
Çü gīce-gündīz bñ sıpat dövr uruban.

Mātamzedeler perde-yi gamda oturuban.  
Şāh tagzıyetin meclīsini anda guruban.

(9) Kim ehli-melek gandīlı-nūrlar getiriban,  
Bul şūr belā külfeti gamlarını görüban.

Yüz derdi-pırāk ile ol gün gitdi erenler,  
Biz hem gitemiz nōbat ile imdi yārānlar.

\* \* \*

Ez āh ne boldı anıñ dek şāhı-Mukarrem,  
Başın tızıga algan oşal serveri-ēlem.

Halkıga aytdı bñ sergehi hātamı-hātam  
Zālımlar anı zulm ete çün kesdiler ol dem.

(17) Kürs bile arış ger meh-u hurşıt, galam hem,  
Der ger'e bolup řehniñ azāsıga demā-dem.

Çöllerde vuhūř, murgı hovālar dīde pürnem,  
Yıglar idi ki tāř yürek zehreyi-ādam.

Yüz derdi-pırāk ile ol gün gitdi erenler,  
Biz hem gitemiz nōbat ile imdi yārānlar.

\* \* \*

Ol demde yıkıldı atından ol řāhi-server  
Her sarıga kiřñēp yögürirdi ol tekāver.

(25) Hezret başını kesdi, alıp gitdi rakīplar,  
Hayma sarıga geldi rovān, dīdeleri ter.

57 (1) Èhili harem ol atnı görüp çıkdı serāser,  
Yök erdi anı üstüde ibni-şehi-Haydar,

Peryāt uruban barça bolup dīdeleri ebter,  
Ol at geliban řēherni tamāgıga kılıp ser,

Yüz derdi-pırāk ile ol gün gitdi erenler,  
Biz hem gitemiz nōbat ile imdi yārānlar.

\* \* \*

Diyr erdiler ol atga bakıp, řāhnı ne kıldıñ?  
Üstündēki ol kāmātı-zībānı ne kıldıñ?

(9) Ol nesli-řāhı “yāsīnı-Tahānı” ne kıldıñ?  
Kim nūrı-çırāg Esedullāhnı ne kıldıñ?



Ol servi-rovānı, mehi-Zahrānı ne kıldıñ?

Bül gamzedeler hāmıśı berānı ne kıldıñ?

Köp duşmān erā husrovı-tenhānı ne kıldıñ?

Haysı yere gāldı dürri-yektānı, ne kıldıñ?

Yüz derdi-pırāk ile ol gün gitdi erenler,

Biz hem gitemiz nōbat ile imdi yārānlar.

- (17) Diyr erdi ol at řāh řahādatga yetüŗdi,  
Bul cumga günü türfe sagādatga yetüŗdi.

Köp tīru-belā, zümreyi-apātka yetüŗdi,

Gül dek bedeni hārı-cerāhatga yetüŗdi,

Laglı-lebi suvsuz herāretga yetüŗdi.

Eşrefiligiden bahru-şerāfatga yetüŗdi,

Ol gün ki alāmat kıyāmatga yetüŗdi,

Şehzāda mēlik balagatga yetüŗdi.

- (25) Yüz dōrdi pırāk ile ol gün gitdi erenler  
Biz hem gitemiz nōbat ile imdi yārānlar.

\* \* \*

- 58 (1) Şāhni habarın aytıp, oşol esbi-bahādar,  
Başını urup, nīçe yere nāla kılıp zār.

Cān berdi ayagından yıkılıp anda ol cānāver,

Görgeç anı hālını bakıp cemīgı dilefkār,

Diyr erdiler: “Ey hēkimi-kūlli-ēlemni esrār,  
Senden özge kimdir bize bū yerde habardār,

Kanı bū zamān bizge Hüseyn ātlı hırīdār,  
Kim ayagın atısında gāldı şāhı-sālār,

- (9) Yüz derdi pırāk ile ol gün gitdi erenler,  
Biz hem gitemiz nōbat ile imdi yārānlar.

\* \* \*

Ol günde oşol haknıñ söver gulları gitdi,  
Çün urdı hazān bāgını bārça gülleri gitdi.

Gül yüzlerine pīç ura sünbülleri gitdi,  
Cennet gülünü görgeli bilbilleri gitdi.

Gānlar tamızıp arkada kēkilleri gitdi,  
Müşgīl sanadır Seyidī müşgülleri gitdi,

- (17) Eyerler gırlıp astıda düldülleri gitdi,  
Hasret bile hūnı yene hem hūnları gitdi,

Yüz derdi-pırāk ile ol gün gitdi erenler.  
Biz hem gitemiz nōbat ile imdi yārānlar.

\* \* \*

Yupsüz Mansūrnu ōtga atdı ol īl,  
Yanıp, kül boldı Mansūr birnīçe yōl.

Alıp Zünnūnı-Müsri bir ovuç kül,  
Yānıda sakladı, eylēp tövekgel.

(25) Hudānıñ gudratıdan gopdı bir yel,  
Anuñ arkasıdan cōş eyledi sıl.

Müsür şēhrini tutdı sīli-gargāb,  
Nīçe leşger bile şā boldı bītāp.”

59 (1) Alācın tapmayın bīçēre boldı,  
Deñizde bārısı āvāra boldı.

Ke āhır car çıkartıp her kişi hū,  
Deñizni gaytarıp pest eyleban suv.

Berur men bīnahāyat mālī bisyār”,  
Eşitdi anı Zunnūnı nīkükēr.

Barıp bir ovuç kül aldığa saldı,  
Ki gaytıp ol deñiz bir demde gitdi.

(9) Alarga berdi şāh çün mālī-bīhed,  
Eger iyse tükenmez nīçe mütet.

Būlar hem saklamay köp bīnovāga,  
Üleşdirdi nīçe misgīn-pedāga.

Kılıp Mansūrğa köp türlük dogālar,  
Okadı köp dogayı-fātıhalar.

Hudānıñ gudratıdan üşbū deryā  
Bolup girdāb kül birle baher cā.

(17) Sedā eylēp, “Enel-hak” diyp bŭ ceyhŭn,  
Bir āz kŭl aylanıban arhı-gerdŭn.

Ol gerdŭn kŭl akıp birnıe yŭrdi,  
Ki āhırda akıp bir hovza girdi.

Halap ŧēhrıde ŧāhıñ bāğına ol,  
Akıp bardı tapıp ol ŧzŭne yŧl,

Bār erdi ŧāhıñ bir gence gızı,  
İbādatda erdi ol ŧebi-rŭzı.

(25) Bınēgeh bāga barmıŧ ol nikŭhu,  
Ki gŧrdi aylanur āvāz ile suv.

Tagaccıbga gālıp aydı kenizge,  
Tutup, anı geliñ gŧreli, bizge.

Nıce cēhd eylediler bŭ kenizler,  
Yene gollar uzadıp cŭmle gızlar.

60 (1) Tutabilmediler ũŧbŭ kŧfŭkni,  
Bŭ gızlar kŧnlŭge saldı sulŭkni.

Bınēgeh geldi bŭ gıznıñ gāŧıga,  
Ne ĩŧlerni salar tañrı baŧıga.

Batırıp barmagın agzıga saldı,  
“Enel-hak” diyp o suv içgeri bardı.

Kılıp birnīçe seyr ol aşyānı,  
Yanıp öyge bardı ol zamānı.

- (9) Anuñ içide ol suv boldı vāsıl,  
Hudānıñ gudratıdan boldı hāmıl.

Gābarıp garnı, hātır enesi,  
Bū ĩşni āñlaban sōrdı enesi.

Diydi gız: “Men seyr edip bāga bardım,  
Suv üzre aylanur bir nerse gördüm.

Kenīzlerge diydim: Alıp beriñler,  
Anuñ ne erkenin bārı görüñler.

- (17) Kenīzlerin bārsı tutabilmey,  
Tahayırda idiler çēre tapmay.

Bīnēgeh aldıma geldi, ki tutdum,  
Elimge aldımu-agzıma atdım.

Men andan özge nerse görenim yōk.  
Anıñ yağşı-yaman bilgenim yōk.

Oşol günden bēri men mübtelāga,  
Bū müşgül ĩş tüşüp, gāldım belāga.

- (25) Eneden kēşgi bolmagay erdim,  
Munuñ dek müşgül ĩş görmegey erdim,

Enesi eşidip ol mâcerânı,  
Atasıga kılıp bir-bir beyânı.

Atası hem anıñ pikiride boldı,  
Bū gīz tün-gün hudā zikride erdi.

61 (1) Yetip, āy ile gün garmı gābardı,  
Anıñ gaygusıdan reñki sārardı.

Atası enesige diydi ey cān,  
Bū ĩşge eylēli imdi ne dermān.

Eger çendi gīzımdır göz bile gāş,  
Bū ĩş bolgusıdır ēlem erā pāş.

Niçik ĩl azgını men yıgnagay men,  
Bū nakīs sözni men ne eylegey men.

(9) Şēherler gapısın beklese bolar,  
İçinde halkını saklasa bolar.

Ulusnı agzını beklese bolmas,  
Yaşırıp içinde saklasa bolmas.

Meseldir erteden meşhūr erdi,  
“Agızdan çıkdı ēlemge yāyıldı”.

Nebīden yāylıban ēhli-dogāga,  
Meseldir cavır-ol isneyn şāhga.

(17) Diyurler şā gīzı oynaş etipdir,  
Anı efsānada şā berkidipdir,

Ālacı ne bolur enesi anıñ,  
Meniñ gīzım, seniñdir, süyci cānıñ,

Eger öldürsen anı, hūnı-nēhak,  
Tutar bizlerni iki dünyēde hak.

Geñeşip èr hātın birle yalguz,  
Ārasıda olarnıñ bārdı ol gīz.

(25) Sabāda pātışā usta çağırdı,  
“Ulug sandık mana kıl” diyp buyurdı,

Yasāp getürdi gara mūm sürtüp,  
Uluglar ĩşidir üstüni örtüp.

Açıban gördüler bir ketde sandık,  
Anuñ içige saldı āb-u āzık.

62 (1) Gīcede geltürip düypsüz deñizge,  
Vedāglaşıp ata, ene bū gīzga.

Hudāga tabşırıp bū gīznı saldı,  
Ki yıglāp ata, ene zār gāldı.

Getirip saldılar düypsüz deñizge,  
Düşüpdür gatı müşgül bū gīzga.

Diyer erdi, ey, sebā bahış çırāgım,  
Gülüm, bāgım, bālam, raffıgu-demāgım.

(9) Gazalı Bībīhānım

Gözümüñ rövşeni gitdiñ, bālam senden cıdā boldum.  
Cahan sensiz görünmezdir, niçik kim nābinā boldum,

Pırākıñ ātaşdan örtenip yüz pāralık köñlüm,  
Büküp kaddım, töküp gamdan giriftarı-belā gāldım.

Sen erdiñ şahidi-bezmim, serverim, servi-bostānım,  
Üzüldi rişteyi-cānım, niçik kim bīsedā boldum.

Batıp hurşīdi, eyyāmım, şapakda māhı-gülfāmım,  
(17) Dökülip encüm encāmım, garavlık sıyā boldum.

Bolup rāzı kezāsıga, bū zālımlar cepāsıga,  
Ki bū perzent belāsıga, bū gün mātemserā boldum.

Sapar kıldıñ bālam bül dem bize yetdi nōbat hem,  
Gara günler düşüp başa, ki men bagtı-gara boldum.

Gel-imdi yıglama misgīn, köñül tapgay muken teskīn.

63 (1) Yārānlar gitdi yöl basgın, diyime mātemserā boldum.

Andan soñ atası zār-zār yıglāp, sensiz bū dünyēde bārim-yōgum deñ diyip aytdı:

“Bālam, allā tagālā öz penāhında saklasın” diyip, bir gazal okıdı:

İmdi geldi bizge nōbat elvedāg,  
Elvedāg, ey cemgı-ızzat elvedāg.

\* \* \*



Siz gidersiz gam bilen mahrūm olup,

Biz gālarmız derdu-hasrat elvedāg

\* \* \*

Dembe-dem iki gözüm gān yıgladı,

(9) Būl ne derd-u ne hasret elvedāg.

\* \* \*

Bul ezelden takdīri-hakdır bize,

Bizge boldı bū musībet elvedāg.

\* \* \*

Bir-bīrimizden cudā bolduk bū gün,

Bū ne sūzdur, bū ne pırkāt elvedāg.

\* \* \*

Zahmı-tīgu-tīr birle aryalık,

(15) Hūn ciger boldı tīnet elvedāg.

\* \* \*

Ayralıkdan hālatım boldı zebūn,

Kim eşitse bū mesībet elvedāg.

\* \* \*

Āh urup yıglār atañ-peryāt eder,

Bārça etgey derdi-hasret elvedāg.

Munācātı dohtar

64 (1) Çeşim giryānını görse ābı-neysān örtener,  
Gān döküp-gerdūn gözi hurşīdi-rahşān örtener.

Ādamu-Hovvā bū mātām birle cennetden cudā,  
Gök geyip, gerdūn ene çēki-girībān örtener.

Bū cepālar birle göksünni açıp, kim ursam āh,  
Yedi yer titrēp, tamugdān yedi asmān örtener.

Ötlug efgānım görüp, nāru-Halīlīñ kül bolar,  
Ol ki İsmāyıl teniden çıkmadık cān örtener.

- (9) Bül meniñ gamlık yüregim pirkatını görse kim,  
Dāvudıñ mūm örkülip? tahtı-Süleymān örtener.

Yakūbıñ beytil-hazān yastdandı görgeç pertevin?  
Hızr unudar suv içerni ābı-hayvān örtener.

Teşne leb ötgen garīplar vagtıdan bilse peyām,  
Hızr unudar suv içerni ābı-hayvān örtener.

Görseler cebru-cepālar birle tüşdi munça ĩş,  
Zekeryā zēkir bolup, Yahyā-u nālān örtener.

- (17) Men bū mātamlar bile barsam sabā magşar erā,  
Ėhli-magşar nālalar, eylēp, herasān örtener.

Dohtarı-şehzāda gīznı mātamıdan sözlese,  
Her musulmān kül bolup, nēmusulmān örtener.

Gelip olturdılar hīç görmegen dek,  
Munuñ dey ĩşni hergiz kılmagay dek,

Velīken içinden yanıp tutaşıp,  
Pırāk ōdı alarga hetden āşıp.

- (25) Velī sandık akıp suvda şebu-rūz,  
İçinde gīz-u cān, cigeri dilsūz.

Gehī astın, gehī üstün baradur,  
Ana gīce-u gündīz garadır,

Görünmes āyu-gün, yıldız gözüne,  
Gider özden, gelir gēhi özine.

65 (1) Nīçe günler akıp Bagdada yetdi,  
Bīnēgēh bir bālīkçı anı tutdı.

Ki yāgnı bālīk avlāp yörür erdi,  
Deñiz ortasında sandıknı gördi.

Yüzüp barıp alıp çıkdı gıraga,  
Sunup aldı ol, gitdi ōbaga.

Bū sandık içinde bir oğlı boldı,  
Cemālīdan bū sandık nūra dōldı.

(9) İzüm izni bilen ol gīz köpükni,  
Yutup erdi, gösterdi andan bū yükni.

Belāsı hem anı boldı ağızdan,  
Bū sandık içre tulgadı bū gīzdan.

Barıp öyge, açdı, gördi bir nūr,  
Yānında māhıveş oğlañ-bir hüyr.

Çıkardı, sōradı ahvālın anıñ,  
Terrahhım birle sorāp hālın anıñ.

(17) Bū hem kıldı mugayyn sergüzeştin,  
Habar berdi ana bû yāzu-gışıdan.

Oşol dem hātınıñ reñki soldı,  
Tutup tulgattı anıñ oglı boldı.

Emīr goydı anıñ ādın atası,  
Neseb goydı munuñ ādın enesi.

Gezer yoldaş bolup bû ikilesi,  
Gīce-gündiz kılıp pervā enesi.

(25) Emeklēp, oturıp, yörüp, yügürüp,  
Hemīşe ikilēsi birge yörüp,

Enesini gīz okundı bālıkçı,  
Yök erdi andeyin kim hoş gılıkçı.

Hudāyım mālīga berdi bereket,  
Yetirdi rızkını kılmay hereket.

66(1) Bū oğlanlar yetüşdi yedi yāşıga,  
Söyer erdi bālıkçı başga-başga.

Ne tapganın döküban toy kıldı,  
Bū ikisin kesip ābıray kıldı.

Yörerler oynaban bû iki oğlan,  
Neseb aytur Emīre: - Ey, inim cān.

Bū Bagdat ŧēhrine sen hān bolur sen,  
Sıyāsatlıg ulug soltān bolur sen.

- (9) Meni sañsar edip dāra asar sen,  
Soyar sen, derime sāman dıkar sen.

Tıkıban derime sāmanı-bugday,  
Yene dervezeden üç günçe durgay.

Emir aytur “Eyā, cānım āgam siz,  
Yaman yoru gīlıban, iyme gam siz.

Eger men ŧā bolsam birge sürēli.  
Hemme Bağdatnı birge görēli.

- (17) Bū ne sözdür diydi, cānım doganım,  
Saña bolsun pıdā bū mālı-cānım.”

Neseb aydı yene “Dīvāna bolgum,  
Halāyık içre men efsāna bolgum.

Bolup hān emrin bile öltürersen,  
Soyup derimge sāman tıkdurur sen.

Asıp dervezeden üç gün derimni,  
Saña aydım bolacak bū sıırımı.”

- (25) Emīr ant içip aydı “Ey, Nesebim,  
Erür sen sen meniñ cānım, habībım.

Egēmiñ emri birle hān bolsam,  
Bū Bagdat šēhrine soltān bolsam.

Seniñ birle ikev birge görēli,  
Uluslar bārını birge sürēli”.

67 (1) Kılıp, köp ant, şert ēhdi-peymān,  
Neseb aytur ana ol sözni heryān,

Bālıkçı berdi mōllaga bularnı,  
Okutur boldı mōllası alarnı.

Emīre örgetip berdi sapaknı,  
Ol aytıp başda hem çün zikri-haknı.

Ki ondan soñ Nesebe geldi nōbat,  
Yazıp tagtaga ebcetden niçe hat.

(9) Okīp ovvalda ol nāmı-hudānı,  
Egēmge aytıban hamdı-senānı.

Tilige carı kıldı ol elifni,  
Okutmak üçin ol demde Nesebni.

Neseb “elif” diydi ana barābar,  
Diyse mōllası “bi” diydi serāser.

Yene tekrār edip kıldı egāda,  
Neseb diyir “bi” ni kıldı zıyāda.

(17) Ki hergiz “bi” diymes urdı yüzige,  
Tutup hūnāba dek yāşı gözige.

Diydi mōllaga öldürseñ özümni,  
Diymes men ol sözüñ, eşit sözüñni,

Gerekmes ol maña taglīm hudānıñ,  
Maña okut eger bilseñ kur’ānıñ.

Okudar boldı mōlla anda kur’ān,  
Açıp kur’ānıñı “okı” diyip buyurgan.

(25) Diydi ol demde māgnısın okutgıl,  
Ki andan soñra ol hatlarını tutgıl.

Geliban gahrı mōllanıñ o sözge,  
Nıçe mertebe şapbat urdı yüzge.

Neseb aydı kişi māgnını bilsin,  
Ve ger māgnısı yōk, hatnı ne kılsın,

68 (1) Diydi birniçe tefsīr anda ol ān,  
Görüp anı bū mōlla boldı hayrān.

Ki andan soñ anı mōlla okutmay,  
Öz aldığa goyaberdi bekitmey.

Gelip-gidip yörür ol hıżmat edip,  
Okumas anda līken tagta tutup.

Anıñ mōllası bir g̃ice görüp düyş,  
O düyş birle anıñ köñli bolup hoş.

- (9) Düyşde mekdep içre bir daragtı,  
Gōgerip berdi köp yerlerge yagtı.

Erur boyı anıñ misli çınarı,  
Dōlı altın-kümüşden şahaları.

Anıñ yaprakları laglı-zebercet,  
Şekerden mīvesidir çünki bīhet.

Oyandı b̄ü düyşe, boldı hayrān,  
B̄ü düyş şükürānası çün kıldı ihsān.

- (17) Bīnēgēh geldi mektege bir abdāl,  
Muña diydi ki rōvşen eyleyin hāl.

Düyşüni bir-bir etdi aña takrīr,  
Diygey diyp b̄ü düyşüme yagşı tagbīr,

Diydi dīvāna mōllaga: Bir oglan,  
B̄ü mekdepde velīdir bil anı sen.

Yıgıban bārısın bir yerge anı,  
Biley diyseñ anı sen b̄ü zamānı.

- (25) Berip her bīrige bir pıçaknı,  
Yene her bīrisige bir cücekni.



Pıçak berip buyurđı her b̄irige,  
Sınayın diyp vel̄isin bilerige.

Hudāyım görmegen yerde soyuñlar,  
Vegerne soymayın t̄irik goyuñlar.

- 69 (1) Alıp her kaysısı bir cāya gitdi,  
Hudā görmes b̄u yer diyp ōya gitdi.

B̄iri dehl̄izde, b̄irisi öyde,  
B̄iri tokurtgada, b̄irisi cūyda.

B̄irisi salmada, köprük teyinde,  
B̄iri öy daşında, b̄iri içinde.

B̄arısı soyuban alıp geltürdi,  
B̄u mōlla buyrugın b̄arı bitirdi.

- (9) Meger kim gelmedi yalguz Neseb ol,  
Belend-u pest yerlerni gezip ol.

Diydi mōlla b̄u oğlanlarga anı,  
Ne boldı ki Neseb gelmedi kanı?

Olar diydi ki d̄ivāna bolupdır,  
Golıda bir pıçak cücek turupdır.

Zamāndan soñ gelip mē'yus durdı,  
“Ne boldı” diyp aña mōllası sōrdı.

(17) Diydi: - Hak görmegen yer gapmadım men,  
Belend-u pest yerni î izlâp herçent.

Ne yerge bardım, erse tañrı hēzir.  
Ki tapmay istedim ol yerni vapir.

Gumân etdi bû mōlla şol velīdir,  
Tamâm oğlanlarınıñ ovvalıdır.

Yene birniçe günden soñ ol abdāl,  
Yetip geldi bû mektep içre fil-hāl.

(25) Diydi: - Bildiñmu mōlla velīni,  
Tovâp etdiñmu tutuban elini?-

Diydi mōlla: - Gumân içre gâlip men,  
Nesebni andeyin anlâp turup men.

Diydi dīvâna mōllaga ol yerde:  
Biley diyseñ nişânasın bû yerde.

70 (1) Buyur oğlanlar ödun çöplesinler,  
Ödunların çüflēp üflesinler.

Kayunıñ ödunı ötsuz yanadır,  
Yagın bil ol ogulnı övlüyâdır.

Buyurdı mōlla oğlanlarga “ödun,  
Yıgışturıñ gerekdir bizge bû tün.”

Görer kim kısmatı rûzı-ezelni,  
Eşidiñ ehli-gamlar bû gazalnı.

(9) Gazalı-Neseb

Hēkimi-berhak erur sen, hikmetinde herne bār,  
Herne kılsañ, sen kılur sen, sendedir her ihtıyār,

\* \* \*

Zēhr ile almasnı tökti men garīp mīnāsıga,  
Çok ciger perkēlesi geldi, gelürden der kenār.

\* \* \*

Gülbunı-bāgı-nebīge kim yetip bardı-nesīm,  
Mustafānıñ pūşagēhi erdi ol şükri-nisār.

\* \* \*

Başa tız goydı benesfe sünbül eylēp pīçu-tāb,

(17) Gān döküldi lāle sebzın hazān oldı bahar.

\* \* \*

Yüz başına fānı bolsun tende cānım sadakası,  
Ötdi kim bû dünyēden ālı-şehi-düldül suvār.

\* \* \*

Ey, Neseb, sen hem bû hasretten beyābānlarga tüş,  
Zēhri-kā: tıldan cedīddir şekeri-şehdi-Hısār.

Yāyıldı her bīrisi bir tarapga,  
Ödun çöplēp alıp geldi mekdebe.

(25) Diydi mōlla onı üf diyp yakıñlar,  
Yanarmuken ötuññız, bakıñlar.

Tutup pezze bile üfledi çenden,  
Ödunnı hīç yaka bilmes bir oğlan.

“Neseb nişlêp yörükdir diydi mōlla,  
Diydiler” Ol bize goşulmas asla.

71 (1) Neseb bir āz ödun palçıga bulāp,  
Urar suvga anı birniçe tovlāp.

Bālalar anı durganda yamanlāp,  
Neseb geldi ödunnı lāyga bulāp.

Diydi mōlla aña “Yakgıl, ki üflêp”,  
Neseb hem azgını tutdı “küf” eylêp.

Çıkıp bir parça ot lavlāp tutaşdı,  
Anı mōllası görüp aklı çāşdı.

(9) Zamāndan soñ gelip hūşıga mōlla,  
Yıkıldı ayagıga diydi “Ey, vāy”.

Diydi ādiñ Nesīmī bolsuñ, ey cān,  
Seniñ yōluñda müñ cān bolsa gurbān.

Yagīn bildim pīgamber nesliden sen,  
Velīler afzālı sen, aslıdır sen.

Meşāyıh serveri Hallāç Mansūr,  
Anı dek yerden bolgay takī nūr.

(17) Nesīm ol dem turup ki edep birle,  
Yāşardıp gözini hunāba birle,

Diydi “Magzūr, mōllam, bizge rugsat,  
Berin rugsat bize ēşgēr boldı hālat.

Harām oldı bize üşbū mekānlar,  
Size öy gutlı, bizge yōl ey cānlar”.

Ki “Huv” diyip yōlga gīrdi şol zamānı,  
Bolup dīvāneveş gezdi cahannı.

(25) Kılurlar bagzı rāvıdan rovāyat,  
Gulak salgıl, eşitgil tē begāyat.

Gelip mōllaga hātın: bir oylan.  
Beriñ tenūra öt yaksın oşol ānı,

Diydi mōlla Nesīmige “Turgul ey cān”,  
Barıp tenūrğa öt yakgıl çerāvān

72 (1) Gelip bū hem salıp iki ayagın,  
Yakabaşladı tenūr içre sagīn.

Özi peryāt edip okīp gazalnı,  
Otur erdi görüp elti bū hālnı.

Tenūra yakmadı diyip bū ödunnı,  
Anıñ çün görmedi ödun tütünni.

Sōge başladı nīçe lafzı fecilēn.  
Urarga geldi anı bir yıgaç bilen,

(9) Gözi tüşdi tenürğa ot lovlar,  
Anıñ iki ayagıdan alavlar.

Gızarıp mıs deyin anda tenürı,  
Urar şugla kişi yüzüğe nürı.

Bū hālatnı görüp yügrüp bū hātun,  
Yetişdi mōllaga yānıga cigerhün.

Diydi mōllaga bū sözni serā-ser,  
Diydi bül hem munı bilgen barābar.

(17) Seni bilsin, bū hālnı āñlasın diyp,  
Bū oğlandan çün gāpıl bolmasın diyp.

Bīnēgeh bolmagay taksīrı-nogsān,  
Velī hak erür, bīšek, bū oğlan.

Barıp düşgöl ayakıga zamānı,  
Gelip rehmi, geçirgey şāyet anı,

Yügürüp geldi, tüşdi ayakıga.  
Hıcālatdan götergen tayagıga,

(25) Nesīm aydı “Göteriñ baş, enem siz,  
Geçiriñ herne taksırımını hem siz,

Geçirdim ger mana yüz munça sökseñ.  
Urup başım yarıp, gānımını dökseñ,

Kiřiniñ bir enesi eltisidir.

Behilleşmek aña dil gaygısıdır,

73 (1) Beriñ rugsat, dogā eylēp, açıp gol.

Mübēre öy size, gutlı bize yöl,

Alıp pata “huv” diyp girdi yölga,

Yügürüp gēh saga, gēhi sölga.

Bolup çöllerde vağşılarga hemrā.

Goşulıp gūrt guşga yördi birge,

Koyu, keyik, gulan, gūrtlar yarasın.

Bakar, iymlēr idi eylēp dogāsın,

(9) Tūřer gēhi, ařāga gēhi belende.

Yekenden eknige geygeni cinde,

Gēhi gelip özüge gēhi meczūb.

Gēhi elfāzı küfür eylēp, gēhi hūb,

Nīçe yıllar bolup çöller mekānı,

Çü mecnūn vağşılar birle rovānı.

Diyiban ol řehsuvāri-gābı govseyn,

Okıdı bū gazalnı gövheri ayn.

\* \* \*

(17) Āh, neyley, bū zamāna içre yök hemdem maña,

Hī kinge gam imes, menden, tamām gamdır, maña,

\* \* \*

Dem urulmay sūzı dilden nīçe kim görsem sütem.

Yök eşitgü dek kişi bû yerde mēhrem maña.

\* \* \*

Gussa köpdür, hemnepes yökür, netey ey dilnavāz

Bū belā-u mēhnet ermestür, cahan kimdir maña.

\* \* \*

Dāmānı-tākatnı cermēp pāyıma, sabr eyleyüp,

Olturıp men, urma dem sen, yovuz gamdır maña.

\* \* \*

(25) Seyidī sen, hem kazāyı-kısmatıdan kēn gam,

Bolmasın mānendi-men yanlıg benī-ādam maña.

\* \* \*

Gazallar bīnahāyat eydıp anda,

Anı yazsa, cahana sıgmaz anda.

Yazıp birnēçesin taşladı gāra,

Ki gālsın dōst-yāra yādıgēre.

74 (1) İzından izlāp-izlāp birniçēni,  
Tapıp manzūm safha eylēp anı.

Anı hem kıldılar defter kitābı,

Ki şāyet bolguy diyp bizge sogābı.

Bīrisi bû erdi ey tālıbı rāh,

Okır men, yağşı könlüñ birle diñle.

Gazalı-Nesīmī

İki cahan maña sıgar, men bû cahana sıgmazam,

(9) Gövheri-lāmekān menem, kövnü-mekāna sıgmazam.

\* \* \*



Arış ile ferş-u “kaf”-u “nun”, mende bolupdı cümle çün.

Kes sözüñni uzatma kim şerhi-beyâna sıgmazam.

\* \* \*

Kövn-u mekândır âyatım, bil lâmekânda turbatım,

Sen bû nişânda bil meni, belki nişâna sıgmazam.

\* \* \*

Sûrata bak, mâgnıda gör sûrat içinde gâna gör,

Cism ile cân menem velî, cism ile câna sıgmazam.

\* \* \*

Hem sadafam hem ĩncüyem, misli sîrat senciyem,

(17) Munça kumâş-u raht ile men bû dükâna sıgmazam.

\* \* \*

Genci-nahân menem, menüş aynı-ayân menem menüş,

Gövheri-kên menem menüş bahr-kêne sıgmazam.

\* \* \*

Gerçe muhîti-agzamam gerçe adîmdir, âdamam,

Dövr ile kovn mekân menem, bû beyâna sıgmazam.

\* \* \*

Cân ile hem cenân ile dēhr ile hem zamân ile,

Gövheri-lâmekân menem dēhri-zamâna sıgmazam.

\* \* \*

Zât ile hem sıpat ile, gūrt ile hem berât ile,

(25) Gülşekerem nōbat ile, beste dahâna sıgmazam.

\* \* \*

Nâra yanan şecer menem, hırka çeken hacar menem,

Köyen oduñ zībânası, men bû zībâna sıgmazam.

\* \* \*

75 (1) Zerre menem, güneş menem, çâr ile penç, şeş menem,

Vahdeti-küll beyân ile, men bû beyâna sıgmazam.

\* \* \*

Gerçi bũ gũn Nesimiyem, Hāşamīyem, Kurayşīyem,  
Menden uludur āytım, ayta-şāna sıgmazam.

\* \* \*

- (5) Elkıssa Nesīmīniñ dogan inisi başı kel bolup nıce gũnler başını şōra, basıp derdige dovā tapmay, āhırı ol Emīr ōdunçılıknı ihtiyār kılıp, ōdun daşāp, satar erdi. Nıçe vagtdan soñ hudāy tagālā aña meretebe-yi pātışālıknı berip, dōvlet guşı başıga gonup, şol velāyatga pātışā bolganı birnıçe nazm birle:

Emīr kelniñ sōzũn indi eşitgil,  
Okıban kıssasın hetdige yetgil.

- (9) Emīr kel ĩrniŕ ōdun daşardı.  
Ne yerde bolsa hem başın gaşardı.

Eşekge yũklēp ōdun satar erdi,  
Gũni, ovkātı andan ōter erdi.

Ōlũp erdi atası, bār erdi enesi,  
Gũnũn gōrer idi bũ ikilēsi.

Ōlũp Bagdat hānı, tagtı hālī,  
Bolup bīkēr boldı beyti mālī.

- (17) Alarnıñ resmi erdi ol zamānda,  
Uçurur erdiler dōvlet guş anda.

Eger ol guş gonar kimge beyekbār,  
Kılar erdiler anı şāhı-muhtār.

Şēherge car çırlatdı çıkıñlar,  
Bũ guş kimgē-goñar, bārça bakıñlar,

Ulusnñ bārçası bir yerge çıkdı,  
Yasanıp hem düzenip guşga bakdı.

(25) Emīr kel eşege ōdunrı yüklēp,  
Garadı ol guşa gözini diklēp.

76 (1) Dōnunıñ bār erdi togsan yamagı,  
Yōk onuñ dünyēden gövsünde dāgı.

Gelip, kel başıga guş gonı guvandı,  
Degip dırnağı kel başını gānatdı,

Başım-başım diyban, yıgladı ol dem,  
Gülüşdiler gāşıda durgan ādam.

Çapışıp geldiler begler mücemmel,  
Kime gondı eken diyp, gördi bir kel.

(9) Geyen dōrı egnide pāra-pāra,  
Başınıñ bārısı gonaklı yara.

Onuñ sasıgıdan serpildi begler,  
Bū guşnıñ pēli āzdı diydi begler.

Bū gün gaydıp, sabāh geldi tamāmı,  
Yıgılıp üşbū yerge hāsı-aāmı.

Sabā boldı yıgıldı cümle bārı,  
Alıp geldi ol guşnı yāş-u garrı.

(17) İberdi, geldi kel başıga gondı,  
Başım āğırdı diydi kel, sögündi.

Yene bolmadı, gaydınlar cemāgat,  
Anıñ çün uşbū günde yōkdı sagat.

Sabā ĩr dañ bilen cümle geleli,  
Ne bolsa tañrı hōkmini göreli,

Bū gün gaydıp, yene erteñ yığılıp,  
Yetişdiler cemāgat cemg bolup.

(25) Yene ĩberdiler dövlet guşunu,  
Tamāmı tutdılar aña başını.

Uçuban, dövr edip ol kelge gondı,  
Yene başım diydi, ol kel āvundı.

Diydi begler muña takdīri-cepbār,  
Bolupdır biz kılalı řāhı-muhtār.

77 (1) Etiban ittifāk begler tamāmı,  
Anı Bagdada etdiler imāmı.

Yene aytay bū cānıpdan hekāyat,  
Egēmden bolsa tovfīk-anāyat.

Nesīmī dāg-düzlere yörürdi,  
Nīçe hikmet okīp seyrān kılurdi.

Gelerdi gēh şèherge gēh çölde,  
İşi gīce-gündīz erürdi yōlda.

- (9) Oña geldi goşuldı iki abdāl,  
Bū üç dīvāna boldı nīçe māhu-sāl.

Bīnēgeh şèherge geldi bū üç yār,  
Būlarga pīr yolukdı beyekbār.

Nesīmī mektebe bargan zamānda,  
Gelip mektepge bir dīvāna ānda.

Diydi mōllaga munda bir velī bār,  
Velīlerni velīken ullusı bār.

- (17) Būlarnıñ bīri şol dīvāna erdi.  
Bū şèherge geldi şol pīrni görđi.

Üçevi hem zıyārat kıldı pīrin.  
Sōradı bū üçevni lafzı-şirin.

Durup birnīçe dem yānında onuñ,  
Açılmasın diydi sırrı-nahānıñ.

Açılmay sırrıñız sizlere rugsat,  
Berürmen eyleban sizlerge şefāgat.

- (25) Diydi goynıga golun sokdı ol ān,  
Çıkardı bīrisine berdi bir nān.

Anıñ her yüzine bir şapbâdı urdı,  
Bū hem tagzīm edip garadı durdı.

Takī saldı golun goynıga n̄iz,  
Bir alma aldı berdi birine t̄iz.

78 (1) Yene bir gızıl alma goynıdan ol,  
Çıkardı soydı pıçak birle bir yöl.

Sapagıdan tutup n̄içe övürdi,  
Anı çırladı, Nesīmge berdi.

Tovāzıg birle aldı, kıldı tagzīm,  
Būlarga berdi rugsat kıldı tekrīm.

Golun açıp, dogā kıldı alarga,  
Ne sır bārını diymeyin būlarga.

(9) Alıp pāta, būları turdı gitdi,  
Akāmat eylegen menzilge yetdi.

Oturıp, dem alıp, būlar sözleşdi,  
Bū sırnıñ māgnısını gözgalaşdı.

Nesīmī aydı: “Bū sırnıñ māgnısı bār,  
Neyge añlamadıñız ey n̄ikükēr.

Ki yedi gün ötüp bolgan zamānı,  
Bīliden yerge gömüban nān alanı.

(17) Urarlar, tē ölinçē, dāş atıban,  
Bū şèher ortasında sañsar ediban.

Yene alma alğanı dāra asgay,  
Salıngan boynıga yüp anı gısgay.

Gızıl almanı soyup, maña berdi,  
Biliñler ol alāmat bizden erdi.

Meni koy dek yere basıp yıkarlar,  
Soyuban derime sāman dıkarlar.”

(25) Bū sözni eşdip yıglaşdılar zār,  
Boyun sundı hudā emrine nāçār.

Ki ötdi yedi gün kim ey, nīkükēr.  
Bīrini asdılar, bīrini sañsar.

Nesīmī okīp anda bū gazalrı,  
Halap şēhrıde kıldı köp cedelrı.

79 (1) Kim bū mātamdan melāyık dembe-dem yıglār bū gün,  
Ins-u-cın, yeru-gök titrēp hem yıglār bū gün,

Kürs cāyından göçip, sidre ayagından uçup,  
Arş nālān urulıp, louhu-galam yıglār bū gün.

Şemsi-ēlem tāp eylēr sūzı dilden nālalar,  
Bū sıhrlar dövride arkası hām yıglār bū gün,

Bū azādan ezberāyı-seyidi rükni arāf  
Nāla eylēp zümreyi beytilharem yıǵlār bū gün.

- (9) Hüyrler bēhri-rızāyı-fātma cennet erā  
Ol şeytler hālīga tartıp elem yıǵlār bū gün.

Ol havāriçlar alarga kılsa ol gün köp sütem,  
Bes alarga ol zamān cebri-sütem yıǵlār bū gün.

Seyyidī ol günde görse bül Nesīmī hālın,  
Diymeñiz ehli azādan anda kim yıǵlār bū gün.

- (13) Anda halāyıklar aydılar: “Ne munça bīsabrlık kılur siz diyip”. Neçün köp enbiyā köp övlüyē ötdiler bīsabrlık kılmadılar diyrler. Anda Nesīmī alarga aytdı: - Ovvalda bize permān şuldur, takdirda yazılğan diyip, bir bēş keleme ebyāt okıdı:

- (18) Helākımda Muhammet vēhy ĩziden bū habar berdi,  
Bū takdiri-ilāhıdır gaçan andan dıǵer berdi.

\* \* \*

Öter men dünyēden imdı, seniñ süyı-bakā bül gün,  
Alāmat şāmı-gurbatdan, sēher vaǵtı habar berdi.

\* \* \*

Meni bū ruzeni ön törtide gurbān kılmişlar,  
Halılıǵa hudā gurbān kıl diyip habar berdi.

\* \* \*

Niçik yüz gaytarayın men, eyā dōstlar, bū sövdādan,

- (25) Ezel kilki galam tartıp kazā birle kadar berdi.

\* \* \*

Eger yüz cüstecū kılsa kazāğa hıle bolmasdır,  
Öter subhı bahārıñ diyip hazān şāmı sēher berdi.

\* \* \*



Keşendim? gerçi maglūmdır rovā görmem zerer aña,  
Ezel takdīrī bül erse kaçan ölüm dīger berdi,

- 80 (1) Kazā cāmı musāvīdır, biliñler, şāhu-misgīnge,  
Birevge gerçi gam berdi, birevge tēcu-zer berdi.

\* \* \*

Nesīmī, imdi sen cānıñ bilen kıl nazmı-mātamlar,  
Saña vahhābı-ēlem dünyēde ança hünēr berdi.

Yene Seyit Nesīmī öz hālını beyān edip bū gazalı okıdı.

Kimse yōkdır bū cahanda, men ezelde bār idim,  
Gövheriñ dayrasında men aña dirgār idim

\* \* \*

- Gövheri kēn eyledi, tutdı cahannı bir şerer,  
(9) Arşı-kürsi, yeru-gōkni yaradanda bār idim.

\* \* \*

Ol meniñ sırrım bilürdi, men hen anıñ sırrını,  
Ol meni andag yaratdı, men aña derkār idim.

\* \* \*

Geydim ādam dōnunı, hīç kimse bilmes sırrını,  
Men bū beytillānı hem yasaganda bār idim.

\* \* \*

Bir hatā kıldı diyiban, postumnı soygan kāzılar,  
Men üç Mansūrıñ yōlunda, hak diyban berdār idim.

\* \* \*

- Ön sekiz müñ ēlemni, gerdiş eylēp gezmişem,  
(17) Deryānıñ astında sincid “īzarganda bār idim.

\* \* \*

Men Nesīmī, söylerem, çün haknı berhak bilerem,  
Anuñ üçin ol yaratdı men aña derkār idim.

Ondan soñ Nesīmī yine bir gazal okadı:

Kāzı-yu müfti, mölla-yu āhūn, biliñ, ki men kayda idim,  
Düşmen idim ol deñize deryāyı-ummānda idim.

Ol deñizge düşen kişi, gurbet erur anıñ işi,  
İçgeriden-içgeride sırr ile pınhānda idim.

- (25) Mūsā ibni-Umrān bilen çıkdık ikev Tūr dāğına,  
Mekgede mescit kılānda bā Halīl anda idim.

Ismāgıla çaldı pıçak, pıçak aña kēr etmedi,  
Dōst bizi azāt eyledi, goç bile gurbānda idim.

- 81 (1) Yūsuf bilen bir gudukda, zār yıgladım bir niçe gün,  
Yakūp dağı köp yıgladı, men anda Kengānda idim.

Alı bilen çaldım gılıç, Huseyn bile boldum şehit,  
Ön sekiz yıl Kap dāğıda Hemze bile ceñde idim.

Misgīn Nesīmīniñ cānı, āşıklar tende dermānı,  
Arşu-kürs, lovhu-galam dōst bile seyrānda idim.

Andan soñra Seyit Nesīmī bū gazalnı okadı:

Āşıg-ā, gelgil bēri, cān birle cānān mendedir,

- (9) Zāhıd-ā, sen kayda sen, nūr birle imān mendedir.

Mendedir ol yerü-göknüñ hikmeti hem gudratı,  
Ödu-yel, toprak, suv hem cümle yegsân mendedir,

Hak tagālā asmāndan ĩnderipdir dört kitāp,  
Men alarnı manzūr etmen, çünkü kur'ān mendedir.

Dünyēde kim pēhlivānlar-Rüstem-Zāllar ötdüler.  
Seddi-İskendir bile tahtı-Süyleymān mendedir.

Yūsupga bermiş idim yüz müñ belā-u derdi-gam,  
(17) Gel bēri, dārū kılayın, dertge dermān mendedir.

Yakūp anda yıgladı, hicrān ile Yūsup üçĭn,  
Genci hılvat hānalar hem Mūsri-soltān mendedir.

Şāhımerdān Murtezāniñ èhli-övlādı menem,  
Zülpi-kāru-Ganbaru-Düldül heme ān mendedir.

Men Nesīmī, sözlerem, ol şāhımerdān aslıdan,  
Ger kabül etse hudāyım, aydı-gurbān mendedir.

\* \* \*

Tamām etdi gazallarnı risāla,  
(25) Yetişmey ol maksatga uzala.

Garaz anda okıdı köp gazalnı,  
Sataşdırdı hudā bāgıs acalnı.

82 (1) Yolukdı anda köp mōlla-u kāzı,  
Nesīmge kılıp köp ıgtrāzı.

Anıñ çün mesti-mecnün erdi anda,  
Tışak mōlla diydi görgeñ zamānda.

Tışakdan pèhim edip mōlla zekerni,  
Hıkārat söz diyiban yıgdı nökerni.

Yıgıldı bēş yüz mōlla-u müfti,  
Būlarınñ hemmesi şeytānnı cüfti.

- (9) Hemme mōlla-u müfti bilmediler.  
Tışaknı köp hıkārat āñladılar.

Taşı āg-u, içi gara diymekdir,  
Yene şübhe tagamlarnı iymekdir,

Bū mānını bilür bolsa velīler,  
Ne bilsin, hemme şeytānga belīler.

(15) Emmā Nesīmī gördi bēş yüz mōlla ve āhūn, kāzı ve müfti yıgıldılar. Nesīmī mesti-lāya'kal, meczūbu-mecnūnvār gülüp aytdı “essalām aleyküm, ey içi gara, taşları ak mōllalarım. Cumga günü günde gül, mōlla musulmanda gül”. Bū sözlerni mōllalar eşitdiler, ovvaldan hem dergaraz erdiler ātaşın boldular. Nesīmīni tutup tagzır etdiler. Emmā Nesīmī yine goymadı, tekrār etdi. Mōllalar èhtimāla aytdılar: “Bū aytur cumga günü, gün degil, mōlla musulmān degil diyir. Cumga günü günleriñ afzālı bolsa, mōlla musulmānlarnıñ afzālı bolsa, bū söz hıkārat turur diydiler. Emmā Nesīmīniñ sözi bū erdi kim, cumga günü günleriñ içinde gül erdi, mōlla musulmānlarnıñ güli erür diygeni erdi. Mōllalar bū èhtimālga barmadılar, zīrā ki ovvaldan dergaraz erdiler. Tışak diygende zeker èhtimālga gidip erdiler.

- (26) Bū sözlerni eşidip, mōlla bārı,  
Diydiler hānga barıp dādı-zārı.

Kılıp bizlerge köp dürli hıkârat,  
Ki bû bir dîvâna diyip, kıldı ıŝârat.

83 (1) Uruban ovvalâ bisyâr tagzîr,  
Salınıp boynıga gol ayaga zıncır,

Bû şâh gâŝıda hem kıldı eâde,  
Bolup, möllalarıñ gahrı zıyâda.

Ehânatlar bize köp gildi tagyîn,  
Bolup kēfir, kitâbı-müctehitden.

Bize kıldı hıkârat, dîne kıldı,  
Yene hudâ bile resûlga kıldı.

(9) Eger tōba kılıp yanmas günehden,  
Ukûbet eylemek lâzım bû şehden.

Muña yangıl diyse, eylēr mükerrer,  
Bû sözde, elbetde, kim bolur kēfir.

Nîçe tagzîr ile öldürmek anı,  
Hudâniñ emri, pîgamber niŝâni.

Eger öldürmese, şâ âsı bolgay,  
ŝeyâtîn söyünip, rakgâsı bolgay.

(17) Okîp Kur'ân hadîsı-bînahâyat.  
Kişi götere bilmes köp rovâyat.

Eşidip şā ānı diydi basiñlar,  
Anı dervāzaga eltip asiñlar.

“Tişak” diyir sözüni goymas Nesimī,  
Būlar tagzīrıdan yök zerre bīmi.

Yıgıldı geldi möllalar tamāmı,  
Tomāşāda tamāmı hāsı-aāmı.

(25) Tutup, bağlāp tayaklāp dāra asdı,  
Nesimī diymişiñ bisyāra basdı.

Nesimī yedi gīce-gün asılıp,  
Söziden gālmadı bogzı gısılıp.

Muña kēr etmedi dārı-halāyık,  
Anıñ çün sakladı ēlemge hālık.

84 (1) Ki bagd ez yedi gün kāzı-yu müfti,  
Yānında muhtasip möllası köpdi.

Geliban cümle hānga kıldılar arz,  
Munuñ katlı erür şāhım size parz.

Çü dārga asmak ile ölmedi bū,  
Meger bū eyleyüpdür sıhrı-cādu.

Tilin kesip, gözün oymak gerekdir,  
Yatırıp yer yüze soymak gerekdir.

(9) Tutup halkasından anı yıkiñlar,  
Derisini soyup sāman dıkiñlar.

Basıp her bīri urdı pıçaknı,  
Tiliden goymadı bū zikri-haknı.

Pıçak kēr etmedi hīç bir yerige,  
Ki herçent zōr eder, ötmes derige.

Getürdiler niçe ötgür pıçaknı,  
Tilinden goymadı anı diymekni.

(17) Aña kēr etmedi her bir pıçaklar,  
Aña hiç ötmedi ursa tayaklar.

Çekiban çār mihı niçe cellāt,  
Kılur tagzıbı-bīhed, gayrı muğtāt.

Ki āhır diydi, ey cellādı-zālım,  
Meniñ gālmadı bir zerre mecālım.

Dābanımdan tutup soyuñ derimni,  
Pıçak ile köp urmañ her yerimni.

(25) Dabanım birle basgan men necāsat,  
Pıçak kesmēge ol bolmuş kesāpat.

Dabanıdan tutup soydı derisin,  
Tamām agzāsıdan goymay bīrisin.

Salıp sâman içige tıkdı, basdı,  
Getirip anı dervezede asdı.

- 85 (1) Emîr kel yâ hût inisi bînēgēh,  
Şikâre çıkdı, bolup erdi ol şâh.

Anı görgeç, okıdı bû gazalını,  
Beyân eylêp aña bolgan cedelni.

Èhli îmân işlerin şol demde inkêr etdiler,  
Çün Nesîmîni Halap şêhrinde berdâr etdiler.

\* \* \*

Kâzılar pitvâ beriban, haknı bâtıl etdiler,  
Küfr aydıp, îmâna gelmeklige çün âr etdiler.

\* \* \*

- (9) Hak maña sözle diyiban emir etdi, men hem sözledim,  
Sözledim destân edip, âlemde tekrâr etdiler.

\* \* \*

Soydular, çıkardılar şo dem Nesîmî derisin,  
Yıglaşıp gökde melâyık cümlesi zâr etdiler.

\* \* \*

Ey, Nesîmî, vâsıl olduñ hâlîkı-rahmâna, sen,  
Cennettil, mè'vâda gör, kim öyni gülzâr etdiler.

Anı âñlamadı şâ ötdi, gitdi,  
Şikêr eder yerige bârça yetdi.

- (17) Şikêr eylêp niçe gün bolguça ol,  
Yene gaydarga yüzlendi tutup yöl.



Yetip dervezēge begler bile ŧâh,  
Nesîmîge gözi düşdi bînegēh.

Nesîmî añlaban gelgenin anîñ,  
Gulagıga yetişsin diyip bû ŧâhîñ,

Belent ovâz ile peryât kıldı,  
Sözüm eşit, ŧâhım diyp, dât kıldı.

(25) Kanı antiñ, kanı ŧertiñ vepâsı,  
Uluslarıñ erür sen pâtişâsı.

Kiçilikde ne vagdalar kılıpdîñ,  
Bû işlerniñ bolarını bilipdiñ.

86 (1) Diydi anda, okıdı bû gazalnı,  
Habardâr eyledi bâğış acalnı.

\* \* \*

Sînaçēgimden gelen bû dâtdar, bîdâtlar,  
Tîga tutmuş kirpigi fulatlar, cellâtlar.

\* \* \*

Herne diydim hak diydi, agzım bilen, tilim bilen,  
Yâ maña aytdırdı ol ŧetheyi ezdâdlar,

\* \* \*

Mōlla, müfti diydiler: Hem kēfir oldıñ hem lagî:n,  
Mövcūbi-katl diyip meni, öldürdi ol hiddâdlar.

\* \* \*

(9) Dābanımdan soydular, depēmge dogrı çıkdılar,  
Anda kıldı tende cānım yâ nālayı-peryâtlar.

\* \* \*

Kāzı-yı mōlla-u, müfti bārçası cā:hıldılar,  
Koy kibi derimni soydı bû segi-sallahlar.

\* \* \*

Çün pıçak sīnamga yetdi, yüregim dāt eyledi,  
Anda hem hiç dādımıza yetmedi şetdātlar.

\* \* \*

Ey Nesīmī, secde kıl, subhāna yüz-müñ şükür kıl,  
Hemme boldı dovzahı şermende bībinyātlar.

(17) Yene ovvalkı aygan dek egāda,  
Kılıp okıdı eylēp istifāda.

Yene bīrni okıgay, yağşı diñle,  
Okıp iki gazalını diydi ey şāh.

Pēhimlēp pātışā hem gördi anı,  
Cılavun tartıban durdı zamānı.

Yene birniçe durdı anı tiñlēp,  
Okıdı bir gazal şā durdı ānlāp.

(25) Āhırında okıgan bû gazaldır,  
Sebēb mōllalar kısmat ezeldir.

\* \* \*

Hakga vāsıldır Nesīmī, gel gör, imdi Seyyid-ā,  
Sen ki Bagdadıñ emīri, gel gör imdi Seyyid-ā.

\* \* \*

87 (1) Sırrı-hālını saña men aytmış erdim ovvalā,  
Govlını sādık degil sen, gel, gör imdi, Seyyid-ā.

\* \* \*

Mölla, müfti, kâzılar bilmes hakikat sırrını,  
Bilmeyin ölturdiler sen gel, gör, imdi, Seyyid-â.

\* \* \*

Âbıd-u zâhıd ne bilsin sırrı-ârif âşığı,  
Derimni soydurdılar sen gel, gör, imdi, Seyyid-â.

\* \* \*

Ârifi-âşık tiliden hak diyor birniçe söz,  
Herne diydim hak diymiştir gel gör, imdi Seyyid-â.

\* \* \*

- (9) Diydi hak Mansûr tiliden kim Enel-hak menden hem,  
Hasm-u kâtil özüdür, gel gör, imdi, Seyyid-â.

\* \* \*

Aâmu-hasıñ tiliden, öytür, kılur zagâsıdan,  
Hak turur bilgil, hakikat, gel, gör, imdi Seyyid-â.

\* \* \*

Herne diydim, herne kıldım bildiler menden, velî,  
Câhılı-nâdân erurlar, gel, gör, imdi, Seyyid-â.

\* \* \*

Bû tahâratsız fakîhlar kim seniñ hökmüñ bilen,  
Soydular nâhak derimni gel, gör, imdi, Seyyid-â.

\* \* \*

- (17) Asl-ı ceddım Şâhı-merdân Alıdır pişvâ,  
Ol ulug magşar gününde gel, gör, imdi, Seyyid-â.

\* \* \*

Ceddimiz hezret Alıdır, dâyımız Mansûr erur,  
Zulmı-nêhak kıldı maña, gel, gör, imdi Seyyid-â.

\* \* \*

Ey, Nesîmî, gam degildir, çünkü olduñ sen şehîd,  
Hak biler aynal-yagındır, gel, gör imdi, Seyyid-a.

Ki andan soñ Nesīmī boldı übsim,  
Diymedi söz soñra bīş yā kem.

- (25) Goyberdi enānın şāhı-ekrem,  
Tutup mātām içini doldurıp gam.

Barıp düşdi öziniñ menzilige,  
Buyurdı begleri birle gulıga.

- 88 (1) Barıp ızzat bilen dervezeden siz,  
Asılğan derini alıp geliñiz.

Barıp, alıp getürdi anı ĩşān,  
Anı görgeç özüden gitdi ol hān.

Yakasın çek edip peryāt kıldı,  
Köñülde gam öyün ābāt kıldı.

\* \* \*

Bū begler cümlesi şāhga gaşulıp,  
Kılur peryāt şāh birge bolup.

- (9) Diydi şā: “Cismim öyüni yakar men,  
Niçik magşarda yüzige bakar men.”

Ayagını guçup sürtüp yüzünü,  
Yāş ile döldurıp gāna gözini.

Yakasın çek, cāma pāra kıldı,  
Diydi aldında yüzüm gara boldı.

Seniñ ābā-u ecdādīñ gāşında,  
Ne diyr men, rūzı-mağşar bolmuşında.

- (17) Alı övlādı seyitzādadır sen,  
Cemīgı halkdan āzādadır sen.

Seniñ aldında men şermende boldum,  
Özümiñ işime dermānda boldum.

Yüzüñ görgēli mende gālmadı göz,  
Dilim gün-ü lāl, agzım sözlemes söz.

Husūsan bābañ aldında ne diyr men,  
Ölinçē tē anıñ üçin gussa iyr men.

- (25) Diydi bū şıgır, okıdı yıgladı zār,  
Bū şāniñ nālışıdan bārça yıglar.

Vā, hatā kıldım men imdi, neyleyin, vā-Seyyid-ā,  
Tañla mağşarınıñ gününde neyleyin, vā- Seyyid-ā.

\* \* \*

Sırrı-hālını maña sen aytıp erdiñ ovvalā,  
Ēhd kıldım, bitmedim men neyleyin, vā- Seyyid-ā.

- 89 (1) Bū fakīhı-bīvuzūlar arz kıldılar maña,  
Şum rakīplar sözini men neyleyin, vā- Seyyid-ā.

\* \* \*

Ēyle müftiler maña kıldı şerīgat şerhini,  
Bilmes erkenler hakikat neyleyin, vā- Seyyid-ā,

\* \* \*

Özleri kēfir bolup, ayrıldılar ĩmānıdan,  
Meni hem şermende kıldı, neyleyin, vā- Seyyid-ā,

\* \* \*

Maña ger kılmas şefāgat rŭzı-mahşarnıñ günü,  
Hak Muhammet hezretinde neyleyin, vā- Seyyid-ā.

\* \* \*

- (9) Aydı Emir, bŭ ĩşi kıldım hatā, bildim men-ē,  
Çŭn ezelde kısmatındır, neyleyin, vā- Seyyid-ā.

Tamām edip gazallarnı şāhın şāh,  
Nesīmī ölgeniden bolup ēgēh,

Yıgıp, cismin anıñ postıga saldı,  
Göterdi şāh anı golıga aldı.

Okıp erk içide aña cınāza,  
Kılıp izzat anıñ dey şāhbāza.

- (17) Eltip hānlar mazārı ortasıda,  
Anı goydı çŭ şālar ārasıda.

Berip, köp aş, kıldı, hātmı-kur'ān,  
Yıgırdırıp tamām ĩlni peravān,

Tutup mātam aña hān-u emīrler,  
Hemme beg-u inak-u köp vezīrler.

Diyiban köp dāg ile seyyid resālet,  
Okıdı, nāle eylēp, nıçe ebyāt.

(25) Bū müseddes Emîr şâhîñ aytgan müseddesidir.  
Nâla kılmay neyleyip, ney dek novâdan ayrılıp,  
Bilbili-şürîde dek bâdı-hovâdan ayrılıp,  
Enbiyâlar serveri ol Mustafâdan ayrılıp,  
Ol Ebübekr-u imâm bâsafâdan ayrılıp,  
Omarı-Hattâp dek pîri-hodâdan ayrılıp.

90 (1) İki dünyē hâsılı hilm-u hayâdan ayrılıp.  
Ol Alı-yı Murtezâ şîri-hudâdan ayrılıp,  
Ol Imâm Seyid Hasan dek rēhnemâdan ayrılıp,  
Kıblagēhim ol Husaynı-Kerbelâdan ayrılıp,  
Yetmiş iki uruğı-yu akrabadan ayrılıp.  
Gālmasın hîç kim yetîm men dek atadan ayrılıp,  
Gālmasın mâtam erâ āga-iniden ayrılıp.

Her kim ōz dövründe ki dövrânından ayrılmasın,

(9) Şâtlık hem meclîsi-berpâsıdan ayrılmasın.  
Kēse gerçe dōladır, mînâsından ayrılmasın,  
Dür eger çenden ulug, deryâsından ayrılmasın.  
Hîç gülşen bilbili-guvyâsından ayrılmasın.  
Her kişi ēlemde ōz sövdâsından ayrılmasın.  
Bir garîp ōz mişki çeşm tōtıdan ayrılmasın.  
Hîç Yakûp dîdeyi-binâsından ayrılmasın.  
Gālmasın hîç kim yetîm men dek atadan ayrılıp,  
(17) Gālmasın mâtam erâ āga-iniden ayrılıp.

Men gālîp men deşti-pırkat içre sergerdân bolup,  
Gülüstândan ayrılıp çün bilbili-nâlân bolup.  
Gunça yanlıg tebte köñlüm açılmas gân bolup,

Men gālîp men zâr yıglâp, bîseru-sâman bolup.  
Göre bilmem dâgı-dilni lēle dek handân bolup.  
Tēze-tēze dâglar dâg üstüne mihmân bolup,  
Pırkatıda men köyermen, men bagrı biryân bolup,  
(25) Baş alıp çöllerge çıksam gözlerime yâş alıp.  
Gālmasın hîç kim yetîm men dek atadan ayrılıp,  
Gālmasın mâtam erâ āga-iniden ayrılıp.

Ney karâr eyler yârânlar, bîkarâr etdi pelek,  
Küvh sârı fitretimni lēlezâr etdi pelek,  
Gözlerimden hûn, bagrım cūyibâr etdi pelek,  
Bir başımgı yüz cepâlarını nisâr etdi pelek,  
Şesuvârlarını yōlğa intizâr etdi pelek,  
(33) Üzdi güllerni sâralap bizni hâr etdi pelek,  
Rusıyâlarını yene rûyı-sıyâ etdi pelek.  
Munça gaygu-mêhnete bizni dūçâr etdi pelek.  
Gālmasın hîç kim yetîm men dek atadan ayrılıp,  
Gālmasın mâtam erâ āga-iniden ayrılıp.

91(1) Bârmuken dünyēde men dek mēhribânlardan cıdâ  
Yer yüzige düşgen melâyyk asmânlardan cıdâ.  
Her bîrisi şîri-ner sâhıpkırânlardan cıdâ,  
Ol sipâh sâlârı-sefder pēlivânlardan cıdâ,  
Tîgı islâm urgucı ol bagrı gânlardan cıdâ,  
Ten kapas cân içre bilbil gülüstândan cıdâ.  
Bir nışâna men kibi ol bînişânlardan cıdâ.  
Âşyânıdan uçan cennet mekânlardan cıdâ.  
(9) Gālmasın hîç kim yetîm men dek atadan ayrılıp,  
Gālmasın mâtam erâ āga-iniden ayrılıp.



Şâtlık kemdir, yārānlar, dünyēde gamdır bŭ gŭn.  
Kim ki bĭgamdır cahanda, diyme ādamdır bŭ gŭn,  
Gĭce-gŭndĭz gaygı-kŭlpet bizge hemdemdir bŭ gŭn,  
Bŭ cahan içre musĭbet gŭrmegen kimdir bŭ gŭn,  
Kovkebi-gerdŭn, bulutlar dĭyde pŭrnemdi bŭ gŭn.  
Gālmadı dünyēde hergiz ŧāhı ĩskender bŭ gŭn.

- (17) Bŭ akāmet misli gŭl ũstide ŧebnemdir bŭ gŭn,  
Gālmasın hĭ kim yetĭm andag atadan ayrılıp,  
Gālmasın mātam erā āga-iniden ayrılıp.

Tutup mātam bŭ hān ordası birle,  
Hemme beg-u ĩnak hemrāsı birle.

Ki andan soñ munadı kıldı ol ŧāh,  
Ne yerde bolsa gelsin munda mŭlla.

- Aña engāmı-kŭp ĩhsān eter men,  
(25) Zıyāpatlar kılıp, mĭhmān eder men.

Ne yerde bolsa mŭllanıñ bārısı,  
Yetiŧsin munda, gālman bĭrisi.

Ne yerde bolsa mŭllanıñ bārısı,  
Yetiŧsin munda, gālman bĭrisi.

Yıgılıp geldi mŭllalar tamāmı,  
Ki gālmadı ŧēherde mollā ĩmāmı.

Ulug-kiçik ne kim mŭlla bār erdi,  
Bŭ hān erkige hemmesi bārdı.

92 (1) Anıñ üçin bñ hānda ādat erdi,  
İşi řāmu-sēher ıbādat erdi.

Ne yerde bolsa mōlla sōyer erdi,  
Aña ızzat, kılıp, kōp silar erdi.

Kılıp anlarga kōp engāmı-ıhsān,  
Zıyāpatlar kılıp anlarga çendān,

Şonuñ dey řā bize eyler zıyāpat,  
Diyban geldi kılıp katgı-mesāfet.

(9) Alısdan hem yevukdan cümle bārı,  
Diydi engām üçin řāga baralı.

Yetişdi řā gāřıga cümle gālmay,  
Yügürdi niçesi sapagın almay,

Ne āhūnlar ne mekdepler gāldı,  
Söyünip řādu-horram hemme geldi.

Gelip, diylēp ol yerde bārı durdı,  
Gālmay, bārça řāh aldıga girdi.

(17) Bār erdi erkide bir suv harazı,  
Ne belki ol haraz-un āsiyāsı.

Sakasın bagla diyp buyurdı anda,  
Barıp bagladılar oşol zamānda.

Yığıp getürdi şâh cellât bârın,  
Diydi möllaları yatgur hatarın.

Tamâmsını çalgıl üşbū cūya,  
Yatırıp bārısın bir yālī gōyē.

(25) Ne çaklı āsıyā aylanar andan,  
Niçiksi āsıyā ūn eylēr andan.

93 (1) İygeyin nānıdan tē doyganımcā,  
Kılayın möllalarga kılğanıncā,

Bir yārım batman bugdaynı edip ūn,  
Sust akar, gatıg akmaydur oşol hūn.

Bū ölgen mōlla ōn münden zıyāda,  
Kimi merkeb suvār, gēhi pıyāda.

Alıs yerden gelür bir mōlla baleñ,  
“Yetişmedim” diyban, engāma dilteñ.

(9) Binēgēh bir kişi aña yolukdı,  
Diydi aña: “Şāhıñ engāmı yōkdı,

Gālıp men gīç, yetişmey möllalarga,  
Mèlik engām bergendir alarga.

Ayagım yök idi öyüm alısrāk,  
Ne boldı bizni yetirsin yovukrāk.”

Diydi oşol ādam ol mōllaga: “Siz,  
Eger barsañ koy dek soyar seni tīz.

- (17) Tamām mōlla, āhūn, kāzı, müfti,  
Erikge sıgmaydılar munça köpdi.

Tamāmını soyup anı yatızdı,  
Soyup gānını ol yāba akızdı.

Alar gānı bilen aylandı āsiyā,  
Eşidiñ söz būdur, ey, sāda mōlla.”

Bū hem cānı bilen gaçdı izıga,  
Inanıp ol kişi aytgan sözige.

- (25) Nīçe gün gizlenip görünmey,  
Tahārat sīndırarga hem çıkabilmey<sup>1</sup>.

- 94 (1) Yatıp yer astıdan, nīçe zamānı,  
İle düşdi munuñ ölgen gümānı.

Görünmey ilge nīçe mütdet ötdi,  
Anıñ bāru-yōgun il unıtdı.

Ki gorca-gorca çıkıdı daşgarıga,  
Geler diyp hān kişisi men sarıga.

---

<sup>1</sup> Şū yerde “okıdı bū gazalnı yıglap ol şāhı” diyliip bir gazal getirilyer. Emmā ol gazal bū yerde hīç hīli sepleşmeyēnligi üçin alınmadı.

Bolup āhır soñunda ēşgēre,  
Müderris kıldılar üşbū diyāra.

- (9) Şol mōlladan yāyıldı cümle mōlla.  
Vegerne yōk erdi mōllası aslā.

Anāyat kıldı tañrım, boldı encām,  
Risālayı Nesīmī boldı itamām.

Eygēmden yetdi tovfıkı-hedāyat  
Yetişdi bū risāla çün begāyat.

Nesīmī rühıdan hem yetdi imdāt,  
Makasat menzilini kıldı ābāt.

- (17) Eserī hākısarı bībezāgat,  
Yöredip hāmanı kıldı kitābet.

Beovnı-kıdırı-setdārı-vahhāp,  
Tamāma yetdi bū nusga be her bāp.

Hatā bolsa hātımnda bīş yā kem.  
Melāmat eyleme gel oltur, übsem.

Galat boldı diyban kılma akabım,  
Kerem birle yapıñlar ayıp pāyım.

- (25) Rebīgus-sānı āyı, koy yılında,  
Tamām oldı Eserīniñ golunda.

İdi târîh yüz segsen sekizde,  
Goyup müñ üstüğe yök şek bû sözde.

- 95 (1) Eserî elgide boldı kitâbet.  
Bolup kerrih ârasında bû temmet.

Garaz menden ki gâlgay yâdıgêri,  
Okıganda yine hem dōstdı yârı.

Tamâmı-ömri-men hovfu-ricâda,  
Yârânlardan umîdım köp dogâda.

Kılıpdır birniçe sözlerni manzûm,  
Umit eylêp Esirî ismi magdûm.

- (9) Biler-bilmez sözi diydım me'lem,  
Geçir yazıklarım vellâhı aghem.

Yârânlar bû gazalga yıglañızlar,  
Senâ aytıp hudâga yıglañızlar.

Oşol kim âptâbı âlem erâ,  
Muhammet Mustafâga yıglañızlar.

Bû şuruşlarnı görmey pâni bolgan.  
Alı şîri-hudâga yıglañızlar.

- (17) Cepâ-u cövr ile tapgan şahâdet,  
Huseyni kerbelâga yıglañızlar.

Bälalar dāgını görmey ölen dāg,  
Ki ol tēç enbiyāga yıglañızlar.

Gara günlerni gören ol nīçe māh,  
Esirī mübtelaga yıglañızlar.

Mēherrem āyıda mātām tutuban,  
Bolup meşgūlı dogāga yıglañızlar.

(25) Ol yerleriniñ azāsın tēze eylēp,  
Ki tē rūzı-cezāga yıglañızlar.

Ölüm dāgını gördi nīçe èrler,  
Dogā eylēp alarnı yōklañızlar.

Gutulmas bū Emīr dünyēde gamdan,  
Neseb bagtı-garaga yıglañızlar.

96 (1) Ibarat alıñ, ey halk, cahandan hemme gitdi,  
Kim ēleme geldi hemme armān bile gitdi.  
Çın bendeleri āhıret esbābını etdi.  
Ēge boluñ, çarh burunkıları nētdi,  
Vākıf boluñ, ahbāp, ki nōbat sizge yetdi.

Ol Hezreti Ādamga yetirdi ne belālar,  
Hovvā başıga saldı ne mēhnet, na cepālar,  
Gör, Nūhga berdi ne sütem èhli-hatālar,  
(9) Ēgē boluñ çarh burunkıları nētdi,  
Vākıf boluñ, ahbāp, ki nōbat sizge yetdi.

Circis bile Şeys erdi nebîler kudamâsı,  
İdrîs idi ėlemde beşernîñ ulamâsı,  
Lukmân hekîm erdi ulusnîñ hukamâsı,  
Ėgĕ boluñ, çarh burunkıları nĕtdi,  
Vākıf boluñ, ahbâp, ki nōbat sizge yetdi.

Yah'yâ-u Zekeryâni şehît eyledi kuffâr,  
(17) Eyyübîñ tenige yetdi hudâ sungudan azâr,  
Durmay bû cahandan bārısı ötdi beyekbâr,  
Ėgĕ boluñ, çarh burunkıları nĕtdi,  
Vākıf boluñ, ahbâp, ki nōbat sizge yetdi.

Yakûp ne sütemler görüp ötdi bû cahandan,  
Yûsup satılıp, gördi cepâlar bû mekândan,  
Ėsâ pelekge gitdi, gaçıp ėhli-zamândan,  
Ėgĕ boluñ, çarh burunkıları nĕtdi,  
(25) Vākıf boluñ, ahbâp, ki nōbat sizge yetdi.

Sâlih kanı, ol hâkanı dâşdan bîder etgen,  
Mûsâ hanı, ol gûrug asânı şecer etgen,  
Ol Lûtkanı ummata hûnı-ciger etgen,  
Ėgĕ boluñ, çarh burunkıları nĕtdi,  
Vākıf boluñ, ahbâp, ki nōbat sizge yetdi.

Dāvudîñ elgide demir mum dek erdi,  
Mĕhkûmı-Süleymân ze semâ tĕ semek erdi,  
(33) Ol şâh-resûl Sayıra-Dokuz pelek erdi,  
Ėgĕ boluñ, çarh burunkıları nĕtdi,  
Vākıf boluñ, ahbâp, ki nōbat sizge yetdi.



97 (1) Gâldımı Halîl oglunu ol eyledi gurbân,  
Bârmıdır Alı, tañrı diydi özüne arslan,  
Eshâbı pîgamber hanı ol Bûzeri-Selmân,  
Ēgē boluñ, çarh burunkıları nētdi,  
Vākıf boluñ, ahbâp, ki nōbat sizge yetdi.

Ākıl sen, imâmı agzamı-Kūfîge nazar kıl,  
Āldanma cahan mekiru-ferîbige hezer kıl,  
Azık gamını eylegil, eshâbı-safar kıl,  
(9) Ēgē boluñ, çarh burunkıları nētdi,  
Vākıf boluñ, ahbâp, ki nōbat sizge yetdi.

Ol mürşidi-hayır kanı, ki ādı Hasan erdi,  
Ol dürri geranmaya ki Veysil-Karan erdi,  
Ahmet Yasavî kayda, ki Kutbul-eren erdi,  
Ēgē boluñ, çarh burunkıları nētdi,  
Vākıf boluñ, ahbâp, ki nōbat sizge yetdi.

Terk etdi cahan mülküni, ol Hōca Ahrâr,  
(17) Soltânı tarîkat kanı, ol Kāsımı-Envâr,  
Şibli kanı, tañrıga idi mēhremi esrâr,  
Ēgē boluñ, çarh burunkıları nētdi,  
Vākıf boluñ, ahbâp, ki nōbat sizge yetdi.

Ol şeyh Kebîr ētdi şahâdat meyini nōş,  
Mansûr idi kanı salgan bahr içige cōş,  
Nagışbendî velî kanı, idi şâhı külâhpōş,  
Ēgē boluñ, çarh burunkıları nētdi,  
(25) Vākıf boluñ, ahbâp, ki nōbat sizge yetdi.

İsgender idi zôr ile ėlem yörüp algan,  
Rüstem kanı, ol ėlem erā gultula salgan,  
Magrūrı cahan bolmañız, ey, yār, ile yārān  
Ēgē boluñ, çarh burunkıları nētdi,  
Vākıf boluñ, ahbāp, ki nōbat sizge yetdi.

Gāldımı bīrisi ėlem erā hān ile havākın,  
Hasret ile ötdi hemme soltānı-salātin,  
(33) Destigīr imes māl ile övlāt-havātın,  
Ēgē boluñ, çarh burunkıları nētdi,  
Vākıf boluñ, ahbāp, ki nōbat sizge yetdi.

Ne kıldı vepā dēhr pīgamberge nebīge,  
Rehim etmedi ol ākılı, bālıgga sebīge,  
98 (1) Sarıp eyleñiz ovkātın ukbā tālibīga,  
Ēgē boluñ, çarh burunkıları nētdi,  
Vākıf boluñ, ahbāp, ki nōbat sizge yetdi.

Ata-u ene, kovum-garındaşıñ kıl yāt,  
Hem yāru-birāder kanı, ol pīr ile ussāt,  
Gāpıllık ile berme ezīz ömrüñni berbāt,  
Ēgē boluñ, çarh burunkıları nētdi,  
Vākıf boluñ, ahbāp, ki nōbat sizge yetdi.  
(9) Cēht eyle, kazā eylemegil rūze namāziñ,  
Tur, ĩrte sēher tañrıga arz eyle nıyāziñ,  
Ötgerme abes gīceyu-gündīz, gışu-yāziñ,  
Ēgē boluñ, çarh burunkıları nētdi,  
Vākıf boluñ, ahbāp, ki nōbat sizge yetdi.

Umît kılıban tōba kıl, yakañnı tutavergil,  
Bū pānı cahan bāru-yōguñ unudabergil,  
Yānaşma bŭ dŭnyēde yırākdan yetebergil,  
(17) Ēgē boluñ, çarh burunkıları nētdi,  
Vākıf boluñ, ahbāp, ki nōbat sizge yetdi.

Ey, Andalıp, ötdi bŭ dŭnyēden hemme èr,  
Bir mekir ile aldāp hemmēni yuvutdı gara yer,  
Gālamsa bīrisi mürşüdi-kēmil yene hem pīr,  
Ēgē boluñ, çarh burunkıları nētdi,  
Vākıf boluñ, ahbāp, ki nōbat sizge yetdi.

Temmet

Sene 1287

**TÜRKİYE TÜRKÇESİNE  
AKTARMA**

**NURMUHAMMET ANDALIP**

**NESÎMÎ**

**AŞGABAT-1992**

TÜRKMENİSTAN İLİMLER AKADEMİSİ  
MAGTIMGULİ ADINDAKİ EDEBİYAT ENSTİTÜSÜ

**NURMUHAMMET ANDALIP**

**NESİMÎ**

Düzenleyen : G. NAZAROV

Teknik Düzeltme: A.AŞIROV

**AŞGABAT-İLİM-1992**

TÜRKMENİSTAN İLİMLER AKADEMİSİ  
MAHTUMKULU ADINDAKİ EDEBİYAT ENSTİTÜSÜ

**NURMUHAMMET ANDALIP**

**NESİMÎ**

Düzenleyen : G. NAZAROV

Teknik Düzeltme: A.AŞIROV

**AŞGABAT-İLİM-1992**

4  
BBK 84.TÜR 1

A 67

## GÖZDEN GEÇİRİP YAZANLAR

A. NURYAGDIYEV, M. ÖVEZGELDİYEV

ANDALIP NURMUHAMMET

A 67 Nesîmî / İlmî red. A. Aşirov- A.: İlim

1992 – 116 c.

(1) Seyit İmadeddin Nesîmî'nin karakteri mertliğin ve kendi idealine bağlılığın sembolü olarak bütün Doğu'da tanınmaktadır. Nesîmî'nin diri diri soyulup öldürülüşü bütün Doğu'yu sarsar ve onun bu ölümü hakkında birçok rivayet yayılır. İşte bu rivayetlerin, bilgilerin başında da, bilinen Türkmen şairi Nurmuhamet Andalip "Nesîmî" adlı itibar edilen orijinal ve tarihî bu uzun şiirini yazmıştır.

(2) Poemanın yazılı metni, Türkmenistan İlimler Akademisi'nin Magtımğulı adındaki Edebiyat Enstitüsünün el yazmalar bölümündeki malzemenin temel alınmasıyla hazırlanmış olup, kitabın ön tarafında da Nesîmî'nin hayatı ve sanatkârlığına dair giriş verilmektedir.

(3) Kitap geniş okuyucu kitlesini hedeflemektedir.

İzdatel'stvo "İlim", 1992



## GİRİŞ

5 (1) Eğer Avrupa edebiyatı mertliğin ve öz idealine bağlılığın sembolü olarak çoğunlukla Promete'nin karakterini örnek almışsa, Doğu edebiyatı da Nesîmî'nin, Mansur'un karakterine yönelmiştir. Fakat Nesîmî, halk kültürünün ya da yazılı edebiyatın fantezisi temelinde oluşturulan bir karakter değil, gerçekten yaşamış olan tarihi şahıslardan biridir. Böyle olsa da onun özgeçmişi hakkında şimdiye değin çeşitli görüşler söylenegelmiştir. Bu elinizdeki Nesîmî poemasının da baş kahramanı gerçekten Nesîmî'nin kendisi olduktan sonradır ki onun özgeçmişine ait bilgileri göstermek uygun olmuştur.

(2) Çeşitli bilgilere göre, Nesîmî 1369-1370 yıllarında doğar. Başka bir bilgiye göre ise, o 1366-1371 yıllarında doğar. Tıpkı onun gibi, Nesîmî'nin memleketi hakkında da henüz bitmiş bir doküman yoktur. O nedenle bu hususta da çeşitli görüşler söylenmeye devam etmektedir. Örneğin bazı kaynaklarda Nesîmî'nin Şamihî'da doğduğu varsayılır. Fakat başka bir kayıta o Şirazlı sayılmaktadır. Doğru, İran'da gerçekten de Seyit İmadeddin olarak bilinen bir şair yaşamıştır. Bu nedenle de Seyit İmadeddin Şirazî ve Seyit İmadeddin Nesîmî ikisi bir şahıstır zannedilerek onların karıştırılmış olmaları mümkündür. Fakat Nurmuhammed Andalip ile Akmuhammet, kendilerinin Nesîmî adlı poemalarında onun Bağdat'ta doğduğunu, kendisinin de bir balıkçı ailesinde büyüüp yetiştiğini düşünürler. Doğru bunların hangi kaynakların kanıt gösterilerek böyle hesaplandıkları kesin olmasa da, o kaynakların hangisi olursa olsun,

6 (1) genelde, tarihî kaynaklara dayandıkları şüphesizdir. Üstelik onların bu fikirlerinin bugünlerde söylenmeyip, üstelik üç asra yakın öncesinden söylenmiş olması çok önemlidir.

(2) Andilab'ın ve Akmuhammed'in "Nesîmî" poemasında anlatılışına göre, Nesîmî'nin annesi köpük içip bir mucizeyle hamile kaldıktan sonra, onun anne ve babası bunu ar namus yapıp, kızlarını sandığa koyarak nehre atarlar. Sandık kayıp giderek Bağdat'a varır ve burada onu bir balıkçı görerek denizden çıkarır. Sandıkta o kızın oğlu olur. Balıkçı onları kendi evine götürür ve o kızı kendine evlat edinir. Az önce dünyaya gelen yavrucağa ise

(3) "Neseb koydu bunun adını annesi"<sup>9</sup>

diyerek, şairlerin ikisi de “Nesîmî” sözünün “Neseb” sözünden geldiğini ve kendisinin de balıkçı ailesinden olduğunu söylerler.

(4) Elbette onların bu aynı adı taşıyan “Nesîmî” poemaları edebi birer eser olarak görülse de, onlar tarihî materyaller dahilinde oluşturulan biyografik özellik taşıyan eserlerdir. Onlarda gösterilen olguları da dikkate almamak olmaz.

(5) Bunun la birlikte, Nesîmî bir yerde Şamahılı, bir yerde Şirvanlı, bir yerde Bağdatlı, bir yerde de Şirazlı kabul edilmiştir. Fakat bize göre Nesîmî'nin Bağdat'ta doğduğu fikri doğru olmalıdır. Çünkü tarihî bilgilerin çoğunluğu bunu bildirir.

(6) Nesîmî'nin doğduğu yerin tartışmalı olduğu gibi, onun milliyeti hakkında da görüşler söylenegelmiştir. Başta söylendiği gibi bazı materyaller Nesîmî'yi Fars kabul etseler de bazıları da onu Azerbaycan Türkü sayarlar. Bunun böyle tartışmalı oluşunun da bazı sebepleri vardır. Birinci olarak Nesîmî'nin orijinal eserlerinin saklanmaması ve onun hayatına ait materyallerin hepsinin bize ulaşmaması; ikinci olarak gezgin olup pek çok

7 memlekette bulunması; üçüncü olarak onun birçok dili Arap, Fars ve (1) Türk dillerini çok iyi bilmesi, o dillerde eser yazması ve onların hangisiyle yazsa da onlara aynen kendi ana dili gibi kararlılıkla vakıf olmasıdır. Gerçekten, bu nedenle de her bir halkın böyle bir söz üstadını kendi şairleri saymalarını kusur görmezler. Fakat Nesîmî kendi eserleri ile birçok halkın arasında böyle büyük bir sevgiye layık olmuştur. Onların arasında da kendine vatandaşlık hakkı verildiğine göre, herkesin onunla eşit olarak gurur duyma hakkı vardır. Bizim fikrimizce, Nesîmî'nin hangi millete dahil olduğunu belirleyen doğru tarihî belgeler meydana çıkıncaya kadar ona o ya da başka halkın temsilcisi hükmünde değil de, o zaman Doğu'nun büyük şairlerinden biri hükmünde bakılsa, Nesîmî'nin değeri daha çok artar.

(2) Fakat bununla birlikte ilim, doğruluğu da gerektirir. Elbette Nesîmî'nin, hangisi olursa olsun bir halkın temsilcisi olduğu bilinen bir şeydir. Bu meseleyi açıklamaya yardım edecek şartların ikincisi de ünlü tarihî materyaller ile birlikte özellikle şairin kendi eserleridir. Çünkü şair kendi eserlerinin bazılarında, kendisinin hangi halka ait olduğunu, nereli olduğunu, yaşını, eseri ne zaman yazdığını ve bunun gibi olguları zaman zaman gösterir. İşte, bu da onun biyografisini oluşturmakta değerli belgelerden biri sayılır.

(3) Tarihten malum olduğuna göre VII-VIII. asırlardan başlayarak Arap işgalcileri Doğu'nun çoğu bölgesine sahip olarak, oralarda kendi dinlerini ve dillerini yerleştirdiler.<sup>11</sup> Belgelerin ve edebiyatın Arap dilinde olmasını isterler. Bu durum asırlarca devam eder. Bu nedenle de bir çok yazar ve şair hangi millete ait olduğuna bakmadan, eserlerini Arap dilinde yazmışlardır. Ancak zamanla, özellikle de, X. asırdan başlayarak Arap halifeliğinin otoritesi zayıflamaya başlar. Bu durumdan faydalanan yerli halk da önceki milli kültürünü ve dilini geliştirmeye fırsat bulur. Özellikle de Fars dili Doğu'da büyük rol oynayarak devlet dili derecesine kadar yükseltilir. Bu nedenle de bu devir şairlerinin çoğu kendilerinin hangi millete ait olduklarına bakmadan, eserlerini Fars dilinde yazmaya girişmişlerdir. Fakat bununla birlikte Doğu halklarının kültü

8 (1) ründe büyük bir olay olan Selçuklular medeniyeti de varlığını devam ettirir.

(2) Türk halklarının rolünün güçlenmesi ise Türk dilinin saygınlığını da arttırır. Eğer Moğollar'a kadar olan X-XIII. asırlarda Fars dili yakın Doğu halklarının büyük kısmı için edebî bir dil sayılsa, Moğollardan sonra çeşitli dillerin udel? ağırlığı çok yükselir. Üstelik Moğollara kadar Türk dilleri aslında folklor için açıklayıcı bir vasıta olmuşsa, XIV. asırda onların yüksek edebiyatta da kullanılması belirmeye başlar.<sup>12</sup> İşte bu tarihî durumlar ile ilgili çoğu dilde (Arap-Fars-Türk) eser yazarların olduğu, bu derecede, Nesîmî'nin böyle şairlerden biri olduğu gerçeğidir.

(3) Doğru, bu çeşit durum, bir taraftan şairin üstünlüğünü, dil zenginliği, bilim derecesinin genişliğini gösterir gibi olsa da, şairin büyüklüğü çoğu dilde eser yazabildiği için değil de, öyle ki, gerçekten, kendi millî dilinde çok güzel eserler yazmasındandır. Başka bir ifade ile o ya da onun gibi bir şairin edebiyat tarihinde tuttuğu yeri onun çok dilde eser yazması ile ölçülmeyip, bilakis, onun yazmış olduğu eserlerin fikir içeriğinin ilericiliği, halkın kültürüne bağlılık onurunun ve ustalığının büyüklüğü ile ölçülür. Fakat her ne şekilde olursa olsun gerçek bu şekildedir. Devrinin şartlarına göre, Nesîmî de üç dilde (Arap, Fars, Türkî) eser yazan Doğu'nun büyük şairlerinden biridir. O, Türkmen diliyle yazdığı şiirlerinin birinde şöyle bir bilgi de verir:

Arap nutku tutulmuştur dilinden

Sana kimdir diyen ki, Türkmensin.<sup>13</sup>

(4) Bu verilen bilgilerden çıkan neticeye göre, Nesîmî, tahminen 1370 -1371 yıllarında Bağdat dolayında bir balıkçı ailesinde doğmuş, 1417’de 47 yaşında Suriye’nin Halep şehrinde dindarlar tarafından dinsizlikle suçlanıp diri diri derisi yüzülerek öldürülen büyük Türkmen şairlerinden biridir. Onun sanatkârlığıyla yalnız Doğu halklarının değil, bilakis bütün ilerici insanlığın övünmesi haklıdır. Çünkü Nesîmî’nin kendisi çok fazla ve güçlü felsefi eserleri ile birçok hal(1)kın sevgisine layık olmuş ve onların arasında vatandaşlık hakkını kazanmış büyük milletlerarası şairlerden biridir. Onu gerçekte bu planda tanımak gerekir.

(2) Sağlam kaynaklar bulunmadığı için Nesîmî’nin gerçek adı hakkında da çeşitli görüşler vardır. Bazı bilgilere göre, şair “Nesîmî” takma adından başka da pek çok mahlas kullanmaktadır. Nesimi takma adı ile meşhur olan Seyit İmadeddin’in “Nesîmî” takma adını kullanmasının sebebi ve onun anlamı hakkında da çeşitli görüşler vardır. Misal olarak, “Nesîmî” sözü aslında Arapça olup, saf, hoş rüzgar, yel anlamına gelir. Bu söz edebiyatlarda da böyle manada kullanılır. Eski rivayetlerin birine göre, Hud peygamberin zamanında yine Ad diye bilinen bir peygamber varmış. Bu peygambere bağlı olanlar Hud’a boyun eğmemişler. O zaman Hud peygamber “Adılar bana boyun eğmiyor, itaat etmiyor” diye Allah’a arz edermiş. Allah ise, Adılara öfkelenip büyük yel-tufan gönderip onları yok etmişmiş. Fakat bu yel Hud’a boyun eğenler hoş ve zararsız rüzgâr olarak değmişmiş. Bu rivayeti Sopi Allaylar yine şöyle kullanır.

Öfkeli yel Adıları etti perişan

O yel nesîm idi Hud’a tabilere

(3) Bu örneklerle göre “Nesîmî” sözü temiz, hoş anlamında olduğundan Nesîmî de kendini bu şekilde adlandırmış gibi görünüyor. Buna benzer bir bilgiye göre, Irak’ın başkenti Bağdat’ın yakınında “Nesîm” denen bir köy varmış. Nesîmî de bu yerde doğmuş, doğduğu yeri de kendine takma ad edinmiştir. Bu bilgi gerçeğe yakın olmalıdır. Çünkü Doğu’nun çoğu şairleri doğdukları yerleri kendilerine takma ad yapmışlardır. Bu şekilde, Seyit İmadeddin çoğu eserini Nesîmî takma adı ile yazmıştır.

(4) Nesîmî gençliğinde kendi felsefî dünya görüşünde panteist olan İbn Mansur al. Hallac’ın (828 -922) panteistlik akımını destekler. Bu nedenle de zamanla bu akıma “Hüseynî” ya da “Halacıya” da derler. Ona dayanak olarak da Mansur’un hatırası için “Nesîmî” takma adını kullanmasının sebebinin Al Hurufî diye ad alan Fazlılla Nay -

10 (1)mı'nın adı ile başlayan bilgiler de mevcuttur. Çünkü Sufizm'in bir akım olarak görünen Hurufizm, Yakın ve Orta Doğu'da yıllarca panteistik düşünceyi yayan bir akım olmuştur. Onu temellendiren öncülerinden biri de Fazlılla Naymı'dır. (1339 -1394)<sup>16</sup>

(2) Hurufizm demek,"harf", yani "harflerizm" demek olup, bu akımın temsilcileri harflere- 32 harfe sağlam büyük siyasî mana verirler, hatta onu tanrılaştırmak yoluna giderler:

Bilgili olan otuz ikidir

Madde ve ruh sahipleri otuz ikidir

Ey Nesîmî görünüşte ve manada

Bilinen ve gizli otuz ikidir.

(3) Bu nedenlerle, Hurufistler dindarlar tarafından izlenirler. Fakat onlar bu durumda da gizli çalışmalarını bırakmazlar. Bazı bilgiler göre, Naymı, hükümdar Timur'u da kendine çekmeye gayret eder. Fakat tersine, Timur, Naymı'yı cezalandırmak için karar çıkarır. Sonra Fazlılla'yı Timur'un oğlu Miranşak 1394 yılında cezalandırıp öldürür.<sup>18</sup>

(4) Fazlılla'nın ölümü Hurufistlere, öncelikle de Nesîmî'ye çok büyük tesir eder. Çünkü Nesimi gençliğinde Fazlılla ile tanışmış, sonra onlar baba oğul gibi olmuşlardır. Bu nedenle de Nesîmî Fazlılla Naymı'ya hürmette bulunmuş, onun Naymı adına denk getirip kendine Nesîmî takma adını almıştır, derler.<sup>19</sup> Bundan sonra sufistlerin kullandığı mahlasları hiçbir surette temelsiz olmayıp, üstelik kendi kattıkları felsefeleri ile daha bağlantılıdır. Hurufistlerin dünya –cisim hakkındaki felsefeleri de eski Yunan filozoflarınınki gibi olup, her bir şey-cisim dört unsurdan-dört elementten-sudan, ateşten, topraktan, yelden-havadan ibarettir. Bundan çıkan neticeye göre "Nesîm" sözü ile sonraki "yel-hava" sözü sembolleşirler.<sup>20</sup> Çünkü "Nesîm" sözü de hoş yel, rüzgâr manasına gelir. Nesîmî'nin bazı yerlerde Fazlılla'nın adı ile ilgili Ebû Fâzıl takma adını kullanmasını da tahmin etmek mümkündür. Seydzada'nın söyleyişine göre, Fazlılla Nesîmî'yi kendine oğulluk almıştır. Bu nedenle Nesîmî'nin kendisine Ebûfâzıl demesinin kanıtı vardır. Çünkü "ebû" sözü Arapça ata (ataları) manasını anlatır. Bu sebeple Fâzıl sözünün önüne "ebû" sözünü koysan Ebûfâzıl olur. O da Fâzıl'ın, yani

11 Faz(1)lılla'nın oğlu anlamına yakınlaşır. Onu şu aşağıdaki örnekle de gözden geçirmek mümkündür:

Çünkü Nesîmî'nin Ebûlfâzıl oldu Allah'tan künyesi,  
Bütün gökyüzünün harfleri mahlasların özündedir.<sup>22</sup>

(2) Bazı bilgilere göre, Hâfız Şirâzî de onlara baba-oğul olarak bakar. Nesîmî gençliğinde Hâfız'a özenip şiirler de yazar. Sonra tahminen 1387 -1389 yıllarında Nesîmî halifesi Fazlılla ile İran'a varınca Hâfız ile tanışır. Huruffiler Hâfız'ı kendi taraflarına çekmek için çalışırlar. Hâfız'ın yazdıklarında belli bir derecede Hurufizm'in belirtilerinin olması da bu gibi şeylerden kaynaklanır.

(3) Fazlılla görüşlerini gizlice yaymak için kendine "Nagım" denen gizli bir mahlas da kullanmıştır. Nesîmî de kendinin "Nesîm" mahlasını "Nagîm" sözüne de kafiye olarak kullanmıştır diyen varyant da vardır. Buna şu aşağıdaki şiir örnek verilir.

Kim ki Nesîmî'nin sırlarını bilmedi  
Kudretli Fâzıl Nagîm'ı bilmedi  
Öyleyse rahman ve rahîmi bilmedi  
Şereflenmiş kişi geçmişi bilmedi  
Olduk çünkü Nagîm'in Nesîmî'si  
Oldu bize Allah'ın rahmeti

(4) Materyallerin çoğunda Nesim'in gerçek adı Imadeddin olarak düşünülür. Ancak bazı bilgilere göre, Nesîmî'nin gerçek adının Mahmut olduğu belirtilir. Bu görüşün yazarı Nesîmî'nin Imadeddin adını inkâr etmez. Fakat o Imadeddin adını Nesîmî'ye son takılan ad olarak kabul eder. O görüşünü kanıtlamak için Nesîmî gibi şahısların zamanla gerçek adlarının kaydolduğunu, onun yerine onlara son takılan adın geçerli olduğunu, örnek olarak Celâlettin Rûmî, Fahrettin Attâr gibi şairlerin gerçek adlarının Muhammet olduğuna bakmadan, onların Muhammet adlarının kullanmayarak son takılan Rûmî gibi takma adları ile tanındığını belirtir ve Imadeddin de tıpkı bunun gibidir, şeklinde açıklar. Bundan başka da yazar Nesîmî'nin çağdaşlarından biri olan Alı-al-Alâ'nın biyografik özellikte yazdığı bir şiirinde, Fazlılla'nın öğrencilerinin hepsinin adlarının anıldığını, onda da gerçekten çocuklukta takılan gerçek adlarının

12 gösterildiğini ve Nesîmî'nin adınınsa Imadeddin değil de (1) Mahmut şeklinde verildiğini işaret eder. Burada yer alan adların Nesîmî'ninkinden (yani Mahmut'tan) başkalarının sahipleri bulunduğunu, Fazlılla'nın yalnız Mahmut diye bilinen öğrencisinin tanınmamış olmasının şaşırtıcı olduğunu, Nesîmî'nin adının ise

gösterilmemesinin mümkün olmadığını belirterek, bu Mahmut denilen ada Nesîmî denilmesi gerektiği fikrindedir. Bununla birlikte sanki, Hâfız Şirazî de bir yerde Nesîmî'yi Mahmut diye adlandırmaktadır. Fakat biz yazarın bu fikrini, bu şekilde kabul etmeyi ya da inkar etmeyi amaçlamamakla birlikte bunu bilgi olarak gösterip geçeriz.

(2) Bazı halk rivayetlerinde bu oranda, Akmuhammed'in Andalp'la aynı adlı "Nesîmî" poemasında da Nesîmî'nin önceki adı "Neseb" olarak gösterilir. Eğer Akmuhammed'in "Nesîmî" poemasında:

Molla ondan sonra bildi, o nesebi yerindendi

Ey Nesîmî derdi, Seyid neslindendi ya

Önce adı Nesebî, sonra adı Nesîmî

Önceki ismi Seyid Nesîm idi ya<sup>26</sup>

(3) şeklinde gösterilmişse, bunu Andalp şöyle belirtir: Nesîmî'nin annesini kurtaran kişinin de, Nesîmî ile aynı zamanda kendi kadınından da oğlu olur. O zaman balıkçı kendi oğlunun adını Emir koyar. Nesîmî'nin annesi de kendi oğluna Neseb adını koyar:

Emir koydu onun adını babası

Neseb koydu bunun adını annesi.<sup>27</sup>

(4) Bununla birlikte Andalp'ın poemasının devamında Nesîmî adını ona sanki mollası vermiş gibi de görünür:

Bir zaman sonra gelip aklına molla

Kapandı yere dedi "eyvah"

Dedi: "Adın Nesîmî olsun ey can

Senin yolunda bin can olsa kurban"<sup>28</sup>

(5) Bazı bilgilere göre<sup>29</sup> Nesîmî Hurûfistlere bağlanmadan önce Kerki, Şeyhi, Şibli, Edhem gibi tanınmış sufistlerin fikirlerini destekler:

Senin yolundaki muhabbetten

Kerki ile Şibli, Edhem oldu<sup>30</sup>

13 Bununla birlikte, Nesîmî'nin ilk devir yazdıkları (1) Sûfizm ile ilgili olup Hurûfizme sonradan geçmiştir.

(2) Bu sebeplere göre, Latîfî tezkiresinde "Nesîmî hurûf değildir, o neymitulladır, fakat hurûf ilminden haberdardır"<sup>31</sup> denilmesi de bu nedenle olsa gerektir.

Neymitullalar da Sûfistlerin bir yolu olup, Neymitulla denen şahıs da bu akımın halifesidir. Elbette bu dönemlerde Horasan'dan Mısır'a değin yayılan Neymitullalar'dan Nesîmî habersizdir denilemez. Fakat Fazlılla'dan önce Nesîmî'nin çok güçlü ilgi duyduğu şahıslardan biri Mansur Hallaç'tır. Mansur'un "enel hak" diye bilinen panteistik görüşü nedeniyle idam edilmesi Nesîmî'yi çok üzer. Fakat o bu uğurda asılmaktan da korkmayıp Mansur'un panteistik görüşünü devam ettirir:

Daima "enel hak" söylerim, Hak'tan ki Mansur olmuşum  
Kimdir beni asan bu şehirde meşhur olmuşum  
Kıblesiyim sadıkların, sevgilisiyim âşıkların  
Mansur'uyum layıkların çünkü cennet köşkü olmuşum

(3) Nesîmî'nin ilk dönemlerde Mansur'un yolundan gittiğini anlatan başka kıssalar da çoktur:

Mansur "enel hak" söyler, yani ki hak benim hak  
Çünkü hak belli imiş, kim görmeye geçeceği

(4) Bununla birlikte, Nesîmî'nin yazdıkları, dünyaya bakışı, gerçekte iki yönden, iki düşünceden olmuş; onlardan biri Sufizm'den, diğeri ise kendilerinin panteistik özellikleri ile Sufizm'den aktardığı Hurûfizm düşüncesi temelinde mükemmelleşmiştir.

(5) Nesîmî'nin yazdıklarının merkezinde ise, gerçekte Hurûfizm düşüncesi bulunur. Onların hepsinin bir yönü kendi ustası Fazlılla'nın adı ile pek ilgilidir.

(6) Nesîmî'nin yazdıkları ve hayatı gerçekten Fazlılla ile pek bağlantılı olmakla birlikte Fazlılla'nın hakkında da bütün bilgiler verilse de yeterli sayılmaz. Mevcut bilgiler göre, Fazlılla'nın gerçek adı Abdurrahman olup, o Halalhor adı ile meşhur olmuştur. O Semerkant'ta dindarların bir toplantısında, dinden çıkmış Allahsız birisi sayılarak ölümüne hükmedilir ve Tebriz'in kenarında Ença denilen bir yerde de öldürülür. Fakat Seyd Nefisî kendinin "Tarihî Nazm ve Nesir" adlı çalışmasında çok

14 geniş ve ayrıntılı (1) bilgi verir. Fazlılla tahminen hicri 740-742'de Astrabat'ta doğar. O, gençliğinde çok kuvvetli yeteneğiyle dikkat çeker. Yine gençliğinde Doğu'nun çok değişik yerlerine seyahat eder. Hicrî 771'de Maşad'a, Tebriz'e, İsfahan'a; hicrî 775'te ise Azerbaycan'a, Şirvan'a ve başka birçok yere seyahat eder. Hicri 788'de (1386) Hurûfiliğinden dolayı dinsizlikle ayıplanıp Timurlular tarafından takip edilir. Timur'un oğlu Miranşah'ın buyruğu ile onu Şirvan'dan Nahcivan'a getirip din adamlarının fetvası



ile 1393 yılında 56 yaşında iken öldürürler. Öldürdükten sonra boynuna ip takılıp ibret için şehrin sokaklarında ata sürükletirler ve daha sonra gömerler. Fakat Timur'un emri ile 1402 yılında Fazlılla'nın cesedini yeniden mezardan çıkarıp ateşe verirler. Bu nedenle de Fazlılla'nın öldüğü yıl olarak, onun yakıldığı yıl olan 1402'yi kabul edenler de vardır. Fakat gerçekte o 1393 yılında öldürülür.<sup>35</sup>

(2) Fazlılla küçük şiirlerden başka "Cavudaname" Cavudanı Kebir" ve Hurûfî ilmîne ait "Risala cavudanameyi zeyli, Arışnama, Muhabbetnama, Vasyetnama" gibi eserlerini yazmıştır.<sup>36</sup> Onun vasiyetlerini ve fikirlerini öğrencileri Ebul Hasan Alıyul Alâ, Seyid Nesîmî gibi Hurûfîstler devam ettirirler.

(3) Hurûfîstlerin Fazlılla'dan sonraki en başta gelen temsilcilerden biri olan Nesîmî'nin memleketi ve milleti hakkında görüş birliği olmadığı gibi öldürülüşü ve öldürüldüğü yıl hakkında da çeşitli görüşler söylenegelmiştir. Nesîmî'nin biyografisine ait çeşitli görüşler söylenegelmiştir. Nesîmî'nin biyografisine ait materyallerin çoğunda<sup>33</sup> Nesîmî'nin 1370 yıllarında doğup 1417 yılında da öldürüldüğü anlatılır. Bununla birlikte şairin öldürülüş yılını 1898'den 1433 yıllarına kadar, genişleyerek artan bilgiler de karşılar. Misal olarak bazı yerler de onun ölümü 1434 yılı sayılsa da başka bir yerde 1461 yılı hesap edilmiştir.<sup>38</sup> Elbette bunun böyle olması mümkün değildir. Çünkü bu hesapla Nesîmî 90 yaşlarında öldürülmüş olarak görülür. Fakat çoğu materyaller onun 47 (1) yaşında öldürüldüğünü doğrular. Yukarıda 1461 yılının verilmesine başka bir şeyin sebep olması mümkündür. Nesîmî'nin böyle korkunç ölümü çoğu insanı üzer. Özellikle Fazlılla'nın öğrencileri olan Hurûfîstleri oldukça üzer. Onlar Nesîmî'nin şahsına gazeller adayıp, onun şiirlerini ezberden söyleyip dolaşırlar. Hatta Nesîmî adının kaybolmaması için, kendi yazdığı eserleri onun adı ile yani Kul Nesîmî şeklinde yazanlar da vardır. Buna misal olarak 17. asırda yaşayan ve Kul Nesîmî adı ile eser yazan şairi gösterebiliriz. O, Seyid İmadeddin Nesîmî'nin bazı gezelerine nazire de yazmıştır. Misal olarak Seyid Nesîmî:

Sen bana yar ol ki gönlüm başka yâr istemez  
Gönlümün sevgilisi sensin başka sevgili istemez<sup>39</sup>

(2) Kul Nesîmî:

Güzele gönül, senden başka sevgili istemez  
Çünkü kavuşman kısmet oldu, başka sevgili istemez.<sup>40</sup>

(3) Başka bir bilgide ise Prof. Hikmet Ertaylan'ın bir kitaplığında 1461 yılında Nesîmî adı ile yazılmış bir mesnevinin görüldüğü haber verilir.<sup>41</sup> Fakat o mesnevi de mantığa göre, Seyid İmadeddin Nesîmî'ninki olmayıp ondan sonra Nesîmî adı ile eser yazanlardan birininki olmalı. Eğer o Seyit İmadeddin'inki olsa da, onun senesi sonradan değiştirilip yazılan tarih olmalı. Sebebi 1417'de öldürülen Nesîmî'nin 1461 yılında yazılan eserinin bulunmasının mümkün olmamasıdır.

(4) Profesör Fuat Köprülü kendisinin “Nesîmî'nin Ölüm Tarihi” adlı makalesinde Nesîmî'nin ölümünü 1404'lü yıllar olarak hesaplar. Bu yazarın bu şekilde düşünmesine de Rafikî'nin 1408'de yazdığı “Beşertname”<sup>43</sup> adlı mesnevisi sebep olur. Hurûfistlerden biri olan Rafikî, Nesîmî'ye bahşederek yazdığı bu “Beşertname”sında ebce hesabı ile şöyle bir yıl gösterir:

(5) ...Bana evvelden Nesimi yardımcı  
Secde eder karşımda parlak dolunay  
Bu Beşername'yi ettim tamam  
Bitirdim evvel cuma günü vesselam  
Kendine benzer tarihi, Allah yoluna  
Baş tacı edebiyatı oldu yol gösterici<sup>44</sup>

16 (1) Bu misalde gösterilen “RAH HUDA” sözü ebce hesabı ile 1408 yılına karşılık gelir.

(2) Ali Canip Yöntem'in “Güneş dergisi” mecmuasında çıkan bir makalesinde, Nesîmî'nin ölümü 1417 yılı olarak hesaplanır.<sup>45</sup> Bu görüş gerçeğe çok yakın olmalıdır. Çünkü bu husustaki materyallerin çoğu bu yılı bilgi olarak gösterirler.

(3) Nesîmî'nin adı ile ilgili söylenen halk rivayetlerinde Nesîmî kendinin derisi yüzülerek öldürüleceğini ermiş kişiliği ile önceden hisseder. Halk arasındaki bu rivayete göre, Nesîmî iki kardeşmiş. Nesîmî gençliğinde çok yeteneklidir. Onlarla oynarken Nesîmî bir bıçak bulur ve onu kardeşine verip: “İşte kardeşim, sonunda beni öldürecek olan bu bıçaktır. Sebebi, sen yetişip padişah olursun, ben ise divane olurum. İşte, sen orada beni diri diri soydurursun” der. Kardeşi ise: “Bırak, böyle şey olmaz.” der. Bu söz burada kalır. Bir zaman sonra Nesîmî'nin kardeşi padişah olur. Nesîmî ise divane olup, diyar diyar şiir, gazel söyleyip gezer. Birgün Nesîmî dönüp dolaşip kardeşinin padişahlık yaptığı ülkeye varır ve kendi şiirlerini okur. Adamlar onun etrafına toplanırlar. Bu olayı biri gidip padişaha haber verir. O anda padişah satranç oynayıp

oturmuş. Satrançla ilgilenen padişah: “Benim ülkemde böyle kargaşalık yaratan yabancıyı gidin öldürün” der. Cellatlar gelip Nesîmî’yi öldürmek istediklerinde ona hiçbir şey etki etmez. Orada Nesîmî’nin kendisi:”Bana böyle ızdırap çektirmeyin, bana sizin etkiniz olmaz. Sizin padişahınızın cebinde bir bıçak vardır. Bana ancak o geçer: O başka yerime geçmez de sadece tabanımın alt yerine geçer” deyip, ne yapılması gerektiğini kendi haber vermişti. Cellatlar böyle de yaparlar. Onlar padişahın cebindeki bıçağı vermesini isterler. Satrançla ilgilenen padişah cebindeki bıçağı verdiğini bile sezmez. Cellâtlar o bıçak ile Nesîmî’yi tabanından soyup öldürürler. Satranç oynamış olan padişah: “Biraz önce öldürdüğünüz kimdi?” diyerek gelip baktığında, onun öz kardeşi Nesîmî olduğunu görür. Buna öfkelenen padişah Nesîmî’yi öldürenlerin hepsini öldürtür.

(4) Başka bir rivayete göre, Nesîmî ile Kemal Ummı diye bilinen biri, Sultan Şucan denilen birinin bir koçunu ondan habersiz öldürmüştü. Buna sahibinin öfkesi  
17 ge(1)lip, Nesîmî’nin soyularak öldürüleceğini, Kemal Ummı’nın ise asılıp öldürüleceğini işaret etmişmiş<sup>47</sup> Andalıp’ın “Nesîmî” poemasında gösterilen rivayette yukarıdaki anlamdadır.

(2) Andalıp’ın “Nesîmî” poemasında gösterildiğine göre, Nesîmî âşık olup ilden ile, çölden çöle dolaşp türlü hikmetler söylerken, ona kendi gibi iki âşık gelip katılır. Onlar kendi pirlere (buradaki pir Fazlılla olsa gerek-N.G.) rastlarlar. Orada o pir onların birine yuvarlak ekmek verip ekmeğın her yüzüne bir tokat vurur. Diğerine bir elma verip ipinden tutup döndürür. Nesîmî’ye ise, bir elmanın kabuğunu temizleyip eline verir ve bu işaretin anlamını düşünmeyi öğüt verir. Onlar bir an onu düşünmeyecek olduklarından Nesîmî onu şöyle akla getirir: “Yedi günden sonra ekmek alanı, belinden aşağısını toprağa gömüp, ta ölünceye kadar döverler ve delirtirler. Elma alanı idam ederler. Soyulmuş elma alanı-beni ise, o elma gibi soyup öldürürler” diyerek, olacak şeyleri önceden söyler.

(3) Elbette, bu bilgilerden biri rivayet, diğeri sanat değeri olan eserde bulunmasından başka, onun hayatta oluşundan değeri artırılarak ya da küçültülerek gösterilmesi tabîî şeydir. Bir başka ifadeyle, bu şeylerin gerisinde belli bir derecede tarihî gerçek de yok değil. Burada Nesîmî’nin önceden sezışı velilik ile ilgilendirilse de, Nesîmî, kendisinin panteistik görüşünün başına bir iş getireceğı korkusunun varlığını da

bilmiyor değildir. Din temsilcileri ile mücadele eden Mansur gibi panteistlerin cezalandırıldığını o görmemiş ya da işitmemiş değildir. Fakat kendi ideallerine ruhu ve bedeni ile bağlı olan kimseler o nedenle cezalandırılacaklarını bilseler de, kendi ideallerinden dönmezler. Yoksa Nesîmî'nin kendi etrafına Hurûfistleri toplayıp, çeşitli yerlerde panteistik görüşünü nasihat etmeye devam etmesinin, din adamları ile tartışıp onları rezil etmesinin sonucu olarak bir felaketin ona ulaşacağını duyan kardeşi şah Handan:<sup>48</sup>

Gel, bu sırrı kimseye yayma

Cahile ve ileri gelenlere malzeme yapma

- 18 (4) diyerek, ona önceden hissettirir. Fakat Nesîmî ona: “Benim yüreğim böyle fikirle dolu, onu yaymasam (1) öylece kalacak değil” manasında şu aşağıdaki manzumesini gönderir:

Çevre deryası coşup geldi

Cihan ile ülke tutkuya geldi

Eski sırlar çıktı aydınlığa

Bilgi ne yapsın zorluğa<sup>49</sup>

(2) Hurûfîzmi temellendiren Fazlılla öldürüldükten sonra Hurûfistler, esasen, Nesîmî'yi kendilerine usta kabul ederler ve Fazlılla'nın izini devam ettirirler. Ancak İslam fanatizminin devam etmesinden dolayı onlar bir yerde uzak durmayı bilmeden, yurttan yurda kaçmaya devam etmişlerdir. Bazı bilgilere göre,<sup>50</sup> Nesîmî Bağdat'tan sonra Türkiye'de Ankara'ya gider ve yerli beylerden biri Hacı Bayram ile karşılaşmak ister. Ancak Hacı onu kabul etmez. Nesîmî ona sinirlenip doğru Halep'e geçer. Halep'te kendi etrafına aynı görüşte olan dostlarını toplar. Aşağıdaki bilgiye göre<sup>51</sup> Nesîmî hatta Halep'in valisi Yaşbukani da kendine çekip, onunla dostane bir ilişki içinde olmuştur. Daha önceden de Nesîmî'ye kızmakta olan din adamları buna çok sinirlenip, Nesîmî'ye türlü iftiralar atmaya başlarlar. Yaşbuka ile onun arasını bozmak amacıyla Nesîmî'yi kötülemekten de geri kalmazlar. Ruhaneler dinsizlikle suçlamak için, gizlice Nesîmî'nin ayakkabısının keçesinin altına Kur'an'ın surelerini yapıştırıp: “Eğer siz Kur'an'ın surelerini ayakkabısının altına koyup onları bilerek tepeleyene rastlarsanız onu ne yapardınız?” diye sorarlar. O zaman vali: “Onun derisini soyardım”, der. Aynen o zaman da dindarlar daha önceden hazırladıkları ayakkabılarını valinin eline verip: “İşte,

Nesîmî'nin yapageldiği işi", derler. Nesîmî'nin soyularak öldürülmesine bu olay sebep olmuştur diyen kayıtlar da vardır. Fakat başka bir bilgiye göre Nesîmî'nin öğrencilerinden biri Nesîmî'nin: "Benim yüzümü görmek için gerçeği gören göz gerek. Fakat kibirli göz Allah'ın yüzünü göremez" denen manada başlayan şiirini Halep'in sokaklarında okurken onu yakalayıp bu şiirin kime ait olduğunu sorarlar. O oğlan da: "Benimki" diye cevap verir. Bu nedenle onu götürüp asmak isterler. Bu olayı duyan Nesîmî yetişip o şiirin kendisinin olduğunu söyler. Cellatlar o oğlanı salıverip Nesîmî'yi yakalarlar.<sup>52</sup>

19 (1) Bazı yazmaların haber verdiğine göre,<sup>53</sup> Nesîmî'nin üzerine büyük tartışma yapılır. Dindarların: "Nesîmî'yi öldürmeli" şeklindeki isteği temelinde Halep'in dini yargıcı İbn-aş-Şangaşı dindarların tarafını tutarak toplantıyı açar. Müşaverede ona Nayip Hanefilerden biri: "Eğer sen" öldürmeli" diye söyleyenlerin görüşünde karar kılmazsan, o zaman sen kendin ölmelisin" der. Bu durumdan sonra Şangaşı düşünmek zorunda kalır. Sonra bu toplantıya baş dinî yargıç Şeyh Şahabaddin İbn Hilal katılır ve Nesîmî'yi "öldürmeli" deyip böyle karar yazılmasını ister. Bu mahkeme kararı oturanları üzer ve bazıları bu davaya katılmazlar. Halep'in valisi Yaşbuka ise Nesîmî'nin şu anda öldürülmemesini ve toplantıdan çıkan kararın sultana bildirilmesi gerektiğini söyler. Bunun sonucunda Nesîmî'yi o an için öldürmeyerek zindana koyarlar. Fakat aradan çok zaman geçmeden sultan Muyeyyit'ten: "Nesîmî'nin diri diri derisi soyulsun ve yedi gün boyunca Halep'in büyük kapsında asılı dursun. Sonra cesedi parça parça edilip, bir parçası Dulkadiroğlu Ali Bey ile kardeşi Nasreddin'e ve Osman Karakoyunlu'ya gönderilsin; çünkü bu Nesîmî onların da inancını bozmuştur" şeklinde resmi buyruk gelir. Böylece Seyid Imadeddin Nesîmî diri diri soyulur.

(2) Bu korkunç olay hakkında çok fazla konuşulur ve onların çoğu bu güne kadar korunmuştur. Bu vahşilik örneği olay ile ilgili rivayetlerin birine göre, Nesîmî'yi tabanından yarıp soyarlarken şairin bendeninden çok fazla kan akıp rengi sararmaya başlar. Orada onun haline çok sevinen zalim din adamlarından biri: "Haydi, Nesîmî neden böyle rengin sararır?" diye tiksindirici bir soru sorar. O zaman Nesîmî: "Ben edebiyat âleminde doğmuş güneşimdir. Güneş de var olduğu yerde sararmaktadır" diye cevap verir. Nesîmî'nin böyle cezalandırılmasına fetva veren din adamlarından biri: "Bu, gerçekten lanetlenmiş birisidir; eğer onun kanı birisinin bir yerine damlarsa,

damladığı yeri etrafıyla birlikte kesip ayırmalı” diye vaaz verir. Tam o sırada derisinin büyük bölümü soyulan Nesîmî kendine gelmek için davrandığında bedeninden akan kanlar sıçrar ve onun bir damlası biraz önceki din adamının parmağına damlar. Bu zalimliğe

- 20 önceden beri kızan halk, biraz önceki ruha(1)niye yönelerek: “Hani, sözün gerçekse, şimdi kendi parmağını kes” demeye başlar... Fakat söylediği sözden dönmeyi önemsiz bir şey gibi gören din adamı: “Hayır, ben onu sözün gelişine göre söyledim” deyip isteri ile kaçıp kurtulur. Derisi soyulmuş bir vaziyette bu olayı görüp işiten Nesîmî biraz önceki din adamının üstünden gülerek şu satırları söyler:

Dervişin bir parmağını kessen dönüp doğruluktan kaçar,

Gör, bu fakir âşığı baştan ayağa soyarlar, ağlamaz.<sup>54</sup>

(2) Suriye'nin Halep şehrinde gerçekleştirilen bu korkunç olay bütün Doğu'yu sarsar ve bütün ileri görüşlü adamları üzer. Nesîmî'nin kendi öğrencileri ise onun fikirlerini devam ettirmeye yemin ederek Nesîmî'nin şiirlerini halk arasında nasihat edip dolaşırlar.

(3) Nesîmî'nin, bu korkunç ölümü onun adını kaybettirmeyip, tersine, onun şöhretini öncekinden de yukarı götürür. Nesîmî'nin kendi idealine ölünceye kadar bağlı olup böyle mert ve kahramanca duruşu bütün dünyayı şaşırtır. Bu nedenle de Nesîmî mertliğin ve kendi idealine bağlılığının sembolü olarak bütün Doğu'da meşhur olur.

(4) Şairin ölümüyle ilgili söylenen rivayetlerin birine göre, Nesîmî'nin derisi soyulurken şehir halkı üzüntü ile bakıp dururmuş. Derisi soyulduktan sonra, Nesîmî derisini eli ile alıp sırtına koymuşmuş da, Halep'in kapısından çıkıp gitmişmiş. Halep'in on iki adet kapısı varmış. Her kapıda bir kapıcı dururmuş. Kapıcıların her biri de kendi kapısından çıktığını söyleyip onlarla tartışmış. Fakat sonra doğruyu görseler ki Nesîmî on iki kapının on ikisinden de çıkıp gidermiş. Nesîmî'nin şimdiki mezarı ise onun defnedildiği yer değil de, dersinin yüzüldüğü yermiş. Elbette bu bilgide rivayetlere özgü olanlar halk fantezisi olsa da bunda halkın Nesîmî'ye olan olumlu bakışını, kendisi ölse de onun ruhunun, düşüncesinin ölmeyeceğini ve halkın Nesîmî'ye sanki mucizeli bir şahıs olarak baktığı anlaşılır.

(5) Suriye'ye seyahate gidip, Halep'te bulunmuş olan Azerbaycan yazarı Resul Rıza kendi gezi yazısında Halep'in eski askeri kalesinin yanında Nesîmî'nin anıt mezarı

- 21 (1)nın bulunduğunu, bu sokağa da Nesîmî'nin adının takıldığını haber verir. Başka bir edebiyatçı Selman Mumtaz Halep'teki "Begi"<sup>57</sup> denen mezarlıkta gömüldüğünü söyler.<sup>58</sup> Ünlü Türkmen şairlerinden biri olan Andalıp ise kendisinin bu tarihî poemasında Nesîmî'nin mezarı hakkında şöyle bilgi verir:

Toplayıp kendini onun hizmetine verdi  
Kaldırdı şah kendi eline aldı  
Okuyup metanetle ona cenaze  
Edip hürmet onun gibi yiğide  
Götürüp şahlar mezarı ortasına  
Onu koydu ki şahlar arasına.<sup>59</sup>

(2) Elbette, bu örnek sanat değeri olan eserden alındıktan sonra, buna gerçekten tarihî belge olarak bakılmasa da, bu poemanın tarihî gerçekler ile ilgili yerlerinin varlığını da unutmak olmaz.

(3) Nesîmî'nin şahsiyetinin mertliğin sembolü oluşu gibi, onun eserleri de kendi çağdaşlarına ve kendinden sonrakilere muhteşem bir örnek olarak hizmet eder. Nesîmî'nin yaratıcılığında insana değer vermesinde, onun milliyeti ya da hangi dine tabi olduğu hiçbir şekilde önemli değildir. Şair onların hepsine bir insan, ona da, dünyada en mucizeli biri olarak bakar. Bu nedenle de Nesîmî'nin eserleri bazı halklar arasında oldukça tanınmıştır. Misal olarak, edebiyatçı M. Seyidov kendi çalışmasında Nesîmî'nin Ermeni halkı arasında da şöhret olduğunu, hatta onun şiirlerinin ezberlenip şenliklerde de yasta da söylendiğini ve Matenaderan'da saklanan, kendi de 1614 yıllarında yazılan (Ermeni alfabesinde) bir el yazmasında Nesîmî'nin birkaç şiirinin varlığını gösterir. Bu şiirlerin Ermeni halkının arasında güçlü bir şöhret kazandığını ve Budak Amtetsi (XVI), Haçatur Digranagerttsi gibi şair müzisyenlerin toplandıklarında türkü yapıp söylediklerini, XVII. asrın tanınmış Ermeni şairi Miran'ın ise gerçekten Nesîmî'nin öğrencilerinden biri olup, onun fikirlerini devam ettirdiğini haber verir.

- (4) Nesimi'nin yaratıcılığı bir kişiye ya da belli bir halkın şairine değil, bilakis
- 22 bütün Doğu edebiyatına(1)tına büyük tesirini ulaştırmıştır. Bazı şairler onun fikirlerini izleyip kendilerince eserler yazdıkları gibi, bazıları da Nesîmî'nin şiirlerine tahmisler, nazireler yazmışlardır. Nesîmî hakkında büyük şair Nevâyî'nin hatıraları da gayet

önemlidir. O kendinin “Mecalis-un-Nifâis” adlı eserinde Nesîmî’nin eserlerine büyük değer vermiştir.<sup>61</sup>

(2) Doğu klasik şairlerinden, özellikle de Türkmen klasik şairlerinin içinde Nesîmî’nin eserlerinin söz ustalığından, onun şairane fikirlerinden, düşünce konularından etkilenmemiş şair çok değildir.

(3) Nesîmî’nin ta ölünceye kadar kendi fikirlerine bağlı kalması, hatta derisi soyulurken de onlardan vazgeçmemesi dünyayı kendine hayran bırakan bir mertliktir. Bu nedenle de onun karakteri mertliğin ve kendi fikirlerine bağlılığın sembolü olarak edebiyata girmiştir. Klasik şairler kendi öne sürdükleri fikirlerinin duygusal tesirini arttırmak için kendi söyledikleri şeylere ne derecede bağlı olduklarını bildirmek için gerçekten Nesîmî’nin karakterinden faydalanmışlardır:

Keşke kavuşturup onda öldürse beni  
Aşkıyla rezil edip, âleme güldürse beni  
Ki Nesîmî misali kesip başımı yıksa beni  
Yayıp bu cümleyi âleme bildirse beni  
Dönmem öyle ki o isimlere âşık olmuşum<sup>62</sup>

(4) Ya da:

Acımasızlar ki Nesîmî gibi derimi soydursalar  
Bu tatlı candan geçerim, hiç senden geçmem.<sup>63</sup>

(5) Halk yaratıcılığında Nesîmî’ye haksız yere cezalandırılmış gözüyle bakılır:

Nesîmî misali derini nafile soydular  
Senin oğlunun iki gözünü oydular  
Kardeşleri bir kuyuya koydular  
Dağ yıkıldı, çınarından ayrıldın.<sup>64</sup>

(6) Bunun gibi misallerin sayısını istediğin kadar artırmak mümkündür. Fakat söz konusu olan onların sayısı değil de, Nesîmî’nin eserlerinin kendinden sonrakilere mükemmel bir örnek olarak hizmet etmişliğindedir. O ya da başka bir amaçla Nesîmî’nin adını anmayan Türkmen şairi yok denilebilir.



Türkmen klasik edebiyatının ünlü temsilcisi (1) Nurmuhammet Andalıp ise, gerçekten Nesîmî'ye bahşederek Nesîmî adlı tarihi poemayı yazmıştır. Derin felsefe ile yoğrulmuş ve söz ustalığı yönüyle de Doğu'nun başka büyük şairlerinden geri kalmayan mükemmel eserler yazan ve kendi panteistik görüşü uğrunda azimle mücadele eden, fakat din adamları tarafından suçlanıp, boşuna acı çektirilerek öldürülen büyük Türkmen şairi Nesîmî'ye atfedilen bu tarihi ve biyografik özellikli poema, işte böyle başlıyor.

(2) "...Fakat eski zamanlarda Seyit Nesîmî denen bir büyük yaşamıştır. Arap dilinde iken Türk diline dönüp nice günler büyük zorluklar, sıkıntılar çekip, güzel söz söylemeyi amaçlayarak, kamerî altıncı ayın on birinci günü yazmaya başladım"<sup>65</sup> şeklindeki düz yazı girişinden sonra, Allah'a dua okunan ve bu poemanın yazılmasına sebep olan şeyleri belirten giriş şiirinden sonra Andalıp:

Nesîmî'nin sözleri Şeyh Mansur

Yazarım Türkçe manzum gel oku, anla.

Vardı Mısır şehrinde bir nur,

Ezelden evliya o Şeyh Mansur<sup>66</sup>

(3) diyerek poemanın konusunu çok eski devir ile, yani Mansur ile ilişkilendirir.

(4) Mansur gençliğinde çok yetenekliymiş. Onun Enel adlı bir kız kardeşi varmış. Enel Kırklar ile bağlantı içinde olur. Bunu memleket duyar ve Mansur'a sitem ederler. Mansur onu açıklamak için Enel'e hissettirmeden onun arkasına düşer. Enel pîrlerin mekanına varır. Mansur da onun arkasından varır. Mansur'a bir kâse şarap verirler. Mansur sarhoş olup şu aşağıdaki satırları tekrar edip durur:

(5) Dedi küfürlü sözler ağzımı açarak

Köpürtüp ağzını köpüğünü saçarak

Her yerdeki mollalar koştu

"Bu sözü söyleme" deyip ona vurdu

Onlar vurdukça bu etti tekrar

"Enel hak" deyip, yürür sokak pazar<sup>67</sup>

(6) Mollalar Mansur’u ne kadar bıraktıracak olsalar da Mansur “ Enel hak”, “menel hak” demeyi bırakmaz. Mollalar onu dinden çıkan biri olarak hana kötülerler; hanın hükmü dahilinde Mansur’u tutup idam ederler. Fakat bir mucize ile dar Mansur’un boğazını sık(1)maz. Böyle yaparak o yedi gün darağacında asılı durur. Fakat Mansur arada da ölmeyerek, “Enel hak” sözünü bir kere daha tekrar eder. Acı çektirerek susturmak isterler. Diline kılıç basarlar. Bu durumda da söylenmeyi bırakmaz. Sonunda handan ona çok daha ağır bir ceza vermesini isterler. Han ise Mansur’un taş tutulmasını emreder. Onu böyle de yaparlar. Herkes ona bir taş-kesek atıp geçer. Atılan kesek ve taştan bir tepe oluşsa da Mansur’a bir şey olmaz. Fakat bu yoldan geçip giden Şeyh Zunnun Musrî denen bir şahıs<sup>68</sup> ona taş yerine gül atar, ancak Mansur feryat edip bağırır. Buna şaşırın Zunnun “Ey Mansur, sen niçin başkaları taş atsa da sesini çıkarmazsın, ben gül atınca bağırıverdin” diye sorar. Bunun üzerine Mansur:

- (2) Onların attığından hiç zarar yok  
Benim halimi bilirsiniz hiç şüphe yok  
Bize sizin attığınız bıçaktan  
Pek sert değdi bize çünkü sopadan<sup>69</sup>

(3) diye cevap verir ve “Ey Zunnun, beni bununla da bırakmazlar, idam ettikten sonra ateşe atıp yakarlar. Orada sen benim külümden bir avuç alıp git. Çünkü ben yandıktan sonra çok zaman geçmeden kuvvetli yağmur yağıp nehirler taşmaya başlar. Şehri su alır korkusu başlar. O zaman han başka çare bulamayınca: “Kim suyun önünü keserse, çok mal vereceğim” diye haber gönderir. Orada sen benim cesedimden aldığın külü nehrin yüzüne serpersin. Böylece su azalıp önceki seviyesine ulaşır. Birkaç masum adam ölümden kurtulur, sen de çok kişinin sahibi olursun” diye vasiyet eder. Gerçekten de hanın hükmü dâhilinde dindarlar Mansur’u ateşte yakarlar. Zunnun ise Mansur’un söylediği gibi, onun külünden bir avuç alıp gider. Aradan çok zaman geçmeden de Mansur’un söylediği gibi, kasırga başlayıp sel gelir. Hanın ordusu selin önünü alamaz. Orada Zunnun, Mansur’un külünü nehrin üzerine serper. Nehirler alçalıp önceki seviyesine gelir. Fakat suyun yüzünde bir akça köpük ortaya çıkar ve o köpük “Enel hak” diye seslenip Halep hanının bağına akıp varır. O anda bağda gezmekte olan Halep hanının kızı bu “Enel hak” diye söylenip duran köpüğe hayret edip, ona parmağını değdirip tadına bakar. O kız mucize ile bu köpükten de hamile kalır. Bu haberi duyan

25 kızın babası onu (1) sandığa koyup nehre atar. Sandık sürüklenip Bağdat şehrine varır. Bir balıkçı o sandığı yakalayıp kendi evine götürür ve sandıkta biraz önceki kızın oğlu vardır. Kız başından geçen şeyleri balıkçıya anlatır. Balıkçı onu kendi kızı yerine koyar. Dünyaya gelen yavrucuğa ise Nesîm (Neseb) adını koyarlar.

(2) Tam bu zamanlarda balıkçının kendi kadının da oğlu olur. Ona Emir adını koyarlar.

(3) İşte bunun sonucunda Nesîmî dünyaya iner. Fakat o sanki Mansur'un oğlu, yani mucize ile Mansur'dan ortaya çıkmış gibi sayılıp öyle gösterilir. Andalıp'ın bu "Nesîmî poemasının sunnî tarihî kişilikler, tarihi olaylar ile ilgili olsa da burada Andalıp tarihî gerçekten uzaklaşıp fanteziye yönelir. Mansur'un fantastik düşüncesini devam ettirdiği için Andalıp, Nesîmî'yi sanki Mansur'dan ortaya çıkmış şeklinde gösterir. Fakat bu şekilde dünyaya inmek tarihte olmuş ya da olacak hadise değildir. Bununla birlikte Mansur ile Nesîmî arasında beş asra yakın devir bulunur. Doğrusu, Mansur gerçekten de tarihi kişiliktir. Kendisi de sufizmin en güçlü temsilcilerinden bir olup, İslam felsefesine aykırı yol olan Hallaciye denen fantastik tarzı temellendirenlerden biridir. Mansur Pars vilayetinin Bayda denen bölgesinin yakınındaki Ture'de 858 yılında dünyaya gelir. Onun tam adı Abu-l- Mugıs al Hasain ibn Mansur ibn Muhamma el Baydavi al Hallac olmalıdır.<sup>70</sup> Onun babası Zoroastrizm dininin taraftarı olmuştur. Mansur gençliğinde kendi devrinin sufistlerinin, gerçekten de bilinen Şeyh Cunayd'ın ustalığında sufizm felsefesini öğrenir. Sonra o Orta Asya, Hindistan ve Pars vilayetlerinin bir kaçını gezip, 908 yılında Bağdat'a varır. Orada da o kendi çevresine öğrenci toplayıp panteistik görüşünü devam ettirir. Bu nedenle de o dinsizlikle suçlanıp yakalanır ve zindanda sekiz yıl bekletilip 921 yılında mahkemeye çıkarılır. Yedi ay süren mahkemeden sonra 26 Mart 922'de din adamlarının fetva vermesi ile Mansur'u öldürerek cezalandırmak hususunda karar çıkarılır. Bu karar temelinde de Mansur'u önce vurup sakatlarlar, ondan sonra el ve ayağını ağaca çivilerler. Daha sonra başını kesip cesedini de ateşe atarlar.<sup>71</sup>

26 Görüldüğü gibi, Andalıp'ın "Nesîmî" poemasının (1) Mansur hakkındaki açıklaması da sanat değeri olan esere mahsus olan bazı büyültmeler yada küçültmeler sayılmazsa, gerçekte tarihi yazmalar ile tam karşılık gelir.

(2) Mansur'un biyografisi ve onun eserleri Nesîmî'de ilgi uyandırmış, onun öne sürdüğü pantaistik görüşü genç Nesîmî'de büyük tesir bırakmıştır. O ilk şiirlerini gerçekten Mansur'a özenerek yazar ve onun panteistik görüşünü devam ettirir. Bu düşünce yüzünden Mansur'un başına gelen korkunç durum kendi başına da gelir korkusunu sezse de, Nesîmî bu görüşünden vazgeçmez. Andalıp'ın Nesîmî peomasında da gençlik yılları aynen buna benzer tasvir edilir.

(3) Emîr ile Nesîmî gençlikte birlikte oynayıp, birlikte okula giderler, bir gün Nesîmî Emîr'e bakıp:

Bu Bağdat şehrine sen han olursun  
Siyasetli büyük sultan olursun  
Beni işkence edip dara asarsın  
Soyarsın, derime saman tıgarsın<sup>72</sup>

(4) diyerek olacak şeyleri önceden haber verir. Aradan bir hayli zaman geçtikten sonra onların mollası bir düş görür. Rüyasında okulun içinde bir ağaç yetişip etrafına ışık saçar. Bu rüyasını o bir dervişe anlatır. Derviş ise: "Senin okulunda bir ermiş var. Sen onu bilirim dersen, oğlanların her birine bir civciv ver de, onu Allahın görmeyeceği bir yerde öldürüp getirmelerini emret. Görelim kim ne yapar" der. Molla gerçekten böyle de yapar. Oğlanlar civcivi alıp, her biri bir yere giderler: "Burada Allah görmez deyip sığınak bir yerde civcivi öldürüp getirirler. Fakat yalnız Nesîmî: "Ben Allahın olmadığı yeri görmedim" diyerek, civcivi öldürmeden getirir.<sup>73</sup> Mollası:" Galiba velî bu oğlan olsa gerek diyerek Nesîmî'den şüphelenir. Sonra bunu iyi açıklayabilmek için oğlanlara odun toplatıp, onu ateşsiz üfleyerek yakmalarını emreder. Diğer oğlanların, toplayıp getirdikleri odunları üflemeleri ile odun yanmaz. Fakat Nesîmî kendi getirdiği odunu üfler. Odun ateş alarak yanar. Buna hayret eden mollası onun öylesine bir insan olamadığından şüphelenir. Nesîmî'nin kendi de âşık olup çıkıp gider. Burada Andalıp Nesîmî'nin olgunlaşmasını tasvir ederken:

(5) Olup çöllerde vahşilerle arkadaşı,  
Katılıp kurt kuşa koştu her an,  
Koştu bazen sağa bazen sola,

27 (1) Ziyaretçileri kabul edip "hû" diyerek girdi yola,  
Koyun, ceylan, eşek, kuşların yarasını

Bakar, besler idi bulup çaresini<sup>74</sup>

(2) diyerek, kendini “Leyli-Mecnun” destanındaki Mecnun’un karakteri ile birleştir. Eğer Mecnun kendi Leyla’sı, yani kendi ideali uğrunda cefa çekip durmuşsa, Nesîmî de kendi ideali uğrunda çeşitli zorluklara göğüs germeye devam eder. Kendi de Mecnun gibi dağlarda ovalarda gezerken bazı mükemmel şiirler yazıp, önüne gelen kovuğa bırakıp gider. Onun gazellerini insanlar toplayıp tek bir kitap yaparlar. Nesîmî’nin bu gazellerden bazılarını yazar kendi “Nesîmî” poemasının içinde de gösterir. Sonra Andalıp, “Emir Kel’in sözünü şimdi işitin” diyerek, Nesîmî i’yi burada bırakır da Emir Kel’den söz açar.

(3) Emir babası ölünce anası ile kalır. Emîr eşekle odun çekip onu satarak hayatını sürdürür. Bu devirde de Bağdat’ın hanı ölünce onun yerine yenisini seçmek isterler. Bu çağlarda han seçilirken devlet kuşunu uçurup o kuş kimin başına konarsa onu han sayarlarmış. İnsanlar bu kuşu uçurup: “Kimin başına konar ki?” deyip beklerler. Emîr Kel de eşek ile oduna gider. Kuş gelip Emîr’in başına konar. Emîr yetim kaldıktan sonra beyler onu dikkate almayarak:”Kuş yanıldı” deyip kuşu yeniden uçururlar. Andalıp bu olayı çok ustaca ve gerçek bir şekilde açıklar. Kimin han olduğunu ve Emir Kel’in özelliklerini şair şöyle tasvir eder:

(4) Şehre haber gönderdi, çıkınız,  
Bu kuş kime konar hep bakınız,  
Halkın hepsi bir yere çıktı,  
Hazırlanıp toplanıp da o kuşa baktı...  
Emîr Kel eşeğe odunu yükleyip,  
Baktı o kuşa gözünü dikip,  
Gelip kel başına kuş kondu, gururlandı  
Değip tırnağı başını kanattı.  
“Başım başım” diyerek ağladı o an  
Gülüştüler karşısında duran insanlar.  
Koşuşup geldiler beyler toplanıp  
“Kime kondu” diyerek, gördüler bir kel,  
Giydiği giysisi sırtında parça parça,  
Başının her tarafı kirli yara,

Onun pis kokusundan geriye çekildi beyler

“Bu kuşun niyeti azdı” dedi beyler...

- 28 Neticede, kuşun bu seferki konması da sayıl(1)mayarak onu yeniden uçururlar. Fakat kuş yine Emir’in başına konar. Bunun sonucunda Emir’i nihayet padişah kabul ederler.

(2) Andalıp Emir’i padişah yaptıktan sonra, yine Nesimi hakkında yeni bilgiler verir. Nesîmî âşık gibi gezip durdukça panteistik nitelikli şiirleri yazarak, molla-müftüler ile çeşitli meseleler hakkında tartışmaktan da geri kalmaz. Nesîmî onları gördüğünde. “Essalamünaleyküm “tışak” mollalar, cuma günü günde gül, molla Müslümanda gül” der. Poemada gösterildiğine göre Nesîmî’nin “tışak” demesi dişleri ak, içleri kara mollalar demesiydi. Onun: “Cuma günü gündegül, molla Müslümanda gül” demesi ise: “Cuma günlerinde gül, molla Müslümana gül” demiş olmasıydı. Fakat mollalar Nesîmî’nin ilk söylediği “tışak” sözünü küfür ucıt? manasında, ikinci sözünü ise “Cuma günü gün değil, molla Müslüman değil” manasında anlarlar. Bu nedenle de mollalar: “Nesîmî bize de dine de dil uzattı” deyip hana bildirirler. Han ise Nesîmî’nin yakalanıp idam edilmesine hükmeder. Görüldüğü gibi poemada Nesîmî’nin yakalanmasına onun mollalar ile yukarıdaki mücadelesi sebep olmuş gibidir. Elbette Nesîmî ile mollaların arasında yukarıdaki vaka olmuş değildir demek olmaz. Fakat bilgilere göre, Nesîmî ile dindarlar arasındaki mücadeleye yukarıdaki değil de, Nesîmî’nin panteistik görüşleri sebep olur. Her nasıl olsa da, poemada gösterildiğine göre:

İşitip şah onu dedi: “Yakalayın,

İşte, kapıya götürüp asın”<sup>76</sup>

(3) diye emir verir. Nesîmî’yi tutup dara asarlar. Fakat Nesîmî orada da kendi fikrinden vazgeçmez. Mucize ile bunu hem dar sıkmaz, hem de konuşmaktan geri kalmaz. Mollalar buna hayret edip ona başka ceza verilmesini handan talep ederler. Han ise: “Derisini soyup saman tıkınız” diye yeni bir emir verir. Nesîmî’yi dardan indirip tabanından başlayarak ta tepesine kadar soyarlar. Derisine de saman tıkıp kapıya asılı bırakırlar.

(4) Nesîmî’nin asılı olduğu kapıdan geçerken Emir Kel avlanır. Orada Nesimi’nin derisinden:

İman ehli yaptıklarını bu zamanda inkâr ettiler,

Çünkü Nesîmî'yi Halep şehrinde astılar<sup>77</sup>

29 (1) diye ses çıkar. Fakat Emir Kel buna dikkat etmeden geçip gider. Sonra Emîr Kel onun etrafında dolanıp yine bu büyük kapıdan geçer. Orada Nesîmî:

Yüksek sesle feryat etti,  
“Sözümü işit şahım diye bağırdı,  
Hani sözünün, hani şartının vefası?  
Milletlerinsin sen padişahı,  
Küçüklükte ne sözler vermiştin  
Bu işlerin olacağını bilmiştin.<sup>78</sup>

(2) deyip Emir ile gençliğinde olan sohbetlerini hatırlatır. Bunu işiten Emîr Kel onun Nesîmî olduğunu anlayıp pişman olur. Nesîmî'nin derisini dardan indirip: “Benim yüzüm kara oldu. Düşmanların sözüne kanıp hata etmişim” deyip yas tutar. Nesîmî'nin cesedini derisine koyup saygı ile han ve beylerin yattığı mezarlığa defneder:

Götürüp hanlar mezarı arasına  
Onu koydu çünkü şahlar arasına<sup>79</sup>

(3) Ondandır Emir Kel bu olanları mollalardan bilip, onlardan öğ almak ister:

Nerede olsa gelsin molla  
Ona çok hediye bağışlarım ben<sup>80</sup>

(4) deyip haber gönderir. Neticede, hanın vereceği şeyden isteyen yurdun bütün mollası han köşküne toplanır. Sarayın yakınında bir su değirmeni de varmış. Han o değirmenin suyunu bitirip, mollaların hepsinin boğazını böyle asıp kesmeyi emreder. Emir bu arada yerine getirilir. Mollaların kanından su değirmeni döner fakat bir tek Agsak Molla ölmez. Onun evi katı taş olduktan sonra ona sel yetişmemiştir. O bu olayı yolda işitip geri döner ve çok oyalanıp evde kalır. Sonunda onun hayatta olduğunu anlayıp onu öğretici kabul ederler. Ondandır sonraki mollalar da sanki o Agsak Molla'dan beri dönermiş. Bunun sonucunda:

Lütuflar kıldı tanrım oldu eşya  
Risale-yi Nesîmî oldu tamam<sup>81</sup>

(5) diyerek poema sonlanıyor. Bu poema ile ilgili satırlardan sonra Andalıp'ın felekten

30 şikayet ederek, (1) “Süleymandır İskender gibi şahları, Yusuf gibi canları, Nesîmî’dir. Mansur gibi mertleri hürmet edilmeyen fikirlerin aslında saygı göstereceği yoktur, siz ki ihtiyatlı olun” şeklinde söylediği anlamda bir şiiri yerleştirilmiştir. Şairin:

Ey Andalıp, geçti bu dünyadan her yiğit  
Bir hile ile aldatıp hepsini yuttu kara yer  
Kalmaz doğru yolu gösteren olgun birisi yine de pir  
İhtiyatlı olun felek öncekileri ne yaptı...

(2) diyerek sonlanan bu şiirin, poemanın etkisiyle sonlandırılması sebepsiz bir şekilde olmasa gerektir. Çünkü Andalıp kendi kahramanı Nesîmî’ye büyük sempatisini bildirip, ona feleğin sitem edişine üzülür. Bu şeylere dayanarak, Andalıp’ın bu şiirine şairin bir son eki olarak da bakmak mümkündür.

(3) Genel olarak Andalıp’ın Nesîmî’ye olan olumlu bakışı onun başka meşhur bir eseri olan “Leylî-Mecnûn” destanında da görülebilir. Misal olarak “Leylî-Mecnûn” destanının elyazması nüshasının birinde mecnun’un babası Mîr Seyit kendisine çocuk dileyip Kâbe’yi ziyarete gider. İşte o gece rüyasında Seyit Nesîmî gelip, Mîr Seyit’e söyledi: Alahü teala sana bir oğul verdi. O oğlan bizim evladımız olur, bizim gibi divane ve rezil olur. Ondandır çocuk olmaz. Fakat kıyamete kadar adı kalır ve yedi cihanda adı meşhur olur. Adını Kayıs koyunuz. Fakat padişaha Allahü teala bir kız evlat verdi. Onun adı Leylî olur. Güzelliği ve iyiliği dünyaya yayılır. Senin oğlunun divane ve rezil olmasına bu sebep olur”, deyip gözden kayboldu.<sup>81</sup> Bu misalden anlaşıldığına göre, Andalıp’ın Nesîmî’ye olan bakışı din adamlarının bakışına temelden terstir. Çünkü din adamları Nesiminin derin felsefesini düşünmeden ona dinden çıkan, Allah’a şüphe ile bakan deli-divane olarak bakarlar. Ancak Andalıp, kendi devrinin güçlü filozofu ve büyük akıl sahibi olarak görür. Eğer dindarlar Nesîmî’yi “yolunu kaybeden” kötü insan olarak suçlayıp diri diri, derisini soydurup onu lanetlemiş olsalar da, Andalıp Nesîmî’yi önceden gören güçlü filozof ve âlim insan sayar. Şair onu insanların, ızdırap çektiğinde imdadına yetişen ya da insanların rüyasına girip onların arzularını gerçekleştirmelerine

31 yardım eden Hıdır-(1)İlyas gibi hayali şahısların seviyesinde görür. Bununla birlikte dindarlar tarafından suçlanmasına bakmadan, bu devirde Nesîmî’ye böyle büyük değer verip, ona güçlü sevgisini bildirmek için şaire, büyük yiğitliğin gerektiğini de hatırlatmak gerekir. Böyle de olsa onun mert ve sağlam şahsiyeti ile gurur duyan



Nurmuhammet Andalıp, Nesîmî hakkında özel olarak eser yazıp onun adını ebedileştirmek uğrunda esaslı iş yapmıştır. Fakat bu poemanın girişindeki “eski zamanlarda Seyit Nesîmî denen bir büyük yaşamıştır. Arap dilindeydi, Türk diline çevirip nice günler çalışıp sıkıntılar çekerek güzel sözler söylemeyi amaçlayıp tarih olarak kameri altıncı ayın on birinci günü yazmaya başladım”<sup>82</sup> şeklindeki satırlara dayanıp Andalıp’ın bu “Nesîmî” poemasını onun orijinal eseri değil de tercüme eseri diye tahmin edenler de oldu.<sup>83</sup> Andalıp’ın bu poemasını yazan ve kendisi için Esîrî lakabını kullanan yazıcı tarafından poemanın sonunda şöyle satırlar getirilir:

Esîrî hâli perişan, garip  
Çalıştırıp kalemi yaptım kâtiplik  
Esîrî elinde oldu kitabet...

(2) İşte bu satırlara dayanarak yazıcı olarak bilinen Esîrî’yi “Nesîmî” poemasının yazarı ya da onu Arapçadan Türkçeye tercüme eden kişi olarak düşündüren fikir de ortaya çıktı.<sup>84</sup> Bu tahminin ortaya çıkmasının temel sebebi de yukarıdaki misalde “Esîrî elinde oldu kitabet” şeklindeki satırın asıl manasının yazar değil de, “Esîrî tarafından değiştirilip yazıldı” şeklinde bir manaya geldiğini hesaba katmak istemez. Aslında “kitap” sözü “kâtip” sözünün çokluğu olup, o, aktarıp yazan, (pisar, perepisçik) sekreter, güzel yazan manalarına gelir.<sup>85</sup> Üstelik eğer bu “Nesîmî” poeması Esîrî’nin kendi orijinal eseri ise onda, o “Esiri elinde oldu kitabet” diyerek, kendini nakledici olarak göstermeyip, ona karşılık o, yazar manasını veren “müellif” sözünü geliştirip “Esiri elinde oldu müellif” derdi. Üstelik Esîrî sözünün manası “esir, köle, kul, Allah’ın kulu” denen manalarda olup, o söz başka edebi eserlere alındığında da “köle, kul” manasına gelir. Misal için Saykalı’nın “Yusuf ile Züleyha” poemasında ortaya

32 konduğuna (1)göre, Yusuf Mısır’a götürüldükten sonra orada kendi anasının mezarını görüp ağlar. Saykalı burada kendi adından şöyle şiir oluşturur:

Kara günlerini gören o nice ay  
Esîrî düşkününe söyleyiniz...  
Kurtulmaz Saykalı dünyada gamdan  
Ki o kara bahtlıya ağlayınız.<sup>86</sup>

(2) Bu gazel oluşturmada “Nesîmî” poemasının etkisi de belirtilir. Çünkü bu gazel bunun gibi mücadeleli olaylara atfedilen hüznü şiir olmakla birlikte, o “Nesîmî”

poemasının etkisinde de kalmıştır. Fakat nasıldır ki yazıcı bu gazelin Saykalı'nın adının yer aldığı son iki satırını değiştirip, ona karşılık Nesîmî'yi öldüren Emîr Han'ın adını getirmiştir.

Kara günleri gören o nice ay  
Esîrî düşkününe ağlayınız...  
Kurtulmaz bu Emir dünya da gamdan  
Neseb kara bahtlıya ağlayınız.<sup>87</sup>

(3) Görüldüğü gibi, bu misalde de “Esîrî” sözü isim değil de “ köle, kul” manasına gelir. Doğru, bazı bilgilere göre, on dokuzuncu asırda Kokant'ta Esîrî lakaplı bir köşk şairinin bulunduğu da söylenir. Fakat bu Esîrî lakaplı şahıs olsa da, biz bu hususta N. Gullayev'in: “Esîrî nakledicidir. Eğer onu (Nesîmî poemasını- N.G.) Esîrî'nin kendi eseri saysak, orada ya Esîrî ya da Andalıp edebî hırsızlık yapmış görülür. Çünkü poemadaki umumî yakınlıklar, benzerlikler tesirin, özentinin kendisinden kaynaklanır. Bunca mükemmel destanın ve nefis şiirlerinin yazarı olan Nurmhammet Andalıp'ın ise herhangi bir şairden aktarmakla meşgul olmayacağına inanıyoruz”<sup>89</sup> dediği fikrini destekliyoruz. Çünkü bu poemanın sonundaki Esîrî'nin “kitabeta kıldım” dediği 1774 yılından önce Andalıp ölmüştür. Öyleyse bu “Nesîmî” poeması da Andalıp tarafından da sonradan aktarılıp yazılmıştır. Bununla birlikte bu poemanın yazarının Esîrî olduğunu doğrulayan başka hiçbir işaret edici bilgi yoktur.

(4) Burada başka bir şeyi de bilmek gerekir. O ise Andalıp'ın “Nesîmî” poemasının elyazması nüshalarından biri olan 1138 –b numaralı nüshasının önünde 98 satırdan ibaret giriş sözü yer al(1)miştir. Fakat “Nesîmî” poemasının ön tarafındaki bu giriş sözü dolgunluğu dolayısı ile Andalıp'ın “Yusup-Züleyha” destanın önüne de getirilir. Andalıp'ın “Yusup-Züleyha” destanını yazmasına nelerin sebep olduğu hakkında bilgi veren bu giriş sözünün burada olduğu gibi “Nesîmî” poemasının önüne getirilmesi okuyucuda şüphe oluşturur. Sebebi bu giriş sözünün genel içeriğine bakıldığında da ve onun:

(2) ... Var “ Kısas” içinde mükemmel destan,  
Ne olur yapsan onu bostan,  
Aşk gerçeğini ödev bilsin,  
Böyledir, âşığı iyi anlasın,

Bilsin özün, aşk yolunu tutmasın,  
Böyle ki davayı durdurmasın...  
Bunca sözü söyledi hikâye olur,  
Sıtdık Yusuf'tan rivayet olur,  
Andalıp'ın maksadıdır bostan,  
Gönlüne hoş geldi mükemmel destan,  
Yaptı Türk dili ile başlangıç,  
Bazen nesir, bazen güzel hoş hava,  
Bir nicesi güzel muhammes yazmış...  
Seven ve sevilenlere yeterli görmüş...<sup>90</sup>

(3) diyen satırlarına bakıldığında, bu giriş sözü “Yusup-Züleyha” destanına ait bulunmaktadır. Çünkü bu misalin içinde Yusuf ve Züleyha'nın adlarının geçmesi ve bu eserin destan biçiminde yazılmış olduğunu ve de onun âşık ve maşuklara bahşedildiğini anlatan satırlar bu girişin “Yusup-Züleyha” destanına ait olduğunu doğrular. Bu nedenle de bu giriş sözü “Nesîmî” poemasının önüne yazıcıların hatası ile tesadüfen konulmuştur<sup>91</sup> diyen görüş de vardır. Fakat burada bütün suç yazıcılarda olmayıp, bizim fikrimize göre, bu giriş sözünün şairin iki eserine de ait olması mümkündür. Sebebi yazarın kendi biyografisine ait bu gibi bilgilere kendi eserlerinin hepsinde yer vermesine de ahlaki yönden hakkı vardır. İkinci olarak da bu girişin “Nesîmî” poeması ile de ilgili olduğunu anlatan satırları da çoktur. Misal olarak, bu girişin başındaki: “Fakat eski zamanlarda Seyit Nesîmî diye bilinen bir büyük kişi yaşamıştır. Eserleri Arap dilindeydi. Türk diline çevirip nice günler çalışıp sıkıntılar çekerek güzel sözler söylemeyi amaçlayıp tarih olarak kameri altıncı ayın on birinci günü yazmaya başladım” ya da şu aşağıdaki:

- 34 (1) Bunca sözü söyledi hikâye onlar,  
Seyit Nesîmî'den rivayet bunlar.<sup>92</sup>

diyem satırları gerçekten “Nesîmî” poemasına ait olduğunu anlatır. Fakat bu giriş sözü hakkında çeşitli görüşler olmakla birlikte, o iyice doğrulanıncaya kadar onun ancak Nesîmî'ye ait olduğu fikri ile yetinildi. Poemanın yazılı metninin içinde Andalıp kendi adını vermese de, Nurmhammet Andalıp'ın “Nesîmî” poemasını yazmış olduğunu anlatan bazı bilgiler korunmuştur. Misal olarak 1941 yılında 70 yaşlarında olan

Gızılbat bölgesinin İsgender köyünden Seyitcan Kazıoğlu, Molla Pürî Abamoğlu'na şöyle bilgi verir: “Andalip’in aslı Hıva Türkmenlerindedir. Hıva’da yıllarca öğrenim görmüş Orazgulu Ahundan işittiğime göre, Yusup-Züleyha, Zeynelarap, Leyli-Mecnun, Sagdı Vakgas” ve başka bazı kitapları toplayan ve insanlar arasında yayılmasını sağlayan Andalip’dır. O, Seyit Nesîmî hakkında Arapça yazılan kitabı da Türk diline aktarmıştır.

(2) Bu bilgideki “ Seyit Nesîmî hakkında Arapça yazılan kitabı Türk diline aktarmıştır” diyen cümlesini de bizim fikrimizce: “Daha önce Arap dilinde yazılan “Nesîmî” adlı poemayı tercüme etmiştir.” şeklinde anlamak yerine Nesîmî hakkında Arap ve Doğu halkları arasında rivayet olarak yayılan konunun aslında “Andalip’in kendisi Türkçe öz Nesîmî poemasını yazmıştır” şeklinde bir manada düşünmek gerekir. Andalip’in girişteki “ Seyit Nesimi adında bir saygın kişi yaşamıştır. Arap dilindeyken Türk diline geçirip, nice günler çalışıp sıkıntılar çekerek güzel söz söylemeyi amaçladım” şeklindeki bilgisini de aynen yukarıdaki söylediğimiz manada düşünmek gerekir. Bunun gerçekten böyle olduğunu poemanın yazılı metninden de açık olarak anlamak mümkündür. Misal olarak, bu poemanın girişinde yazar, Allah’a yalvardıktan sonra okuyucuya yönelip şu satırları verir:

(3) Ki ondan sonra söyler bir kıssa başlangıcı,  
Allah’tan ise yardım ve yüceltme  
Nesîmî’nin sözleri şeyhi Mansur,  
Söylerim ben Türkçe manzume, gel oku anla.

35 (4) Bu misaldeki “Makamet” sözüne özellikle dikkat edilmesi istenmektedir. Bu sözün manası Arap-Fars sözlüklerinde işte şöyle anlatılır: “Makamet orta (1) asır edebiyatına ait olan edebi tarzdır. Bunun özelliği o ya da başka bir şey hakkında halk arasında dolaşan çeşitli hikâyeleri, rivayetleri bir yere toplayıp belli bir konu çizgisine yerleştirmektir.” Öyleyse Andalip da “Nesîmî” poemasını gerçekten bu yöntemle yazmıştır. Yani o:

Nesîmî’nin sözleri, şeyhi Mansur  
Söylerim ben Türkçe manzume, gel oku anla

(2) diyerek Nesîmî ve Mansur hakkında Arap dilindeki anlatılanları, rivayetleri toplayıp, onları düz yazı görünüşünden nazma yani şiire aktardığını ve bu temelde de Türkçe

orijinal “Nesîmî” poemasını yazmış olduğunu haber verir. Gerçekten bu misalin kendisi de Nesîmî poemasına, “tercüme edilen eser” demenin baştan yanlış olduğunu gösterir. Bununla birlikte Arap dilinden Türk diline tercüme ettiği şeklinde, Arap dilinde Nesîmî hakkında halen hiçbir bilgi yoktur. Üstelik Arap ve Fars vilayetlerinin arasından çıkıp gelen bunun gibi rivayetlerin temelinde yazılan eserlerin girişinde: “Bu şey (eser-rivayet) Arap ya da Fars dilinde idi, Türk diline çevirdim” denmesi bu devir için açık bir özelliktir. Bu hususta Ye. E. Bertel’s şöyle bir fikir öne sürmüştür: “Doğu edebiyatı yazarlarının eserlerini çevirirken, kullandıkları terimlere çok dikkat edilmelidir. Çünkü, bazı terimler, bizim bugün düşündüğümüz anlamlardan farklı olabilir. Bunlar dikkat edilmesi gerekli şeylerdir. Hatta Andalıp kendi “Yusup-Züleyha” destanında da şu çeşit yöntemi kullanır. Andalıp “Yusup-Züleyha” destanını yazmaya sebep olan şeyler hakkında anlatırken:

(3) Geldi benim karşıma bir şehsuvar  
Tatlı dil, güzel söze hasret  
Hepsi bana arkadaş idi,  
Yüzleri gül, sözleri inci tanesi  
Dedi onlar: - Andalıp’a-zavallı,  
Gönlümüze düştü muhteşem macera,  
Var “kısas” içinde acayip destan,  
Ne olur yapsan ona bostan...  
Yusup- Sıtdık, Züleyha’yı sen,  
Türk dilli insanlara yapıp ver çemen  
Andalıp’ın istediğidir bostan,  
Gönlüne hoş geldi muhteşem destan,

36 (1) Söyledi Türk dili ile güzel söz  
Bazen nesr, bazen gazel hoş söz<sup>94</sup>

(2) diyerek, sanki Andalıp’tan istenenlerden birisi, Türkçe olmayan eseri “Yusup-Züleyha’yı Türk diline aktararak vermesi olduğu gibi, Andalıp da insanların isteklerine dayanarak:”Söyledim Türkçe ile güzel söz” diyerek sanki başka dilli bir hikayeyi Türk diline aktarmış gibi, yani tercüme etmiş gibi görünmektedir. Bu nedenle Andalıp’ın Yusup-Züleyha’sına da tercüme edilmiştir, dersen bu sadece sözde kalır. Fakat gerçekte

ise, Andalıp Arap vilayetinden çıkıp gelmiş, “Yusuf-Züleyha” konusunun folklor ve yazılı özelliklerini-varyantını öğrenip, onları kendi yaratıcılık fantezisinden geçirip, başka “Yusup-Züleyha” adlı eserlere benzemeyen gerçekten kendinin olan orijinal “Yusup-Züleyha” destanını oluşturmuştur. Aynen bunun gibi bir örnek Fuzulî’nin “Leyli-Mecnun” peomasında da görülür. Fuzulî’nin çağdaşları da ondan Fars dilindeki “Leyli-Mecnun” u Türk diline aktarmasını isterler.

(3) ...Onlar sonunda beni tuttular,  
Bu hususta şöyle öneri sundular,  
-Leyli ile Mecnun Farsça çoktur,  
Fakat Türklerde bu destan yoktur,  
Sen düzenleyip yaz bu destanı  
Yap yeniden eskimiş bostanı<sup>95</sup>

(4) Fuzulî de onların istekleri dahilinde, daha önceden var olan Farsça “Leyli-Mecnun” peomasını Türk diline çevirir. O halde, eğer biz, klasik şairlerimizin oldukça hafife alarak söyledikleri “Arap dilinden ya da Fars dilinden Türkçeye aktardık” şeklindeki sözü tercüme etmek manasında düşünelim, orada Fuzulî’nin “Leyli-Mecnun” peoması da tercüme eser olup çıkar. Fakat gerçekte ise, Fuzulî onu tercüme etmeyip “Leyli-Mecnun” konusu temelinde Türkçe ve orijinal eserini oluşturur. Bu çeşit olguların sayısını şimdi de çoğaltmak mümkündür. Bu çeşit olgular ise Ye. E. Bertel’s’in çok doğru işaret ettiği gibi klasik şairlerin “Türk diline aktardık” diyerek, çok alçak gönüllülük ile söylediği sözlerini “tercüme etmiştir” şeklinde düşünülmemesi gerektiğini doğrular. Nesîmî peomasının yazılışı da tıpkı bunun gibidir. Andalıp Nesîmî hakkındaki çoğu malzeme(1)yi öğrenmiş, bunların temelinde de bu “Nesîmî” isimli peomasını oluşturmuştur. “Nesîmî” peoması başka aşk ya da fantastik nitelikli eserler gibi serbest konulu olmayıp, bilakis gerçek tarihî olayları içine alan, tarihî bir şahsın, Nesîmî’nin biyografisi ile bütünüyle ilgili olan tarihi poemadır. Bu nedenle, Andalıp’ın Nesîmî’nin hayatı ve yaratıcılığını iyi öğrenmiş olduğu bilinen bir şeydir. Andalıp’ın Nesîmî’ye büyük saygı göstermesine, onun yaratıcılığını iyi bilmesine poemanın içinde Nesîmî’nin şiirlerinin yer alması da tanıklık eder. Bu poemanın içinde yer alan “Cellâtlar”, “Seyid-a”, “Berdar etdiler” gibi şiirler ise Nesîmî’nin kendi şiirleri olmayıp, bilakis Andalıp tarafından yazılan, Nesîmî’nin ismiyle söylenen şiirlerdir. Çünkü:

Tabanımdan soydular tepeme doğru çıktılar,

O zaman etti ruhum bedende feryatla inlemeler

(2) deyip, derisi soyularak öldürülen Nesîmî'nin ölümünden sonra, kendisinin soyularak öldürülüşü hakkında şiir yazamayacağı malum şeydir; tıpkı şunun gibi de:

Bu kirli din alimleri o senin hükmün ile,

Soydular, nafîle derimi gel gör şimdi ey Seyid

(3)ya da:

Soydular çıkardılar, o an Nesîmî'nin derisini,

Toplanıp gökte meleklerin hepsi ağlaştılar

(4) gibi Nesîmî'nin ölümü hakkında yazılan bu şiirlerde Nesîmî'nin adı verilse de, onlar Nesîmî'nin kendi şiirleri olmayıp, aksine onun ölümü hakkında Andalip tarafından sonradan yazılıp, eserin gerekli yerine konulan şiirlerdir. Çünkü bu şiirlerin içeriği de, mantığı da bunu doğrular. Ayrıca bu şiirlerin dili, üslubu, ölçüsü ve başka işaretleri de Andalip'in yaratıcılık üslubuna uygundur. Misal olarak, hayatın mücadeleli ve gerilimli yerlerini gayet etkili anlatmak için: "Ağlaşır gökte melekler, hepsi inlediler" dediği gibi anlatmayı tercih etmek Andalip'in ürettiklerine özgü olan bir özelliktir. Bunu Andalip'in "Yusup-Züleyha" destanında çok iyi gözlemleyebiliriz. O Yusuf'un güzelliğini gös(1)termek istediğinde, Yusuf'un başına gelen korkunç durumu açıkladığında da yukarıdaki "meleklerle olan" anlatmayı etkin olarak kullanır: "Sözün kısası Yusuf bu cevabı söyledi. Ve yedi kat göğün kapısı açılıp, bütün melekler inleyip ağlayarak dua ettiler." ... Bütün melekler Yusuf'un güzel yüzüne bakıp nazar ederlerdi:

Melekler, Hûri ile Gılman, görüp cânını eder kurban

Çok güzel, her şey hayran, fakat aşkı âlem gizler

(2) Bu misalin içindeki söz ifadeleri de, şiir kuruluşunun şekli de, hatta ölçüleri de Nesîmî poemasının içindeki yukarıda örneği verilen şiirler ile denk gelir. Bu ve buna benzer derlenen yazılı metin misalleri de bu poemanın yazarının Andalip olduğunu doğrulayan ek olgulardır.

(3) Daha önce işaret ettiğimiz gibi, sanat değeri taşıyan bu esere ait olan büyütmeleri, küçültmeleri bazı fantezileştirmeleri sayılmasa, üstelik bu poema gerçekte, tarihî olgulardan yön alır. Bilindiği gibi, poemada başkahraman Nesîmî'nin kendisi olup, onun dünyaya gelişinden başlayarak, çocukluk yıllarındaki olağan dışı

davranışları, gençliğinde Hurûfizmin panteistik fikrini desteklemesi ve ta ölünceye-öldürülünceye kadar bu fikre bağlı kalışı çeşitli vakalar aracılığı ile anlatılır.

(4) Panteistik görüşü nasihat etmesinden dolayı suçlanıp cezalandırılacağını hissetse de, bu fikrine bağlı olup ölümü pahasına türlü cezalara göğüs germesi dolayısıyla mertliğin ve dayanıklılığın sembolü olarak, Andalıp onu tarihte olduğu gibi, mert ve kendi idealine bağlı büyük şair-filozof olarak tasvir etmiştir.

(5) Andalıp'ın bu "Nesîmî" poemasının el yazması nüshalarının ikisi şimdi Türkmenistan İlimler Akademisi'nin Magtımğulı adındaki Edebiyat Enstitüsü'nün el yazmaları bölümünde korunmaktadır. Onların biri demirbaş numarası 487 olan el yazmasıdır. Bu el yazması toplam 583 sayfadan ibarettir. O beyaz-antoji şeklinde olup, Hoca Ahmed'in, Misgîn Şerîf'in hikmetlerini, Magtımğulı, Fizuli, Seydî, Kemine, Gayîbî gibi şairlerin şiirlerinden nüshaları kendi içine alır.

39

(1) Bu el yazmasının 528-571. sayfalar arasında Andalıp'ın yukarıda adı anılan "Nesîmî" poeması yer alır. Bu poema toplam 1312 satırdan ibaret olup, bunun 1092 satırını yazarın kendi sözleri oluşturur, 200 satırı ise Nesîmî'nin kendi şiirlerinden ve onun adıyla verilen şiirlerden ibarettir.

(2) Bu el yazmasının bir başka nüshası ise, demirbaş no 1138-b el yazmasıdır. Bu el yazması Leningrat'ın M.E. Saltıkov-Şçedrin adındaki devlet kütüphanesinde korunan demirbaş T.N.C.85 numaralı el yazmasının fotokopisidir. Bu nüsha 96 sayfadan ibaret olup, üstelik toplam 1773 satırdan oluşmaktadır. Bunların 104 satırı da poemanın sonunda Andalıp tarafından verilen son ek şeklinde verilen müseddesten ibarettir. 174 satırı ise, Nesîmî'nin kendi şiirlerinden ibaret olup, onlar da gerektiğinde poemanın içinde kahramanın ağzından tarif edilir. Kimi yerde ilgi kurmak için 19 satır düz yazı veriliyor.

(3) Bu nüsha da mesnevi şeklinde olup, poemanın son satırlarında:

İdi tarih yüz seksen sekizde

Koyup bin üstüne şüphe yok bu sözde

(4) denilerek 1188-1774 şeklinde bir tarih veriliyor. Poemanın sonunda ise 1287-1870 şeklinde tarih konulmuştur. Bizim fikrimize göre, bu sonuncu yıl poemanın son olarak aktarıldığı tarihtir. Yukarıda yazı üstü ile gösterilen yıl ise poemanın ilk aktarıldığı tarih olmalıdır.



(5) Yazılı metnin oluşturulduğu tarihin eskiliğine ve yazılı metnin eksiksizliğine bakılarak, demirbaş no 1138-b el yazması asıl kabul edilip alındı.

(6) Fakat el yazması metnin çok zayıf olmasından dolayı bazı sözlerin, satırları okunması zorluk yarattı. Bu nedenle poemanın yazılı metninde hiçbir düzensizlik yoktur, diyemeyiz. Onu gelecekte düzeltmeye yardım edecek düşüncelerin Türkmenistan İlimler Akademisi'nin Magdımgulı adındaki Edebiyat Enstitüsü'ne yazıp gnderseler minnettar oluruz.

Geldi NAZAROV

## **NESÎMÎ**

(Poema)

41 (1) Öyle ki eski zamanlarda Seyit Nesîmî diye bilinen bir saygın kişi yaşamıştır. Arap dilindeydi. Türk diline aktarıp, nice günler çalışarak ve sıkıntılar çekerek güzel söz söylemeyi amaçlayarak, kameri altıncı ayın on birinci günü tarihinde yazmaya başladım.

(4) Sınırsız şükür o Allah'a,  
Sınırsız övme ( o ) sonsuza,  
  
Gerekli varlık o âlemi yaratan,  
Terbiye eden arzu sahibini gerçekten,  
  
Yarattı “kaf” ve “nun”dan her şeyi  
Kuvvetle “ol” deyince oldu besbelli,  
  
Hepsini halka rızık olarak ve isteyerek verdi,  
Ortağı yok ki yalnız kendisi idi,

(12) Onun emrinde ölü ve diriler,  
Görünür yine aydınlık yol,  
  
Yarattı kudretle farklı nice halkı,  
Kimi kötü ahlaklı, kimi güzel ahlaklı,  
  
Kimini peygamber ve evliya,  
Kimini derviş ve mümin,  
  
Kimi mümin bütün emre uyan,  
Kimi asi, kimi kâfir ve şeytan,

(20) Allah'ımın sıfatlarında yoktur sınır,  
Bize yardım ondandır, doğru yola,  
  
Yüzbinlerce selam Mustafa'ya,  
Muhammet, gönül saflığının hazinesini çoğaltana.

Yine o, üstelik bütün peygamber dostlarına

Yine dört sevgili, on iki imama.

Onlara Allahın rahmeti bir anda yüz var,

Kıyamet gününe kadar hepsi fazlasıyla.

- (28) Ki ondan sonra söyler bir hikâye,  
Allah'tan ise insanı yükselten yardım.

- 42 (1) Nesîmî'nin sözleri, Şeyh Mansur,  
Söylerim Türkçe manzume, gel, oku, anla.

Var idi Mısır şehrinde bir nur,

Ezelden evliya o Şeyh Mansur.

Küçüklükten Allah'ım güzel yaratmış,

İbadet ve itaatte tanınan yaratmış.

Gece gündüz dua edip inler,

Allah'ın aşkıyla sessizce ağlar.

- (9) Dünya işlerinden hiç kaygısı yok,  
Allah korkusundan gözde yaşı yok.

Onun bir kız kardeşi vardı öyle güzel,

İbadet işiydi özü gizli,

Enel idi onun adı öğrenin,

Onlar için dua edip onları yüceltin.

Enel bir kız idi, öyle ay yüzlüyü,

Güzel yüzü dünyayı süsleyen reisi.

- (17) Allah'ın hatırından bir an boş,  
Değildir, elbette, o olgunluk sahibi.

Olunca Kırklar yeri saki geceler,  
Hak şarabını çok temizden içerler.

Başlamıştır Enel bu Kırklar ile  
Gece gündüz Allah adını anmaya,

Ki insanlar yatınca, Mansur'u uyutup,  
Gider ki yalnız kendisi kalkıp,

(23) Belini saç bağı ile bağlayan,  
Omzuna sazını yüklenip yalnız gezer o,

Halklar anladı onun görevini,  
İdi onun işi bu yaz ve kış,

Kötü şüpheyle nice fenalık isteyen,  
Dediler yakışksız sözlerini adamlar.

43 (1) Nice türlü çirkinlikle iftira atıp,  
İhanetler edip serzenişte bulundu,

Allah aşkıyla Mansur inleyerek ağlayıp,  
Onun ateşi ile bağrını dağlayıp.

Yürürken ansızın nice oğlancık,  
Aşk oynar derler hepsi (birbirine) benzer.

Âşık adını işitip sevgiliye âşık,  
Öylece kalır, aşıklarının hepsini alıp.

(9) Baktı bir kemiktir, hiç eser yok,  
Bu çocuklardan ona bir haber yok.

Atıverdi onu alıp oyuna,  
Allah'tan heyecan gelip özüne.

Vardı orda kötü huylu yaşlı bir kadın,  
Başını keserdi ki kendini saymayanın.

Vakitsizce bir âşık feleğe çattı,  
O cariye güzü Mansur'a değdi.

- (17) Dedi ki: Güzelce genç yiğitsin.  
Kardeşin Enel'in davasını, gel işit sen.

Katılıp bir nice berzeñni? ile,  
Katılmaz o, kendisi alçak ile.

Geceler fahş u fuhuşlar kırlarlar,  
Onun hâllerini dert bilirler.

Eğer yiğidim diyorsan engelle onu,  
Benim feleşimle var onun düşmanlığı.

- (25) Kendiside evvelden beri sezerdi  
Halk ağzında bu söz gezerdi.

Bu sözü işitince bağı yandı,  
Bu dünya hayatından gönlü bezdi.

Onu aramaya verdi karar,  
Düşünüp o güzel soylu.

- 44 (1) Gece olunca kesip bir parmağını,  
Tuza koydu bıraktı uyumasını,

Onun zorluğu ile uykusu gelmez,  
Bu Mansur sırrını kız kardeşi bilmez.

Uyumaz ağabeyi sessizce yatmıştır,  
Enel uyudu diye hayal etmiştir.

Olup geç, gündüz vakti geçti,  
Hayal etti Enel sonunda yattı.

- (9) Yerinden yavaş yavaş kalktı kız kardeşi  
İsteyip o anda Kırklar'ını gönlü,

Belini saç bağı ile bağlayıp o,  
Omzuna sazını yüklenip çıktı öylece yola.

Gitmeye başladı yalnız kaygı ile,  
Gönülde Kırklar ve Allah ile.

Kalkıp yerinden yavaşça yürüdü Mansur,  
Yetişirim deyip arkasından zorlandı.

- (17) Gölgesinden bakıp yetişmez arkasından,  
Boş hayal edip ellerin sözünden,

Yetiştirdi bir tepeye o zaman kız kardeşi,  
Sevgi ile Kırklar'a selam verdi,

Yarıldı o tepe, içeri girdi.  
Bütün Kırklar'a selam verdi,

Onların arkasından Mansur vardı,  
Bu Kırklar'a onun gözü takıldı.

- (25) Edep şartını koruyup durdu o yerde,  
Edep şart olur her bir yerde.

Dediler o zaman Kırklar Enel'e,  
"Niçin geç kaldınız ki bu yere?"

Enel söyledi:”Ağabeyim uyumuyor geç vakit,  
Kalmıştım başka sebebi yok hiç.

- 45 (1) Enel’e dedi Kırklar işte o zaman,  
“Ağabeyimi uyuttum diyerek üzülme.

Ağabeyin senin ile birlikte gelmiştir,  
Kapıdadır sana bakıp durmaktadır.”

Dedi Mansur o zamanda veliden,  
Veli ki olmaz üstünü veliden.

- (7) İşte o zaman Mansur kapıda durup feryat ederek, inleyip ağlayarak bir müstezat okurdu. Mansur Gazeli<sup>11</sup>:

- (9) Ayrılığında ben perişan oluyordum,  
Gönül yaralı hasta.

Pervane olup aşk ateşinde yanıyordum,  
Pek çok zahmetle,

Yürürdüm ben şu hoş rüzgâr gibi bahçe içinde,  
Kavuşurum diyerek.

- (15) Hiçbir zaman merhamet bakışı olmadı senden,  
Çünkü zorba zalim.

Bağrım tutuşup yanar ateş gibi ne yapayım,  
Derdimin çaresini.

Benim çaresiz derdime derman ol görüp,  
Ey zalim şah.

---

<sup>1</sup> Burada sohbet Mansur hakkında veriliyor olsa da, şu sebeple el yazmasında “Gazal Mansur” sözü yerine “Gazal Nesîmî” sözü getiriliyor: Gerçekte ise bu devirde Nesîmî henüz dünyaya gelmemiştir. Bizim düşüncemize göre bu durum yazıcının hatası olmalıdır. Bu nedenle de onu Mansur diye okumak mantığa uygun gelir.



Mecnun olup o çölde yürürüm,

Asla şaşırılmaz.

- (23) Bazen oldu yüreğim senin ayrılığınla ey dost,  
Kesin taahhütlü,

Anladım ki bütün âlemi süsleyeni, bulamadım sonunda,  
Senin gibi hoş güzel.

- 46 (1) Bir keskin bakışı ile kıldı beni, divane inleyen,  
Canım sana kurban.

Güneşe benzer yüzünün mumu yanmıştır,  
Kederli gönlüme.

Her sabah akşam işim ağlayıp feryat etmektir,  
Düşüncelerinde inlerim.

Yüzünün aşığı, aşırı hayranınım,  
Ey vefalı sevgili.

- (9) Etsen nazar Mansur'a iyilikler,  
Ey lâle yüzlüm.

\*\*\*

Enel çıktı kapıya gördü onu,  
Alıp içeri girdi o zaman.

Selam verip onlara hürmet etti,  
Karşılık verdi onlar, saygı gösterdi.

Kalkınca aldı o zaman içeri hemen,  
Hak şarabı çok temiz dolaştırdılar.

(17) Enel saki olup gezdirdi kâse,  
Bazen sol tarafa verir, bazen sağa.

Dedi Kırklar Enel'e ey sevgili,  
Ağabeyine fincan ver bir soylu.

Enel söyledi eğer versen bu kadehi,  
Bütün bir kaseyi kaldıramaz.

Kendisi içti sonunda kaldı biraz,  
Ki bir yudum şerbeti, yücelten.

(25) Getirip verdi ağabeyinin eline,  
Alıp içti bakmadan önce soluna.

Çünkü sarhoş olup aklını yitirdi o zaman,  
Düşüp kaldı bir an o muhterem.

47 (1) O zamandan sonra olup deli divane,  
“Enel hak” dedi, yola düştü o gün

Gözünün akı kızarıp, rengi solup,  
Diline geleni söyler hızlı yürüyüp,

Ayırılmaz küfr ile iman sözünü,  
Bazen küfr ehlinden eyler kendini.

“Enel hak” der “minel hak” der daima,  
Söyler küfürlü sözler o sabahtan akşama,

(9) Söyledi küfürlü sözler ağzını açıp,  
Köpürtüp ağzını, köpüğünü saçıp,

Her yerdeki mollalar koştu,  
Bu sözü söyleme deyip ona vurdu.

Onlar vurdukça bu etti tekrar,  
“Enel hak” deyip yürüdü sokak pazar.

İşitmez, dinlemez molla sözünü,  
Bazen küfür ehlinden eyler kendini,

- (17) Bu sözü söyleme deyip kadı, müftü,  
Müderris, memur suçunu söyledi.

Birçok şekilde anlattılar defalarca suçunu,  
Onların söylediği hiç etmedi fayda.

İmam, kadı ve müftü han huzuruna,  
Çıkıp bildirdiler (han) hazretlerine.

-Olmuştur bunda bir delilik peyda,  
Söyler küfürlü sözler o apaçık.

- (25) Yoksa öldürmeyince onu bırakmaz,  
Nice ceza verdik fayda etmez.

Rivayetler yazdı sınırsız.  
İtibar edilen hadis ve nice ayet.

Eskilerden rivayet yazdı çok,  
Bu sözleri kim söylese oldu kâfir.

- 48 (1) Eğer tövbe edip dönmezse kul,  
Tutarlar da salarlar boynuna ip,

Eğer onunla da dönmezse o gövde,  
İşkenceler edip onu öldür,

Allah’ın kelamı peygamber sözü bu,  
Yine cemaatler topluluğunun sözü bu,

Bunu soylu din hükmüyle tutun,  
Şehir ortasında asın,

- (9) İşitip onu sultan hükmetti,  
Onu cellâtlar tutup getirdiler,

Salıp ip boynuna, ayağına zincir,  
Alıp şahın önüne geldiler sonunda,

Anlayan şah önünde söyler “Enel hak”  
Bu sözü dedi, kâfir oldu mutlaka,

Yine gerçekleşince tedbirli ol,  
Büyükleme bu söz gıybet tuzağı,

- (17) Dedi kadı ve müftü açık hüküm,  
Bu söz ile olur, elbette kâfir,

Buyurdu şah: “Tutup götürün pazara,  
Ki oradan geçip götürün dara,

Ki o zaman onun dilini kesiniz,  
Ki ondan sonra kendini dara asınız.”

- (23) O anda Mansur<sup>1</sup> padişaha bakıp bin canım olsa Allah yoluna kurban deyip bir söz söyledi:

- (24) Hangi bedeninin ruhusun, canısın,  
Yürüyüşüne yaşayan can kurban,  
Hangi Mısır’ın hükümdarı, hanısın,  
Yüzüne Kenan’ın ayı kurban.

---

<sup>1</sup> El yazmasında Nesîmî diye veriliyor. Bu yazıcının hatası olmalı.

49 (1) İyiler içine güzelliğini salıp şerefle,  
Zerre kadar ışığına güzellik ehli divane,  
Nefeslerine Hızır-İsa sadaka,  
Fermanına âb-ı hayat kurban.

\*\*\*

Görünüşte insansın, yaratılıştaki padişah,  
Gökten esirin olmuş o balıktan yıldız,  
Başının üstünde niçin perişan felek,  
Olmazsa parlayan dostluk kurban.

(9) Güzelliği hoş, badem gözlü,  
Ağı hoş, gümüş çeneli,  
Sözü güzel, tatlı dudaklı,  
Güzeller olur sana hayran, kurban.

\*\*\*

Gül hayrandır gül bahçesi gibi yüzüne,  
Nergis tutkun fesat çıkarıcı yüzüne,  
Ateşli yakutuna, inci sözüne,  
Her nefes yüz hazine denizi kurban.

\*\*\*

(17) Ey görmemiş senin gibi, zamanın gözü,  
Güzellik gezintisinde biricik şah,  
Can alıcı kılıcını sürme her yana,  
Yalnız olurum ben perişan, kurban.

\*\*\*

Mansur<sup>1</sup> Allah yoluna koymuştur adım,  
İyilikler eyleyip her zaman,

---

<sup>1</sup> El yazmasında Mansur'un yerine Nesîmî denilse de, o devirde Nesîmî yaşamadığı için biz bunu Mansur diye düşündük.

Düşüncelerinde kararlıdır çünkü gizli bakış,  
Olmak ister canım zaman kurban,

(25) Tutup dara alıp gittiler onu,  
Eğildi dar onu gördüğü zaman.

50 (1) Dedi o hâl dili ile “Enel hak”  
Ki ey cahiller, doğru olanı gözetin.

Tutup cellâtlar öylece dara astılar,  
Keskin hançer getirip diline bastılar,

Allah’ın emri ile dar onu asmaz,  
Keskin hançer onun dilini kesmez.

Yedi gece gündüz o durdu darda,  
Dilinde söyler “Enel hak” gönlü parça.

(9) Yedi gün darda kaldı ki ölmedi hiç,  
İpini darın çok ettiler dolaşık.

Yine şaha dedi kadı, müftü,  
O şahın önünde onlar yer öptü.

Dediler “Padişahım, ölmedi o,  
O büyücü-cadıymış, sihri buldu bir yol,

Şeriat ile gerçek oldu kâfir,  
İşkenceyle şahım onu öldür.

(17) Buyurdu şah: “Getir kapıya” deyip,  
Salıp sidreye onu ki boynuna ip,

Onu kapıda asın,  
Asıldığı yerde işkence edin.

Ey insanlar ona işkence edin,  
Kim varırsa bu yere herkesten.

İşkence edin ona, oradan geçip,  
Ki her yöne bu yerden kim giderse.”

(25) Ki her kim şahın hükmü deyip oradan geçti,  
Ona taş ve keseği atıp geçti.

Ona zarar vermedi taş ve kesekler,  
Çünkü oldu dağlar kadar yolunu bekler.

Onun korkusu yok atılan kesekten,  
Zarar etmez ona, geçmez kemikten.

51 (1) Ansızın Şeyh Zünnun ondan geçti,  
Ki o şah emri deyip bir taş attı.

Kimi rivayete göre o Şeyh Zünnun,  
Elinde bir buket vardı o gün.

Onunla ona vurdu bu önder,  
Bu hâlde Mansur inleyip ağlar.

Dedi o şeyh ona: “Ne oldu Mansur,  
Halk atar kesek, taşlar zorda bırakır,

(9) Onlara iltifat etmeden durursun,  
Ki ben bir gülü atınca ah edersin.”

Dedi o şeyhe o inleyen Mansur,  
“-Benim hâlim onlara gizliydi.

Onların attığından hiç zarar yok,  
Benim hâlimi bilirsin, hiç şüphe yok,

Sizin attığınız bize bıçaktan,  
Daha sert vurdu bize ki sopadan.”

- (17) Dedi Zünnun “Ey Şeyh Mansur,  
Mübarek olsun sana meşhur dar.

Senin olsun koruyucun Allah,  
Bu davadan olma kederli, ol razı.

Dedi Zünnun ona o anda pîri,  
Ki zorda kalsan sana yardımcıyı.

Dedi ona Allah’ım dostun olsun,  
Mübarek sana bu darın olsun.”

- (25) Olup, hülasa, yedi günde idam,  
Gelip geçen o yerden, etti işkence,

“Enel hak” der “minel hak” der her zaman,  
Onun korkusu yok yapılan bu davadan.

Dilinden bırakmadı söyler sözünü,  
Öylece Allah’a ulaştırır özünü.

- 52 (1) Ondan sonra, Mansur darda asılı durduğu yerde Allah’ın arslanı Hazret-i Ali’yi hatırlayıp bir muhammes okurdu:

- (2) Eyvah, nerede ki Allah’ın arslanı Haydar bugün,  
O Ali-yi Murteza peygamberin damadı bugün,  
Ayaklandırmış kalabalığıyla Hayber kapısı bugün,



Göçtü düşmanlar önünden İskender Seddi bugün,

İsteyen bulsun onu, nerde o yiğit bugün,

\*\*\*

Talih kadehini içip o hükümdar yiğit,

Mert idi, yiğitlik verdi Allah yolunda can,

- (9) Yeryüzünde insanlar, başkaldırdı gökyüzü,  
Ağlaşlırdı yas tutup hep büyükten küçüğe,  
Dediler ki boş kaldı, cami minberi bugün.

\*\*\*

Bu beladan dolayı gözyaşı dökse güneş,

Yürek kanından feleğin eteği olmuş gül renkli bulut,

Papağan serviden ayrılmış feryat eder ciğeri yanık,

Bülbül gülden ayrılmış, beyit okurdu saf inci,

Nice yeşil gülün parıltısı yanıp kızıl ateş oldu bugün.

\*\*\*

- (17) Ey gönlü yüz parça olmuş, peygamber dostu hani,  
Dört dost ve güzellik sahibi can bağının koruyucusu hani,  
Neredeler bugün Ebubekir ile Ömer hani,  
Hz. Osman-ı Zünnureyn ile Haydar hani  
Geçti bu dünyadan şimdi Antar katili hani.

\*\*\*

Ki peygamberden gönül saflığının yadigârları gittiler,

Üstelik peygamber ashabından yol gösterenler gittiler,

Sadık, mütevazi, haya sahibi ve doğrular gittiler,

- (25) Kâbe'nin direği ve komşusu huzur sahipleri gittiler,  
Ki onlar gibi önemli dini ve dünyayı koruyan hani,

\*\*\*

Ki onların iyilikler denizi ney gibi sonsuz,

Bahçe servileri sarardı, yine bu mevsim,

- 53 (1) Taze güller soldu gül bahçesinin, nedendir ey gül bahçesi,  
Bülbülüm, gül vaslını gördü bu yerde sonsuz,  
Ki kuru kalır ölümün ateşinden daha kuvvetli ney bugün.

\*\*\*

İbni Ömer Mustafa, o hükümdar şah,  
Kâfirlerin katili o kâinatın sahibi Allah'ın kılıcı,  
On dördüncü günde verdi Allah yoluna can,  
Ey dost, bu ölüm hiçbir kula vermez aman,  
Kalmadı dünyada onun gibi Ganber Hoca bugün.

\*\*\*

Mert için yiğitçe içip ki o talih kadehi,  
Canı gönülden olup Allah yazgısına razı,  
Kardeşler arasında oldu geçen günün sonu,  
Görülmemiş gibi oldu âleme Ali-yi Murtaza,  
Rahmet denizi içinde gizlendi o elmas bugün.

\*\*\*

O Ali idi sıfatı yer ve gökte aşikâr,  
Ali'den başka yiğit yoktur, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur,  
Yetiştirdi vakit, gitti kuvvet, kalmadı bedende güç,  
Ah ki geçti cihandan Düldül'e binmiş Haydar,  
Gör kalır nesline şimdi ne davalar bugün.

\*\*\*

Geçti zaman, tükendi ömrün, ey Seyid,  
Gamdadır daima büyük zor işinde, ey Seyid,  
Âlem sendedir, yine âlemin tozu toprağı, ey Seyid,  
Pervane tamahkârlığını, sarhoşluğu bırak ey Seyid,  
Yanmaya gel, sundu kadeh, o kevser sakisi bugün.

“Yine ölmedi” diyerek kadı, müftü,  
Varıp şah önünde onlar yer öptü.

Bu zorlama ile bozulmaz bu büyü,  
Şeriat ile o meşhur kâfir.

Dedi şah: “Boynuna ip takın,  
Eğer o ölmezse, ateşe atın.

- 54 (1) Toplayıp nice araba odunu,  
Hava üzerine çıkardılar dumanı.
- Etrafını çevirip susuz çöle, ateşe attılar,  
Dedi: “İbret olsun dosta düşmana,
- Kişi kâfirse, olur onun layığı,  
Asıp dara, ateşe atmak cezası.”
- Bu işleri bilip önceden Mansur,  
Dedi: “Zünnun-ı Müsrî nur madeni.
- (9) Beni ateşte yakıp, kül olduğumda,  
Külümden bir avuç al o zamanda.
- Tutar tufan gibi bu şehri su,  
Onu engellemeye acizse her dağ,
- Nice asker ile han da çıkar,  
Onu döndürmek için kan döker,
- Ki sonunda söyler: “Her kim bu suyu,  
Eğer döndürse ki beklese bu düşmanı,
- (17) Hazinemi açıp ben çok mal,  
Veririm o kişiye kârlı gelecek...”
- Külümden bir avuç sal önüne yeter,  
Gider, döner sular olur hiç.
- Alırsın o zaman sınırsız mal,  
Nice günler sana yeterli olur.

Yoksa bu denize batarlar,  
Büyük küçük hepsi boğulurlar.

- (25) Kötüler fenalığından ne günahlar,  
Kötü işlere çünkü fena reziller,

Bağışladım ben, Allah'ım da affeder,  
Kötüler fenalığından kan içirir.

Bu sözlerini deyince feryat etti,  
Yine de bir gazeli esas kıldı.

- 55 (1) Ey, sen hükmeden bütün âlemlerin yaratıcısı,  
Saldın vay bu acayip hâle peygamber evladını.

Şehzadelere o koruyucu idi canı ile Haydar,  
Soldu bu cihan bahçesinde gül yanaklar.

Dudakları ki şaha kırmızı yakut idi,  
Zehir oldu temiz soyu, onun vardı takdiri.

Allah'a idi bu bağlılığı Hz. Muhammet,  
Yüz türlü eziyetle vuruldu ona hançer.

- (9) Yüz ayrılık derdiyle o gün gitti erenler,  
Biz de gideriz şimdi nöbet ile dostlar.

\*\*\*

O gün ne gündü Hüseyin'in başını aldı,  
Acımadı ki Şimri, onu hançer ile kesti,

Başı kesilip temiz bedeni toprak üzerinde kaldı,  
O kan idi ki gökte şafak kırmızıya boyandı,

O matem idi insan kalabalığı arşta dizildi,  
Karanlık olup âlemine, ay ve güneş kayboldu.

- (17) Feryat eder göklerde, Allah gürültü saldı,  
İsrafil o gün surunu çalmaya utandı.

Yüz ayrılık derdiyle o gün gitti erenler,  
Biz de gideriz nöbet ile şimdi dostlar,

Ki gitti o mum aydınlığı, seçkin padişah,  
Şakıyan bülbül, gül bahçesinin gülü, saldıran,

Gök gibi yanıp gurup güneşi, titredi gül bahçesi,  
O günde melekler pişman olup ağlayarak inlerdi.

- (25) Söylerdi bütün melekler, ya Hazret-i Cebbar,  
O akrabaları ki oldu bu sevgililere cefakâr,

Emret kendin, biz yapalım hepsini yaralı,  
Hak dedi: “Sabredin, benim tek kahredici.”

- 56 (1) Yüz ayrılık derdiyle o gün gitti erenler,  
Biz de gideriz şimdi nöbet ile dostlar.

\*\*\*

O günde melek haykırdı çünkü titreyip,  
Taşlar yağardı ki afet rüzgârları çıkınca.

O haricîler başını bir tarafa atıp,  
Ki gece gündüz bu özellik sürüp.

Yas tutanlar gam yerinde oturup,  
Şah taziye meclisini orada kurup.

(9) Ki melek ehli nur kandilleri getirip,  
Bu, acı bela, gam zorluklarını görüp.

Yüz ayrılık derdiyle o gün gitti erenler,  
Biz de gideriz nöbet ile şimdi dostlar.

\*\*\*

Ki ah ne oldu onun gibi aziz şah,  
Başını çabucak alan o âlemin önderi.

Halkına söyledi bu cömertler cömerdinin başı,  
Zalimler onu zulüm ederek öylece kestiler o an.

(17) Yer ile gök, eğer ay ile güneş, kalem de,  
Malum olup şahın etrafındakilere her an.

Çöllerde vahşi kuşların gözleri yaş dolu,  
Ağlar idi ki taş yürekli insan yığdı.

Yüz ayrılık derdiyle o gün gitti erenler,  
Biz de gideriz şimdi nöbet ile dostlar.

\*\*\*

O an düştü atından o şahların başı,  
Her yöne kişneyip koştururdu o koşucu.

\*\*\*

(25) Saygın başını kesti, alıp gitti düşmanlar,  
Çadır yanına geldi yürüyüp, gözleri yaş.

57 (1) Harem ehli o atı görüp çıktı hep beraber,  
Yoktu onun üzerinde şah Haydar'ın oğlu,

Feryat edip hep beraber gözyaşları faydasız,  
O at gelip şehrin isteğine oldu önder,

Yüz ayrılık derdiyle o gün gitti erenler,  
Biz de gideriz şimdi nöbet ile dostlar.

Dediler o ata bakıp, şahı ne yaptın?  
Üstündeki uzun boylu yakışıklıyı ne yaptın?

- (9) O şah nesli “Taha Yasin’i” ne yaptın?  
Ki mum ışığı Esedullah’ı ne yaptın?

O uzun boyluyu, ay yüzlü Zehra’yı ne yaptın?  
Bu gamlılar koruyucusu yiğidi ne yaptın?

Çok düşman bölgesinde yalnız hükümdarı ne yaptın?  
Hangi yerde kaldı, eşsiz inciye ne yaptın?

Yüz ayrılık derdiyle o gün gitti erenler,  
Biz de gideriz şimdi nöbet ile dostlar.

\*\*\*

- (17) Söylerdi o at, şah şahadete erişti,  
Bu Cuma günü tarifsiz huzura erişti,

Çok bela oku, felaket topluluğuna erişti,  
Gül gibi bedeni yara dikenine erişti,

Dudağın kırmızılığı susuzluktan hararete erişti,  
Çok onurlu özelliğiyle şereflik denizine erişti,

O gün ki işaret kıyamete erişti,  
Şehzade melik söz güzelliğine erişti.

- (25) Yüz ayrılık derdiyle o gün gitti erenler,  
Biz de gideriz nöbet ile şimdi dostlar.

\*\*\*

- 58 (1) Şahın haberini söyleyip, o yiğit at,  
Başını vurup nice yere, inleyip ağlar.

Can verdi devrilip orada o hayvan,  
Görünce onun hâlini bakıp gönlü kaygılı herkes,

Dediler: “Ey bütün alemin sırlarının sahibi,  
Senden başka kimdir bize bu yerde haber veren,

Hani şimdi bize Hüseyin adlı müşteri,  
Ki ayağının altında kaldı baş şah,

- (9) Yüz ayrılık derdiyle o gün gitti erenler,  
Biz de gideriz şimdi nöbet ile dostlar.

\*\*\*

O günde o Allah’ın sevgili kulları gitti,  
Çünkü vurdu hazan bağını bütün gülleri gitti.

Gül yüzlerine dolaşan saçları gitti,  
Cennet gülünü gören bülbülleri gitti.

Kanlar döküp arkada kâkülleri gitti,  
Zorluk sanadır Seyidi zorlukları gitti.

- (17) Eyerler kırılıp altında düldülleri gitti,  
Hasret ile kanı da kanları da gitti.

Yüz ayrılık derdiyle o gün gitti erenler,  
Biz de gideriz şimdi nöbet ile dostlar.

\*\*\*

Çaresiz Mansur’u ateşe attı o insanlar,  
Yanıp kül oldu Mansur birkaç kez.

Alıp Zünnun-ı Müsrî bir avuç kül,  
Yanında sakladı, tevekkül edip.

- (25) Allah’ın mucizesiyle koptu bir yel,  
Onun arkasından coştı sel.



Mısır şehrini aldı boğucu sel,  
Nice asker ile şah düştü hâlsiz.

- 59 (1) Çare bulamayıp kurtulamadı,  
Denizde hepsi başıboş kaldı,  
  
Ki sonunda yalvarıp her kişi Allah'a  
Denizi döndürüp alçaltıp suyu,  
  
“Veririm ben sınırsız malı çok,”  
İştitti onu iyi işler yapan Zünnun,  
  
Varıp bir avuç kül önüne fırlattı,  
Ki dönüp o deniz bir anda gitti.

- (9) Onlara verdi şah ki sınırsız mal,  
Eğer yese tükenmez nice zaman,  
  
Bunlar da saklamayıp çok muhtaçlara,  
Üleştirdi bağışladı nice acizlere,  
  
Edip Mansur'a çok çeşitli dualar,  
Okudu çok fatiha duası.

Allahın mucizesiyle bu deniz,  
Olup girdap, kül ile denizin yeri.

- (17) Seslenip “Enel hak” deyip coşkun su,  
Biraz kül çevirip dönen felek.

O dönen kül akmaya biraz devam etti,  
Ki sonunda akıp bir havuza girdi.

Halep şehrinde şahın bahçesine o,  
Akıp vardı bulup o kendine yol.

Var idi şahın bir değerli kızı,  
İbadette idi o gece ve gündüz.

(25) Ansızın bağa varmış o iyice,  
Ki gördü dolanır ses verip su.

Şaşakalıp söyledi cariyeye,  
Tutup onu gelin görelim bize.

Nice heveslendiler bu cariyeler,  
Yine ellerini uzatıp bütün kızlar.

60 (1) Tutamadılar işte bu köpüğü,  
Bu kızlar gönlüne saldı kavuşma hissini.

Ansızın geldi bu kızın karşısına,  
Ne işler verir Allah başına.

Banıp parmağını ağzına aldı,  
“Enel hak” deyip o su içeri vardı.

Seyredip biraz çevresini,  
Dönüp eve vardı o zaman.

(9) Onun içinde o su birikti,  
Allah’ın mucizesiyle kaldı hamile.

Şişip karnı, gönül annesi,  
Bu işi anlayıp sordu annesi.

Dedi kız: “Ben gezerek bağa vardım,  
Su üstünde dönen bir şey gördüm.

Cariyelere dedim: “Alıp tutun,  
Onun ne olduğunu anlayın.

- (17) Cariyelerin hiçbiri tutamayıp,  
Şaşırılmışlardı çare bulamayıp.

Ansızın önüme geldi ki tuttum,  
Elime aldım ve ağzıma attım.

Benim ondan başka gördüğüm yok,  
O iyi mi kötü mü bildiğim yok.

O günden beri ben düşküne,  
Bu zor iş düştü, kaldım kederde.

- (25) Anamdan keşke doğmasaydım,  
Bunun gibi zor iş görmeseydim.

Anası işitip o olup bitenleri,  
Babasına anlatır bir bir olanları.

Babası da onunla aynı fikirdeydi,  
Bu kız gece gündüz Allah’ı zikirdeydi.

- 61 (1) Geçip, ay ile gün karnı şişti,  
Onun kaygısından rengi soldu.

Babası anasına dedi ey can,  
Bu işe nasıl çare bulmalı.

Eğer zannımca kızımdır göz ile kaş,  
Bu iş gerçek olandır âleme yayılan.

Nasıl el ağzını ben kapatayım,  
Bu eksik sözü ben ne yapayım.

- (9) Şehirler kapısını kilitlese olur,  
İçinde halkını saklasa olur,

Halkın ağzını kapatsa olmaz,  
Saklayıp içinde durdursa olmaz.

Manalı sözdür sonradan meşhur idi,  
“Ağızdan çıktı âleme yayıldı.”

Peygamberden yayılan dua sahiplerine,  
Manalı sözdür acımasız o iki şaha.

- (17) Diyorlar şah kızı oynaşmıştır,  
Onu asılsız sözde şah sağlamaştırıştır.

Çaresi ne olur annesi onun,  
Benim kızım, senindir, tatlı canın.

Eğer öldürürsen onu, nafil kan,  
Yakalar bizleri iki dünyada Hak.

Danışıp koca, karısı ile yalnız,  
Arasında vardı onların o kız.

- (25) Sabahleyin padişah, usta çağırdı,  
“Büyük sandık bana yap” diye buyurdu,

Yapıp getirdi kara mum sürtüp,  
Büyükler işidir üstünü örtüp.

Açınca gördü bir büyük sandık,  
Onun içine koydu su ve azık.

62 (1) Geceleyin getirip dipsiz denize,  
Veda edip baba, anne bu kıza.

Hüda'ya emanet edip bu kızı bıraktı,  
Ki ağlayıp baba, anne inledi.

Getirip bıraktılar dipsiz denize,  
Gelmiştir büyük güçlük bu kıza.

Derdi, hoşluk ihsan eden ışıgım,  
Gülüm, bağım, yavrum, düşünce yoldaşım.

(9) Bibihanım Gazeli

Gözümün ışığı gittin, yavrum senden ayrı kaldım,  
Cihan sensiz görünmez, nasıl ki kör oldum.

Ayrılığının ateşinden yanıp yüz parça gönlüm,  
Büküp boynumu, döküp gamdan derde esir kaldım.

Sendin eğlence meclisimin şahidi, bahçemin selvisi,  
Koparıldı canımın ipliği, nasıl ki suskun oldum.

(17) Batıp zaman güneşim, şafakta gül renkli ayım,  
Saçılır yıldızlar her şeyim karanlık mürekkep oldum.

Olup razı kaderine, bu zalimler cefasına,  
Ki bu evlat derdine, bugün matem yeri oldum.

Sefer ettin yavrum bu kez de bize geldi sıra,  
Kara günler gelip başa ki ben kara bahtlı oldum.

63 (1) Gel Şimdi ağlama zavallı, gönül bulur mu ki rahatlık,  
Dostlar gitti, yol kalabalık, deme matem yeri oldum.

Ondan sonra babası inleye inleye ağlayıp, “Sensiz bu dünyada varım yoğum aynı”, diye söyledi: “Yavrum Allah teala kendi sığınağında korusun” deyip bir gazel okudu:

Şimdi geldi bize sıra elveda,  
Elveda ey büyüklüğün cümlesi, elveda.

\*\*\*

Siz gidersiniz gam ile mahrum olup,  
Biz kalırız hasret derdiyle, elveda.

\*\*\*

(9) Daima iki gözüm kan ağladı,  
Bu ne dert ve ne hasret, elveda.

\*\*\*

Bu, ezelden Allah’ın takdiridir bize,  
Bize oldu bu felaket elveda, elveda.

\*\*\*

Birbirimizden ayrı kaldık bugün,  
Bu ne ateŐtir, bu ne ayrılık, elveda.

\*\*\*

(15) Ok ve kılıç yarası ile ayrılık,  
Kan ciğer oldu haysiyet, elveda.

\*\*\*

Ayrılıktan hlim oldu aciz,  
Ki iŐitse bu felaket, elveda.

\*\*\*

Ah edip ağlar baban, feryat eder,  
Hep söyler hasret derdiyle elveda.

### KIZ MÜNACATI

64 (1) Ağlayan gözlerimi görse nisan yağmuru üzülür,  
Kan döküp dünya gözü parlayan güneş üzülür.

Adem ile Havva bu yasla cennetten ayrı,  
Gök giyip, felek ana yaka yırtıp üzülür.

Bu cefalar ile göğsümü açıp, ki vursam ah,  
Yedi yer titreyip, cehennemden yedi gök üzülür.

Ateşli haykırışımı görüp Halil'in ateşi kül olur,  
O ki İsmail teninden çıkmadık can üzülür.

(9) Bu benim dertli yüreğim ayrılığımı görse ki  
Davud'un mumu bağlanıp Süleyman'ın tahtı üzülür,

Yakub'un çadırı yaslandı görünce ışığını,  
Hızır unuttur su içmeyi, hayat suyu üzülür.

Susamış dudak geride kalan garipler zamanından öğrense haber,  
Hızır unuttur su içmeyi, hayat suyu üzülür.

Anlasalar zorluk ve eziyetlerle geldi bunca görev,  
Zekeriya unutmayı, inleyen Yahya üzülür.

(17) Ben bu yaslar ile varsam sabah mahşer yerine,  
Mahşerdekiler feryat edip korkan üzülür.

Şehzade kızı, kızın mateminden konuşsa,  
Her Müslüman kül olup, Müslüman olmayan üzülür.

\*\*\*

Gelip oturdular hiç görmemiş gibi,  
Bunun gibi işi asla yapmamış gibi,

Ancak içinden yanıp tutuşup,  
Ayrılık ateşi onlara çok fazla.

- (25) Fakat sandık akıp suda gece ve gündüz,  
İçinde kız ve can, yüreği gönül yakan.

Bazen altı bazen üstü varır,  
Ona gece ve gündüz karadır.

Görünmez ay ve gün, yıldız gözüne,  
Gider kendinden, gelir bazen kendine.

- 65 (1) Nice günler akıp giderek Bağdat'a ulaştı,  
Ansızın bir balıkçı onu yakaladı.

Ki yani balık avlayıp dururdu,  
Deniz ortasında sandığı gördü.

Yüzerek varıp alıp çıktı kıyıya,  
Uzanıp aldı o, gitti köye.

Bu sandık içinde bir oğlu oldu,  
Güzelliğinden bu sandık nurla doldu.

- (9) Üzüm eseri diye o kız köpüğü,  
Yutmuştu, aldı ondan bu yükü.

Belası da onun oldu ağızdan,  
Bu sandık içinden acı bir ses geldi bu kızdan.

Varıp eve, açtı, gördü bir nur,  
Yanında ay gibi oğlan, bir melek.



Çıkardı sordu hâlini onun,  
Acıyarak sorup halini onun,

- (17) Bu da anlattı gizli serüvenini,  
Haber verdi ona bu yaz ve kıştan.

O an hatunun rengi soldu,  
Tutup, ağlattı onun oğlu oldu.

Emir koydu onun adını babası,  
Neseb koydu bunun adını anası.

Gezer arkadaş olup bu ikisi,  
Gece gündüz korkup anası.

- (25) Emekleyip, oturup, yürüyüp, koşup,  
Daima ikisi birlikte yürüyüp.

Anasını kız saydı balıkçı,  
Yoktu onun gibi hoş karakterli.

Allah'ım malına verdi bereket,  
Ulaştırdı rızkını etmeden hareket.

- 66 (1) Bu oğlanlar ulaştı yedi yaşına,  
Severdi balıkçı çok daha fazla.

Nasıl bulduğunu anlatıp şenlik yaptı,  
Bu ikisini sünnet edip, itibar buldu.  
Oynayıp dururlar bu iki oğlan,  
Neseb söyler Emir'e:- Ey can küçük kardeşim.  
Bu Bağdat şehrine sen han olursun,  
Siyasetli büyük sultan olursun.

(9) Bana işkence edip dara asarsın,  
Soyarsın, derime saman tıgarsın.

Tıkıp derime buğday samanı,  
Yine kapıda üç gün durur.

Emir söyler: “Ey canım ağabeyimsin,  
Kötüye yorumlayıp, gamlanmayın.

Eğer ben şah olsam birlikte hüküm sürelim,  
Bütün Bağdat’ı birlikte görelim.

(17) Bu ne sözdür dedi, canım kardeşim,  
Sana olsun feda bu malım canım,

Neseb söyledi yine: “Divane oldum,  
İnsanlar içinde efsane oldum.

Olup han, emrin ile öldürürsün,  
Soyup derime saman tıktırırısın,

Asıp kapıda üç gün derimi,  
Sana söyledim olacak bu sırrımı.”

(25) Emir yemin edip söyledi: “Ey Neseb’im,  
Sensindir benim canım, dostum.

Allah’ımın emri ile han olsam,  
Bu Bağdat şehrine sultan olsam.

Seninle ikimiz birlikte görelim,  
Milletlerin varlığını birlikte sürdürelim.

- 67 (1) Edip çok ant, şart sözü, yemin,  
Neseb söyler ona o sözü her yerde,  
  
Balıkçı verdi mollaya bunları,  
Okuturdu mollası onları.  
  
Emir'e öğretilip verdi dersi,  
O söyleyip başta zira Allah'ı anmayı.  
  
Ki ondan sonra Neseb'e geldi sıra,  
Yazıp tahtaya ebcetten nice yazı.
- (9) Okuyup önce o Allah'ın ismini,  
Allah'ı söyleyip şükür ve övgüyü.  
  
Diline doladı o elifi,  
Okutmak için o zaman Neseb'i  
  
Neseb "elif" dedi ona birlikte,  
Derse mollası "bi" dedi hep.  
  
Yine tekrar edip karşılık verdi,  
Neseb der "bi" yi fazla tekrar.
- (17) Ki asla "bi" demez vurdu yüzüne,  
Tutup kanlı su gibi gözyaşını.  
  
Dedi mollaya öldürsen kendimi,  
Söylemem o sözünü, işit sözümü,  
  
Gerekmez o bana terbiye Hüda'nın,  
Bana okut eğer biliyorsan Kur'an'ını.

Okutur oldu molla o zaman Kur'an,  
Açıp Kur'an'ı "oku" deyip buyuran.

(25) Dedi o anda manasını okut,  
Ki ondan sonra o yazıları tut.

Gelip öfkesi molların o söze,  
Nice miktar tokat vurdu yüze.

Neseb söyledi kişi manasını bilsin,  
Ve manası yoksa, yazıyı ne yapsın.

68 (1) Söyledi birkaç tefsir orada o an,  
Görüp ona bu molla oldu hayran.

Ki ondan sonra onu molla okutmaz,  
Kendi kendine bırakır, sıkıştırmaz.

Gelip gidip o hizmete devam eder,  
Okumaz orda lakin tahta tutup.

Onun mollası bir gece görüp düş,  
O düş ile onun gönlü olup hoş.

(9) Düşünde mektep içinde bir ağacı,  
Yeşillenip verdi çok yere ışık.

Boyu onun çınar kadardır,  
Dolu altın gümüşten dalları.

Onun yaprakları değerli yakut,  
Meyvesi şekerdendir, zira pek çok.

Uyandı bu düş, hayret etti,  
Bu düşe şükür için yaptı iyilik.

(17) Ansızın geldi mektebe bir derviş,  
Bana dedi ki aydınlatın durumu.

Düşünü bir bir ona anlattı,  
Söyle deyip bu düşüme güzel tabir.

Dedi âşık mollaya:- Bir oğlan,  
Bu mektepte ermiştir bil onu sen.

Toplayıp hepsini bir yere onun,  
Bilir dersen onu, sen bu zamanı.

(25) Verip her birine bir bıçağı,  
Yine her birisine bir civcivi.

Bıçak verip buyurdu her birine,  
Sınayayım deyip veliliğini bilmeye bilgisini.

Allah'ımın görmediği yerde kesiniz,  
Eğer olmazsa, kesmeyin, diri bırakınız.

69 (1) Alıp her biri bir yere gitti,  
Allah görmez bu yeri deyip çukura gitti.

Biri dehlizde, birisi evde,  
Biri geçitte, birisi nehirde.

Birisi arkta, köprü altında,  
Biri ev dışında, biri içinde.

Hepsi kesip alıp getirdi,  
Bu molla emrini herkes bitirdi.

(9) Meğerki gelmedi yalnız Neseb o,  
Yüksek ve alçak yerleri gezip o.

Dedi molla bu oğlanlara onu,  
Ne oldu ki Neseb gelmedi hani?

Onlar dedi ki divane olmuştur,  
Elinde bir bıçak, civciv durmaktadır.

Bir zaman sonra gelip ümitsiz durdu,  
“Ne oldu” deyip ona mollası sordu.

- (17) Dedi:- Allah’ın görmediği yere rastlamadım ben,  
Yüksek ve alçak yeri arayıp her ne zaman.

Nereye gittimse Allah var,  
Ki bulmak istedim o yeri çok.

Zannetti bu molla o velidir,  
Bütün oğlanlarının evvelidir.

Yine birkaç günden sonra o derviş,  
Ulaştı bu mektep içine şimdi.

- (25) Dedi:- Bildin mi molla veliyi,  
Tavaf ettin mi tutup elini?

Dedi molla:- Şüphe içinde kalmışım,  
Nesb’i onun gibi anlamışım.

Dedi divane mollaya o yerde:  
Bileyim dersen, işareti bu yerde.

- 70 (1) Emret oğlanlar odun toplansınlar,  
Odunları okuyup üflesinler.

Hangisinin odunu ateşsiz yanar,  
Kesin bil o oğlanı evliyadır.

Emretti molla oğlanlara: “Odun,  
Toplayın, gereklidir bize bu gece.”

Görür ki geçmiş günün kısmeti,  
İşitin kader sahipleri bu gazeli.

(9)

Neseb Gazeli

Doğruluk üzere hükmedersin, hikmetinde her ne var,  
Her ne yapsan, sen yaparsın sendedir her karar,

\*\*\*

Zehir ile elması döktü ben garip şişesine,  
Çok ciğer parçası oluştu, verilen yazıdan.

\*\*\*

Peygamberin gül bağına ki varıp rüzgâr soğuşu,  
Mustafa'nın gizleyeni idi o feda minnettarlığı.

\*\*\*

(17) Başa çabuk getirdi menekşe sümbül eyleyip ızdırıp,  
Kan döküldü yeşil lale güz oldu bahar.

\*\*\*

Yüz kere fani olsun bedende canım kurbanı,  
Geçti bu dünyadan düldüle binen şahın evladı,

\*\*\*

Ey Neseb, sen de bu hasretten çöllere düş,  
Katilin zehrinden yenidir Hisar balının şekeri.

\*\*\*

Dağıldı her birisi bir tarafa,  
Odun toplayıp alıp geldi mektebe.

(25) Dedi molla onu üf deyip yakınız,  
Yanar mı ki odunuz, bakınız.

Tutup mum ile üfledi bazen,  
Odunu hiç yakamaz hiç bir oğlan.

“Neseb ne yapıyor dedi molla,  
Dediler: “O bize katılmaz asla.

71 (1) Neseb biraz odun balçığa bulayıp,  
Vurur suya onu birkaç kez döndürüp.

Çocuklar onu durunca kötüleyip,  
Neseb geldi odunu çamura bulayıp.

Dedi molla ona: “Yak ki üfleyip”,  
Neseb de ağzını tuttu “püf “ eyleyip.

Çıkıp bir parça ot ateş alıp tutuştu,  
Onu mollası görüp aklı şaştı.

(9) Bir zaman sonra gelip aklına molla,  
Yıkıldı ayağına dedi “eyvah.”

Dedi adın Nesîmî olsun, ey can,  
Senin yolunda bin can olsa kurban.

Şüphesiz bildim peygamber neslindensin,  
Veliler üstünüsün, aslısın.

Şeyhler önderi Hallaç Mansur,  
Onun gibi yerden olur feyizli nur.

(17) Nesîm o zaman durup ki edeple,  
Yaşartıp gözünü elemle.

Dedi: “Affedin, mollam, bize izin,  
Verin izin bize aşikâr oldu durum.



Haram oldu bize bu yerler,  
Size ev kutlu, bize yol ey canlar.

Ki “Hû” deyip yola girdi o zaman,  
Olup divane gibi gezdi cihanı.

- (25) Ederler kimi hikayeciden rivayet,  
Kulak ver, işit ta sonuna kadar.

Gelip mollaya hatun: Bir oğlan,  
Verin tandıra ateş yaksın o an.

Dedi molla Nesîmî’ye: “Kalk ey can”,  
Gidip tandıra ateş yak, etrafı aydınlat.

- 72 (1) Gelip bu da koyup iki ayağını,  
Yakmaya başladı tandır içinde yavaşça.

Kendi feryat ederek okuyup gazeli,  
Otururdu görüp ailesi bu hâli.

Tandırda yakmadı diye bu odunu,  
Onun için görmedi odun dumanı.

Sövmeye başladı nice kötü sözle,  
Vurmaya geldi onu bir odun ile.

- (9) Gözü düştü tandıra ot alevlenir,  
Onun iki ayağından alevler.

Kızarıp bakır gibi o zaman tandır,  
Vurur alevin insan yüzüne ışığı.

Bu durumu görüp koşarak bu hatun,  
Yetiştii molların yanına ciğeri kanlı.

Dedi mollaya bu sözü baştan sona,  
Dedi bu da bununla birlikte.

- (17) Seni bilsin, bu hâlini anlasın deyip,  
Bu oğlandan ki gafil olmasın deyip.

Ansızın olmaz kusurda bulunma,  
Ermiş gerçektir, şüphesiz, bu oğlan.

Gidip çık huzuruna zamanı,  
Gelip rahmeti, bağışla şayet onu.

Koşup geldi kapandı ayağına,  
Uçurumlardan kurtaran esasına.

- (25) Nesîm söyledi:“Kaldırın başı, anamsınız,  
Bağışlayın her ne kusurumu da siz,

Bağışladım eğer bana yüz bunca sövsen.  
Vurup başımı yarıp, kanımı döksen,

Kişinin bir anası hürmetlisidir.  
Hayırseverlik ona gönül kaygısıdır.

- 73 (1) Verin izin, dua eyleyip, açıp el.  
Mübarek ev size, kutlu bize yol,

Gelen ziyaretçilere veda edip düştü yola,  
Koşup bazen sağa, bazen sola.

Olup çöllerde vahşilerle yol arkadaşı,  
Katılıp kurt kuşa yürüdü birlikte.

Koyun, geyik, eşek, kurtlar yarasını,  
Bakar, yemler idi edip duasını.

(9) Düşer bazen aşağıya, bazen yükseğe,  
Kamıştan ekinliğe giydiği paçavra.

Bazen gelip kendine bazen kendinden geçip,  
Bazen küfürlü sözler söyleyip, bazen güzel.

Nice yıllar olur çöller mekânı,  
Çünkü mecnun vahşiler ile yolculuğu.

Diyip o Kâbe kavseyn şehsuvarı,  
Okudu bu gazeli göz incisi.

\*\*\*

(17) Ah, ne yapmalı, bu zamanda yok dost bana,  
Hiç kimse gamlı değildir benden, bütün gamlar bana.

\*\*\*

Söz etmem gönül yangınından nice ki görsem işkence,  
Yok işitecek kadar birisi bu yerde yasak bana.

\*\*\*

Keder çoktur, arkadaş yoktur, ne yapmalı ey gönül okşayan,  
Bu bela ve eziyet değildir, dünya nedir bana.

\*\*\*

Mecal eteğini kesip ayağıma, sabredip,  
Oturmuşum, hatırlatma sen, kötü kaygıdır bana.

(25) Ey Seyit, sende alın yazından çok keder,  
Olmasın benim gibi insanoğlu bana.

\*\*\*

Gazeller söyleyip orada,  
Onu yazsa, cihana sığmaz o anda.  
Yazıp birkaçını attı mağaraya,  
Ki kalsın sevgili dosta yadigâr.

74 (1) Arkasından takip ederek birkaçını,  
Bulup manzume haline getirip onu.

Onu da yaptılar yazılmış mecmua kitabı,  
Ki eğer olur deyip bize sevabı.

Birisi buydu, ey yolun isteklisi,  
Okurum, güzel gönlün ile dinle.

### Nesîmî Gazeli

(9) İki cihan bana sığar, ben bu cihana sığmam,  
Sonsuzluk incisi benim, dar mekâna sığmam.

\*\*\*

Gök ile yer ve “kaf ile nun”, bendedir hepsi ki,  
Kes sözünü uzatma ki izah kitabına sığmam.

\*\*\*

Cihan ve yurttur ayetim, bil mekânı olmayan türbeyim,  
Sen bu amaçta bil beni, belki hedefe sığmam.

\*\*\*

Görünüşe bak, manada anla, suret içinde doyuncaya kadar gör,  
Madde ile ruh benim, fakat madde ile ruha sığmam.

\*\*\*

(17) Hem sedefim hem inciğim, benzer şekilde ölçü taşıyım,  
Bunca kumaş ve yol levazımı ile ben bu dükkâna sığmam.

\*\*\*

Gizli hazine benim, anılan, görünen göz benim sevindirilmiş,  
Hazine incisi benim, sevindirilmiş, çoğu denize sığmam.

\*\*\*

Her ne kadar büyük çevreyim, gerçi yok olan âdemim,  
Zaman ile cihan mekânı benim, bu anlatıma sığmam.

\*\*\*

Can ile hem gönül ile dünya ile hem zaman ile,  
Yokluk incisi benim, zamanın dünyasına sığmam.

\*\*\*

(25) Öz ile hem sıfat ile övünme ile hem ödül ile,  
Gülşekerim sıra ile, kapalı ağza sığmam.

\*\*\*

Ateşte yanan ağaç benim, hırka taşımayı isteyen taş benim,  
Yanan ateşin güzelliği, ben bu güzelliğe sığmam.

75 (1) Zerre benim, güneş benim, dört ile beş, altı benim,  
Bütün tekliği beyan ile ben bu beyana sığmam,

\*\*\*

Gerçi bu gün Nesîmîyem, Haşimiyem, Kureyşîyem,  
Benden büyüktür meydan, söze şana sığmam,

(5) Kısaca Nesîmî'nin küçük kardeşinin başı kel olmuş, nice günler başını tuza basmış, fakat derdine çare bulamamış, sonunda o Emir odunculukta karar kılmış, odun taşıyıp satmaya başlamış. Nice zaman sonra Allah teala ona padişahlık mertebesini vermiş, devlet kuşu başına konup, birkaç güzel söz ile o vilayete padişah olması:

Emir Kel'in sözünü şimdi işit,  
Okuyup hikâyesini sonuna ulaş.

(9) Emir Kel yorularak odun taşırdı,  
Nerede olsa başını kaşırdı.

Eşeğe yükleyip odun satardı,  
Günü, zamanı öylece geçirdi,

Ölmüştü babası, vardı anası,  
Gününü görürdü bu ikisi.

Ölüp Bağdat hanı, tahtı boş,  
Kalıp faydasız oldu malı mülkü.

- (17) Onların geleneği idi o zamanda,  
Uçururlardı devlet kuşu orada.

Eğer kuş kime konarsa, o büyüklenir,  
Yaparlardı onu seçkin padişah.

Şehre haber saldı, çıkın,  
Bu kuş kime konar, hepiniz bakın,

Halkın hepsi bir yere çıktı,  
Hazırlanıp toplanıp da kuşa baktı.

- (25) Emir Kel eşeğe odunu yükleyip,  
Baktı o kuşa gözünü dikip.

- 76 (1) Giysisinin vardı doksan yaması,  
Yok onun dünyadan göğsünde gamı.

Gidip kel başına kuş konup gururlandı,  
Değip tırnağı kel başını kanattı.

Başım başım diyerek ağladı o an,  
Gülüştüler karşıda duran insanlar.

Koşup geldiler beyler hep beraber,  
Kime kondu acaba deyip, gördüler bir kel.

- (9) Giydiği giysi sırtında parça parça,  
Başının her tarafı kirli yara.

Onun kokusundan kaçıştı beyler,  
“Bu kuş niyeti bozdu” dedi beyler.

Bugün dönüp, sabah geldi hepsi,  
Toplanıp bu yere ileri gelenler.

Sabah oldu toplandı herkes,  
Alıp geldi o kuşu genç ve yaşlı.

- (17) Yolladılar, geldi kel başına kondu,  
“Başım ağrıdı” dedi kel, sızlandı.

Yine olmadı, dönün ey cemaat,  
Onun için bu günde yoktu saat.

Şafak erken şafak ile hepimiz gelelim,  
Ne olursa Allah hükmünü görelim.

Bugün dönüp, sabah yine toplanıp,  
Vardılar insanlar bir araya gelip.

- (25) Yine uçurdular devlet kuşunu,  
Tamamı uzattılar ona başlarını.

Uçup, dönüp o kele kondu,  
Yine “başım” dedi, o kel ağladı.

Dedi beyler buna Allah’ın takdiri,  
Olmuştur biz yapalım onu seçkin şah.

- 77 (1) İttifak edip beylerin tamamı,  
Onu Bağdat’a yaptılar padişah.

Yine anlatalım bu taraftan bir hikâye,  
Allah’ımdan olursa iyilik ve yardım.

Nesîmî dağlarda düzlerde yürürdü,  
Nice hikmetler okuyup gezerdi.

Gelirdi bazen şehre bazen çöle,  
Vazifesi gece gündüz yolculuktu.

- (9) Ona geldi katıldı iki derviş,  
Bu üç âşık oldu nice yılın ayı.

Ansızın şehre geldi bu üç dost,  
Bunlara pir rastladı gururlu.

Nesîmî mektebe vardığı zaman,  
Gelmiş mektebe bir âşık o zaman.

Dedi mollaya burada bir evliya var,  
Velilerin ancak büyüğü var.

- (17) Bunların biri bu âşık idi,  
Bu şehre geldi o pîri gördü.

Üçü de ziyaret etti pîri,  
Sordu bu üçünü birden tatlı sözlü.

Durup bir zaman yanında onun,  
Açılmasın dedi gizli sırrın.

Açılmaz sırrınız sizlere ruhsat,  
Veririm eyleyip sizlere şefaât.

- (25) Dedi koynuna elini soktu o an,  
Çıkardı birisine verdi bir ekmek.

Onun her yüzüne bir tokat vurdu,  
Bu da selam verip bakıp durdu.



Zahit soktu elini koynuna yeniden,  
Bir elma aldı verdi birine çabuk.

- 78 (1) Yine bir kırmızı elma koynundan o,  
Çıkardı soydu bıçak ile bir yol.

Sapından tutup nice çevirdi,  
Onu kesti, Nesîmî'ye verdi.

Tevazu ile aldı, verdi selam,  
Bunlara verdi izin, gösterdi hürmet,

Elini açıp, dua etti onlara,  
Ne sır varsa demeyin bunlara.

- (9) Ziyaretçileri kabul edip, bunlar kalkıp gitti,  
Oturmakta olduğu yere ulaştı,

Oturup, soluk alıp, bunlar konuştu,  
Bu sırrın manasına değinildi.

Nesîmî söyledi: “Bu sırrın manası var,  
Neden anlamadınız ey işleri iyi olan.

Ki yedi gün geçtikten sonra zamanı,  
Belinden yere gömüp ekmek alanı.

- (17) Vururlar, ta ölünceye kadar taş atıp,  
Bu şehir ortasında işkence edip.

Yine elma alanı dara asın,  
Yerleştirip boynuna ip, onu sıkın.

Kırmızı elmayı soyup bana verdi,  
Bilin o işaret bizdendi.

Beni koyun gibi basıp yere yıkarlar,  
Soyup derime saman tıkarlar.

(25) Bu sözü işitip ağlaştılar inleyerek,  
Boyun eğdi Allah emrine çaresiz.

Ve geçti yedi gün ki ey işleri iyi olan,  
Birini astılar, birine işkence ettiler.

Nesîmî okuyup o zaman bu gazeli,  
Halep şehrinde yaptı çok tartışmayı.

79 (1) Ki bu matemden melekler daima ağlar bugün,  
Her şey, yer ve gök titreyip hepsi ağlar bugün,

Taht yerinen göçüp, sidre dibinden ayrılıp,  
Arş inleyip, tahta ve kalem ağlar bugün.

Âlem güneşi parlar, gönül ateşinden inilteler,  
Bu büyüler çağında destekleyenler de boşuna ağlar bugün.

Bu ağrıdan seyidin sebebi, adetlerin temeli,  
İnleyip Kâbe cemaati ağlar bugün.

(9) Melekler Fatma'nın rıza denizi, cennet yeri,  
O şehitler hâline çekip âlem ağlar bugün.

O asiler onlara yapsa o gün pek çok işkence,  
Yeter onlara o zaman zorbanın zulmü ağlar bugün.

Ey Seyyid o günde görse bu Nesîmî hâlini,  
Söyleyin işkence sahibinden orada kim ağlar bugün.

(13) O zaman insanlar söylediler: “Neden bu kadar sabırsızlık edersiniz, niçin çoğu peygamberler, çoğu evliyalar geçtiler, sabırsızlık etmediler”, derler. O zaman Nesîmî onlara söyledi:- Ezelden bize emir budur, kaderde yazılmış deyip bir beş söz manzume okudu:

(18) Mahvolmamda Muhammet sözünün izinden bu haber geldi,  
Bu Allah’ın takdiridir kaçıp ondan başka verdi.

Geçerim dünyadan şimdi, senin yanına doğru bugün,  
İşaret gurbet akşamından, seher vakti haber verdi.

\*\*\*

Beni bu on dördüncü günde kurban etmişler,  
Halil’ine Allah kurban et diye haber verdi.

\*\*\*

(25) Nasıl yüz çevireyim ben, ey dostlar, bu sevdadan,  
Ezelden yazmış olduğu kaza ile kader verdi.

\*\*\*

Eğer yüz kere araştırılsa kazaya hile olmaz,  
Geçer baharın sabahı deyip hazan sabah akşam verdi.

\*\*\*

Öldürücüyüm gerçi malumdur layık görmem zarar ona,  
Ezel takdiri bu ise ne zaman ölüm başka verdi.

80 (1) Kaza bir adalet kadehidir, bilin, zavallı şaha,  
Birine meğer dert verdi, birine altın taht verdi.

\*\*\*

Nesîmî, şimdi sen ruhun ile yaz matem sözleri,  
Sana âlemlerin bağışlayıcısı dünyada öyle hüner verdi.

Yine Seyit Nesîmî kendi durumunu anlatıp bu gazeli okudu:

Kimse yoktur bu cihanda, ben ezelde var idim,  
İncinin etrafında ben ona lüzumlu idim.

\*\*\*

(9) İnciyi çok eyledi, tuttu cihanı kıvılcımlar,  
Arşî kürsü, yeri göğü yaratanda var idim.

\*\*\*

O benim sırrımı bilirdi, ben de onun sırrını,  
O beni öyle yarattı, ben ona gerekli idim,

\*\*\*

Giydim insan donunu, hiç kimse bilmez sırrını,  
Ben bu Kâbe'nin yapıldığında var idim.

\*\*\*

Bir hata etti deyip, derimi soyan kadılar,  
Ben üç Mansur'un yolunda, hak deyip asılmış idim.

\*\*\*

(17) On sekiz bin âlemi gezip dolaşmışım,  
Deryanın altında gizliyi arayanda var idim.

Ben Nesîmî söylerim, çünkü Hakk'ı doğruluk üzere bilirim,  
Onun için o yarattı, ben ona gerekli idim.

Ondan sonra Nesîmî yine bir gazel okudu:

Kadı ile müftü, molla ile büyük molla ki ben nerede idim,  
Düşman idim o denize, umman denizinde idim.

O denize düşen kişi, gurbettir onun işi,  
Çok içeride sır ile gizde idim.

(25) Musa ibni Umran ile çıktık ikimiz tur dağına,  
Mekke'de mescit yaptığında İbrahim'le orada idim.

İsmail'e çaldı bıçak, bıçak ona kâr etmedi,  
Dost bizi azat etti, koç ile kurbanda idim.

- 81 (1) Yusuf ile bir kuyuda, inleyip ağladım bir hayli zaman,  
Yakup dahi çok ağladı, ben o zaman Kenan'da idim.

Ali ile çaldım kılıç, Hüseyin ile oldum şehit,  
On sekiz yıl Kaf dağında Hamza ile cenkte idim.

Zavallı Nesîmî'nin ruhu, âşıklar bedeninde dermanı,  
Yer ile gök, tahta ile kalem dost ile seyranda idim.

Ondan sonra Nesimi bu gazeli okudu:

- (9) Ey âşık, beri gel, can ile canan bendedir,  
Ey derviş, sen neredesin, nur ile iman bendedir.

Bendedir o yer ve göğün hikmeti ile mucizesi,  
Ateş ve yel, toprak, su ile hep beraber bendedir.

Hak teala gökten indirmiştir dört kitap,  
Ben onlara bakmam, çünkü Kur'an bendedir.

Dünyada ne kahramanlar, Rüstem-i Zaller geçtiler,  
İskender'in Seddi ile Süleyman'ın tahtı bendedir.

- (17) Yusuf'a vermiştin yüz bin bela ve kaygı derdi,  
Gel beri, ilaç edeyim, derde derman bendedir.

Yakup o zaman ağladı, ayrılık acısı ile Yusuf için,  
Gizli hazine haneleri ile Mısır sultanı bendedir.

Yiğitler şahı Ali'nin ailesi-soyu benim,  
Zülfikar, Kanber ve Düldül hep birden bendedir.

Ben Nesîmî konuşurum, o Hz. Ali soyundan,  
Eğer kabul ederse Allah'ım, kurban ayı bendedir.

(25) Tamamladı gazelini risale,  
Ulaşmadı o amaca uzun sure.

Nihayet orada okudu birçok gazeli,  
Karşısına getirdi Allah ecel bahanesini.

82 (1) Karşısına çıktı çoğu molla ve kadı,  
Nesîmî'ye edip birçok itirazı.

Öylece kendinden geçmişti orada,  
“Tışak molla” dedi gördüğü zamanda.

“Tışak” tan anlayıp molla erkeği,  
Hakaret söz deyip topladı erkânı,

Toplandı beş yüz molla ve müftü,  
Bunların hepsi şeytanın eşi.

(9) Bütün molla ve müftü bilmediler,  
“Tışak”ı büyük hakaret anladılar.

Dışı ak ve içi kara demektir,  
Yine kuşku tadlarını almaktır.

Bu manayı bilseydi keşke veliler,  
Ne bilsinler, hepsi şeytana bağlılar.

(15) Fakat Nesîmî gördü, beş yüz molla ve büyük molla, kadı ve müftü toplandılar. Nesîmî sarhoş, deli divane gibi gülüp söyledi: “Esselam aleyküm, ey içi kara, dışları ak mollalarım. Cuma gününde gül, molla Müslümanda gül. “Bu sözleri mollalar işittiler, önceden de maksatlı idiler, öfkelenidiler. Nesîmî'yi tutup ceza verdiler.

Fakat Nesîmî yine bırakmadı, tekrar etti. Mollalar ihtimalen söylediler: “Bu söyler, cuma günü gün değil, molla Müslüman değil, der Cuma günü günlerin faziletlisi ise, molla Müslümanların üstünü ise, bu söz hakarettir, dediler. Fakat Nesîmî'nin sözü buydu ki cuma günü günlerin içinde gül idi, molla Müslümanların gülüdür, demişti. Mollalar bu ihtimale varamadılar, çünkü önceden maksatlı idiler. Tişak deyince peşin hükümlü tahminde bulundular.

(26) Bu sözleri işitip mollaların hepsi,  
Dediler hana varıp, ağlayıp inleyerek.

Etti bizlere pek çok hakaret,  
Ki bu bir divane diye, etti işaret.

83 (1) Evvela sözle edip çok azar, tekdir,  
Bağlayıp boynuna ip, ayağına zincir.

Bu şah önünde de aynı karşılığı verdi,  
Artıp mollaların öfkesi fazlasıyla.

İhanetler bize çok etti, belli etti açık,  
Olup kâfir, şer'i hükümler kitabına göre.

Bize etti hakaret, dine etti,  
Yine Allah ile Peygambere etti.

(9) Eğer tövbe edip dönmezse günahtan,  
Ceza vermek lazım buna şah tarafından,

Buna yanlış derse, eder tekrar,  
Bu sözle ki elbette olur kâfir.

Nasıl ceza ile öldürmek gerek onu,  
Allah'ın emri, peygamber işareti.

Eğer öldürmezse şah asi olacak,  
Şeytanlar sevinip mutlu olacak,

- (17) Okuyup Kur'an sınırsız hadis,  
İnsanoğlu kaldıramaz çok söz,

İşitip şah onu dedi: "Yakalayın,  
Onu kapıya götürüp asın."

"Tişak" der de sözünü bırakmaz Nesîmî,  
Bunları cezasından yok zerre korkusu.

Toplandı geldi mollaların tamamı,  
Bakıp seyretmede hepsi bütün halkın.

- (25) Tutup bağlayıp dövüp dara astılar,  
Nesîmî dediklerini daha da çoğalttı.

Nesîmî yedi gece gündüz asılıp,  
Sözünden dönmedi boğazı sıkılıp.

Buna kâr etmedi halkın darağacı,  
Onun için korudu âlemde Allah.

- 84 (1) Sonra yedi gün kadı ve müftü,  
Yanında bekleyen mollası çoktu.

Gelip hepsi hana arz kıldılar,  
Bunun katli şahım size farzdır.

Mademki dara asmakla ölmedi bu,  
Yoksa yapmış olmasın büyü ve sihir bu.



Dilini kesip gözünü oymak gerektir,  
Yatırıp yüzükoyun, yüzmek gerektir.

- (9) Tutup halkasından onu yıkın,  
Derisini soyup saman tıkın.

Basıp her biri vurdu bıçağını,  
Dilinden bırakmadı bu Hak zikrini,

Bıçak kâr etmedi hiçbir yerine,  
Ki ne kadar zorladılarsa da geçmez deriye.

Getirdiler nice keskin bıçağı,  
Dilinden bırakmadı onu demeyi.

- (17) Ona kâr etmedi hiçbir bıçak,  
Ona hiç geçmedi vurulan dayak.

Çekip çarmıha nice cellat,  
Eder sınırsız eziyet, alışılmışın dışında.

Ki sonunda dedi, ey zalim cellat,  
Benim kalmadı zerre kadar gücüm.

- (25) Tabanımdan tutup yüzün derimi,  
Bıçak ile çok vurmayın her yerime.

Tabanım ile basmışım pisliğe,  
Bıçak kesmez olmuş, kalınlaşmış.

Tabanından tutup yüzdüler derisini,  
Bütün organlarından bırakmadan birisini.

İçine saman koyup tıktılar bastılar,  
Getirip onu ana kapıya astılar.

- 85 (1) Emir Kel ve küçük kardeşi ansızın,  
Ava çıktı, olmuştu o şah.

Onu görünce okudu bu gazeli,  
Açıklayıp ona, olmuş tartışmayı.

İman sahipleri işlerini o zaman inkar ettiler,  
Çünkü Nesîmî'yi Halep şehrinde idam ettiler.

\*\*\*

Kadılar fetva verip hakikati yalan yaptılar,  
Küfür söyleyip imana gelmek için utandılar.

\*\*\*

- (9) Hak bana söyle diye emretti, ben de söyledim,  
Söyledim hikâye edip, âlemde tekrar ettiler.

\*\*\*

Soydular çıkardılar o zaman Nesîmî'nin derisini,  
Ağlaşıp gökte melekler hepsi inlediler.

\*\*\*

Ey Nesîmî, kavuştun merhamet eden Allah'a sen,  
Cennet evinde gör ki evini gül bahçesi yaptılar.

Onu anlamadı şah geçip gitti,  
Avlandığı yere hepsi yetişti.

- (17) Avlanıp nice gün boyunca o,  
Yeniden dönmeye yöneldi tutup yol.

Varıp kapıya beyler ile şah,  
Nesîmî'yi gördü birden.

Nesîmî anlayıp onun geldiğini,  
Kulağına ulaştın deyip bu, şahın.

Yüksek sesle feryat etti,  
Sözümü işit şahım diye bağırdı.

- (25) Hani sözünün, hani yeminin vefası,  
Milletlerin sensin hükümdarı.

Küçüklükte ne vaatler etmiştin,  
Bu işlerin oluşunu bilmiştin.

- 86 (1) Dedi orada, okudu bu gazeli,  
Haber verdi sebep olan eceli.

Yaralı yüreğimden gelen bu feryatlar, imdatlar,  
Kılıca çevirmiş kirpiği sopalar, can yakanlar.

\*\*\*

Her ne dedim, hak söyledi, ağzım ile dilim ile,  
Ey bana söyletti o karşı olanların zulümleri.

\*\*\*

Molla müftü dediler: “Hem kâfir oldun hem nefret kazandın,”  
“Katli vacip” deyip beni, öldürdü o muhafızlar.

- (9) Tabanımdan soydular, tepeme doğru çıktılar,  
O zaman ruhum bedende feryat edip inledi.

\*\*\*

Kadı molla müftü hepsi cahildiler,  
Koyun gibi derimi soydu bu genç köpekler.

\*\*\*

Çünkü bıçak sineme ulaştı, yüreğim feryat etti,  
O zaman da imdadımıza gelmedi, acımadı zalimler,

\*\*\*

Ey Nesîmî, secde et, Allah'a yüz bin şükret,  
Hepsi oldu yaygaracı cehennem söylentileri.

- (17) Yine önce söylediği gibi karşılık,  
Verip, okudu fırsattan yararlanıp.

Yine birini okuyacak, iyi dinle,  
Okuyup iki gazeli dedi ey şah.

Düşünüp padişah da anladı onu,  
Dizgini çekip durdu bir zaman.

Yine durdu biraz onu dinleyip,  
Okudu bir gazel, şah durdu anlayıp,

- (25) Sonunda okunan bu gazeldir,  
Sebep mollalar, kısmet ezeldir,

\*\*\*

Hakka kavuşur Nesîmî, gel gör şimdi, ey Seyyit,  
Sen ki Bağdat'ın emîri, gel gör şimdi, ey Seyyit.

- 87 (1) Hâlimin sırrını sana ben söylemişim önce,  
Sözüne sadık değilsin, gel gör şimdi ey Seyyit.

\*\*\*

Molla, müftü, kadılar bilmez gerçek sırrını,  
Bilmeden öldürdüler sen gel gör şimdi, ey Seyyit.

\*\*\*

Kul ile derviş ne bilsin arif sırrı aşığı,  
Derimi soydurdular, sen gel gör şimdi ey Seyyit.

\*\*\*

Âşığın bilgisi dilinden Hak söyler birkaç söz,  
Her ne dedim, Hak söylemiştir, gel gör şimdi, ey Seyyit.

\*\*\*

(9) Dedi Hak Mansur dilinden ki Enel-hak benden de,  
Düşman ve katil kendisidir, gel gör şimdi, ey Seyyit.

\*\*\*

İleri gelenlerin dilinden, söyler, eder ezberinden,  
Haktır bil, gerçek, gel gör şimdi, ey Seyyit.

\*\*\*

Her ne dedim, her ne yaptım bildiler benden, fakat,  
Bilgisiz cahildiler, gel gör şimdi, ey Seyyit.

\*\*\*

Bu kirli din âlimleri ki senin emrin ile,  
Soydular nafile derimi, gel gör şimdi, ey Seyyit.

(17) Atalarımın soyu Şah-ı merdan Ali'dir kılavuz,  
O ulu mahşer gününde, gel gör şimdi, ey Seyyit.

\*\*\*

Soyumuz Hazret-i Ali'dir, dayımız Mansur'dur,  
Nafile zulmetti bana gel gör şimdi, ey Seyyit,

\*\*\*

Ey Nesîmî gam değildir, çünkü oldun sen şehit,  
Hak bilir, kesindir, gel gör şimdi, ey Seyyit,

\*\*\*

Ki ondan sonra Nesimi oldu dilsiz,  
Demedi söz sonra fazla ya da eksik.

(25) Bıraktı gözyaşlarını kerem sahibi şah  
Tutup yas, içini doldurup keder,

Gidip ulaştı kendi makamına,  
Emretti beyleri ile kölesine.

88 (1) Varıp hürmet ile kapıdan siz,  
Asılmış deriyi alıp geliniz,

Gidip alıp getirdi onu din adamı,  
Onu görünce kendinden geçti o han.

Yakasını yırtıp feryat etti,  
Gönülde gam evini mamur etti.

\*\*\*

Bu beylerin hepsi şaha katılıp,  
Eder feryat şahla bir olup.

- (9) Dedi şah: “Bedenimi yakarım,  
Nasıl mahşerde yüzüne bakarım.”

Ayağını kucaklayıp sürtüp yüzünü,  
Yaş doldurup doyuncaya kadar gözünü,

Yakasını yırtıp giysisini parçaladı,  
Dedi önünde yüzüm kara oldu.

Senin baba ve dedelerinin önünde,  
Ne derim, mahşer günü geldiğinde.

- (17) Ali evladı Seyit oğlusun sen,  
Halkın hepsinden ayrısın sen.

Senin önünde ben utanmaz oldum,  
Kendi davamda çaresiz kaldım.

Yüzünü görelî bende kalmadı göz,  
Yüreğim sağır ve dilsiz, ağzım söylemez söz.

Özellikle atan önünde ne derim,  
Ölünceye kadar onun için kederlenirim.

- (25) Söyledi bu şiiri, okudu ağladı inleyip,  
Bu şahın inlemesinden hepsi ağlar.

Yazık, hata ettim ben şimdi, ne yapayım, vah, ey Seyyit.  
Yarın mahşer gününde ne yapayım, vah, ey Seyyit.

\*\*\*

Hâlinin sırrını bana sen söylemiştin önce  
Söz verdim, yetişemedim ben ne yapayım, vah, ey Seyyit,

- 89 (1) Bu abdestsiz fıkıh bilginleri arz ettiler bana,  
Kötü rakipler sözünü ben ne yapayım, vah, ey Seyyit.

\*\*\*

Öyle müftüler yaptı bana şeriat izahını,  
Bilmezlermiş gerçeği ne yapayım, vah, ey Seyyit.

\*\*\*

Kendileri kâfir olup, ayrıldılar imandan,  
Beni de utanmaz kıldı, ne yapayım, vah, ey Seyyit.

\*\*\*

Bana şayet etmez şefaata mahşer günü,  
Hak, Muhammet huzurunda ne yapayım, vah, ey Seyyit.

\*\*\*

- (9) Söyledi Emîr, bu işte ettim hata, bildim ben ey,  
Çünkü ezelden kısmetimdir, ne yapayım, vah, ey Seyyit.

Tamam edip gazellerini şahlar şahı,  
Nesîmî'nin öldüğünden olup haberdar.

Toplayıp bedenini onun derisine koydu,  
Kaldırdı şah onu eline aldı.

Okuyup metanet içinde ona dua,  
Gösterip saygı onun gibi yiğide.

- (17) Götürüp hanlar mezarı ortasına,  
Onu koydu nice şahlar arasına

Verip çok yemek, etti, Kur'an'ı hatim,  
Toplayıp bütün halkı bir araya.

Tutup matem ona han ve emîrler,  
Bütün bey, han adamları ve çoğu vezirler.

Söyleyip bir hayli acı ile Seyyit vazife,  
Okudu, inleyip nice manzume.

(25) Bu müseddes Emir şahın söylediği müseddestir:

İnlemeden, nasıl ney gibi sesinden ayrılıp,  
Perişan bülbül gibi arzularından ayrılıp,  
Peygamberler önderi o Mustafa'dan ayrılıp,  
O saf gönüllü Ebubekir'den ayrılıp,  
Hattab'ın Ömer'i gibi Allah'ın pîrinden ayrılıp.

90 (1) İki dünyada olan mütevazilik ve hayadan ayrılıp,  
O Ali-yi Murteza, Allah'ın arslanından ayrılıp,  
O İmam Seyit Hasan gibi kılavuzdan ayrılıp,  
Kıblegâhım o Hüseyin'in türbesi Kerbela'dan ayrılıp,  
Yetmiş iki akraba nesilden ayrılıp,  
Kalmasın hiç kimse benim gibi babadan ayrılıp,  
Kalmasın yasla dolu ağabey kardeşten ayrılıp.

(9) Her kim kendi devrindeki talihinden ayrılmasın,  
Mutluluk bir aradaki meclisinden ayrılmasın,  
Kâse gerçi doludur, şişesinden ayrılmasın,  
İnci meğer o kadar büyük deryasından ayrılmasın,  
Hiç gül bahçesi, söyleyen bülbülünden ayrılmasın,  
Bir garip kendi göz nuru papağandan ayrılmasın,  
Hiç Yakup kendi gözünden ayrılmasın,



- Kalmasın hiç kimse yetim benim gibi babadan ayrılıp.
- (17) Kalmasın yasla dolu, ağabey kardeşten ayrılıp,
- Ben kalmışım ayrılık çölünde perişan olup,  
Gül bahçesinden ayrılıp nice inleyen bülbül olup,  
Gonca ışıltısına benzer gönlüm açılmaz kan olup,  
Ben kalmışım inleyip ağlayarak saman gibi başsız olup,  
Göremem gönül dağımı lale gibi sevinçli olup,  
Yeni yeni yaralar yara üstüne misafir olup,  
Ayrılığında ben yanarım, ciğerim kebab olup,
- (25) Başımı alıp çöllere düşsem, gözlerime yaş alıp,  
Kalmasın hiç kimse yetim benim gibi babadan ayrılıp,  
Kalmasın yasla dolu, ağabey kardeşten ayrılıp.

- Ney karar etti dostlar, kararsız kılar felek,  
Dağ sarısı yaratılışımı lale bahçesi etti felek,  
Gözlerimden kan, ciğerim ırmak etti felek,  
Bir başıma yüz cefalarını üstüme bıraktı felek,  
Şehsüvarlarını yoluna hasret bıraktı felek,
- (33) Kopardı güllerini sarartıp bizi diken etti felek,  
Yüz karalarını yine kara yüzlü etti felek,  
Bunca kaygı-eziyete bizi düşürdü felek,  
Kalmasın hiç kimse yetim onun gibi babadan ayrılıp,  
Kalmasın yasla dolu, ağabey kardeşten ayrılıp.

- 91 (1) Var mı ki dünyada benim gibi şefkatlilerden ayrı,  
Yeryüzüne inen melekler göklerden ayrı,  
Her birisi erkek arslan hükümdarlardan ayrı,  
O düşman saflarını yaran yiğit askerlerden ayrı,  
İslam'ın kılıcı, savaşı o bağı kanlılardan ayrı,  
Sıkıcı vücut, can içinde bülbül gül bahçesinden ayrı,  
Bir işaret benim gibi o habersizlerden ayrı,

Yuvasından ayrılan, cennet mekânlardan ayrı,  
(9) Kalmasın hiç kimse yetim onun gibi babadan ayrılıp,  
Kalmasın yasla dolu, ağabey kardeşten ayrılıp,

Mutluluk kusurdur, dostlar, dünya kederlidir bugün,  
Kim ki kaygısızdır dünyada, kötü adamdır bugün,  
Gece gündüz kaygı, sıkıntı bize canciğer dosttur bugün,  
Bu dünyada felaket görmeyen kimdir bugün,  
Dönen yıldız, bulutlar, gözler yaş doluydu bugün,  
Kalmadı dünyada asla şah İskender bugün,  
(17) Bu hayat gül misali üstünde çiğdir bugün,  
Kalmasın hiç kimse onun gibi babadan ayrılıp,  
Kalmasın yasla dolu, ağabey kardeşten ayrılıp.

Tutup matem bu han, halkı ile,  
Bütün beyler, hanın adamları arkadaşları ile.

Ki ondan sonra haber etti o şah,  
Nerede ise gelsin buraya molla.

Ona çok hediye bağışlarım ben,  
(25) Ziyafetler verip misafir ederim ben,

Nerede ise mollanın hepsi,  
Yetişsin buraya, kalmasın birisi.

Toplanıp geldi mollaların tamamı,  
Ki kalmadı şehirde molla imamı.

Büyük küçük bütün molla mevcuttu,  
Bu han isteğine hepsi katıldı.

92 (1) Onun için bu, handa adet idi,  
Vazifesi akşam sabah ibadet idi.

Nerede var ise molla sever idi,  
Ona hürmet edip çok saygı gösterirdi.

Yapıp onlara çoğu zaman iyilik,  
Ziyafetler verip onlara ara sıra.

Bunu gibi şah bize verir ziyafet,  
Diyerek geldi uzaklıkları katedip.

(9) Uzaktan hem yakından bütün hepsi,  
Dedi o zaman için şaha varalım.

Yetiştii şah karşısına cümlesi kalmadan,  
Koştı pek çoğu dersini almadan.

Ne büyük mollalar ne mektepler kaldı,  
Sevinip mutlu ve güler yüzlü hepsi geldi.

Gelip, söyleyip o yerde hepsi durdu,  
Kalmayıp hepsi şah önüne vardı.

(17) Vardı kalede bir su değirmeni,  
Nasıl belki o değirmen, un değirmeni.

Suyun önünü kesin diye emretti orada,  
Gidip bağladılar işte o zamanda.

Toplayıp getirdi şah cellatların tamamını,  
Dedi mollaların yere ser hepsini.

Tamamını sür bu suya,  
Yatırıp hepsini bir şekilde öylesine.

(25) Ne şekilde değirmen döner orada,  
O şekilde değirmen un eder o zaman,

93 (1) Yiyeyim ekmeğinden ta doyuncaya kadar,  
Yapayım mollalara yaptığım kadar.

Bir yarım batman buğdayını edip un,  
Durgun akar, sert akmaz bu kan.

Bu ölen molla on binden fazla,  
Kimi binek sırtında, bazen yaya.

Uzak yerden gelir bir molla aksak,  
“Yetişmedim” deyip iyiliğe, sıkıntılı.

(9) Ansızın bir kişi onunla karşılaştı,  
Dedi ona: “şahın bağışı yoktu.”

Kalıp ben geç, yetişmedim mollalara,  
Hükümdar hediye vermiştir onlara.

Ayağım yoktu, evim daha uzaktı,  
Ne oldu bizi ulaştırsın daha yakına.

Dedi bu adam o molaya: “Siz”  
Eğer varırsan koyun gibi soyar seni tez.

(17) Bütün molla, büyük molla, kadı, müftü,  
Kaleye sığmadılar, o kadar çoktu.

Tamamını soyup onları yatırdı,  
Yüzüp, kanını o askıya akıttı.

Onların kanı ile döndü su değirmeni,  
İştin söz budur, ey alçak gönüllü molla.

Bu da korkuyla kaçtı geriye,  
İnanıp o kişinin söylediği söze.

(25) Nice günler gizlenip görünmeden,  
Abdest bozmaya da çıkmadan<sup>1</sup>.

94 (1) Kalıp yer altında bir hayli zaman,  
Halka yayıldı onun öldüğü şüphesi.

Görünmez halka nice zaman geçti,  
Onun varlığını yokluğunu halk unuttu.

Ki korka korka çıktı dışarıya,  
Gelir deyip hanın adamı benim yanıma.

Olup en sonunda aşikâr,  
Müderris yaptılar bu ülkeye.

(9) Bu molladan yayıldı bütün molla  
Başka yoktu mollası hiçbir zaman.

Lütfetti Allah'ım, oldu donanım,  
Nesîmî risalesi oldu tamam.

Allah'ımdan ulaştı hak yolunun yardımı,  
Ulaştı bu risale çünkü sonuna kadar.

Nesîmî ruhundan da ulaştı yardım,  
Maksat yolunu etti bayındır.

(17) Hâli perişan, garip Eserî,  
Çalıştırıp kalemi yaptı kâtiplik.

---

<sup>1</sup> Burada "okudu bu gazeli ağlayarak o şah" denilerek bir gazel verilir. Fakat bu gazel burada hiçbir şekilde ekleşmediği için alınmadı.

Kudretli örten bağışlayanın yardımıyla,  
Tamamlandı bu nüsha her bölümle.

Hata olsa sonunda çok ya da az.  
Sitem etme gel otur, sessiz.

Yanlış oldu deyip etme arkam sıra,  
Lütfedip örtün ayıp ayağımı.

(25) Sonbahar ayı, koyun yılında,  
Tamam oldu Eserî'nin elinde.

Yüz seksen sekiz tarihinde idi,  
Koyup bin üstüne yok şüphe bu sözde.

95 (1) Eseri elinde oldu kitabet,  
Olup kötü arasında bu tamam.

Kısacası benden ki kalacak yadigarı,  
Okuyunca yine de sevgili dosttu.

Benim ömrümün tamamı arzu korkusunda,  
Dostlardan umudum çok duada.

Yapmıştır bazı sözlerini manzume,  
Umut edip yok olan ismi Esirî.

(9) Bilir bilmez sözü söyledim malum,  
Bağışla günahlarımı en çok bilen.

Dostlar bu gazele ağlayınız,  
Övgüler söyleyip Allah'a, ağlayınız.

İşte o ki âlemi süsleyen güneş,  
Muhammet Mustafa'ya ağlayınız.

Bu savaşları görmeden fani olmuş,  
Allah'ın arslanı Ali'ye ağlayınız.

- (17) Eziyet ve zulüm ile şehadete erişmiş,  
Kerbela'nın Hüseyin'ine ağlayınız.

Evlatlar acısını görmeden ölen dağ,  
Ki o peygamberler tacına ağlayınız.

Kara günleri görmüş o kaç ay,  
Esirî düşkününe ağlayınız.

Muharrem ayında yas tutup,  
Dua ile meşgul olana ağlayınız.

- (25) O yerlerin azasını gençleştirip,  
Ki ta ceza gününe ağlayınız.

Ölüm acısını gördü nice yiğitler,  
Dua edip onları hatırlayınız.  
Kurtulmaz bu Emir dünyada gamdan,  
Kara bahtlı Neseb'e ağlayınız.

- 96 (1) İbret Alın, ey millet, cihandan herkes gitti,  
Ki dünyaya geldi hep arzuyla gitti.  
Gerçek kulları ahiret araçlarını yaptı.  
İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.

- O Hazreti Âdem'e getirdi ne belalar,  
Havva başına verdi ne zahmet ne eziyetler,  
Gör Nuh'a verdi ne zulüm günah sahipleri,  
(9) İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
İyi bilin dostlar ki sıra size geldi,

Circis ile Şeys idi peygamberler ileri geleni,  
İdris idi dünyada insanoğlunun bilgini,  
Lokman Hekim idi halkın âlimi,  
İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.

- (17) Yahya ve Zekeriya'yı şehit etti kâfirler,  
Eyüp'ün bedenine geldi Allah'ın verdiği yara,  
Kalmadan bu dünyadan hepsi geçti büyük olarak,  
İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.

- Yakup ne zulümler görüp geçti bu dünyadan,  
Yusuf satılıp, gördü eziyetler bu ülkeden.  
İsa göğe gitti, kaçıp zamanın sahibinden,  
İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
(25) İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.

Salih hani, o hakani taştan nafîle yapan,  
Musa hani, o kuru asayı ağaç yapan,  
O Lut hani ümmete ciğer kanı yapan,  
İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.

- Davud'un elinde demir mum gibi idi,  
Süleyman'a bağlı yedi semaya kadar balıktı,  
(33) O şakıyan peygamber şahı dokuz felek idi,  
İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.

- 97 (1) Kaldı mı Halil, oğluna o etti kurban,  
Var mıdır Ali, Allah dedi kendine arslan,



Peygamberler ashabı hani o Ebūzer-i Selman,  
İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.

Akıllısın, Küfeli büyük imama bak,  
Aldanma hilekâr dünyaya, sakın,  
Dert ağzını hazırla, yolcu olanları sal,  
(9) İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.

O iyilik yolunu gösteren hani ki adı Hasan idi,  
O bakılacak incidir ki Veysel Karan idi,  
Ahmet Yesevî nerede ki velilerin öncüsü idi,  
İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.

Bıraktı dünya malını, o Hoca Ahrar,  
(17) Allah yolunun hükümdarı hani, o Envar Kasım,  
Şibli hani, Allah'a idi sırlarının yasağı,  
İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.

O şeyh Kebir yaptı şehitlik şerbetini tatlı,  
Mansur idi kanı salan deniz içine coşkun,  
Nakşibendî veli hani, baştaki şah idi,  
İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
(25) İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.

İskender idi kuvvetle âlemi yürüyüp alan,  
Rüstem hani, o âlemi kaplayan gürültü salan,  
Dünyanın kibirlisi olmayınız, ey yâr ile dost,

İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.

- Kaldı mı hiç dünyaca ünlü han ile hükümdar,  
Hasret ile gitti hep sultanların sultanı,  
(33) Yardımcı değildir mal ile çocuklar, hatunlar,  
İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.

- Ne yaptı vefa zaman peygamberine, haberciye,  
Acımadı o akıllı ve cahile, çocuğa,  
98 (1) İsmarlayınız zamanlarını ahireti isteyene,  
İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.

- Baba ve ananı, yakınını, akrabanı hatırla,  
Hem sevgili ve dost hani, o pir ile üstat,  
Cahillik ile etme aziz ömrünü perişan,  
İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.  
(9) Gayret et, kaza etme oruç namazını,  
Kalk, yarın sabah Allah'a arz et duanı,  
Geçirme amaçsız gece ve gündüz, kış ve yazını,  
İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.

- Umut edip tövbe et, yakarı tutuver,  
Bu fani dünya varını ve yoğunu unutupver,  
Yaklaşma bu dünyada uzaktan yetiniver,  
(17) İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.

Ey Andalıp geçti bu dünyadan her yiğit,  
Bir hile ile aldatıp hepsini yuttu kara toprak,  
Kalmaz doğru yolu gösteren olgun birisi yine de pır,  
İhtiyatlı olun, felek öncekileri ne yaptı,  
İyi bilin dostlar ki sıra size geldi.

BİTTİ  
Sene 1287

# SÖZLÜK

## A

**ā ünl.** *Ar. ve Far.* Ey, hey. 81, 86, 87, 88, 89

**aām ile hās** *bir. is. Ar.* İleri gelenler, halk. 50

**aāmu-hās** *bk.* aām ile hās. 87

**ābā** *is. Ar.* Babalar. 88

**ābāt** *sf. Far.* Tüm, tam; bayındır, kalkınmış, mamur; zararsız. 88, 94

**abdāl** *is. ve sf. Ar.* Derviş, evliya. 68, 69, 77

**abes** *sf. Ar.* Boş, amaçsız. 98

**ābıd** *sf. Ar.* İbadet, kulluk eden; tapınan. 87

**ābihayvān** *is. Far. + Ar.* Hayat veren su, bengi su. 49-64

**ābray** *is.* Otorite, saygı, şan, saygınlık, itibar. 66

**acal** *is. Ar.* Ecel, ömrün sonu. 81, 86

**acāp** *sf. Ar.* Çok tuhaf, anlaşılmaz; güzel. 45, 55

**acdahā** *is. Far.* Ejderha, büyük yılan. 53

**ā:cız** *sf. Ar.* Zayıf, güçsüz. 54

**aç-Açmak.** 47, 54, 61, 64, 65, 67, 73, 78

**açıl-ed. ç.** Açılmak. 77, 90

**ādam** *is. Ar.* İnsan, kişi. 56, 76, 80, 91, 93

**Ādam** *öz. is. Ar.* Hz. Adem. 64, 74, 96

**ādat** *is. Ar.* Adet, alışkanlık. 92

**adīm** *sf. Ar.* Yok olan. 74

**āftāb** *is. Far.* Güneş. 52

**afzāl** *is. Far.* Fazlalık, artıklık; üstünlük, iyilik, fazilet, erdem. 41, 71, 82

**āga** *is.* Ağabey, kardeş; yaşlı önder. 44, 45, 46, 56, 66, 90, 91

**āgaz** *is. Far.* Başlama. 41

**agdā** *is. Ar.* Düşmanlar. 52

**āgır-** Ağırılmak. 76

**agız** *is.* Ağız. 43, 47, 49, 60, 61, 65, 71, 86, 88

**aglem** *is. Ar.* En çok bilen. 95

**agzā** *is. Ar.* Organ, üye. 84

**agzam** *is. Ar.* Büyük. 74, 97

**āh ünl.** Ah, yazık. 46, 51, 53, 56, 63, 73

**ahānat** *is. Ar.* İhanet, hainlik. 43

**ahbāp** *is. Ar.* Dost, tanıdık. 96, 97, 98

**ahger** *is. Far.* Ateş koru, kızıl ateş. 52

**āhıpigān** *bir. is. Far.* Ağlayıp inleme. 46

**āhır** *zf. Ar.* En son, sonra, en sonunda. 44, 45, 48, 53, 54, 59, 75, 84, 86, 94

**āhıret** *is. Ar.* Ahiret, öbür dünya. 96

**ahmar** *sf. Ar.* Kırmızı, kızıl. 55

- Ahmet Yasavî** *is. Ar + T.* Türk tasavvuf edebiyatı ve Yesevîlik tarikatının kurucusudur. XII. yüzyılda yaşamıştır. 97
- ahrâr** *is. Ar.* Hür olanlar, köle ve esir olmayanlar. 97
- ahvâl** *is. Ar.* Durumlar, haller. 43, 65
- âhûn** *is. Far.* Büyük molla. 80, 92, 93
- ahzar** *sf. Ar.* Yeşil. 52
- âk** *is.* Ak, beyaz, kır. 47, 82
- akab** *is. Ar.* Arkası sıra, derhal. 94
- ak-Akmak**, geçmek. 59, 65, 93
- akâmat** *is. Ar.* Yaşayış, hayat, oturma. 78
- akâmet** *bk.* akâmat. 91
- akıl** *is. Ar.* Akıl, us. 71
- âkıl** *sf. Ar.* Akıllı. 97
- akız-Akıtmak**. 93
- akraba** *is. Ar.* Aralarında soy yakınlığı olanlar. 90
- âl (I)** *is. Ar.* Aile, evlat, sülale. 70
- âl (II)** *is. Ar.* Hile, oyun, tuzak. 48
- alâç** *is. Ar.* Çıkış, yol, çare. 59, 61
- alâla** *is. Ar.* Yukarı derece, büyüklük, şeref, şan. 49
- al-Almak**, kabul etmek, alıp gitmek. 43, 46, 48, 49, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 65, 69, 70, 73, 77, 78, 88, 89, 90, 92, 93, 97
- alâmat** *is. Ar.* İşaret, iz, belirti, ayırmak. 57, 78, 79
- alar** *zm.* Onlar. 44, 46, 47, 51, 52, 59, 64, 67, 75, 78, 79, 81, 93, 95
- âlav** *is.* Alev. 72
- âlda-Aldatmak**. 98
- aldan-dön.** ç. Aldanmak. 97
- aldı** *is.* Ön, ön taraf. 48, 50, 53, 54, 59, 60, 68, 88, 92
- ale** *zf. Ar.* Üst, üzere. 41, 52
- Alı** *öz. is. Ar.* Hz. Ali. Ebu Talib'in oğlu, Hz. Muhammed'in damadı ve amcazadesi. Dördüncü halife. 52, 81, 87, 88, 90, 95, 97
- alıs** *sf.* Uzak. 92, 93
- Allâ** *is. Ar.* Allah. 63
- alma** *is.* Elma. 77, 78
- almas** *is. Ar.* Elmas. 70
- altın** *is.* Altın. 68
- amân** *is. Ar.* Bağış, bağışlama. 53
- ân** *is. Ar.* Lahza, pek az bir zaman. 68, 71, 77, 81
- ana** *bk.* aña. 43, 64, 65, 67

- aña** *zm.* Ona. 50, 51, 55, 68, 69,71, 72, 75, 76, 79, 80, 84, 85, 89, 91, 92, 93
- anāyat** *is.* *Ar.* Lütuf, ihsan, iyilik. 77, 94
- ança** *zf.* Öyle, öylece. 80
- anda** *zf.* Orada, o zaman. 44, 54, 56, 58, 67, 68, 72, 73, 75, 77, 78, 79, 81, 82, 86, 92.
- andag** *bk.* andak. 90, 91
- āndek** *e.* O ana kadar. 43
- andak** *e.* Onun gibi, öylece, o şekilde. 53
- andalıp** *is.* *Ar.* Bülbül. 52
- Andalıp** *öz. is.* *Ar.* 18. Yüzyıl Türkmen şairi. 98
- andan soñ** *zf.* Ondan sonra. 41, 48, 50, 51, 52, 60, 63, 65, 67, 68, 79, 81, 87, 91
- andan** *zf.* Öylece, orada. 75, 92
- andeyin** *e.* Onun gibi. 69
- anı** *bk.* añı. 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54
- añı.** *zm.* Onu. 55, 56, 57, 58, 59, 61, 65, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 93
- anıñ çün** *e.* Onun için. 83
- anıñ üçin.** *bk.* anıñ çün. 88, 92
- anıñ** *zm.* Onun. 41, 42, 43, 44, 48, 50, 51, 53, 56, 58, 60, 61
- āñla**-Anlamak, sezmek. 42, 60, 69, 72, 78, 82, 85, 86
- anlar** *zm.* Onlar. 46, 50, 53, 92
- ansu** *is.* Adamlar, halayık. 42
- ant** *is.* Söz verme, yemin. 66, 67, 85
- anuñ** *bk.* anıñ. 60, 65, 68, 72, 76, 80, 82, 85, 88, 89, 94
- āpat** *is.* *Ar.* Büyük felaket, bela. 57
- āptāb** *bk.* āftāb. 95
- ār** *is.* *Ar.* Utanma. 85
- āra** *is.* Ara, mesafe, ilişki. 61, 89, 95
- ārā** *sf.* *Far.* Süsleyen, kaplayan, bezeyen. 42, 45
- araba** *is.* Araba. 54
- arāf** *is.* *Ar.* Adetler, usuller, itiyatlar. 79
- ārıf** *sf.* *Ar.* Bilen, bilgili, irfan sahibi. 87
- arış.** *bk.* arş. 56, 74
- ārız** *is.* *Ar.* Yüz, yanak. 55
- arka (I).** *is.* Sırt, arka. 58
- arka (II).** *is.* Arka, destek. 79
- armān** *is.* *Far.* Arzu, istek, hayal. 96
- arslan** *is.* Aslan. 97
- arş** *is.* *Ar.* Dokuzuncu gök, taht 55, 79, 80, 81
- ārt** *is.* Art, arka, arka taraf. 44

- arz** *is. Ar.* Sunma, gösterme, bildirme. 84, 89
- asā** *is. Ar.* Değnek, baston. 96
- as**-Asmak, idam etmek. 48, 50, 52, 54, 66, 78, 83, 84, 88
- āsı** *sf. Ar.* Günahkâr, ahlaksız. 41, 83
- asıl** *is. Ar.* Boy, soy, asıl, kök, esas, meğer, aslında. 71, 81, 87
- aslā** *zf. Ar.* Hiçbir zaman. 70, 74
- asmān** *is. Far.* Gök, gökyüzü. 52, 64, 81, 91
- ast** *is. Alt.* 58, 64, 80, 94
- asta** *zf. Yavaş, yavaşça.* 44
- aş** *is. Yemek.* 89
- aşāk** *is. Aşağı, alt kısım.* 73
- aşık** *is. Aşık, aşık kemiği.* 43
- āşık** *sf. Ar.* Âşık, tutkun. 43, 81, 87
- āšnā** *sf. Far.* Bildik, tanıdık. 54
- aşyā** *is. Ar.* Nesnelere, mevcut şeyler. 60
- āşyān** *is. Far.* Yuva, mesken, ev. 91
- āt** *is. Ad, isim.* 42, 43, 58, 65, 71, 97
- at** *is. At.* 56, 57, 58
- ata** *is. Baba, dede.* 60, 61, 62, 63, 65, 73, 75, 90, 91, 98
- ātaş** *is. Far.* Ateş, kızgınlık. 62
- ataşīn** *sf. Far.* Ateşli, ateşten, kızgın, alevli, canlı. 49, 82
- at**-Atmak, fırlatmak; koymak, bırakmak. 43, 50, 51, 54, 60, 78
- āvāra** *is. Far.* Serseri, başıboş. 59
- āvāz** *is. Far.* Ses, seda. 59
- āvla**-Avlamak. 65
- āvun**-Acı, sızı duymak. 76
- āy** *is. Ay, otuz günlük süre,* 41, 64, 94, 95
- ayak** *is. Ayak; son.* 48, 58, 71, 72, 79, 83, 88, 93
- ayān** *sf. Ar.* Belli, açık, meydanda, aşikâr. 74
- āyat** *is. Ar.* Ayet; alamet, nişan. 47, 74
- ay**-*bk.* ayt. 86, 89
- ayd** *is. Ar.* Ay. 81
- ayıp** *is. Ar.* Ayıp, suç, kabahat, kusur, leke. 94
- ayır**-Ayırmak, farklı tutmak. 47
- aylan**- Dönmek, gezmek, dolanmak, çevrilmek. 41, 59, 60, 92, 93
- ayn** *is. Ar.* Göz. 73, 74
- aynal-yagīn bir.** *is. Ar.* Gözüyle görmüş gibi, kati, kesin. 87
- ayralık** *is. Ayrılık.* 63
- ayrıl**-Ayrılmak, kopmak. 89, 90, 91
- āytım** *is. Yer, meydan, alan.* 75



**ayt**-Söylemek. 44, 48, 51, 56, 58, 59, 63,  
66, 67, 72, 75, 77, 78, 79, 82, 85,  
86, 87, 88, 89, 93, 95

**āz** *sf.* Az. 46, 71

**azā (I)**. *is. Ar.* Organlar, üyeler. 56, 95

**azā (II)**. *is. Ar.* Ağrı, sızı, can yakma,  
eziyet. 79

**āzāda** *sf. Far.* Hür, serbest. 88

**azāt** *is. Far.* Hür, serbest. 80

**āz**-Azmak, yoldan çıkmak. 76

**āzık** *is.* Azık, yiyecek. 61, 97

**azm** *is. Ar.* Kasıt, niyet, karar. 49

## B

**bā** *e. Far.* İle, ... li. 41, 45, 80, 89

**bāba** *is.* Büyükbaba, dede, ihtiyar adam.  
88

**bād** *is. Far.* Yel, rüzgâr. 56, 89

**bādam** *is. Far.* Badem. 49

**bādı-sabā** *is. Far. + Ar.* Doğudan esen  
hafif, hoş rüzgar. 45

**bāg (I)**. *is. Far.* Bağ, bahçe. 58, 59, 60,  
62

**bāg (II)**. *is.* Bağ, ip. 42, 44, 52

**Bagdat** *öz. is.* Bağdat. 77, 86

**bagd-ez** *zf. Ar.* Bundan sonra, bundan  
böyle. 84

**bağır** *is.* Bağır, ciğer, göğüs. 43, 45, 52,  
90, 91

**bāgıs** *sf. Ar.* Sebep olan, gönderen,  
bahane, sebep. 81

**bāgla**-Bağlamak. 42, 44, 83, 92

**bağt** *is. Far.* baht, talih, şans. 62, 95

**bagzı** *sf. Ar.* Birazı, bir kısmı, kimi. 51,  
71

**bahādar** *is. Far.* Cesur, yiğit. 58

**bahar** *is. Far.* Bahar, 70, 79

**baher** *bk.* bahr. 59

**bahr** *is. Ar.* Deniz; ölçü. 53, 57, 74, 97

**bahş** *is. Far.* Bağış, ihsan. 62

**bakā** *e.* –e doğru. 79

**bak**-Bakmak; gözetmek, göz kulak  
olmak. 50, 57, 58, 70, 73, 74, 75,  
88

**bāla** *is.* Çocuk, yavru. 62, 70, 95

**baleñ** *sf.* Sakat, aksak, topal. 93

**bāletāfet bir.** *is. Far. + Ar.* Güzellikle. 52

**bālıg** *sf. Ar.* Yetişen, cahil. 97

**bālık** *is.* Balık. 65

**bālıkçı** *is.* Balıkçı. 65, 66, 67

**bāp** *is. Ar.* Bölüm, kısım. 94

**bar**- Gitmek, varmak, ulaşmak. 47, 49,  
53, 59, 60, 65, 69, 71, 72, 77, 82,  
87, 88, 91, 92, 93

- bard** *is. Ar.* Soğuk. 70
- bār** *is.* Var, bütün, hep, tamamen, mevcut. 41, 42, 43, 51, 55, 59, 60, 63, 64, 66, 70, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 91, 92, 94, 97, 98
- barābar** *zf. Far.* Eşit, birlikte, bir arada. 67, 72
- bārça** *sf. Ar.* Bütün, hep. 41, 55, 58, 63, 75, 85, 86, 88, 92
- bārı** *zm.* Hepsi. 44, 59, 60, 68, 69, 76, 92, 96
- barmak** *is.* Parmak. 44, 60
- bāsafā** *is. Far. + Ar.* Huzur, kedersizlik, gönül saflığı. 52
- bas**-Basmak, ezmek, sıkmak, hapse atmak, üstüne çökmek, yıkmak, yenmek, boyun eğdirmek. 50, 75, 78, 83, 84
- başgın** *is.* Kalabalık. 63
- baş** *is.* Baş, kafa; başkan, reis. 42, 44, 49, 55, 56, 58, 60, 62, 67, 70, 72, 75, 76, 90, 96
- başga** *sf.* Başka, daha, daha fazla. 66
- başla**-Başlamak. 44, 72
- bat**-Batmak. 62
- bātıl** *sf. Ar.* Boş, beyhude, yalan. 85
- batır**- *et. ç.* Batırmak, banmak. 60
- batman** *is.* Bir ölçü birimi. 93
- bāzar** *is. Far.* Pazar, çarşı. 47, 78
- bāzī** *is. Far.* Oyun. 43
- be (I).** *bk.* bā. 41, 94
- be (II).** *ünl.* Şaşırma bildirir. 55
- bed** *sf. Far.* Fena, yaramaz, çirkin. 41, 54
- beden** *is.* Vücut, beden. 48, 55, 57
- bedhōy** *bk.* bedhū. 42
- bedhū** *bir. sf. Far.* Kötü huylu, huysuz, kötülük isteyen. 43
- beg** *is.* Bey. 76, 77, 85, 87, 88, 89, 91
- begāyat** *bir. sf. Ar.* Çok, pek, son derece, sonuna kadar. 71, 94
- behilleş-** Hayırseverlik, kötülüğü engelleme. 72
- bèhr** *bk.* bahr. 79
- bekit-** *bk.* berkit- 68
- bekle- (I).** Beklemek. 50, 54
- bekle- (II).** Kilitlemek, kapamak. 61
- belā** *is. Ar.* Gam, keder, afet, ceza, zor iş. 53, 56, 57, 60, 62, 65, 73, 81, 96
- belāgat** *is. Ar.* İyi, güzel söz söyleme. 57
- belent** *sf. Far.* Yüksek, yüce. 69, 73, 85
- belī** *e. Far.* Evet, peki, hayhay. 82
- belki** *zf.* Belki. 92
- bende** *is. Ar.* Kul, köle. 96
- benesfe** *is. Far.* Menekşe. 70

- benī ādam** *bir. is. Ar.* Ademoğulları, insanlar. 73
- beovnı kıdırı** *sf.* Kudretli. 94
- berāder** *is. Far.* Kardeş, dost. 53
- berāt** *is. Ar.* Rütbe, nişan, ferman; Şaban ayının on dördü. 74
- berbāt** *bir. sf. Far.* Perişan, harap, fena. 98
- berdār** *sf. Far.* Asılmış, idam edilmiş. 48, 50, 51, 80, 85
- bereket** *is. Ar.* Bereket, bolluk, zenginlik. 65
- berhak** *bir. is. Far.+Ar.* Doğruluk, hak üzere. 70, 80
- bēri** *zf.* Beri, bu yana. 60, 81
- bērīk** *is. Ar.* Berk, ışık, parıltı. 52
- berkit-et.** *ç.* Sıkılaştırmak, sağlamaştırmak. 61
- bernā** *sf. Far.* Genç, delikanlı, yiğit, 57
- berpā** *sf. Far.* Ayakta, ayak üzerinde, yıkılmamış. 90
- ber-**Vermek. 41, 46, 52, 53, 54, 58, 59, 60, 65, 71, 73, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 85, 89, 93, 96, 98
- berzeññi**.....?43
- bes** *zf. Far.* Yeter. 54
- beste** *is. Far.* Kapalı, bağlı, bitleştirilmiş. 74
- bēş** *sf.* Beş. 79
- bēş yüz** *sf.* Beş yüz. 82
- beşer** *bk.* bişer. 96
- beyābān** *is. Far.* Kır, çöl. 45
- beyān** *is. Ar.* Açıklama, bildirme. 60, 74, 75, 80, 85
- beyekbār** *is. T. + Far.* Büyükleme, büyük görünme. 48
- beyt** *is. Ar.* Mal, mülk, ev, oba. 75
- beytilharem** *bir. is. Ar.* Kâbe. 79
- beytil-hazān** *bir. is. Ar.* Hüzünler evi. Yusuf'u kaybeden Yakup'un çadırı; dünya. 64
- beytillā** *bir. is. Ar.* Allah'ın evi, Kâbe. 80
- bezm** *is. Far.* Eğlence meclisi. 62
- bırāder** *bk.* berāder. 98
- bībezāgat** *bir. sf. Far. + Ar.* Garip, yoksul, çaresiz. 94
- bībī** *is. Far.* Sayın bayan, hanım. 62
- bībinyāt** *bir. sf. Far.* Esassız, temelsiz. 86
- bīçere** *bir. sf. Far.* Zavallı, biçare, fakir, sefil. 45, 59
- bīdāt** *is. Ar.* Zulüm, işkence. 86
- bīder** *bir. sf. Far.* Boşuna, nafile, lüzumsuz. 96

- bīgam** *bir. sf. Far. + Ar.* Gamsız, kaygısız, dertsiz. 91
- bīgyas** *bir. sf. Far. + Ar.* Sınırsız, ölçüsüz. 41
- bīhed** *bir. sf. Far. + Ar.* Sınırsız, pek çok. 59, 68, 84
- bīkēr** *bir. sf. Far.* İşsiz, boş, faydasız, yararsız. 75
- bīkerān** *bir. sf. Far.* Sınırsız, sonsuz. 52
- bīl** *is.* Bel. 42, 44, 78
- bilbil** *is. Far.* Bülbül. 53, 55, 58, 89, 90, 91
- bile** *e.* İle, birlikte, beraber, bir arada. 45, 46, 50, 52, 55, 56, 58, 64, 66, 70, 80, 81, 83, 85, 96
- bilen** *e.* İle. 43, 48, 54, 63, 65, 72, 76, 80, 81, 86, 87, 88, 93
- bīm** *is. Far.* Korku. 83
- binā** *is. Ar.* Temel, bina, yapı, ev. 90
- bīnahāyat** *bir. sf. Far. + Ar.* Sınırsız, sonsuz, çok. 41, 47, 54, 59, 73, 83
- bīnēgeh** *bir. sf. Far.* Ansızın, vakitsiz. 43, 51, 59, 60, 65, 68, 72, 77, 93
- bīnēgēh** *bk.* Bīnēgeh. 85
- bīnşān** *bir. sf. Far.* Nişansız, işaretlessiz, iz bırakmadan. 91
- bīnovā** *bir. sf. Far.* Zavallı, fakir, çaresiz, muhtaç. 59
- binyāt** *is. Far.* Asıl, esas, temel. 54
- bir** *is. ve sf.* Herhangi bir; tek, yalnız. 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 51, 52, 54, 58, 59, 60, 61, 63, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 84, 90, 91, 92, 93, 98
- bir āz** *sf. Ar.* Az şey, biraz. 59
- birev** *is.* Kişi, insan. 80
- birge** *zf.* Birlikte, bir olup, bir güzelce. 45, 65, 66, 73, 88
- bīri** *zm.* Biri, birisi. 69, 70, 74, 77, 78, 84, 86, 91, 97, 98
- bīriyā** *bir. is. Far. + Ar.* Doğru, dürüst. 52
- birle** *e.* İle. 42, 44, 45, 48, 50, 51, 53, 59, 61, 63, 64, 65, 68, 71, 74, 75, 78, 79, 81, 84, 87, 91, 94
- birlen** *e.* İle, beraber. 43
- bīrinçe** *sf.* Bir nice, birçok. 42
- birnēçe** *bk.* birnîçe. 73
- birnîçe** *sf. ve zf.* Bazı, birkaç. 58, 59, 60, 68, 69, 71, 74, 75, 77, 86, 95
- biryān (I).** *sf.* Bir taraf, bir yan. 56
- biryān (II).** *is. Far.* Kebap. 90
- bīsabr** *bir. sf. Far. + Ar.* Sabırsız. 79

- bīsedā** *bir. sf. Far.* Sessiz. 62
- bīser** *bir. sf. Far.* Başsız. 90
- bīseru-sāmān** *tam. Far.* Perişan hâl. 45
- bisyr** *sf. Far.* Çok. 41, 45, 47, 54, 59, 83
- bīş** *zf. Far.* Artık, ziyade. 87, 94
- bīşek** *bir. sf. Far.+Ar.* Şüphesiz, kesinlikle. 72
- bişer** *is. Ar.* İnsan, beşer, insanoğlu. 46
- bītāp** *bir. sf. Far.* Bitkin, yorgun, halsiz. 58
- bitir-et.** *ç.* Bitirmek, yerine getirmek, tamamlamak. 69
- bit**-Yetişmek, ulaşmak. 88
- bīvuzū** *bir. sf. Far. + Ar.* Abdestsiz, kirli, göreneksiz. 89
- biz** *zm.* Biz. 45, 49, 55, 56, 57, 59, 61, 62, 63, 70, 71, 76, 78, 80, 82, 83, 90, 93
- bogaz** *is.* Boğaz. 83
- bol-** *yar.* Olmak, bulunmak. 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 97, 98
- bolgu** *is.* Bilgi, gerçek, gerekli, önemli. 52, 61
- bolsa** *zf.* İse. 41, 45, 82, 91, 94
- bostān** *is. Far.* Bahçe. 52, 62
- boy** *is.* Boy. 68
- boyal-ed.** *ç.* Boyanmak. 55
- bū** *sf.* Bu. 42, 43, 44, 45, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98
- Bübekr** *bk.* Ebübekr. 52
- bugday** *is.* Buğday, 66, 99
- bul** *sf.* Bu. 56, 57, 62, 63, 64, 79
- bula**-Bulamak, karıştırmak. 71
- būgün** *is.* Bugün. 52, 53
- bul**-Bulmak. 72
- būlar** *zm.* Bunlar. 59, 67, 77, 78, 82, 83
- bulut** *is.* Bulut. 91
- burunkı** *zm.* Birinci, ilk, önceki. 96, 97, 98
- bustān** *bk.* bostān. 52
- būt** *is. Far.* Put, güzel. 45
- buyruk** *is.* Emir, buyruk. 69.
- buyur**-Emretmek, buyurmak, ısmarlamak. 48, 50, 61, 70

**Büzer** öz. *is. Ar.* Ebüzer-i Selman. 97  
**buzurgvâr** *bir. sf. Far.* Büyük, ulu, saygıdeğer. 41  
**bük-** Bükmek, eğmek. 62  
**C**  
**cā** *is. Far.* Yer, mevki, mekan. 59  
**cā:hıl** *sf. Ar.* Cahil, bilgisiz. 86  
**cādı** *is. Far.* Büyücülük, sihirbazlık, büyü, sihir. 50  
**cādu** *bk. cādı.* 84  
**cahan** *is. Far.* Cihan, dünya, âlem. 42, 43, 53, 55, 62, 71, 73, 74, 80, 91, 96, 97, 98  
**cāhıl** *bk. cā:hıl.* 87  
**cām** *is. Far.* Cam, bardak, kadeh. 53, 80  
**cāma** *is. Far.* Giysi, libas. 88  
**cān** *is. Far.* Can, ruh. 46, 48, 49, 52, 53, 55, 58, 61, 62, 64, 66, 70, 71, 74, 80, 81, 86, 91, 93  
**cānān** *is. Far.* Sevgili, yâr. 81  
**cānāver** *bir. sf. Far.* Hayvan, canavar. 58  
**cānıp** *is. Ar.* Taraf, cihet, yan. 77  
**cān-sitān** *bir. sf. Far.* Ruh alıcı, can çıkarıcı. 49  
**car çıkar-dey.** Yalvarmak. 59  
**car çırlat-**Haber salmak. 75  
**cār** *is. Ar.* Komşu

**car** *is.* Haber, ilan. 59, 75  
**cavır** *sf. Ar.* Merhametsiz, acımasız, inatçı. 61  
**cāvıdān** *sf. Far.* Ebedi, sonrasız. 53  
**cāy** *is. Far.* Yer. 50, 69, 79  
**cebbār** *is. Ar.* Kuvvet ve kudret sahibi, Allah. 45  
**cebr** *is. Ar.* Zor, zorlama, azap, cefa, zulüm. 55, 64, 79  
**cedd** *is. Ar.* Ata, dede. 87  
**cedel** *is. Ar.* Tartışma, çekişme. 78, 85  
**cedīd** *sf. Ar.* Yeni, kullanılmamış. 70  
**cehd** *is. Ar.* Çalışma, heves, gayret. 59  
**cèht** *bk. cehd.* 98  
**cellāt** *is. Ar.* Eziyet eden, kesen; merhametsiz. 48, 50, 84, 86, 92  
**cemāgat** *is. Ar.* Cemaat, halk, insanlar. 76  
**cemāl** *is. Ar.* Yüz, yüz güzelliği. 42, 46, 65  
**cemg** *is. Ar.* Toplama, yığma. 63  
**cemīg** *bk. cemīg.* 88  
**cemīg** *sf. Ar.* Cümle, bütün, hep. 58  
**ceñ** *is. Far.* Cenk, savaş, kavga. 81  
**cenān** *is. Ar.* Kalp, yürek, gönül. 74  
**cennet** *is. Ar.* Cennet, uçmak. 58, 64, 79, 91

- cennettil mē'va** *is. Ar.* Sekiz cennetten biri, cennet evi. 85
- cepā** *is. Ar.* Eziyet, incitme. 27, 55, 62, 64, 90, 95, 96
- cepākēr** *bir. sf. Ar. + Far.* Cefa, eziyet çeken. 55
- cepbār.** *bk.* cebbār. 55, 76
- cerāhat** *is. Ar.* Yara. 57
- cerm** *is. Ar.* Kesme, parçalama; günah işleme. 73
- ceyhūn** *is.* Coşan, coşkun akan. 59
- cezā** *is. Ar.* Ceza, karşılık, azap. 54, 95
- cezbe** *is. Ar.* Kendinden geçme, heyecan. 43
- cidā** *sf. Far.* Ayrı, ayrı düşmüş, ayrılmış. 52, 62, 91
- cılavun** *is.* Dizgin, yular. 86
- cınāza** *is. Ar.* Cenaze. 89
- ciġer** *is. Far.* Ciğer, bağır; kader; sıkıntı. 63, 64, 70, 96
- ciġerhūn** *bir. sf. Far.* Ciğeri kanlı, çok acıklı. 72
- cinde** *is.* Paçavra, eski püskü giyim eşyası. 73
- Circīs** *öz. is. Ar.* İsa peygamberden üç asır sonra yaşamış bir peygamber olarak bilinir. Dinine davet ettiği milleti tarafından yetmiş kez öldürüldüğü halde tekrar dirildiğine inanılır. 96
- cism** *is. Ar.* Beden, gövde, madde. 74, 88, 89
- cōş-**Coşmak, çok güçlü akmak. 58, 97
- covāp** *is. Ar.* Yanıt, cevap. 46
- cövr** *is. Ar.* Haksızlık, eziyet, zulüm sitem. 95
- cudā** *bk.* cıdā. 63, 64
- cumga** *is. Ar.* Cuma. 57, 82
- cücek** *is.* Cüce. 68, 69
- cüft** *sf. Far.* İkili, eşi olan, tek olmayan. 82
- cümle** *is. Ar.* Bütün, hep. 41, 43, 59, 74, 76, 81, 84, 85, 88, 92, 94
- cüstecū** *bir. is. Far.* Arayıp sorma, araştırma. 79
- cūy** *is. Far.* Akarsu, nehir, ırmak. 69, 92
- cüyibār** *bir. is. Far.* Çay, dere, ırmak, akarsu. 90

## Ç

- çāġır-** Çağırarak, davet etmek. 61
- çak-** Çatmak, iğnelemek, serzenişte bulunmak. 43
- çak** *is.* Ölçü, zaman, niyet. 92

**çal**-Başını kesmek, çarpmak, sürmek, vurmak. 43, 55, 80, 81, 92

**çap**-Koşmak. 76

**çār** *is. Far.* Dört. 75

**çarh** *is. Far.* Çark, felek, gök, dönen, devreden. 43, 59, 96, 97, 98

**çāriyār** *bir. is. Far.* Dört dost. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali. 52

**çār mih** *bir. is. Far.* Çarmih, darağacı. 84

**çāş**-Şaşmak, altüst olmak. 71

**çēk et**-*bir. f. Far. + T.* Parçalamak. 88

**çēk** *is. Far.* Parça, yırtık. 64

**çek**-Çekmek, götürmek, geçirmek. 74, 84

**çēki-girībān** *dey. Far.* Yaka yırtma, çok üzülme. 64

**çemen** *is. Far.* Çimenlik, çemen, buket. 45, 51

**çen** *is.* Tasavvur, tahmin, zan. 61

**çendān** *bk.* çenden. 92

**çenden** *zf. Far.* Ara sıra, bazen, o kadar. 70, 90

**çerāg** *is. Far.* Fitol, mum. 55

**çerāvān** *is. Far.* Etrafi aydınlatma, şenlik. 71

**çēre** *is. Far.* Çare, yol, yardım. 60

**çeşm** *is. Far.* Göz. 49, 64, 90

**çıkar**- Çıkarmak. 65, 77, 78, 85

**çık**- Çıkmak, yükselmek, ortaya çıkmak. 46, 54, 57, 61, 64, 65, 71, 75, 80, 85, 86, 90, 93, 94

**çın** *is.* Hakikat, gerçek, doğru. 96

**çınār** *is. Far.* Çınar. 68

**çırāg** *is. Far.* Fitol, kandil, mum. 57, 62

**çırlat**- Ağlamak, akmak, söylemek; kesmek. 54, 78

**çiltēn** *öz. is. Far.* Kırklar, Kırk Pîrlē. 42,44, 45, 46

**çoh** *sf. bk.* çok. 43

**çok** *sf.* Çok. 70

**çöl** *is.* Çöl. 56, 73, 77, 90

**çöple**- Toplamak, yığmak. 70

**çü bağ.** *Far. bk.* çün. 46, 84

**çüfle**- Okumak, dua etmek. 70

**çün:** *bağ. Far.* Çünkü, nasıl, nice, gibi. 42, 45, 50, 51, 54, 56, 58, 67, 72, 73, 74, 76, 80, 82, 84, 85, 87, 90, 94

**çünīn** *e. Far.* Böyle, öylece. 51

**çünki** *bağ. Far.* Çünkü, şundan dolayı ki, zira. 68, 81, 87

## D

**dāban** *is.* Taban, ayak. 84, 86



- dāg (I).** *is.* Dağ. 77, 80, 81, 90, 95
- dāg (II).** *is. Far.* Yara, büyük üzüntü. 76, 89, 90, 95
- dağı** *bağ.* Bile, de, da, 81
- dāgla**-Dağlamak. 43
- dahān** *is. Far.* Ağız. 74
- dak**-Takmak. 53
- dāmān** *is. Far.* Etek. 73
- dāmāt** *is. Far.* Güveyi. 52
- dāmen** *is. Far.* Etek. 52
- dañ** *is.* Tan, tan yeri, şafak. 76
- dār** *is. Far.* İdam mahkumlarını asmak için dikilen direk. 48, 49, 50, 51, 52, 66, 78, 83, 84
- daragt** *is. Far.* Ağaç. 68
- dārū** *is. Far.* İlaç. 81
- daş** *is.* Dış, etraf, kenar. 69, 94
- daşa**-Taşımak. 75
- dāt** *is. Far.* Bağırma, çılgılık, feryat. 82, 85, 86
- Dāvud** *öz. is. Far.* İsrailoğullarının peygamberi ve bir hükümdarıdır. Dört semavi kitaptan biri olan Zebur ona indirilmiştir. Sesinin güzelliği ile meşhurdur. 64, 96
- dāyı** *is.* Dayı; yiğit, cesur. 87
- dāyım** *zf. Ar.* Daima, her zaman. 53
- dayra** *is. Ar.* Dış, etraf, çevre. 80
- defter** *is. Ar.* Dikilmiş kağıt mecmuası. 74
- deg**-Değmek, dokunmak, çarpmak, vurmak. 43, 51, 76
- degil** *is.* Değil. 82, 87
- dehlīz** *is. Far.* Üstü kapalı dar, uzun geçit, koridor. 69
- dehr** *is. Ar.* Dünya, zaman, devir. 74, 97
- dek** *e.* Gibi, kadar, benzer. 43, 45, 50, 52, 56, 57, 60, 64, 67, 71, 73, 86, 89, 90, 91, 93, 96
- dem al-bir.** *f. Far.+T.* Soluk almak. 78
- dem** *is. Far.* Soluk, nefes, an, zaman. 41, 45, 46, 48, 56, 67, 71, 76, 85
- dem-ā-dem** *zf. Far.* Her vakit, sık sık. 56
- demāg** *is. Ar.* Beyin, akıl, şuur. 62
- dem-be-dem** *bir. zf. Far.* Vakit vakit, her zaman. 49, 63, 79
- demir** *is.* Demir. 96
- deñ** *sf. Far.* Denk, aynı, bir. 63
- deñī** *sf. Ar.* Alçak, rezil, soysuz. 43
- deñiz** *is.* Deniz. 54, 59, 62, 65, 80
- depe** *is.* Tepe, yığın. 44, 86
- derek** *e.* Karşılık, yerine. 45
- dergaraz** *bir. zf. Far. + Ar.* Maksatta, amaçlı. 82

- derger'e** *bir. sf. Far.* Malum, bilinen, belli. 56
- deri** *is. Far.* Deri, 87, 88
- derkār** *bir. sf. Far.* Lüzumlu, gerekli, faydalı. 80
- der-kenār** *zf. Far. + Ar.* Kenar yazısı. 70
- dermān** *is. Far.* İlaç, deva, çare. 45, 61, 81
- dermānda** *sf. Far.* Çaresiz, aciz. 88
- dert** *is. Far.* Hastalık, dert, acı, ıztırap. 45, 55, 56, 57, 58, 63, 81
- dervāza** *bk. derveze.* 83
- derveze** *is. Far.* Kapı, kale kapısı, şehir kapısı. 66, 84, 85, 88
- deryā** *is. Far.* Irmak, deniz, nehir. 59, 80, 90
- destān** *is. Far.* Hikāye, kıssa. 85
- destgār** *bir. sf. Far.* Elinden tutan, yardımcı. 51
- destigār** *bk. destgār.* 97
- dešt** *is. Far.* Bozkır, çöl. 45, 90
- dey** *e. Gibi.* 64, 89, 92
- deyin** *e. Gibi, kadar.* 72
- dık**-Tıkmak, yerleştirmek, koymak. 78, 84
- dırnak** *is. Far.* Tırnak. 76
- dīdār** *is. Far.* Yüz, çehre, cemel. 45, 85
- dīde** *is. Far.* Göz. 56, 57, 90, 91
- dīger** *sf. Far.* Diğer, başka, öteki. 79
- dikle**-Dikmek, kaldırmak. 75
- dil** *is. Far.* Gönül, yürek, kalp. 45, 52, 73, 88
- döldur**- *et.ç.* Doldurmak. 87, 88
- dilefkār** *bir. sf. Far.* Yüreği yaralı, gönlü kaygılı. 58
- dilnavāz** *bir. sf. Far.* Gönül okşayan. 73
- dilsūz** *bir. sf. Far.* Gönül yakan, yürek yakıcı. 64
- dilteñ** *bir. sf. Far.* Yüreği dar, kederli, sıkıntılı. 93
- dīn** *is. Ar.* Din, Allah'a inanma. 52, 83
- dīñle**-Dinlemek, işitmek, kulak vermek. 74, 86
- dirgār** *bk. derkār.* 80
- dīvāna** *is. Far.* Divane, aşık. 47, 66, 68, 69, 71, 77, 82
- diyār** *is. Ar.* Memleket, ülke. 94
- diy**-Demek, söylemek. 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 78, 79, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 97
- diygeç** *zf. Deyince.* 41

- diyme** *sf.* Olduğundan farklı, kötü. 91
- dōdak** *is.* Dudak. 49
- dogā** *is.* *Ar.* Dua. 42, 59, 61, 73, 78, 95
- dogan** *is.* Kardeş, birader, dost, ahbap. 66, 75
- dogrı** *e.* Doğru, karşı yönünce. 86
- dohtar** *is.* *Far.* Kız. 63, 64
- dokuz** *sf.* Dokuz. 96
- dōl**-Dolmak. 65, 90
- dōst** *is.* *Far.* Dost, arkadaş, Allah. 45, 55, 56, 57, 58, 63, 81
- dovā** *is.* *Ar.* İlaç, çare, tedbir. 45, 75
- dovzah** *is.* *Far.* Cehennem. 86
- doy**-Doymak. 43, 93
- dök**-Dökmek. 54, 64, 66, 72
- dökül**- Dökülmek, serpilmek, saçılmak. 62, 70
- dōrt** *sf.* Dört. 81
- dövlet** *is.* *Ar.* Devlet. 75, 76
- dövr** *is.* *Ar.* Dönme, devir. 46, 56, 76
- dövrān** *is.* *Ar.* Dünya, zaman, felek, talih. 52, 90
- dövür** *is.* *Ar.* Devir, zaman, çağ. 74, 79, 90
- dūçār** *sf.* *Far.* Uğramış, düşmüş, yakalanmış. 90
- dur**- Durmak, bulunmak, olmak. 50, 66, 69, 71, 76, 77, 86, 92, 96
- durud** *is.* *Far.* Selam, dua, metih. 41
- duşmān** *is.* *Far.* Düşman. 57
- duşmen** *bk.* duşmān. 80
- dükān** *is.* *Far.* Dükkan, yer, oda. 74
- düldül** *is.* *Ar.* Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye verdiği kır at. 53, 58, 70, 81
- dünyē** *is.* *Ar.* 42, 52, 53, 61, 63, 70, 76, 79, 80, 81, 89, 90, 91, 95, 98
- dürli** *sf.* Türlü, çeşitli. 82
- dürr** *is.* *Ar.* İnci. 49, 52, 57, 90, 97
- düş**-Düşmek, inmek, gelmek, çıkmak, birine kalmak. 51, 53, 61, 62, 72, 80, 87, 91, 94
- düyp** *is.* Dip, temel. 62
- düyş** *is.* Düş, rüya. 68
- düz** *is.* Ova, yazı. 77
- düzen**- *dön.* ç. Dizmek, kurmak, toplanmak. 75

## E

**ē** *bk.* ā. 89

**eāde** *bk.* egāda. 83

**ebcet** *is.* *Ar.* Arap harflerinin diziliş sırası ve bütünü. 67

**ebter** *sf.* *Ar.* Faydasız. 57

- ebyāt** *is. Ar.* Beyitler, manzum sözler. 52, 79, 89
- Ebübekr** *is. Ar.* Dört büyük halifenin birincisi, Hz. Ebubekir. 89
- ecdāt** *is. Ar.* Dedeler, atalar. 88
- edep** *is. Ar.* İyi terbiye, usluluk, zariflik. 44, 71
- efgāl** *is. Ar.* İşler, ameller, niyetler. 54
- efgān** *is. Far.* Haykırma, inleme, bağrışma. 64
- efgār** *sf. Far.* Yaralı, sakat, kötürüm. 45, 55
- efsāna** *is. Far.* Asılsız söz, dillere düşmüş, meşhur olan hadise. 61, 66
- egāda** *is. Ar.* İade, geri gönderme, karşılık yapma. 67, 86
- egē** *is.* Yaradan, Allah. 66, 67, 77
- ēgē** *zf.* Uyanık, ihtiyatlı. 96, 97, 98
- ēgēh** *sf. Far.* Bilgili, haberli, uyanık. 89
- eger** *bağ. Far.* Eğer, şayet. 43, 46, 47, 48, 53, 59, 61, 66, 67, 75, 79, 83, 90, 93
- egin** *is.* Sırt, arka. 76
- ehānat** *is. Ar.* Haksızlık, hainlik, kötülük. 83
- ehil** *sf. Ar.* Sahip, malik, usta. 47, 49, 56, 57, 61, 64, 70, 79, 81, 85, 96
- ehli-cān** *tam. Ar.* Can, ruh sahipleri. 52
- èht** *is. Ar.* Söz verme, ant, yemin. 67, 88
- èhtimāl** *is. Ar.* İhtimal, olasılık. 82
- ejmag** *is. Ar.* En toplu, çok birikmiş, biriken
- ekber** *sf. Ar.* En büyük. 55
- eken** *ek f.* İmiş. 76
- eknik** *is.* Ekinlik. 73
- ekrem** *sf. Ar.* Çok şeref sahibi, pek cömert. 87
- el** *is.* El. 60, 69, 95, 96
- elbetde** *zf. Ar.* Elbette. 42, 48, 83
- elem ārā** *bir. sf. Ar. + Far.* Ālemi, dünyayı süsleyen. 42, 45
- elem** *bk.* ělem. 79
- elem** *is. Ar.* Acı, üzüntü, dert, keder. 43
- ēlem** *is. Ar.* Ālem, dünya, cihan. 41, 53, 55, 56, 58, 61, 79, 80, 83, 85, 90, 95, 96, 97
- elfāz** *is. Ar.* Kelimeler, sözler. 47, 79
- elfāzı-küfr** *tam. Ar.* Küfürlü sözler. 47
- elfāzı-küfür** *bk.* elfāzı-küfr. 73
- elif** *is. Ar.* Arap alfabesinin ilk harfinin adı. 67
- elkussa** *zf. Ar.* Sözün kısası, kısaca. 51, 75
- eltāf** *is. Ar.* Lütüflar, iyilikler. 52

- elti** *is.* Ruhanilerin ailelerine hürmet için söyledikleri söz. 73
- elt-İletmek,** götürmek, yanına yaklaştırmak. 48, 72, 83, 89
- elvedāg** *ünl. Ar.* “Allaha emanet olun” anlamında bir söz. 63
- emekle**-Emeklemek. 65
- emîr** *is. Ar.* Bir kavmin, bir şehrin başı, beyi. 86, 89
- emir** *is. Ar.* Emir, buyruk. 41, 50, 51, 66, 78, 83, 85
- Emîr Kel** *öz. is. Ar. + Far.* Emir Kel. 65, 85, 89, 95
- emmā** *bağ. Ar.* Ama, fakat, lakin. 41, 82, 93
- enân** *is.* Dizgin, atın yuları. 87
- enâyat** *is. Ar.* Lütuflar, ihsanlar, iyilikler. 46, 49
- enbiyâ** *is. Ar.* Peygamberler, nebiler. 41, 79, 89, 95
- encâm** *is. Ar.* Şey, donanım, teçhizat. 62, 94
- encüm** *is. Ar.* Yıldızlar. 62
- ene** *is.* Ana, anne. 60, 61, 62, 64, 65, 72, 75, 90, 98
- eneden bol**-*dey.* Dünyaya gelmek. 60
- Enel** *öz. is.* Mansur’un kız evladı. 42, 43, 44, 46, 50, 51
- enel-hak** *cüm. Ar.* Hallacı Mansur’un söylediği “ben Hakk’ım” manasında meşhur söz. 47, 50, 51, 59, 60, 87
- enfās** *is. Ar.* Nefesler, soluklar. 49
- engām** *is. Far.* Şey, hediye, iyilik. 91, 92, 93
- eñil**-Eğilmek. 49
- ente** *zm. Ar.* Sen. 55
- entek** *zf.* Halen, şimdi, henüz. 45
- er** *is.* Koca, yiğit, mert. 43, 61, 95, 98
- erā (I).** *is. Ar.* Mıntıka, yer, bölge. 42, 57, 61, 64, 79, 90, 91, 97
- erā (II).** *bk. arā.* 95
- er**-Cevheri fiil. İmek. 41,45, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 66, 68, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 84, 85, 87, 88, 89, 91, 92, 94, 96, 97
- eren** *is.* Ermiş, evliya, veli. 55, 56, 57, 58, 97
- erik** *is.* Köşk, kale, köşkün içi. 92, 93
- erk** *is.* Metanet, sükunet, irade, kudret, istek. 89, 91
- erken (I).** *bk. eken.* 60, 89
- erken (II).** *zf.* Erken, önce. 50
- erte** *is.* Sonradan gelen zaman, yarın, ertesi gün. 61, 76

- erzu** *is. Far.* Arzu, istek, dilek. 41
- esb** *is. Far.* At, beygir. 58
- esbāp** *is. Ar.* Sebepler, gerekli şeyler. 96
- esed-ullah** *tam. Ar.* Allah'ın arslanı. Hz. Ali. 57
- eser** *is. Ar.* Nişan, iz, belirti. 43
- Eserī** *öz. is. Ar.* Eserī. 94
- eshāb** *is. Ar.* Peygamberi gören ve onunla sohbet eden kimseler. 41, 52, 97
- esīr** *is. Ar.* Esir, kul, köle. 49
- esrār** *is. Ar.* Sırlar. 58, 97
- eşek** *is.* Eşek, merkep. 75
- eşgāl** *is. Ar.* İşler, güçler. 42
- ēşgēr** *bk. ēşigēr.* 71, 94
- ēşigēr** *sf. Far.* Belli, açık, meydanda. 53
- eşit-İşitmek**, duymak. 43, 47, 48, 59, 60, 63, 67, 70, 71, 73, 75, 82, 83, 85, 93
- eşyā** *is. Ar.* Nesnelere, mevcut olan şeyler. 41
- etkīyā** *is. Ar.* Günah, haram işlemeyen, dine bağlı olanlar. 41
- et-yar.** Etmek, olmak, yapmak, eylemek. 44, 48, 49, 50, 52, 55, 56, 60, 61, 63, 67,68,69,72, 76, 77, 78 80, 81, 84, 85, 88, 89, 90, 91, 93, 96, 97, 98
- ey ünl.** Ey, hey. 46, 49,50,52,53, 58,61,62,63,66,70,71, 73, 74, 78,82, 84,85, 86, 87, 93, 96, 97, 98
- ey, vāy ünl.** *Far.* Eyvah, yazık. 71
- eyā ünl.** *Ar. + Far.* Ey, hey. 45, 51, 66, 79
- eyer** *is.* Eyer. 58
- eygē** *bk. Egē.* 41, 94
- eyle-** *bk. et-* Yapmak, etmek, eylemek. 44, 46, 47, 49, 53, 58, 59, 61, 64, 68, 70, 71, 73, 74, 77, 78, 79, 80, 83, 85, 86, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 97
- eyle** *sf.* Öyle. 89
- Eyyüp** *öz. is. Ar.* İsrailoğulları peygamberlerindedir. Sabır timsali olarak gösterilir. 96
- ez e.** *Far.-* "den, dan" manasına gelir. 56
- ezberā** *bir. is. Far.* Sebep, neden, şu nedenle. 79
- ezdād** *is. Ar.* Karşı olan şeyler, karşıtlar. 86
- ezel** *is. Ar.* Geçmiş zaman, öncesizlik. 42, 63, 70, 79, 86
- ezīz** *sf. Ar.* Sevgili, muhterem, saygılı. 48, 55, 98

## F

- fahş** *sf. Ar.* Aşırı, pek çok. 43
- fakīh** *is. Ar.* Fıkıh bilgini. 87, 89
- fānı** *sf. Ar.* Ölümlü, geçici. 70
- fāşih** *sf. Far.* Ölçüyü aşan, aşırı, çok fazla. 43
- Fātuha** *öz. is. Ar.* Kur'an'ın ilk suresi. 59
- Fatma** *öz. is. Ar.* Peygamberimizin kızının adı. Hz. Ali ile evlenmiştir. Yüzü pek beyaz olduğu için Zehra lakabıyla anılmıştır. Hz. Fatma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile Hz. Muhammed'e ehl-i beyt veya āl-i ābā denir. Fatmanın Peygamberimizin ölümünden sonra yüzünün güldüğü hiç görülmemiştir. 79
- fecī** *sf. Ar.* Elem, ızdırıp veren, acıklı, korkunç. 72
- ferīb** *sf. Far.* Hile, desise. 97
- ferş** *is. Ar.* Yeryüzü, kır, sahra. 74
- fesāhat** *is. Ar.* Güzel ve açık konuşma. 49
- fetā** *sf. Ar.* Genç, yiğit, mert. 53
- figān** *bk.* pıgān. 45
- fil-fövr** *bir. zf. Ar.* Aceleyle, hemen, derhal. 46

- filhāl** *bir. zf. Ar.* Bu anda, hemen, şimdi. 69
- fitret** *is. Ar.* Yaratılış, tabiat, mizaç, huy. 90
- fulat** *is. Far.* Sopa, değnek. 86

## G

- gabahat** *is. Ar.* Ayıp, kabahat, suç. 43
- gābak** *is.* Göz, göz kapağı. 49
- gābar**-Kabarmak, şişmek. 60, 61
- gaç**-Kaçmak, düşmek, kaybolmak, gitmek. 79, 93, 96
- gadam** *is.* Adım. 49
- gadīm** *sf. Ar.* Eski, önceki. 41
- gafr** *is. Ar.* Susuz çöl. 54
- gagşa**-Titremek. 55
- gāh** *zf. Far.* Ara sıra, kimi, bazen. 45
- gahar** *is. Ar.* Nefret, kırgınlık, öfke, kahretme. 67, 83
- galam** *is. Ar.* Kalem. 56, 79, 81
- galat** *is. Ar.* Yanlış, yalan. 94
- gāl**-Kalmak, bulunmak, geride kalmak. 43, 44, 46, 53, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 69, 73, 83, 84, 88, 90, 91, 92, 93, 95, 97, 98
- gam** *is. Ar.* Keder, tasa, kaygı, dert. 42, 45, 53, 56, 62, 63, 64, 65, 68, 78, 82, 85, 88, 96

- gamdide** *bir. sf. Ar.+Far.* Gam görmüş, kederli, tasalı. 46
- gamgîn** *bir. sf. Ar. + Far.* Gamlı, üzüntülü, kederli. 51
- gamlık** *bk.* gamgîn. 64
- gamza** *is. Ar.* Gamze, nazlı, keskin bakış. 46
- gamzede** *bir. sf. Ar. + Far.* Gamlı, tasalı. 57
- gân** *is. Kan.* 54, 55, 58, 63, 64, 70, 72, 90, 91, 93
- gâna** *zf.* Kana kana, doyuncaya kadar. 74, 88
- gânat**-Kanatmak. 76
- Ganbar** *öz. is. Ar.* Kanber. Hz. Ali'nin sadık, vefakâr kölesi. 53, 81
- gandil** *is. Ar.* Kandil. 56
- gâp** *is.* Kutu, kap, sandık, paket. 73
- gapı** *is.* Kapı. 61
- gâpıl** *sf. Ar.* Gafil, cahil, habersiz. 72
- gâpıllık** *is. Ar.* Gafillik, cahillik, bilgisizlik. 98
- gap**-Tutmak, yakalamak. 69
- gâr** *is. Ar.* Çukur, oyuk, mağara. 73
- gara** *is.* Kara, kötü, siyahlık, silüet, gölge. 61, 62, 64, 82, 88, 95, 98
- gara**-Bakmak. 43, 44, 45, 46, 48, 75, 77
- garavlık** *is.* Karanlık. 62
- garaz** *zf. Ar.* Sözüün kısası, kısacası, nihayet. 81, 95
- gargâb** *bir. sf. Ar. + Far.* Suya batan, batmış olan, boğulmuş. 58
- garrı** *sf.* Yaşlı, ihtiyar. 76
- garın** *is.* Karın. 60
- garındaş** *is.* Akraba. 98
- garîp** *sf. Ar.* Kimsesiz, zavallı. 64, 70, 90
- gark** *is. Ar.* Suya batma, boğulma. 54
- gâş** *is.* Kaş, karşı, ön. 47, 60, 61, 76, 83, 88, 92
- gaşa**-Kaşımak. 75
- gaşul**-*bk.* goşul- 88
- gatı** *sf.* Sert, sağlam, katı, iyice. 62
- gatıg** *zf. bk.* gatı. 93
- gatıgrâk.** *zf.* Daha sert, oldukça sert. 51
- gaygı** *is.* Kaygı, gam, keder, tasa. 91
- gaygu** *bk.* gaygı. 61, 90
- gayrı** *sf. Ar.* Ayrı, başka, bilinmedik. 84
- gayt**-Dönmek, düşmek, inmek, gitmek, çevirmek. 54, 59, 76, 85
- gazal** *is. Ar.* Divan edebiyatında beş ile on beş beyit arasında değişen, ilk beytinin dizeleri birbiriyle, sonraki beyitlerin ikinci dizeleri birinci beyitle uyaklı, genellikle lirik konularda yazılan nazım biçimi.



- 45, 54, 62, 63, 70, 72, 73, 74, 78,  
80, 81, 85, 86, 89, 93, 95
- geç**-Geçmek, akmak, yol katetmek. 51,  
53
- geçir**- Affetmek, başışlamak. 72, 95
- geçür**-*bk.* geçir. 54
- göger**- Yetişmek, göğermek,  
yeşillenmek. 68
- gēh** *bk.* gāh. 73, 77
- gehī** *bk.* gāh. 46, 47, 64
- gēhi** *bk.* gāh. 73, 93
- gök** *is.* Gök. 53, 55, 79, 80, 81, 85
- gel**-Gelmek, verilmek, ulaşmak, uygun  
gelmek. 43, 44, 45, 47, 48, 53, 56,  
57, 59, 60, 62, 63, 64, 67, 68, 69,  
70, 71, 72, 73, 76, 77, 81, 83, 84,  
85, 86, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 96
- geltür**-*bk.* getir. 62, 69
- genc** *is.* *Far.* Değerli, zenginlik, hazine.  
59, 74, 81
- geñeş**- Danışmak. 61
- ger** *bağ.* *Far.* Eğer, şayet. 67, 72, 81, 89
- geran**-*ed.* ç. Bakılmak, ilgi gösterilmek.  
97
- gerçe** *bk.* gerçi. 74, 90
- gerçi** *zf.* *Far.* Her ne kadar, ise de. 75,  
79, 80
- gerdiş** *is.* *Far.* Dönüş, dönme, dolaşma.  
80
- gerdün** *is.* *Far.* Dönen, felek, dünya,  
talih, 51, 53, 59, 91
- gerek** *is.* Gerekli, gereklilik. 45, 52, 67,  
70, 84
- getir**-Getirmek, ulaştırmak. 62
- göyē** *zf.* *Far.* Sözde, sanki, gibi. 92
- gey**-Giymek. 64, 76, 73, 80
- gez**-Gezmek, dolaşmak. 42, 43, 65, 69,  
71, 80
- gezdır**-Dolaştırmak, sunmak. 46
- gıl (gol)** *is.* Kıl, ip. 83
- gılıç** *is.* Kılıç. 81
- gılık** *is.* Kişilik, huy, karakter. 65
- gıra** *is.* Kenar. 65
- gır**- Kırmak. 58
- gıs**- Sıkmak, basmak. 78, 83
- gış** *is.* Kış. 42, 65, 98
- gız** *is.* Kız. 42, 59, 60, 61, 62, 64, 65
- gızar**-Kızarmak, kırmızılaşmak. 47, 72
- gızıl** *sf.* Kırmızı. 78
- gıbat** *is.* *Ar.* Gıybet, dedikodu. 48
- gıce** *is.* Gece. 42, 43, 50, 56, 62, 64, 65,  
68, 77, 83, 91, 98
- gıç** *zf.* Geç, geç vakit. 44, 93
- gıçe** *bk.* gıce. 44
- gıl**-Kılmak, yapmak. 66, 83

- girdāb** *is. Far.* Anafor, çevrinti, burgaç. 59
- gīr**-Girmek, başlamak. 44, 46, 59, 71, 92
- giribān** *is. Far.* Elbise yakası. 64
- giriftār** *sf. Far.* Tutulmuş, yakalanmış, esir, düşkün. 62
- giryān** *is. Far.* Ağlayıcı, ağlayan. 64
- gözgal**-Temas edilmek, değinilmek, açılmak. 78
- gizlen**-Gizlenmek, saklanmak. 93
- goç** *is.* Koç. 80
- gol** *is.* El, kol. 46, 51, 59, 69, 73, 77, 78, 89, 94
- gonak** *is.* Kir tozu. 76
- gon**-Konmak. 75, 76
- gop**-Kopmak, ortaya çıkmak, ayağa kalkmak. 46, 58
- gork**-Korkmak. 94
- goşul**-*ed. dön. ç.* Birleşmek, katılmak, karışmak. 42, 77
- gābı govseyn** Kâbe kovseyn. 73
- govl** *is. Ar.* Kavl, lakırdı, söz. 87
- goyber**-Bırakmak, salıvermek. 87
- goy**-Koymak, bırakmak, kurmak, getirmek, sunmak. 44, 47, 49, 50, 51, 53, 55, 65, 68, 70, 82, 83, 84, 89, 94
- goyun** *is.* Göğüsle giysi arası. 77, 78
- göç**-Göçmek, taşınmak. 79
- gök** *is.* Gök, gökyüzü. 55, 79, 80
- göküs** *bk.* gövüs. 64
- göm**-Gömmek, doldurmak. 78
- görgeç** *zf.* Görünce. 58, 85
- gör**-Görmek, anlamak, bilincine varmak. 42, 45, 46, 48, 49, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 82, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 94, 95, 96
- görün**-Görünmek. 93
- göter**-Kaldırmak, taşımak, yükseltmek, sabretmek, dayanmak. 46, 65, 72, 83, 89
- gövher** *is. Ar.* Elmas, inci. 53, 73, 74, 80
- gövüs** *is.* Göğüs. 76
- göz** *is.* Göz. 43, 44, 47, 49, 52, 62, 64, 70, 71, 73, 84, 88
- gözi tüş-** *dey.* Bağlanmak, ilgi göstermek. 43, 44, 72, 85
- gubār** *is. Ar.* Toz, toprak. 53
- guç**-Kucaklamak, sarmak. 88
- gudrat** *is. Ar.* Güç, kuvvet, mucize. 58, 59, 60, 81
- guduk** *is.* Kuyu. 81
- gul (gıl)** *is.* Halat, ip, urgan. 48
- gul** *is.* Kul, köle, 48, 58, 87
- gulak** *is.* Kulak. 71, 85

- gulan** *is.* Yaban eşegi. 73
- gulgula** *is. Ar.* Zelzele, gürültü, şamata, bağırişip çağırma. 55
- gultula** *bk.* gulgula. 97
- gultum** *is.* Yudum. 46
- gumān** *bk.* gümān. 51, 69
- gunça** *is. Far.* Gonca. 90
- gurbān** *is. Ar.* Kurban. 46, 71, 79, 80, 81, 96
- gurbat** *is. Ar.* Gurbet, gariplik. 79
- gurbet** *bk.* gurbat. 80
- gurt** *is.* Övme, övünme. 74
- gur-** Yapmak, kurmak, düzenlemek. 56
- gürt** *is.* Kurt. 73, 75, 76
- gūrug** *bk.* gūruk. 96
- gūruk** *sf.* Kuru, yavan, boş, nafile. 53
- gussa** *is. Ar.* Kaygı, tasa, üzüntü, keder. 73, 88
- guş** *is.* Kuş. 73, 75, 76
- gutlı** *sf.* Kutlu, mübarek. 71, 73
- gutul-Sağlığı** düzelmek, iyileşmek, kurtulmak. 95
- guvan-Gurur** duymak. 76
- guyyā** *sf. Far.* Söyleyen, söyleyici. 90
- gül** *is. Far.* Gül, çiçek. 49, 51, 52, 53, 55, 57, 58, 62, 74, 82, 90, 91
- gūlbun** *bir. is. Far.* Gül kökü, gül biten yer. 70
- gūlfām** *bir. sf. Far.* Gül renkli. 62
- gūlgūn** *bir. sf. Far.* Gül renkli. 52
- gūl-Gülmek.** 76, 82
- gūlşen** *bir. is. Far.* Gül bahçesi. 49, 55, 90
- gūlūstān** *bk.* gūlzār. 53, 90, 91
- gūlzār** *bir. is. Far.* Gül bahçesi. 53, 55, 85
- gūmān** *is. Far.* Şüphe, kuşku, zan. 94
- gūn** *is.* Gün. 41, 44, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 69, 75, 76, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 91, 93, 95
- gūñ** *sf.* Sağır ve dilsiz. 88
- gūndīz** *is.* Gündüz. 42, 50, 56, 64, 65, 77, 91, 98
- gūneh** *bk.* gūnēh. 83
- gūnēh** *is. Far.* Suç, günah, kabahat. 54
- gūneş** *is.* Güneş. 75

## H

- habar** *is. Ar.* Haber, bilgi. 43, 48, 65, 79
- habardār** *sf. Ar. + Far.* Haberli, bilgili. 58, 86
- habīb** *sf. Ar.* Sevgili, seven, dost. 66
- hacar** *is. Ar.* Kābe'nin duvarında bulunan ve cennetten geldiği rivayet olunan meşhur taş. 74

- hadīs** *is. Ar.* Peygamber sözü. 47, 83
- hak** *is. Ar.* Doğru, gerçek, hakikat, Allah. 50, 55, 58, 63, 67, 69, 72, 80, 84, 85, 86, 87, 89
- hākan** *is.* Hükümdar, padişah. 96
- hakda** *zf.* Hakkında, ilgili olarak, üzerine. 45
- hākūsār** *bir. sf. Far.* Hāli perişan, garip. 94
- hakikat** *is. Ar.* Gerçek, doğru, asıl. 45, 87, 89
- Hakk** *öz. is. Ar.* Allah. 41, 42
- hāl** *is. Ar.* Durum, vaziyet. 50, 55, 58, 65, 68, 72, 79, 80, 87, 88
- Halap** *öz. is.* Halep. 59, 78, 85
- hālat** *is. Ar.* Zaman, durum, hāl. 51, 63, 71, 72
- halāyık** *is. Ar.* İnsanlar, yaratılmışlar, halk, köle. 66, 79, 83
- hālūk** *sf. Ar.* Yaratıcı, Allah. 55, 83, 85
- hālī** *sf. Ar.* Tenha, boş, sahipsiz. 42, 52, 75
- Halīl** *sf. Ar.* Dost, Hz. İbrahim'in lakabı. 64, 79, 97
- halk** *is. Ar.* Halk. 41, 56, 61, 88, 96
- halka** *is. Ar.* Halka, çember, düğüm. 84
- hallāk** *bk.* Hālūk. 41
- hām** *sf. Far.* Boş, nafile, beyhude. 44, 79
- hāma** *is. Far.* Kalem. 94
- hamd** *is. Ar.* Allah'a olan şükran duygularını bildirme. 67
- hāmūl** *sf. Ar.* Hamile, gebe. 60
- hāmī** *sf. Ar.* Koruyan, koruyucu. 57
- hān** *is. Far.* Hükümdar, hakan. 47, 48, 54, 66, 75, 82, 84, 88, 89, 91, 92, 94, 97
- hāna** *is. Far.* Ev, yer, hane. 81
- hancar** *is. Ar.* Hançer. 50, 55
- handān** *sf. Ar.* Gülen, gülücü, sevinçli. 90
- hanı** *bk.* kanı. 96, 97
- hānım** *is.* Bayan, hanım. 62
- hannas** *is. Ar.* Şeytan. 50
- hār** *is. Far.* Diken. 57, 90
- haram** *sf. Ar.* Haram. 71
- haraz** *is.* Değirmen. 92
- harem** *is. Ar.* Herkesin girmesine izin verilmeyen kutsal yer, oda. 49, 57
- hārcī** *sf. Ar.* Dışarıya mensup. Vaktiyle Hz. Ali'ye isyan eden cemaat fertlerinden her biri. 56
- Hasan** *öz. is. Ar.* Hz. Hasan. Hz. Ali'nin büyük oğlu, Hz. Muhammed'in torunudur. 90, 97
- hāsı- aām** *bk.* aām ile hās. 76, 83

- hāsıl** *sf. Ar.* Husüle gelen, olan, çıkan, biten. 90
- hasm** *is. Ar.* Düşman, muhalif, karşı taraf. 87
- hasrat** *bk.* hasret. 63
- hasret** *is. Ar.* Üzüntü, keder, zahmet, özleyiş. 58, 63, 70, 97
- hasta** *is. Far.* Hasta. 45
- Hāşamī** *öz. is. Ar.* Üsküdarlı Seyyit Mustafa Haşim. Celveti tarikatı şubelerinden biri. Melamiliğe girdiği için adına nisbet edilen Hāşamiyye'yi Bayramiyye şubesinden sayanlar da vardır. 75
- hat** *is. Ar.* Mektup, yazı. 67
- hatā** *is. Ar.* Yanlış, günah, hata. 45, 48, 80, 88, 89, 94, 96
- hātām** *sf. Ar.* Çok cömert. 56
- hatar** *is. Ar.* Saf. Dizi, sıra, katar. 92
- hātım** *is. Ar.* Hitama erdirme, bitirme. 89
- hātın** *is. Ar.* Hatun, kadın. 61, 65, 71
- hātr** *is. Ar.* Fikir, zihin. 60
- hātun** *bk.* hātın. 72
- havākım** *is. Ar.* Hükümdarlar, padişahlar. 97
- havāriç** *sf. Ar.* Asiler, zorbalar. Hakemeyn Vakası'ndan sonra Hz. Ali'ye isyan eden zümre, haricîler. 79
- havātın** *is. Ar.* Hatunlar, şerefli kadınlar. 97
- hayā** *is. Ar.* Utanma, sıkılma, ar, namus, 52, 90
- Haydar** *is. Ar.* Arslan, yiğit, cesur, Hz. Ali. 52, 53
- hayır** *is. Ar.* Yarar, fayda, iyilik. 97
- hayma** *is. Ar.* Çadır. 56
- hayrān** *is. Ar.* Çok beğenen, tutkun. 46, 49, 68
- haysı** *sf.* Hangi. 57
- hazān** *is. Far.* Sonbahar, güz. 52, 58, 70, 79
- hazīna** *is. Ar.* Hazine. 54
- hazret** *bk.* hezret. 55
- hebīb** *bk.* habīb. 46
- hedāyat** *is. Ar.* Doğru yol, Müslümanlık yolu. 94
- hēk** *is. Far.* Toprak. 55
- hekāyat** *is. Ar.* Olay, hadise. 77
- hēkim** *sf. Ar.* Her şeye hükmeden, Allah. 58, 70
- hekīm** *sf. Ar.* Her şeyi bilen, Allah. 55, 96
- helāk** *is. Ar.* Mahvolma, ölme. 79

- hem** *bağ.* De, da, hem, birlikte, beraber. 43, 45, 47, 48, 54, 55, 59, 60, 62, 65, 67, 70, 71, 72, 74, 75, 77, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 98
- hemdem** *bir. is. Far.* Canciğer arkadaş. 73, 91
- heme** *bk.* hemme. 79, 81
- hemîşe** *zf. Far.* Daima, her zaman. 51, 65
- hemme** *sf. ve zm.* Hepsi, bütün, herkes. 45, 52, 55, 66, 82, 86, 89, 91, 92, 96, 97, 98
- hemnepes** *bir. is. Far.* Arkadaş. 73
- hemrâ** *bir. is. Far.* Yol arkadaşı, yoldaş. 73, 91
- Hemze** *öz. is. Ar.* Hz. Hamza. Abdülmuttalip'in oğlu ve Hz. Muhammed'in amcasıdır. Kahramanlıklarıyla tanınır. 81
- her** *sf. Far.* Her. 46, 49, 54, 56, 58, 64, 67, 68, 69, 70, 72, 77, 84, 86, 87, 90, 91, 94
- herâret** *is. Ar.* Sıcaklık. 57
- herasân** *is.* Korkan. 64
- herçent** *zf. Far.* Her ne zaman. 69, 84
- hereket** *is. Ar.* Hareket, yola çıkmak, değişim ve gelişim. 65
- hergiz** *zf. Far.* Asla, hiçbir zaman. 45, 64, 67, 91
- het** *is. Ar.* Sınır, derece, durum, hâl. 75
- hetde âşa** *zf. Ar. +T.* Haddinden fazla, çok fazla. 64
- heyât** *is. Ar.* Hayat. 43
- hezârân** *is. Far.* Binler. 41
- hezer** *is. Ar.* Sakınma, kaçınma, korkma. 97
- hēzir** *sf. Ar.* Bir yerde bulunan, var olan. 69
- hezret** *is. Ar.* Hazret, saygı ünvanı. 47, 52, 56, 96
- hicâlat** *is. Ar.* Çukurlar, uçurumlar. 72
- hiddât** *is. Ar.* Kapıcı, gardiyan, muhafız. 86
- hıkârat** *is. Ar.* Hakaret, hor görme. 82, 83
- hılm** *is. Ar.* Yavaşlık, yumuşaklık. 52
- hılvat** *sf. Ar.* Gizli, saklı. 81
- hüridâr** *is. Far.* Müşteri, satın alan. 58
- hırka** *is. Ar.* Hırka, giysi. 74
- Hısâr** *öz. is. Ar.* Kale adı, kuşatma, bent. 70
- hıyâl** *is. Ar.* Eğilim, istek, arzu, hayal. 44
- hıyâl-hâm** *tam. Ar. + Far.* Ham, boş hayal. 44

- hızmat** *is. Ar.* Hizmet, iş görme, vazife. 68
- Hızır** *öz. is. Ar.* Hızır. Âb-1 hayâtı içip ölmezliğe kavuşan kişi. Peygamber veya velî olduğu hususunda rivayetler vardır. Hızır ile İlyas Allah'ın emri ile dünyada sıkıntıya düşenlerin yardımına koşarlarmış. 49, 64
- hicr** *is. Ar.* Ayrılık. 45
- hicrân** *is. Ar.* Ayrılık, unutulmaz acı, keder. 81
- hiç** *zf. Far.* Hiç. 44, 47, 50, 51, 53, 64, 70, 73, 80, 84, 86, 90, 91, 93
- hikmet** *is. Ar.* Bilgelik, sebep, gizli sebep. 70, 77, 81
- hîle** *is. Ar.* Oyun, aldatma. 79
- hilm** *bk.* hılm. 90
- hōca** *is. Far.* Hoca, efendi. 53, 97
- Hodā** *bk.* Hudā. 89
- horram** *sf. Far.* Şen, sevinçli. 92
- hoş** *sf. Far.* Güzel, iyi, hoş. 65, 68
- hovā** *is. Ar.* Hava; dünya; istek, arzu. 54, 56, 89
- hovf** *is. Ar.* Korku, kuruntu. 42, 95
- hovuz** *is. Ar.* Havuz. 59
- Hovvā** *öz. is. Ar.* Hz. Âdem'in zevcesi olup Adem cennette uykuda iken sol kaburgasındaki bir eğe kemiğinden yaratılmıştır. 64, 96
- höküm** *is. Ar.* Hüküm, emir. 48, 50, 76, 87
- hū** *is. Ar.* Allah'a yalvarma, sığınma. 59
- hüb** *sf. Far.* Güzel, hoş, iyi. 42, 49, 73
- Hudā** *öz. is. Far.* Allah. 41, 42, 43, 48, 50, 52, 53, 54, 58, 59, 60, 62, 67, 69, 78, 79, 81, 83, 90, 95, 96
- Hudāvend** *öz. is. Far.* Allah. 51
- Hudāy** *bk.* Hudā. 65, 68, 75, 81
- hukamā** *is. Ar.* Hakimler, alimler, bilginler. 96
- hulk** *is. Ar.* Huy, ahlak, tabiat. 41
- humār** *is. Ar.* Sersemlik, sarhoşluk. 53
- hūn** *is. Far.* Kan. 41, 52, 61, 63, 90, 93, 96
- hūnāba** *bir. is. Far.* Kaygı, elem, azap. 67, 71
- hurd** *sf. Far.* Küçük, ufak, 52
- hursant** *sf. Far.* Kanaatkâr, memnun, razı. 51
- hurşid** *bk.* hurşit. 55
- hurşit** *is. Far.* Güneş. 46, 56, 62, 64
- Husayn** *bk.* Huseyn. 90

**Huseyn** *öz. is. Ar.* Hz. Hüseyin. Hz. Ali'nin oğlu ve Hz. Muhammed'in torunudur. Kerbela'da şehit edilmiştir. 81, 95

**husn** *is. Ar.* Güzellik. 49

**husrov** *is. Far.* Padişah, hükümdar, sultan. 57

**husūsan** *zf. Ar.* Hususen, özellikle, hele. 88

**hūş** *is. Far.* Akıl, fikir, şuur. 71

**huv** *ünl.* Seslenme ünlemi, veda sözü. 73

**hüner** *is. Far.* Hüner, marifet, ustalık. 80

**hüveydā** *sf. Far.* Açık, apaçık, belli, besbelli. 41, 47

**hüyr** *is. ve sf. Ar.* Güzel, nazik, hoş, melek. 42, 65, 79

## I

**ibādat** *is. Ar.* İbadet. 42, 59, 92

**ıbarat** *bk.* ıbrat. 96

**ıbrat** *is. Ar.* İbret, ders. 59

**ıgtıraz** *is. Ar.* İtiraz, karşı çıkma. 82

**ıhsān** *is. Ar.* Lütuf, iyilik, bağış. 68, 91, 92

**ıhtıyār** *is. Ar.* Seçme, seçilme, katlanma. 70, 75

**ımām** *is. Ar.* İmam. Hz. Ali neslinden gelen zevat. 41, 77, 89, 90, 91, 97

**ımmat** *is. Ar.* Ümmet, Peygambere inanan, cemaat. 48

**ımak** *is.* Hanın adamları, maslahatçı. 89, 91

**ıman**-İnanmak, güvenmek. 93

**ıns-u-cın** *bir. is. Ar.* Her şey, herkes. 79

**ırāda** *is. Ar.* İrade, istem. 43

**İslām** *öz. is. Ar.* İslamiyet, Müslümanlık. 91

**İsmāgıl** *bk.* İsmâyl. 80

**İsrâpıl** *öz. is. Ar.* İsrafil. Dört büyük melekten biri. 55

**ışārat** *is. Ar.* İşaret, anlamlı iz. 82

**ışk** *is. Ar.* Aşk. 42, 43, 45

**iz** *is.* İz, etki, arka, geri. 44, 74, 93

**izar** *is.* Takip etme, arama. 80

**izla-** İzlemek. 69, 74

**ızzat** *is. Ar.* Büyüklük, yücelik, iyilik, hürmet. 63, 88, 89, 92

## İ

**i-** *bk.* er- 42, 52, 55, 56, 60, 73, 80, 81, 93, 94, 96, 97

**İber**-Göndermek, yollamak. 76

**ibn** *is. Ar.* Oğul. 53, 57

**iç-** İçmek. 42, 46, 52, 64

**iç** *is.* İç, içeri. 44, 45, 46, 49, 53, 60, 61, 64, 65, 66, 68, 69, 72, 73, 74, 80, 82, 84, 87, 89, 90, 91, 97



- içgeri** *zf.* İçeri. 44, 46, 60
- İdrīs** *öz. is. Ar.* İdris peygamber. Kâtip ve terzilerin piri sayılır. Yeryüzünde ilk defa tıp ve nücüm bilgisini yayan kişi olduğuna inanılır. Cebrail ilk defa ona vahiy getirmiştir. 96
- ihtiyāt** *is. Ar.* Sakınma, tedbirli bulunma. 48
- iki** *is. ve sf.* İki. 61, 63, 66, 72, 74, 75, 77, 80, 86, 90
- ikile-** İki kişi olma. 65
- İL** *is.* Ülke, memleket; el; insanlar, halk. 42, 44, 58, 61, 89, 94
- ilā** *e. Ar.* ... e kadar. 41
- ilāhī** *sf. Ar.* Allah'a özgü, Allah'la ilgili. 79
- ile (I).** *bağ.* İle. 48, 52, 70, 74, 75, 80, 97, 98
- ile (II).** *e.* İle. 42, 47, 55, 56, 57, 58, 59, 81, 83, 84, 85, 88, 89, 95, 97, 98
- illā** *e. Ar.* – den başka, meğer. 53
- iltifāt** *is. Ar.* Güler yüz gösterme, ilgilenme, saygı gösterme. 51
- İmān** *is. Ar.* İnanç, iman. 47, 81, 85, 89
- imdāt** *is. Ar.* Yardım. 94
- imdi** *zf.* Şimdi. 52, 53, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 80, 86, 87, 88
- imes** Değildir manasında ek fiilin olumsuzu. 42, 73, 97
- ināyāt** *is. Ar.* Lütuflar, ihsanlar, iyilikler. 46
- İncü** *is.* İnci, süs eşyası. 74
- inde-**Aramak, sorup soruşturmak. 43
- İnder** – İndirmek. 81
- indi** *bk.* imdi. 75, 79
- ini** *is.* Küçük kardeş, 66, 75, 85, 90, 91
- İN-**İnmek, gelmek
- inkār** *is. Ar.* İnkār, kabul etmeme. 85
- İR-** Yorulmak, usanmak, bezmek, bıkmak. 75
- İR** *zf.* Erken. 76
- irte** *is.* Yarın, ertesi gün. 98
- İsā** *öz. is. Ar.* İsrailoğullarının son peygamberidir. Kendisine İncil gönderilmiştir. Edebiyatta bir çok yönleriyle ele alınır: Meryem'in İsa'ya gebe kalışı, körleri gördürüp hastaları iyi etmesi, ölüleri diriltmesi, ölmeyip göğe yükselmesi vs. 96
- İsgender** *bk.* İskender. 97
- isim** *is. Ar.* İsim, ad. 95

**İskender** *öz. is. Yun.* Makendonyalı büyük hükümdar. Divan edebiyatında İskender-i Zülkarneyn olarak geçer. 52, 91

**İskendir** *bk.* İskender. 81

**İsmâyıl** *is. Ar.* Hz. İbrahim'in oğlu olan peygamber. Edebiyatta daha çok Kâbe, kurban ve zezem dolayısıyla telmih yapılarak anılır. 64

**isneyn** *sf. Ar.* İki. 61

**iste**-İstemek, arzulamak. 49, 52, 69

**istifâda** *is. Ar.* Faydalanma, kazanma. 86

**İş** *is.* İş, görev, vazife; eser, dava. 42, 43, 46, 51, 54, 60, 61, 64, 70, 77, 80, 85, 88, 89, 92

**İşân** *is. Far.* Molladan sonra gelen din adamı. 88

**İşik** *is.* Kapı. 45, 46, 61

**ittifâk** *is. Ar.* Birleşme, sözleşme, uyuşma. 77

**iymle**- Yedirmek, beslemek. 73

**iy**-Yemek, yemek işini yerine getirme. 59, 66, 82, 88, 93

**İz** *bk.* İz- 79

**izin** *is. Ar.* İzin, müsaade. 65

**izüm** *is.* Üzüm. 65

## K

**Kâbe** *öz. is. Ar.* Kâbe. 52

**kabül** *is. Ar.* Alma, razı olma. 81

**kadah** *is. Ar.* Kadeh, bardak. 53

**kadar** *is. Ar.* Kader, alın yazısı, baht. 79

**Kadd** *is. Ar.* Boy. 62

**kaf** *is. Ar.* Arap alfabesinde bir harf adı. 41, 74

**Kaf** *öz. is. Ar.* Kaf dağı. Arap alfabesinde bir harfin adı. Tasavvufta mürşid-i kâmil'in vücududur. Eskiden kara sözüne işaret olarak kaf harfini çeken asker olurmuş. 81

**kahhâr** *sf. Ar.* Kahredici, yok edici. Allah'ın sıfatlarından. 55

**kâmat** *is. Ar.* Boy, boybos. 57

**kanı** *zf.* Hani, nerede. 52, 58, 69, 85, 96, 97, 98

**kapas** *sf.* Ağır, boğucu, sıkıcı. 91

**karâr** *is. Ar.* Karar, sonuç, rahat, sabır. 90

**Kâsım Envâr** *öz. is. Ar.* XIV-XV. yüzyılda yaşamış olan sufisttir. 97

**katg** *is. Ar.* Kesme, sona erdirmeye, bitirme. 92

**kâtıl** *bk.* kâ:til. 87

**kâ:til** *sf. Ar.* Öldüren, katleden. 52, 70

- kā:tl** *bk.* kâ:til. 70
- katl** *is. Ar.* Öldürme. 48, 84, 86
- kavl** *is. Ar.* Kelam, söz. 48
- kayda** *zf.* Nerede. 52, 80, 81, 97
- kaysı** *sf. ve zm.* Hangi. 44, 48, 69
- kayu** *sf.* Hangi. 47, 70
- kazâ** *is. Ar.* Kader, talih, takdir. 53, 73, 79, 80, 98
- kâzı** *is. Ar.* Kadı. 47, 48, 50, 53, 80, 82, 84, 85, 86, 87, 93
- ke** *bk. ki.* 41, 42, 43, 45, 50, 55, 56, 59
- kebâb** *sf. mec. Ar.* Yanmış, yanık. 52
- kebîr** *sf. Ar.* Büyük, ulu. 97
- kēfir** *bk. kēpir.* 47, 48, 53, 54, 83, 86, 89
- kēkül** *is. Ar.* Kâhkül, saç, perçem. 58
- kel** *is. Far.* Kel. 75, 76
- kelân** *sf. Far.* İri, büyük. 52
- keleme** *is. Ar.* Söz, lakırdı. 79
- kem** *sf. Far.* Kusur, noksan, eksik, az, yetersiz. 87, 91, 94
- kemâl** *is. Ar.* Olgunluk, yetkinlik, eksiksizlik. 42
- kempir** *is.* Yaşlı kadın. 43
- ken** *bk. ki.* 70, 91
- kēn** *is. ve sf. Far.* Çok, fazla; hazine. 41, 49, 71, 74, 80
- Kengân** *öz. İ. Ar.* Yurt adı. Hz. Yusuf'un memleketi, Filistin. 48, 81
- kenîz** *is. Far.* Cariye, halayık. 43, 59, 60
- kēpir** *is. Ar.* Kâfir, küfreden. 41, 50
- kēr** *is. Far.* Kazanç, kâr, fayda. 47, 50, 54, 80, 83, 84
- Kerbelâ** *öz. is. Ar.* Irakta Hz. Hüseyin'in şehit edildiği ve türbesinin bulunduğu yer. 90, 95
- kerem** *is. Ar.* Asalet, soyluluk, cömertlik, lütuf, ihsan. 94
- kerrâr** *sf. Ar.* Savaşta döne döne saldıran. Hz. Ali'nin lakabı. 55
- kerrîh** *sf. Ar.* Yaralı, çirkin, kötü. 95
- kes** *is. Ar.* Kadeh, bardak. 46
- kesâpat** *is. Ar.* Kalınlık, yoğunluk. 84
- kēse** *is. Far.* Fincan, kâse, çanak. 46, 52, 90
- kesek** *is.* Kuru kil, katı toprak parçası. 50, 51
- kes-Kesmek,** durdurmak, ara vermek. 44, 48, 50, 56, 66, 74, 84
- keşende** *sf. Far.* Öldürücü, öldüren. 79
- kēşgi** *ünl. Far.* Keşke. 60
- ketde** *sf.* Ulu, büyük. 61
- kētip** *is. Ar.* Yazan, yazıcı, kâtip. 45, 48
- keyik** *is.* Ceylan. 73

- kezā** *bk.* kazā. 62
- kıblagēh** *bir.* *İs. Ar. + Far.* Kiblenin bulunduğu yer. 90
- kıl**-Yapmak, etmek. 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 93, 94, 95, 97, 98
- kīnlık** *is.* Güçlük, zorluk. 53
- kısmat** *is. Ar.* Kısmet, hisse, pay, talih, kader. 70, 73, 86, 89
- kıssa** *is. Ar.* Nesir, kısa hikāye, anlatı. 41, 75
- kıyāmat** *is. Ar.* Kıyamet. 57
- ki** *bağ.* Ki. 41, 42, 46, 48, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 62, 64, 65, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 78, 79, 80, 82, 84, 86, 87, 90, 91, 94, 95, 96, 97, 98
- kibdi** *bk.* kibi. 55
- kibi** *e.* Gibi. 54, 86, 91
- kiçik** *sf.* Küçük, ufak. 54, 91
- kiçilik** *is.* Küçüklük. 42, 85
- kifāyat** *is. Ar.* Yetişme, yeterlik. 54
- kilk** *is. Far.* Kamış kalem. 79
- kim (I).** *bk.* ki. 43, 45, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 69, 70, 73, 74, 78, 82, 83, 85, 87, 95, 96
- kim (II).** *zm.* Kim, ne; kimse. 47, 54, 73, 76, 79, 81, 90, 91
- kimi** *zm.* Kimi, bazısı. 41, 93
- kimse** *zm.* Kimse, kişi. 80
- kirpik** *is.* Kirpik. 86
- kişi** *is.* Kişi, insan, kimse. 54, 58, 67, 72, 80, 83, 90, 93, 94
- kişne-** Kişnemek. 56
- kitābet** *is. Ar.* Kâtiplik, yazma. 94
- kitāp** *is. Ar.* Kitap. 74, 81, 83
- kovkep** *is. Ar.* Yıldız. 91
- kovn** *is.* Dünya, cihan. 74
- kovum** *is. Ar.* Akraba, yakınlar. 55, 98
- koy** *is.* Koyun. 78, 86, 93, 94
- koyu** *bk.* koy. 73
- köçe** *is.* Sokak. 47
- köfük** *is.* Köpük. 47, 60
- köñül** *is.* Gönül. 43, 44, 46, 50, 52, 60, 62, 68, 74, 88, 90
- köp** *sf. ve zf.* Çok, çok fazla. 50, 57, 59, 67, 68, 73, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 91, 92, 93, 95
- köprük** *is.* Köprü. 69
- köpük** *bk.* küfük. 65
- kövn** *bk.* kovn. 74
- kövser** *is. Ar.* Cennette bir havuzun adı. 53
- köy-** *sf.* Yanmak. 74. *mec.* 43, 45, 90

**kōy** *is.* Fikirler, düşünceler. 43, 49, 90  
**kū.** *is.* Dağ. 54  
**kudamā** *sf. Ar.* Eskiler, eski adamlar,  
eski ileri gelenler  
**kudek** *bk.* küdek. 43  
**kuffār** *bk.* küffār. 96  
**Kūfī** *sf. Ar.* Kūfe şehrine mensup olan,  
imam adı. 97  
**kūh** *is. Far.* Dağ. 50  
**kumāş** *is. Ar.* Dokuma, kumaş. 74  
**Kur'ān** *öz. is. Ar.* Hz. Muhammed'e inen  
kutsal kitap. 67, 81, 83, 89  
**Kurayşī** *öz. is. Ar.* Kureyş kabilesinden  
olan Arap. 75  
**kutb** *is. Ar.* Bir kavmin, bir grubun en  
ileri geleni. 97  
**kuvvet** *is. Ar.* Güç, kuvvet, sağlamlık. 53  
**küdek** *is. Far.* Çocuk, oğlan. 43  
**kūf** *ün.* Püf sesi. 71  
**küffār** *is. Ar.* Kâfirler, inkār edenler. 53  
**küfr** *is. Ar.* Sövüp sayma; fena, kaba söz  
söyleme. 85  
**küfür**-*et.ç.* Köpükletmek. 47  
**kükre-** Bağırarak, haykırmak. 56  
**kül** *is.* Kül. 54, 58, 59, 64  
**külāhpōş** *bir. İ. Far.* Külāh, başlık. 97  
**külfet** *is. Ar.* Zahmet, sıkıntı, zorluk. 56  
**küll** *sf. Ar.* Hep, bütün, çok. 55, 58, 75

**külpet** *bk.* Külfet. 91  
**kümüş** *is.* Gümüş. 68  
**kürs** *is. Ar.* Yer, taht. 56, 79, 80, 81

## L

**lā** *e. Ar.* Olumsuzluk bildirir. 53  
**lafz** *is. Ar.* Söz. 72, 77  
**lagī:n** *sf. Ar.* Kovulmuş, nefret  
kazanmış, istenilmeyen. 86  
**lagl** *is. Ar.* Yakut, kıymetli taş. 49, 57,  
68  
**lahza** *is. Ar.* Bir an, az vakit. 46  
**lahze** *bk.* lahza. 42  
**lāl** *sf. Far.* Dili tutulmuş, suskun. 88  
**lāle** *is. Far.* Kırmızı çiçek, lāle. 46  
**lāle-uzār.** Lāle yüzlü. 46  
**lāmekān** *sf. Ar.* Mekansız, yersiz. 53, 74  
**lāy** *is. Far.* Çamur, pislik, çöküntü. 71  
**lāyakal** *bir. sf. Ar.* Dalgın, sarhoş. 82  
**lāyezāl** *bir. sf. Ar.* Sonsuz, benzersiz. 41  
**lāzım** *sf. Ar.* Gerek, gerekli. 83  
**leb** *is. Far.* Dudak. 55, 57, 64  
**legay** *is.* Yüz. 42  
**lēl** *is. Ar.* Kırmızı, al. 55  
**lēle** *bk.* lāle. 90  
**lēlezār** *bir. is. Far.* Lale bahçesi. 90  
**lerze** *is. Far.* Titreme, titreyiş. 56  
**leşger** *is. Far.* Asker, ordu. 54, 58  
**liken** *bağ. Ar.* Ama, fakat. 68

**louhu galam** *is. Ar.* Hat yazılan tahta ve kalem. 79, 81

**lovla**-Tutuşmak, alev almak, yanmak. 71, 72

**Lukmān** *öz. is. Ar.* Lokman hekim. Hikmet ve hekimliğin piri ve sembolü olarak bilinir. Kur'an'da adını taşıyan sure yer alır. Oğluna öğütler verir. 96

**Lūt** *öz. is. Ar.* Hz. İbrahim'in yeğeni olan peygamber. Lut peygamberin gönderildiği kavim her türlü kötülüğü yapıp çok günah işlemiş. 96

**lutf** *is. Ar.* Hoşluk, güzellik, iyi muamele. 46, 49

## M

**mācerā** *is. Ar.* Cereyan eden, olup geçen şey, serüven. 60

**magdān** *is. Ar.* Maden. 54

**magdūm** *sf. Ar.* Yaşamayan, yok olan, ölü. 41, 95

**maglūm** *sf. Ar.* Bilinen, belli. 79

**māgnı** *is. Ar.* Mana, anlam. 67, 74, 78

**magrūr** *sf. Ar.* Gururlu, büyüklük taşıyan. 97

**magşar** *is. Ar.* Mahşer, ahiret. 64, 87, 88

**magzūr** *sf. Ar.* Özürlü, özrü olan, günahsız saymak. 71

**māh** *is. Far. Ay; vakit.* 48, 55, 62, 77, 95

**mahal** *is. Ar.* Yer, zaman, dönem, çağ. 44

**māhıveş** *e. Far. Ay gibi.* 65

**mahrūm** *sf. Ar.* Mahrum, yoksun, bahtsız, nasipsiz. 63

**mahşar** *bk. magşar.* 89

**makāmāt** *is. Ar.* Sözler, makamlar, üslup. 42

**makasat** *bk. maksat.* 94

**maksat** *is. Ar.* Amaç, niyet, hedef. 81

**māl** *is. Ar.* Mal, mülk, servet. 54, 59, 65, 66, 75, 97

**mana** *bk. maña.* 61

**maña** *zm. Bana.* 61, 67, 72, 73, 74, 78, 85, 86, 87, 88, 89

**mānend** *is. Far.* Benzer, eş, gibi. 73

**mānı** *bk. māgnı.* 82

**Mansūr** *öz. is. Ar.* Hallacı Mansur. 922 yılında asılmak suretiyle öldürülen, Divan edebiyatında darağacı ve Ene'l-Hakk münasebetiyle tanınan ünlü sofidir. 43, 44, 45, 48, 49, 51, 52, 87, 97

**manzūm** *sf. Ar.* Şiir şeklinde yazılmış. Manzume. 73, 95

- manzūr** *sf. Ar.* Bakılan, gözde olan, beğenilen. 81
- maşūk** *sf. Ar.* Sevilen, sevilmiş. 43
- mātām** *is. Ar.* Matem, yas. 52, 55, 64, 79, 80, 87, 89, 90, 91, 95
- mātāmzede** *bir. sf. Ar. + Far.* Matemli, yaşlı. 56
- mātemserā** *bir. sf. Ar. + Far.* Matem, yas evi, yeri. 62, 63
- mazā** *f. Ar.* Geçti, geçen. 53
- mazār** *is. Ar.* Mezar. 89
- me'lem** *bk.* maglūm Bilinen, belli. 95
- mè'yus** *sf. Ar.* Ümitsiz, çaresiz. 69
- mecāl** *is. Ar.* Güç, kuvvet. 84
- meclīs** *is. Ar.* Toplantı, toplanılacak yer, şûra. 56, 90
- mecnūn** *sf. Ar.* Çılgın, deli. 47, 73, 82
- mecnūnvār** *bir. zf. Ar. + Far.* Çılgınca, deli gibi. 82
- meczūb** *sf. Ar.* Allah aşkıyla aklını yitirmiş kimse, deli divane. 73, 82
- meger** *bağ. Far.* Meğerse, oysa, oysaki. 69, 84
- mefṭūn** *sf. Ar.* Tutkun, vurgun, hayran. 49
- meh** *bk.* mäh. 42, 56, 57
- mēherrem** *is. Ar.* Ay takviminin birinci ayı, aşure ayı. 95
- mēhir** *is. Far.* Sevgi, sempati, teveccüh. 49
- mēhkūm** *sf. Ar.* Hüküm giymiş, bağlı, zorunda olan. 96
- mēhnet** *is. Ar.* Büyük zahmet, eziyet, sıkıntı, üzüntü. 41, 45, 73, 90, 96
- mēhr** *is. Far.* Güneş. 55
- mēhrem** *sf. Ar.* Haram, yasak. 73, 97
- mēhribān** *bir. sf. Far.* İyi, tatlı, şefkatli, merhametli. 91
- mekān** *is. Ar.* Yer, mekân. 71, 73, 74, 91, 96
- mekdep** *is. Ar.* Okul. 68, 70, 77, 92
- Mekge** *öz. is. Ar.* Kâbe'nin inşa edildiği şehir. 80
- mekir** *sf. Ar.* Kurnaz, azılı, sinsî, hilekâr. 97, 98
- mektep** *bk.* mekdep. 69
- melāhat** *sf. Ar.* Güzel, hoş. 49
- melāmat** *is. Ar.* Sitem, serzeniş, ayıplama, suçlama. 43, 94
- melāyık** *is. Ar.* Melekler. 55, 79, 85
- melāyyk** *bk.* melāyık. 91
- melek** *is. Ar.* Melek. 56
- melīk** *is. Ar.* Allah'ın adlarındandır. Padişah, hakan, hükümdar. 49, 55
- mēlik** *bk.* melīk. 57, 93

- men** *zm.* Ben. 42, 43, 45, 46, 49, 51, 54, 59, 60, 61, 62, 64, 66, 67, 69, 70, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95
- menem** *zm.* Benim. 55
- menüş** *sf.* Ar. Yukarı kaldırılmış, sevindirilmiş. 74
- menzil** *is.* Ar. Yol, mesafe, konak, ev. 78, 87, 94
- merdân** *sf.* Far. Yiğit, mert, bahadır. 43, 52, 87
- merdâna** *zf.* Far. Mertçe, erkekçe. 53
- mèreke** *is.* Ar. İnsan topluluğu, kalabalık. 55
- mergüb** *sf.* Ar. Rağbet edilmiş, beğenilmiş. 42
- merhemet** *is.* Ar. Üzüntü, acıma. 45
- merkeb** *is.* Ar. Merkep, binek. 93
- mert** *sf.* Far. Yiğit, sözünün eri. 52, 53
- mertebe** *is.* Ar. Derece, basamak, miktar. 67, 75
- mesâfet** *is.* Ar. Aralar, uzaklıklar. 92
- mescit** *bk.* mescid. 52, 80
- mesel** *is.* Ar. Manalı söz. 61
- Mesîh** *öz. is.* Ar. Hz. İsa'nın lakabıdır. Elini sürdüğü hastaları derhal iyi etmesinden dolayı bu lakabı almıştır. 49
- mesîha** *is.* Ar. Hz. İsa gibi can veren, diriltici. 49
- mest** *sf.* Far. Sarhoş. 82
- mesti lâya kal** *bir. sf.* Far. + Ar. Sarhoş, aklını yitirmiş. 46, 82
- mestür** *sf.* Ar. Örtülü, gizli, kapalı. 42, 51
- meşâyih** *is.* Ar. Şeyhler. 71
- meşgûl** *sf.* Ar. Meşgul, bir işle uğraşan. 41, 95
- meşhûr** *is.* Ar. Ünlü, şanlı, 53, 55, 61
- mè'va** *is.* Ar. Yurt, mesken, yer. 85
- mey** *is.* Far. Şarap. 97
- mı** *bk.* mu. 97
- mıdâm** *sf.* Ar. Devamlı, daima. 47
- mıdâr** *is.* Ar. Güç, kuvvet, direnme. 53
- mıhmân** *is.* Far. Misafir. 90, 91
- mînâ** *is.* Far. Cam, şişe, billur. 70, 90
- minber** *is.* Ar. Camilerde hutbe okunan kürsü. 52
- minel-hak** *cüm.* Ar. Hak'tan yana, Hak'tan beri. 47, 51
- mîs** *is.* Far. Bakır. 72
- misgîn** *sf.* Ar. Fakir, yoksul, aciz, zavallı, 59, 62, 80, 81
- misl** *is.* Ar. Benzer, eş, miktar, kat. 45, 50, 68, 74, 91
- mişk** *is.* Ar. Güzel koku. 90



- mīve** *is. Far.* Meyve. 68
- mōlla** *is. Ar.* Müslüman din adamı. 47, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 77, 82, 83, 84, 86, 87, 91, 92, 93, 94
- mövcūp** *sf. Ar.* Kendisine bir şey vacip kılınmış. 86
- mu (I).** Soru eki. 70, 90
- mu (II).** *zm.* Bu. 94
- mugayyn** *sf. Ar.* Gizli, kayıp, aykırı. 65
- mugtaber** *sf. Ar.* İtibarlı, hatırı sayılır, güvenilir. 47
- mugtāt** *sf. Ar.* Ādet olunmuş, alışılmış. 84
- muhabbet** *is. Ar.* Sevgi, dostluk. 44
- muhammes** *is. Ar.* Tahmis edilmiş, beşli. Her bendi beş mısra olan manzume. 52
- Muhammet** *öz. is. Ar.* Hz. Muhammed. 79, 89, 95
- muhīt** *sf. Ar.* Çevre, yöre, etraf. 74
- muhtār** *sf. Ar.* İhtiyar eden, seçilmiş, seçkin. Hz. Muhammed için kullanılır. 55, 75, 76
- muhtasib** *is. Ar.* Memur, yardımcı. 47
- muhtasip** *bk.* muhtasib. 84
- mukadder** *sf. Ar.* Takdir olunmuş. 55
- mukarrem** *bk.* mükerrerem. 56
- mūm** *is. Far.* Mum. 61, 64, 96
- muña** *zm.* Buna. 68, 76, 83
- munācāt** *is. Ar.* Allah'a yalvarma, dua etme. 63
- munādī** *is. Ar.* Haber, ilan, tellal. 91
- munça** *sf.* Bunca, bu kadar. 64, 72, 74, 79, 90, 93
- munda** *zm.* Bunda. 47, 77, 91
- muni** *zm.* Bunu. 48, 49, 72
- munuñ** *zm.* Bunun, 60, 64, 65, 84
- murg** *is. Far.* Kuş. 56
- murtezā** *sf. Ar.* Beğenilmiş, seçilmiş, Hz. Ali'nin lakabı. 52, 81, 90
- Mūsā** *öz. is. Ar.* Hz. Musa. Gösterdiği mucizelerle tanınmış peygamberdir. Edebiyatta mucizeleri Tur dağında Allah ile konuşması, ejderha olabilen asası, Yed-i Beyza'sı, Firavun'u suda boğması gibi yönlerden ele alınır. 80, 96
- musāvī** *sf. Ar.* Eşit, denk. 80
- muslumān** *is. Ar.* Müslüman, mümin. 64
- Mustafā** *is. Ar.* Hz. Muhammed'in adlarından. 70, 89, 95
- musulmān** *is. Far.* Müslüman. 82
- muştak** *sf. Ar.* Candan seven, hayran, aşık, düşkün. 46
- mutīg** *sf. Ar.* Sadık, candan bağlı. 41

**mutlak** *zf. Ar.* Mutlaka, illaki, ne olura olsun. 48

**mü'mün** *is. Ar.* İman etmiş, takva sahibi. 41

**mübēre** *bk.* mübērek. 73

**mübērek** *sf. Ar.* Bereketli, uğurlu, hayırlı, kutlu. 51

**mübtelā** *sf. Ar.* Düşkün, meraklı, tutulmuş. 60

**mücemmel** *sf. Ar.* Toplu olarak, hep birlikte. 76

**müctehit** *sf. Ar.* Ayet ve hadislerden şer'î hükümler çıkararak. 83

**müderres** *bk.* müderris, ders veren. 47

**müderris** *is. Ar.* Ders veren, ders anlatan. 94

**müfti** *is. Ar.* Müftü, fetva veren. 47, 48, 50, 53, 80, 82, 84, 86, 87, 93

**mükerrem** *sf. Ar.* Muhterem, aziz. 46

**mükevven** *is. Ar.* Yaratılmış, diriler, insanlar. 41

**mülk** *is. Ar.* Ülke, mal. 97

**müñ** *is. ve sf.* Bin. 48, 71, 94

**mürebbi** *is. Ar.* Terbiye eden, eğitici. 41

**mürşit** *is. Ar.* Doğru yolu gösteren, kılavuz, tarikat piri, şeyh. 97

**mürşüt** *bk.* mürşit. 98

**müseddes** *is. Ar.* Divan edebiyatında her bendi altı dizeden oluşmuş nazım biçimi. 89

**müsibet** *is. Ar.* Felaket, bela, sıkıntı. 63, 91

**Müsür** *öz. is. Ar.* Mısır ülkesi, memleket, ülke. 42, 48, 58, 81

**müstezat** *is. Ar.* Her dizesine küçük bir dize eklenmiş Divan edebiyatı nazım türü. 45

**müşgîl** *is. ve sf. Ar.* Güç, zor, çetin, güçlük. 44, 58, 60, 62

## N

**na** *bk.* ne. 96

**nāb** *sf. Far.* Halis, katıksız, saf. 52

**nābinā** *bir. sf. Far.* Görmeyen, kör. 62

**nāçār** *bir. sf. Far.* Çaresiz, aciz. 78

**nādān** *bir. sf. Far.* Bilgisiz, cahil. 50, 87

**Nakşibendî** *öz. bir. is. Ar. + Far.* Şeyh Muhammed Bahaüddin Nakşibend'in kurduğu, zühde, mürakabeye ve hafî zikre dayanan tarikatine girmiş kimse. 97

**nāhak** *bir. sf. Far. + Ar.* Boş, nafile, beyhüde. 87

**nahān** *sf. Far.* Gizli, saklı. 74, 77

- nahāyat** *bir. sf. Far. + Ar.* Hayatta olmama, cansızlık. 41
- nakīs** *sf. Ar.* Eksik, noksan. 61
- nāla** *is. Far.* İnleme, inilti. 58, 64, 79, 86, 89
- nālān** *sf. Far.* İnleyen
- nāle** *bk. nāla.* 89
- nālīş** *is. Far.* İnleme, feryat. 88
- nām** *is. Far.* İsim, ad, ün, iz. 67
- namāz** *is. Far.* Namaz. 98
- nān** *is. Far.* Ekmek. 77, 78, 93
- nār** *is. Ar.* Ateş, od. 64, 74
- nazar** *is. Ar.* Nazar, bakma, bakış. 45, 46, 97
- nazm** *is. Ar.* Kafiyeli, ölçülü güzel söz. 41, 42, 75, 80
- ne** *sf. zm. ve zf.* Ne, nasıl, ne gibi. 45, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 61, 66, 67, 69, 70, 72, 73, 75, 76, 79, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 96, 97, 98,
- nebī** *is. Ar.* Peygamber, haberci. 52, 61, 70, 96
- necāsāt** *sf. Ar.* Pislik. 84
- neçün** *zf.* Niçin, neden. 49, 55, 79
- nēgeh** *bir. sf. Far.* Vakitsiz, ansızın, birdenbire. 43
- nēhak** *bk. nāhak.* 61, 87
- nehāyat** *bir. sf.* Sınırsız, sonsuz. 41
- nem** *bir. sf. Far.* Nem, ıslaklık. 42
- nēmek** *is. Far.* Tuz. 44
- nepes** *is. Ar.* Nefes. 49
- ner** *sf. Far.* Er, erkek. 91
- nerkes** *is. Far.* Sarı yapraklı güzel gül, nergis. 49
- nerse** *zm.* Şey, nesne. 60
- Neseb** *öz. is. Ar.* Neseb; nesil, soy. 95
- nēsezā** *bir. sf.* Yakışksız, yakışmaz, uymaz. 42
- nesīb** *sf. Ar.* Soylu, soyu temiz. 46, 55
- nesil** *is. Ar.* Nesil, soy. 57, 71
- nesīm** *is. Far.* Hafif rüzgār. 70
- Nesīmī** *öz. is. Ar.* XIV. asrın en büyük Türk şairlerinden olup Hurufilik tarikatını kuran Fazlullah Hurufi'nin halifesidir. Rivayete göre Bağdat'ın Nesīm kasabasında doğduğu için Nesimī mahlasını kullanmıştır. Şeriata aykırı söz ve hareketlerinden dolayı şariat ulemasının verdiği fetva üzerine 1417-1418 yılında Halep'te derisi yüzülerek öldürülmüştür. Asıl adı Ömer İmadüddin'dir. 42, 48, 74, 75, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 94
- ney (I)** *bk. ne.* 51

- ney (II)** *is. Far.* Ney, kamyş. 53, 89, 90
- neydek** *bir. zf. Far. + T.* Ney gibi, ney kadar. 55
- neyge** *zf.* Neden, niçin. 44
- neysân** *is. Ar.* Nisan. 64
- neyter** *bir. is. Far.* Daha kuvvetli ney. 53
- nışân** *bk.* nışāna. 74, 83
- nışāna** *is. Far.* Nişan, iz, hedef, amaç, belirti. 69, 91
- nıyāz** *is. Far.* Yalvarma, dua. 98
- nīce** *bk.* Nīçe. 59
- nīçe** *sf.* Nice, ne kadar, kaç. 41, 43, 47, 52, 54, 58, 65, 67, 72, 73, 75, 77, 78, 81, 83, 84, 85, 89, 92, 93, 94, 95
- niçik** *sf. ve zf.* Nasıl, ne şekilde. 53, 61, 62, 79, 88, 92
- nigēhdār** *bir. sf. Far.* Gözcü, koruyucu, saklayıcı. 51
- nikū** *sf. Far.* İyi, hoş, iyice. 59
- nīkūkēr** *bir. sf. Ar.* İyi işli, işleri iyi ve doğru olan. 59, 78
- nis** *is. Far.* Yok, hiç. 54
- nisār** *is. Ar.* Feda, kurban, bağış. 70, 90
- nīz** *zf. Far.* Yine, yeniden. 77
- nōbat** *is. Ar.* Nöbet, sıra, iş, vazife. 55, 56, 57, 58, 62, 63, 67, 74, 96, 97, 98
- nogsân** *sf. Ar.* Noksan, eksik. 72
- nōş** *is. Far.* Hoş, tatlı. 53, 97
- novā** *is. Far.* Ses, seda, makam, ahenk. 89
- novāsāz** *bir. sf. Far.* Söyleyen, okuyucu. 55
- nōker** *is.* Muhafız, erkan. 82
- Nūh** *öz. is. Ar.* Hz. Nuh. Adı gemi ve Tufan ile birlikte anılır. 96
- nun** *is. Ar.* Arap alfabesinin yirmi sekizinci harfi. 41, 74
- nūr** *is. Ar.* Işık, nur. 54, 55, 56, 57, 65, 71, 72, 81
- nusga** *is. Ar.* Nüsha, örnek. 94
- nutk** *is. Ar.* Söz, lakırdı, konuşma. 49
- O**
- o** *bk. ol.* 41, 45, 50 60, 67, 68, 70, 76
- ōba** *is.* Köy. 65
- ōdun** *is.* Odun. 54, 70, 71, 72
- ōdunçılık** *is.* Odunculuk. 75
- oġlan** *is.* Oġul, çocuk, erkek çocuk. 66, 68, 69, 70, 71, 72
- oġul** *is.* Oġul, evlat, erkek çocuk. 65, 97
- oka-bk.** Okı-. 59
- okı-** Okumak. 42, 45, 52, 63, 72, 73, 74, 75, 77, 79, 80, 81, 83, 85, 86, 88, 89, 93, 95

- okun-** Saymak, hesap etmek, düşünmek.  
65
- okut-***et.ç.* Okutmak. 67, 68
- ol** *sf.* ve *zm.* O. 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98
- olar** *zm.* Onlar. 41, 42, 61, 69
- ol-** *bk.* bol- 51, 54, 55, 63, 70, 71, 85, 86, 87
- oltur-** *bk.* otur-64, 65, 73, 94
- Omar** *öz. is. Ar.* İkinci halife Hz. Ömer. 52, 89
- ön iki** *sf.* On iki. 41
- ön müñ** *sf.* On bin. 93
- ön sekiz** *sf.* On sekiz. 81
- ön sekiz müñ** *sf.* On sekiz bin. 80
- ön tört** *sf.* 53, 79
- önbirlenci** *sf.* On birinci. 41
- onda** *zf.* Orada, o zaman. 43
- ondan soñ** *zf.* Ondan sonra. 67, 70
- ora-** Çevirmek, dolamak. 54
- orda** *is.* Grup, halk, topluluk. 91
- orta** *is.* Orta, merkez. 48, 53, 65, 89
- oşol** *zm.* İşte o. 45, 46, 51, 52, 53, 55, 56, 58, 60, 65, 71, 92, 93, 95
- öt** *is.* Ateş. 43, 45, 53, 54, 58, 64, 70, 71, 74, 81
- ot** *is.* Ot. 72
- otur-** Oturmak. 56, 72, 78
- ovāz** *is. Far.* Ses, seda. 85
- ovkāt** *is. Ar.* Zamanlar, çağlar. 75, 98
- ovlāt** *bk.* övlāt. 53
- ovsāf** *is. Ar.* Vasıflar, sıfatlar. 41
- ovuç** *is.* Avuç, 54, 58, 59
- ovval** *sf.* ve *zf. Ar.* Önce, ilkin, eski, önceki. 43, 54, 67, 69, 79, 82, 86
- ovvalā** *bk.* ovval. 83, 87, 88
- öy** *is.* Alçak yer, kuyu, çukur. 69
- oyan-** Uyanmak. 68
- oyna-** Oynamak. 43, 66
- oynaş-** *ışt. ç.* Oynaşmak, birbiriyle oynamak. 61
- oy-**Oymak, çıkarmak. 84
- Ö**
- ökün-** Pişman olmak. 55
- öldür-***et.ç.* Öldürmek. 50, 61, 67, 86
- öl-** Ölmek. 53, 75, 78, 83, 84, 88, 89, 93, 94, 95
- öltür-***bk.* öldür- 87
- öltür-***bk.* öldür. 47, 66
- ölüm** *is.* Ölüm. 53

**ömür** *is. Ar.* Ömür, hayat, yaşama, yaşayış. 53, 98

**öñ** *zf.* Önce, önceden. 46

**öp-** Öpmek. 50, 53

**örget-** Öğretmek. 67

**örkül-** Pervane olmak, bağlanmak. 64

**örten-** *dön. ç.* Bir şeye üzülme, yanmak. 62, 64

**ört-** Örtmek, kapamak, gizlemek. 61

**öt-** Geçmek, geçip gitmek, geride kalmak, ölmek, vazgeçmek. 41, 44, 48, 50, 51, 52, 53, 64, 70, 75, 81, 84, 85, 94, 96, 97, 98

**ötger-** *et.ç.* Geçirmek. 98

**ötgür** *sf.* Keskin. 84

**övlât** *is. Ar.* Soy, nesil. Dinî düşünceye göre keramet sahibi kişilerin soyuna verilen isim. 55, 81, 88, 97

**övlüyâ** *is. Ar.* Eren, ermiş, veli. 41, 42, 70

**övlüyê** *bk.* övlüyâ. 79

**övr-** Çevirmek, döndürmek. 78

**öy** *is.* Ev, oturulan yer. 60, 65, 69, 71, 73, 85, 88, 93

**öyt-** Düşünmek, sanmak, zannetmek. 87

**öz** *zm.* Kendi. 41, 42, 43, 46, 47, 48, 51, 55, 59, 63, 64, 67, 68, 72, 73, 80, 87, 88, 89, 90, 97

**özge** *sf.* Başka, başkası, diğer. 58, 60

## P

**palçık** *is.* Balçık, çamur. 71

**pānı** *sf. Ar.* Ölümlü, gelip geçici. 95, 98

**pāra** *is. Far.* Parça, kısım. 50, 52, 62, 76, 88

**parça** *is. Far.* Parça, kısım, bölüm. 71

**parz** *is. Ar.* Farz, lüzumlu, gerekli, zaruri. 84

**pāş** *sf. Far.* Serpen, saçan, dağıtan. 61

**pāta al-bir.** *f.* Ziyaretçileri kabul etmek. 73, 78

**pātişā** *bir. is. Far.* Şah, hükümdar, padişah. 61, 75, 85, 86

**pātişāh** *bk.* pātişā. 48, 50

**pāy** *is. Far.* Ayak. 73, 94

**pedāg** *is. Ar.* Vazgeçme, uğruna verme. 59

**pèhim** *is. Ar.* Düşünce, akıl, anlama. 82, 86

**pèhlivān** *is. Far.* Pehlivan, yiğit. 81

**pèk** *sf. Far.* Temiz, duru, saf. 55

**pèkize** *bir. sf. Far.* Temiz, güzel. 41

**pèl** *is.* Niyet, fikir, kasıt. 76

**pelek** *is. Ar.* Felek, dünya, gökyüzü, talih. 49, 90, 96

**pèlivān** *bk.* pèhlivān. 91

- penāh** *is. Far.* Bir şeyin sığınağı, koruyucusu, dayanağı. 63
- penç** *is. Far.* Beş. 75
- peravān** *bk.* pervāna. 53, 89
- perde** *is. Far.* Perde, bölüm. 56
- pergēle** *is. Far.* Parça. 70
- permān** *is. Far.* Buyruk, emir, ferman. 41, 49, 55, 79
- pertev** *is. Far.* Işık, parlaklık. 64
- pervā** *is. Far.* Korku. 50, 51, 65
- pervāna** *is. Far.* Pervane, kelebek. 45
- perver** *sf. Far.* Koruyan, büyüten, besleyen. 52, 55
- peryāt** *is. Far.* Çığlık, feryat, haykırış. 45, 52, 54, 55, 57, 63, 72, 85, 86, 88
- perzent** *is. Far.* Evlat, oğul, nesil. 62
- pest** *sf. Far.* Alçak, aşağı. 59, 69
- peyām** *is. Far.* Haber. 64
- peydā** *sf. Far.* Açık, belli, meydanda. 47
- peyember** *bk.* pīgamber. 55
- peymān** *is. Far.* Söz, yemin, ant. 67
- pezze** *is.* Mum, kırıntı, yonga. 70
- piçak** *is.* Bıçak. 51, 68, 69, 78, 80, 84, 86
- pīdā** *is. Ar.* Fedā. 66
- pīgamber** *is. Far.* Peygamber. 48, 52, 71, 83, 97
- pīgān** *is.* Feryat, figan, inleme. 46
- pīnhān** *sf. Far.* Gizli. 53, 80
- pīrāk** *is. Ar.* Ayrılma, ayrılık. 55, 56, 57, 58, 62, 64
- pīrkat** *is. Ar.* Ayrılık, ayrılış. 63, 90
- piyāda** *is. Far.* Piyade, yaya. 93
- pīç** *is. Far.* Büklüm, kıvrım. 50, 58
- pīçu-tāb** *bir. is. Far.* Izdırap, sıkıntı, endişe, telaş. 70
- pīr** *is. Far.* Pīr, koca, çok iyi bilen. 51, 77, 89, 98
- pīrkat** *bk.* pīrkat. 64
- pişvā** *is. Far.* Reis, başkan, kılavuz. 42, 87
- pitneengīz** *bir. sf. Ar. + Far.* Fesat koparan, fesat çıkarıcı. 49
- pitvā** *is. Ar.* Fetva, karar. 85
- post** *is. Far.* Deri. 80, 89
- pūşagēh** *is. Far.* Örtü, gizleyen. 70
- pürnem** *bir. sf. Far.* Yaş dolu. 56, 91

## R

- rafig** *is. Ar.* Arkadaş, yoldaş. 62
- ragnā** *sf. Ar.* Güzel, latif, hoş görünen. 45
- rāh** *is. Far.* Yol; kaygı, keder. 44, 74
- rahmān** *sf. Ar.* Merhamet eden, Allah. 85
- rahmet** *is. Ar.* Acıma, esirgeme, koruma. 41, 53
- rahşān** *sf. Far.* Parlak. 49, 64

- raht** *is. Far.* Yol levazımı. 74
- rakgâsı** *is. Ar.* Raks eden, hoplayıp zıplayan, sevinen. 83
- rakîp** *is. Ar.* Rakip, düşman. 56, 89
- râs** *is. Far.* Yol. 46
- râst** *is. Far.* Doğru, gerçek. 48
- râvı** *is. Ar.* Anlatıcı, hikayeci. 71
- râzı** *sf. Ar.* Rıza gösteren, uygun bulan. 62
- rebîgus-sânı** *bir. is. Ar.* Sonbahar. Arabî ayların dördüncüsü. 94
- reftâr** *is. Far.* Yürüyüş, görünüş, özellik. 48
- rehim** *is. Ar.* Acıma, bağışlama, merhamet. 55, 72, 97
- rēhnemâ** *bir. sf. Far.* Yol gösteren, kılavuz. 90
- rehnemâ** *bk. rēhnemâ.* 52
- reñk** *is. Far.* Renk. 61, 65
- resâlet** *is. Ar.* Peygamberlik vazifesi. 89
- resm** *is. Ar.* Gelenek, görgü, örf, adet. 75
- resûl** *is. Ar.* Peygamber, elçi. 52, 83, 96
- rızâ** *is. Ar.* Rıza olma, hoşnutluk. 53, 79
- rızk** *is. Ar.* Pay, azık, nimet. 41, 65
- ricâ** *is. Ar.* Ümit, yalvarma, istek, arzu. 95
- risâla** *is. Ar.* Mektup, küçük kitap, mecmua. 81, 94
- rişte** *is. Far.* İplik, ilgi, bağ. 62
- rovâ gör-bir.** *f. Layık görmek.* 79
- rovâ** *sf. Far.* Yakışır, yerinde, uygun. 79
- rovân** *is. ve sf. Far.* Can, ruh; giden, devam eden, yürüyen. 48, 56, 73
- rovâyat** *is. Ar.* Rivayet, söylenti. 47, 51, 71, 83
- rovşen** *sf. Far.* Parlak, belli, meydanda. 41
- rōzı** *bk. rāzı.* 41
- rövşen** *bk. rovşen.* 68
- rugsat** *is. Ar.* İzin, müsaade. 71, 73, 77, 78
- rūh** *is. Ar.* Can, nefes. 48, 94
- ruhsâr** *is. Far.* Yanak, yüz, çehre. 48
- rusiyâ** *sf. Far.* Rüsva, yüzü kara, rezil. 54, 90
- rūy** *is. Far.* Yüz, çehre. 90
- rūz** *is. Far.* Gün. 59, 64, 70, 88, 89, 95
- ruzâ** *is. Ar.* Süt kardeşler. 53
- rūzân** *is. Far.* Günler. 53
- rūze** *is. Far.* Oruç. 98
- rūkn** *is. Ar.* Dayanak, destek, temel direk. 52, 79
- Rüstem-Zâl** *öz. is. Far.* İran'ın ünlü kahramanı. Adı Şehname'de geçmiştir. Saçı, kaş ve kirpikleri



beyaz doğduğu için Zāl lakabını almıştır. 81, 97

## S

**sabā** *is. Ar.* Sabah. 61, 64, 76

**sabāh** *bk.* sabā. 76

**sabır** *is. Ar.* Dayanma, tahammül. 55

**saç** *is.* Saç. 42, 44

**saç**-Saçmak, dağıtmak. 47

**sāda** *sf. Far.* Sade, alçak gönüllü, mütevazî. 93

**sadaf** *is. Ar.* Sedef, inci kabuğu. 74

**sadaka** *is. Ar.* Kurban, hayır, zekât. 70

**sādık** *sf. Ar.* İçten bağlı, sadakatli. 52, 87

**sadka** *bk.* sadaka. 49

**safar** *bk.* sapar. 97

**safha** *is. Ar.* Yazılmış veya yazılabilir sayfa. 74

**sag** *is.* Sağ, sağ taraf. 73

**sagādat** *is. Ar.* Mutluluk, huzur. 57

**sāgat** *is. Ar.* Saat. 76

**sagīn** *zf.* Tereddüt ederek, yavaşça. 72

**sahāb** *is. Ar.* Bulut. 52

**sāhıpkırān** *bk.* sāhıpkırān. 53

**sāhıp** *is. Ar.* Sahip, koruyan. 42

**sāhıpkırān** *bir. is. ve sf. Ar. + Far.* Hükümdar. 52, 53, 91

**saka** *is.* Su bölünme yeri, yol kavşağı. 92

**sākī** *is. Ar.* Su, kadeh, içki sunan kimse. 42, 46, 53

**sakla**-Saklamak, korumak. 44, 58, 59, 61, 63, 83

**sāl** *is. Far.* Yıl, sene. 77

**sallah** *sf. Ar.* Genç, evlenmemiş. 86

**salām** *is. Ar.* Selam. 46

**sālār** *is. Ar.* Baş, kumandan. 58

**salātin** *is. Ar.* Padişahlar, sultanlar. 97

**Sālih** *öz. is. Ar.* Salih peygamber. Hicaz ile Şam arasında oturan Semud kavmine gönderilmiştir. 96

**salın**-*ed. ç.* Kurulmak, yerleştirilmek. 78

**salma** *is.* Ark. 69

**sal**-Yapmak, koymak, bırakmak, fırlatmak. 42, 48, 49, 50, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 71, 72, 77, 83, 84, 89, 96, 97

**sāman** *is.* Saman. 66, 78, 84, 90

**saña** *zm.* Sana. 45, 46, 49, 51, 54, 58, 66, 80, 87

**sandık** *is. Ar.* Sandık. 61, 64

**sañsar et-** *yar.* Aklına geleni yapmak, işkence etmek. 50, 51, 66, 78

**sapā** *is. Ar.* Saflık, gönül şenliği, kedersizlik. 52

**sapak** *is.* Ders, ödev. 92

**sapar** *is. Ar.* Yolculuk, sefer. 62

- sar-** Ismarlamak, havale etmek, görevlendirmek. 98
- sāral**-Sararmak, solmak. 90
- sārar**-*bk.* sārāl. 61
- sāri** *is.* Sarı. 90
- sarı** *is.* Yön, taraf. 56, 94
- sası** *is.* Bozuk, kötü, pis koku. 76
- sataşdır**-Karşılaştırmak, rastlaştırmak. 81
- satıl**-*ed. ç.* Satılmak. 96
- sat**-Satmak. 75
- sayıra**-Ötmek, şakımak, güzel konuşmak. 96
- sāy**-Vurmak, dövmek. 47
- sebā** *is. Ar.* Gündoğusundan esen hafif ve latif rüzgār. 62
- sebep** *is. Ar.* Neden, sebep. 86
- sebī** *is. Ar.* Sabi, çocuk. 97
- sebz** *sf. Far.* Yeşil, yeşil renkli. 70
- secde** *is. Ar.* İbadet vaziyeti. 86
- sed** *sf. Far.* Yüz. 41
- sedā** *is. Ar.* Ses. 59
- sedd** *is. Ar.* Kapama, perde, set, baraj. 52
- Seddi-İskender** *öz. is. Ar. + Yun.* İskender Seddi. İskender'in Ye'cüc ve Me'cüc kavmi üzerine set yapmasını ifade eder. 52, 81
- sefder** *bir. sf. Ar. + Far.* Düşman saflarını yaran, yiğit. 52, 91
- seg** *is. Far.* Köpek. 86
- segeh** *is. Ar.* \_\_\_? Bağlılık, yöneliş. 55
- sèher** *is. Ar.* Sabah. 79, 98
- selef** *is. Ar.* Geçmiş, eski, önceki. 47
- Selmān** *öz. is. Ar.* Ashab'ın büyüklerindedir. Önce Mecusī ve Hristiyan imiş. Peygamberimizi gördükten sonra Müslüman olmuştur. Hz. Ali ile uzun süre bulunmuştur. 97
- semā** *is. Ar.* Gök, gökyüzü. 49, 96
- semāhem** Gerçekten. 41
- semek** *is. Ar.* Balık. 49, 96
- sen** *zm.* Sen. 43, 45, 48, 51, 53, 54, 58, 61, 62, 63, 66, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 79, 81, 85, 86, 87, 88, 93, 97
- senā** *is. Ar.* Övme, methiye. 67, 95
- sencī** *is. Far.* Ölçek taşı. 74
- sendey** *e.* Senin gibi. 49
- sene** *is. Ar.* Yıl, sene, tarih. 98
- ser** *is. Far.* Baş, önder. 57
- serāser** *zf. Far.* Baştan başa, büsbütün, hepsi. 57, 67, 72
- serefrāz** *bir. sf. Far.* Başını yukarı kaldıran, yücelten, üstün tutan. 41, 46
- serferāz** *bk.* serefrāz. 46
- sergeh** *bir. is. Far.* Baş, önder. 56

- sergerdān** *bir. sf. Far.* Başı dönen, sersem, perişan. 49, 90
- serguzeşt** *bir. is. Far.* Macera, serüven. 65
- serkeş** *bir. sf. Far.* Dikbaşı, başkaldıran, inatçı. 46, 52
- serpil**-Geriye çekilmek, gerilemek. 76
- server** *is. Far.* Baş, önder, öncü, ulu. 51, 55, 56, 62, 71, 89
- servi** *is. Far.* Servi. 52, 62
- servi-rovān** *bir. sf. Far.* Yürüyen, uzun boylu sevgili. 57
- setdār** *sf. Ar.* Örtün, Allah. 94
- seyf** *is. Ar.* Kılıç. 53
- seyha** *is. Ar.* Bağırma, nara atma. 45
- Seyid** *bk.* Seyyid. 79, 90
- Seyidī** *ünl. Ar.* Ey Seyyit! Ey benim efendim! 53, 58
- seynān** *bk.* seyrān. 49
- seyr** *is. Ar.* Gezme, dolaşma. 60
- seyrān** *is. Ar.* Gezinme, bakıp seyretme. 77, 81
- Seyyid** *is. Ar.* Efendi, bey, ağa. Hz. Mumamed'in torunu Hz. Hasan'ın soyundan olan kimse. 86, 87, 88, 89
- sezā** *sf. Far.* Münasip, uygun, yaraşır, layık. 54
- sıg**-Sıgmak. 73, 74, 75, 93
- sıhr** *is. Ar.* Büyü. 50, 53, 79, 84
- sīla**-Saymak, saygı göstermek, hürmet etmek. 92
- sīna** – Sınamak, denemek. 68
- sīna** *is. Far.* Yürek, kalp. 86
- sīnaçēk** *bir. sf. Far.* Yüreği yaralı. 86
- sıpat** *is. Ar.* Dış görünüş, nitelik, değer, özellik. 46, 52, 56, 74
- sır** *is. Ar.* Sır, giz. 44, 46, 66, 77, 78, 80, 87, 88
- sīrat** *is. Ar.* Görünüş, biçim, suret. 49, 74
- sıyā** *is. Far.* Siyah, mürekkep. 62, 90
- sıyāsāt** *is. Ar.* Siyaset, politika. 66
- sīz**- Sezmek, farkına varmak. 43
- sidre** *bk.* südre. 79
- sīl** Sel. 58
- sīm** *is. Far.* Gümüş. 49
- sincid** Gizlenen, saklanmış olan? 80
- siñli** *sf.* Sinmiş, gizli, saklı. 42, 43, 44
- sipāh-salār** *bir. is. Far.* Askerlerin en büyüğü. 91
- sipās** *is. Far.* Şükretme, dua. 41
- sitāiş** *is. Far.* Övme, övüş. 41
- siz** *zm.* 51, 63, 66, 72, 73, 77, 79, 84, 93, 96, 97, 98
- sogāp** *is. Ar.* Sevap, hayır işleme. 74

- sok**-Sokmak. 77
- sōl** *is.* Sol, sol taraf. 46, 73
- sol**-Solmak, rengi uçmak. 47, 53, 55, 65
- soltān** *is. Ar.* Padişah, hükümdar. 48, 66, 81, 97
- soñ** *zf.* Son, sonra, sonunda. 41, 46, 47, 52, 69, 71, 75, 81, 94
- soñra** *zf.* Sonra. 48, 87
- sopak** *is.* I. Ders, ödev. 67, 92. II. İp, sicim. 78
- sōra**- *bk.* sor- 65, 77
- sōr**- Sormak. 60, 69
- soydur**-*et. ç. bk.* soy-87
- soy**- Soymak, derisini yüzmek. 66, 68, 69, 78, 80, 84, 85, 86, 87, 93
- sōg**-Sövmek, yakınmak. 72
- sōgün**-*dön. ç. bk.* sōg- 76
- sōvdā** *is. Ar.* Aşk, sevgi. 79
- söver** *is.* Sevgili, aşık olunan. 58
- söyle**-*bk.* sözle-80
- söy**-Sevmek. 66, 92
- söyün**- Sevinmek. 83, 92
- söz** *is.* Söz, lakırtı, kelam. 43, 44, 47, 48, 49, 51, 54, 61, 66, 67, 72, 74, 75, 78, 82, 83, 85, 87, 88, 89, 93, 94, 95
- sözle**-Konuşmak, söylemek. 64, 81, 85, 88
- sözleş**-*ışt. ç. bk.* sözle- 78
- subh** *is. Ar.* Sabah. 47, 79
- subhān** *is. Ar.* Allah. 86
- sulūk** *is. Ar.* Yol tutma, gruba, sınıfa, tarikata katılma. 60
- sun**-Elini uzatmak. 65
- sungat** *is. Ar.* Sanat, ustalık, hüner, marifet. 50
- sūr** *is. Ar.* Kıyamette Hz. İsrail'in üfleyeceği boru. 55
- sūrat** *bk.* sīrat. 74
- sūratda** *zf. Ar.* Biçimde, tarzda, şekilde. 49
- sust** *zf. Far.* Keyifsiz, huzursuz, durgun. 93
- suv** *is.* Su. 54, 57, 59, 60, 64, 71, 81, 92
- suvār** *sf. Far.* Ata binmiş, binici. 53, 70, 93
- sūy** *is. Far.* Taraf, cihet, yan. 79
- sūz** *is. Far.* Yanma, tutuşma, ateş. 63, 73, 79
- südre** *is. Ar.* Dinî düşünceye göre göğün yedinci katında bulunan ağaç. 50
- Süleymān** *öz. is. Ar.* Davud peygamberin oğlu olan peygamber ve padişaktır. Hayvanların dilinden anlar, her şeye hükmedermiş. Kırk yıl büyük bir ihtişam ile devlet

- sürmüştür. Edebiyatta iktidar ve gücün timsali olarak gösterilmiştir. 64, 81
- sümbül** *is. Far.* Sümbül, sevgilinin saçı. 58, 70
- sün-** Vermek, takdim etmek. 53
- süne** Sinek. 43
- sür-I.** Sürmek, dokundurmak. 49. II. Götürmek, yürütmek. 66
- sürt-Sürtmek.** 61, 88
- sütem** *is. Far.* Baskı, zulüm, eziyet. 45, 73, 79, 96
- sütemger** *bir. sf. Far.* Zulmeden, haksızlık eden. 45
- süyci** *sf.* Tatlı. 61
- süyek** *is.* Kemik. 50
- Ş**
- şā** *bk. şāh.* 48, 51, 58, 61, 66, 83, 85, 86, 88, 89, 92
- şāh** *is. Far.* Şah, hükümdar. 45, 48, 49, 50, 53, 56, 57, 58, 59, 61, 75, 76, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 96, 97
- şaha** *is.* Dal, budak. 68
- şahādat** *is. Ar.* Şehit olma. 57, 97
- şahādet** *bk.* şahādat. 95
- şāhbāz** *bir. sf. Far.* Yiğit, kahraman, mert. 89
- şāhmerdān** *bir. is. Far.* Yiğitler şahı, Hz. Ali. 81
- şāhit** *is. Ar.* Tanık, şahit. 62
- şām** *is. Far.* Akşam. 79
- şāmu-seher** *is. Far. + Ar.* Akşam sabah. 46, 79, 92
- şān** *is. Ar.* Şan, şöhret. 75
- şapak** *is. Ar.* Şafak, alaca karanlık. 55, 62
- şapbāt** *is.* Sille, tokat, şamar. 67, 77
- şāt** *sf. Far.* Mutlu, sevinçli, memnun. 92
- şātlık** *is. Far.* Mutluluk, memnuniyet. 90, 91
- şāyet** *bağ. Far.* Eğer, ola ki. 72, 74
- şeb** *is. Far.* Gece. 59, 64
- şebnem** *bir. is. Far.* Çiğ. 91
- şecer** *is. Ar.* Ağaç. 96
- şefāgat** *is. Ar.* Acıma. 77, 89
- şeh** *bk. şāh.* 55, 70, 83
- şēher** *is. Far.* Şehir, kent. 42, 48, 57, 58, 59, 61, 66, 75, 77, 78, 85, 91
- şehit** *is. Ar.* Şehit. 79, 81, 87, 96
- şehsuvār** *bir. sf. Far.* Ata iyi binen, üsta ve ünlü binici. 73
- şēht** *is. Ar.* Keyif, ruh yüceliği. 70
- şehzāda** *bir. is. Far.* Hükümdar oğlu, şehzade. 55, 57, 64
- şek** *is. Ar.* Şüphe, kuşku. 94

- şeker** *bk.* şekker. 70
- şekker** *is. Far.* Şeker, tatlı. 68, 74
- şemg** *is. Ar.* Mum. 46
- şems** *is. Ar.* Güneş. 79
- şerāfat** *is. Ar.* Şerefli olma, saygınlık. 57
- şerāp** *is. Ar.* Şarap. 42, 46
- şerbet** *is. Ar.* Şerbet. 46
- şerer** *is. Ar.* Kıvılcımlar. 80
- şerh** *is. Ar.* Açıklama, izah kitabı. 74, 89
- şerīg** *is. Ar.* Dinî hüküm, kanun. 48
- şerīf** *sf. Ar.* Kutsal, şerefli, soylu. 48
- şerīgat** *is. Ar.* Kur'an'daki ayetlere, Hz. Mumammed'in sözlerine dayanan İslam kanunu, İslam hukuku. 50, 53, 89
- şerīk** *sf. Ar.* Ortak. 41
- şermende** *sf. Far.* Utanmaz, yaygaracı, kavgacı. 86, 88, 89
- şert** *is. Ar.* Şart, vaat, karar, anlaşma. 44, 67, 85
- sethe** *is. Ar.* Zulüm, şiddet. 86
- şesuvār** *bk.* şehsuvār. 90
- şeş** *is. Far.* Altı. 75
- şetdāt** *is. Ar.* Zalim. 86
- şeyātīn** *is. Ar.* Şeytanlar. 83
- şeydā** *sf. Far.* Divane, düşkün, şaşkın. 46, 49
- şeyh** *is. Ar.* Tarikat kurucusu, bir tarikatta en yüksek dereceye ulaşmış olan kimse, tarikat büyüğü veya tarikat kollarından birinin başında bulunan kimse. 42, 51, 97
- şeyih** *bk.* şeyh. 42
- Şeyş** *öz. is.* Eski peygamberlerden biri. 96
- şeytān** *is. Ar.* Şeytan. 41, 82
- şıgır** *is. Ar.* Şiir, manzume. 88
- Şibli** *öz. is. Ar.* Arslan yavrusu. 97
- şikār** *is. Far.* Av, avlanma. 85
- şikār** *bk.* şikār. 85
- Şimr** *öz. is. Ar.* Kerbela hadisesinde Hz. Hüseyin'in başını kesen mel'un. 55
- şīr** *is. Far.* Arslan. 52, 53, 90, 91
- şirin** *sf. Far.* Tatlı, güzel, hoş. 49, 77
- şo** *sf.* O, bu, şu. 85; *zm.* 45, 92
- şol** *bk.* şo. 45, 48, 69, 71, 75, 77, 85, 94
- şör** *is. bk.* şūr. 75
- şugla** *is. Ar.* Işık, alev. 72
- şul** *bk.* şo. 79
- şum** *sf. Far.* Kötü, fena, uğursuz. 54, 89
- şūr** *sf. Far.* Tuzlu, acı. 56
- şūrīde** *sf. Far.* Perişan, âşık, tutkun. 89
- şūruş** *is. Far.* Kavga, isyan, gürültü, savaş. 95

**şübhe** *is. Ar.* Şüphe, kuşku. 82

**şükr** *is. Ar.* Memnunluk, minnettarlık.  
70, 86

**şükürāna** *is. Ar.* Şükran alameti, iyilik  
bilme. 68

## T

**tabşır**-Vermek, emanet etmek. 62

**tagālā** *cüm. Ar.* Allah adından sonra  
söylenen saygı sözü. 63, 75, 81

**tagaccıb** *is. Ar.* Şaşakalma. 59

**tagam** *is. Ar.* Tat, lezzet. 82

**tāgat** *is. Ar.* Yerine getirme, ibadet. 42

**tagbīr** *is. Ar.* Rüya yorma, yorumlama.  
68

**taglīm** *is. Ar.* Terbiye, öğretme. 67

**tagt** *is. Far.* Yer, makam, taht. 75

**tagta** *is. Far.* Tahta, levha. 67, 68

**tagyīn** *is. Ar.* Belli etme, kararlaştırma,  
belli bir zaman. 47, 83

**tagziyet** *is. Ar.* Başsağlığı dileme, taziye.  
Caferī mezhebinde olanların  
muharrem ayında yaptıkları matem  
merasimi. 56

**tagzīm** *is. Ar.* Selam, hürmet, ikram. 44,  
46, 77, 78

**tagzīp** *is. Ar.* Eziyet etme, cezalandırma.  
84

**tagzīr** *is. Ar.* Kabahat, suç, günah. 47, 83

**tagzīr** *bk.* tagzīr. 47

**tahārat** *is. Ar.* Temizlik, temizlenme. 87,  
93

**tahayyır** *is. Ar.* Hayran olma, hayrete  
düşme, şaşakalma. 60

**taht** *bk.* tagt. 64, 81

**tākat** *is. Ar.* Güç, kuvvet, mecal. 73

**takdir** *is. Ar.* Alın yazısı, kader, talih. 63,  
76, 79

**takı** *is.* Kalabalık, yığıntı. 52

**takī** *is. Ar.* Zahit, günahattan haramdan  
sakınan, iki imamdan biri. 47, 71,  
77

**takrīr** *is. Ar.* Söyleme, anlatma. 68

**taksīr** *is. Ar.* Kusurda bulunma, eksik,  
noksan. 72

**tālībī** *bk.* tālīb. 98

**tālīb** *is. Ar.* İsteyen, istekli. 74

**tamā** *is. Ar.* Umut, istek, arzu, inanç;  
beklemek. 57

**tamām** *sf. Ar.* Bütün, hepsi, tamam. 41,  
54, 69, 73, 76, 77, 81, 83, 84, 89,  
91, 92, 93, 94

**tamız**-Dökmek, damlatmak. 58

**tamug** *bk.* tamā. 64

**tanap** *is.* Halat, ip, organ. 50

- tañla** *zf.* Sabah erken, yarın. 88
- Tañrı** *öz. is.* Allah. 53, 60, 69, 76, 94, 97, 98
- tāp** *is. Far.* Işık, parlaklık. 79
- tapāvut** *is. Ar.* Ayrım, fark. 41
- tap**-Bulmak, kazanmak, elde etmek. 45, 50, 52, 59, 60, 62, 66, 69, 74, 75, 95
- tarap** *is. Ar.* Taraf, yan, yön. 70
- tarāvat** *is. Ar.* Hoş, taze, sevimli, güzel. 49
- tarf** *is. Ar.* Bakış, göz ucu. 49
- tārīh** *is. Ar.* Tarih. 41, 94
- tarīk** *is. Ar.* Yol. 41
- tarīkat** *is. Ar.* Allah'a ulaşmak için tutulan tasavvuf yolu. 97
- tart**- Çekmek, ölçmek; dayanmak, sabretmek. 41, 45, 55, 79, 86
- tasatdık** *is. Ar.* Sadaka olarak verme, verilme, kurban etmek. 48, 49
- taş** *is.* Dış, dış görünüş. 82
- tāş** *is.* Taş, 50, 51, 56
- taşla**-Atmak, fırlatmak. 73
- tayak** *is.* Dayanak, baston, değnek, asa. 51, 72, 84
- tayakla**-Dövmek. 83
- tē** *zf. Far.* Dek, değin, kadar, beri gibi edatlarla kullanılan söz. 49, 71, 78, 88, 93, 95, 96
- tebte** *sf.* Benzer. 90
- tēç** *is. Ar.* Taç, taht. 80, 95
- tefekür** *is. Ar.* Düşünme, zihin yorma. 43
- tefsīr** *is. Ar.* Yorum. Kur'an-ı Kerim'in surelerini açıklayarak görüşler ileri sürme. 68
- tehūr** *sf. Ar.* Çok temiz. 42, 46
- tekāver** *is. Far.* Koşucu. 56
- tekbīr** *is. Ar.* Övme, yüceltme. 42
- tekrār** *is. Ar.* Yineleme, tekrar. 47, 67, 82, 85
- tekrīm** *is. Ar.* Hürmet, saygı gösterme. 46, 78
- temmet** *cüm. Ar.* "Bitti, sona erdi, tamam oldu" anlamına gelen bir söz. 39, 95, 98
- ten** *is. Far.* Gövde, vücut, beden. 53, 64, 70, 81, 86, 91, 96
- tenhā** *sf. Far.* Yalnız, tek. 57
- tenūr** *is. Ar.* Tandır, fırın. 71, 72
- ter** *sf. Far.* Yaş, ıslak. 56
- terk** *is. Ar.* Birakma, vazgeçme. 97
- terrahım** *is. Ar.* Merhamet etme, acıma, mülayimlik. 65



- teskīn** *is. Ar.* Sakinleştirme, yatıştırma. 62
- teşne** *sf. Far.* Susamış. 64
- tey** *is.* Dip, alt. 69
- tēze** *sf. Far.* Yeni, genç, yaş. 53, 90, 95
- tık-bk.** dık- 84
- tın**-Önemsemek, önem vermek. 42, 43
- tışak** *sf.* Dışı ak anlamında bir lakap. 82, 83
- tīg** *is. Far.* Kılıç. 49, 63, 86, 91
- tīl** *is.* Dil; lisan. 41, 47, 48, 50, 51, 53, 67, 84, 86, 87
- tīle**-Dilemek, istemek. 44
- tīnet** *is. Ar.* Yaratılış, mizaç, haysiyet. 63
- tiñle-** *bk.* diñle- 86
- tīr** *is. Far.* Ok. 57, 63
- tīrik** *sf.* Diri, sağ. 68
- titre**-Titremek, sarsılmak, sallanmak. 64, 79
- tiy-bk.** diy- 48
- tīz** *sf. Far.* Tez, çabuk, hızlı. 56, 70, 77, 93
- tōba** *is. Ar.* Tövbe, karar verme. 48, 83, 98
- togsan** *sf.* Doksan. 76
- tokurtga** *is.* Delik, geçit. 69
- tomāšā** *is. Far.* Bakma, seyretme. 83
- toprak** *is.* Toprak. 81
- tōtı** *is. Far.* Papağan. 52, 90
- tovāp** *is. Ar.* Etrafını dolaşma, ziyaret etme. 69
- tovāzıg** *is. Ar.* Tevazu, alçak gönüllülük gösterme. 78
- tovfık** *bk.* tovfık. 77
- tovfık** *is. Ar.* Yardım, Allah'ın yardımına kavuşma. 41, 94
- tovla**-Eğirmek, çevirmek, döndürmek, burmak. 71
- toy** *is.* Ziyafet, şenlik. 66
- tōhmet** *is. Ar.* İftira, suçlama. 43
- tök**-Dökmek. 62, 70
- tōrt** *sf.* Dört. 41, 53
- tövekgel** *is. Ar.* Tevekkül, razı olma. 58
- tulga-** İçindeki sesi dışa vurmak, içi burkulmak, ağlamak. 65
- tupān** *is. Ar.* Tufan, kuvvetli rüzgār ve yağmur. 54
- Tūr** *öz. is. Ar.* Sina yarımadasında Allah'ın tecelli ve Hz. Musa ile tekelüm ettiği dağ. 80
- turguz-** Ayağa kaldırmak, dikeltmek. 52
- turbat** *is. Far.* Türbe. 74
- tur-** (I). Kalkmak. 42, 44
- tur-** (II). Bulunmak, beklemek. 52, 69, 71
- tur-** (III). Çıkmak, başlamak. 56

**tur- (IV).** *yar.* Süreklilik bildirir. 44, 52, 69  
**turur** *f.* Ek fiilin geniş zamanının teklik üçüncü kişi şekli. 82, 87  
**tutaş-**Tutuşmak, yanmak. 45, 64, 71  
**tut-**Tutmak, yakalamak, ele geçirmek; yapmak, etmek. 48, 49, 50, 54, 58, 59, 60, 61, 65, 67, 68, 70, 71, 76, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 91, 98  
**tükel** *sf.* Bütün, tam, tamam. 46  
**tüken-**Bitmek, tükenmek. 59  
**tün** *is.* Gece. 60, 70  
**tünün** *bk.* Tütün. 54  
**türfe** *sf.* *Ar.* Görülmemiş, yeni, geniş. 57  
**türlük** *sf.* Türlü, çeşitli. 43, 59  
**tüş-** İlgi göstermek. 43; başa gelmek. 60, 64; bulunmak, uğramak. 70, 73; yola çıkmak. 44, 47  
**tütün** *is.* Duman. 72  
**tüzel-** Dizilmek. 55

**U**

**u bağ.** *Far.* Ve. 95, 98  
**uç-**Uçmak. 91  
**uçur-**Uçurmak. 75, 76  
**ukbā** *is.* *Ar.* Ahiret, öbür dünya. 98  
**üklat-***et.ç.* Uyutmak. 45  
**ükla-** Uyumak, yatmak, uyuklamak. 44

**ukūbat** *is.* *Ar.* Ceza, işkence, eziyet, azap. 48, 83  
**ulamā** *is.* *Ar.* Alimler, bilginler. 96  
**ullu** *bk.* ulu. 77  
**ulu** *sf.* Büyük, ulu, yüce. 75  
**ulug** *bk.* ulu. 54, 61, 66, 87, 90, 91  
**ulus** *is.* Halk, millet. 42, 51, 66, 75, 85, 96  
**umīt** *is.* Ümit, umut. 95, 98  
**ummān** *is.* *Ar.* Ulu, büyük deniz, okyanus. 80  
**ummat** *is.* *Ar.* Ümmet, dinî topluluk. 96  
**ün** *is.* Un. 92, 93  
**unut-**Unutmak. 94, 98  
**urgan sāy-**Vurup durmak, dövmek. 47  
**urgucu** *is.* Vurucu, savaşçı, darbe indiren. 91  
**urug** *is.* *Ar.* Soy, sülale, nesiller, damarlar. 90  
**ur-** Vurmak, dövmek, çarpmak, işkence etmek. 47, 51, 64, 72, 77, 78. *yar.* Etmek, olmak, vurmak. 50, 56, 57, 58, 63, 67, 71, 73, 79, 83, 84  
**ussāt** *is.* *Far.* Usta, üstat. 98  
**usta** *bk.* ussāt. 61  
**uyal-** Utanmak, çekinmek. 55  
**uzal-** Uzun sürmek, uzun süre devam etmek. 81

**uzat-** Uzatmak, yöneltmek. 59; devam ettirmek. 74

## Ü

**übsem** *bk.* übsim. 94

**übsim** Dilsiz. 87

**üç** *sf.* Üç. 66, 70, 80

**üçev** *zf.* Üçü birden, üçü beraber. 77

**üçîn** *e.* Amacıyla, maksadıyla. 42, 45, 53, 67, 80, 81, 88, 92, 93

**üf** *ünl.* Üf. 70

**üfle-**Üfürmek, üflemek. 70, 71

**üleş-** Paylaşmak, üleşmek. 59

**ümsüm** *zf.* Sessiz sedasız, sessizce. 44

**üst** *is.* Üst, dış yüz, yukarı. 57, 61, 64, 90, 91, 94

**üşbū** *bir. sf.* Bu, işte bu. 50, 53, 59, 60, 71, 76, 92, 94

**üz-**Koparmak, kesmek. 90

**üzre** *zf.* Üzere, üzerine, üstünde. 54, 55, 60

**üzül-***ed.ç.* Koparılmak, kesilmek. 62

## V

**vā** *ünl.* *Ar.* Vah, yazık. 88, 89

**vācıp** *sf.* *Ar.* Gerekli, zaruri, önemli. 41

**vadarıga** *ünl.* Vah, eyvah. 52

**vāfir** *sf.* *Ar.* Çok, bol. 47

**vāgda** *is.* *Ar.* Söz verme, vaat, taahhüt. 45, 85

**vagşı** *sf.* *Ar.* Vahşi, yabani, kaba. 73

**vagt** *is.* *Ar.* Zaman, vakit. 44, 45, 48, 53, 64, 75, 79

**vahdet** *is.* *Ar.* Bir olma, birlik, teklik. 75

**vahhāp** *sf.* *Ar.* Bağışlayan, cömert. Allah'ın sıfatlarındandır. 80, 94

**vāhıt** *sf.* *Ar.* Tek, bir. 55

**vākıf** *sf.* *Ar.* Bilen, farkında olan. 96, 97, 98

**vāle** *is.* *Far.* İleme, inilti. 46

**vapā** *is.* *Ar.* Sözünde durma, bağlılık. 85, 97

**vapīr** *bk.* vafīr. 69

**vāsıl** *sf.* *Ar.* Erişen, ulaşan, kavuşan. 51, 85, 86; biriken, oluşan. 60

**vasl** *is.* *Ar.* Kavuşma. 45, 53

**vasp** *is.* *Ar.* Nitelik, sıfat. 53

**ve bağ.** *Ar.* Ve. 41, 67

**vech** *is.* *Ar.* Sebep, vesile, münasebet. 44

**vedāg** *is.* *Ar.* Veda, ayrılma, ayrılış. 62

**vegerne** Tamamen; başkaca; eğer olmazsa. 68, 94

**vēhy** *is.* *Ar.* Bir emir veya düşüncenin Allah tarafından peygamberlere bildirilmesi. 79

**velāyat** *is.* *Ar.* İl, vilayet. 75

**velī (I).** *is.* *Ar.* Ermiş, eren, evliya. 45, 68, 69, 71, 72, 77, 82, 97

**velī (II)**. *bağ. Far.* Fakat, ama, lakin. 64, 74, 87

**velīken** *bk. velī (II)* 64, 77

**vellāh** *is. Ar.* Allah için, Allah hakkı için anlamında bir yemin. 95

**vepādār** *bir. sf. Ar. + Far.* Vefalı, sözünde duran. 46

**Veysil-Karan** *öz. is. Ar.* Peygamberimiz zamanında yaşamış ve Müslüman olmuş İslam büyüklerindedir. Peygamberimizi görmeye Medine'ye gelmiş, ancak göremeden oradan ayrılmıştır. Peygamberimiz eve dönünce onun kokusunu duymuş ve hırkasının ona verilmesini vasiyet etmiştir. 97

**vezīr** *is. Ar.* Vezir. 89

**vucūt** *is. Ar.* Bulunma, var olma, varlık. 41

**vuhūş** *sf. Ar.* Vahşi, yabani. 56

## Y

**yā (I)**. *ünl. Ar.* Ey, hey. 50, 55, 86

**yā (II)**. *bağ. Far.* Ya, veya. 87, 94

**yā hūt** *bağ. Far.* Veya. 85

**yāba** *is.* Askı. 93

**yādīgēr** *is. Far.* Yadiğâr, hatıra, hediye. 52, 73, 95

**yagīn** *is. Ar.* Kesin, kuşkuya yer olmadan bilme. 70, 71

**yāgnı** *bağ. Ar.* Yani, şu ki. 45

**yagşı** *sf.* İyi, güzel. 43, 60, 68, 74, *zf.* 86

**yagtı** *is.* Aydınlık, ışık. 68

**yag-Yağmak.** 56

**Yahyā** *öz. is. Ar.* Zekeriya peygamberin başı vurdurularak şehit edilmiş olan oğlu. Kendisine genç yaşta peygamberlik verilmiştir. 64, 94

**yaka** *i.* Yaka, elbise yakası. 88, 98

**Yakūp** *öz. is. Ar.* Hz. Yusuf'un babasıdır. Kardeşlerinin Yusuf'u kuyuya atmalarından sonra onun hasretiyle Beytü'l-ahzen (hüzünler evi) denilen kulübesinde yıllarca ağlamış ve gözlerini kaybetmiştir. Edebiyatımızda gam ve kaygının sembolü olarak ele alınır. 64, 81, 90, 96

**yakut** *is. Ar.* Değerli taş, yakut. 55

**yak-Yakmak.** 53, 54, 70, 71, 72, 88

**yālī** *e.* Gibi, kadar, benzer. 92

**yalnız** *zf.* Yalnızca, sadece, ancak. 41, 42, 44, 49, 61, 69

**yama** *is.* Yama. 76

**yaman** *sf.* Kötü, fena, aşırı. 43, 54, 60, 66

- yamanla**-Karalamak, kötölemek. 71
- yān** *is.* Yön, taraf, cihet. 46, 49, 50, 58, 65, 67, 72, 77, 84
- yanaş**-Yaklaşmak. 98
- yangıl** *sf.* Yanlış, hata. 83
- yan-(I)** Yanmak, tutuşmak, üzülmek, azap çekmek. 45, 48, 52, 55, 60, 64, 70, 74, 83
- yan-(II)** Dönmek. 83
- yap**-Örtmek, kapamak. 94
- yaprak** *is.* Yaprak. 68
- yār** *is.* *Far.* Sevgili, dost, arkadaş. 41, 46, 51, 73, 77, 97, 98
- yār-** Yarmak, kesmek, ikiye ayırmak. 72
- yara** *is.* Yara. 73, 76
- yārān** *is.* *Far.* Dost, arkadaş. 52, 55, 56, 57, 58, 63, 90, 91, 95, 97
- yarat**-Allah'ın, olmayan bir şeyi var etmesi. 41, 42, 80
- yārıl-** *ed. ç. bk. yār-* 44
- yārım** *sf.* Yarım. 93
- yaşan-** *dön. ç.* Hazırlanmak. 75
- yasa**-Yapmak, hazırlamak. 61, 75, 80
- Yāsīnı-Tahā** *öz. is.* *Ar.* Kur'an'da iki surenin adı. Erkek ismi. 57
- yastan**-Yaslanmak. 64
- yāş** *is.* Yaş, gözyaşı. 52, 66, 67, 76
- yāşart-** *et. ç.* Yaşarmasına sebep olmak. 71
- yaşır**-Saklamak, gizlemek. 61
- yāt (I).** *is.* Yabancı. 54
- yāt (II).** *is.* *Far.* Anma, hatırlama. 42, 98
- yatgur-** *et. ç. bk.yat-* 92
- yatır-** *et. ç. bk. yat-* 84, 92
- yatız-** *et. ç. bk. yat-* 93
- yātla**-Anmak, hatırlamak. 52
- yatur-** *et. ç. bk. yat-* 42
- yat**-Yatmak, kalmak, uyumak; yere düşmek. 42, 44, 46
- yāyıl**-Dağılmak, yayılmak. 61, 70, 94
- yaz- (I).** *yar.* Yaklaşma bildirir. 45
- yaz- (II).** Yazmak. 41, 47, 67, 73
- yāz** *is.* Yaz, ilkbahar. 42, 65, 98
- yāzık** *is.* Kabahat, suç, günah. 95
- yazıl-** *ed. ç. bk. yaz-* 79
- yedi** *sf.* Yedi. 50, 51, 64, 65, 78, 83, 84
- yegāna** *sf.* *Far.* Biricik, tek. 49
- yegsān** *bir. sf.* *Far.* Bir, beraber. 81
- yeke** *zf.* *Far.* Bir, tek, yalnız. 42
- yeken** *is.* Yapraklı su kamışı. 73
- yektā** *bir. sf.* *Far.* Tek, eşsiz, benzersiz. 57
- yektāy** *bir. is.* *Far.* Telli sazlardan biri. 42, 44
- yel** *is.* Rüzgār, yel. 58, 81

- yene** *zf.* Yeniden, bir daha, yine, tekrar. 41, 48, 50, 52, 53, 54, 58, 59, 66, 67, 68, 69, 76, 77, 78, 80, 82, 83, 85, 86, 90, 95, 98
- yer** *is.* Yer, yeryüzü, toprak. 44, 47, 50, 52, 53, 57, 58, 64, 68, 69, 71, 73, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 84, 85, 91, 92, 93, 94, 95, 98
- yetim** *is.* Ar. Babasız, yetim. 90
- yetir-** *et. ç. bk.* yet- 65, 93, 96
- yetiş-** *bk.* yet- 44, 72, 76, 81, 85, 91, 92, 93, 94
- yetmiş iki** *sf.* Yetmiş iki. 90
- yetüş-** *bk.* yet- 57, 66
- yet-** Yetmek, yetişmek, ulaşmak, varmak. 44, 50, 53, 61, 62, 69, 70, 75, 78, 85, 86, 94, 96, 97, 98
- yevuk** *is.* Yakın. 92
- yıgaç** *is.* Ağaç, odun. 72
- yıgıl** *dön. ç. bk.* yığ- 76, 83, 91
- yığışdır-sık.** *ç. bk.* yığ- 89
- yığıştur-** *bk.* yığışdır- 70
- yıgla-** Ağlamak. 42, 43, 45, 46, 51, 52, 55, 56, 62, 63, 76, 78, 79, 81, 88, 90, 93, 95
- yıglaş-** *ışt. ç.* Ağlaşmak. 85
- yığ-** Toplamak, yığmak, bir araya getirmek, döndürmek. 43, 54, 68, 82, 89, 92
- yıkıl-** *dön. ç.* Düşmek, yıkılmak. 46, 56, 71
- yık-** yıkmak, yenmek, mağlup etmek. 78, 84
- yıl** *is.* Yıl, sene. 73, 81, 94
- yıldız** *is.* Yıldız. 64
- yırāk** *is.* Uzak, ırak. 98
- yigit** *sf.* Genç, delikanlı. 43
- yime** *e.* Yine. 45
- yiti** *sf.* Keskin. 50
- yitik** *bk.* yiti. 50
- yōgal-** Kaybolmak, yok olmak, ölmek. 55
- yōk** *is.* Yok, mevcut olmayan. 41, 42, 43, 44, 50, 51, 54, 57, 60, 63, 65, 67, 73, 76, 80, 83, 93, 94, 98
- yōkla-** Hatırlamak, aklına getirmek, anmak. 95
- yōl** *is.* Yol. 47, 48, 49, 50, 52, 53, 58, 59, 63, 71, 73, 77, 78, 80, 85, 90
- yoldaş** *is.* Yol arkadaşı, dost. 65
- yoluk-** Karşılaşmak, rastlamak. 77, 82, 93
- yor-** Yorumlamak. 66
- yov** *is.* Düşman. 54

**yovm** *is.* Ar. Gün. 53

**yovmulkıyāma** *bir. is.* Ar. Kıyamet günü.

41

**yovukrāk** *zf.* Daha yakın. 93

**yovuz** *sf.* Ağır, şiddetli, kötü, yaman. 73

**yör-** (I). *yar.* Eylemin devam ettiğini gösterir. 59, 65, 70

**yör-** (II). Yürümek. 43, 44, 45, 65, 66, 73, 77, 97

**yöre-** *bk.* yör- 47

**yöret-** *et. ç.* Çalıştırmak, işletmek. 94

**yup** *bk.* yüp. 58

**Yūsüp** *öz. is.* Ar. Yakup peygamberin oğludur. Güzelliğin sembolüdür. Ay ile güneşin ona secde etmeleri, kuyuya atılması, terazi ile tartılıp ağırlığınca altın karşılığında satılması, Züleyha ile olan maceraları, zindana atılması, güzel rüya tabir etmesi, Yakup'tan ayrılığı vs. kıssalar nedeniyle edebiyatımızda birçok beytin konusunu oluşturur. 81, 96

**yut-**Yutmak. 65

**yuvut-**Yutmak. 98

**yügür-**Hızlı yürümek, koşmak. 47, 56, 65, 72, 73, 92

**yük** *is.* Yük, yükümlülük, görev. 65

**yükle-**Yüklemek. 75

**yüp** *is.* İp, urgan. 50, 53, 78

**yürek** *is.* Kalp, yürek. 45, 56, 64, 86

**yüz** (I). *is.* Çehre, surat. 49, 58, 67, 72, 77, 79, 84, 88

**yüz** (II). *sf.* Yüz. 49, 52, 55, 56, 57, 58, 62, 70, 90

**yüz müñ** *sf.* Yüz bin. 81, 86

**yüz segsen sekiz** *sf.* Yüz seksen sekiz. 94

**yüzlen-**Yönelmek. 85

**yüz-**Yüzmek. 65

## Z

**zāda** *is.* Far. Evlat, oğul. 88

**zagā** *is.* Ar. Zeka, çabuk anlama, ezber. 87

**zāhıd** *is.* Ar. Derviş, sofu. 41, 81, 87

**zāhır** *sf.* Ar. Açık, belli. 41, 48, 50

**zahm** *is.* Far. Yara. 63

**Zahrā** *öz. is.* Ar. Yüzü pek beyaz ve parlak olan. Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatma'nın lakabı. 57

**zakan** *is.* Ar. Çene. 49

**zālım** *is.* Ar. Zulmeden, acımasız. 45, 56, 62 *sf.* 84

**zamān** *is.* Ar. Zaman, çağ, dönem, devir. 46, 47, 49, 54, 58, 60, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 82, 86, 92, 94, 96

- zār** *is. ve zf.* Ağlama, inleme; ağlayarak, inleyerek. 42, 43, 45, 46, 51, 55, 58, 62, 63, 78, 81, 82, 85, 88, 90
- zāt** *is. Ar.* Asıl, öz, cevher. 74
- ze** *sf. Ar.* Ebced hesabında yedi sayısının karşılığıdır. 96
- zebercet** *is. Ar.* Değerli taş. 68
- zebūn** *sf. Far.* Aciz, zayıf, güçsüz. 63
- zèhr** *is. Far.* Zehir. 55, 70
- zehre** *is. Far.* Yiğit, cesur. 56
- zeker** *is. Ar.* Erkek. 82
- Zekeryā** *öz. is. Ar.* İsrailoğulları peygamberlerindendir. Süleyman peygamberin neslindedir. Hz. Meryem'in dayısıdır. Çok ihtiyar iken oğlu Yahya dünyaya gelmiştir. 64
- zèkir** *sf. Ar.* Unutmayan, hafızası kuvvetli. 64
- zer** *is. Far.* Altın. 80
- zerrer** *is. Ar.* Zarar, ziyan, eksiklik. 79
- zerre** *is. Ar.* Çok ufak parça. 75; *sf.* 83, 84
- zerreveş** *e. Ar.* Zerre kadar. 49
- zıncır** *is. Far.* Zincir. 48, 83
- ziyāda** *sf. Ar.* Çok, daha fazla. 67, 83, 93
- ziyān** *is. Far.* Zarar, ziyan. 50, 51
- ziyāpat** *is. Ar.* Ziyafet, şölen. 91, 92
- ziyārat** *is. Ar.* Ziyaret, görüşme. 74
- zībā** *sf. Far.* Yakışıklı, güzel. 57; güzellik. 74
- zıkr** *is. Ar.* Anma, anılma. 60, 67, 84
- zīrā** *bağ. Far.* Çünkü, şundan dolayı ki. 82
- zōr** *is. Far.* Güçlük, sıkıntı; kuvvet, güç. 44, 51, 84, 97
- zulm** *is. Ar.* Zulüm, haksızlık, eziyet. 56, 87
- zulmat** *is. Ar.* Karanlık. 55
- Zunnūnı Müsrī** *öz. is. Ar.* Evliyaullah'tan bir zat. 54
- Zülcemāl** *bir. is. Ar.* Allah. 41
- Zülfikār** *öz. is. Ar.* Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye armağan ettiği ucu çatalı kılıç. 53
- Zülpikār** *bk.* Zülfikār. 81
- zümre** *is. Ar.* Topluluk, cemaat. 57, 79
- Zünnūnı Müsrī** *bk.* Zunnūnı Müsrī. 51, 58
- Zünnureyn** *öz. is. Ar.* İki nur sahibi. Peygamberimizin iki kızıyla evlendiği için Hz. Osman'a bu ad verilmiştir. 52



## V. ÖZEL ADLAR LİSTESİ

- Arap tili** “Arap dili” (41/1)  
**Ahmet Yasavî** “Ahmet Yesevî” (97/13)  
**Âdam** “Hz. Âdem” (96/6)  
**Alı** “Hz. Ali” (81/3)  
**Andalıp** “Nurmuhammet Andalıp” (98/19)  
**Bagdat** “Bağdat” (61/1)  
**Büzer** “Ebüzer-i Selman” (97/3)  
**Ebübekr** “Hz. Ebubekir” (89/29)  
**Emîr** “Emir Kel” (65/21)  
**Eserî** “Eserî” (94/17)  
**Eyyüp** “Hz. Eyyüp” (96/17)  
**Fatma** “Hz. Fatma” (79/9)  
**Ganbar** “Hz. Ali’nin kölesi” (53/8)  
**Halap** “Halep” (59/8)  
**Hakk** “Allah” (42/20)  
**Halîl** “Hz. İbrahim” (64/7)  
**Hasan** “Hz. Hasan” (90/3)  
**Hâşamî** “Üsküdarlı Seyyit Mustafa Haşim” (75/3)  
**Haydar** “Hz. Ali” (53/4)  
**Hemze** “Hz. Hamza” (81/4)  
**Hısâr** “Kale adı” (70/21)  
**Hızr** “Hz. Hızır” (49/3)  
**Hovvâ** “Hz. Havva” (64/3)  
**Hudâ** “Allah” (41/29)  
**Hudâvend** “Allah” (51/19)  
**Huseyn** “Hz. Hüseyin” (81/3)  
**İslâm** “İslamiyet” (91/5)

**Ismāğıl** “Hz. İsmail” (64/8)  
**İsrāpıl** “Dört büyük melekten biri, İsrafil” (55/18)  
**İdrīs** “Hz. İdris” (96/12)  
**İsā** “Hz. İsa” (96/23)  
**İskender** “Makedonyalı hükümdar” (52/5)  
**Kēbe** “Kâbe” (52/25)  
**Kap** “Kaf dağı” (81/4)  
**Kāsım Envār** “XV. yüzyıl sufistlerindendir” (97/17)  
**Kengān** “Filistin” (81/2)  
**Türkī tili** “Türk dili” (41/2)  
**Kerbelā** “Hz. Hüseyin’in şehit edildiği yer” (90/4)  
**Kūfī** “İmam adı” (97/6)  
**Kur’ān** “Kur’ān-ı Kerīm” (83/17)  
**Kurayşī** “Kureyş kabilesinden bir Arap” (75/3)  
**Lukmān** “Lokman Hekim” (96/13)  
**Lūt** “Hz. İbrahim’in yeğeni olan peygamber” (96/28)  
**Mansūr** “Hallacı Mansur” (87/9)  
**Mekge** “Mekke” (80/26)  
**Mesīh** “Hz. İsa” (49/3)  
**Mūsā** “Hz. Musa” (80/25)  
**Mustafā** “Hz. Muhammet” (70/15)  
**Müsr** “Mısır” (81/19)  
**Neseb** “Neseb; nesil, soy” (95/30)  
**Nesīmī** “Nesîmî” (80/3)  
**Nūh** “Hz. Nuh” (96/8)  
**Omar** “Hz. Ömer” (52/19)  
**Rüstem-Zāl** “İranlı ünlü kahraman” (81/14)  
**Sālīh** “Hz. Salih” (96/26)

**Seddi-İskender** “İskender seddi” (52/15)  
**Selmān** “Ashāb’ın büyüklerindendir” (97/3)  
**Süleymān** “Hz. Süleyman” (64/10)  
**Şeyş** “Eski peygamberlerden biri” (96/11)  
**Şibli** “İslam büyüklerindendir” (97/18)  
**Şimr** “Hz. Hüyesin’in başını kesen mel’un” (55/12)  
**Tañrı** “Allah” (53/10)  
**Tür** “Tur dağı” (80/25)  
**Veysil Karan** “İslam büyüklerindendir” (97/12)  
**Yahyā** “Hz. Yahya” (64/16)  
**Yakūp** “Hz. Yusuf’un babası” (90/15)  
**Yāsını Tahā** “Kur’an’da iki sure adı” (57/9)  
**Yūsuf** “Hz. Yusuf” (81/18)  
**Zahrā** “Hz. Fatma’nın lakabı” (57/11)  
**Zekeryā** “Hz. Zekeriya” (64/16)  
**Zunnūnı-Müsrī** “Din büyüklerindendir” (54/8)  
**Zülfikār** “Hz. Ali’nin kılıcı” (53/15)  
**Enel** “Mansur’un kız evladı” (43/18)

## VI. KAYNAKÇA

- AÇA, Mustafa; **Oğuznamecilik Geleneği ve Andalıp Oğuznamesi**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003.
- AHALLI, Sapar; **Mahmud Kaşgarîniñ Sözlüğü ve Türkmen Dili**, Türkmenistan İlimler Akademiyasınıñ Neşiryatı, Aşgabat 1958.
- AKAR, Ali; **Türk Dili Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.
- ALLANAZAROV, Akmurat; “Türkiye Türkçesi ve Türkmencede Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipinin Kuruluşu”, **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 15, Ekim 1997, s. 92-95.
- ANNANUROV, A; “**Türkmen Dilinin Gısgaça Dialektologik Sözlüğü**, İlim Neşriyatı”, Aşgabat 1977.
- ARAT, Reşit Rahmeti; “Türk Şivelerinin Tasnifi”, **Makaleler I**, Haz. Osman Fikri Sertkaya, Ankara 1987. s. 87-144.
- ARNAZAROV, Seyitnazar; “Türkmen ve Türk Yazı Dillerinde Başkalarının Sözü Üzerine”, **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, S. 15, Ekim 1997, s. 16-18.
- AYAN, Hüseyin, **Nesîmî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni**, C. I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002.
- AZİMOV, Pigam A.; “Türkmen Dili Araştırmalarının Tarihçesi Üzerine”, **Bilimsel Bildiriler** 1972, TDK Yayınları, Ankara 1975.
- AZMUN, Yusuf; “Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında”, **Reşit Rahmeti Arat Armağanı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966, s. 32-84.
- \_\_\_\_\_ ; “Türkmencede Aslî ve Dolaylı Uzun Ünlüler”, **Journal of Turkish Studies** (Türklük Bilgisi Araştırmaları), Volume 14, Center for Middle East Studies of Harvard University 1990, s. 75-94.

- \_\_\_\_\_; **Ana Çizgileriyle Türkmençe** Dil Bilgisi, I. Cilt, (Ses Bilgisi) Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.
- BARCAKOV, A., vd.; **Türkmen Diliniň Grammatikası-Morfologiya**, Ruh Neşriyatı, Aşgabat 1999.
- BASKAKOV, N.A.-B.A. GARRIYEV-M.Ya. HAMZAYEV, **Turkmensko-Russkiy Slovar**/Türkmençe-Rusça Sözlük, Türkmenistan Ilımlar Akademiyası Magtımğulı Dil ve Edebiyat İnstitutı, Moskova 1968.
- BAŞDAŞ, Cahit; “Türkmen Türkçesinde İsim Hâl Ekleri”, **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, s. 20, Ağustos 1998, s. 59-66.
- \_\_\_\_\_; **Göroğlı Türkmen Halk Eposı**, İnönü Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Malatya 1996.
- Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Türkmenistan Türk Edebiyatı, C. 10-11, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- BAYAT, Fuzuli; **Ay Kültünün Dini Mitolojik Sisteminde Türk Boy Adları Etimolojisi**, Üç Ok Yayınları, Ankara 2005.
- BAYRAKTAR, Nesrin; **Türkçede Fiilimsiler**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
- BAZIN, Louis; “Le Türkmen”, **Philologiae Turcicae Fundamenta I**, Wiesbaden 1959, s. 308-317. Türkçesi: Efrasiyap GEMALMAZ, Türkmençe (Metinler), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1988.
- BENZİNG, Johannes-Karl Heinrich, MENGES; “Türk Dillerinin Sınıflandırılması”, Mehmet Akalın, **Tarihî Türk Şiveleri**, TKAE Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1988, s. 1-14.
- BOZKURT, Fuat; **Türklerin Dili**, Cem Yayınevi, İstanbul 1992.
- BURAN, Ahmet-Ercan ALKAYA; **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s. 65-100.

- CAFEROĞLU, Ahmet; **Türk Dili Tarihi**, C.I-II, Enderun Kitabevi, İstanbul 2000.
- CLARK, Lary; **Türkmen Reference Grammar**, Turcologica 34, Yayımlayan: Lars Johanson, Wiesbaden 1998.
- COŞKUN, Volkan; **Özbek Türkçesi Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- ÇAĞATAY, Saadet; **Türk Lehçeleri Örnekleri I**, 3. Baskı, Ankara 1977; **Türk Lehçeleri Örnekleri II (Yaşayan Ağız ve Lehçeler)** Ankara 1972. **Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler**, Ankara 1978.
- ÇAĞIRAN, Önder; “Türkmen Türkçesinde Fonetik Mukavemet”, **Kardeş Ağızlar Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi**, s. 5, 1998, s. 20-39.
- ÇENELİ, İlhan; “Türkmen Türkçesi Sözlüğü”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 1982-1983**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s. 29-84.
- ÇINAR, Ali Abbas; **Türkmenistan Halk Edebiyatı Türleri**, Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi, S. 2, Güz 1996, s. 157.
- DEVELLİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara 1990.
- DOĞAN, Levent; “Türken Türkçesinin Fonetik ve Morfolojik Özellikleri Üzerine-I”, **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, S. 5, Şubat 1996, s. 65-74.
- \_\_\_\_\_ ; “Türkmen Türkçesinde Uzun Ünlülerle İlgili Hususlar”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 1, Bahar 1996, s. 239-244.
- \_\_\_\_\_ ; “Türkmen Türkçesinin Fonetik ve Morfolojik Özellikleri Üzerine-II”, **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, S.6, Nisan 1996, s. 74-85.
- DUMAN, Musa; “Türkmencede Ünlü Uzunluklarıyla Birbirinden Ayrılan Kelimeler Üzerine”, **Türk Dili**, S. 447, Eylül 1991, s. 212-218.
- DURDIYEV, Kakacan; **XIX. Asır Türkmen Edebiyatı**, Aşgabat 2001, s. 262-263.

- \_\_\_\_\_ -Mehmet KARA; “Yirminci Yüzyıl Türkmen Edebiyatı”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 3, Bahar 1997, s. 3-9.
- DUYMAZ, Ali; “Türkmen Tekerlemelerinin (Sanavaçlarının) Şekil ve Tür Özellikleri Üzerine”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 5, Bahar 1998, s. 173-189.
- ECKMANN, Janos; “Memluk-Kıpçak Edebiyatı”, **TDAY-Belleten 1982-1983**, Ankara 1986, s. 85-99.
- EMRE, Ahmet Cevat; **Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri (İlk Deneme) Fonetik**, Burhaneddin Erenler Matbaası, İstanbul 1949.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican; **Başlangıçtan Günümüze Türk Dili Tarihi**, Akçağ Yayınları, İstanbul 2004.
- \_\_\_\_\_; **Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri**, Ankara 1990.
- \_\_\_\_\_; **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- \_\_\_\_\_ -vd; **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü- I**, (Kılavuz Kitap), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- ERDEM, Melek; “Türkmen Bağışlık Mektepleri”, **Türkoloji Dergisi**, C. XII, S. 1, Ankara 1997, s. 275-285.
- \_\_\_\_\_; **Türkmen Türkçesinde Metaforlar**, Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi: 6, Köksav Yayınları, Ankara 2003.
- ERGİN, Muharrem; **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul 1993.
- GABAİN, A. Von; **Eski Türkçenin Grameri**, Çeviren: Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- GRÖNBECH, Kaare; **Kuman Lehçesi Sözlüğü**, Çev.: Kemal Aytaç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- \_\_\_\_\_; **Türkçenin Yapısı**, Çev.: Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

- GÜCÜK, Sapar; “Türkmen Dilinde İyi Niyetler”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 3, Ankara 1997, s. 33-48.
- GÜLSEVİN, Gürer; “Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtilere Eklemeler”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. IV, S. 1, Haziran 2002, s. 37-49.
- \_\_\_\_\_ ; “Yusuf Has Hacib’in Dilinde Oğuzca Unsurlar”, **Günümüz Dünyasında Yusuf Has Hacip ve Fikirleri-II**, Elaralık Atatürk-Alatoo Üniversitesi, Bişkek Kırgızistan, 8-9 Haziran 2006. (Bildiri).
- \_\_\_\_\_ ; Eski Türk Yazı Dilinde Oğuz Lehçesinin Ses, Şekil ve Söz Varlığı Unsurları, **Amancolovskie Çteniya**, Kazakistan (Öskemen) 7-8 Ekim 2004, s. 119-125.
- \_\_\_\_\_ -Erdoğan BOZ; **Eski Anadolu Türkçesi**, Gazi Kitabevi, Ankara 2004.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin; **Harezm Türkçesi ve Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- \_\_\_\_\_ ; **Karahanlı Türkçesi Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- HAMZAYEV, M. Ya.; **Grammatika Türkenoskogo Yazıka**, Çast’I Fonetika i Mrofologiya, Aşgabat 1970.
- \_\_\_\_\_ ; **Türkmen Dilinin Sözlüğü**, Türkmenistan İlimler Akademiyası Dil Bilimi İnstitutu, Aşgabat 1962.
- HANSER, Oskar; **Türkmence Elkitabı**, Çev.: Zuhal Kargı Ölmez, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 17, İstanbul 2003.
- İLKER, Ayşe; **Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- KAFESOĞLU, İbrahim; “Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti”, **Jean Deny Armağanı**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1958, s. 121-124.



- KARA, Mehmet; “Çağdaş Türkmen Şiiri”, **Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı (Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri)** S. 531, Mart 1996, s. 852-889.
- \_\_\_\_\_; “Türkmen Edebiyatı”, **Türk Dünyası El Kitabı**, 2. Baskı, C. 3, Ankara 1992, s. 669-683.
- \_\_\_\_\_; “Türkmen Türkçesinde Ünlü Uyumları”, **Türk Lehçeleri ve Edebiyat Dergisi**, S. 19, Haziran 1998, s. 44-50.
- \_\_\_\_\_; “Türkmen Türkçesinde Ünlüler”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 6, Güz 1998, s. 824-837.
- \_\_\_\_\_; “Türkmen Türkçesinde Ünsüzler”, **Bilim Yolu-Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 1, s. 379-386.
- \_\_\_\_\_; “Yirminci Yüzyıl Türkmen Edebiyatı”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 3, Bahar 1997, s. 3-9.
- \_\_\_\_\_; **Türkmen Türkçesi Grameri**, Gazi Kitabevi, Ankara 2005.
- \_\_\_\_\_; **Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı Üzerine Araştırmalar**, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- \_\_\_\_\_; **Türkmence (Giriş, Gramer, Metinler, Sözlük)**, II. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.
- \_\_\_\_\_ -Ahmet KARADOĞAN, “**Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü**”, Çağlar Yayınları, Ankara 2004.
- KARAHAN, Leyla; **Türkçede Söz Dizimi-Cümle Tahlilleri**, Ankara 1991.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi; **Kıpçak Türkçesi Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- KARASOY, Yakup; “Türkmen Türkçesinde Arapçadan Geçen Ayınlı Kelimelerdeki Ses Değişimleri”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 5, Bahar 1998, s. 398-432.
- KARAYANIK, Sadullah; “Türkmence Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 7, Bahar 1999, s. 227-249.

- KAŞGARLI, Sultan Mahmut; **Modern Uygur Türkçesi Grameri**, İstanbul 1992.
- KIRAN, Zeynel-Ayşe Eziler KIRAN; **Dilbilime Giriş**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2001.
- KOCASAVAŞ, Yıldız, **Türkçede Şahıs Zamirleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
- KORKMAZ, Zeynep; **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara 1994.
- \_\_\_\_\_ ; **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C.I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- \_\_\_\_\_ ; **Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları**, Ankara 1994.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad; **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1986.
- \_\_\_\_\_ ; **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Akçağ Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2003.
- LEVEND, Agâh Sırrı; **Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar)** Enderun Kitabevi, 4. Basım, İstanbul 1994.
- MEREDOV, A. Sapar AHALLI; **Türkmen Klassı Edebiyatının Sözlüğü** “Türkmen” Neşriyatı, Aşgabat 1988.
- \_\_\_\_\_ ; **Nurmuhammet Andalıp-Lirika**, Türkmenistan SSR İlimler Akademiyası Magdımgulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutı, “İlim” Neşriyatı, Aşgabat 1976, s. 5-31.
- NASKALİ, Emine Gürsoy; **Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu**, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- \_\_\_\_\_ -Güliden SAĞOL; **18-19. Yüzyıl Türkmen Şiiri Antolojisi**, Yesevî Yayıncılık, İstanbul 1995.
- NURMEMMED, Annaguli; **Göroğlu Türkmen Halk Destanı**, Bilik Yayınları, Ahmet Yesevî Yardım Vakfı, Ankara 1996.
- ONAN, Necmettin Halil; **İzahlı Divan Şiiri Antolojisi**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989.

- ÖDE, Osman; **Ruhnama-Türkmencilik Kodeksi**, I. Kitap, Aşgabat 1998.
- ÖNER, Mustafa; **Bugünkü Kıpçak Türkçesi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- ÖZTÜRK, Rıdvan; **Yeni Uygur Türkçesi Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- PALA, İskender; **Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, C. I-II, Ankara 1989.
- SAPAROV, Muhammetmurat; **Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasında Eş Seslilik ve Çok Anlamlılık İlişkisi**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1997.
- SARAY, Mehmet; **Türkmen Tarihi**, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi Serisi-5, İstanbul 1993.
- SARI, Berdi-Nurcan GÜDER; **Türkmencenin Grameri-III**, Sintaksis, Türk Dünyası Gençlerinin Mahtumkulu Yayın Birliği, Ankara 1988.
- SARIHANOV, Mehmetdurdu; “Türkmen Dili”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- SARIKAYA, Yakup; **Türkmen Türkçesinde Arapça Kelimeler** (Ses Bilgisi-Anlam Bilgisi-Sözlük) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Master Tezi, Ankara 1999.
- SÖYEGOV, Miratgeldi; **Türkmen Diliniñ Grammatikası-Morfologiya-“Ruuh”**, Aşgabat 1999.
- SÜMER, Faruk; **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı Destanları**, İlavelerle 3. Baskı, İstanbul 1980, s. 204-206.
- TABAKLAR, Özcan; “Türkmen Türkçesinde Ünlülerin Uzun Okunmasını Gerektiren Durumlar ve Eklerdeki Uzun Ünlüler”, **TDAY-Belleten 1994**, Ankara 1996, s. 145-155.

- \_\_\_\_\_ ; **Türkmencenin Morfolojisi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994.
- TEKİN, Talat; “Türk Dili ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi”, **Erdem**, C. 5, s. 13, Ocak 1989, s. 141-168.
- \_\_\_\_\_ ; **Makaleler 1. Altayistik**, Yayına Hazırlayanlar: Emine YILMAZ, Nurettin DEMİR, Grafiker Yayınları, Ankara 2003.
- \_\_\_\_\_ ; **Orhon Türkçesi Grameri**, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9, İstanbul 2003.
- \_\_\_\_\_ ; **Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler**, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, Ankara 1995, s. 9-38.
- \_\_\_\_\_ -Mehmet ÖLMEZ, Emine CEYLAN, Zuhale ÖLMEZ, Süer EKER, **Türkmence-Türkçe Sözlük**, Simurg Yayınları, Ankara 1995.
- \_\_\_\_\_ -Mehmet ÖLMEZ, **Türk Dilleri-Les Langues**, Ankara 1995.
- TİKA-Avrasya Dosyası**, Türkmenistan Özel Sayısı, s. 87, Kasım 1997/2.
- TOPARLI, Recep-Hanifi VURAL, Recep KARAATLI; **Kıpçak Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- TUNA, Osman Nedim; “Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller”, **TDAY-Belleten 1960**, 2. Baskı, Ankara 1988, s. 213-282.
- Turkmen-English Dictionary**, Editors: Alan J. Frank-Jeren Touch Werner-Dunwoody Pres, Kensington, Maryland, USA 1999.
- Türk Lehçeleri Grameri**, Editör: Ahmet B. Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- Türkçe Sözlük**, Komisyon, Onuncu Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- Türkler Ansiklopedisi**, C. 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Türkmen Dilinin Grammatikasy, Morfolojiya**, Türkmenistan İlimler Akademiyası, Magtımğılı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitüsü, Aşgabat 1999.
- Türkmen Edebiyatı Antolojisi**, I-II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

- TÜRKMEN, Fikret; “Mahtumkulu ve Tasavvuf Anlayışı”, **Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S. 1, İzmir 1996, s. 9-23.
- \_\_\_\_\_ -Gurbandurdi GELDİYEV; **Türkmen Şiiri Antolojisi**, Türksoy Yayınları, Ankara 1995.
- Türkmenistan Cumhuriyeti Ülke Raporu, Hazırlayanlar: Mehmet S. Erol, Suale Baycaun, **Avrasya Dosyası**, C. 7, S. 2, Yaz 2001.
- Türkmenistan Kiçi Ensiklopediya**, Redaktör: C.A. Niyazov, Türkmenistan İlimler Akademiyası Ş. Batırov Adındaki Tarih İnstitutı, Aşgabat 1996.
- UÇAR, Erdem; **Annagılıç Mētēci'nin Bütün Şiirleri**, (Giriş, İnceleme, Metin, Sözlük), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2003.
- Yazım Kılavuzu**, Komisyon, Türk Dil Kurumu Yayınları, 24. Baskı, Ankara 2005.
- ZEYNELOV, Ferhat; **Türk Dillerinin Mugayiseli Grammatikası**, 1. Hisse (Adlar) 1974.

## ÖZET

**Tezin Adı:** Nurmuhamet Andalıp'ın Nesîmî adlı eserinin dil özelliklerinin incelenmesi.

**Yazarın Adı:** Aydın ÖZTÜRK

Tezimiz, Nurmuhamet Andalıp'ın Nesîmî'nin hayatını hikayeleştirdiği eserinde konuyu ve 18.yüzyıl Türkmen edebî dili etrafında metnin dil özelliklerini tespit eden bir incelemedir. Giriş bölümünde Türkmenlerin ülkesi, tarihi, dili ve edebiyatı hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Sonar metnimizin yazarı Nurmuhamet Andalıp'ın hayatı, eserleri ile metne ait konu ve üslup üzerinde durulmuştur. İncelemenin “Ses Bilgisi” bölümünde ünlü ve ünsüzlere ait değişmeler ve ses olayları; “Şekil Bilgisi” bölümünde ise kelime grupları, cümlenin öğeleri ve cümle çeşitleri örneklerle açıklanmıştır. Çeviri bölümünde Kiril harfleriyle yazılan metin Latin harflerine aktarılıp Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Sonar metne ait sözlük ve özel adlar dizini verilmiştir. Tezin sonuna incelediğimiz eserin bir örneği alınmıştır.

Eser, 14. yüzyılda yaşamış ünlü şair Nesîmî'nin bir 18. yüzyıl Türkmen şairi tarafından ele alınışı bakımından dikkat çekicidir. Bizim için önemli olan ise o yüzyıla ait Türkmen edebî dilinin esere yansıyan özellikleridir.

## ABSTRACT

**Name of the Thesis:** Investigation of the language properties of the work of Nurmhammet Andalip named Nesimi.

**Name of the author:** Aydın OZTURK

Our thesis is an investigation determining the subject at the work of Nurmehmet Andalip, Nesimi, at which he has made a story of his life, and the language properties of the text around the 18<sup>th</sup> century Turkmen literature language. In the introduction section, explanatory information on the country of Turkmens, their history, language and literature has been given. It was urged upon the subject of the text and the style, life and works of Nurmhammet Anadalip, who is the writer of our Sonar text. In the ‘Phonetics’ section of the investigation, the changes belonging to the vowels and consonants and voice events are explained with the suffixes and word types in the ‘Form Information’ section, and in the ‘Sentence Information’ section, world groups, element of the sentence and sentence types are explained with examples. In the translation section, the text written in Cyrillic alphabet has been transferred to Latin Alphabet and then translated into Turkey Turkish. Glossary of Sonar text and private names index is given. A sample of the work we have investigated has been included at the end of the test.

It is attention-grabbing in terms of handling of the famous poet Nesimi who lived on 14th century by an 18th century Turkmen poet. What are important for us are the properties of the Turkmen literature language of that area reflected on the work.

## ÖZ GEÇMİŞ

1971 yılında Çorum'un İskilip ilçesinde doğdum. İlk ve ortaöğrenimimi burada tamamladım. 1990-1994 yılları arasında İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde yükseköğrenim gördüm. Mezun olduğum yıldan itibaren Hatay, Kilis, Çorum ve İzmir'de değişik okullarda öğretmenlik yaptım. Halen Buca Betontaş Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yapmaktayım. Çeşitli yazılarım Erciyes, Folklor/Edebiyat, Adam Öykü, İzmir İzmir ve Çağdaş Eğitim dergilerinde yayımlandı.



# KİRİLCE METİN

НУРМУХАММЕТ АНДАЛЫП

# НЕСИМИ

EGE ÜNİVERSİTESİ F. TÜRKİMEN KÜTÜPHANESİ



141000005406

T 813.9937

01

AND

1992

АШГАБАТ • 1992

ТҮРКМЕНИСТАН ЫЛЫМЛАР АКАДЕМИЯСЫ  
МАГТЫМГУЛЫ АДЫНДАКЫ ЭДЕБИЯТ ИНСТИТУТЫ

Нурмухаммет Андалып

НЕСИМИ

Дүзүжи Г. Назаров  
Ылмы редактор А. Ашыров

АШГАБАТ. ЫЛЫМ. 1992

АКАДЕМИЯ НАУК ТҮРКМЕНИСТАНА  
ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ ИМ. МАХТУМКУЛИ

Нурмухаммет Андалып

НЕСИМИ

Составитель Г. Назаров  
Научный редактор А. Ашыров

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN  
Ege Üniversitesi  
Türk Dünýäsi Araştırmaları Enstitüsü Müdürü  
Tel 0 232 334 02 29 fax 0 232 342 74 96

E.Ü. TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ	
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN KÜTÜPHANESİ	
Kayıt No.	5406
Tasnif No.	T818. 99300

АШГАБАТ. ЫЛЫМ. 1992

Сын язаулар

А. Нурягдыев, М. Өвезгелдиев

**Андалып Нурмухаммет**  
А 67 Несими / Ылым ред. А. Ашыров. — А.: Ылым,  
1992. — 116 с.

Сейит Ымадеддин Несиминиң образы мертлгини ве өз идеалына вепадылыгың символы хөкмүнде бүтүн Гүндогарда тавалар. Несиминиң диврлигине сойлуп өлдүрүлиши бүтүн Гүндогары сарсдырар ве онуң шол өлүми хакда энчеме роваятлар яйраар. Ине, шол роваятларын, мағлуматларын эсасында-да гөрпүкли түркмен шахары Нурмухаммет Андалып «Несими» атлы оригинал ве тарыхы хәсетлип шу поэмасыны дөредипди.

Поэмаңиң тексти Түркменистан Ылымлар академиясының Мағтымгулы адындакы Эдебият институтының голязмалар фондундакы материалларын эсасында тайярланылып, китабың өңүнде Несиминиң өмри ве дөредижлигине дегишли гириш берилйәр.

Китап гиң оқыжылар көпчүлиги үчин инетлейәр.

А 460320102—083 72—91

ББК 84. Түр 1.

ISBN 5—8338—0362—4

© Издательство «Ылым», 1992

Г И Р И Ш

Эгер европа эдебияты мертлгини ве өз идеалына вепадылыгың символы хөкмүнде галапын Прометейиниң образыны тымсал эдип гелен болса, Гүндогар эдебияты Несимидир Мансурын образына йүзленип гелипди. Ие не Несими халк дөредижлигиниң я-да язув эдебиятының фантазиясы эсасында дөредилен, образ болман, ол хакыкы яшап гечен тарыхы шахсларын биридир. Шейле-де болса онуң биографиясы барада хенize ченли дүрли пикирлер довам эдип гелйәр. Бу элиңиздәки «Несими» поэмасының хем баш гахрыманы хут Несиминиң өзи болансон онуң биографиясына дегишли мағлуматлары гөркезмек макул билинди.

Кәбир мағлуматлара гөрә<sup>1</sup>, Несими 1369—1370-нжи йылларда догуляр. Бейлеки бир мағлумата гөрә болса, ол 1366—1371-нжи йылларда энеден боляр<sup>2</sup>. Эдил шонуң ялы Несиминиң ерлиги хакда-да энтек гутарныклы бир документ ёк. Шонуң үчин бу барада-да дүрли дүрли пикир довам эдип гелйәр. Мысал үчин кәбир чешмелерде Несими Шамахыда доглан хасапланыляр<sup>3</sup>. Эмма бейлеки бир язгыда ол ширазлы хасапланылыпдыр<sup>4</sup>. Догры Эйранда хакыкатдан хем Сейит Ымадеддин днен бир шахыр яшап гечипди<sup>5</sup>. Шонуң үчин хем Сейит Ымадеддин Ширазы ве Сейит Ымадеддин Несими икиси бир шахсдыр өйдүлип, олар гарышдырылан болмагы мүмкин. Мунуң терсине Несиминиң ширванлы хасап эдилйән ерлери хем бар<sup>6</sup>. Эмма Нурмухаммет Андалып<sup>7</sup> билен Акмухаммет<sup>8</sup> өзлериңиң «Несими» атлы поэмаларында оны Багдатда доглан, өзи хем балыкчы машгаласында өсүп етишен хасаплайлар. Догры, буларың хайсы чешмелере салгыланып шейле хасапландыклары анык болмаса-да, оларың хайсы хем болса,

гараз, бир тарыхы чешмелере эсасланандыклары шубхесиздир. Онсоңам, оларың бу пикирлериниң шу гүпки гүлдерде айдылман, эйсем үч асыра голай озал айдыланлыгы хас-да әхметлидир.

Андалыбын ве Акмухаммедин «Несими» поэмасында беян әдилниһине гөрә, Несиминиң әнеси көпүк ичип гудрат билен гөврели болансон, онуң ата-әнеси муңа ар-намыс әдип, гызларыны сандыга салып деря ташлаярлар. Сандык акып Багдада баряр ве шол ерде оңа бир балыкчы габат гелип, сандыгы дерядан чыкаряр. Сандыкда ол гызың оглы боляр. Балыкчы олары өз өйлерине алып баряр ве ол гызы өзүне гыз окуняр. Яңы дүниә инен чагажыга болса,

«Несеб гойды мунуң адын әнеси»<sup>9</sup>—

дийип, шахырларың икиси хем «Несими» сөзүниң «Несеб» сөзүнден гелип чыкканылыгыны ве өзн хем балыкчы машгаласындан боланлыгыны айдярлар.

Әлбетде, оларың бу адыбир «Несими» поэмалары әдеби әсерлер хасаплансалар-да, олар тарыхы материаллар эсасында дөредилен биографик хәсетли әсерлер болансонлар, олардакы гөркезилйән фактлары-да әсгермезлик этмек болмаз.

Шейлеликте, Несими бир ерде шамахылы, бир ерде ширванлы, бир ерде багатлы, бир ерде-де ширазлы хасапланып гелипйәр. Эмма бизиң пикиримизче, Несими Багатда доглупдыр диең пикир мамла болса гөрек. Чүнки тарыхы маглуматларың аглабасы шоны салгы берйәрлер.

\* \* \*

Несиминиң доглан ериниң жеделли болшы ялы, онуң миллети хакда-да дүрли-дүрли пикир довам әдип гелипйәр. Өңде айдылышы ялы, кәбир материаллар Несимини парс хасаплан болса, кәбири оны азербайжан хасаплайрлар<sup>10</sup>. Кәбир материаллар болса, оны түркмен шахырларының бири хасаплайр. Мунуң шейле жеделли болмадыдыгының хем кәбир себәплери бар. Биринжиден, Несиминиң автографының сакланманлыгындан ве онуң биографиясына дегншли материалларың хемме-синиң бизе гелип етмәнлигинден, икинжиден, Несиминиң жаханкешде болуң, өрән көп юртларда боландыгындан, үчүнжиден, онуң телли дили — арап, парс,

түрки диллерини өрән онат билип, шол диллерде-де әсер язанылыгындан ве оларың хайсында яза-да оларә әдил өз эне дили ялы эрк әдип биленлигинден гелип чыкяр. Хут шонун үчин хем хер бир халк шейле сөз усадыны өз шахырлары хасапланларыны кем гөреноклар. Йөне Несими өз дөредижлиги билен бирнәче халкларың арасында шейле белент сөйтә мынасып болуң, оларың арасында-да өзүне гражданылык хукугыны газанап болса, онда оңа хеммелериң дең гуванмага хаклары бардыр. Бизин пикиримизче, Несиминиң хайсы халка дегншлидигини кесгитлейән такык бир тарыхы документлер йүзе чыкянча, оңа ол я-да бейлеки халкын векили хөкмүнде дәл-де, эйсем гүңдогарың бейик шахырларының бири хөкмүнде гаралса, Несиминиң мертебеси хас-да бейгелер.

Йөне шунуң билен бирликде ылым аныклығы хем талап әдйәр. Әлбетде, Несиминиң хем хайсы-да болса бир халкын векили боландыгы мәлим зат. Бу меселәни аныкламага көмек әдәйжек шертлериң илкинжиси хем ынамдар тарыхы материаллар билен бирликде хут шахырын өз әсерлеридир. Чүнки шахыр өз әсерлериниң кәбиринде, өзүниң хайсы халка дегншлидигини, ниредендигини, яшыны, әсери хачан язандыгыны ве ш. м. фактлары гөркезилйән вагтлары боляр. Йне, шол хем онуң биографиясыны дикелтмекде ынамдар документлериң бири хасаплайр.

Тарыхдан мәлим болшуна гөрә, VII—VIII асырлардан башлап, арап басыбалыжылары Гүңдогарың көп бөлегини эеләп, эелән ерлеринде-де өз диллерини ве диллерини орнашдырыпдырлар<sup>11</sup>. Документлериң ве әдебиятың арап дилинде болмагыны талап әдипдирлер. Бу ягдай асырлап довам әдйәр. Шол себәпли хем көп языжы-шахырлар хайсы миллете дегншлидиклерине гарамаздан, өз әсерлерини арап дилинде языпдырлар. Эмма вагтың гечмеги билен, ылайга-да, X асырлардан башлап, арап халыфатларының агалыгы гөшәп башлайр. Бу ягдайдан пейдаланан ерли илат хем овалкы өз милли мәдениетини, дилини өсдүрмәге мүмкинчилик тапяр. Ылайга-да, парс дили Гүңдогарда улы роль ойнап, дәвлет дили дережесине ченли гөтерилйәр. Шонун үчин хем шол дөвүр шахырларының көпүси өзлериниң хайсы миллете дегншлидиклерине гарамаздан, өз әсерлерини парс дилинде язмага йыкын әдипдирлер. Эмма шонун билен бирликде-де Гүңдогар халкларының меде-

ниетинде улы хадыса болан селжуклар медениети хем яшамагыны довам этдирйэр.

Түрки халкларың ролуның гүйжемеги болса түрки дилиниң хем абрайыны артдырар. Эгер монголлага ченли болан X—XIII асырларда парс дили якин гүндогар халкларының көп бөлеги үчин әдеби дил хасапланан болса, монголлардан сон дүрли диллерниң удел аграмы жуда ёкарланяр. Эгер-де монголлага ченли түрки диллер, эсасан, фольклор үчин беян әдижи гурал болан болса, XIV асырда олары ёкары әдебиятта хем уланмак болжаклыгы месе-мәлим болуп башлаяр<sup>12</sup>. Ине, шу тарыхы ягдайлар билен багланышыклы телли дилде (арап, парс, түрки) эсер язанларың боланыгы, шол санда, Несимниң хем шейле шахырларың бири боланыгы фактдыр.

Догры, бу хили ягдай, бир тарапдан, шахырың үстүлгини—дил байлыгыны, билим дережесиниң гилгини гөркезйән ялы болса-да, шахырың бейиклиги оларың көп дилде эсер язып биленлиги үчин дәл-де, әйсем, хут өз милли дилинде оңат эсерлер язанлыгы үчин бейикдир. Башгача айдыланда, ол я-да бейлеки шахырың әдебият тарыхында тутян орны онуң көп дилде эсер язанлыгы билен өлчелмән, әйсем, онуң язан эсерлериниң идея-мазмунының прогрессивлиги, халжылык хәсетиниң ве чеперчилик усатлыгының ёкарылыгы билен өлчелйэр. Эмма хер ничик хем болса, факт фактылыгына гаяр. Дөврүниң шертине гөрә, Несими хем үч дилде (арап, парс, түрки) эсер язан гүндогарың бейик шахырларының биридир. Ол өзүниң түркмен дилинде язан гошгусының биринде шейлерәк маглумат хем берйэр:

Арап нуткы тутулмышдыр тилинде,  
Сени кимдир диең ким, түркмен сен<sup>13</sup>.

Шу маглуматлардан чыкян نتیжә гөрә, Несими такмын 1370—1371-нжи йылларда Багдат әтрапында балыкчы машгаласының биринде энеден болуп, 1417-нжи йылда хем 47 яшында Сирияның Халап шәхеринде диндарлар тарапындан динсизликке айыпланып, дрилигине дабанындан сойлуп өлдүрлен бейик түркмен шахырларының биридир. Онуң дөредижилигине дине бир Гүндогар халклары хем дәл, әйсем бүтин прогрессив адамзат гуванмага хаклыдыр. Чүнки Несимниң өзи өрән чепер ве гүйчли философик эсерлери билен эңчеме хал-

кың сөйгүсине мынасып болан ве оларың арасында гражданык хукугыны газанан бейик интернационал шахырларың биридир. Оны хут шейле планда-да өврнемек герек.

\*\*\*

Такык документлер сакланманлыгы үчин Несимниң чын ады хакда-да дүрли пикир довам әдйэр. Кәбир маглумата гөрә, шахыр «Несими» лакамындан башга-да телли тахаллус уланыпдыр. Несими лакамы билен мешхур болан Сейит Ымадеддиниң «Несими» лакамыны уланмагының себәби ве онуң манысы барада-да дүрли пикир бар. Мысал үчин, «Несими» сөзи аслында арап сөзи болуп, ол пәк, мылайым шемал, ел манысында гелйэр. Бу сөз әдебиятларда-да шейле маныда уланылар. Көне роваятларың бирине гөрә, Худ пыгамберниң дөврүнде ене Ад диең бир пыгамбер боланмыш. Адылар Худа боюн эгмәндир. Шонда Худ «адылар мака боюн эгенок» дийип, худая арз әденмиш. Худай болса, адылара газап әдиң, улы ел-тупан иберип, адылары хеләк әденмиш. Эмма шол ел Худа боюн боланлара мылайым ве зыянсыз шемал болуп дегенмиш. Бу роваياتы Согы Аллаяр ине шейле уланяр.

Газап ел адылары кылды набуд,  
Иди ол ел несим табыгы Худ<sup>14</sup>.

Бу мысаллара гөрә, «Несими» сөзи пәк, мылайым маныда болансон, Несими хем өзүни шейле атландыраң ялы гөрүңйэр. Бейлеки бир маглумата гөрә болса<sup>15</sup>, Ырагың пайтагты Багдадың голайында «Несим» диең ер—оба болупдыр. Несими хем шол ерде доглуп, доган ерини хем өзүне лакам әдинипдир. Шу маглумат хакыката якин болса герек. Чүнки, Гүндогарың көп шахырлары өнүп-өсен ерлерини сонра өзлерине лакам әдинипдирлер. Шейлеликте, Сейит Ымадеддин көп эсерлерини Несими лакамы билен дөредипдир.

Несими яшлыкдан өз философик гарайшында пантеист болан Хүсейин ибн Мансур ал-Халлажың (828—922) пантеистик угруны голдапдыр. Шонун үчин хем кө халатларда бу угра, «хусейни» я-да «халлажыя» хем диййәрлер. Оны эсасландыран Мансурың хатырасы үчин Несими кө эсерини «Хусейин» лакамы билен дөредипдир дийилйэр.

Сейит Ымадеддиниң «Несими» лакамыны уланмагының себәбини Ал-Хуруфи дийип ат алан Фазлылла Най-

мының ады билен баглаян маглуматлар хем бар. Себәби суфизмнің бир акымы хасапланыян хуруфизм Якын ве Орта Гүндогарда энчеме йыллап пантеистик идеяны йирадан угур болуп, оны эсасландыранларын илкинжилериннің бири хем Фазлылла Наймыдыр (1339—1394)<sup>16</sup>.

Хуруфизм диймек, «харп, яғны «харпларызм» диймек болуп, бу акымың векиллери харплара — 32 харпа гаты улы сыясы маны берип, харплары хат-да, худайлашдырмак катдына етирйәрлер:

Арыф ла отуз икидир.  
Сахп жисм ве жан отуз икидир.  
Эй Несими, суратда ве магпыда,  
Эшгар-у ныхан отуз икидир<sup>17</sup>.

Шу себәплере гөрә, хуруфистлер диндарлар тарапындан ызарланярлар. Эмма олар шонда-да гизлин ишлемеклерини гоймаярлар. Кәбир маглумата гөрә, Наймы хөкүмдар Теймири хем өзүне чекмәге сынанышык эдйәр. Эмма терсине, Теймир Наймыны жезаландырмак хакында карар чыкаряр. Соңра Фазлылланы Теймирин оғлы Мираншах 1394-ижи йылда жезаландырып өлдүрйәр<sup>18</sup>.

Фазлылланың өлүми хуруфистлере, ылайта-да, Несимә гаты улы тәсир эдйәр. Чүнки Несими яшыкда Фазлылла билен таныш, соңра олар ата-огул окаяндырлар. Шонун үчин хем Несими Фазлылла Наймыны хорматлап, онун Наймы адына кыбапдаш эдил өзүне Несими лакамыны уланыпдыр дийилйәр<sup>19</sup>. Онсонам, суфистлерин улаян тахаллуслары кич бир эсассыз болман, әйсем өз йөредйән пелсепелери билен багырак болупдыр. Хуруфистлерин дүйә — предмет барадакы пелсепелери хем гадымы юнан философларыныңкы ялырак болуп, хер бир зат—предмет чхар унсурдан—дөрт элементден — сувдан, отдан, топракдан, елден — ховадан йбарат болупдыр. Мундан чыкян نتیжә гөрә, «Несим» сөзи билен соңкы «ел—хова» сөзи символашярлар<sup>20</sup>. Чүнки «Несим» сөзи хем мылайым ел, шемал маныда гелйәр. Несиминиң кә ерде Фазлылланың ады билен багланшыккы Эбу Фазыл лакамыны уланылыгыны хем чакламак мүмкин. Сейдаданың айтмагына гөрә<sup>21</sup>, Фазлылла Несимини өзүне сгуллык алыпдыр. Шонун үчин Несиминиң өзүне Эбуфазыл диймәге эсасы бар. Чүнки «эбу» сөзи арапча ата (аталары) маныны ақладяр. Шол себәпли фазыл сөзүнниң өнүне «эбу» сөзүнни гошсан, Эбуфазыл болуп, ол хем Фазылын, яғны Фаз-

лылланың оғлы днен мана якынлашяр. Оны шу ашакдакы мысалда-да сынламак мүмкин:

Чүн Несиминиң Эбуфазыл олды хакдан кинъети.  
Жүмле асманың хуруфи айың-элкамандады<sup>22</sup>.

Кәбир маглумата гөрә, Хафыз Ширазы хем оларата-огул хөкүмнде гарапдыр. Несими яшыкдаң Хафыз өйкүнип гошгулар хем язяр. Соңра такмын 1387—1389-ижи йылларда Несими өз халыпасы Фазлылла билен Әйрана бараңда Хафыз билен танышяр. Хуруфистлер Хафызы хем өз тарапларына чекмек үчин чалышярлар. Хафызың дереджилегинде белли бир дережеде хуруфизмниң аламатларының болмагы хем шу затлардан гелип чыкяр<sup>23</sup>.

Фазлылла өз идеясыны гизлин йөретмек үчин өзүне «Нагым» днен гизлин тахаллус хем уланыпдыр. Несими хем өзүнниң «Несим» тахаллусыны «Нагым» сөзүне хем кагыя хөкүмнде уланыпдыр, дийилйән вариант хем бар. Муңа шу ашакдакы гошгы мысал гетирилйәр:

Ким ке эсрар Несими билмеди.  
Ызат Фазыл Нагымы билмеди.  
Дино рахман ве рахымы билмеди.  
Мегахр зат кадымы билмеди.  
Болдук чу Несимини Нагымның,  
Олды bize рахмети рахымның<sup>24</sup>.

Материалларын көпүсинде Несиминиң чын ады Ымадеддин хасапланяр. Эмма кәбир маглумата гөрә<sup>25</sup>, Несиминиң чын ады Махмыт болупдыр дийилйәр. Бу пикириң авторы Несиминиң Ымадеддин адыны инкәр этмейәр. Йөне ол Ымадеддин ады Несимә соң дакылан ат хасаплайяр. Ол пикириниң субут этмек үчин Несими ялы шахсларың дурдыгыча чын атлары йитип, она дерек оларата соң дакылан адың йөргүнли болянлыгыны, мысал үчин, Жәлалетдин Румы, Фахретдин Атгар ялы шахырларың чын атларының Мухамметлигине гарамаздан, оларың Мухаммет атларының уланылман, соңкы дакылан Румы ялы лакамлары билен танаянлыгыны ныгтаяр ве Ымадеддин хем эдил шолар ялыдыр дийип хасаплайяр. Мундан башга-да автор Несиминиң дөвүр-дешлериниң бири болан Алы-ал-Аланың биографик хәсетли язан бир шыгында Фазлылланың шәгиртлериниң хеммесиниң атларының агзаянлыгыны, онда-да хут чагалыкда дакылан чын атларының гөркезилйәнлигини ве Несиминиң адының болса Ымадеддин дәл-де,

Махмыт дийлип гетирилленигини беллейэр. Шондакы гетириллэн атларың Несиминикиден (ягны Махмыт-дан) бейлеклериниң өз эелери тапылып, Фазлылланың диңе Махмыт диең шәгирдиниң таналман дурлушының генлигини, Несиминиң адының болса гөркезилмезлигиниң мүмкин дәлдигини ныптап, шол Махмыт диең ада Несими дийип дүшүнмели диең пикирде дуряр. Шунун билең бирликде-де гөйә, Хафыз Ширазы хем бир ерде Несимини Махмыт дийип атландырыпдыр. Үөне биз авторың бу пикирини шейлелигине ыкпар этмәге я-да инкәр этмәге эсасымыз болмансоң, муны маглумат хөк-мүнде гөркезилп гечйәрис.

Кәбир халк роваятларында, шол санда, Акмухаммет-дир Андалыбың адыбир «Несими» поэмасында-да Не-симиниң озалкы ады «Несеб» хөкмүнде гөркезилйәр. Эгер Акмухаммедниң «Несими» поэмасында:

Молла ондан соң билди, ол Несеби эр эрди.  
Эй Несими дийр эрди, несли Сейид эрди.  
Оввал ады Несеби, сопра ады Несими.  
Озалда болган исми Сейид Несим эрди<sup>26</sup> —

дийлип гөркезилең болса, муны Андалып шейле гөр-кезйәр: Несиминиң энесини халас эден адамың хем Несими билең бир вақта өз аялыңдан хем оглы боляр. Шонда балыкчы өз оглуның адына Эмир ат гөйяр. Не-симиниң энеси хем өз оглуна Несеб ат гөйяр:

Эмир гөйды онуң адын атасы.  
Несеб гөйды мунуң адын энеси<sup>27</sup>.

Шунуң билең бирликде Андалыбың поэмасының до-вамында Несими адыны она гөйә молласы дакан ялы хем гөрүнйәр:

Замандан соң гелип хушыға молла,  
Иыкылды аягага дийди «Эй вай».  
Дийди «адың Несими болсун эй жан,  
Сениң ёлуңда мун жан болса гурбан»<sup>28</sup>.

Бирнөче маглумата гөрә<sup>29</sup>, Несими хуруфистлере го-шулмаздан озал Керки, Шейхи, Шибли, Эдхем ялы гөр-нүкли суфистлерниң идеясыны голдаяр:

Жуйында кылан мухаббеткиден,  
Керки иле Шибли, Эдхем олды<sup>30</sup>.

Шейлеликде, Несиминиң ирки дөвүр дөрөдиджилги

суфизм билең багланышыклы болуп, хуруфизме соңра гечипдыр.

Шу себәплере гөрә, Латыфи тезкиресинде «Несими хуруф дәлдир, ол неймитулладаыр, йөне хуруф ылым-дан хабарлыдыр»<sup>31</sup> дийилмеги хем шонуң үчин болса ге-рек, Неймитуллалар хем суфистлерниң бир угры болуп, Неймитулла дийлең шахс хем шол угруң халыпасы бо-лупдыр. Элбетде, шол дөвүрлерде Хорасандан Мүсүре ченли ййран неймитуллалардан Несими бихабар болуп-дыр диймек болмаз. Йөне Фазлылладан өң Несиминиң өрән гүйчли симпатия билдирең шахсларың бири Ман-сур Халлачдыр. Мансурың «эзел хак» диең пантеистик идеясы үчин дара чекилмеги Несимини гаты гыңандыр-яр. Йөне ол шол угурда дара чекилмекден хем горкмән, Мансурың пантеистик идеясыны довам этдирйәр:

Дайым «эзел хак» сөзлерем, хакдан чу Мансур олмушам,  
Кимдир мени бердар эден, бу шәхра мешхур олмушам.  
Кыбласыңм садыкларың, магшугыем ашыкларың,  
Мансурыем лайыкларың чүн бейт магмур олмушам<sup>32</sup>.

Несиминиң илки дөвүрлерде Мансурың угры билең гиденлигини аңладяң кыссалар башга-да көп:

Мансур «эзел хак» айдар, ягне ке хак менем хак.  
Чүн хак аян имиш гөр, ким гөрмее аяны<sup>33</sup>.

Шейлелик билең, Несиминиң дөрөдиджилги, дүйнә-гарайшы, эсасан, ики угурдан — ики идеологиядан дү-рүшделенип, оларың бири суфизмден, бейлекиси болса, өзлериниң пантеистик хәсиетлери билең суфизмден ге-чирең хуруфизм идеологиясы эсасында кәмиллешипдыр.

Несиминиң дөрөдиджилгиңиң меркезинде болса, эсасан, хуруфизм идеологиясы ятыр. Оларың хеммеси-ниң бир яны өз халыпасы Фазлылланың ады билең берк багланышыклы болупдыр.

Несиминиң дөрөдиджилгиңиң ве дурмушы хут Фазлылла билең берк баглы болансоң, Фазлылланың кимлиги хақда-да баржа маглуматы бериләйсе хем артыкмачлык этмейәр. Бар болан маглуматлара гөрә, Фазлылланың чын ады Абдырахман болуп, ол Халалхор ады билең мешхур болупдыр. Ол Самаркандта диндарларың бир гезекки йыгнагында динден чыкан, худаисыз хасапланың өлүме хөкүм әдилйәр ве Тебризиң төверегинде Эича дий-лен ерде-де өлдүрилйәр<sup>34</sup>. Эмма Сейд Нефиси өзүниң «Тарыхы назм ве насыр» атлы ишинде хас гиндрәк ве баш-



гарақ мағлумат берипдир. Фазлылла, такмынан, 740 — 742-нжи хижриде Астрабатда энеден боляр. Ол яшлыгындан өрөн йити зехишлиги билен тапавутланяр. Ол яшлыкда Гүндогарың гаты көп ерлерине сыяхат эдип, 771-нжи хижриде Машада, Тебризе, Испихана, 775-нжи хижриде болса, Азербайжана, Ширвана ве башга-да бирнөче юртлара сыяхат эдйәр. 788-нжи хижриде (1386) онуң хуруфилги үчин динсизликде айыпланып, теймирликлер оны ызарлап тутярлар. Теймириң оглы Миран шахың буйругы билен оны Ширвандан Нахжувана гетирип, дин векиллериниң питива бермеги билен 1393-нжи йылда, 56 яшының ичинде өлдүрип, өленсон хем, бойнуна йүп дакып, гөрелде хөкмүнде шәхериң көчелеринде ата сүйредип, ондан соң гөмйәрлер. Эмма Теймириң буйругы эсасында 1402-нжи йылда Фазлыланың жеседини тазеден габырдан чыкарып отлаярлар. Шонуң үчин хем Фазлыланың өлен йылы дийлип, онуң якылаң йылы болан 1402-нжи йыл хасапланыян ерлери хем бар. Эмма хақыкатда болса ол 1393-нжи йылда өлдүрилийәр<sup>35</sup>.

Фазлылла овнуқ гошгулардан башга-да «Жавуданнама», «Жавуданы кебир» ве хуруфи ылмына дегишли «Рисала жавуданнамеин зейли», «Арышнама», «Мухаббетнама», «Весъетнама» ялы эсерлерини дөредипдир<sup>36</sup>. Онуң весъетлерини ве идеяларыны шәгиртлери Эбул Хасан Альюл Ала, Сейид Несими ялы хуруфистлер довам этдирйәр.

\* \* \*

Хуруфистлериң Фазлылладан сонкы иң эсасы векиллиниң бири болан Несиминиң ерлиги ве миллети хакда бирлигиң болмайшы ялы онуң өлүми ве өлдүрилен йылы хакда-да дүрлирәк пикир довам эдип гелйәр. Несиминиң биографиясына дегишли материалларың көпүсүнде<sup>37</sup> Несиминиң 1370-нжи йылларда доглуң, 1417-нжи йылда хем өлдүриленлиги айдыляр: Шунуң билен бирликде-де шахырың өлдүрилен йылыны 1398-ден 1433-нжи йыллара ченли сүйндирилйән мағлуматлар хем душ гелйәр. Мысал үчин, кә ерде онуң өлүми 1434-нжи йыл хасапланан болса, башга бир ерде 1461-нжи йыл хасап эдиллипдир<sup>38</sup>. Элбетде, мунуң бейле болмагы мүмкин дәл. Чүнки бу хасап боюнча Несими 90 яшларында өлдүрилен болуп чыкяр. Эмма көп материаллар онуң 47

яшында өлдүриленлигини тассыкляяр. Екаркы 1461-нжи сенәниң гетирилмегине башга бир задың себәп болмагы мүмкин. Несиминиң шейле пажыгалы өлүми көп адамлары толгундыряр. Ылайта-да, Фазлыланың шәгиртлери болан хуруфистлери гаты гынандырындыр. Олар Несиминиң шанына газаллар баглап, онуң гошгуларыны ятдан айдып гезйәрлер. Хатда Несиминиң адыны йитирмезлик үчин өз язая эсерлерини онуң ады билен, ягны Гул Несими дийип язанлар хем болупдыр. Муна мысал эдип XVII асырда яшап гечен ве Гул Несими ады билен эсер язан шахыры гөркезмек болар. Ол Сейид Ымадеддин Несиминиң кәбир газалларына незпре-де язылдыр. Мысал үчин Сейид Несими:

Сен маңа яр, олки, көңлүм ол дахы яр истемез,  
Көңлүмиң дилдары сен-сен, өзге дилдар истемез<sup>39</sup>.

Гул Несими:

Дилбере дил, сенден өзге дахы дилдар истемез,  
Чүн миессер олды васлың, гайры дилдар истемез<sup>40</sup>.

Башга бир мағлуматда болса, проф. Хикмет Ертоғланың бир китапханада 1461-нжи йылда язылаң, өз хем Несими ады билен язылаң бир месневи гөрениги хабар берилйәр<sup>41</sup>. Эмма ол месневи хем логика гөрә, Сейид Ымадеддин Несиминиң болман, ондан соңкы Несими ады билен эсер язанларың бириниңки болмалы. Эгер Ол Сейид Ымадеддиниңки болайса-да, онуң сенеси соңкы гөчүрилип язылаң сене болмалы. Себаби 1417-нжи йылда өлдүрилен Несиминиң 1461-нжи йылда язылаң эсери болуп билмез.

Профессор Ф. Көпүрили өзүниң «Несиминиң өлүм тарыхы» атлы макаласында<sup>42</sup> Несиминиң өлүмини 1404-нжи йыллар хасапляяр. Бу авторың шейлерәк пикир этмегине-де Рафикиниң 1408-нжи йылда язан «Бешертнама»<sup>43</sup> атлы месневиси себәп боляр. Хуруфистлериң бири болан Рафики Несимә багышлабрак язан бу «Бешертнамасында» әбжет хасабы билен шейле сене гетирйәр:

...Маңа овалдан Несими дестгир,  
Сежде эдер гаршыма бедри мунир?  
Бу Бешертнаманы кылдым тамам.  
Совмиң? овал жұмасы гүн вессалам.  
Тарыхы кендйлейиң? рахе худа,  
Сердесер әдебияты? олды рехнама<sup>44</sup>.

Бу мысалдагы гөркезилен «РАХ ХУДА» сөзи эбжет хасабы билен 1408-нжи йыла габат гелйәр.

Алы Ганип Йөнтеминиң «Гүнеш дергиси» журналында чыкан бир макаласында, Несиминиң өлүми 1417-нжи йыл хасапланылар<sup>45</sup>. Бу пикир хақыката хас якын болса герек. Чүнки бу барадакы материалларың көпүсн шу йылы салгы берйәрлер.

Несиминиң ады билен багланышыклы айдылян халк роваятларында Несими өзүниң сойлуп өлдүрлжегини велилик билен өңүнден дуйяр. Халк арасындакы шол роваята гөрә, Несими ики доган экен. Несими яшлыкда-да гаты зехнили болупдыр. Олар биле ойнап йөркәлер Несими бир пычак тапяр ве оны өз доганына берип, «Ине, доганым, ахырында мени өлдүржек шу пычакдыр. Себәби сен улалып патыша боларсың, мен болсам дивана боларын. Ине, сен шонда мени шу пычак билеи дирилигиме сойдурарсың» диййәр. Доганы болса, «Гөй, бейле зат болмаз» диййәр. Бу гер бу ерде галяр. Бирнәче вагтдан соң, Несиминиң доганы патыша боляр. Несими болса, дивана болуп, илден иле гошгы-газал айдып гезйәр. Бир гүн Несими айланып өз доганының шалык эдйән юрдуна баряр ве өз гошгуларыны окаяр. Адамлар онун дашына үйшйәрлер. Бу ваканы бири барып патыша хабар берйәр. Шол вагт патыша күшт ойнап отуран экен. Күште гызыган ша: «Мениң юрдумда бейле булагайлык дөредип йөрөн бигананы барың өлдүрин» диййәр. Желлатлар гелип Несимини өлдүрмекчи боланларында оңа хич бир яраг өтмейәр. Шонда Несиминиң өзи «Мени бейле гынаман, маңа сизниң ярагыңыз өтмез. Сизниң патышаңызың жүбүсинде бир пычак бардыр. Маңа дине шол өтер, өзи хем башга ерме өтмез-де динце дабанымың товук боқы басан ерине өтер» дийип, нәме этмелидигини өзи салгы беренмиш. Желлатлар шейле хем эдйәрлер. Олар патышадан жүбүсиндәки пычагы бермегини хайыш эдйәрлер. Күште гызыган хан жүбүсиндәки пычагыны беренлигини хем дуймаяр. Желлатлар шол пычак билеи Несимини дабаныдан союп өлдүрйәрлер. Күшт ойнап болан хан «Яккы өлдүрениңиз кимди?» дийип, гелип гөрсе, өз доганы Несими болуп чыкяр. Муңа гахары гелен хан Несимини өлдүренилерин хеммесини өлдүрдйәр<sup>46</sup>.

Башга бир роваята гөрә, Несими билеи Кемал Уммы днен бири Солтан Шужан днен бириниң бир гочуны ондан ругсатсыз өлдүренимиш. Оңа эесиниң гахары ге-

лип, Несиминиң союлып өлдүрлжегини, Кемал Уммының болса асылып өлдүрлжегини ышарат эденмиш<sup>47</sup>. Андалыбың «Несими» поэмасындакы гетирилйән роваят хем ёкаркы маньракда.

Андалыбың «Несими» поэмасында гөркезилешине гөрә, Несими дивана болуп илден-иле, чөлден-чөле айланып, дүрли хикметлер оқап йөркә, оңа өзи ялы ики дивана гелип гошуляр. Олар өз пирлерине (бу ердәки пир Фазлылла болса герек — Н. Г.) душярлар. Шонда ол пир оларың бирине бир тегелек нан берип, нанын хер йүзүне бир шапбат уряр. Бейлекисине бир алма берип, сапагындан тутуп пырляяр. Несимә болса бир алманың габыгыны артып элине берйәр ве бу аламатың маньсына дүшүнмеги маслахат берйәр. Олар бирбада муңа дүшүнмежек боланларында Несими оны шейле дүшүндирийәр: «Еди гүнден соң нан аланы билинден ашагыны ере гөмүп, тә өлйәнчә урарлар ве сансар дашы эдерлер. Алма аланы дардан асарлар. Союлгы алма аланы — мени болса, шол алма ялы союп өлдүрерлер» дийип, болжак затлары өңүнден айдыр.

Элбетде, бу маглуматларың бири роваят, бири чепер эсерде геленсон, онун дурмушда болшундан улалдылып я-да кичелдилеп гөркезилмеги тебигы затдыр. Шейле-де болса, бу затларың аңырсында белли бир дережеде, тарыхы хақыкат хем ёк дәл. Бу ерде Несиминиң өнден гөрүжнлиги велилик билеи багланышдырылса-да, Несими өзүниң йөредйән бу пантенстик идеясының башына бир иш салаймак ховпуның барлыгыны билмән дурмандыр. Дин векиллерп билеи конфликтде болан Мансур ялы пантенстлерниң жезаландырылянлыгыны ол гөрмән я-да эшитмән дуранок. Эмма өз идеалына жаны-тени билеи берлен адамлар шол себәпли жезаландырылжақдыгыны билип дурсалар-да, өз идеяларындан дәнмейәрлер. Егсам Несиминиң өз дашына хуруфистлери топлап, дүрли ерлерде пантенстик идеяны вагыз эдип йермегиниң, дин векиллери билеи жеделлешип, олары масгараламагының ахыры бир бетбагтчылыгың үстүнден элтжекдигини дуян доганы шах Хандан<sup>48</sup>.

Гел, бу сыры кимсе паш эйлеме.  
Хаму-хасы, аамыга аш эйлеме.

дийип, оңа дуйдурыш берйәр. Эмма Несими оңа «Мениң йүрегим шейле идеядан долы, оны иле ййратмасам

дуруп билжек дәл» днен маныда шу ашакдакы мензү-  
масыны иберйәр:

Деряйы мухыт жоша гелди.  
Ковун пле мекан хурвжа гелди.  
Сырры эзел олды эшгәре,  
Арыф нике эйлесиң мыдара<sup>50</sup>.

Хуруфизми эсасландыран Фазлылла өлдүрленден соң, хуруфистлер, эсасан, Несимини халыпа сайынарлар ве Фазлылланың ызыны довам этдирйәрлер. Эмма ыслам фанатизмниң ызарламагы зерарлы олар бир ерде узак дуруп билмән, юртдан-юрда гачып йөрмели болундырлар. Кәбир маглумата гөрә<sup>50</sup>, Несими Багдадтан соң, Түркийә—Анкара баряр ве ерли беглерин бири Хажы Байрам билен душуммак ислейәр. Эмма Хажы оны кабул этмейәр. Несими оңа гахар эдип, гөни Халаба гөййәр. Халапда ол өз төвөрегине пикирдеш ярап топлаяр. Ашакдакы маглумата гөрә<sup>51</sup>, Несими хатда Халабың валысы Яшбуканы хем өзүне чекип, онуң билен достлуклы гатнашыкда болупдыр. Озалдан хем Несимә гахар эдип йөрен руханыларың муңа хас гахары гелип, Несимә дүрли мыжабатлар атып башлаярлар. Яшбука билен онуң арасыны бозмак үчин Несимә төхмет атмакдан хем гайтмаярлар. Руханылар Несимини динсизликде айыпламак үчин, орынча Несиминиң көвшүниң петегиниң астында куръаның сүрелерини елмәп, «Эгер сиз куръаның сүрелерини көвшүниң астына салып, олары билкастлайың депеләп йөрене душайсаңыз оны нәдердияңыз?» дийип сораярлар. Шонда валы «онуң дерисини соярдым» диййәр. Эдил шол вагт хем диндарлар озалдан тайярлап гоян көвүшлерини валының элине берип: «Ине, Несиминиң эдил йөрен иши» диййәрлер. Несиминиң сойлуп өлдүрилмегине шу вака себәп болупдыр диййән язгылар хем бар. Эмма башга бир маглумата гөрә, Несиминиң шәгиртлериниң бири Несимини, «Мениң кешбими гөрмек үчин хақыкаты гөрйән гөз гөрөк. Эмма текепбир гөз хдуайың кешбини гөрүп билмез» днен маныда башланян гошгусыны Халабың кечелеринде окап йөркә оны тутуп, бу гошгының кимниңкидигини сораярлар. Ол оған хем «Мениңки» дийип жогап берйәр. Шол себәпли оны әкидип дардан асмакчы болярлар. Бу ваканы эшиден Несими етишип, ол гошгының өзүниңкидигини айдыр. Желлатлар ол оған гөйберип Несимини тутярлар<sup>52</sup>.

Бирнәче язгыларың хабар бермегине гөрә<sup>53</sup>, Несиминиң үстүнде улы чекишме гуруляр. Диндарларың «Несимини өлдүрмели» днен талабы эсасында Халабың дини судясы Ибн-аш-Шангашы диндарларың тарапыны тутуп маслахаты ачяр. Маслахатда оңа Найип ханафилерден бири «Эгер сен «өлдүрмели» дийип, айдапларыңы, субут эдип билмесең, онда сениң өзүң өлмели боларсың» диййәр. Шондан соң Шангашы ойланмага межбур боляр. Соңра бу маслахата баш дини судя Шейх Шахабаддин ибн Хилал гатнашяр ве Несимини «өлдүрмели» дийип, карар язмагы талап эдйәр. Бу карар отуранлары толгундыряр ве бирнәчеси бу ише гатышмаярлар. Халабың валысы Яшбука болса, Несимини энтөк өлдүрмели дәлдигини ве межлисни гелен нетижесини солтана хабар бермелидигини айдыр. Шейлеликде, Несимини шол вагт өлдүрмән зындаңа саяярлар. Эмма арадан көп вагт гөчмәнкә солтан Муеййитден «Несиминиң динилигине дериси союлсын ве едил гүлләп Халабың дервезесинден асылгы дурсун. Соңра жеседини бөлөк-бөлөк эдип, бир бөлегини Дулкадыр оглы Алы беге ве гардашы Насреддине хем-де Осман Гарагоюнлыга гөндерилсин, чүнки бу Несими оларың хем ынанжыны бозупдыр» днен ресми буйрук гелийәр. Шейлеликде, Сейид Ымадеддин Несими динилигине союляр.

Бу әлхенч вака барада гаты көп гүррүн эдилйәр ве оларың кәбири хәзирки гүнлере ченли сакланыпдыр. Шол вагшычылыклы вака билен баглы рсаятларың бирине гөрә, Несимини дабаныңдан ярыл сойяркалар шахырың бедениңден гаты көп ган акып, онуң реңки саралып башлаяр. Шонда онун халына хешелле какып дуран залым руханыларың бири: «Ери, Несими, не бейле реңкиң саралярла?» дийип, ичякгыч сораг берйәр. Шонда Несими: «Мен әдебият әлиминде доган гүнешдирин. Гүнеш хем яшян махалында сараландыр» дийип жогап берйәр. Несиминиң шейле жезаландырылмагына питъява берен руханыларың бири «Бу гүйс бир мелгундыр, эгер онун ганы бириниң бир ерине дамайса, ганың даман ерини даш яны билен жесип айырмалы» дийип вагыз эдйәр. Эдил шол вагт хем дерисиниң эл-эсли ери союлан Несими өзүни растламак үчин гобсунанда онуң эндамыңдан акян ганлар сычырап, онуң бир дамжасы якы вагызчы руханының бармагына дамяр. Бу вагшычылыга озалдан хем гахар билдирип дуран жемагат, якы руха-

на йүзленип «Ханы, гөпиң чын болса, ниди өз бармагыңы кес» дийип башлаяр... Эмма айдан гөпинден дөнмеги хич затча гөрмейән руханы: «Ёк, мен оны йөне гөпиң гердишине гөрә айдайдым» дийип, шеррайлык билен сыяр. Дериси сойлуп дурка-да бу ваканы гөрүп эшиден Несими яңқы руханының үстүнден гүлүп шейле сөтирлер айдыпдыр:

Захыдың бир бармагыны кессең дөнүп хакдан гачар,  
Гөр, бу мисгин ашыгы, серпа соярлар агламаз<sup>54</sup>.

Сирияның Халап шәхеринде амала ашырылан бу элхенч вака бүтин Гүндогары сарсыдырар ве әхли прогрессив пикирли адамлары толгундырар. Несиминиң өз шәгиртлери болса, оның идеясыны довам этдирмеги камсам әдишип, Несиминиң гошгуларыны ил ичинде вагыз әдип гезйәрлер.

Несиминиң, бу пажыгалы өлүми оның адыны йитирмән, терсине, оның шәхратыны өңкүден хем ёкары гөтерйәр. Несиминиң өз идеалына тә өлүнчә вепалы болуп, шейле мерт ве гахрымаиларча дурмагы бүтин дүйәнни гең галдырар. Шонуң үчин хем Несими мертлигини ве өз идеалына вепалылыгың символы хөкмүнде бүтин Гүндогарда мешхур болар.

Шахырың өлүми билен баглы айдылян роваятларын бирине гөрә, Несиминиң дериси союлярка, шәхер халкы оңа гынанч билен середип дуран экенлер. Дериси сойлуп болнандан соң, Несими өз дерисиниң өз эли билен алып, аркасына атанмыш-да, Халабың дервезесинден чыкып гиденмиш. Халабың он ики саны дервезеси бар экен. Хер дервезеде-де бир дервезебан дуран экен. Девезебанларың херси хем өз дервезесинден чыканлыгыны айдып, оларың арасында дава боланмыш. Эмма сонра аныклап гөрселер Несими он ики дервезениң он икисинден хем бир бада чыкып гиденмиш. Несиминиң хәзирки мазары болса, оның жайланан ери дәл-де, сойлан еримши<sup>55</sup>. Элбетде, бу мағлуматда роваятлара махсус болан ұлалтмалар—халк фантазиясы болса-да, мунда халкың Несимә болан положител гарайшыны, өзи өлсе-де оның рухуның, идеясының өлмежекдигини ве халкың Несимә гөйә бир кераматлы шахс хөкмүнде гарандыкларыны ахламак болар.

Сирия сыяхата гидип, Халапда болуп гөрең азербайжан языжысы Ресул Рыза өз ёл язгысында Халабың көне харбы галасының гапдалында Несиминиң мавзоле-

йиниң ерлешйәндигини ве шол көчә-де Несиминиң адының дакыландыгыны хабар берйәр<sup>56</sup>. Бейлеки бир әдебиятчы Селман Мумтаз Несими Халапдакы «Беги»<sup>57</sup> дие гонамчылыкда жайланыпдыр диййәр<sup>58</sup>. Бейик түркмен шахырларының бири Андалып болса, өзүниң бу «Несими» атлы тарыхы поэмасында Несиминиң мазары хакда шейле геркәзйәр:

Җыгып жиемин аның постыга салды,  
Гөтерди ша өзи голыга алды.  
Окыл эрик ичинде оңа жыназа,  
Кылып ыззат оңуң дей шахбаза,  
Элтип ханлар мазары ортасыда,  
Оны гойды чу шалар арасыда<sup>59</sup>.

Элбетде, бу мысал чепер эсерден алнансоң, муңа хут тарыхы документ хөкмүнде гарап болмаса-да, бу поэманың тарыхы хакыкатлар билен баглы ерлериниң бардыгыны хем унутмак болмаз.

\*\*\*

Несиминиң шахсыетиниң мертлигини символы болуп галышы ялы, оның дөредижилги хем өз дөвүрдешлерине ве өзүндең соңкулара ажайып нусга болуп хызмат әдипдир. Несиминиң дөредижилгинде адама баха берленде, оның миллетни я-да хайсы дине уйянылыгы хич хили роль ойнамаяр. Шахыр оларың хеммесине адам, онда-да, дүйәде иң бир гудратлы зат хөкмүнде гараяр. Шонуң үчин хем Несиминиң эсерлери бирнече халкың арасында гинден ййрапдыр. Мысал үчин, әдебиятчы М. Сейидов өзүниң ичинде Несиминиң эрмени халкының арасында-да шәхратлыдыгыны, хат-да оның гошгуларының ят тутулып тойларда-да, ясада-да айдыландыгыны ве Матенадеранда сакланян, өзи хем 1614-ижи йылларда язылан (эрмени элиппийинде) бир голязмада Несиминиң энчеме гошгусының барлыгыны гөркәзйәр. Шол гошуларың эрмени халкының арасында өрән шөхрат газананлыгыны ве Будах Амтеци (XVI), Качатур Дигрангертеци ялы шахыр-сазандаларың үйшмелеңде айдым әдип айдандыкларыны, XVII асырың гөрнүкли эрмени шахыры Мираның болса хут Несиминиң шәгиртлериниң бири болуп, оның идеяларыны довам этдиреллигини хабар берйәр<sup>60</sup>.

Несиминиң дөредижилги бир адама я-да белли бир халкың шахырына дәл, эйсем бүтин Гүндогарың әдебия-

тына улы тәсирини етирипдир. Эңчеме шахырлар онуң идеясына эерип өзлерине эсерлер дөреден болсалар, эңчемеси Несиминиң гошгуларында тахмыслар, незирелер язылдырлар. Несими барада бейик шахыр Новайының ятламалары хас-да әхметлидир. Ол өзүнни «Межалис-ун-Нифаис» атлы эсериңде Несиминиң дөредижилигине улы баха берипдир<sup>61</sup>.

Гүндогар классык шахырларындан, ылайта-да, түркмен классык шахырларының ичинде Несиминиң эсерлериниң чеперчилик усатлыгындан, онуң шахырана пикирлеринден, идея-тематикасындан тәсирленмедик шахыр кән дәлдир.

Несиминиң тә өлннчә өз идеясына вепалы болуп галмагы, хат-да дериси союлярка-да ондан дәнмезлиги дүңйәни хайран галдыран мертликдир. Шонуң үчүн хем онуң образы мертлигиңи ве өз идәлына вепалылығын символы хөкмүнде әдебията гирипдир. Классык шахырлар өз өне сүйән идеяларының эмоционал тәсирини артдырмак үчүн өз айдан затларына нәдережеде вепалыдыкларыны билдирмек үчүн хут Несиминиң образындан пейдаланыпдырлар:

Кәшки васыл кылып, васлында өлдүрсе мени,  
Бизыда рисва кылып, әлемге гүлдүрсе мени.  
Ким Несими, дек кесип, башыны сындырса мени,  
Паш әдиң бу жүмлейи әлемге билдирсе мени,  
Дәнменем андаг ким ол әсмая ашык болмүшәм<sup>62</sup>.

Я-да:

Бирехимлер чүн Несими дек дерим сойдурсалар,  
Бу ширин жандан гечер мен, яры сенден гечменем<sup>63</sup>.

Халк дөредижилигинде Несимә нәхак жезаландырылан хөкмүнде гаралар:

Несими дек постун нәхак сойдүлар,  
Сениң оглуң ики гөзүң ойдулар,  
Агалары бир гуюда гойдулар,  
Даг йыкылды, чынарындан айрылды<sup>64</sup>.

Шулар ялы мысалларын саңыны нәче дийсең көпелтмек мүмкиң. Йөне гел оларын саңында дәл-де, Несиминиң дөредижилигиниң өзүңден сәпкулара ажайып нусга болуп хызмат әденлигиндедир. Ол я-да бейлеки бир максат билен Несиминиң адыны агзамадык түркмен шахыры ёк днерликдир.

Түркмен классыкы әдебиятының гөрнүкли векили

Нурмухаммет Андалып болса, хут Несимә багышлап «Несими» атлы тарыхы поэма дөредилдир. Чунуур философия югрулан ве чеперчилик усатлыгы тарапындан да Гүндогарын бейлеки бейик шахырларындан гайра дурмаян ажайып эсерлер дөреден хем-де өз паитенстик идеясы угрунда тутанъерли гөрешен, әмма диндарлар тарапындан айыпланып, нәхак гыналып өлдүрилен бейик түркмен шахыры Несимә багышланан бу тарыхы ве биографики хәснетли поэма, ине, шейле башланяр.

«...Әмма гадым әйямда Сейит Несими дийген бир бузургвар өтүлдир. Арап тилинде әрди, түрки тилине айлантырып иче гүнлер мәхнәт ве мушакгат тартып, назм әтерге бил баглап, мах жумадиләссаны айында, онбирленжи гүни язмакга мешгул болдум»<sup>65</sup> днен проза гиришенден соң, худа я мынажат оқалян ве бу поэманы язмаклығы себәп болан затлар айдылян гириш поэзиясындан соң Андалып:

Мыкаматы Несими шейих Мансур,  
Кылар мен назм түрки гел оқы гәр,  
Бар әрди ким Мүсур шәхриде бир нур,  
Әзелден өлдүйәх ол шейхи Мансур<sup>66</sup>—

дийип, поэманың сюжетини хас ирки дөвүр билән, ягны Мансур билән багланышдыряр.

Мансур яшлыкдан өрән зәхмилә болупляр. Спун Әнел атлы бир гыз догапы бар әкән. Әнел чилтенлер билән гитнашык саклаяр. Оны нә дуйяр ве Мансура гыжалат берйәрлер. Мансур оны аныкламак үчүн Әнеле дуйдурман, онуң ызына дүшүп гидйәр. Әнел чилтенлерин мекаңына баряр. Мансур хем онуң ызындан баряр. Мансура бир кәсе мей берйәрлер. Мансур серхош болуп шу ашакдакы сетирлери гайталап йөрйәр:

Дийди «Әлфазы күфр» агзыны ачып,  
Көпрудик агзыны көпүгин сачып,  
Кәю ердәки моллалар йүгүрди,  
«Бу сәзи айтмагал» дийип, оны воды.

Олар урган сайы, бу кылды текрар,  
«Әнел хак» дийип, йөрүр көче-базар<sup>67</sup>.

Моллалар Мансуры нәче гойдуржак болсалар-да Мансур «Әнел хак», «менел хак» диймесини гоймаяр. Моллалар оны динден чыкан хөкмүнде хана яманлаярлар, ханың хөкүми әсасында Мансуры тутуп дардан асырлар. Әма гудрат билән дар Мансурын богазыны гыс-

маяр. Шейдип ол еди гүн дардан асылгы дуряр. Эмма Мансур шонда-да өлмөн, шол бир «Энел хак» сөзүнн гайталаяр. Оун дилине тыг басярлар. Шонда-да гой-маяр. Ахырда молдалар она хас агыррак жеза бермегнни хандан хайыш эдйэрлер. Хан болса Мансуры сансар даш этмеги буюряр. Оны шейле хем эдйэрлер. Хер гечен оңа бир даш-кесек оклап гечйэр. Зылан кесек-дир дашдан деле турса-да, Мансура хич зат болмаяр. Эмма шол ёлдан гечип барян Шейх Зуннун Мүсри диег бир шахс<sup>68</sup> оңа даша дерек чемен оклаяр вели Мансур дат эдип гыгырыберйэр. Муңа гең галан Зуннун: «Эй Мансур, сен нәме үчин ил даш окласа-да сесинн чыкарман, мен гүл окласам-да гыгырыбердин» дийип сораяр. Онда Мансур:

Аларның атганындан хич зыян ёк,  
Мениң халым билур сиз хич гүман ёк,  
Сизин атганыңыз бизе пычакдан,  
Гатырак дегди бизге чүн таякдан<sup>69</sup>—

дийип жогап берйэр ве «Эй, Зуннун, мени мунун билен хем гоймазлар, дардан асыл ода якарлар. Шонда сен мениң күлүмден бир гысым алып гытгин. Чүнки, мен янанымдан соң көп вагт гечмөн, гүйчли ягмыр ягып, дерялар дашып башлар. Шәхеринң сув алар горкусы болар. Шонда хан башга алач тапман, «Ким сувуң өкүни алып билсе, көп мал бержек» дийип жар чекдирер. Шонда сен мениң жеседимден алаң күлүни деряның йүзүне селерсин вели, сув песелип өкки каддына етер. Эн-чеме бигүнә адамлар өлүмден халас болар, сен хем көп задың эсен боларсың» дийип весъет эдйэр. Догрудан хем ханың хөкүмн эсасында диндарлар Мансуры ода якярлар. Зуннун болса Мансурын айдышы ялы, онуң күлүнден бир гысым алып гидйэр. Арадан көп вагт гечмөнкә-де Мансурын айдышы ялы, апы-тупан түруп сил гелйэр. Хан гошуны силиң өнүнн алып билмейэр. Шонда Зуннун Мансурын күлүни деряның йүзүне сепйэр вели, дерялар песелип өкки дережесине гелйэр. Эмма сувуң йүзүнде бир акжа көпүк эмеле гелйэр ве ол көпүк «Энел хак» дийип, сәсленип Халап ханының багына акып баряр. Шол вагт хем багда сейил эдип йөрен Халап ханының гызы бу «Энел хак» дийип, айланып йөрен көпүржиге гең галып, она бармагыны дегрип дадып гөрийэр. Ол гыз гудрат билен шол көпүкден хем гөврели боляр. Бу хабары эшидип гызың атасы оны

сандыга салып деря ташлаяр. Сандык акып Багдат шәхерине баряр. Бир балыкчы ол сандыгы тутуп өз өйүне алып баряр ве сандыкда яккы гызың оглы боляр. Гыз башдан гечирен затларыны балыкча гүррүн берйэр. Балыкчы оны өзүне гыз окуняр. Дүнийә инен чагажыга болса Несим (Несеб) ат гойярлар.

Эдил шол вагт балыкчының өз аялының хем оглы боляр. Оун адына Эмир ат гойярлар.

Ине, шейлелик билен, Несими дүийә иййэр. Йөне ол гөйә Мансурынң оглы, ягип гудрат билен Мансурдан өнен ялы эдиллип гөркезилйэр. Андалыбың бу «Несими» поэмасының сүңн тарыхы шахслар, тарыхы вакалар билен багланышыклы болса-да, бу ерде Андалып тарыхы хакыкатдан дашлашып фантазия йүз уряр. Мансурын пантенстик идеясыны довам этдирйәнлиги үчин Андалып, Несимини гөйә, Мансурдан өнен эдил гөркезийэр. Эмма бейле усулда дүийә инемек тарыхда болан я-да болжак хадыса дәл. Галыберсе-де, Мансур билен Несиминиң арасында бәш асыра голай дөвүр ятыр. Догрусы, Мансур хакыкатдан хем тарыхы шахс. Өзи хем суфизмнн иң гүйчли векиллерининиң бири болуп, ысламың догматикасына гаршылыклы угур болан Халлажне диег пантенстик угры эсасландыранларың бирдир. Мансур парс велаатының Байда диег районының голайындакы Туре диег ерде 858-нжи йылда энеден боляр. Онуң долы ады Абу-л-Мугис ал Хусани ибн Мансур ибн Мухамма ал Байдавы ал Халлач болмалы<sup>70</sup>. Онуң атасы зороастризм дининиң тарапында болупдыр. Мансур яшлыкдан өз дөврүннн суфистлериниң, ылайтада, гөрнүкли шейх Жунайдың халыпалыгында суфизмнн философиясыны өвренйэр. Соңра ол Орта Азия, Хиндистан ве Парс велаатларының бирнәчесини айланып, 908-нжи йылларда Багдада баряр. Шол ерде-де ол өз теверегинде шәгирт йыгнап, пантенстик идеяны йөрөдйэр. Шонун үчин хем ол динсизликде айыпланып тутулар ве зынданда секиз йыл сакланып, 921-нжи йылда суд эдилйэр. Еди ая чекен суд межлисинден соң, 922-нжи йылын 26-нжы мартында руханыларың питива бермеги билен Мансуры жезаландырып өлдүрмек барада карар чыкарылар. Шол карар эсабында-да Мансуры илки уруп майып эдйэрлер, ондан соң эл-аягыны агажа чүйлейэрлер, ондан соң келлесини кесип, мейдинн хем ода якярлар<sup>71</sup>.

Гөрнүшн ялы, Андалыбың «Несими» поэмасының

Мансур барадакы баяны хем чепер эсере махсус болан кәбир улалтмалар я-да кичелтмелер хасап эдилмесе, эсасан, тарыхы язгылар билен габат гелйәр.

Мансуруң биографиясы ве онуң дөредижиллиги Несимде гызыкланма дөредип, онуң өңе сүрен пантексттик идеясы яш Несимде улы тәспр галдырар. Ол илкинжи гошгуларыны хут Мансура өйкүнип язяр ве онуң пантексттик идеясыны довам этдирйәр. Бу идея зерарлы Мансуруң башына дүшен пажыгалы ягдай өз башына-да дүшер горкусыны аңса-да, Несими шол идеядан дәнмейәр. Андалыбың «Несими» поэмасында-да Несиминиң яшлык йыллары эдил шейлерәк суратландырылар.

Эмир билен Несими яшлыктан биле ойнап, биле мекдебе гидйәр. Бир гүн Несими Эмире гарап:

Бу Багдат шәхрине сен хан болар сен,  
Сыясатлы үлүг солтан болар сен,  
Мени саңсар эдил дара асар сен,  
Сояр сен, дериме саман дыкар сен?<sup>72</sup>—

дийип, болжак затлары өңүнден хабар берйәр. Арадан эп-эсли вагт геченсон, оларың молласы бир дүйш гөрйәр. Дүйшүнде мекдебиң ичинде бир дарагт гөгерип, төвереге ягты салар. Бу дүйшүни ол бир дөрвүше айдяр. Дөрвүш болса, «Сениң мекдебинде бир вели бар. Сен оны билерин дийсен, огланларың херсине бир жүйже бер-де, оны худайың гөрмежсек еринде өлдүрип гетирмеги буюр. Гөрели, ким нәме эдйәр» диййәр. Молла хут шейле хем эдйәр. Огланлар жүйжәни алып, херси бир ере гидйәрлер ве «Шу ерде худай гөрмез» дийип, букурак ерде жүйжәни өлдүрип гетирйәрлер. Эмма диче Несими «Мен-э худайсыз ери гөрмедим» дийип, жүйжәни өлдүрмән гетирйәр<sup>73</sup>. Молласы «Мегерем вели шу оглан болса герек» дийип, Несимини гүман эдйәр. Сонра муны хас аныкламак үчин огланлара одун чөпледир, оны отсуз үфләрп якмагы табшырар. Бейлеки огланларың чөпләп гетирен одуналары үфләнлери биле янмаяр. Эмма Несими өз гетирен одуныны үфлейәр вели, одун туташып от аляр. Муңа хайран болан молласы муңуң йөне ядам дәлдигини гүман эдйәр. Несиминиң өзи хем дивана болуп чыкып гидйәр. Шу ерде Андалып Несиминиң болшуны суратландыранда:

Болуп чөлләрде вагшыларга хемрах,  
Гошүлди гүрт-гүшга йүгүрди хер гәх,  
Йүгүрип кәхи сага, кәхи солга,

Алып пата «хув» дийп, гирди ёлга,  
Кой, кейик, гулан, гүртлар ярасың,  
Бакар, йимлер иди эйләп довасың?<sup>74</sup>—

дийип, өзүни «Лейли-Межнун» дессанындакы Межнунның образы биле утгашдырар. Эгер Межнун өз Лейлиси, ягны өз идеалы угрунда жәпа чекип йөрән болса, Несими хем өз идеалы угрунда дүрли кынчылыклар дөз гелип йөр. Өзи хем Межнун ялы даг-дүзлерде гезип йөршүне әңчәме ажайып гошгулар дүзүп, чөм гелен говакларда ташлашдырып гидйәр. Онун газалларыны адамлар йыгнап өзбашына китап эдйәрлер. Несиминиң шол газалларында кәсини автор өз «Несими» поэмасының ичинде-де гетирйәр. Сонра Андалып: «Эмир келнин сөзүн имди эшидин» дийип, Несимини бу ерде гойяр-да, Эмир келден сөз ачяр.

Эмириң атасы өлүп, ол энеси биле галяр. Эмир эшекли одун чекип, оны сатып гүзеран гөрйәр. Шол дөрвүрде-де Багдадын ханы өлүп, онуң орнуна тәзе хан сайламалы болярлар. Шол вагтлар хан сайланапда дөвлет гушуны учурып, ол гуш кимни башына гонса, шоны хем хан беллейән экенлер. Адамлар шол гушы учурып «Кимни башына гонарка» дийип дуркалар, Эмир кел хем эшекли одуна баряр. Гуш гелип Эмириң башына гоняр. Эмир етим оглан болансон, беглер оны әсгермән «Гуш ялышды» дийип, гушы тәзеден учурылар. Андалып бу ваканы өрән чепер ве реал баян эдйәр. Хер кимни хан боласының гелшини ве Эмир келиң сыпатыны шахыр шейле суратландырар:

Шәхерге жар чырлатды чыкылар,  
Бу гуш кимге гонар барча бакылар,  
Улусның барчасы бир ере чыкды,  
Ясанып хем дүзенип, ол гушга бакды...  
Эмир кел эшеге отуңны йүкләп,  
Гарады ол гуша гезүни дикләп,  
Гелип кел башыга гуш гонды, гуванды,  
Дегип дырнагы башыны ганатды,  
«Башым, башым» дийип, йыглады ол дем,  
Гүлүшдилер гашында дүрән адам,  
Чапышып гелдилер беглер мүжеммел,  
«Киме гондз» дийип, гөрд: бир кел,  
Гейнбаа доны эгинде пара-пара,  
Башының барысы гонакы яра,  
Онуң сассыгындан серпилди беглер,  
Бу гушның пыгы азды дийди беглер...<sup>75</sup>

Нетижедә, гушун бу гезекки гонаны хем хасап эдил-

мән, оны тээден учурлар. Эмма гуш ене Эмириң башыга гоняр. Шейлеликте, Эмири ахыры ша эдинмели болярлар.

Андалып Эмири ша эденсон, ене Несими хакда гүр берйәр. Несими дивана дек шол гезип йөршүне пантестик хәснетли гошгулары язып, молла-мүфтүләр билен дүрли меселеләр хакда жеделлешмекден хем гайтмаяр. Несими олары гөрөи еринде «Эссаловмалейким тишак моллалар, жума гүни гүнде гүл, молла мусулманда гүл» диййәр. Поэмада гөркезилишине гөрә, Несиминиң «тишак» диймеги — дилшери ак, ичлери гара моллалар дийдигиди. Онуң «Жумга гүни гүндегүл молла мусулманда гүл» диймеги болса «Жумга гүни гүндерде гүл, молла мусулманда гүл» дийилдигиди. Эмма моллалар Несиминиң биринжи айдан «тишак» сөзүни сөгүнч-ужыт маныда, икинжи сөзүни болса «Жумга гүни гүн дегил, молла мусулман дегил» маныда дүшүнйәрлер. Шонуң үчин хем моллалар «Несими бизе-де, дине-де дил етирди» дийип, хана арз эдйәрлер. Хан болса Несимини тутуп дара чекмеги хөкүм эдйәр. Гөркүши ялы, поэмада Несиминиң тутулмагына онуң моллалар билен ёкаркы чакнышыгы себәп болан ялы. Эябетде, Несими билен моллаларың арасында ёкаркы вака болан дәлдир диймек болмаз. Эмма маглуматлара гөрә, Несими билен диндарларың арасындакы конфликте ёкаркы дәл-де, Несиминиң пантестик идеялары себәп боляр. Нәхили хем болса, поэмада гөркезилишине гөрә:

Эшидип ша аны дийди «Басыңлар,  
Ане дервезеде элтип асыңлар»<sup>76</sup>—

дийип буйрук берйәр. Несимини тутуп дардан асырлар. Эмма Несими шонда-да өз идеясындан дәнмейәр. Гудрат билен оны дар хем гысмаяр, дили хем сөзлемекден галмаяр. Моллалар муңа хайран болуп, оңа башга же-за берилмегини хандан талап эдйәрлер. Хан болса «Дерисини союп саман дыкынлар» дийни, тәзе буйрук берйәр. Несимини дардан дүшүрип дабанындан башлап, тә депесине ченли сойярлар. Дерисине-де саман дыкын дервезеден асып гойярлар.

Несиминиң асылгы дервезесинден гечип, Эмир кел шикара уграр. Шонда Несиминиң дерисинден:

Әхли инан ишлериң шол демде инкәр этдилер,  
Чүн Несимини Халап шәхринде бердар этдилер<sup>77</sup>—

дпен оваз чыкяр. Эмма Эмир кел муңа үнс бермән гечип гидйәр. Соңра Эмир кел шикардан доланып, ене шол дервезеден гечйәр. Шонда Несими:

Белент оваз билен феряд кылды,  
«Сөзүм эшит шахым», дийип дат кылды,  
— Каны антың, каны шертин, непасы?  
Улусларың эрур сен патышасы,  
Кичиликте не вагдалар кылыпдың,  
Бу ишлериң боларыны билипдин<sup>78</sup>—

дийип, Эмир билен яшлыкда болан гүррүклерини ятладяр. Муны эшиден Эмир кел онуң Несими экенлигини билип өкүнйәр. Несиминиң дерисин дардан дүшүрип: «Мениң йүзүм гара болды. Рақыплар сөзүне гидип хата кылыпдырын» дийип яс тутяр. Несиминиң жөседини хамына салып, хеззет-хормат билен хан-беглерниң жайланын гонамчылыгында жайлаяр:

Элтип ханлар мазары арасында,  
Оны гойды чу шалар арасында<sup>79</sup>.

Ондан соң Эмир кел бу болан иши моллалардан гөрүп, олардан ар алмакчы боляр:

Не ерде болса телсин молла,  
Оңа энгам көп ыксан этер мен<sup>80</sup>—

дийип жар чекдирйәр. Нетижедә, ханың бержек энгамындан хантама болуп, юрдун әхли молласы хан көшгүне йыгнаяр. Көшгүң голайында бир сув дегимени хем бар экен. Хан ол дегирмениң сувуны совдурып, моллаларың хеммесини шол ябың боюна йыгнадяр ве моллаларың хеммесиниң дамагыны шол яба чалмагы буйрук берйәр. Буйрук шол бада ерине етирилйәр. Моллалар ганындан сув дегирмени йорейәр. Эмма екеже агсак молла өлмән галяр. Онуң өйи гаты даш болансон етишмәндир. Ол бу ваканы ёлда эшидип, ызына доланяр ве телим айлап өйден чыкман ятяр. Ахыра онун дини экенлигини билип, оны мүдеррес-окадыжы эдинйәрлер. Ондан соңкы моллалар хем гөйә, шол агсак молладан бәри гайданмын. Шейлелик билен:

Энят кылда таңрым болды энгам,  
Рысалин Несими болды итамам<sup>81</sup>—

дийип поэма соңланяр. Бу поэма билен багланышык-лы сетирлерден соң, Андалыбың пелекден шикаят эдип,



«Сүлеймандыр Исгендер ялы шалары, Юсуп кимин жананлары, Несмидир Мансур ялы мерданалары сыламадык пелегин асыл сылажагы ёкдур, сизем эгә болуң» диең маныда бир гошгусы ерлешдирлилдир. Шахырың:

Эй Андалып өтди бу дүйөдөн хемме эр  
Бир мекр иле алдап хеммени ювутды гара ер.  
Галмаз бириси мүршиди, кәмл өне хем кир.  
Эгә болуң чарх буруңкылары кәтди...—

дийип, соңлаян бу гошгусының поэманың ызында гетирилмеги йөне ерден болмаса герек. Чүнки Андалып өз гахрыманы Несимә улы симпатия билдирип, она пелегин сүтем эдишине гынаняр. Шу затлара эсасланып, Андалыбың бу гошгусына шахырың сөзсонусы-послелогы хөкмүнде-де гарамак мүмкин.

Умуман, Андалыбың Несимә болан положител гарайшыны онуң бейлеки бир мешхур эсери болан «Лейли-Межнуун» дессанында-да гөрмек боляр. Мысал үчин, «Лейли-Межнуун» дессанының элязма нусгасының биринде Межнуунуң атасы Мир Сейит өзүне перзент диләп, Кәбә зыярата баряр. «Ошол гиже түйшүнде Сейит Несими гелип, Мир Сейитге айтды: Худа тагала саңа бир огул перзент берди. Ол огул бизиң перзентимиз болгай, бизиң дек дивана ве рысва болур. Андан перзент болмагай. Эмма кыяматгаче ат галгай ве еди ыклыма ады мешхур болгай. Атыга Кайыс гойгай сиз. Эмма патышага худаи тагала бир гыз перзент ата кылды. Аның ады Лейли болгай. Хусны ве жемалы ыклыма толгай. Сениң оглуңуң дивана ве рысва болмагыга шол себәп болгай» дийип, гайып болды»<sup>81</sup>. Бу мысалдан гөрнүшине гөрә, Андалыбың Несимә болан гарайшы руханыларың гарайшының дүйбүнден терсине болуп дуряр. Чүнки руханылар Несиминиң чуңдур философиясына дүшүмән, она динден чыкан, худаи шек етирен дәли-дивана хөкмүнде гараярлар. Эмма Андалып Несимә өз дөврүниң гүйчли философы ве бейик акылдар шахыры хөкмүнде гараяр. Эгер диндарлар Несимини «ёлуны урдуран» ярамаз адам хөкмүнде гүнәкәрләп, дирилигине дерисини сойдурып, оны нәлетлән болсалар, Андалып Несимини өндөн гөрүжи гүйчли философ ве алым адам хасапаяр. Шахыр она адамларың гысанан еринде көмеге етишйән я-да адамларың дүйшүне гирип, оларың арзувларына етмәге көмек эдйән Хыдыр-

Бляс ялы фантастик шахсларың хатарында гараяр. Шунуң билең бирликде, диндарлар тарапындан айып-ланмагына гарамаздан, шол дөвүрде Несимә шейле улы баха берип, она гүйчли симпатия билдирмек үчин шахыра улы батыргайлыгың герек боланлыгыны хем ятламак герек. Шейле-де болса Несиминиң дөреджилигине улы баха берен ве онуң мерт хем-де дурдуклы шахсыетине гуванан Нурмухаммет Андалып Несими барада йөрите эсер дөредип, онуң адыны эбедилешдирмек урунда асыллы иш эдипдир. Эмма бу поэманың гиришиндәки «...Гадым эйямда Сейит Несими дийгеп бир бузургвар өтүпдир. Арәп тилинде эрди, түрки тилине айлантырып, ниче гүнлер мәхнәт ве мушакгат тартып назм этерге бил баглап, тарых мах жумадил-эссаны айыда, он бирленжи гүни язмакга мешгүл болдум»<sup>82</sup> диең сетирлере эсасланып Андалыбың бу «Несими» поэмасыны онуң оригинал эсери дәл-де тержиме эсери дийип чакланлар хем болды»<sup>83</sup>. Андалыбың бу поэмасыны гөчүрен ве өзгү үчин Эсери лакамыны уланан кәтип тарапындан поэманың соңунда шейле сетирлер гетирилйәр:

Эсери хақысары бибезагат,  
Йөредип хаменн кылдым китабет...  
Эсери элгиде болды китабет...

Ине, шу сетирлере эсасланыбам кәтип хөкмүнде гелйән Эсирини «Несими» поэмасының авторы я-да оны арапчадан түркичә тержиме эден дийлип чаклаян пикир хем пейда болды»<sup>84</sup>. Бу чакламаның дөремегиниң дүйп себәби хем ёкаркы мысалдакы «Эсери элгиде болды китабет» диең сетирниң асыл манысының автор дәлде, «Эсери тарапындан гөчүрилди язылды» диең маныда гелйәндигиниң аңмазлыкдан гелип чыкяр. Аслында «китап» сөзи «кәтип» сөзүниң көплүги болуп, ол гөчүрип языжы, (писарь, переписчик), секретарь, каллиграф маныларыны аңладяр<sup>85</sup>. Онсоңам, эгер бу «Несими» поэмасы эсериниң өз оригинал эсери болан болса, онда, ол «Эсери элгиде болды китабет» дийип, өзүни гөчүржи хөкмүнде гөркезмән, она дерек ол автор манысыны аңладян «муаллыф» сөзүни уланып, «Эсери элгиде болды муаллыф» днерди. Онсоңам, Эсери сөзүниң манысы — есир, бенде, гул, худаиың гулы диең маныларда болуп, ол сөз бейлеки әдеби ядыгәрликлерде гетириленде-де, «бенде, гул» маныны аңладяр. Мысал үчин, Сайкалының «Юсуп-Зүлейха» поэмасында гөркезиллишине

гөрә, Юсуп Мүсүрә әкидһилп барярка ол өз әнәһиниң мазарыны гөрүп ағлар. Сайкалы шол ерде өз адындан шейле гошгы гетирйәр:

Гара гүнлерини гөрән ол ниче мах,  
Әһри мүбтеләга йығлаңызлар...  
Гутулмаз Сайкалы дүнйәде гамдан,  
Ке ол багты гарага йығлаңызлар<sup>86</sup>.

Бу газал тутушлығына «Несими» поэмасының ызында-да гетирилйәр. Чүнки бу газал шунуң ялы пажыгалы вакалара багышланан элегия болансон, ол «Несими» поэмасының ызына-да гошулыпдыр. Йәне нәмә үчиндир кәтип бу газалың Сайкалының ады гетирилйән соңкы ики сәтирһини үйтгедип, оңа дерек Несимһини өлдүрән Әһри ханың адыны гетирипдир:

Гара гүнлерини гөрән ол ниче мах,  
Әһри мүбтеләга йығлаңызлар...  
Гутулмаз бу Әһри дүнйәде гамдан,  
Несеб багты гарага йығлаңызлар<sup>87</sup>.

Гөрнүши ялы, бу мысалда-да «Әһри» сөзи ат дәл-де, «бенде», «гул» манысында гелйәр. Дәғры, кәбир мағлуматлара гөрә, XIX аһырда Қокантда Әһри лакамлы бир көшк шахырының боланлығы хем айдылар<sup>88</sup>. Йәне шу әһри лакамлы шахс болан хем болса, биз бу барада Н. Гуллаевһиң «Әһри гөчүриҗидир. Әгер оны (Несими поэмасыны — Н. Г.) Әһриһиң өз әһри хасаплаһақ, онда я-ха Әһри я-да Андалып плагиат болуп чықяр. Чүнки поэмадакы умумылыклар, мензешликлер тәһриһиң, өйкүпмәһиң чәгинден чықяр. Әһчеме аҗайып дессанларың ве непис шығырларың авторы болан Нурмухаммет Андалып болса, хайһыдыр бир шахырдан гөчүрмек билән мешгулланмаҗаклығына биз мнанярыс»<sup>89</sup> дһен пикирһини голдаярыс. Чүнки бу поэманың соңундакы Әһриһиң «китабет кылдым» дһен 1774-иҗи йылдан Андалып өнрәк яшап гечипдир. Диймек, бу «Несими» поэмасы хем Андалып тарапында өң язылып, Әһри тарапында хем соң гөчүрилип язылыпдыр. Галыберсе-де, бу поэманың авторының Әһри боландығыны тассықлаһи башга хич хһли мағлумат өк.

Шу ерде башга бир зады хем белләш гечмек герек. Ол хем болса Андалыбың «Несими» поэмасының гол-язма нусгасының бири болан 1138 б номерли нусгасының өңүнде 98 сәтирден ыбарат гириш сөзи ерлешдир-

липдир. Әһма «Несими» поэмасының өңүндәки бу гириш сөзи долудығы билән Андалыбың «Юсуп-Зүлейха» дессанының өңүнде-де гетирилйәр. Андалыбың «Юсуп-Зүлейха» дессанының хемгега нәмел-риң сәбән боландығы барада гүррүн берйән бу гириш сөзүһиң шол гөрнүшрәкде «Несими» поэмасының өңүндән гетирилмеги оқыҗыда шүбхе дәрәдйәр. Сәбәһи бу гириш сөзүһиң умумы мазмуһына гараланда-да ве онуң:

...Бар «Кыһас» иҗре аҗайып дессан,  
Не боладыр кылһаң аһи босһан,  
Ышк хакықатны саһак әйлесүн,  
Бейле әһур, ашыкы пәк аһласүн,  
Билсүн өзүн ышк өлүн тутмасын,  
Бейле ке дағвайы дуруг әтмәһүн...  
Мунча сөзи кылды хекәят олар,  
Юсупы-Сытдыкдан роваят олар,  
Андалыбың махсадыдыр босһан,  
Көпдүге хош гелди аҗап дестан,  
Әйледди түрки дһи билән ибтида,  
Кәһи һаср, кәһи газал хош нова,  
Бир иҗһесни һазм-мухаммес кылып...  
Ашыку-мағшуқлара бес кылып...<sup>90</sup>

дһен сәтирлерһине сәредиләнде-де, бу гириш сөзи «Юсуп-Зүлейха» дессанына дегһишли болуп дуряр. Чүнки бу мысалың иҗһинде Юсупдыр Зүлейханың атларының гетирилмеги ве бу әһриһиң дессан формасында языландығыны хем-де онуң ашык-мағшуқлара багышланандығыны аһладһи сәтирлер бу гиришһиң «Юсуп-Зүлейха» дессанына дегһишли боландығыны тассықлаһи. Шонуң үһи хем бу гириш сөзи «Несими» поэмасының өңүне гөчүриҗилерһиң хатасы билән төтәндән дүшүпдир<sup>91</sup> дһен пикир хем бар. Әһма бу ерде әһли гүпә гөчүриҗилерде болман, бизиң пикирһиһиңче, бу гириш сөзи шахырың ики әһриһе-де дегһишли болмағы мүмкһи. Сәбәһи авторың өз биографияһына дегһишли шулар ялы мағлуматы өз әһрилерһиһиң хеммәһиһе-де гиризмәге мораль хукугы бар, икиһидән, хем бу гиришһиң «Несими» поэмасына-да дахылығы боландығыны аһладһи сәтирлерһи хем көп. Мысал үһи, бу гиришһиң башындакы: «Әһма гадым әйямда Сейһт Несими дһиһен бир бузорквар өтүпдир. Арап тилиһде әрди, түрки тилиһе аһлантырып, ниче гүнлер мәһнет ве муһақгат тартып, һазм әһтерге бил баглап, тарых мах жумадһил-әһһаны аһыда онбирленҗи гүһи язмакга мешгул болдум» я-да шу ашақдакы:

Мунча сөзи кылды хекаят олар,  
Сейит Несимиден роваят булар<sup>92</sup>—

днен сепирлерп хут «Несими» поэмасына дегншлндгнн ацладяр. Эмма бу гнрнш сөзп барада дүрлп пнкнр болансон, ол хас такыкланячча онуң днне «Неснмә» дегншлп ерннп алмак бнлеп чөкленлдн. Поэманың өз текстнннн нчннде Андалып өз адыны гечнрмесе-де, Нурмухаммет Андалыбың «Неснми» поэмасыны язанлыгыны ацладян кәбнр маглуматлар сакланыпдыр. Мысал үчнн, 1941-нжн йылда 70 яшларында болан Гызыларбат район Исгендер обалы Сейнтжан Қазы оглы, Молла Пүрн Абама оглуна шейле маглумат берйәр: «Андалыбың аслы Хыва түркменлернненднр. Хывада теллм йыл окап гелен Оразгулы ахундан эшндншнме гөрә, «Юсуп-Зүлейха», «Зейнеларап», «Лейли-Межнун», «Сагды Вагас» ве башга-да бнрнәче кнтаплары дүзен ве нл арасына ййрадан Андалыпдыр. Ол Сейнт Неснми хакда арапча язылан кнтабы хем түрки днлнне гечнрнпднр»<sup>93</sup>.

Бу маглуматдакы «Сейнт Неснми хакда арапча язылан кнтабы түрки днлнне гечнрнпднр» днен жүмләнн хем бнзнң пнкнрнмнзче, озал арап днлннде язылан «Неснми» атлы поэманы тержнме эднпднр днен маныда дүшүнмелн дөл-де, эйсем Неснми хакда арап ве гүндогар халкларың арасында роваят хөкмүнде ййран сюжетнң эсасында Андалыбың өзн түрки днлли өз «Неснми» поэмасыны языпдыр днен маныда дүшүнмек герек. Андалыбың гнрншдәкн «Сейнт Неснми днйген бнр бузоргвар өтүпднр, арап тнлннде эрдн, түрки тнлнне айлантырып, ннче гүнлер мәнхнет ве мушакгат тартып назм этерге бнл багладым» днен маглуматынә-да эднл ёкаркы айдншымыз ялы маныда дүшүнмек герек. Мунун хут шейледнгннн поэманың текстннен хем ачык аймак боляр. Мысал үчнн, бу поэманың гнрншннде автор худая мунажат айдандан соң, окыжа йүзленнп шейле сепнрлер гетнрйәр:

Ке ондан соң кылай бнр кысса агаз,  
Худадан болса товфнк серефраз,  
Макаметы Неснми шейхн Мансур,  
Кылар мен назм түрки гел окы гөр.

Бу мысалдакы «Макамет» сөзп айратын үнс бернлмегнн талап эдйәр. Бу сөзүң манысы арап-парс сөзлүклерннде нне шейле дүшүнднрнлйәр: «Макамет орта

асыр әдебнатына махсус болан әдебн жанрдыр. Мунун хәснети ол я-да бейлеки бнр зат хакда халк арасында гезнп йөрән дүрлп гүррүңлерн, роваятлары бнр ере жемләп, беллн бнр сюжет лнннвасына салмакдыр». Днймек, Андалып хем «Неснми» поэмасыны хут шол усулда языпдыр. Ягны, ол:

Макамет Неснми, шейхн Мансур,  
Кылар мен назм түрки гел окы гөр—

днйнп, Неснми ве Мансур хакында арап днлнндәкн гүррүңлерн, роваятлары йыгнап, олары проза гөрнүшннен назма—поэзня гечнренлнгннн ве шол эсасда-да өзүннң түрки днлли орнгинал «Неснми» поэмасыны язанлыгыны хабар берйәр. Хут шу мысалың өзн хем «Неснми» поэмасына тержнме эднлен эсер днймегнң дүйбүнден галатдыгыны гөркезйәр, Галыберсе-дә, арап днлннен түрки днлнне тержнме эдер ялы арап днлннде Неснми хакда язылан мунун ялы сюжетлн эсернң боланлыгы хакда энтек нч кнлн маглумат ёк. Онсоңам арап-парс роваятларының арасында чыкып гайдан шулар ялы роваятларың эсасында язылян эсерлернң сөзбашында «Бу зат (эсер-роваят) арап я-да парс днлннде, эрдн, түрки днлнне айландырдым» днймек шол дөвүр үчнн йөргүнлн хәснет—тәр болупдыр. Бу барада Е. Э. Бертельс шейлерәк пнкнр йөрөднпднр: «Самый термнн «перевод» к пронзведениям восточных авторов надо применять, весьма, осторожно, ибо наше понимание этого термина далеко не всегда совпадает с существующими на Востоке литературными формами». Бу затлар үнс бернлмелн затлардыр. Хат-да, Андалып өз «Юсуп-Зүлейха» дессанында-да шу кнлн тәрп уланяр. Андалып «Юсуп-Зүлейха» дессаныны язмага себәп болан затлар хакда гүррүң эденде:

Гелдн меннң гашыма бнр шахсувар,  
Нутка-незнт ягышы сөзе нпнзар,  
Барчалары эрдн маңа хемнншнн,  
Йүзлери гүл, сөзлери дүр энкнбнн,  
Днйдн олар: — Андалыба-бннова,  
Көңлүмнзе дүшдн ажап мажера,  
Бар «кысас» нчре ажаып дестан,  
Не боладур кылсаң аны бостан...  
Юсуп-Сытдык, Зүлейханы сен,  
Түрки халаыкга кылып бер чепен,  
Андалыбың махсадыдыр бостан,  
Көңлүге хош гелдн ажап дестан.

Эйледн түрки тил билен ибтида,  
Кәхи наср, кәхи газал хош нова<sup>94</sup>—

дйһнп, гөйә Андалыбың товакгачылары хайсыдыр бир түрки дәл эсери — «Юсуп-Зүлейханы» түрки дилһне гечирип бермеги хайыш эден ялы, Андалып хем адамларың хайышлары эсасында «Эйледнм түрки тил билен ибтида» дйһнп, гөйә башга дилһн бир кыссаны түрки дилһне гечирен ялы, тержһме эден ялы гөрүйһр. Шол себәлли Андалыбың «Юсуп-Зүлейхасына-да» тержһмә эдилһндир дйһсен дйһнп отурмалы. Эмма хақыкатда болса, Андалып арап веляатындан чыкып гайлан «Юсуп-Зүлейха» сюжетиниң фольклор вә язувылы гөрнүшлерини—вариантыны өвренип, олары өз дөрөджихлик фантазиясындан гечирип, бейлеки «Юсуп-Зүлейха» атлы эсерлере меңзеш болмадык хут өзүниң оригинал «Юсуп-Зүлейха» дессаныны дөрөдихдир. Эдил шууну ялы мысалы Физулының «Лейли-Межнун» поэмасында да гөрмек боляр. Физулының дөвүрдешлери хем ондан парс дилһндәки «Лейли-Межнуну» түрки дилһне гечирип бермеги хайыш әдйәрлер.

...Олар ахырында мени тутдылар,  
Бу барада шейле теклип этдилер:  
— Лейли билен Межнун парсча көлдүр,  
Эмма түркилерде бу дессан ёкдүр,  
Сен тертибе салып яз бу дессаны,  
Кыл тәзе көнелен боссаны<sup>95</sup>.

Физулы хем оларың хайышлары эсасында, озалдан бар болан парсча «Лейли-Межнун» поэмасыны түрки дилһне гечирйәр. Дйһмек, эгер биз, классык шахырларымызың гаты песпәллилик билен айдан «аран дилһнден я-да парс дилһнден түркичә гечирдик» днен сөз дүзүмниң тержһме этмек манасында дүшүнсөк, онда Физулының «Лейли-Межнун» поэмасы хем тержһме эсер болуп чыкяр. Эмма хақыкатда болса, Физулы оны тержһме этмән, «Лейли-Межнун» сюжети эсасында түрки дилһн вә оригинал эсерини дөрөдйәр. Шу хили фактларың саныны әнтәк хем көпелтмек болар. Бу хили фактлар болса Е. Э. Вертельсни өрән догры беллейш ялы, классык шахырларың «түрки дилһне гечирдик» дйһнп, өрән кичигөвүнлилик билен айдан сөзлерине тержһме эдилдир дйһлип дүшүнәймели дәлдигни тасыкляяр. «Несими» поэмасының дөрөйши хем эдил шонуң ялыдыр. Андалып Несими барадакы көп материал-

лары өвренип, шоларың эсасында-да шу «Несими» атлы поэмасыны дөрөдихдир. Йөне бу «Несими» поэмасы бейлеки ышкы я-да фантастики хәсетли эсерлер ялы әркин сюжетли болман, әйсем хут тарыхы вакалары ичине алян тарыхы шахсын — Несимниң биографиясы билен айрылмаз баглы болан тарыхы поэмадыр. Шейле болансон, Андалыба Несимниң өмри вә дөрөдихиллигини оңат өврәнмели боланлығы мәлим зат. Андалыбың Несимә улы хормат гоянлығына, онуң дөрөдихиллигини оңат билйәнлигине поэманың ичиде Несимниң гошгуларының гетирилип дурулмагы хем шаятлык әдйәр. Бу поэманың ичиде гетирилйән «Желлатлар», «Сейид-а», «Бердар этдилер» ялы гошгулар болса Несимниң өз гошгулары болман, әйсем Андалып тарапындан дөрөдихлип, Несимниң адындан айдылан гошгулардыр. Чүнки:

Дабанымдан сойдулар депәмге догры чыкдылар,  
Анда кылды тенде жаным калайы перятлар —

дйһнп, дериси сойлуп өлдүрилен Несимниң өленниден сон, өзүниң сойлуп өлдүриллиши хакда гошгы язмакчы мәлим зат, эдил шонуң ялы хем:

Бу тахеретсиз факыклар ол сениң хөкмүң билен,  
Сойдулар, нахак деримни гел гөр имди Сейид-а.

я-да:

Сойдулар, чыгардылар, шол дем Несимниң дерисни,  
Пыглашын гөкде мелайык жүмлеси зар этдилер—

ялы Несимниң өлүми хакда язылан бу гошгуларда Несимниң ады гетирилсе-де, олар Несимниң өз гошгулары болман, әйсем онуң өлүми хакда Андалып тарапындан соң язылып, эсерин гөрәк ерине гиризилен гошгулардыр. Чүнки бу гошгуларың мазмуны-да, логикасы-да шоны тасыкляяр. Галыберсе-де, бу гошгуларың дилһ, стили, өлчег вә бейлеки алакатлары хем Андалыбың дөрөдихилик стилине лайык гелйәр. Мысал үчүн, дурмушын пажыгалы вә дартгыны ерлерини хәтәсирли беян этмек үчүн «Пыглашар гөкде мелайык, жүмлеси зар этдилер» днен ялы аңлатманы уланмак Андалыбың дөрөдихиллигине махсус болан хәсетдир. Муны Андалыбың «Юсуп-Зүлейха» дессанында хәс-да оңат сынламак боляр. Ол Юсубың гөзеллигини гөр-

кезгек ислэнде-де, Юсубың башына дүшен пажыгалы ягдайы беян эденде-де ёкаркы «мелайыклы» аялатманы актив уланяр. «Элгараз Юсуп бу жогапны айтды. Эрсе еди гат асманың ишиги ачылып, тамам мелайыклар назарра кылып зар-зар йыглап мынажат кылдылар». ...Тамам мелайык Юсубың жемалына томаша кылып назарра кылар эрдилер:

Мелайык, хүйр пле гүлман, гөрүп жанни кылар гурбан,  
Перизат, ыныс-ү жың хайран вели шик жехан өртөр.

Бу мысалың ичиндәки сөз аялатмалар-да, гошгы дүзүлишиниң формасы-да, хат-да өлчеглери-де «Несими» поэмасының ичиндәки ёкаркы мысал гетирилён гошгулар билен утгашып гидйәр. Шу ве шуна мензеш текстологик мысаллар хем бу поэманың авторының Андалып боланлыгыны тассыклайжы гошмача фактлардыр.

Озал беллейшимиз ялы, чепер эсере махсус болан кәбир улалтмалары, кичелтмелери, кәбир фантазиялашдырмагы хасап эдилмесе, онда бу поэма, эсасан, тарыхы вакалардан угур аляр. Мәлим болшы ялы, поэмада баш гахрыман Несиминиң өзи болуп, онуң дуйё инишинден башланып, огланлык йылларындакы адатдан дашары херекетлери, йигитлик яшларында хуруфизмиң пантенстик идеясыны голдайшы ве тә өлйәнчә — өлдүрлйәнчә шол идея вепалы болуп галышы дүрли вакалар аркалы беян эдилйәр.

Пантенстик идеяны вагыз эдйәнлиги зерарлы язгарылып жезаландырылжагына гөзи етип дурса-да, шол идеясына вепалы болуп өлйәнлиги үчин хем-де дүрли жезалара дөз геленлиги үчин мертглиги ве дурнуклыгың символы хөкмүнде эдебията гирен Несиминиң образыны, Андалып тарыхда болшы ялырак, мерт ве өз идеалына вепалы бейик шахыр—философ хөкмүнде суратландырыпдыр.

Андалыбың бу «Несими» поэмасының голязма нусгаларының икиси хазир Түркменистан Ылымлар академиясының Магтымгулы адындакы Эдебият институтының голязмалар фондунда сакланяр. Оларың бири инв. № 487-нжи голязмадыр. Бу голязма жеми 583 сахыпадан ыбарат. Ол без-антология шекилинде болуп, Хожя Ахмедин, Мисгин Шерифиң хикметлерини, Магтымгулы, Физулы, Сейди, Кемине, Гайыбы ялы шахырларың гошгуларындан нусгалары өз ичине аляр.

Бу голязманың 528—571-нжи сахыпалар аралыгыны Андалыбың ёкарда ады агзалан «Несими» поэмасы эелейәр. Бу поэма жеми 1312 сетирден ыбарат болуп, шонуң 1092 сетирини авторың өз сөзлери эелейәр. 200 сетири болса Несиминиң өзүниң гошгуларындан ве онун адындан берилйөн гошгулардан ыбарат.

Бу поэманың бейлеки нусгасы болса, инвентарь — № 1138 б голязмадыр. Бу голязма Ленинградны М. Е. Салтыков-Щедрин адындакы дөвлет китапханасында сакланын инвентарь Т. Н. С. 85 номерли голязманың фото нусгасыдыр. Бу нусга 96 сахыпадан ыбарат болуп, онда жеми 1773 сетир бар. Шолардан 104 сетири хем поэманың сонунда Андалып тарапындан гетирилйөн послелог шекили мүседдесден ыбарат. 174 сетири болса, Несиминиң өз гошгуларындан ыбарт болуп, олар хем герек еринде поэманың ичинде гахрыманың агзына салгы берилйәр. Кә ерде багланышык үчин 19 сетир проза гетирилйәр.

Бу нусга хем месневи формасында болуп, поэманың ахыркы сетирлеринде:

Иди тарых йүз сегсен секизде,  
Гоюп мүң үстүне шек ёк бу сөзде --

дййлип 1188 — 1774 диең сене гетирилйәр. Поэманың сонунда болса 1287—1870 дййлен сене гойлупдыр. Бизин пикиримизче, бу соңкы сене поэманың соңкы гөчүрилен дөврүдир. Ёкаркы язув үсти билен гөркезилен сене болса бу поэманың илки гөчүрлен дөври болса герек.

Текст дүзүленде сенесиниң гадымыраклыгына ве текстиниң долулыгына эсасланып, инв. № 1138 б голязма эсас эдиллип алынды.

Йөне голязманың текстиниң жуда өчүгсизлиги себәпли кәбир сөзлериң, сетирлериң окамасы кынчылык дөретди. Шол себәпли поэманың текстинде хич хили насазлык ёкдур дййип билмерис. Оны гележекде дүзетмәге ярдам эдижи белликлерини Түркменистан Ылымлар академиясының Магтымгулы адындакы Эдебият институтына язып иберселер миннетдар боларыс.

Гелди Назаров.

## НЕСИМИ

(поэма)

Эмма гадым эйямда Сейит Несими дийген бир бу-  
зургвар өтүндир. Арап тилинде эрди. Түрки тилине ай-  
лантуруп, ниче гүлдер мэхнет ве мушакгат тартып  
назм этерге бия баглап, тарыхы-махы-жума-диессани  
айында, онбирленжи гүни язмакга мешгул болдум.

Сипасы бигыяс ол зүлжемала,  
Ситанш бинсхалт лезала.

Вужуды-важыб ол халлакы-өлем,  
Муретби мәлики-эрзу семахем,

Яратды «каф» ве «пундан» жумле эшя,  
Бегудрат «кун» дийген болды хувейда.

Тамамы халка рызк-у розы берди,  
Шерики ёк ки ялгуз өзү эрди.

Аның эмирде магдум-у мүкеввен,  
Болур захыр ене тарык — ровшен.

Яратды ба талавүт ниче халкы,  
Кими бед хулк, кими пакизе хулкы.

Кимисини энбия-у евлүялар,  
Кимини захыд-у эткыялар.

Кими муьмүн мутыгы-күлли-перман,  
Кими асы, кими көпир-у шейтан,

Эйгәм овсафыда ёкдур нахаят,  
Бизе товфык ондан эрур хедаят.

Дуруды-сед хезаран мустафага,  
Мухаммет афзали кәни-сафага.

Ене ол ал-е эсхабы-тамама,  
Ене төрт яры, он ики ымама.

Оларга рахмети-хак бир демде сед бар,  
Ила ёвмулкыяма барча бисяр.

Ке андан соң кылай бир кысса агаз,  
Худадан болса товфыкы-серефраз.

Макаматы-Несими, шейх Мансур,  
Кылуур мен назмы-түрки, гел, оқы гөр.

Бар эрди ким Мүсүр шәхриде бир нур,  
Эзелден өвлүя ол шейих Мансур.

Кичиликден худафым хуб яратган,  
Ыбадат тагата мергуб яратган.

Гиже-гүндиз кылып тагат кылуур зар,  
Худаның ышкыда тынмай ке йыглар.

Жахан эшгалы дүниәден гамы ёк,  
Худаның ховфудан гөзде неми ёк.

Аның бир синлиси бар эрди чүн хүйр,  
Ыбадат иши эрди өзи местур.

Энел эрди аның ады билиңлер,  
Олар үчин дога-текбир кылыңлар,

Энел бир гыз иди чүн мех легайы,  
Жемалы әлем ара пишвайы.

Худаның ядыдан бир лахзе халы,  
Имес, элбетде, ол сахып кемалы.

Болуп чилтен эра сакы гижелер,  
Шерабы хак техурындан ичерлер.

Гошулыпдыр Энел бу Чилтен иле,  
Гиже-гүндиз худа ядыны кыла.

Ки ил ятганда Мансурны ятуруп,  
Гидер эрди ки ялгуз өзи туруп,

Билин сач багы бирле баглабан ол,  
Баша ектай салып еке гезер ол.

Улуслар аңлады аның ишини,  
Иди аның иши бу яз-у гышы,

Гуманы бед билен биринче бед хой,  
Дийдилер нәсега сөзлерин ансу.

Кылыб төхмет ниче түрлүк габахат,  
Аханатлар кылыб кылды мелапат,

Худа ышкыда Мансур зар йыглаб,  
Аның оты билен багрыны даглаб.

Пөрүр эрди ке нәгәх ниче күдек,  
Ашык ойнар идилер жүмле бир дек,

Ашык атын эшдиб ышкы-магшук,  
Болуб галиб, ашыкларны алып чох.

Гарады бир сүнекдир хич әсер ёк,  
Бу кудеклерден ана бир хабар ёк.

Атаберди аны алыб базыга,  
Худадан жезбе-йи дегиб өзиге.

Бар эрди онда бир кемпири бед ху,  
Чалар эрди ке чархын тынмайын-у.

Бинәгех бир ашык чарха чакышды,  
Ол кеннз гөзи Мансурга түштә.

Дийди ким: «Ягшыжа мердан йигит сен,  
Энел синлиң ишини, гел эшит сен.

Гошулып бир ниче берзенни бирлен,  
Гошулмасдыр ол өз деңи бирлен.

Гижелер фахшу-фахышлар кылуурлар,  
Аның ахвалыны әлем билерлер.

Эгер әр мен диюп сен йыггыл аны,  
Мениң чархымле аның бар яманы».

Өзи хем овал андек сызарды,  
Халайык агзыда бу сөз гезерди.

Бу сөзини чун эшитди багры көйди,  
Хеяты бу жахандан көңли дойды.

Аның индемаге этди прада,  
Тефеккүрде болуб ол ягшызада.

Гүже болгач кесип бир бармагыны,  
Немеге салды, гойды укламагыны.

Аның мүшгүли бирле уйкусы гелмес,  
Бу Мансур сырыны сиңлиси билмес.

Укламай агасы үмсүм ятыпдыр,  
Энел уклады дийп хыял эдипдир.

Болуп гич, гүндеки вагтыдан өтди,  
Хыял этди Энел ахырда ятды.

Еринден аста-аста турды сиңли,  
Тилеп ол демде чилтенлерни көрли,

Билли сач багы бирле баглабан ол,  
Башыга салды ектай түшди чүн ёл.

Гиде башлады ялгуз рах бирле,  
Көңүлде чилтен-у аллах бирле.

Туруп, еринден аста йөрди Мансур,  
Етей дийп, ызындан чүн эйледп зор.

Гарасындан гарап, етмей ызындан,  
Хыял-хам эдип, иллер сөзүнден,

Етишди бир депеге анда сиңли,  
Мухаббет бирле чилтене тагзым кылды,

Ярылды ол деме ичгерп гирди.  
Бары чилтенлере тагзым кылды.

Аларның артыдан Мансур етишди,  
Бу чилтенлерге аның гөзи түшди.

Эдеб шертни саклаб турды ол ерде,  
Эдеб шертп болур хер кайсы ерде.

Дийдилер анда чилтенлер Энелге,  
«Нейге гич галдыңыз чүн бу махалга?».

Энел айтды: «Агам укламай гич,  
Галып эрдим вегерне вежхи ёк хич».

Энелге дийди чилтенлер ошол дем,  
«Агамны укладып мен дийп йилме гам.

Агаң сениң биле бирге гелипдир,  
Ишикдедир саңа гарап турупдыр».

Дийди Мансур ол демде велиден,  
Вели ким болмагай мисли велиден.

Шол вагтда Мансур ишикде туруп перяды—фыган  
бирле сейха тартып, зар-зар йыглап, бир мүстезад оқыр  
эрдп. Газал Мансур<sup>1</sup>.

Хижринде мен бисеру —саман бола, ядым,  
Дия хастайи — эфгар.

Первана болуп ышк отуна хем көз ядым,  
Ба мэхнети — бисяр.

Йөрдүм мен ошол бады-саба дек чемен ичре,  
Васлынны тапай дийп.

Хергиз назары-мерхемер болмады сенден,  
Чүн залымы-жеббар.

Багрым туташып янадыр от дек не кылай,  
Дердимниң довасын.

Дерди-мени-бичереге дерман кыла гөргүл,  
Эй шахы-сүтемгер.

Межнун болуп ол дешти—беябанда йөрүп мен,  
Хергиз ажап эрмес.

Ган болды йүрегим сени хижринде эя дост.—  
Ба вагдайы-дидар.

Гөрдүм ке хемме эдем эрз талмадым ахыр,  
Сен дек бутей-рагна.

<sup>1</sup> Бу ерде гүррүн Мансур хакда гитсе-де, нәме үчиндир голяз-  
нада «Газал Мансур» сөзүне дерек: «Газал Несими» гетирилйөр:  
Хакыкатда болса бу дөвүрде Несими энтек дүйбә хем нимандир.  
Бизиң пикиримизче, бу ягдай кәтибин хатасы болса герек. Шонун  
үчин хем оны Мансур дийип оқамак логика лайык гелйөр.



Бир гамза биле кылды мени палейи-шейда,  
Жаным саңа гурбан.

Хуршит сыпат шемгы-жемалың туташыпдыр,  
Гамдиде көңлүге.

Хер шаму-сәхер йыглап ишим ахы-пыгандыр,  
Көйүнде мени-зар.

Муштакы-жемалың мени-сәркештейи хайран,  
Эй яры-вепадар.

Кылсаң назар Мансурга лутфы-анаят,  
Эй лале узарым.

\*\*\*

Энел чыкды ишкге гөрди аны,  
Алып ичгери гирди ол заманы.

Салам эйләп аларга кылды тагым,  
Жовабын берди анлар кылды текрим.

Гопубан алды ол дем ичре фил-фөвр,  
Шерабы-хак техуры кылдылар дөвр.

Энел сақы болуп гездирди кәсе,  
Гехи сол яна берур, гәхи раса.

Дийди чилтен Энелге эй, хебибе,  
Агаңга кәсе бергил бир несибе.

Энел айтды эгер берсем ошәл кес,  
Түкел бир кәсәни гөтере билмәс.

Өзи ичди, сонунда галды бир аз,  
Ки бир гултмча шербетни серфераз.

Гетирип берди агасы голыга,  
Алып ичди гарамай өң солыга.

Чү болды мести-лая кал ошол дем,  
Иыкылды ятды лахза ол мүкеррем.

Замандан соң болуп дивана межнун,  
«Энел хак» дийди, ёлга түшди ол гүн.

Гөзи ағы гызарып, реңки солуп,  
Тилиге гелгенин дийр, ол йүгүрип,

Айырмаз күфр пле иман сөзүни,  
Гехи күфр әхлиден эйләр өзүни.

«Энел хак» дийр «минел-хак» дийр мыдама,  
Окып элфазы-күфр ол субху-шама.

Дийди элфазы-күфр агзыны ачып,  
Көфүртип агзыны, көфүкни сачып,

Қаю ердәки моллалар йүгүрди,  
Бу сөзни айтмагыл дийп аны урды.

Алар урган сайы бу кылды текрар,  
«Энел-хак» дийп йөрейдир көче-базар,

Әшитмес, тиңлемес молла сөзүни,  
Гехи күфр әхлиден эйләр өзүни,

Бу сөзни айтмагыл дийп казы-мүфти,  
Мүдеррес, мухтасиб тагзирин айтды.

Ниче ёл кылдылар тагзырын бисяр,  
Аларның айтганы хич кылмады кәр,

Такы казы-у мүфти хан гашыга,  
Барып тагйини кылды (хан) хезретиге,

— Болупдыр мунда бир дивана пейда,  
Кылур элфазы-күфрүн ол хувейда,

Эгер өлтүрмегиниче аны гоймас,  
Ниче тагзир кылдык кәр кылмас,

Роваятлар языбан би нахаят,  
Хадысы-мугтабер хем ниче аят,

Селефлерден роваят язды вафир,  
Бу сөзлерни дийсе ким, болды кәфир,

Эгер тоба кылып янмаса ол гул,  
Тутарлар хем салурлар бойныга гул (гыл),

Эгер аның билен янмаса ол бил.  
Укубатлар кылып аны катл кыл,

Худаның ковлы, пыгамбер сөзи бу.  
Ене эжмагы-ымматлар сөзи бу,

Муны шерыгы-шериф пле тутунлар.  
Шәхер ортасында бердар эдилер,

Эшидип аны солтан хөкүм кылды,  
Аны желлатлар тутгалы гелди,

Салып гул бойныга, аяга зыңжыр.  
Алып ша алдыга гелдилер ахыр,

Гөрүң ша алдыда айтур «Энел-хак».  
Бу сөзүн дийди, кәфир болды мутлак,

Ене раст кылыбан ыхтыят ол,  
Беекбар болмагай бу сөз гыбат-ал,

Дийди қазы-у мүфти шерги-захыр,  
Бу сөз бирле болур, элбетде, кәфир,

Буюрды шах «Тутубан элтиң базара,  
Ки андан өтгерип элтиңиз дара,

Ки ол демде аның тилиң кесиңиз.  
Ки андан соңра өзүн дара асыңыз».

Шол вагтда Мансур<sup>1</sup> патышахга гарап мун жаным  
болса худабылда тасатдык дийип, бир сөз тийди.

Қайсы беден рованы сен, жаны сен,  
Рефтарына рухы-рован тасатдык,  
Қайсы Мүсрүң эзин сен, ханы сен,  
Рухсарына махы-Кенган тасатдык.

<sup>1</sup> Голямада Несми дийип гелйәр. Бу кәтибиң хатасы болма-  
лы.

Хублар ичре хуснуң салып алала,  
Зерревеш мәхрине хуси әхли шейда.  
Садка энфасына Хызры-Месиха,  
Перманыңа абы-хайван тасатдык.

\*\*\*

Суратда бишер сен сыратда мелик,  
Семадаң әсириң болуп тә семек,  
Башың үзре нечүн сергердан пелек,  
Болмас эрсе мәхри-рахшан тасатдык.

\*\*\*

Хусны тараватлы, бадам габаклы,  
Агзы мелахатлы, сими законлы,  
Нуткы фесахатлы, ширин додаклы,  
Хублар олур саңа хайран тасатдык.

\*\*\*

Гүл хайрандыр гүлшен ичре йүзүне,  
Неркес мефтун питнеэнгиз гөзүңе,  
Аташын лаглына дүрден сөзүңе,  
Хер непес йүз бахры-кән тасатдык.

\*\*\*

Әй гөрмеген сендей чешми-замана,  
Хублук сейнанында шахы-егана,  
Жан ситан тыгыны сүрме хер яна,  
Ялгуз болай мен сергердан тасатдык,

\*\*\*

Мансур<sup>1</sup> хак ёла гоюпдыр гадам,  
Лутфы-энаятың әйләп дембе-дем,  
Көйүңде азм әйләр чү тарфы-харем,  
Болмак истәр жаным замаң тасатдык.

\*\*\*

Тутуп, дара алып бардылар аны,  
Әңилди дар аны гөрген заманы,

<sup>1</sup> Голямада Мансурның орнуна Несми дийилсе-де, ол дөвүрде  
Несми болмансоң биз муны Мансур дийип хасап әтдик.  
4—3523

Дийди ол хал тили бирле «Энел-хак»,  
Ке эй, наданлар, хак сунгата бак.

Тутуп, желлатлар чүн дара асты,  
Ийти ханжар гоюп тилиге басты.

Худанын эври биле дар оны асмай,  
Иитик ханжар аның тилини кесмей.

Еди гиже-гүндиз ол дурды дара,  
Тилинде дийр «Энел-хак» көнли пара.

Еди гүн дарда дурды ке өлмеди хич,  
Тананын дарның көп кылдылар пич.

Ене шаха дийди казы, мүфти,  
Ол шахын алдыда аялар ер өлди.

Дийдилер: — «Патышахым, өлмеди ол,  
Ол эркен сыхр-жады, тапды бир ёл,

Шеригат бирле захыр олды көпир,  
Укубет бирле, шахым аны өлдүр...».

Буюрды шах «Гетир дарвазага» дийп,  
Салып сүдрөн аны чүн бойныга йүп,

Аны дарвазада бердар эдилер,  
Асылган жайыда саңсар эдилер.

Урун саңсар аңа я эйноханнас,  
Ким етсе үшбу ерден аам иле хас.

Урун саңсар аңа андан өтөрсө,  
Кн хер яна бу ерден ким гидерсе».

Кн хер ким хөкмн-шах дийп андан өтди,  
Ана таш-у кесекни атды гитди,

Аңа көр этмеди таш-у кесеклер,  
Чү болды мисли-кух дек ёлны беклөр.

Аның первайы ёк атган кесекден,  
Зыян этмес аңа, өтмез сүекден.

Билегех шейх Зуннун андан өтди,  
Кн ол ша эври дийп, бир таш атды.

Роваят багзыдан ол шейх Зуннун,  
Голыда бир чемен бар эрди ол гүн.

Аның бирле аны урды бу сервер,  
Ошол халатда Мансур зар йыглар.

Дийди ол шейх аңа: «ней болды Мансур,  
Улус атар кесек, ташлар кылып зор.

Аларга плтифат этмей туруп сен,  
Кн мен бир гүлни атгач ах урар сен».

Дийди ол шейхга ол зары Мансур,  
«— Менин халым аларга эрди местур.

Аларнын атганындан хич зыян ёк,  
Менин халым билур сен, хич гуман ёк,

Сизни атганыңыз бизге пычакдан,  
Гатыграк дегди бизге чүн таякдан».

Дийди Зуннун «Эя эй шейх Мансур,  
Мүбәрек саңа болсун дары мешхур,

Сенин болсун нигәхдарың худавенд,  
Бу ишден болма гамгын, болкы хурсант.

Дийди Зуннун аңа ол демде ппри,  
Кн мүшгүл дүшсе саңа дестгирри.

Дийди аңа «худафым ярың олсун,  
Мүбәрек саңа бу дарың олсун».

Болуп, элкысса, еди гүнче бердар,  
Өтен-гечен ол ерден кылды саңсар.

«Энел хак» дийр, «минел-хак» дийр хемпше,  
Аның первайы ёк кылган бу ише.

Тилиден гоймады, айтар сөзүни,  
Чүнин васыл кылуру хакга өзүни.

Андан соң, Мансур дарда асылып турган еринде  
Хезрет Алы шири худаны ятлап бир мухаммес оқыр эр-  
ди:

Вадарыга, кайда ким шири-худа Хайдар бу гүн,  
Ол Алы-йы-Муртеза дамады-пыгамбер бу гүн,  
Тур гузан такы биле дервазайы-Хайбар бу гүн,  
Гөчди агда алдыдан Седди Искендер бу гүн,  
Истеген тапсын аны, каны ошол сефдер бу гүн.

\*\*\*

Көсейи- дөвран ичип ол Хайдары сахыпкыран,  
Мерт иди, мердан сыпат берди худа ёлыда жан,  
Ер йүзүнде әхли-жан, серкеште болды асман.  
Йыглашурдылар тутуп матам хемме хурду-келан,  
Дийдилер ким халы болды, месжиду-минбер бу гүн.

\*\*\*

Бу мусыбетден герек гөз яшы кылса афтаб,  
Хуны-дилден дамени гердун болуп гүлгүн сахаб,  
Тоты сервиден жыда перят этер багры кебаб,  
Андалып гүлден жыда эбят оқырды дүрри-наб,  
Ниче ахзар бәрги гүл болды янып ахгер бу гүн.

\*\*\*

Эй көңүл, йүз пара бол, яраны пыгамбер каны,  
Чарыяр-у балетафет багы-жан первер каны,  
Кайда болдылар бу гүн Бубекр иле Омар каны,  
Хезрети-Османы-Зүннурейн иле Хайдар каны,  
Өтди бу дүйәден имди ка: тили Антар каны.

\*\*\*

Ким ресулдан ядыгәри басапалар гитдилер,  
Ал-е эсхабы-небиден рехнемалар гитдилер,  
Садык-у хыль-у хая-у бириялар гитдилер,  
Жар-у рүкни көбеден басапалар гитдилер,  
Ким алар дек болгусы дүйә-у дни первер каны,

\*\*\*

Ким аларның бахры- элтафыны нейдек бикеран,  
Серви-бостанлар хазан болды, ене бу бустан,

Тәзе гүллер солды гүлзарың недур эй, гүлүстан,  
Билбилем, гүл васлыны гөрдн бу ерде жавыдап,  
Ким гурук галгай өлүмнің отудан нейтер бу гүн.

\*\*\*

Ибни Омар Мустафа ол Хайдары сахапкыран,  
Ка: тили күффар ошол шири-худайы ламекан,  
Рузаны он төртиде берди худа ёлыга жан,  
Эй, берадер бу өлүм хич бендеге бермес аман,  
Галмады дүйәде андак Хожайы Ганбар бу гүн.

\*\*\*

Мерт үчүн мердана нош эйләп, ким ол жамы каза,  
Жан-у тил бирле болуп таңры казасыга рыза,  
Руза ортасында болды ахыры ёвмы маза,  
Гөрмегендек болды әлемге Алы-йы-Муртеза,  
Бахры-рахмет ичре пынхан болды ол гөвхер бу гүн.

\*\*\*

Ол Алы эрди васпы еру-гөкде әшигәр,  
Ла фета илла Алы ла сейфи илла Зүлфикар,  
Етди вагты, гитди кувват, галмады тенде мыдар,  
Ах ким өтди жахандан хайдары дүлдүл сувар,  
Гөр дүшер овладыга имди ничик ишлер бу гүн.

\*\*\*

Өтди дүйә, гечди өмрүн хысары, Сейнди,  
Гамдадыр дайым белайы-аждахайы, Сейнди,  
Сенде әлемдүр, ене әлем губары, Сейнди,  
Вагдайы-пераваны гоигул, эй хумары Сейнди,  
Сузга гел, сүнди кадах ол сақы-йы көвсер бу гүн.

«Ене өлмедн» дийип казы, мүфти,  
Барып шах алдыда анлар ер өпди.

Бу кынлык бирле өлмес үшбу сыхр,  
Шеригат бирле ол мешхур кәфир.

Дийди шах «Бойныга йүпни дакыңлар,  
Эгел ол өлмесе, отга якыңлар.

Йыгышдырып ниче араба одунны,  
Хова үзре чыкардылар түнүнни.

Орабан гафрага атдылар отга,  
Дийди «Ыбрат олсун ашнаю-ятга.

Киши кәфир болур аның сезасы,  
Асып дара отга якмак жезасы».

Бу ишлерни билип овалда Мансур,  
Дийди «Зуннуны-Мүсри магданы-пур.

Мени отга якып, күл болганымда,  
Күлүмден бир овуч ал ол заманда.

Тутар тупан киби бу шөхәрни сув,  
Аны бекләрге а:жыз болса хер ку,

Ниче лешгер билен хан хем чыкарлар,  
Аны гайтарабилмэй ган дөкерлер,

Ки ахыр чырлатур «Хер ким бу сувны,  
Эгер гайтарса, ким беклесе бу ёвны,

Хазынамны ачып мен малы-бисяр,  
Берур мен ол кишиге ахры-кәр...».

Күлүмден бир овуч сал алдыга бес,  
Гидер, гайтар бу сувлар олубан нис.

Алур сен анда малы-бинехаят,  
Ниче гүнлер саңа болгай кифаят.

Ёк эрсе бу деңизге гарк олурлар,  
Улуг-кичик тамам гарк олурлар.

Яманлар шумлугыдан не гүнәхлер,  
Яман эфгала чүн бед русыялар.

Гечүрдим мен, худаийым хем гечүргеи,  
Яманлар шумлугындан ган ичүргеи.

Бу сөзлерни дийибан перят кылды,  
Ене хем бир газал бинят кылды.

Я, энте хеким, әлеми-күлл халыкы-әкбер,  
Салдың бу ажап хала, бе овлады-песмбер.

Шехзадалара ол первер әди жан биле Хайдар,  
Солды бу жахан гүлшениден арызы-гүллер.

Леблери ке иди шехге, иди якуты ахмар,  
Зәхр олды несиби аны бар әрди мукаддер.

Хакга иди бу сегехи Ахмедн-сервер,  
Йүз жебру-жепа бирле гоюлды аңа ханжар.

Йүз дерди-пырак иле ол гүн гитди эренлер,  
Биз хем гитемез нобат иле имди яранлар.

\*\*\*

Ол гүн не гүн әрди Хусейн башыны алды,  
Рехим әтмеди ки Шимри, аны ханжар иле чалды,

Башы кесилип пәк беден хәк үзре галды,  
Ол ган иди ки гөкде шапак ләле боялды,

Ол матам иди мәрекеси аршда түзелди,  
Зулмат олуп әлемине, мах-у хуршид ёгалды,

Перят әте гөклериде, малик гулгула салды,  
Ысрапыл ол гүн суруны тартгалы уялды.

Йүз дерди-пырак иле ол гүн гитди эренлер,  
Биз хем гитемиз нобат иле имди яранлар.

\*\*\*

Ким гитди ошол нуры-чыраг шехн-мухтар,  
Билбили новасаз, гүли гүлшени керрар.

Гөк кибди янып, мәхри гуруп, гагшады гүлзар,  
Ол гүнде мелайык өкүнип йыглар иди зар.

Дийр әрди мелайык хемме я, хазрети-Жәпбар,  
Ол ковмы ки болды бу эзинзлерге жепакар.

Перман бер өзүң биз кылалы барчасын эфгар,  
Хак дийди «кылың сабыр, менем вахыды-каххар».

Йүз дерди-пырак иле ол гүн гитди эренлер,  
Биз хем гитемиз нобат иле имди яранлар.

\*\*\*

Ол гүнде мелек күкредн чүн лерзе урубан,  
Дашлар ягар эрди ке белабады турубан.

Ол харыжылар башыны бирянга салыбан,  
Үч гиче-гүндиз бу сыпат дөвр урубан.

Матамзеделер перде-йи гамда отурубан.  
Шах тагзыетни межлисини анда гурубан.

Ким әхли-мелек гандылы-нурлар гетирибан,  
Бул шур бела күлфети гамларыны гөрүбан.

Йүз дерди-пырак иле ол гүн гитди эренлер,  
Биз хем гитемиз нобат иле имди яранлар.

\*\*\*

Эз ах не болды аның дек шахы-Мукаррем,  
Башын тызыга алган ошол сервери-әлем.

Халкыга айтды бу сергехи хатамы-хатам,  
Залымлар аны зулм эте чүн кесдилер ол дем.

Күрс биле арыш гер мех-у хуршит, галам хем,  
Дер герье болуп шехниң азасыга дема-дем.

Чөллерде вухуш, мургы ховалар диде пүрнем,  
Йыглар иди ки таш йүрек зәхрейи-адам.

Йүз дерди-пырак иле ол гүн гитди эренлер,  
Биз хем гитемиз нобат иле имди яранлар.

\*\*\*

Ол демде йыкылды атындан ол шахи-сервер  
Хер сарыга кишнәп йүгүрди ол текавер.

Хезрет башыны кесди, алып гитди рақыплар,  
Хайма сарыга гелди рован, диделери тер.

Әхили харем ол атны гөрүп чыкды серасер,  
Ёк эрди аны үстүде ибни-шехи-Хайдар,

Перят урубан барча болуп диделери әбтер,  
Ол ат гелибан шәхерни тамагыга кылып сер,

Йүз дерди пырак иле ол гүн гитди эренлер,  
Биз хем гитемиз нобат иле имди яранлар.

\*\*\*

Дийр эрдилер ол атга бакып, шахны не кыл-  
дын?

Үстүндәки ол каматы-зыбаны не кылдың?

Ол несли-шахы «ясыны-Таханы» не кылдың?  
Ким нуры-чыраг Эседуллахны не кылдың?

Ол серви-рованы, мехи-Захраны не кылдың?  
Бул гамзеделер хамысы бернаны не кылдың?

Көп душман эра хусровы-тенханы не кылдың?  
Хайсы ере галды дүрри-ектаны, не кылдың?

Йүз дерди-пырак иле ол гүн гитди эренлер,  
Биз хем гитемиз нобат иле имди яранлар.

\*\*\*

Дийр эрди ол ат шах Шахадатга етүшди,  
Бул жумпа гүни түрфе сагадатга етүшди.

Көп тиру-бела, зүмрейи-апатка етүшди,  
Гүл дек бедени хары-жерахатга етүшди,

Лаглы-леби сувсуз хераретга етүшди.  
Эшрефилигиден бахру-шерафатга етүшди.

Ол гүн ки алакат кыяматга етүшди,  
Шехзада мәлик балагатга етүшди.

Йүз дерди пырак иле ол гүн гитди эренлер,  
Биз хем гитемиз нобат иле имди яранлар.

\*\*\*

\*\*\*

Шаһни хабарын айтып, ошол эсби-бахадар,  
Башыны уруп, ниче ере нала кылып зар.

Жан берди аягындан йыкылып анда ол жана-  
вер,  
Гөргөч аны халыны бакып жемпиги диләфкар,

Дийр эрдилер: «эй хәкими-күлли-әлемни эсрар,  
Сенден өзге кимдир бизе бу ерде хабардар,

Каны бу заман бизге Хүсейн атлы хырыдар,  
Ким аягын астыда галды шахы-салар,

Иүз дерди пырак иле ол гүн гитди эренлер,  
Биз хем гитемиз нобат иле имди яранлар.

\*\*\*

Ол гүнде ошол хакның сөвер гуллары гитди,  
Чүн урды хазан багыны барча гүллери гитди.

Гүл йүзлерине нич ура сүнбүллери гитди,  
Женнет гүлүни гөргәли билбиллери гитди.

Ганлар тамызып аркада кәкиллери гитди,  
Мүшгил санадыр Сейиди мүшгүллери гитди,

Эерлер гырлып астыда Дүлдүллери гитди,  
Хасрет биле хуны ене хем хунлары гитди,

Иүз дерди-пырак иле ол гүн гитди эренлер,  
Биз хем гитемиз нобат иле имди яранлар.

\*\*\*

Иупсүз Мансурны отга атды ол ил,  
Янып, күл болды Мансур бирниче ёл.

Алып Зүннүны-Мүсри бир овуч күл,  
Яныда саклады, эйләп төвекгел.

Худаның гудратыдан гопды бир ел,  
Ануң аркасыдан жош эйледи сил.

Мүсүр шәхрини тутды сил-гаргаб,  
Ниче лешгер биле ша болды битат.

Алажын тапмайын бичәре болды,  
Деңизде барысы авара болды.

Ке ахыр жар чыкартып хер киши ху,  
Деңизни гайтарып пест эйлебан сув.

Берур мен бинахаят малы бисяр»,  
Эшитди аны Зүннүны никукәр.

Барып бир овуч күл алдыга салды,  
Ки гайтып ол деңиз бир демде гитди.

Аларга берди шах чүн малы-бичәд,  
Эгер ийсе түкенмез ниче мүтдет.

Булар хем сакламай көп биновага,  
Үлешдирди ниче мисгин-педага.

Кылып Мансурга көп түрлүк догалар,  
Окады көп догайы-фатыхалар.

Худаның гудратыдан үшбу деря,  
Болуп гирдаб күл бирле бахер жа.

Седа эйләп, «Энел-хак» дийп бу жейхун,  
Бир аз күл айланыбан чархы-гердун.

Ол гердун күл акып бирниче йөрди,  
Ки ахырда акып бир ховза гирди.

Халап шәхриде шаның багына ол,  
Акып барды тапып ол өзүне ёл.

Бар эрди шаның бир генже гызы,  
Ыбадатда эрди юл шеби-рузы.

Бинәгәх бага бармыш ол никуху,  
Ки гөрдү айланур аваз иле сув.

Тагажжыбга галып айды кенизге,  
Тутуп, аны гелли гөрели, бизге.

Ниже жәхд эйледилер бу кенизлер,  
Ене голлар узадып жүмле гызлар.

Тутабилмедилер үшбу көфүкни,  
Бу гызлар көңлүгө салды сулукни.

Бинәгех гелди бу гызның гашыга,  
Не ишлерни салар таңры башыга.

Батырып бармагын агзыга салды,  
«Энел-хак» дийп о сув ичгери барды.

Кылып биринче сейр ол ашяны,  
Янып, өйгө барды ол заманы.

Ануң ичиде ол сув болды васыл,  
Худаның гудратыдан болды хамыл.

Габарып гарны, хатыр энеси,  
Бу ишни аңлабан сорды энеси.

Дийди гыз: «Мен сейр эдиң бага бардым,  
Сув үзрө айланур бир нерсе гөрдүм.

Кенизлерге дийдим: Алып беринлер,  
Ануң не эркеңиң бары гөрүнлер.

Кенизлерниң барысы тутабилмей,  
Тахаййырда идилер чәре тапмай.

Бинәгех алдыма гелди, ки тутдум,  
Элимге алдыму-агзымга атдым.

Мен андан өзге нерсе гөреним ёк,  
Аның ягшы-яман билгеним ёк.

Ошол гүнден бери мен мүбтелага,  
Бу мүшгүл иш түшүп, галдым беллага.

Энеден көшги болмагай эрдим,  
Мунуң дек мүшгүл иш гөрмегей эрдим.

Энеси эшидиң ол мажераны,  
Атасыга кылып бир-бир беяны.

Атасы хем аның пикириде болды,  
Бу гыз түн-гүн худа зикриде эрди.

Етип, ай иле гүн гарны габарды,  
Аның гайгусыдан реңки сарарды.

Атасы энесиге дийди эй жан,  
Бу ишге эйләли имди не дерман.

Эгер ченди гызымдыр гөз биле гаш,  
Бу иш болгусыдыр әлем эра пап.

Ничик ил агзыны мен йыгнагай мен,  
Бу накыс сөзни мен не эйлегей мен.

Шәхерлер гапысын беклесе болар,  
Ичинде халкыны сакласа болар.

Улусны агзыны беклесе болмас,  
Яшырып ичинде сакласа болмас.

Меселдир эртеден мешхур эрди,  
«Агыздан чыкды әлемге яйылды».

Небиден йлыбан әхли-догага,  
Меселдир жавыр-ол иснейн шахга.

Диорлер ша гызы ойнаш этипдир,  
Аны эфсанада ша беркидиңдир,

Алажы не болур энеси аның,  
Мениң гызым, сенниңдир, сүйжи жаның,

Эгер өлдүрсөң аны, хуны-нахак,  
Тутар бизлерни ики дүнийәде хак.

Геңешип әр хатын бирле ялгуз,  
Арасыда оларның барды ол гыз.

Сабада патыша уста чагырды,  
«Улуг сандык мана кыл» дийп буюрды,

Ясап гелтүрди гара мум сүртүп,  
Улуглар ишиңдир үстүни өртүп.

Ачыбан гөрдүлөр бир кетде сандык,  
Ануң ичиге салды аб-у азык.



Гижеде гелтүрүп дүйпсүз деңизге,  
Ведаглашып ата, эне бу гызга.

Худага табшырып бу гызны салды,  
Ки йыглап ата, эне зар галды.

Гетирип салдылар дүйпсүз деңизге,  
Дүшүпдир гаты мүшгүл бу гызга.

Днер эрди, эй, себа бахыш чырагым,  
Гүлүм, багым, балам, рафыгу-демагым.

#### Газалы Бибиханым.

Гөзүмнүн рөвшени гитдин, балам сенден жыда  
болдум.

Жахан сенсиз гөрүнмездир, ничик ким набина  
болдум,

Пыракың аташдан өртенич йүз паралык көң-  
лүм,  
Бүкүп каддым, төкүп гамдан грифтары-бела  
галдым.

Сен эрднн шахиди-безим, серверим, серви-  
бостаным,  
Үзүлди риштейи-жаным, ничик ким биседа  
болдум.

Батып хуршиди, эйямым, шапакда махы-гүл-  
фамим,  
Дөкүлп энжүм энжамым, гаравлык сыя бол-  
дум,

Болуп разы кезасыга, бу залымлар жепасыга,  
Ки бу перзент беласыга, бу гүн матемсера  
болдум.

Сапар кылдын балам бул дем бие етди нобат  
хем,  
Гара гүнлер дүшүп баша, ки мен багты-гара  
болдум.

Гел- имди йыглама мисгин, көңүл тапгай му-  
кен тескин.

Яранлар гитди ёл басгын, дийме матемсера  
болдум.

Андан соң атасы зар-зар йыглап, сенсиз бу дүйөдө  
барым-өгүм ден дийип айтды: «Балам, алла тагала өз  
пенахында сакласын» дийип, бир газал окыды:

Имди гелди бизге нобат элведаг,  
Элведаг, эй жемгы-ыззат элведаг.

\*\*\*

Сиз гидерсиз гам билен махрум олуп,  
Биз галармыз дерду-хасрат элведаг.

\*\*\*

Дембе-дем ики гөзүм ган йыглады,  
Бул не дерд-у не хасрет элведаг.

\*\*\*

Бул эзелден такдыры-хакдыр бие,  
Бизге болды бу мусыбет элведаг.

\*\*\*

Бир-биримизден жуда болдук бу гүн,  
Бу не сүздур, бу не пыркат элведаг.

\*\*\*

Захмы-тыгу-тир бирле айралык,  
Хун жигер болды тинет элведаг.

\*\*\*

Айралыкдан халатым болды зебун,  
Ким эшитсе бу мусыбет элведаг.

\*\*\*

Ах уруп йыглар атаң — перят эдер,  
Барча этгей дерди-хасрет элведаг.

Мунажаты дохтар

Чешим гиряныны гөрсе абы-нейсан өртенер,  
Ган дөкүп-гердун гөзи хуршиди-рахшан өртенер.

Адаму-Ховва бу матам бирле женнетден жуда,  
Гөк гейип, гердун ене чэки-гирибан өртенер.

Бу жепалар бирле гөксүмни ачып, ким урсам ах,  
Еди ер титрәп, тамугдан еди асман өртенер.

Отлуг эфганым гөрүп, нару-Халылын күл болар,  
Ол ки Исмайыл теннен чыкмадык жан өртенер.

Бул мениң гамлык йүрегим пиркатыны? гөрсе ким,  
Давудың мум өркүлүп? тахты—Сүлейман өртенер.

Якубын бейтил-хазан ястданды гөргөч пертевин?  
Хызр унудар сув ичерни абы-хайван өртенер.

Тешне леб өтгөн гарыплар вагтыдан билсе пейм,  
Хызр унудар сув ичерни абы-хайван өртенер.

Гөрселер жебру-жепалар бирле түшди мунча иш,  
Зекеря зэкир болуп, Яхя-у налан өртенер.

Мен бу матамлар биле барсам саба магшар эра,  
Эхли-магшар налалар, эйләп, херасан өртенер.

Дохтары-шехзада гызны матамыдан сөзлесе,  
Хер мусулман күл болуп, нәмусулман өртенер.

Гелип олтурдылар хич гөрмеген дек,  
Мунуң дей ишни хергиз кылмаган дек.

Великен ичинден янып туташып,  
Пырак оды аларга хетден ашып.

Вели сандык акып сувда шебу-руз,  
Ичинде гыз-у жан, жигери дилсуз.

Гехи астын, гехи үстүн барадур,  
Ана гихе-у гүндиз гарадыр,

Гөрүнемес аю-гүн, йылдыз гөзүне,  
Гидер өзден, гелер гәхи өзине.

Ниче гүнлер акып Багдада етди,  
Бинәгәх бир балыкчы аны тутды.

Ки ягны балык авлап йөрүр эрди,  
Дениз ортасыда сандыкны гөрдди.

Иүзүп барып алып чыкды гырага,  
Сунуп алды ол, гитди обага.

Бу сандык ичинде бир оглы болды,  
Жемалыдан бу сандык нура долды.

Изүм изни билен ол гыз көпүкни,  
Ютуп эрди, гөтерди андан бу йүкни.

Беласы хем аны болды агыздан,  
Бу сандык ичре тулгады бу гыздан.

Барып өйге, ачды, гөрдди бир нур,  
Янында махывеш оглан — бир хүйр.

Чыкарды, сорады ахвалын анын,  
Терраххым бирле сорап халын анын,

Бу хем кылды мугайин сергузештин,  
Хабар берди ана бу язу-гышыдан.

Ошол дем хатынның реңки солды,  
Тутуп тулгатты анын оглы болды.

Эмир гойды анын адын атасы,  
Несеб гойды мунуң адын энеси.

Гезер ёлдаш болуп бу икилеси,  
Гихе-гүндиз кылып перва энеси.

Эмекләп, олтуруп, йөрүп, йүгүрип,  
Хемише икилеси бирге йөрүп,

Энесини гыз окунды балыкчы,  
Ёк эрди андейини ким хош гылыкчы.

Худайым малыга берди берекет,  
Етирди рызкыны кылмай херекет.

Бу огланлар етүшди еди яшыга,  
Сөөр эрди балыкчы башга-башга.

Не тапганын докүбан той кылды,  
Бу икисин кесип абырай кылды.

Йөрерлер ойнабан бу ики оглан,  
Несеб айтур Эмире: — Эй, иним жан.

Бу Багдат шәхрине сен хан болур сен,  
Сыясатлыг улуг солтан болур сен.

Мени саңсар эдип дара асар сен,  
Соар сен, дериме саман дыкар сен.

Тыкыбан дериме саманы-бугдай,  
Ене дервезеден үч гүнче дургай.

Эмир айтур «Эя, жаным агам сиз,  
Яман ёру гылыбан, ийме гам сиз.

Эгер мен ша болсам бирге сүрәли,  
Хемме Багдатны бирге гөрәли.

Бу не сөздүр дийди, жаным доганым,  
Саңа болсун пыда бу малы-жаным».

Несеб айды ене «Дивана болгум,  
Халайык ичре мен эфсана болгум.

Болуп хан эмрин биле өлтүрерсен,  
Соңп деримге саман тыкдуррур сен.

Асып дервезеден үч гүн деримни,  
Саңа айдым болажак бу сырмны».

Эмир ант ичип айды «Эй, Несебим,  
Эрур сен сен менин жаным, хабыбым.

Эгәмни эври бирле хан болсам,  
Бу Багдат шәхрине солтан болсам.

Сенин бирле икев бирге гөрәли,  
Улуслар барыны бирге сүрәли».

Кылып, көп ант, шерт әхди-пейман,  
Несеб айтур ана ол сөзни херян,

Балыкчы берди моллага буларны,  
Окутур болды молласы аларны.

Эмире өргетип берди сапакны,  
Ол айтып башда хем чүн зикри-хакны.

Ки ондан соң Несебе гелди побат,  
Язып тагтага әбжетден ниче хат.

Окып овалда ол намы-худаны,  
Эгәмге айтыбан хамды-сенаңы.

Тилдиге жары кылды ол элифини,  
Окутмак үчүн ол демде Несебни.

Несеб «элиф» дийди ана барабар,  
Дийсе молласы «би» дийди серасер.

Ене текрар эдип кылды эгада,  
Несеб дийр «би»-ни кылды зыяда.

Ки хергиз «би» диймес урды йүзиге,  
Тутуп хунаба дек яшы гөзиге.

Дийди моллага өлдүрсөң өзүмни,  
Диймес мен ол сөзүн, эшит сөзүмни,

Герекмес ол маңа таглым худаның,  
Маңа окут эгер билсең куръаның.

Окудар болды молла анда куръан,  
Ачып куръанны «оқы» дийп буюрган.

Дийди ол демде магнысын окутгыл,  
Ки андан соңра ол хатларны тутгыл.

Гелибан гахры молланың о сөзге,  
Ниче мертебе шапбат урды йүзге.

Несеб айды киши магныны билсин,  
Ве гер магнысы ёк, хатны не кылсын,

Дийди бирниче тefsир анда ол аң,  
Гөрүп аны бу молла болды хайран.

Ки андан соң аны молла окутмай,  
Өз алдыга гояберди бекитмей.

Гелип-гидип йөрүр ол хызмат эдип,  
Окумас анда ликен тагта тутуп.

Аның молласы бир гиже гөрүп дүйш,  
О дүйш бирле аның көңли болуп хош.

Дүйшде мекдеп ичре бир даратгы,  
Гөгөрүп берди көп ерлерге ягты.

Эрур бойы аның мисли чынары,  
Долы алтын-күмүшден шахалары.

Аның япраклары лаглы-зебержет,  
Шекерден мивесидир чүнки бихет.

Оянды бу дүйше, болды хайран,  
Бу дүйш шүкүранасы чүн кылды ыксан.

Бинәгәх гелди мектеге бир абдал,  
Муна дийди ки рөвшен эйлейин хал.

Дүйшүни бир-бир этди аңа такрыр,  
Дийгей дийп бу дүйшүме ягшы тагбыр.

Дийди дивана моллага: — Бир оглан,  
Бу мекдепде велидир бил аны сен.

Йыгыбан барысын бир ерге аны,  
Билей дийсең аны сен бу заманы.

Берип хер бириге бир пычакны,  
Ене хер бирисиге бир жүжекни.

Пычак берип буюрды хер бириге,  
Сыңайын дийп велсин билериге.

Худайым гөрмеген ерде союңлар,  
Вегерне соймайын тирик гоюңлар.

Алып хер кайсысы бир жая гитди,  
Худа гөрмес бу ер дийп эя гитди.

Бирн дехлизде, бириси эйде,  
Бирн токуртгада, бириси жуйда.

Бириси салмада, көпрук тейинде,  
Бирн өй дашында, бирн ичинде.

Барысы союбан алып гелтүрдү,  
Бу молла буйругын бары бигирди.

Мегер ким гелмеди ягуз Несеб ол,  
Беленд-у пест ерлерни гезип ол.

Дийди молла бу огланларга аны,  
Не болды ки Несеб гелмеди каны?

Олар дийди ки дивана болупдыр,  
Голыда бир пычак жүжек турупдыр.

Замандан соң гелип мәюс дурды,  
«Не болды» дийп аңа молласы сорды.

Дийди: — Хақ гөрмеген ер ганмадым мен,  
Беленд-у пест ерни ызлап херчент.

Не ерге бардым, эрсе таңры хазир,  
Ки тапмай истедим ол ерни вапыр.

Гүман этди бу молла шол велидир,  
Тамам огланларының оввалыдыр.

Ене бирниче гүнден соң ол абдал,  
Етип гелди бу мектеп ичре фил-хал.

Дийди: — Билдинму молла велнин,  
Товап этдинму тутубан элинни? —

Дийди молла: — Гүман ичре галып мен,  
Несебин андейин аңлап туруп мен.

Дийди дивана моллага эл ерде:  
Билей дийсең нышанасын бу ерде.

Буюр огланлар одун чөплөсчилер,  
Одунларын чүфлөп үфлесчилер.

Каюның одуны отсуз янздыр,  
Ягын бил ол огулны өвлүядыр.

Буюрды молла огланларга «одун,  
Йыгыштурун, герекдир бизге бу түн».

Гөрөр ким кысматы рузы-ээелни,  
Эшидің экли-гамлар бу газалны.

#### Газалы-Несеб

Хәкми-берхак эрур сен, хикметинде херне бар,  
Херне кылсаң, сен кылуру сен, эейдеди хер ыхтыяр,

\*\*\*

Захр иле алмасны төкти мен гарып минасыга,  
Чок жигер перкөлөсү гелди, гелүрдөн дер кенар.

\*\*\*

Гүлбуны-багы-небиге ким етип барды-несим,  
Мустафаның пушагәхи? эрди ол шүкри-нисар.

\*\*\*

Баша тыз гойды бенесфе сүнбүл эйләп пичу-таб,  
Ган дөкүлди лале себзин хазан олды бахар.

\*\*\*

Йүз башына фаны болсун тенде жаным садакасы,  
Өтди ким бу дүйөдөн алы-шехи-дүлдүл сувар.

\*\*\*

Эй, Несеб, сен хем бу хасретден бейбанларга түш,  
Зәхри-ка: тылдан жедиддир шеккерн-шәхди-Хысар.

Яйылды хер бириси бир тарапта,  
Одун чөплөп алып гелди мекдебе.

Дийди молла оны үф дийп якыңлар,  
Янармуken отуңыңыз, бакыңлар.

Тутуп пеззе биле үфледди ченден,  
Одунны хич яка билмес бир оглан.

«Несеб нишләп йөрүпдир дийди молла,  
Дийдилер «Ол бизе гошулмас асла.

Несеб бир аз одун палчыга булап,  
Урар сувга аны биринче товлап.

Балалар аны дурганда яманлап,  
Несеб гелди одунны лайга булап.

Дийди молла аңа «Якгыл, ки үфлөп»,  
Несеб хем агзыны тутды «күф» эйләп.

Чыкып бир парча от ловлап туташды,  
Аны молласы гөрүп аклы чашды.

Замандан соң гелип хушыга молла,  
Йыкылды аягыга дийди «Эй, вай».

Дийди адың Несими болсун, эй жан,  
Сенни елунда мүн жан болса гурбан.

Ягын билдим пыгамбер неслиден сен,  
Велилер афзалы сен, аслыдыр сен.

Мешайых сервери Халлач Мансур,  
Аны дек эрден болгай тагы нур.

Несим ол дем туруп ки эдеп бирле,  
Яшардып гөзини хунаба бирле,

Дийди «Магзур, моллам, бизге ругсат,  
Берин ругсат бизе эшгар болды хазат.

Харам олды бизе үшбу меканлар,  
Сизе өй гутлы, бизге ёл эй жанлар».

Ки «Хув» дийп ёлга гирди шол заманы,  
Болуп диванавеш гездн жаханны.

Кылурулар багзы равидан роваят,  
Гулак салгыл, эшитгил гә бегаят.

Гелип моллага хатын: бир оглан,  
Берин тенура от яксын ошол ан,

Дийди молла Несимиге «Тургуа эй жан»,  
Барып тенурга от якгыл чераван.

Гелип бу хем салып ики аягып,  
Якабашлады тенур ичре сагып.

Өзи перят эдип окып газалны,  
Отур эрди гөрүп элти бу халны.

Тенура якмады дийп бу слунны,  
Аның чүн гөрмедн одун түтүшнп.

Сөгө башлады ниче лафзы фежилэн,  
Урарга гелди аны бир йыгач билен.

Гөзи түшди тенурга от ловлар,  
Аның ики аягыдан алавлар.

Гызарып мис дейин анда тенуры,  
Урар шугла киши йүзүге нуры.

Бу халатны гөрүп йүгрүп бу хатуң,  
Етишди моллага яныга жигерхун.

Дийди моллага бу сөзни сера-сер,  
Дийди бул хем муны билген барабар.

Сени билсин, бу халны анласын дийп,  
Бу огландан чүн гапыл болмасын дийп.

Бинэгәх болмагай таксыры—ногсан,  
Вели хак эрур, бишек, бу оглан.

Барып дүшгүл аякыга заманы,  
Гелип рехми, гечиргей шает аны,

Йүгүрп гелди, түшди аякыга.  
Хыжалатдан гөтерген таягыга,

Несим айды «Гөтериң баш, энем сиз,  
Гечирин херне таксырымны хем сиз,

Гечирним гер мача йүз мунча сөксен.  
Уруп башым ярып, ганымны дөксен,

Кишиниң бир энеси элтисидир.  
Бехиллешмек ана дил гайгысыдыр,

Бериң ругсат, дога эйләп, ачып гол.  
Мүбәре өй сизе, гутлы бизе ёл,

Алып пата «хув» дийп гирди ёлга,  
Йүгүрп гәх сага, гәхи солга,

Болуп чөлдерде вагшыларга хемра.  
Гошулып гурт гушга йөрди бирге,

Кою, кейик, гулан, гуртлар ярасын.  
Бакар, иймләр иди эйләп догасын,

Түшер гәхи. ашага гәхи беленде.  
Екенден экинге гейгени жинде,

Гәхи гелип өзүге гәхи межзуб.  
Гәхи элфазы күфүр эйләп, гәхи хуб,

Ниче йыллар болуп чөллер меканы,  
Чү межкун вагшылар бирле рованы.

Дийибан ол шехсувары-габы гөвсейн,  
Окыды бу газалны гөвхери айн.  
\*\*\*

Ах, нейлей, бу замана ичре ёк хемдем маңа,  
Хич кимге гам имес, менден, тамам гамдыр, маңа.  
\*\*\*

Дем урулмай сузы дилден ниче ким гөрсем сүтем,  
Ёк эшитгу дек киши бу ерде мәхрем маңа.  
\*\*\*

Гусса көпдүр, хемнелес ёкдур, нетей эй дилнаваз  
Бу бела-у мәхнәт әрместүр, жахан кимдир маңа.  
\*\*\*

Даманы-такатны жермәи пайыма, сабр әйлейүп,  
Олтурып мең, урма дем сең, ёвуз гамдыр маңа.  
\*\*\*

Сейиди сен, хем казайы-кысматыдан кән гам,  
Болмасын маненди-мен янлыг бени-адам маңа.  
\*\*\*

Газаллар бинахаят әйдып анда,  
Аны язса, жахана сыгмаз анда.

Язып бирнәчесин ташлады гара,  
Ки галсын дост-яра ядыгәре.

Ызындан ызлап-ызлап биринчөни,  
Тапып манзум сафха эйләп аны.

Аны хем кылдылар дефтер китабы,  
Кн шает болгуй дийп бизге согабы.

Бириси бу эрди эй талыбы рах,  
Окыр мен, ягшы көнлүң бирле динле.

#### Газалы-Несими.

Ики жахан мана сыгар, мен бу жахана сыгмазам,  
Гөвхери-ламекан менем, көвнү-мекана сыгмазам.  
\*\*\*

Арыш иле ферш-у «каф-у «нун», менде болупды  
жүмле чүн.  
Кес, сөзүнни узатма ким шерхи-беяна сыгмазам.  
\*\*\*

Көвн-у мекандыр аятым, бил ламеканда турбатым,  
Сен бу нышанда был мени, белки нышана сыгмазам.  
\*\*\*

Сурата бак, магныда гөр сурат ичинде гана гөр,  
Жисм иле жаңи менем вели, жисм иле жаңа сыгма-  
зам.  
\*\*\*

Хем садафам хем нижүем, мисли сырат сенжнем,  
Мунча кумаш-у рахт иле мен бу дүкана сыгмазам.  
\*\*\*

Генжи-нахан менем, менуш айны-аян менем менуш,  
Гөвхери-кән менем менуш бахр-кәне сыгмазам.  
\*\*\*

Герче мухыты-агзамам герче адымдыр, адамам,  
Дөвр иле кови мекан менем, бу беяна сыгмазам  
\*\*\*

Жан иле хем женан иле дөхр иле хем зман иле,  
Гөвхери-ламекан менем, дөхри-замана сыгмазам.  
\*\*\*

Зат иле хем сыпат иле, гурт иле хем берат иле,  
Гүлшекерем нобат иле, бәтә дэхана сыгмазам.  
\*\*\*

Нара янан шежер менем, хырка чекен хажар менем,  
Көөн одуң зыбанасы, мен бу зыбана сыгмазам.

Зерре менем, гүнеш менем, чар иле пенч, шеш ме-  
нем,

Вахдети-күлл беян иле, мен бу беяна сыгмазам.  
\*\*\*

Герчи бу гүн Несимнем, Хашамнем, Курайшнем,  
Менден улудыр аятым, аята-шана сыгмазам.

Элкысса Несимнини доган нисеп башы кел болуп  
ниже гүнлер башыны шора, басып дердиге дова тап-  
май, ахыры ол Эмир одунчылыкны ыхтыяр кылып, одун  
дашап, сатар эрди. Ниче вагтдан сон хуждай тагала аңа  
мертебе-йи патышалыкны берип, дөвлет гушы башыга  
гонуп, шол веляятга патыша болганы бирниче назм  
бирле:

Эмир келнин сөзүн инди эшиттил,  
Окыбан кыссасын хетдиге етгил.

Эмир кел ирнип одун дашарды,  
Не ерде болса хем башын гашарды.

Эшекге йүкләп одун сатар эрди,  
Гүни, овкаты андан өтер эрди.

Өлүп эрди атасы, бар эрди энеси,  
Гүнүн гөрер иди бу икиләси.

Өлүп Багдат ханы, тагты халы,  
Болуп бикәр болды бейти малы.

Аларның ресми эрди ол заманда,  
Учурыр эрдилер дөвлет гуш анда.

Эгер ол гуш гонар кимге бекбар,  
Кылар эрдилер аны шахы-мухтар.

Шәхерге жар чырлатды чыкыңлар,  
Бу гуш кимгә-гонар, барча бакыңлар.

Улусның барчасы бир ерге чыкды,  
Ясанып хем дүзенип гушга бакды.

Эмир кел эшеге одунны йүкләп,  
Гарады ол гуша гөзини дикләп.

Донунуң бар эрди тогсан ямагы,  
Ек онуң дүниәден гөвсүнде дагы.

Гелип, кел башыга гуш гоны гуванды,  
Дегип дырнагы кел башыны ганатды,

Башым-башым дийбан, йыглады ол дем,  
Гүлүшдилер гашыда дурган адам.

Чанышып гелдилер беглер мужеммел,  
Киме гонды экен дийп, гөрди бир кел.

Геен доны эгниде пара-пара,  
Башының барысы гонаклы яра.

Онуң сасыгыдан серпилди беглер,  
Бу гушның пәли азды дийди беглер.

Бу гүн гайдып, сабах гелди тамамы,  
Йыгылып үшбу ерге хасы-аамы.

Саба болды йыгылды жүмле бары,  
Алып гелди ол гушны яш-у гарры.

Иберди, гелди кел башыга гонды,  
Башым агырды дийди кел, сөгүндя.

Ене болмады, гайдыңлар жемагат,  
Аның чүн үшбу гүнде екды сагат.

Саба ир даң билен жүмле гелели,  
Не болса таңры хөкмини гөрели,

Бу гүн гайдып, ене эртең йыгылып,  
Етишдилер жемагат жемг болуп.

Ене ибердилер дәвлет гушуны,  
Тамамы тутдылар аңа башыны.

Учубан, дөвр эдип ол келге гонды,  
Ене башым дийди, ол кел авунды.

Дийди беглер муңа такдыры-жепбар,  
Болупдыр биз кыламы шахы-мухтар.

Этибан иттифат беглер тамамы,  
Аны Багдада этдилер ымамы.

Ене айтай бу жаныпдан хекаят,  
Эгәмден болса төсфик-анаят.

Несими даг-дүзлере йөрүрди,  
Ниче хикмет оқып сейран кыларды.

Гелерди гәх шәхерге гәх чөлде,  
Иши гиже-гүндиз эрурды өлдә.

Она гелди гошулды ики абдал,  
Бу үч дивана болды ниче маху-сал.

Бинәгәх шәхерге гелди бу үч яр,  
Буларга пир ёлукды беекбар.

Несими мекдебе барган заманда,  
Гелип мекдепге бир дивана анда.

Дийди моллага мунда бир вели бар,  
Велилерни великен уллусы бар.

Буларның бири шол дивана эрди,  
Бу шәхерге гелди шол пирни гөрди.

Үчеви хем зыярат кылды пирни,  
Сорады бу үчевни лафзы-ширини.

Дуруп бирниче дем янында онуң,  
Ачылмасын дийди сырры-нахануң.

Ачылмай сыррыңыз сизлере ругсат,  
Верурмен әйлебан сизлерге шефагат.

Дийди гойныга голун сокды ол аң,  
Чыкарды бирнисине берди бир нан.

Аның хер йузине бир шапбады урды,  
Бу хем тагзым эдип гарады дурды.

Такы салды олун гойныга инз,  
Бир алма алды берди бирине тыз.



Ене бир гызыл алма гойныдан ол,  
Чыкарды сойды пычак бирле бир ёл.

Сапагыдан тутуп ниче өвүрди,  
Аны чырлады, Несимге берди.

Товазыг бирле алды, кылды тагзым,  
Буларга берди ругсат кылды текрим.

Голун ачып, дога кылды аларга,  
Не сыр барыны диймейин буларга.

Алып пага, булар турды гитди,  
Акамат эйлеген мензилге етди.

Отуруп, дем алып, булар сөзлөшди,  
Бу сырның магысыны гозгалашды.

Несими айды: «Бу сырның магысы бар,  
Нейге аңламадыңыз эй никукэр.

Ки еди гүн өтүп болган заманы,  
Билиден ерге гөмүбан нан аланы.

Урарлар, тө өлинчө, даш атыбан,  
Бу шөхөр ортасыда сансар эдибан.

Ене алма алганы дара асгай,  
Салынган бойныга йүп аны гысгай.

Гызыл алманы союп, маца берди,  
Билиңлер ол аламат бизден эрди.

Мени кой дек ере басып йыкарлар,  
Союбан дерне саман дыкарлар».

Бу сөзни эшдиң йыглашдылар зар,  
Боюн сунды худа эмрине начар.

Ки өтди еди гүн ким эй, никукэр,  
Бирини асдылар, бирини сансар.

Несими окып анда бу газалны,  
Халап шөхриде кылды көп жеделни.

Ким бу матамдан мелайык дембе-дем йыглар бу гүн,  
Бис-у-жын, еру-гөк титрөп хеме йыглар бу гүн,

Күрс жайындан гөчүп, сидре ачгындан үчүп,  
Арш налан урулып, лоуху-галам йыглар бу гүн.

Шемси-алем тап эйлер сузы дилден налалар,  
Бу сырлар жөвриде аркасы хам йыглар бу гүн,

Бу азадан эзберайы-сейинди бүккя араф,  
Нала эйлөп зүмрейи бейтихарем йыглар бу гүн.

Хүйрлер бөхри-рызайы-фатма жениет эра,  
Ол шехитлер халыга тартып элем йыглар бу гүн.

Ол хаварычлар аларга кылса ол гүн көп сүтем,  
Бес аларга ол заман жебри-сүтем йыглар бу гүн.

Сейинди ол гүнде гөрсе бул Несими халыны,  
Диймөчиз эхил азадан анда ким йыглар бу гүн.

Анда халайыклар айдылар: «Не мунча бисабрлык  
кылуру сиз дийип». Нечүн көп энбия көп өвлүйө өтдилер  
бисабырлык кылмадылар дийрлер. Анда Несими алар-  
га айтды: — Оьвалда бизе перман шулдур, такдырда  
язылган дийип, бир бөш келеме эбят окыды:

Хелакымда Мухаммет вөхий изиден бу кабар берди,  
Бу такдыры-илахыдыр гачан андан дигер берди.

Өтер мен дүйөден имди, сениң суйы-бака бул гүн,  
Аламат шамы-гурбатдан, сөхөр вагты кабар берди.

\*\*\*

Мени бу рузени он төртиде гурбан кылмышлар,  
Халылыга худа гурбан кыл дийп кабар берди.

\*\*\*

Ничик йүз гайтарайын мен, эя достлар, бу сөвдадан,  
Эзел килки галам тартып каза бирле кадар берди.

\*\*\*

Эгер йүз жүстежу кылса казага хиле болмасдыр,  
Өтер субхы бахарың дийп хазан шамы сөхөр берди.

\*\*\*

Кешендим? герчи маглумдыр рова гөрмем зерер  
аңа,

Эзел такдыры бул эрсе качан өлүм дигер берди,

Каза жамы мусавыдыр, билинлер, шаху-мисгинге,  
Биревге герчи гам берди, биревге тажу-зер берди.  
\*\*\*

Несими, имди сен жаның билен кыл назмы-матам-  
лар,  
Саңа ваххабы-әлем дүйнөдө анча хүнер берди.

Ене Сейит Несими өз халыны бели эдил бу газалны  
оқыды.

Кимсе ёкдыр бу жаханда, мен эзелде бар идим,  
Гөвхериң дайрасында мен аңа диргар идим.  
\*\*\*

Гөвхери кән эйледи, тутды жаханни бир шерер,  
Аршы-күрсн, еру-гөкни ярадаңда бар идим.  
\*\*\*

Ол мениң сыррым билүрди, мен хер аның сыррыны,  
Ол мени андаг яратды, мен аңа деркар идим.  
\*\*\*

Гейдим адам донуны, хич кимсе билмес сыррыны,  
Мен бу бейтилланы хем ясаганда бар идим.  
\*\*\*

Бир хата кылды дийибан, цостумны сойгай казы-  
лар,  
Мен чү Мансурын ёлунда, хак дийбан бердар идим.  
\*\*\*

Он секиз муң әлемни, гердиш эйләп гезмишем,  
Деряның астында синжид "ызарганда бар идим.  
\*\*\*

Мен Несими, сөйлерем, чүң хакны берхак билерем,  
Ануң үчин ол яратды мен аңа деркар идим.

Ондан соң Несими ене бир газал оқады:

Казы-ю мүфти, молла-ю ахун, билиң, ки мен кайда  
идим,  
Дүшмен идим ол деңизе деряйы-умманда идим.

Ол деңизге дүшен киши, гурбет эрур аның ниши,  
Ичгериден-ичгериде сырр иле пынханда идим.

Муса ибни-Умран билен чыкдык икев Тур дагына,  
Мекгеде месжит кыланда ба Халыл анда идим.

Ысмагыла чалды пычак, пычак аңа кәр этмедн,  
Дост бизи азат эйледн, гоч биле гурбанда идим.

Юсуп билен бир гудукда, зар йыгладым бир ниче  
гүн,  
Якуп дагы көп йыглады, мен анда Кенганда идим.

Алы билен чалдым гылыч, Хусейн биле болдум ше-  
хит,  
Он секиз йыл Кап дагыда Хемзе биле женде идим.

Мисгин Несиминиң жаны, ашыклар тенде дерманы,  
Аршу-күрс, ләвху-галам дост биле сейранда идим.

Андан соңра Сейит Несими бу газалны оқыды:

Ашыг-а, гелгил бәри, жан бирле жапан мендедир,  
Захыд-а, сен кайда сен, нур бирле иман мендедир:

Мендедир ол еру-гөкнүң хикметн хем гудраты,  
Оду-ел, топрак, сув хем жүмле егсан мендедир,

Хак тагала асмандан индерипдир дөөт китап,  
Мен аларны манзур этмен, чүңки куръан мендедир.

Дүйнөдө ким пәхливанлар—Рүстем-Заллар өтдү-  
лср,  
Седди-Искендир биле тахты-Сүлейман мендедир.

Юсупга бермиш идим йүз мүн бела-у дерди-гам,  
Гел бәри, дару кылайын, дертге дерман мендедир.

Якуп анда йыглады, хижран иле Юсуп үчин,  
Генжи хылват ханалар хем Мүсри-солтан мендедир.

Шахымердан Муртезанын әхли-өвлады менем,  
Зүлпикару-Ганбару-Дүлдүл хеме ан мендедир.

Мен Несими, сөзлерем, ол шахымердан аслыдан,  
Гер кабул этсе худаийым, айды-гурбан мендедир.

\*\*\*

Тамам этди газалларны рисала,  
Етишмей ол максатга узала.

Гараз анда оқыды көп газалны,  
Саташдырды худа багыс ажалны.

Елукды анда көп молла-у казы,  
Несимге кылып көп ыгыразы.

Аның чүн мести-межнун эрди анда,  
Тышак молла дийди гөрген заманда.

Тышакдан пәхим эдип молла зекерни,  
Хыкарат сөз дийибан йыгды некерни.

Йыгылды бәш йүз молла-у мүфти,  
Буларның хеммеси шейтанны жүфти.

Хемме молла-у мүфти билмедилер,  
Тышакны көп хыкарат анладылар.

Ташы аг-у, ичи гара диймекдир,  
Ене шүбхе тагамларны пиймекдир,

Бу маныны билүр болса велилер,  
Не билсин, хемме шейтанга белилер.

Эмма Несими гөрдү бәш йүз молла ва ахун, казы ва мүфти йыгылдылар. Несими мести-лаяккал, межзубу-межнунвар гүлүп айтды «эссалам алейкум, эй ичи гара, ташлары ак моллаларым. Жумга гүни гүнде гүл, молла мусулманда гүл». Бу сөзлерни моллалар эшитдилер, оввалдан хем дергараз эрдилер аташны болдулар. Несимни тутуп тагзыр этдилер. Эмма Несими ене гоймады, текарар этди. Моллалар әхтимала айтдылар: «Бу айтур жумга гүни, гүн дегил, молла мусулман дегил дийр. Жумга гүни гүнлерин афзалы болса, молла мусулманларын афзалы болса, бу сөз хыкарат турур дийдилер. Эмма Несимнин сөзи бу эрди ким, жумга гүни гүнлерин ичинде гүл эрди, молла мусулманларын гүл эрур дийгени эрди. Моллалар бу әхтималга бармадылар, зира ки оввалдан дергараз эрдилер. Тышак дийгенде зекер әхтималга гидип эрдилер.

Бу сөзлерни эшидип, молла бары,  
Дийдилер ханга барып дады-зары.

Кылып бизлерге көп дүрли хыкарат,  
Ки бу бир дивана дийип, кылды ышарат.

Урубан оввала бисяр тагзыр,  
Салып бойныга гол аяга зынжыр,

Бу шах гашыда хем кылды эаде,  
Болуп, моллаларын гахры зыада.

Эханатлар бизе көп гылды тагйин,  
Болуп кәфир, китабы-мүжтехитден.

Бизе кылды хыкарат, дине кылды,  
Ене худа биле ресулга кылды.

Эгер тоба кылып янмас гүнехден,  
Укубет әйлемек лазым бу шехден.

Муна янгыл дийсе, әйләр мүкеррер,  
Бу сөзде, әлбетде, ким болур кәфир.

Ниче тагзыр иле өлдүрмек аны,  
Худанын эври, пыгамбер нышаны.

Эгер өлдүрмесе, ша асы болгай,  
Шеятын сөйүнип, раггасы болгай.

Окып куръан хадысы-бинахаят,  
Кичи гөтере билмес көп роваят.

Эшидип ша аны дийди басыңлар,  
Аны дервазага элтип асыңлар.

«Тишак» дийр сөзүн гоймас Несими,  
Булар тагзырыдан ёк зерре бими.

Йыгылды гелди моллалар тамамы,  
Томашада тамамы хасы-аамы.

Тутуп, баглап таяклап дара асды,  
Несими диймишин бисяра басды.

Несими еди гиче-гүн асылып,  
Сөзиден галмады богзы гысылып.

Муна кәр әтмеди дары-халайык,  
Аның чүн саклады әлемге халык.

Ки багд эз едн гүн казы-ю мүфти,  
Янында мухтасип молласы көндн.

Гелибан жүмле ханга кылдылар арз,  
Мунуң катлы эрур шахым сизе парз.

Чу дарга асмак иле өлмедн бу,  
Мегер бу эйлейүлдир сыхры-жаду.

Тилин кесип, гөзүн оймак гереждир,  
Ятырып ер йүзе соймак гереждир.

Тутуп халкасыдан аны йыкыңлар,  
Дерисини союп саман дыкыңлар.

Басып хер бири урды пычакны,  
Тилиден гоймады бу зикри-хакны.

Пычак кэр этмедн хич бир ериге,  
Ки херчент зор эдер, өтмөс дериге.

Гетүрдилер ниче өтгүр пычакны,  
Тилинден гоймады аны диймекни.

Ана кэр этмедн хер бир пычаклар,  
Ана хич өтмедн урса таяклар.

Чекибан чар мыхы ниче желлат,  
Қылуң тагзыбы-бихед, гайры мугтат.

Ки ахыр дийди, эй желлады-залым,  
Мениң галмады бир зерре межалым.

Дабанымдан тутуп союң дерисни,  
Пычак иле көп урмаң кэр еримни.

Дабаным бирле басған мен нежасат,  
Пычак кесмөге ол болмуш кесапат.

Дабаныдан тутуп сойды дерисни,  
Тамам агзасыдан гоймай бярисни.

Салып саман пчиге тыкды, басды,  
Гетирип аны дервезеде асды.

Эмир кел я хут иниси бинөгөх,  
Шикаре чыкды, болуп эрди ол шах.

Аны гөргөч, окыды бу газалны,  
Беян эйләп аңа болған жеделни.

Әхли иман ишлерни шол демде инкәр этдилер,  
Чүн Несимини Халап шәхринде бердар этдилер.

\*\*\*

Қазылар питва берибан, хакны батыл этдилер,  
Күфр айдып, имана гелмеклиге чүн ар этдилер.

\*\*\*

Хак маңа сөзле дийибан эмир этди, мен хем сөзле-  
дим,  
Сөзледим дестан эдиң, әлемде текрар этдилер.

\*\*\*

Сойдулар, чыкардылар шо дем Несими дерисни,  
Йыглашып гөкде мөлайық жүмлеси зар этдилер.

\*\*\*

Әй, Несими, васыл олдуң халыкы—рахмана, сен,  
Жәннетгил—мәъвада гөр, ким өйни гүлзар этди-  
лер,

Аны аңламады ша өтди, гитди,  
Шикәр эдер ериге барча етди.

Шикәр эйләп ниче гүн болгуча ол,  
Ене гайдарга йүзленди тутуп ёл.

Етнп дервезәге беглер биле шах,  
Несимиге гөзи дүшди бинөгөх.

Несими аңлабан гелгенни аның,  
Гулагыга етишени дийип бу шаңын,

Белент оваз илен перят кылды,  
Сөзүм эшит, шахым дийп, дат кылды.

Қаны антың, қаны шертнң веласы,  
Улусларың эрур сен патышасы.

Қичиликде не вағдалар кылыдың,  
Бу ишлерниң боларыны билипдиң.

Дийди анда, окыды бу газалны,  
Хабардар эйледн багыс ажалны.

Сыначөгимден гелен бу датдар, бидатлар,  
Тыга тутмуш кирпиги фулатлар, желлатлар.

Херне дийдим как дийди, агзым билен, тилим  
билен,  
Я маңа айтдырды ол шетхейн эздадлар,

Молла, мүфти дийдилер: хем кәфир олдың  
хем лагыңи,  
Мөвжүби—кати дийп мени, өлдүрди ол хыд-  
дадлар.

Дабанымдан сойдулар, депәмге догры чыкды-  
лар,  
Анда кылды тенде жаным я налайы—перят-  
лар.

Казы-ю, молла-у, мүфти барчасы жахылдылар,  
Кой киби деримни сойды бу сегн-саллахлар.

Чун пычак сынамга етди, йүрегим дат эйледн,  
Анда хем хич дадымыза етмедн шетдатлар.

Эй, Несимни, сежде кыл, субхана йүз-мүн шүкүр кыл,  
Хемме болды довзахн шерменде бибиятлар.

Ене оввалкы айган дек эгада.  
Кылып окыды эйләп истифада.

Ене бирини окыгай, ягшы динле,  
Окып ики газалны дийди эй шах.

Пәхимләп патыша хем гөрдн аны,  
Жылавун тартыбан дурды заманы.

Ене биринче дурды аны тинләп,  
Окыды бир газал ша дурды анлан.

Ахырында окыган бу газалдыр,  
Себәб моллалар кысмаат эзелдир.

Хакга васылдыр Несимни, гел гөр, имди Сеййид-а,  
Сен ки Багдадың эмири, гел гөр имди Сеййид-а.

Сырры-халымны саңа мен айтмыш эрдим оввала,  
Говлына садык дегил сен, гел, гөр имди, Сеййид-а.

Молла, мүфти, казылар билмес хакыкат сыррыны,  
Билмейин өлтүрдылер сен гел, гөр, имди, Сеййид-а.

Абыд-у захыд не билсин сырры-арыф ашыгы,  
Деримни сойдурдылар сен гел, гөр, имди, Сеййид-а.

Арыфы-ашык тилиден как диор биринче сөз,  
Херне дийдим как диймишдир гел гөр, имди Сей-  
йид-а.

Дийди как Мансур тилиден ким Энел-как менден  
хем,  
Хасм-у катыл өзүдир, гел гөр, имди, Сеййид-а.

Ааму-хасын тилиден, өйтүр, кылуз загасыдан,  
Хак турур билгил, хакыкат, гел, гөр, имди Сеййид-а.

Херне дийдим, херне кылдым билдилер менден,  
вель,  
Жахылы-надаң эрурлар, гел, гөр, имди, Сеййид-а.

Бу тахаратсыз факыхлар ким сенин хәкмүн билен,  
Сойдулар нахак деримни гел, гөр, имди, Сеййид-а.

Асл-ы жеддим Шахы-мердан Алыдыр пншва,  
Ол улуг магшар гүнүнде гел, гөр, имди, Сеййид-а.

Жеддимиз хезрет Алыдыр, дайымыз Мансур эрур,  
Зулмы-нәхак кылды маңа, гел, гөр, имди Сеййид-а.

Эй, Несими, гам дегилдир, чүнки олдун сен шехит,  
Хак билер айнал-ягындыр, гел, гөр, имди, Сеййид-а.

Ки андан соң Несимни болды үбсим,  
Диймедн сөз сонра биш ч кем.

Гойберди энанын шахы-экрем,  
Тутуп матам ичини, долдурил гам.

Барып дүшди өзиниң мензалиге,  
Буюрды беглери бирле гулыга.

Барып ыззат билен дөрвезеден сиз,  
Асылган дерини алып гелиңиз.

Барып, алып гетүрди аны ишан,  
Аны гөргөч өзүден гитди ол хан.

Якасын чэк эдип перят кылды,  
Көңүлде гам өйүн абат кылды.

Бу беглер жүмлеси шахга гашулып,  
Кылуур перят шах бирге болуп.

Дийди ша: «Жисмим өйини якар мен,  
Ничик магшарда йүзиге бакар мен».

Аягыны гучуп сүртүп йүзүни,  
Яш иле долдуруп гана гөзүни.

Якасын чэк, жама пара кылды,  
Дийди алдында йүзүм гара болды.

Сениң аба-у эждадың гашында,  
Не дийр мен, рузы-магшар болмушында.

Алы өвлады сейитзададыр сен,  
Жемыгы халкдан азададыр сен.

Сениң алдында мен шерменде болдум,  
Өзүмнүн ишме дерманда болдум.

Йүзүң гөргәли менде галмады гөз,  
Дийлим гүң-у лал, агзым сөзлемес сөз.

Хусусан бабаң алдында не дийр мен,  
Өлинчә тә аның үчин гусса ийр мен.

Дийди бу шыгыр, окыды йыглады зар,  
Бу шаңың налышыдан барча йыглар.

Ва, хата кылдым мен имди, нейлейин, ва-Сейид-а,  
Таңла магшарның гүнүнде нейлейин, ва-Сейид-а.

Сырры-халыңны маңа сен айтып эрдиң оввала,  
Өхд кылдым, битмедим мен нейлейин, ва-Сейид-а.

Бу факыхы-бивузулар арз кылдылар маңа,  
Шум ракыплар сөзини мен нейлейин, ва-Сейид-а.

Эйле мүфтилер маңа кылды шеригат шерхини,  
Билмес эркенлер хақыкат нейлейин, ва-Сейид-а.

Өзлери кәфир болуп, айрылдылар имандан,  
Мени хем шерменде кылды, нейлейин, ва-Сейид-а.

Маңа гер кылмас шефагат рузы-магшарның гүни,  
Хак Мухаммет хезретниде нейлейин, ва-Сейид-а.

Айды Эмир, бу иши кылдым хага, билдим мен-ә,  
Чүн эзелде кысматыңдыр, нейлейин, ва-Сейид-а.

Тамам эдип газалларны шахын шах,  
Несми өлгенден болуп әгәх,

Йыгып, жисмим аның постыга салды,  
Гөтерди шах аны голыга алды.

Окып эрк ичиде аңа жыназа,  
Кылып ыззат аның дей шахбаза.

Элтп ханлар мазары ортасыда,  
Аны гойды чү шалар арасыда.

Берип, көп аш, кылды, хатмы-куръан,  
Йыгышдырып тамам илиш пераван.

Тутуп матам аңа хан-у эмирлер,  
Хемме бег-у ыңак-у көп везирлер.

Дийибан көп даг иле сейид ресалет,  
Окыды, нале эйләп, ниче эбят.

Бу мүседдес Эмир шаңың айтган мүседдесидир.

Нала кылмай нейлейин, ней дек новадан айрылып,  
Билбили — шуриде дек бады-ховадан айрылып,  
Энбиялар сервери ол Мустафадан айрылып,  
Ол Эбубекр-у ымам басафадан айрылып,  
Омары-Хаттап дек пири-ходадан айрылып.

Ики дүйө хасылы хилм-у хаядан айрылып,  
Ол Алы-йы Муртеза шири-худадаң айрылып,  
Ол Ымам Сейид Хасан дек рэхнемадан айрылып,  
Кыблагэхим ол Хусайны-Кербеладан айрылып,  
Етмиш ики уругу-ю акрабадан айрылып,  
Галмасын хич ким етим мен дек атадан айрылып,  
Галмасын матам эра ага-иниден айрылып.

Хер ким өз дөврүнде ки дөвраныңдан айрылмасын,  
Шатлык хем межлиси-берпасыдан айрылмасын,  
Кәсе герче доладыр, миңасыннан айрылмасын,  
Дүр эгер ченден улуг, дерясындаң айрылмасын,  
Хич гүлшен билбили-гүвьясындаң айрылмасын,  
Хер киши әлемде өз сөвдасыннан айрылмасын,  
Бир гарып өз мишки чешм тотыдан айрылмасын,  
Хич Якуп дидейи-биннасындаң айрылмасын,  
Галмасын хич ким етим мен дек атадан айрылып,  
Галмасын матам эра ага-иниден айрылып.

Мен галып мен дешти-пыркат ичре сергердан болуп,  
Гүлүстандан айрылып чүн билбили-налан болуп,  
Гунча янлыг тебте көңлүм ачылмас ган болуп,  
Мен галып мен зар йыглап, бисеру-саман болуп,  
Гөре билмем дагы-дилни дәле дек хандан болуп,  
Төзе-төзе даглар даг үстүне мыхман болуп,  
Пыркатыда мен көөрмен, мен багры бирян болуп,  
Баш алып чөллерге чыксам гөзлериме яш алып,  
Галмасын хич ким етим мен дек энеден айрылып,  
Галмасын матам эра ага-иниден айрылып.

Ней карар эйләр яранлар, бикарар этди пелек,  
Күвх сары фитретимни ләлезар этди пелек,  
Гөзлеримден хун, баграм жүйнбар этди пелек,  
Бир башымга йүз жепапарны нисар этди пелек,  
Шесуварларны ёлыга интизар этди пелек,  
Үзди гүллерни саралап бизни хар этди пелек,  
Русьяларны ене руйы-сыя этди пелек,  
Мунча гайгу-мәхнете бизни дучар этди пелек,  
Галмасын хич ким етим андаг атадан айрылып,  
Галмасын матам эра ага-иниден айрылып.

Бармуken дүйөде мен дек мәхрибанлардан жыда,  
Ер йүзиге дүшген мела'йик асманлардан жыда,  
Хер бириси шири-нер, сахыпкыраңлардан жыда,  
Ол сипах салары-сефдер пәливанлардан жыда,  
Тыгы ыслам уругу ол багры ганлардан жыда,  
Тен капас жан ичре билбил гүлүстандан жыда,  
Бир нышана мен киби ол биньшанлардан жыда,  
Ашяныдан учан женнет меканлардан жыда,  
Галмасын хич ким етим андаг атадан айрылып,  
Галмасын матам эра ага-иниден айрылып,

Шатлык кемдир, яранлар, дүйөде гамдыр бу гүн,  
Ким ки бигамдыр жаханда, дийме адамдыр бу гүн,  
Гиже-гүндиз гайгы-күлпет бизге кемдемдир бу гүн,  
Бу жахан ичре мусыбет гөрмеген кимдир бу гүн,  
Ковкеби-гердун, булутлар дийде пүрнемди бу гүн,  
Галмады дүйөде хергиз шахы Искендер бу гүн,  
Бу акамет мисли гүл үстиде шебнемдир бу гүн,  
Галмасын хич ким етим андаг атадан айрылып,  
Галмасын матам эра ага-иниден айрылып.

Тутуп матам бу хан ордасы бирле,  
Хемме бег-у ынак хемрасы бирле.

Ки андан соң мунады кылды ол шах,  
Не ерде болса гелсин мунда молла.

Аңа энгамы-көп ыхсан этер мен,  
Зыяпатлар кылып, мыхман эдер мен.

Не ерде болса молланың барысы,  
Етигсин мунда, галман бириси.

Йыгылып гелди моллалар тамамы,  
Ки галмады шәхерде молла ымамы.

Улуг-кичик не ким молла бар эрди,  
Бу хан эркиге хеммеси барды.

Аның үчин бу ханда адат эрди,  
Иши шаму-сәхер ыбадат эрди.

Не ерде болса молла сөөр эрди,  
Ана ыззат, кылып, көп сылар эрди.

Кылып анларга көп энгамы-ыхсан,  
Зыяпатлар кылып анларга чендан,

Шонун дей ша бизе эйләр зыялат,  
Дийбан гелди кылып катгы-месафет.

Алысдан хем евукдан жүмле бары,  
Дийди энгам үчин шага баралы.

Етишди ша гашыга жүмле галмай,  
Иүгүрди ничеси сапагын алмай.

Не ахунлар не мекдепдар галды,  
Сөйүнип шаду-хоррам хемме гелди.

Гелип, динләп ол ерде бары дурды,  
Галмай, барча шах алдыга гирди.

Бар эрди эркиде бир сув харазы,  
Не белки ол хараз-ун асыясы.

Сакасын багла дийп буюрды анда,  
Барып багладылар ошол заманда.

Иыгып гелтүрди шах желлат барын,  
Дийди моллалары ятгур хатарын.

Тамамсыны чалгыл үшбу жуя,  
Ятырып барысын бир ялы гөйә.

Не чаклы асыя айланар андан,  
Ничикси асыя ун эйләр андан.

Ийгейин наньдан тә дойганымча,  
Кылайын моллаларга кылганынча,

Бир ярым батман бугдайны эдип ун,  
Суст акар, гатыг акмайдур ошол хун.

Бу өлген молла он мүнден зыяда,  
Кими меркеб сувар, гәхи паяда.

Алыс ерден гелүр бир молла балең,  
«Етишмедим» дийбан, энгама дилтен.

Бинәгәх бир киши ана ёлукды,  
Дийди ана: «Шахың энгамы ёкды,

Галып мен гич, етишмей моллаларга,  
Мәлик энгам бергендир аларга.

Аягым ёк нди өйүм алысрак,  
Не болды бизни етирсин ёвукрак».

Дийди ошол адам ол моллага: «Сиз,  
Эгер барсан кой дек сояр сени тыз.

Тамам молла, ахун, казы, мүфти,  
Эрикге сыгмайдылар мунча көпди.

Тамамыны союп аны ятызды,  
Союп ганыны ол яба акызды.

Алар ганы билен айланды асыя,  
Эшидин сөз будур, эй, сада молла».

Бу хем жаны билен гачды ызыга,  
Ынанып ол киши айтган сөзиге.

Ниче гүн гизленип гөрүнмей,  
Тахарат сындырарга хем чыкаблмай!

<sup>1</sup> Шу ерде «окылы бу газалин йыглан ол шахы» дийлиң бир газал гетирилбәр. Эмма ол газал бу ерде хич хили сеплешмейән-лигя үчин алынмады.



Ятып ер астыдан, ниче заманы,  
Иле дүшди мунуң өлген гуманы.

Гөрүнмей илге ниче мүтдет өтди,  
Аның бару-ёгун ия унутды.

Ки горка-горка чыкды дашгарыга,  
Гелер дийн хан кишини мен сарыга.

Болуп ахыр сонунда эшгәре,  
Мүдәррис қылдылар үшбу дияра.

Шол молладан йыйлды жумле молла,  
Вегерне ёк эрди молласы асла.

Анаят қылды таңрым, болды энжам,  
Рисалайы Несими болды нтамам.

Эйгәмден етди товфыкы-хедаят,  
Етишди бу рисала чүн бегаят.

Несими рухыдан хем етди имдат,  
Макасат мензилини қылды абат.

Эсери хакысары бибезагат,  
Йөредип хаманы қылды китабет.

Беовны-кыдыры-сетдары-ваххап,  
Тамама етди бу нусга бе хер бап.

Хата болса хатымда биш я кем,  
Меламат әйлеме гел олтур, үбсем.

Галат болды дийбан қылма акабым,  
Керем бирле япыңлар айып пайым.

Рибигус-саны айы, кой йылында,  
Тамам олды Эсериниң голунда.

Иди тарых йүз сегсен секизде,  
Гоюп мүн үстүге ёк шек бу сөзде.

Эсери элгиде болды китабет,  
Болуп керрих арасында бу теммет.

Гараз менден ки галгай ядыгәри,  
Окыганда ене хем достды яры.

Тамамы-өмри-мен ховфу-рижада,  
Яранлардан умыдым көп догада.

Қылыпдыр бирниче сөзлерни манзум,  
Умыт әйләп Эсери исми магдум.

Билер-билмез сөзи дийдим меълем,  
Гечир языкларым веллахы аглем.

Яранлар бу газалга йыглаңызлар,  
Сена айтып худага йыглаңызлар.

Ошол ким аптабы әлем эра,  
Мухаммет Мустафага йыглаңызлар.

Бу шурушларны гөрмей паны болган,  
Алы шири-худага йыглаңызлар.

Жепа-у жөвр иле тапган шахадет,  
Хусейни кербелага йыглаңызлар.

Балалар дагыны гөрмей өлен даг,  
Ки ол тәч энбияга йыглаңызлар.

Гара гүнлерни гөрән ол ниче мах,  
Эсери мүбтеллага йыглаңызлар.

Мәхеррем айыда матам тутубан,  
Болуп мешгулы догага йыглаңызлар.

Ол әрлериниң азасын тәзе әйләп,  
Ки тә рузы-жезага йыглаңызлар.

Өлүм дагыны гөрдн ниче әрлер,  
Дога әйләп аларны ёклаңызлар.

Гутулмас бу Әмир дүнийәде гамдап,  
Несеб багты-гарага йыглаңызлар.

\*\*\*

Ыбарат алын, эй халк, жахандан хемме гитди,  
Ким элеме гелди хемме арман биле гитди.  
Чын бенделери ахырет эсбабыны этди.  
Эге болуң, чарх бурункылары нэтди,  
Вақыф болуң, ахбап, ки нобат сизге этди.

Ол Хезрети Адамга етирди не белалар,  
Ховва башыга салды не мәхнел, на жепалар,  
Гөр, Нухга берди не сүтем әхли-хаталар,  
Эге болуң чарх бурункылары нэтди,  
Вақыф болуң, ахбап, ки нобат сизге этди.

Жиржис биле Шейш эрди небилер кудамасы,  
Идрис иди әлемде бешәрниц уламасы,  
Лукман хеким эрди улусның хукамасы,  
Эге болуң, чарх бурункылары нэтди,  
Вақыф болуң, ахбап, ки нобат сизге этди.

Яхья-у Зекеряны шехит әйледн куффар,  
Әйюбың теннге етди худа сунгудан азар,  
Дурмай бу жахандан барысы етди беекбар,  
Эге болуң, чарх бурункылары нэтди,  
Вақыф болуң, ахбап, ки нобат сизге этди.

Якуп не сүтемлер гөрүп өтди бу жахандан,  
Юсуп сатылып, гөрдн жепалар бу мекандан,  
Иса пелекге гитди, гачып әхли-замандан,  
Эге болуң, чарх бурункылары нэтди,  
Вақыф болуң, ахбап, ки нобат сизге этди.

Салых каны, ол наканы дашдан бидер этген,  
Муса ханы, ол гуруг асаны шежер этген,  
Ол Лутканы уммата хуны-жигер этген,  
Эге болуң, чарх бурункылары нэтди,  
Вақыф болуң, ахбап, ки нобат сизге этди.

Давудын әлгиде демир мум дек эрди,  
Мәхкумы-Сүлейман зе сема тө семек эрди,  
Ол шах-ресул Сайыра-докуз пелек эрди,  
Эге болуң, чарх бурункылары нэтди,  
Вақыф болуң, ахбап, ки нобат сизге этди.

Галдымы Халыл, оглуны ол әйледн гурбан,  
Бармыдыр Алы, таңры дийди өзүне арслан,  
Эсхабы пьгамбер ханы ол Бүзери-Селман,  
Эге болуң, чарх бурункылары нэтди,  
Вақыф болуң, ахбап, ки нобат сизге этди.

Акыл сен, ымамы агзамы-Куфиге назар кыл,  
Алданма жахан мекру-ферибиге хезер кыл  
Азык гамыны әйлегал, эсхабы-сафар кыл,  
Эге болуң, чарх бурункылары нэтди,  
Вақыф болуң, ахбап, ки нобат сизге этди.

Ол мүршиди-хайыр каны, ки ады Хасан эрди,  
Ол дүрри геранмая ки Вейсил-Каран эрди,  
Ахмет Ясавы кайда, ки Кутбул-эрен эрди,  
Эге болуң, чарх бурункылары нэтди,  
Вақыф болуң, ахбап, ки нобат сизге этди.

Терк этди жахан мүлкүни, ол Хожа Ахрар,  
Солтаны тарыкат каны, ол Касымы-Элвар,  
Шибли каны, таңрыга иди мәхреми эсрар,  
Эге болуң, чарх бурункылары нэтди,  
Вақыф болуң, ахбап, ки нобат сизге этди.

Ол шейх Кебир этди шахадат мейини нош,  
Мансур иди каны салган бахр ичиге жош,  
Нагышбенди вели каны, иди шахы кулахпош,  
Эге болуң, чарх бурункылары нэтди,  
Вақыф болуң, ахбап, ки нобат сизге этди.

Исгендер иди зор иле әлем йөрүп алган,  
Рүстем каны, ол әлем эра гултула салган,  
Магруры жахан болмаңыз, эй, яр, иле иран,  
Эге болуң, чарх бурункылары нэтди,  
Вақыф болуң, ахбап, ки нобат сизге этди.

Галдымы бириси әлем эра хан иле хавакын,  
Хасрет иле өтди хемме солтаны-салатин,  
Дестигир имес мал иле өвлат-хаватын,  
Эге болуң, чарх бурункылары нэтди,  
Вақыф болуң, ахбап, ки нобат сизге этди.

Не кылды вепа дөхр пьгамберге небиге,  
Рехим этмедн ол акылу, балыгга себиге,

Сарып эйлеңиз овкатны укба талыбыга,  
Әгә болун, чарх бурункылары нәтди,  
Вақыф болун, ахбап ки нобат сизге етди.

Ата-у эне, ковум-гарыңдашың кыл ят,  
Хем яру-бырадер каны, ол пир иле уссат,  
Гапыллык иле берме эзиз өмрүңни бербат,  
Әгә болун, чарх бурункылары нәтди,  
Вақыф болун, ахбап, ки нобат сизге етди.

Жәхт эйле, каза эйлемегил рузе намазың,  
Тур, ирте сәхер таңрыга арз эйле ныязың,  
Өтгерме абес гижею-гүндиз, ғышу-язың,  
Әгә болун, чарх бурункылары нәтди,  
Вақыф болун, ахбап, ки нобат сизге етди.

Умыт кылыбан тоба кыл, яканы тутавергил,  
Бу паны жахан бару-ёғуң ундавергил,  
Янашма бу дүйәде йыракдан етевергил,  
Әгә болун, чарх бурункылары нәтди,  
Вақыф болун, ахбап, ки нобат сизге етди.

Эй, Андалып, өтди бу дүйәден хемме эр,  
Бир мекир иле алдап хеммәни ювутды гара ер,  
Галмас бириси мүршүди-кәмил энә хем пир,  
Әгә болун, чарх бурункылары нәтди,  
Вақыф болун, ахбап, ки нобат сизге етди.

Теммет  
сене 1287.

## СӨЗЛҮК ВЕ ДҮШҮНДИРИШ

### А

Аам — көпчүлик, гарамаяк — аам, иле хас—ёкары дережелл адам-лар биле гарамаяклар.  
Аба — ата-баба, өтөң, гечен несил.  
Аба — беңде, худаийң гүлы.  
Абадал — дервүш, галандар, худаи бендеси.  
Абзен — сува дүшүлйән гап, ванна.  
Абзы — сувда яшайн.  
Абес — бидерек, пейдасыз.  
Абтер — гөзң яшлы, немли.  
Абы-нейсан — ягыш сувы, ягышлы ай.  
Акара — башагай, сергездан, илден айра дүшмек.  
Агаз — этмек — башламак.  
Агзам — улы, бейик.  
Азада — эркиң, бош, азат.  
Акамаг — яшайыш, дүрмүш, гүзеран.  
Акубет — ахырсоң, ондан соң, ызындан.  
Ал — 1. Машгала, династия. 2. Гызыл реңк. 3. Ал-арвах. 4. Хиле, пирим.  
Алала — ёкары дереже, артыкмач.  
Алейевум — шу гүң, хәзир, гүңүң довамында.  
Анаят — хемаят этмек, ягышылык этмек, рехим.  
Ансу — адамлар, халайык.  
Аргы — мекир, хиле, есер.  
Арз — гымматбаха, 1. Пул. 2. Арзылы. 3. Хайыш.  
Арыз — яңак, йүз.  
Арыш — асман, асманың иң ёкаркы гаты.  
Аса — хаса.  
Асы — языклы, гүнәкәр.  
Асыя — дегирмен, хараз.  
Аташлы — ялыңлы, гызгың, отлы.  
Аташың — ялыңлы, гахарлы, гызгың.  
Афзал — пазыл, зыяда, артыкмач.  
Ахбап — якың, сырдаш, достлар, таныш, пыгамберни эпитети.  
Ахзан — алада, гайгы.  
Ашна — ашна, якың, таныш, дост.

## Б

Ба — билен, багудрат — гудратлы.  
 Баз — 1. Оюн, 2. Тарал, 3. Эл, тирсек, 4. Ене.  
 Багзы — бирнече, кэбири.  
 Багыс — себэл, бахана.  
 Бала — улы, бейик, ёкары.  
 Балец (лең) — агсак, майып.  
 Балыг — етншен, жахыл, улы адам.  
 Бад — ел, хова, шемал.  
 Бадәм — миңдал.  
 Бадысаба — сөхер ели, даң шемалы.  
 Бадхева — арасса шемал, хова.  
 Батыл — көр, кэдотры.  
 Бахадур — батыр, эдермен, гахрыман.  
 Бахыш — пай, бөлөк.  
 Бахр — деннз, өлчөг.  
 Бегсет — өрөн, ахыры, ахырына ченли.  
 Бейит — өй-сузар, жай.  
 Бейтулазан — өй, гам өйи.  
 Бейтилла — алданың өйи.  
 Бейтихарем — мекге.  
 Бслагет — байлык, эмлек.  
 Берадер — доган, гардаш.  
 Берат — шабан айының ои дорди.  
 Бердар — дардан асмак, страхованья.  
 Бешер — ынсан, адам, адам ады.  
 Бехил — душманчылык айырмак, ган гечмек, гүнә өтмек.  
 Бәхр-бан — 1. өлчөг, арзув өлчөги, 2. пейда, 3. деря.  
 Баябан — сувсуз чөл.  
 Бибезагат — гарып, затсыз, ёксул.  
 Бибузу — ниңхана, дессурсыз, тәретсиз.  
 Бигъяс — 1. өлчөгсиз, чөксиз, 2. тайсыз.  
 Бикеран — көп, кән, чөксиз.  
 Бим — горкы, ховатыр.  
 Бина — гөз, гөрөч, гарак.  
 Бинәгәх — бирден, төтәнден.  
 Бинахаят — чөксиз, сансыз, көп, кән.  
 Бинят — дүйп, эсас, дүйбүни тутмак.  
 Бирня — йүз гөрмөйөн, догрычыл.  
 Биряң — биширмек, какмач, говудан.  
 Биш — артык, башга, зыят.  
 Бузургвар — бейик, улы, асыллы.  
 Бурна — яш йигит, етгникеск.  
 Бүсекхи — догры, гөнн.

## В

Вадарига — хайып, вах-арман.  
 Важеб — 1. Хекман, 2. Газанмак.  
 Вакыф — 1. Әгә болмак, 2. Бир зады бирине пешгеш бермек.  
 Вапыр — 1. Көп-кән, 2. Сөзүнде дүрян.  
 Васыл — говушма, бирикмек, дүшүшмак.  
 Ваххаб — 1. Сахы, 2. Член секты.

Ведаг — хошлашмак, айрылышмак.  
 Вейх — себэл, бахана, йүз.  
 Вүжүд — 1. Яшайыш, дурмуш, 2. Шахсыет, организм.  
 Великен — эмма, йөнө.  
 Вәхи — өвүт-үндев.  
 Вухуш — вагшы.

## Г

Гадам — өң хатардакы, гөрнүкли адам, алада.  
 Газа (каза) — қарар, өңден кесгитленен, ықбал.  
 Газат — үрүшмак, дин үгрудакы сөвеш.  
 Галам — галам, гамышдан ясалан рүчка.  
 Галөб — еңжи, үстүн чыккыжы.  
 Гамдиде — жебно чекен, хорлук гөрөн.  
 Гамза — нәз, нәзли гарайыш.  
 Гамзеде — гайгылы, яслы.  
 Ган — ша, хан, патыша.  
 Ганжиял — чыра, ягтылык.  
 Гар — көвөк, дагәң говагы.  
 Гаркап — сув алмак, гарк болмак.  
 Гадах — кәсе, стакан, бакал.  
 Гаяч — гимматбаха, байлык, хазына.  
 Гердиш — айланмак, херекет өтмек.  
 Гердун — пелек, айланмак, такдыр.  
 Гулгула — зензела, галмагал.  
 Гүрбет — жыда дүшмек, айрылышмак.  
 Гурт — 1. ювутмак, бир ювдум, 2. өвүнмек.  
 Гут — багт, оңат ықбал.  
 Говл — сөз, айдылан сөз, сөз бермек, ант ичмек.  
 Гыл — танап, йүп, гыл танап.

## Д

Давут — пыгамберлерин бири, роваята гөрә, онуң якымлы овазы болупдыр. Ол «асмандан инен» дөрт китабың бири «зебүры» оваз билен оқармыш. Ол совут (демирден доқалан харбы демир дөн) — доқамага өкде экен ве демпо усса экен.  
 Дайре — төверек, даш-төверек.  
 Дам — дүзак.  
 Дамат — гнев, көрекен.  
 Демаг — бейни, йүлук.  
 Дерманде — эжиз, халдан дүшен, межалсыз.  
 Дехлнз — гирелге, подъезд.  
 Деря — 1. Гошун башы, 2. Деря.  
 Дешт — чөл, гнц мейдан.  
 Диде — гөз, гөрөч.  
 Диде пүрнем — гәзи яшдан долы.  
 Дилноаз — гөвүн гөтерижя, сөйгүли.  
 Дилтен — йүреги агырзлы, аладалы.  
 Дилхаста — йүреги яралы, гөвни чөкгүн, гайгылы.  
 Дилэфкар — йүреги гайгылы, ярамаз ягдайлы.  
 Дуруд — баш эгмек, пата бермек, салам бермек.

Дияр — юрт, оба, ватан.  
Дохтар — гыз.  
Дур — узаклык, дашлык, аралык.  
Дулдұл — Алыкың атының ады.  
Дур — дүрриңап — гөвхер, хүнжи, гиммат даш.  
Дүрриеган — деңи-тайы болмадык гиммат баха дүр.

## Е

Егане — еке-тэк, бир өзи.  
Егсан — бирмеңзеш, дең, ер билен егсан.

## Ж

Жавудан — хемншелик, мыдамалык.  
Жаду — жады, жадыгөй.  
Жаде — эгин-эшик, гейим, үст-баш.  
Жанып — үгүр, тарап, шол үгүрда.  
Жары — дөп эдинмек, акдырмак.  
Жах — ёкары дережели, ёкары чин.  
Жахл — жа:хыл — надан, билимсиз, акмак.  
Женди — армия, солдат.  
Женнетил-мөвва — женнет өйи, асуда женнет.  
Жепбар — худадың эпитети.  
Жерахат — яра, баш.  
Жахт — ыхлас, хөвөс, жан чекмек.  
Жиржис — пыгамбериг бири—святой. Георгий—дини роваята гөрө, оны, душманлары йүз нара этселер-де ол ене дирелермиш.  
Жисим — тең, гөвре, мадда-материя.  
Жуг — бөлек, топар.  
Жуй — 1. Арпа, 2. Юваш-юваш. 3. Жоя, яп.  
Жуйбар — жоя, яп, жар.  
Жумадилэссаны — камары-ай, хасабында 6-нжы ай.  
Жун — намаз окамак үчин ер.

## З

Зекер — ұжыт.  
Захыд — дөрвиш, диндар, терки дүңгө.  
Захм — яра, баш, агырзы.  
Захыр — 1. Ачык, белли, аян. 2. Дашкы гөрнүш.  
Зебержет — гимматбаха даш, хризалит.  
Зевун — бичөре, пақыр.  
Закан — алкым.  
Зекеря — роваята гөрө пыгамбериг бири ол душманындан гачып бир агажың көвегинде гизленип ятырка, оны биллип пыгы билен кесбарлер.  
Зумре — топар, группа, категория.  
Зерве — ёкары, белектлик.  
Зирек — себәби, ондан өтри, так-как.  
Зөхре — йылдыз — Венера дини роваята гөрө, Харут билен Марут атлы ики перишде ер йүзүнде тертип-дузгүне гөзөгчилик этмек үчин ибериленимиш. Эмма бирначе вагддан соң оларың өзлери азып баш-  
102

лаяр. Зөхре атлы бир аял өзүне азар берилгендиги үчин олара арз эденде, Харут-Марудың она гөвни гидйәр. Эмма ол аял өз пәк-лигини саклап асмана үчүп гидйәр ве йылдыза өврүлйәр. Шол а-гиччылыгы себәпли Харут-Маруды Бабыл—Вавилон шахринде ба-шашаклыгына гүя саллап гөйярлар.  
Зулжелал — 1. хорматлы, бейик, мертебелли, 2. Худаның эпитети.  
Зулмаз — түмлүк, гаранкылык.  
Зунуун — Абул Фауд ибн Ыбрахим ал Мүсри. 860-нжы йылда олен.  
Зүлпүкар — Алының гылыжы.  
Зүмеррет — гимматбаха яшыл реңк даш.  
Зиба — овадан, гөрмегей.  
Зыяпат — мейлис, отурылышык, той.  
Зөхре — өт, йүрек.

## И

Изед — худаы, алланың эпитети.  
Имдат — көмек, ярдам, пейда.  
Ынак — ханың голай адамлары, маслахатчы.  
Иттифак — билеликте жем болуп бирлешме.  
Ил — 1. Илат, тайпа, 2. Боюн эгдирмек.  
Илтифат — үнс бермек, хошамайлык.  
Ираде — эрк ислег, беллик.  
Исрафыл — дини роваята гөрө, ол ер йүзүндәки хайван-ыңсаның яшамагыны я-да дүңгөден ёк болмагыны ве тәседен дөремегини сурнай чалып хабар берйәрмишин.

## К

Кад — бой, сырат.  
Каза — 1. Казылык, 2. Тәлей, тақдыр, 3. Казасыны окамак, ягны озал эдилмедик иши — окалмадык намазы — соң ерине етирмек.  
Казы — 1. Шеригат судьясы, 2. Ерине етирижи, канагатландырыжы.  
Кан — кәң — хазына, байлык.  
Касым Энвер — XIV—XV асырда яшап гечен суфист.  
Катыл — өлдүрмек.  
Каф — арап эллибийиндәки бир харпың ады.  
Келан — улы, бейик, ион.  
Келлепош — келә гейилйән зат, телпек.  
Кемал — мынасып, ошат, талантлы.  
Кенган — юрт ады, Юсубың ватаны.  
Кербела — 1. Ыракда бир шәхер ады, 2. Хорлук-сувсузлык чөли.  
3. Азап мейданы.  
Керрар — хужум эдижи, Алының эпитети.  
Кесапат — 1. кир, хапа, 2. угур.  
Кетте — улы, бейик, ұлакан.  
Күшенде — өлдүржи, авы.  
Кипаят — естерлик мукдар, көмек хайыр.  
Китабет — гөчүрмеклик, гөчүрпн язмак, кәтнплик.  
Кови — элем, жахан.  
Ковнеп — йылдыз.  
Көвсер — чешме, хөвүз, женнетин чешмеси, сүйжи зат.  
Кудек — чага, оғланжык.  
Кумаш — мата, йүпек парча.

Кунх — эсас, дүйп — сушность.  
Кун — дөрөмөк — кун диенде дөрөп, пеккун диенде даргамак.  
Курбат — якылык.  
Курайшы — Мухаммет пыгамберин тиеси.  
Кувх — даг, вулкал.  
Кутбул — эрен—Хожа Ахмед Ясавынын титулы, эренлеени ири.  
Куффар — калырлар.  
Кулпет — кычылык, эхмет.  
Куфр — пайыш, масгара, нөразылык.  
Кэлпир — каптар — залым, башга дине үйян, идея тарапдан гаршы-  
даш.

## Л

Лагыл — гызыл renk, гымматбаха даш, рубин.  
Ласзал — тайсыз хамшелик, өзүне мензеш зат болмадык.  
Ламекан — мекансыз, юртсыз, белли бир ери болмадык.  
Лажзе — 1. Бир салым, аз вагт. 2. Гарайыш, бакыш.  
Лахоу — гүйжи етмезлик, гүйчсүз.  
Лоб — додак, кенар, дери якасы.  
Лейил — гиже, гаранкы.  
Легай — йүз, душушык.  
Лүт — пыгамберин бири.  
Летафет — рехимдар, махрибан.  
Лутф — ягшылык этмек, мерхемет этмек.  
Ловх галам — хат языян тагта ве галам.  
Лале — гызыл renk гүл.

## М

Макамет — жанр — дурли новеллалары, дурли гөрүшдөки проза-  
ны—рочаяты белли бир сюжет линиясына салмак. Бу хэсиет орга  
асыр эдебиятында хас-да йөргүни болупдыр.  
Магдум — яшамаян, йитип ёк болуп гиден.  
Мажера — вака, галмагал.  
Маза — мазы — өтен, гечен.  
Магзур — гүвэ гечмек, гүнэсиз хасапламак.  
Магрур — текепбир, мен-менляк эдйөн буйсанян.  
Магшар — кьямат, ахырет.  
Магреке — мөреке, үйшмелен.  
Маясат — пеллехана, барылмалы ер.  
Манент — мензеш, ялы, дек, кинин.  
Манзум — гошгы, язылан, дузулен.  
Матемсера — ясхана, гамхана.  
Мах — ай-планета, вагт.  
Маяюс — пес пол, бичөре, төвин чөктүн.  
Махвеш — ай ялы, ая мензеш.  
Меделлал — сүбүт эдилен, аныккланан.  
Мелек — перште.  
Мукевван — пейда болмак, дөрөмөк, дөреджи.  
Меллахат — өзүне чекжи, якымлы, окат.  
Меса — гиже, агшам.  
Месапет — аралык, дашлык.

101

Месиха — месиха нефес — жан бержи, дирелджи.  
Меркеб — улаг, аяк-улаг ат, эшек.  
Мефхум — дүшүгүкли, айдын.  
Мефтун — тасни, гең галдырыжы.  
Меълем — 1. Белли, гөркезгич, 2. Өвренмек, 3. Мугаллым.  
Мергул — оңат хилли, йөргүни.  
Мерхемет — оңат гөрмөк, махрили.  
Манзур — хасаба алнан, дереге алнан максат, инет, гөз өңүнде ту-  
тулан.  
Местур — ялык, өртүлги, гизлин.  
Мести — лаякал — серкош, баш айланмак, пьян болуп акылыңы  
йитирмек.  
Мешайих — шейхлар, хорमतлы, тире башы, дөрвүшлер тиесинин  
башы.  
Мина — чүйше жөжөк.  
Мугтабер — эхтибарлы, инамдар.  
Мугтат — эдик өвренникли эдохет, гылык.  
Мүждехит — дини канунлары дүшүндирйөн китап.  
Мукаддер — төлей, ықбал.  
Мукаррер — хорматланын, сыланян.  
Мунады — жар чагыртмак, гыгырмак.  
Мург — гуш, товук.  
Муса — гадымы пыгамберлерин бириси, ол емвунни көпүсүнн гоюн  
бакып гезен. Онун гудратлы хасасы болангыш. Шол хасасынын  
көмөгү билен гоюнлары хер хили вагшылардан готармыш.  
Мусыбет — бела, бетбагчылык.  
Мустапа — сайлантгы, Мухаммет пыгамберин эпитети.  
Мутлак — шертсиз, чөксиз.  
Мутыг — табан, боюн, өгмек.  
Мухаббет — сөйги, хормат.  
Мухит — океан, деңиз, среда, төверек.  
Мухтасиб — 1. шеригатың ерине етирилишине гөзөгчилик эдйөн. 2.  
гөзөгчи.  
Мукеммел — 1. хемме, жеми. 2. эсас, нетиже, долы.  
Мухтар — ыгтыярлы, хөкүмли, Мухаммедин эпитети.  
Мүдеррис — дерс бержи, оқыдыжы.  
Мүршиг — ёлбашчы, рухы ёлбашчы.  
Мүфти — дини канунларын эсасында хөкүм чыкарыжы.  
Мүшк — гара, renk, якымлы мадда.  
Муьмүн — догрычыл, таква, инаны.  
Мөхеррем — мусулманларын ай, хасабының биринжи айы.  
Мэлл — эе, ер эеси, чөксиз хөкүмдар.  
Махзун — гамлы, гайгылы, түкат.

## Н

Набига — көр, батыл, гөрмейян.  
Назм — шыгыр, гошгы, поэзия.  
Нар — от, ялын, гызгын.  
Неби — пыгамбер.  
Нежасет — хапа, пох, ырых.  
Ней — гамыш, саз гуралы ясалян өсүмлик.  
Немек — дүз.  
Неркес — сары япракты овадан гүл.

105

Несип — най, бөлек.  
 Нигехбан — горайжы, саклайжы.  
 Низ — ене, ене-де, гайтадан.  
 Нику — оңат, говы.  
 Никүркөр — асыллы иш эдижи.  
 Нисар — шуда, гурбап.  
 Нист — ёк болмак, йитирим болмак.  
 Нихай — гизлини, огрын, яшрын.  
 Нова — 1. Сес, айдым, саз, 2. Зат, яшайыш, терек затлар.  
 Нусган — етмезчилик, кып, кемчилик.  
 Нун — арап элипбийсинде бир харп.  
 Нутк — сөз, геп, гүррү.  
 Нух — гадымы пыгамберлерин бири, роваята гөрө, ол үллакан гами ясап, шол гәмә небересини ве хар жандардан бир жубүтнини мундүрип дүйнөни сув аланда шол гаминиң көмеги билен халас болупдәр.  
 Нөгес — кемчилик, дефект.  
 Нәрсе — зат, предмет.

## О

Оввал — озалы билен, өң.  
 Орда — үйшмелек, топар.

## П

Паны — вагтлайын, ёк болуп гидбән.  
 Педрам — онадан, гөрмегей.  
 Пеж — ёда, ашақы додак.  
 Пеатуни — яндырыжы, ақыжы:  
 Пенч — бәш.  
 Пер — перпа — ганат, елек, гуш.  
 Перва — гөзөгчилик, гаравуллык.  
 Пераван — 1. Кебелек, 2. Нурбат.  
 Первер — тербилейжи, алада эдижи.  
 Пейам — пейгам — хабар, хат, саргыт.  
 Пиза (пеззе) — 1. Шем, 2. Енушга, агач бөлети, үфлепйән.  
 Писте-дахан — писсе ялы гелшикли, кичижик агыз.  
 Питва — карар, огламак, тассыкламак.  
 Питне — гозгалаң, топалаң.  
 Пич — товламак, бурмак, гаталтмак.  
 Пишва — ёлбашчы, сердар.  
 Пурзур — гүйчли, зор, көп.  
 Пүрнем — яшлы, гөзи яшдан долы.

## Р

Раст — сар тарап, догры.  
 Рефык — гүррүңдеш, ёлдаш, хемра.  
 Рах — ёл, ёда.  
 Рахшан — ягты, ялкым.  
 Рахгызы — танс этмек, бөкмек.  
 Рүки — 1. Арка голдав, эсас, сөгө, 2. Мешхур шахс.  
 Ресале, рисале — китапча, трактат, дүзме, брошюра.

Ресалет — везипе, пыгамбер везипеси.  
 Рефтар — гылык хәсет.  
 Рехнема — рахнема — ёлбашчы, ёл гөркезижи.  
 Рижка — умәт, тама, дилег.  
 Риште — сапак, гыл.  
 Рован — 1. Акдырмак, 2. Жан, рух, 3. Уграмак.  
 Розы — наң, иймит, рысгал.  
 Рөвшен — ягты, ачык, ышык.  
 Русия, ройсыя — йүзи гара, биабрай, рысва.  
 Рухсар — йүз, кешб, аңак.  
 Рызк — иймит, азык, рысгал.

## С

Сабах — эртир, сәхер, ир.  
 Сабы — чага, бала.  
 Саг — балдак, чөплеме, одүр-бүдүр.  
 Сагадат — шатлык, багтлылык.  
 Садык — догрычыл, догры сөзли, дең гелмек.  
 Садака, (садка) — хайыр, берим, гурбан.  
 Сакы — шерап пайлайжы.  
 Салар — ёлбашчы, сердар, өнбашчы.  
 Салатын — патышалар, хәкимлер, солтанлар.  
 Салых — пыгамберлерин бири, догрычыл.  
 Сары — тарап, үгүр.  
 Сасы — порсы, ыслы.  
 Сафы — арасса, гөни, догры.  
 Сахып — зе, өзүнде жемлейән, сахып жемал — оваданлыгын эсеп.  
 Себа — айры, башга, жыда.  
 Сед — йүз, 100.  
 Сеза — сиза — 1. жеза, чәре, музд, хак, 2. сес, седа.  
 Сейха — галмагал, сес, дем тартмак.  
 Селеф — өтен, гечен, көне, өнки.  
 Сема — гөк, асман.  
 Семах, симах — сахы, асыллы, оңат.  
 Семек — балык, дини дүшүнже боюнча әхли ер шол балыгын үстүңде дуранмыш, тө семек — шол балыкдан йылдыза — Актүр йылдызына ченли.  
 Сенжи — өлчег дашы.  
 Сипас — худая шүкүр, миннетдарлык.  
 Сипах — корпус, топар, көп армия.  
 Серасаман — тертипли бисерасаман — тертипсиз, дүзгүнсиз.  
 Серасер — башдан аяк, бойдан баша.  
 Сервер — ёлбашчы, өнбашчы.  
 Серан — дик өсбөн, онадан агач.  
 Серви-рован — гөзел гөрүшли, онадан.  
 Серкеште — башы айланаң, хайран, сергездан.  
 Сергузешт — башдан гечирмелер.  
 Серфераз, серефраз — гүйчли, улумсы, бейик, мертебели, хөрматлыг.  
 Ситарш — 1. өвги, макулламак, 2. чокунмак.  
 Сетдар — гүнә гечижки, худаның эпитети.  
 Сигтан — басыбалыжы, боюн эгдирижи.  
 Сефдер — батыр, гайдусыз, гахрыман.  
 Сидре — дини дүшүнже боюнча асманың единжи гатында битйән агач.

Симин — ак, күмүш ялы.  
Сирет — хаснет, образ.  
Субхушам — гиже-гүндөз, эртир-агшам.  
Суваря — улаглы, атла.  
Суз — якжы, гизлик.

Суй — тарап.  
Сүлейман — ныгамберлерин бири, роваята гөрө, ол акли хайванларын дилине дүшүнбөн экен. Ол өз дөрүндө ынс-жынса хөкүм эдепши. Ол себет докамага хем өкдө экен.  
Сырат — көпри, дини дүшүнжө боюнча жэхеннемин үстүндө гечбөн гаты инчежик көпри. Шол көприден гечип биле бехиште барармыш.  
Сыхр — жады, жадыгөй.

## Т

Тагат — боюн сынмак, дини када — канунлары бержай этмек.  
Тагн — тагча — мастараламак, янсыламак, кемситмек.  
Тагйни — беллемек, белли бир вагт.  
Такрыр — дилден бели этмек, айытмак.  
Тагы, тагдар — 1. ыгынды, язгылар ыгындысы, 2. гүмбөз, асман.  
Тагзыр, тагзыр — жеза бермек, кайнимек, темип бермек.  
Тагзыет — сүргүн, азап, бир ере нбермек.  
Тенур — тамдыр.  
Тал — 1. Ягтылык, 2. Карар, такат.  
Тасатдык — садака, гурбан этмек.  
Тахайыр — гең-таң галмак, хайван галмак.  
Тагзин — хорлук, чәре, жеза, гөргн, азап бермек.  
Табте — ялы, сыпат, гөрүнүш.  
Тенха — еке-төк, ядчы.  
Тер — гөк, сув, тер, тәзе, диделери тер—гөзлери яшлы.  
Терават — тәзе, якимлы.  
Тарахым — рехим этмек, мылайымлык.  
Тескин — көшөшдирмек, ювашамак.  
Текавер — йындам, йүврүк ат.  
Текбир — шөхратландырмак, ёкарландырмак.  
Текрар — гайталамак.  
Текрим — хорматламак, сыламак.  
Тинет — тебиги хаснет.  
Тири-бела — бела оқы.  
Тасхи — дүзедини, ялынышы дүзетмек, редакция гечирмек.  
Телефкур — никирленмек, ойланмак.  
Товазыг — кичигөвүнлик, эдепчилик.  
Товфык — көмөк, ярдам, үстүнлик.  
Токүртга — өтүк.  
Тун — эсас, дүйп, халынын эрши.  
Түн — гиже, гаракчылык.  
Түрпе — гең, тәсип, тәзе.

## У

Укба — кылат, ажырет, о дунбө.

## Ф

Фаг — 1. Юкажык мата, 2. Жайрык, 3. Ики бөлек.  
Фатыха — пата, бермек, дога этмек.  
Фесахат — овадан сөзли, мылайым.  
Фегг — йнгит, эдермен, батыр, латфа—ёк, ол батыр.  
Фитрет — тебигат, натура, хаснет.  
Ферш — ер, душек.  
Фикне фикх — шеригат билими.  
Фил хал — шол вагт, шол заман.

## Х

Хабыб — якын, дост-яр, якын адам.  
Хаягыс — сөз, ныгамберлерин айдан сөзлери.  
Хажар — 1. Даш, 2. Хоссар, 3. Адам ады, Ыбрайымын аялыгы ады.  
Хакан — Гадымы Гүндогар хөкүмдарларынын титулы.  
Хакысар — хор-хомсы, пес, гарып.  
Халет — ягдай.  
Халы — бош.  
Халыл — Ыбрайымын лакамы, ынамдар, дост.  
Халык — худаын эпитети, дөреджи.  
Хам — чиг, бипмедик.  
Хаме — 1. перо, гамыш ручка, язмак, стил, 2. йүпек, 3. үйшмек, 4. гаймак.  
Хамы — горагчы, даянч, дирег.  
Хамыл — хамыла — гөврели, аягы агыр, ики гат.  
Хандан — гүлмек, ачылмак, гүлөр йүзлн, гүлүп дуран.  
Хар — 1. тикен, 2. эшек, 3. хор-хомсы.  
Харыжы, ховарыч — гаршыдаш, бирине гаршы гөрөшбөн топар, тайпа.  
Хасм — душман, ягы.  
Хатам — судья, сахы, хатам тай.  
Хатып — үндөвчи, агитатор.  
Хатыр — ховсала, никир, акыл фитирмек.  
Хашем — ханын якын адамлары.  
Хабып — сөйгүли, дост.  
Хедает — ёлбашчылык, эдара этмек.  
Хезар — мүн, 1000.  
Хеким — тебип, врач.  
Хелм, хыям — мылайым.  
Хемдем — ёлдаш, дост.  
Харем — жай, йөрнте жай, аялларын болян жайы.  
Хиркат — гор, ярмак, көймек.  
Херасан — горкузылан, горкмак, горкян.  
Хысар — беркитме, гала.  
Хешм — мал-гара, гоюн-сүри.  
Хийме — хайма — палатка, чадыр.  
Хой — дер, хылык.  
Хосров — ша, хан.  
Хоуф — горкы, этияч, ховп.  
Храрет — ыссы, йылылык, гызгын.



Хувейда — әшгәр, пейда болмақ, дөремек;  
Худавент — таңры, хұдай, алла;  
Хулк — сыпат, хәскет.  
Хумар — кейп, серхош, оюн.  
Хуршит — гүн, гүнәш.  
Хурсант — хошал, шат, бегенч.  
Хурт, хырда — овнук, кичи.  
Хүйр — овадан, бехишдің ғызлары.  
Хызыр, хыдыр — дини роваята гәрә, ол дириллик сувуны тапып ич-  
йәр ве хемшелик яшайрмыш, өзн хем хемше чөлде яшыл әтнели  
гезип, чөлде сувсузлыктан хеләк болянлара сув берермиш.  
Хықарат — кемситмек, масгараламақ.  
Хәк — топрақ, гүм.

### Ч

Ча, чух — сув акян ер, ұлы жар, чүкүр.  
Чахар — чар — дөрт, дөрт тарап.  
Чәкгирибан — яка йыртмақ, яка йыртып агламақ.  
Ченин — шейле, шейле гөрнүшде.

### Ш

Шабаз — 1. батыр, әдермен, 2. алгыр, бүргүт.  
Шан — 1. мыңасып орун, шан-шәхрат, 2. арынның өйжүги.  
Шапак — гүн яшып барярка гөкде әмеле гелйән гызгылт реңк.  
Шахадат — 1. гүвә гөчмек, 2. гәркезмек, гөрән задыны билдирмек,  
шехит болмақ.  
Шейда — ашык, ышга дүшен, дәли.  
Шежер — дарат, агач.  
Шемс — гүн, ягты.  
Шерапат — абрай, хормат.  
Шериф — шәхратлы, хорматлы, өзнә.  
Шерыг — дини када-канун.  
Шетдат — залым, залымлыкта якасыны танадан гадым Вавиллон  
шаларының бири.  
Шефарат — дуйгудашлык, голдав, ярдам.  
Шехит — хорланып өлен, сувсуз өлен, дин угрунда гөрешип өлен.  
Шеш — алты.  
Шиш, шейс — гадымы пыгамберлеринң бири.  
Шур — довул, дузлы.  
Шуриде — ынжалыксыз, биқарап.  
Шуруш — говга, топалаң, гозгалаң.

### Ы

Ыбадат — дога окамақ, чокунмақ, ынанмақ.  
Ыбрат — гөрелде, гөз әтмек.  
Ыззат — сылаг, хормат, гадыр.  
Ымам — шеригата әлбашчылык әдйән адам, көпчүлик билен оқалың  
намаза әлбашчылык әдйән  
Ысмагыл — Ыбрайымың оглы, роваята гәрә, Ыбрайым өз оглы—  
Ысмагылы гурбанлык әтмели боланмыш. Эмма Ысмагыла нычак  
110

өтмәндир. Шол халатда асмандан бир гөч-гүзы гелишдир ве Ысма-  
гыла дерек шол гузыны гурбанлык әдйәдирлер. Шондан соң гур-  
банлыкда адам әлдүрилмән, мал әлдүрилип башлананмыш.

### Ә

Әда — терсиңе, ызына гайтармақ.  
Әбжет — харплар боюнча сан, сене хасапламақ усулы.  
Әкраба — акраба — яқиллык, голайтәк, гарындаш.  
Әждат — уруг, ата-баба, өтен несил.  
Әжмаг — йыгнак, үйшмеләс.  
Әзберайы — себәп, өтри, шол себәпли.  
Әзел — иң гадым вагт, өнден, озалдан.  
Әйноп — гадым пыгамберлеринң бири, дини роваята гәрә, ол бир нә-  
сага көмек әтмәнлиги үчин онун өз тенни хем гурт дүшенмиш. Ол  
гуртлар онун әхли әтнин ийип, сүннүне етенмиш. Ол шонда-да она  
чыдап гезенмиш. Шол себәпли хем ол чыдамлылығың символы хөк-  
мүнде Гүндогар әдебиятында агзалаң.  
Әйяханнас — әй адамлар.  
Әкбер — ұлы, бейик, иң ұлы.  
Әлведаг — хош сар бол, саглыкда гөршелә, хәшләшәк.  
Әлем — гайгы-гам, алала.  
Әлтаф — дүтф — рехимдәрлык, ягшылык, мәхрибанлык.  
Әлфаз, лабз — гүрлемек—сөз айтмақ.  
Әнбия — пыгамберлер, небилер.  
Әнгам — пул, зат, серпай.  
Әнаят, анаят — рехим, көмек, голдав, ярдам.  
Әнжүм — йылдыз.  
Әнан — жылав, уян, атәң жылавы.  
Әнфәс — непес, дем.  
Әнгил — бәңге чекижи, оярмақ.  
Әнте — гөзе гөрүнмейән затлары билйән.  
Әрк — көшк, гала, көшгүн ичи.  
Әрраф, арыф — ылым, астролог, тебип, порхан, билйәли.  
Әседилла — алланың әпитети.  
Әсир — есир, гул, бенде.  
Әсб, әсп — ат, яқы, гыллал.  
Әсрар — сыр, гизлиңи, огрын.  
Әстифаде, истифаде — пейдаланма.  
Әсхаб, сахып — әе, хожайын, ёкары везипели.  
Әфгар — яралы, гайгылы, йүреги яралы.  
Әфгал, пәгал — пәл, пнет, әтмиш.  
Әфсане — роваят, хөкая, легенда.  
Әханет — йигренч, масгараламақ, кемситмек.  
Әхгер — үчгуйн, янып дурән көмүр.  
Әхзер, ахзер — яшыл реңк, гөк.  
Әхмер, ахмер — гызыл, гырмызы.  
Әхсер, ыхсан — сылаг, хормат, ягшылык.  
Әхтыяр, ыхтыяр — 1. хак-хукук, 2. сайламақ.  
Әшгәл — басып алмақ, тутмақ.  
Әшәпел — пул ады, гызыл пул.  
Әшия — зат, предметлер, жүмлейи эшия — хемме затлар.

## Ә

Әгах — әгә болмақ, хабардар болмақ.  
Әлем — әлем, дүниә, жахан йүзи.

## Ю

Юнус — пыгамберлерниң бири, дини роваята гәрә, оны бир балык ювдулдир ве кырк гүнләп балыгын гарында ятып чыкыпдыр.  
Юсуп — Якуп пыгамберниң оглы, гөзеллигннң символы, роваята гәрә дүниәдәки әхли гөзеллигннң докүз әссесини Юсуп өзүнде жемлейәр-мниш. Оңа Магрып Земни патышасы Теймүс шаның гызы Зүлейха ашык боляр. Көп хорлукдан соң говушяр. Бу гызыклы сюжет бо-юнча йүзден хем көпрәк шахыр «Юсуп-Зүлейха» ады билен әсер яз-яр. Түркмен шахыры Нурмухаммет Андалып хем «Юсуп-Зүлейха» атлы дессан язәр.

## Я

Явук — якып, голай.  
Якуп — пыгамберлерниң бири, Юсубың какасы.  
Яшмак — пәлиндән гайтмак, дәнмек.  
«Ясын-у Таха» — Куръанда ики сүрәниң ады.

## ЧЫКГЫТЛАР

- <sup>1</sup> Энциклопедический словарь. М., 1954. С. 489.  
«Азербайжан мәктаби». № 3, 1957, 60 сах.
- <sup>2</sup> Гуллаев Н. Бейик шахыр, өзболушлы философ // Совет әд-бияты. 1972. № 2. 109 с.
- <sup>3</sup> Несими. Сечилмиш шеърлар. Бақы, 1962. 6 с.
- <sup>4</sup> Литературный Азербайжан, 1969. № 9.
- <sup>5</sup> Шол ерде.
- <sup>6</sup> Большая Советская Энциклопедия. Т. 29. М., 1954, 489 с.
- <sup>7</sup> Түркменистан Ғылымлар академиясының Магтымгулы адын-дакы Әдебият институтының голямалар фонды. Инв. № 1138. Мун-дан бейләк бу адрес гысгалдылып инв. гәриүшнннде берилжекдир.
- <sup>8</sup> Инв. № 1228.
- <sup>9</sup> Инв. № 1138Б.
- <sup>10</sup> Несими. Сечилмиш шеърлар. Бақы, 1962. 3. Кулизаде. Хуру-физм н его представители в Азербайджане. Баку, 1970.
- <sup>11</sup> Түркменистаның тарыхы, 1 том, Ашгабат, 1959.
- <sup>12</sup> Бертельс Е. Э. Түркмен халкының әдеби гечмиши. XVII—XIX асыр түркмен әдебиятының тарыхы боюнча очерклер. Ашгабат, 1967. 23 с.
- <sup>13</sup> Инв. № 1138 Б, 74 с. Несими. Сечилмиш шеърлар, Бақы, 1962.
- <sup>14</sup> Инв. № 275, 3 с.
- <sup>15</sup> Несими. Шыгырлар. Ашгабат, 1972, 25 с. / Чапа тайярлан ве сөзбашы язан филология ылымларының кандидаты Назар Гуллаев. Әдебият ве ишкәсанет газети. 2. V—1969. Түрк дили араштырмалы. бюллетень 1970, Анкара, 1971.
- <sup>16</sup> Кулизаде З. Гәркезилен әсер. Несими. Шыгырлар. Ашгабат, 1972. (Арап дилиниң әлпәбийи 28 харпдан ыбарат болса-да, арап графикасына әсасланян парә әлпәбийиинде харплар 32 сандыю).
- <sup>17</sup> Кулизаде З. Гәркезилен әсер.
- <sup>18</sup> Кулизаде З. Гәркезилен әсер.
- <sup>19</sup> Азербайжан мәктаби, 1974. № 3.
- <sup>20</sup> Шол ерде.
- <sup>21</sup> Шол ерде.
- <sup>22</sup> Сейид Ымамеддин Несими. Баку, 1926. 3 с.

Сейдзаде Э. Несимнин терчумейи хақында бәэзи вәчибли (Азербайжан мәктәби. № 3. 1947.  
Сейид Ымадеддин Несими. Баку. 1926. 4 с.  
Сейдзаде Э. Гөркезилен эсер, 53 с.  
Инв. № 1228.  
Инв. № 11386.  
Инв. № 11386.  
Сейид Ымадеддин Несими. Баку, 1926, 95 с.  
Кулизаде Э. Гөркезилен эсер.  
Түрк дили араштырмалары йыллыгы, бюллетень, 1970. Анкара.  
Сейид Ымадеддин Несими. Баку, 1925, 89 с.  
Шол ерде, 178 с.  
Түрк дили араштырмалары йыллыгы, бюллетень, 1970 (Анкара университетинин басмасы, 1971).  
Түрк дили араштырмалары йыллыгы, бюллетень, 1970, Анкара, университетинин басмасы, 1971).  
Шол ерде.  
Гуллаев Н. Бейик шахыр-өзболушлы философ: Совет әдебияты. 1972. А. Сейдзаде «О могиле Несими в городе Халабе», Лирный Азербайджан, № 9, 1970.  
Түрк дили араштырмалары йыллыгы, бюллетень, 1970, Анкара.  
Инв. № 24. 105 с.  
Түрк дили араштырмалары йыллыгы, бюллетень, 1970, Анкара.  
Шол ерде.  
Түрк дили араштырмалары йыллыгы, бюллетень, 1970, Анкара.  
Шол ерде.  
Шол ерде.  
Шол ерде.  
Инв. № 3370.  
Түрк дили араштырмалары, йыллыгы, бюллетень, 1970, Анкара-971.  
Түрк дили араштырмалары йыллыгы, бюллетень, 1970, Анкара-972.  
Сейид Ымадеддин Несими. Баку, 1926. 79 с.  
Түрк классыклары. Анкара чаддеси, Истанбул, 1953.  
Гордлевский В. А. Избр. соч. 3 т., М., 1972; Несими, Шыр, Ашгабат, 1972.  
Сейид Ымадеддин Несими, Баку, 1926, 6 с.  
Түрк дили араштырмалары йыллыгы, бюллетень, 1970, Анкара-1.  
есими. Шыгырлар. Ашгабат, 1972 ве башгалар.  
Сейид Ымадеддин Несими. Баку, 1926, Несими. Сечилмиш ер, Баки. 1962; Несими, Шыгырлар. Ашгабат, 1972.  
Түрк классыклары, Анкара чаддеси, Истанбул, 1953.  
«Әдебият ва инжасәәт» газети, 1968, 28 декабрь.  
«Беги» үмүмү граждандар гонамчылыгы манасында.  
Сейид Ымадеддин Несими. Баку, 1926.  
Инв. № 11386.  
Сейидов М. Из истории Азербайджанско-Армянских связей н. 1960.  
Навои А. Соч. в девяти томах. Т. 9. Ташкент, 1970. С. 213.

92 Гайыби, Сайланан эсерлер. Ашгабат, 1965. 108 с.  
93 Магрупи. Сейидмелек-Метхалжемал. Ашгабат, 1967. 135 с.  
94 Хүйрлукга-Хемра. Ашгабат, 1963. 69 с. ве-ш. м.  
95 Инв. № 11386.  
96 Инв. № 11386.  
97 Шол ерде.  
98 Абул Файд ибн Ибрахим Зун-нун ал Мусри:ум, 860: Он замалса также и алхимией. Это может указывать на связь его с александрийской школой. Можно предположить, что созданная им градация душевных состояний была разработана в какой-то связи с христианскими учениями типа учений известного Иоанна Лествичника. Наличие в Северной Африке большого количества христианских монастырей делает весьма вероятным знакомство Зун-нун с такого рода учениями. Е. Э. Бертельс. Суфизм и суфийская литература. М., 1965. 30 с.  
99 Инв. № 116. Нәме үчиндир бу ерде гүррү Мансур хакда гилди дурса-да, кә ерде Мансурун адыны Несими биле чалшыралар. Бу элбетде, гөчүржикни хатасы болмалы.  
70 Бертельс Е. Э. Суфизм и суфийская литература. М., 1965, 33 с.  
71 Бертельс Е. Э. Гөркезилен эсер. Мансурун гошуларында нусга хөкмүнде. Андалыбын «Несими» поэмасында-да гетириләр.  
72 Инв. № 11386.  
73 Бу ерде Андалын гөни айтмаса-да, Несимини яшлыкдан пантеистик идея югуланлыгын гөркезәр. Пантеистлерин тагдыматы боюнча хер бир предмет, хер бир адам худайын болени, Диймек, тебигат бар еринде, адам бар еринде худаям бар. Несимини «Мен-ә худайсыз ери гөрмедим» диймеги-хем хут шоун үчиндир.  
74 Инв. № 17.  
75 Инв. № 11386.  
76 Инв. № 11386.  
77 Инв. № 11386.  
78 Шол ерде.  
79 Шол ерде.  
80 Инв. № 11386.  
81 Инв. № 3. 194 с.  
82 Инв. № 1138.  
83 Мередов А. Андалыбын тержиме эсери//Әдебият ва сунгат, 9.1.1975.  
84 Андалын хем эсери//Совет әдебияты. 1976. № 1.  
85 Персидско-русский словарь, том II. М., 1970.  
86 Инв. № 3377.  
87 Инв. № 11386.  
88 Түркмен әдебиятынын тарыхы II том, I кит. Ашгабат, 1975.  
89 Несими Шыгырлар. 78 с.  
90 Инв. № 17.  
91 Андалын. Сайланан эсерлер. Ашгабат, 1963. 10 с.  
92 Инв. № 11386.  
93 Инв. № 847.  
94 Инв. № 17.  
95 Физули Лейли-Мажнун. Ашгабат. ТДГ, 1963, 6 с.

### МАЗМУНЫ

Гүрнш	5
Несими (поэма)	40
Сөзлүк ве дүшүндүрнш	99
Чыгытлар	113

**Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN**  
Kitapları

Приводится анализ легенды о Несими и его трагической гибели, которая в течение нескольких столетий бытует среди народов Востока как символ бесстрашия и верности своему идеалу. На основе этой легенды по рукописным источникам туркменским поэтом Андалибом создана поэма «Несими».

Для широкого круга читателей.

*Нурмухаммет Андалиб*

### НЕСИМИ

На туркменском языке

Туркменистан Ғылымлар академиясының  
Ғылым-неширят советиниң қарары боюнча  
чап едиләр.

Редакторы *А. Какажанов*  
Безег редакторы *Г. Мелькони*  
Техредакторы *А. Кудряцева*

ИБ 1384

Пығнамага берилди 17.07.1991. Чап этмеге ругсат  
едилди 04.11.92. Форматы 84×108<sup>1/2</sup>. Эдебн гар-  
нитурa. Екары чап едилнш усулы. Типография  
кагызы № 2, Шертли чан, л. 5,6. Шертли реқкли  
отт. 5,9. Учёт-нешир л. 6,0. Нешир № 113. За-  
каз № 3523. Тиражы 3500 экз. Бахасы 15 м.

Туркменистан ҒА-ның «Ғылым» неширяты,  
744000, Ашгабат, Энгельс көч., 6.  
Туркменистан ҒА-ның «Гарлавач» кичи  
дөвлет кәрханасы, 744012, Ашгабат,  
Совет серхетчилери көч., 92а.